ملتونه ولې ماتیږي؟

د ځواک،بېوزلې او بیوسانیې ریښې

دروان عجم او غلو او جېمز رابنسې

ژباړن:محمد نظیر سمون

Downloaded By: Afghan Salar Library

ملتونه ولې ماتېږي؟

د ځواک، بېوزلۍ او هوساینې ریښې

دارون عجم اوغلو او جېمز رابنسن
پښتو ژباړه:
محمد نظیم سمون

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لړلیک

سریزه 13

لومړی څپرکی 19

ډېر نږدې، خو ډېر توپیر 19

د ریو ګرنډي سیمې اقتصاد 19

له 'کجامارکا' څخه 26

...د جېمز ټاون په لور 37

د دوو اساسي قوانینو داستان 53

د یوې ایډیا لړل، د شرکت جوړول او د پور اخیستل 59

د ټرلټیا په مسیر کې بدلون ..... **Error! Bookmark not defined.**

یو میلیارد او که دوه میلیارده ډالر؟ 70

د اقتصادي نا اندولۍ د نظریې په لور 73

دویم څپرکی 81

له کاره لوېدلې تیورۍ 81

د نړۍ یو انځور 81

د جغرافیې فرضیه 85

د کلتور فرضیه 97

د ناپوهۍ فرضیه 109

درېیم څپرکی 117

د بېوزلۍ او هوساینې رامنځته کول 117

د ځمکې د ۳۸ درجو اقتصاد 117

پرانیستې اقتصادي بنسټونه او زېښنونکي اقتصادي بنسټونه 123

د اقتصادي هوساینې ماشین 128

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرانیستي او زېښونکي سیاسي بنسټونه 132
ولې تل د هوساینې لار نه غوره کېږي؟..... 137
د کانګو اوږد رنځ..... 144
د زېښونکو سیاسي بنسټونو تر سیوري لاندې وده 149
څلورم څپرکی 157
کوچني توپیرونه او د تاریخ حساسې مقطعې: 157
د تاریخ وزن 157
هغه نړۍ چې طاعون رامنځته کړه 157
د پرانیستو بنسټونو جوړول 164
کوچني؛ خو مهم توپیرونه..... 168
د تاریخ پېښېدونکې واقعې 177
د ځمکې لوړې ژورې 181
پنځم څپرکی 196
ما راتلونکې لیدلې او روښانه ده 196
تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده 196
ما راتلونکې لیدلې 196
د کاسای پر غاړو 209
اوږد اوړی 214
بې ثباته زېښناک..... 224
ستونزه چېرته ده؟..... 233
شپږم څپرکی 237
جلا کېدل..... 237
وینز ښار ولې موزیم شو؟..... 237
رومي ښېګڼې..... 247

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

...رومي بدګنې 257
له ويندولاندا څخه نور ليکونه نه راځي..... 268
د جلا کېدو مسيرونه..... 272
د لومړنۍ اقتصادي ودې پايلې 279
اووم څېرکی 283
د عطف ټکی.....283
له نساجانو سره ستونزه 283
دوامداره سياسي شخړې..... 286
پرتمين انقلاب 295
صنعتي انقلاب..... 305
ولې په برېتانيا کې؟ 321
اتم څېرکی 326
د پراختيا پر وړاندې خنډونه 326
پر چاپ بنديز..... 326
کوچنۍ توپيرونه چې مهم وو..... 333
له صنعت څخه وېره 339
پر بېړۍ چلونې بنديز..... 352
د 'پرستر جان' استبداد..... 357
د 'سامال' اولاده..... 362
تلپاتې وروسته پاتې والی 369
نهم څېرکی 372
معکوسه پراختيا.....372
درمل او ټولوژنه..... 372
ډېره مروجه پديده 379

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دوه ګونی اقتصاد 391
معکوسه پراختیا 408
لسم څپرکی 413
د هوساینې خپرول 413
د مجرمینو جزیره 413
د خندونو ماتول: د فرانسې انقلاب 426
د انقلاب خپړېدل 434
د مودرنېزم په لور ګامونه 442
د نړیوالې نا اندولې ریښې 449
یوولسم څپرکی 454
سپېخلې کړۍ 454
تور قانون 454
د ولسواکۍ سوکه مزل 463
له 'ټرستانو' سره مبارزه 473
له سترې محکمې سره ټکر 482
مثبت غبرګون (فیډبک) او سپېخلې کړۍ 490
دولسم څپرکی 493
خبیثه کړۍ 493
تاسو نور نه شئ کولای چې په اورګاډي کې بو ته لاړ شئ 493
له انکومینډا څخه د ځمکې تر غصب پورې 508
له مریتوبه تر جیم کرو 516
د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون 527
منفي غبرګون او خبیثه کړۍ 535
دیارلسم څپرکی 540

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نن ورځ ملتونه ولې ماتېږي؟ 540
په زیمبابوې کې د لاټرۍ ټکټ څنګه وګټو؟..... 540
د ماشومانو جګړه 548
څوک دولت دی؟ 553
اېل کورالیټو 560
نوی استبداد 567
د مالوچو پاچا 571
د مصر غمیزه..... 577
ملتونه ولې ماتېږي؟..... 583
څوارلسم څپرکی 588
د طلسم ماتول 588
درې افریقایي مشران..... 588
په سوېل کې د زېښناک پای 602
د چین بیا ظهور 607
پنځلسم څپرکی 619
د هوساینې او بېوزلۍ په اړه پوهېدل 619
تاریخي ریښې 619
د استبداد تر سیوري لاندې د اقتصادي ودې جذابیت..... 632
هوساینه رامنځته کېږي، جوړېږي نه 645
د بهرنیو مرستو ناکامي 651
پیاوړتیا..... 656
ماخذونه 666

Greater Afghan Library
@Greater_Afghan_Library93
@Greater_Afghan_Library_Group

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سریزه

دا کتاب د نړۍ د شتمنو هېوادونو (د امریکا متحده ایالتونو، برېتانیا او جرمني) او د بېوزلو هېوادونو (د افریقا جنوبي صحرا، مرکزي امریکا او سوېلي اسیا) د عوایدو او د ژوند د معیارونو تر منځ د ژورو توپیرونو په اړه بحث کوي. همدا اوس چې د کتاب سریزه لیکو، شمالي افریقا او منځنی ختیځ د 'عرب پسرلي' پاڅونونو په سر اخیستی دی. دا پاڅونونه هغه وخت پیل شول، کله چې د ۲۰۱۰ کال د ډسمبر پر ۱۷ مه په ټونس کې یوه ځوان غریبکار «محمد بوعزیزي» د حکومت د ناوړه چلند په غبرګون کې ځان ته اور واچاوه. د ټونس ولسمشر «زین العابدین بن علي» د ۲۰۱۱ کال د جنورۍ پر څوارلسمه له واکه ګوښه شو، خو په ټونس کې د ځانګړې واکمنې ډلې پر وړاندې د انقلاب څپې چې نه مهارېدونکې ښکارېدې، پراخې شوې او د منځني ختیځ نورو برخو ته هم وغځېدې. د ۲۰۱۱ کال د فبروري په ۱۱ مه مصر هم د پاڅون تر څپو لاندې راغی او حسن مبارک چې پر دغه هېواد یې څه باندې دېرش کاله حکومت کړی و، را و پرځول شو. د بحرین، لیبیا، سوریې او یمن برخلیک تر اوسه [د کتاب تر چاپ پورې] روښانه نه دی. په دې هېوادونو کې د خلکو د نا رضایتۍ لامل بېوزلي ده. د یوه مصري وګړي منځنی عاید په امریکا کې د یوه کس د منځني عاید ۱۲ سلنه جوړوي او په دې هېواد کې د عمر اوسط هم د امریکا په پرتله لس کاله کم دی. د مصر ۲۰ سلنه وګړي له سختې بېوزلۍ کړېږي. که څه هم د امریکا متحده ایالتونو او مصر تر منځ توپیر هیښوونکی دی، خو دا توپیر د نړۍ د نورو بېوزلو هېوادونو لکه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شمالي کوریا، سیریلیون او زیمبابوې په پرتله ډېر لږ دی؛ دا هغه هېوادنه چې د نړۍ کابو نیمایي نفوس په ځان کې را نغاړي. ولې مصر د امریکا متحده ایالتونو په پرتله دومره بېوزله دی؟ څه شی دي چې د مصر د هوسایني مخه یې نیولې؟ ایا بېوزلي نه بدلېدونکې پدیده ده او کولای شو چې له منځه یې یوسو؟ د دې پوښتنو د ځوابولو لپاره غوره ده چې په خپله د مصریانو له خولې یې واورو او پر دې پوه شو چې هغوی ولې د مبارک د رژیم پر ضد راپاڅېدل. ۲۴ کلن «نوحه حامد» چې په قاهره کې د سوداګریزو اعلاناتو له یوې اداري سره کار کوي، په تحریر میدان کې د لاریون په اړه خپل نظر دا ډول بیانوي:«موږ له فساد، ظلم او د زده کړو له ناوړه وضعیت څخه کړېږو. موږ له یوه فاسد نظام سره مخ یوو چې باید بدل شي.» په تحریر میدان کې د فارمسۍ پوهنځي شل کلن محصل مصعب الشامي وایي:«هیله لرو چې د روان کال تر پایه یو منتخب حکومت ولرو، ازادۍ خوندي شي او هغه فساد ته چې ټول هېواد یې په سر اخیستی، د پای ټکی کېږدو.» په تحریر میدان کې راټول شوي معترضین په یو غږ په حکومت کې د فساد پر ضد او د عامه خدمتونو او برابرو فرصتونو د نشتوالي په اړه شعارونه ورکوي. هغوی په ځانګړې توګه د زور زیاتي او د سیاسي ازادیو د نه شتون پر وړاندې اعتراض کوي. د اټومي انرژۍ د نړیوالې اداري پخواني مشر محمد البرادعي د ۲۰۱۱ کال د جنورۍ په ۱۳ مه پر خپل ټویټر ولیکل؛

ټونس: ظلم+د ټولنیز عدالت نه شتون+ د سوله ییز بدلون پر مخ پراته خنډونه = یو ساعتي بم.

مصریان او ټونسیان د سیاسي حقونو نشتوالی، د خپلو اقتصادي ستونزو اصلي لامل ګڼي. د لاریون یو تن سمبالوونکي «وایل خلیل»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې د سافټ ویر انجینیر او بلاګر هم و، د لاریونوالو غوښتنې په یوه نوملړ کې منظمې کړې. په دې نوملړ کې ۱۲ غوښتنې شاملې وې چې تر ډېره یې پر سیاسي بدلونونو ټینګار کاوه او یوازې د مزد د لوړولو موضوع د اوږد مهالو غوښتنو په ډله کې راتله. د مصریانو په باور هغه څه چې دوی یې وروسته پاتې کړي، فاسد او ناکاره دولت دی او په یوه داسې ټولنه کې ژوند کوي چې خلک له خپلو وړتیاوو، انګېزو، نوښتونو او پوهې ګټه نه شي پورته کولای. هغوی همدارنګه په دې باور دي چې دا ټولې ستونزې سیاسي ریښه لري. ټولې هغه اقتصادي ناخوالې او ستونزې چې دوی ور سره لاس ګرېوان دي، د یوې کوچنۍ ډلې له لوري د واک انحصار او د هغوی له ناوړه سیاستونو څخه سرچینه اخلي. هغوی دې نتیجې ته رسېدلې چې لومړی باید دا وضعیت بدل کړي. خو کله چې په مصر او ټونس کې د پاڅونونو د عواملو په اړه خبرې کېږي، مبصرین او پوهان په دې اړه ډېر متفاوت نظریات وړاندې کوي. ځینې کسان د مصر بېوزلي له جغرافیایي عواملو سره تړي او ادعا کوي چې دغه هېواد د شاړو ځمکو او کافي ورښتونو د نشتوالي له امله کرنیز محصولات نه لري او بېوزله دی. ځینې نور بیا د مصریانو کلتور ته ګوته نیسي او هغه د اقتصادي پرمختګ او هوساینې پر وړاندې خنډ ګڼي. د هغوی په باور، مصریان هغه کاري اخلاق او کلتوري ښېګڼې نه لري چې نور ملتونه یې هوسا کړې دي او د دې پر ځای یې پر عقیدوي مسایلو ډېره تکیه کړې ده، چې دغه کار د اقتصادي پرمختګ مخه نیولې. درېیم نظر چې د اقتصاد پوهانو او پالیسو جوړوونکو تر منځ دود دی، دا دی چې مصري واکمنان نه پوهېږي چې د خپل هېواد د هوساینې او شتمن کولو لپاره څه وکړي او په وینا یې اوسنی وضعیت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د مصر د واکمنانو د ناسمو تګلارو او سیاستونو له امله دی. دا نظریه زیاتوي چې که د مصر مشرانو غوره مشورې او لارښوونې عملي کړې وای، نو اوس به یې هېواد هوسا وای. دغه واقعیت ته په کتو چې په مصر کې د سیاسیونو یوې کوچنۍ ډلې چې ځانونه یې د ټولنې د لوی اکثریت په بیه شتمن کړل او د پرېمانه شتمنیو خاوندان شول، د پوهانو او مبصرینو پورتنۍ نظریات د دې هېواد د اقتصادي ستونزو په پوهاوي کې مرسته نه کوي. په دې کتاب کې موږ په دې اړه بحث کړی چې په تحریر میدان کې راټول شوي مصریان پر حقه دی، نه مبصرین او نور پوهان. مصر په حقیقت کې ډېر بېوزله دي، ځکه چې حکومت د یوې کوچنۍ ډلې له لوري چې ځان یې د ټولنې د لوی اکثریت په بیه شتمنه کړې، اداره کېږي. هلته واک د ګوتې په شمار کسانو له لوري انحصار شوی او هغوی دا واک د ځان لپاره د شتمنۍ او ثروت د تولید لپاره کاروي، چې یوازې د حسن مبارک شتمنۍ ۷۰ میلیارده ډالرو ته رسېږي. د دې وضعیت بایلونکی د مصر عام خلک وو او هغوی دا واقعیت په ښه توګه درک کړی دی. د مصر دغه وضعیت په نړۍ کې د بېوزلو هېوادونو وضعیت په ښه ډول انځورولی شي. په نورو بېوزلو هېوادونو لکه شمالي کوریا، سیریلیون او زیمبابوې کې هم خلک د مصر په څېر له بېوزلۍ کړېږي. د لویې برېتانیا او متحده ایالتونو په څېر هېوادونه ځکه شتمن دي چې وګړو یې پر واک پورې نښتې ډلې را وپرځولې او داسې یوه ټولنه یې رامنځته کړه چې سیاسي حقوق په کې په پراخه کچه خوندي شول، حکومت د خلکو په وړاندې مسوول شو او خلکو اقتصادي فرصتونو ته لاسرسی پیدا کړ. موږ به دلته په ډاګه کړو چې ولې په نړۍ کې نابرابري حاکمه ده او په دې اړه د پوهېدو لپاره باید د ټولنو تاریخي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شالید مطالعه شي. برېټانیا نن ورځ تر مصر ډېره شتمنه ده، ځکه چې د ۱٦۸۸ کال انقلاب په دې هېواد کې سیاسي او اقتصادي فضا بدله کړه. هلته خلکو د خپلو حقونو لپاره اوږده مبارزه وکړه او له هغو څخه یې د خپلو اقتصادي فعالیتونو د پراختیا لپاره ګټه واخیسته. په پایله کې د سیاسي او اقتصادي بدلونونو یو نوی مسیر را وټوکېد او دغه بدلون بالاخره صنعتي انقلاب ته لار هواره کړه. صنعتي انقلاب او نوې ټکنالوژي د مصر په برخه نه شوه، ځکه چې دغه سیمه د عثماني امپراتورۍ تر ولکې لاندې وه او عثمانیانو مصر ته هغه څه ډالۍ کړل چې وروسته د مبارک کورنۍ هلته وکړل. ناپیلیون بناپارټ په ۱۷۹۸ کال کې په مصر کې د عثماني خلافت حکومت رانسکور کړ، خو وروسته دا هېواد د برېټانویانو مستعمره شو، چې د عثمانیانو په څېر یې د دې هېواد اقتصادي پرمختګ ته لېوالتیا نه درلوده. که څه هم مصریان په ۱۹۵۲ کال کې د عثمانیانو او انګرېزانو له واکمنۍ خلاص شول، خو دا بدلون په حقیقت کې د برېټانیا د ۱٦۸۸ کال د انقلاب په څېر اغېزناک نه و او داسې خلک واک ته ورسېدل چې د عثمانیانو او انګرېزانو په څېر یې د مصر د پرمختګ او هوساینې هیله نه لرله. په پایله کې د ټولنې په اساسي جوړښت کې بدلون رانغی او مصر د بېوزلۍ په ګرداب کې ډوب پاتې شو. په دې کتاب کې به ولولئ چې د قدرت دغه کړۍ د وخت په تېرېدو څنګه بېرته ځان را ژوندی کوي او ولې ځینې وخت دا ډول بدلونونه داسې پایلې زېږوي لکه په ۱٦۸۸ کال کې چې په برېټانیا او په ۱۷۸۹ کال کې په فرانسه کې رامنځته شول. دا به له موږ سره د دې موضوع په پوهېدو کې مرسته وکړي چې ایا په مصر کې اوس وضعیت بدل شوی دی او ایا هغه انقلاب چې مبارک یې رانسکور کړ، د داسې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونو جوړېدو ته به لار هواره کړي چې له مخې يې مصر هوسا او شتمن شي؟ مصر په تېر کې هم ګڼ انقلابونه تجربه کړي دي چې هېڅ بدلون يې نه دی رامنځته کړی، ځکه دا ډول بدلونونه يوازې د حکومتونو د بدلون سبب شوي او کله چې نوی کس واک ته رسېدلی، د پخوا واکمن لار يې تعقيب کړې ده. د عام ولس له لوري د سياسي واک ترلاسه کول او بدلون ته لار هوارول په حقيقت کې يو ستونزمن کار دی، خو ناشونی نه دی او موږ به ووينو چې دا کار په برېتانيا، فرانسې، متحده ايالتونو، جاپان، بوتسوانا او برازيل کې څنګه ممکن شو. په ټوله کې د دې لپاره چې بېوزله ټولنې شتمنې شي، دغه ډول سياسي بدلون ته اړتيا ده. شواهد ښيي چې ښايي په مصر کې همداسې وشي. د تحرير ميدان يو بل لاريونوال 'رضا متوالي' وايي:«تاسو دلته مسلمانان او مسيحيان ګورئ چې په ګډه راټول شوي دي او همدارنګه ځوانان او لويان، ټول يوه غوښتنه لري.» موږ به ووينو چې د خلکو دا ډول ستر خوځښتونه په ټولنه کې د سياسي بدلونونه برخه کې څومره کليدي رول لوبوي. که پوه شو چې ولې او کله دا ډول بدلون پېښېږي، نو هغه وخت به په ښه ډول ارزيابي کړای شو چې څه وخت د دې ډول خوځښتونو د ماتې انتظار وکړو او کله بايد هيله من اوسو چې ياد خوځښتونه بريالیتوب ته رسېږي او د ميليونونو انسانانو ژوند بدلوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لومړی څپرکی

ډېر نږدې، خو ډېر توپیر

د ریو ګرنډې سیمې اقتصاد[1]

نوګالس ښار د اوسپنیزو کټارو په واسطه پر دوو برخو وېشل شوی دی، که د کټارو تر څنګ ودرېږئ او شمال لور ته وګورئ، د نوګالس اریزونا سیمه به وګورئ چې په سانتا کروز ښار کې موقعیت لري، دلته د یوې کورنۍ کلنی عاید په منځنۍ کچه دېرش زره ډالره دی، زیاتره تنکي ماشومان ښوونځیو ته ځي او نوي ځوانان یې له ښوونځیو فارغ وي. سربېره پر هغو ادعاوو چې خلک یې د امریکا متحده ایالاتو د روغتیایي سیستم په اړه لري، د دې ښار اوسېدونکي له نسبتاً ښو روغتیایي خدمتونو څخه برخمن دي او ژوند ته د هیله مندۍ په نسبتاً لوړه کچه کې، له نړیوالو معیارونو سره برابر ژوند لري. د ښار لویه برخه وګړي تر ٦٥ کلنۍ د پورته عمر لرونکي دي او ټول روغتیایي خدمتونو ته لاسرسی لري. دولت د دې سیمې خلکو ته اړینې اسانتیاوې لکه برېښنا، مخابرات، کانالیزاسیون، عامه روغتیایي خدمتونه او ټرانسپورتي شبکې چې نوګالس د سیمې له نورو ښارونو او متحده ایالتونو سره نښلوي، برابرې کړې دي. تر ټولو مهمه دا چې دولت د عامه نظم د ټینګښت او د قانون حاکمیت په برخو کې هېڅ بې غوري نه کوي. د اریزونا نوګالس اوسېدونکي کولای شي چې د غلا، لوټمارۍ او هر ډول وېرې پرته، په بشپړه خوندي فضا کې ژوند وکړي او خپلې پانګونې او سوداګرۍ ته دوام

The Economies of Rio Grande[1]

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورکړي. د نوګالس اوسېدونکي خوښ دي چې دولت د دوی استازیتوب کوي. که څه هم په ځینو برخو کې ستونزې شته او خال خال فساد لیدل کېږي، خو پر دې سربېره؛ د نوګالس اوسېدونکي د ټاکنو له لارې خپل ښاروال، سناتوران او د کانګرېس لپاره استازي ټاکي. هغوی همدا راز خپل ولسمشر ټاکي او تصمیم نیسي چې هېواد څوک رهبري کړي، خلک له ولسواکۍ سره اشنا شوي دي. خو له اوسپنیزو کټارو هاخوا، یوازې څو مټره لېرې جنوب لور ته ژوند بل ډول دی. نوګالس سونورا چې د مکسیکو له ارامو او پرمختللو سیمو څخه ده، د کورنیو کلنی عاید پکې د نوګالس اریزونا په پرتله دوه برابره لږ دی. د نوګالس سونورا زیاتره ځوانان د دولسم ټولګي د فراغت سند نه لري او ماشومان د زده کړو له نعمته بې برخې دي. د ماشومانو د مړینې لوړه کچه د میندو لپاره لویه ننګونه ده. د سونورا نوګالس وګړي د خپل شمالي ګاونډي، یعنې نوګالس اریزونا په پرتله، د کمزوري روغتیایي سیستم له امله ژوند ته د هیله مندۍ په ټیټه کچه کې ژوند کوي. دوی همدا راز د عامه روغتیایي خدمتونو له ډېرو اسانتیاوو بې برخې دي. پر پوله د لګېدلو کټارو په سوېلي برخه، یعنی په نوګالس سونورا کې د سړکونو وضعیت ډېر ناوړه دی. هلته د قانون حاکمیت او نظم د اندېښنې وړ دي، د جرایمو کچه لوړه او اقتصادي چارې له ننګونو سره مخ دي. اقتصادي فعالیتونه او کاروبار نه یوازې د غلا او لوټمارۍ له ګواښ سره مخ دي، بلکې د کار د قانوني جواز د ترلاسه کولو اوږده او پېچلې پروسه خورا ستونزمنه ده. د نوګالس سونورا وګړي داسې مشران لري چې پر فساد ککړ، ناکاره او خورا کمزوري دي. د شمالي ګاونډي په پرتله، ولسواکي په سوېل کې یوه نوې تجربه ده. نوګالس

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سونورا د مکسیکو د نورو برخو په څېر د ۲۰۰۰ م کال د سیاسي اصلاحاتو تر وخته پورې د انقلابي بنسټ د فاسد ګوند[1] له خوا اداره کېده. څنګه شونې ده، چې د ښار دوه ښلې برخې چې سره ورته دي، تر دې اندازې متفاوتې وي؟

دلته د جغرافیې، اقلیم او په سیمه کې د خپرېدونکو ناروغیو ترمنځ هېڅ توپیر نه شته، ځکه چې میکروبونه له کوم خنډ و ځنډ پرته کولای شي چې د امریکا او مکسیکو ترمنځ تېرو بېر شي. البته چې روغتیایي معیارونه سره توپیر لري، خو دا له محیطي ناروغیو سره هېڅ تړاو نه لري، لامل یې دا دی چې د جنوبي نوګالس اوسېدونکي په ناوړه روغتیایي وضعیت کې ژوند کوي. خو د دواړو سیمو د اوسېدونکو ترمنځ ښایي ډېر توپیر وي. ایا دا دلیل کېدای شي چې د نوګالس اریزونا اوسېدونکي د اروپایي کډوالو اولاده ده، په داسې حال کې چې د جنوبي ښار اوسېدونکي له ازټېک (Aztec)کورنۍ سره تړاو لري؟ نه! د پولې دواړو غاړو ته مېشت ولسونه ګډ تاریخ لري.

په ۱۸۲۱ کال کې، کله چې مکسیکو له هسپانیا خپلواکي ترلاسه کړه، د لاس دو نوګالس (Los dos Nogales) شاوخوا سیمې د مکسیکو د ویجا کلفورنیا ایالت برخه وه، چې ان په ۱۸۴۸- ۱۸۴٦ کلونو کې د مکسیکو او متحده ایالتونو ترمنځ تر جګړې وروسته هم د مکسیکو هېواد برخه پاتې شوه. د ګاډسن[2] تر معاملې وروسته، په ۱۸۵۳ کال کې په دې سیمه کې د امریکا متحده ایالتونو پولې پراخه

[1] Institutional Revolutionary Party
[2] Gadsden purchase

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شوې. کله چې لیتنت ان.میکلر له سرحدي سیمو څخه لیدنه کوله، په لاس نوګالس کې یې ښکلو سیمو ته پام شو. همدا و چې د نوګالس سونورا او نوګالس اریزونا په نوم دوه سیمې رامنځته شوې. د دواړو نوګالسونو اوسېدونکي د یوه نیکه اولاد دي، یو ډول خواړه خوري او یو ډول موسیقي اوري، خو د کلتور په اړه به دغسې یوه ادعا ستونزمنه وي. ښایي تاسو به د دواړو سیمو د توپیرونو په اړه په خپل ذهن کې یو انځور جوړ کړی وي، یعنې د دواړو ترمنځ هغه پوله چې قلمرو مشخصوي. د امریکا متحده ایالتونو اړوند نوګالس اریزونا اوسېدونکي د خپل هېواد د اقتصادي بنسټونو له امتیازونو ګټه پورته کوي. هغوی ددغو بنسټونو پر مټ کولای شي چې د خپلې خوښې وړ شغل وټاکي، له غوره ښوونې او روزنې برخمن شي، کسب زده کړي او پانګوال د غوره ټکنالوژۍ پر مټ پانګونې ته وهڅوي. پر دې سربېره، د دې ښار وګړي داسې سیاسي بنسټونو ته لاسرسی لري چې په ولسواکو یا ډیموکراټیکو بهیرونو کې ورته د ګډون زمینه برابروي. هغوی کولای شي چې په ازاده توګه خپل استازي وټاکي او که استازي په خپلو ژمنو کې پاتې راشي، پر ځای یې نور ټاکي. په پایله کې سیاستوال هڅه کوي چې خلکو ته خدمتونه وراندې کړي. دا خدمتونه د روغتیایي چارو، سړک جوړونې، د نظم ټینګښت او د قانون پلي کولو څخه عبارت دي، چې د هر وګړي غوښتنه او هیله ده.

خو د نوګالس سونورا وګړي بخت نه لري، هغوی له متفاوتو بنسټونو سره په یوه متفاوته نړۍ کې ژوند کوي. دغه متفاوت بنسټونه د دواړو سیمو د خلکو ترمنځ د جلا انګېزو او باورونو د رامنځته کېدو سبب شوي دي. دغه وضعیت همدارنګه د سوداګرۍ او پانګونې پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بهیر هم اغېز کړی دی. په دواړو نوګالسونو کې رامنځته شوې دغه انګېزې هغه لاملونه دي، چې د پولو دواړو غاړو ته د اقتصادي هوساینې په برخه کې شته توپیرونه په ډاګه کوي. ولې د امریکا متحده ایالتونو اقتصادي او سیاسي بنسټونه د مکسیکو او لاتینې امریکا هېوادونو د بنسټونو په پرتله بریالي او غوره دي؟ د دې پوښتنې ځواب باید د استعمار پر مهال د هېوادونو او ټولنو د رامنځته کېدو په څرنګوالي کې ولټوو. هغه څه چې په دې وخت کې پېښ شول، پر جلا مسیرونو د دولتونو د سیاسي او اقتصادي بنسټونو د بدلون یا جلا کېدو پروسه وه، چې اغېزې یې تر نن لیدل کېږي. د دې لپاره چې د بنسټونو د بدلون پر څرنګوالي سم پوه شو، په شمالي او لاتینې امریکا کې پر استعمار رڼا اچوو.

د بونیس ایرس ښار جوړېدل

د ۱۵۱۶ میلادي کال په لومړیو کې هسپانوي اوبمزلي «جان دیاز ډي سلوس» خپله ببړۍ د سوېلي امریکا په لور وخوځوله او د ختیځ سمندر په یوه پراخه ساحلي سیمه کې یې لنګر واچاوه. ډي سلوس تر تم کېدو وروسته، دغه ټوله سیمه د «هسپانیا» او د سمندر غاړه یې د سپین زر سمندرګي[1] په نومونو ونومول. سپین زر سمندرګي ته یې ځکه دغه نوم وکاراوه، چې هلته د سیمې خلکو له سمندره سپین زر را اېستل. د کارایوس سمندرګي ساحلي بومي اوسېدونکو، چې اوس د یوروګوای هېواد په نوم یادېږي او د سمندر د بلې غاړې اوسېدونکو چې په نوي ارجنټاین کې د پامپاس او پخوا د کوراندي په نومونو پېژندل کېدل، د نویو راستنېدونکو کډوالو مخالفت وکړ. دا

[1] Rio de la plata-Silver River

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پر کوچنیو ډلو وېشل شوي بومي اوسېدونکي هغه ښکاریان وو، چې مرکزي سیاسي قدرت او واحده مشري یې نه لرله. البته د کارایوس د اوسېدونکو ځینې ډلې وې، چې کله ډي سلوس د هسپانوي قلمرو د حاکمیت د پراختیا هڅه کوله، نوموړی یې د مرګ تر بریده وځپه، خو هسپانیا بیا هم په سوېلي امریکا کې د خپلې واکمنۍ د پراخولو هیله لرله؛ تر دې چې په ۱۵۳۴ کال کې د «پېډرو ډي مندوزا» په مشرۍ له هسپانیا څخه د کډوالو یوه ډله واستول شوه او په همدې کال کې یې د بونیس ایرس په نوم ښار تاسیس کړ. دا د اروپاییانو لپاره د اوسېدو غوره ځای و. بونیس ایرس چې لغوي معنا یې «ښه هوا» ده، نرم او ښکلی اقلیم لري. د هسپانویانو ژوند هلته په لومړیو کې ډېر لنډ و، ځکه هغوی بونیس ایرس ته د دې لپاره ورغلي نه وو چې ښکلې هوا لري، بلکې هدف یې د طبیعي زېرمو استخراج او د کارګرو استثمار و. د کارایوس او کیوراندې خلک اړ نه و، چې هسپانویانو ته جبري کار وکړي، هغوی هسپانویانو ته د خوړو له برابرولو ډډه کوله او ان د وهلو ټکولو له لارې یې هم جبري کار ته مجبور نه شوی کړای. دوی په داسې حال کې چې غشي او لیندۍ ور سره وې، پر نویو راغلو کډوالو یرغل وکړ. هسپانویان د لوړې له سختو ورځو سره مخ شول، داسې چې کله یې هم دا فکر نه و کړی چې یوه ورځ به ځان ته په خپله خواړه برابروي. بونیس ایرس هغه ځای نه و، لکه څنګه چې هسپانویانو یې خوب لیدلی و. د سیمې له خلکو هېڅکله په زور استفاده نه شوی کېدای او نه هم د استثمار وړ و. په دې سیمه کې سره او سپین زر نه و، چې استخراج شي او هغه سپین زر چې ډي سولس د سیمې له خلکو سره لیدلي وو، هغه ټول د اندوس له غرونو د انکا دولت له قلمرو څخه راتلل او له دې ځایه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بیا لرې لوېدیځ ته تلل. هسپانویانو چې هڅه کوله ژوندي پاتې شي، د نورو ورته سیمو د موندلو لپاره یې خپل پلاوي لېږل، څو معلومه کړي چې بډایه سرچینې او د استثمار وړ بشري قوه لري او که نه. په ۱۵۳۷ کال کې د اینکا سیمې د نیولو لپاره د جوان ډي ایولاس «Juan de ayolas» په مشرۍ یوه پلټونکې ډله د پارارا سیند ساحلي سیمې ته ورسېده. دغه ډله د لارې په اوږدو کې د ګوراني «Gurani» په نوم له یوه قوم سره مخ شوه، چې ژوند یې پر کرنه ولاړ و او د جورا او کاساوا په نامه نباتات یې کرل. ډي ایولاس ډېر ژر پر دې پوه شو چې د ګورانیانو وضعیت له کارایوس او کیوراندې قومونو سره توپیر لري او د یوې لنډې نښتې په پایله کې ګورانیان هسپانیانو ته تسلیم شول. هسپانویانو هلته د «نویسترا سینورا ډي سانټا ماریا ډي لا اسونشین» په نوم یو ښار چې اوس مهال د پاراګوای هېواد پلازمېنه ده، جوړ کړ. د دې ډلې مشرانو له ګوراني شهزادګانو سره واده وکړ او ډېر ژر یې ځانونه د ټولنې د اشرافو په ډله کې ورګډ کړل. هغوی د جبري کار موجوده سیستم پلی او د ګوراني مشرانو له لورې یې له خلکو باج اخیستل پیل کړل. دا هماغه استعمار و، چې دوی غوښت. بونیس ایرس ښار ډېر ژر د څلورو کلونو په ترڅ کې له هسپانویانو خالي او ټول دغه نوي ښار ته کډه شول. د سوېلي امریکا په پاریس مشهور د اروپا په بڼه د بونیس ایرس ښار چې اقتصاد یې پر کرنه ولاړ دی، تر ۱۸۵۰ میلادي کال پورې د کډوالو د مېشتېدو لپاره دایمي ځای نه و. د بونیس ایرس پرېښودل او ګورانیانو نیواک، په حقیقت کې د امریکا په لویه وچه کې د اروپایانو استعماري منطق په ډاګه کوي، نه یوازې هسپانویان؛

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بلکې برېټانویان هم چې د دې کتاب په اوږدو کې به پرې خبرې وکړو، هېڅکله د بونیس ایرس په شنو او حاصلخېزه ځمکو کې د کښت په فکر کې نه وو، بلکې د سرو زرو، سپینو زرو او نورو قیمتي کاني موادو د لوټلو نیت یې درلود.

..له 'کجامارکا' څخه

From Cajamarca

د ډي سولیز، ډي میندوزا او ډي ایولاس په مشرۍ ماموریت یو په بل پسې د هغو مشهورو اکتشافاتو دوام و، چې د ۱۴۴۲ کال د اکتوبر په ۱۲ مه د کریسټف کولمب له خوا د «باهاما» د یوې ټاپو تر کشف وروسته پیل شوی و. په امریکا کې د هسپانویانو ښکېلاک او پراختیا غوښتنه، په ۱۵۱۹ کال کې د «هېرنان کورټز» له لورې د مکسیکو په نیولو سره پیل شول. یوه نیمه لسیزه وروسته د «فرانسیسکو پیزارو» په مشرۍ یوې ډلې د پیرو خاوره لاندې کړه او کابو دوه کاله وروسته د ډي میندوزا په مشرۍ یوې ډلې د «ریو ډي لاپلاتا» یا د سپین زرسمندرګي پر خوا یرغل وکړ. هسپانیا د یوې پېړۍ په ترڅ کې د مرکزي، لوېدیځې او سوېلي امریکا ډېرې برخې ښکېل او ونیولې. په ورته وخت کې پرتګال په ختیځه برخه کې د برازیل د مالکیت ادعا کوله. د هسپانویانو استعماري تګلاره چې لومړی د کورټز له خوا په مکسیکو کې پلې شوې وه، خورا بریالۍ وه. د دې تګلارې له مخې د مخالفینو د اېل کولو لپاره به د هغوی مشران نیول کېدل. هسپانویانو به له دې لارې د ځایي مشرانو مالونه خپلول او بیا به یې د هغوی په واسطه خلک د باج ورکولو او خوړو برابرولو ته مجبورول، بیا به یې د ځایي مشرانو په توګه د چارو واګې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په لاس کې اخیستې او د مالیې ټولونې، باج اخیستنې او په ځانګړې توګه پر خلکو به یې د جبري کارونو مشري کوله. دغه کار په لومړي ځل کورټز په مکسیکو کې تر سره کړی و. په نویو ښارونو کې د هسپانیا استعماري تګلارې او کړنې ډېرې اغېزناکې ثابتې شوې. د ۱۵۱۹ کال د نومبر په ۸ مه کله چې کورټز او ملګري یې د تینوشیتلان «Tenochitlan» امپراتورۍ پلازمېنې «لوی ازټېک» ته ورسېدل، چې د ازتک د امپراتور موکتیزوما له خوا یې تود هرکلی وشو. موکتیزوما ته یې خپلو سلاکارانو ویلي وو، چې له هسپانویانو سره ښه چلند وکړي، څو په دې توګه د دواړو لورو ترمنځ جګړه ونه وشي. خو هغه څه چې وروسته پېښ شول، د «فرانسیسکن برناردینو ډي ساوګون» په نوم یوه کشیش د «فلورنټاین کوډیسس» تر عنوان لاندې په خپل لیکلي یادښت کې چې په ۱۵۴۵ کال کې خپور شو، په ښه توګه څرګند کړي دي:

«هسپانویانو ناڅاپه موکتیزوما ونیوه...وروسته د ډزو غږونه غلي شول...وېرې ټول ځای په سر اخیستی و، تا به ویل چې د ټولو زړونو درېدلي. لا تیاره خپره شوې نه وه، چې وېرې، حیرانۍ او اضطراب په هر ځای کې سیوری غوړولی و. خلک وېرېدلي وو. د هسپانویانو د اړتیا وړ شیان باید تر سپیده دمه تیار شي: د جوارو سپینه ډوډۍ، سور کړی فیل مرغ، د چرګې هګۍ، د څښاک تازه اوبه، د سون لرګي او نور...دا شیان په حقیقت کې د موکتیزوما په امر تیار شوي وو. کله چې هسپانویان ښه ځای پر ځای شول، له موکتیزوما یې وغوښتل چې د ښار ټوله شتمنۍ او خزانه ور وسپاري...هغوی په ډېر حرص سره د سرو زرو په لټه کې وو او موکتیزوما مخکې شو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې رهنمايي ورته وکړي. هغه شاوخوا کلابند و... له لاسونو کلک نيول شوی و. کله چې خزانې ته ورسېدل چې د تيالکو په نوم په يو ځای کې خوندي وه، ټول قېمتي شيان لکه: زرين تاجونه، ډالونه، د سرو زرو قطعې، د سرو زرو اوسپنيزې خولې، زرين سربندونه او نور وسايل يې ترې را واېستل. له دې شيانو سره ګډ شوي سره زر يې ترې جلا کړل...اور يې ور ورته کړ او ويلې يې کړل...هغوی هرې خوا ولټېدل او هر څه چې يې خوښېدل، هغه يې واخيستل. د موکتيزوما شخصي خزانې ته لاړل، هغه ځای ته چې [توتوکالکو] يې باله. د هغه ټوله شخصي شتمنۍ يې راټوله کړه. ټول قيمتي شيان لکه ښکلي ګردنبندونه، بازو بندونه چې په قيمتي توکو ډيزان شوي وو، د سرو زرو بازو بندونه، لاسبندونه، طلايي فيتې... د سپينو زرو تاج او د پاچا نور شيان، ټول يې له ځان سره يووړل.»

په ۱۵۲۱ کال کې ټول ازټېک د هسپانويانو لاس ته ولوېد. کورټز د هسپانيا د نوې مستعمرې د مشر په توګه «د اېل کړه او بېل يې کړه» استعماري تګلاره پلې کړه. نوموړي د ايکومينډا «Ecomienda» په نوم د بنسټونو جوړولو له لارې د خلکو په بېلولو لاس پورې کړ. ايکومينډا په لومړي ځل په پنځلسمه ميلادي پېړۍ کې د هسپانويانو له لوري د اندلس ښار د بېرته نيولو لپاره چې له اتمې زېږديزې پېړۍ راهيسې پکې عرب او مراکشيان اوسېدل، وکارول شو. په دې نوې نړۍ کې ايکومينډا ورانوونکې بڼه خپله کړه. د سيمې خلکو دغه جوړښت د «اينکومينډېرو» په نوم پېژنده. دا چې د اينکومينډېرو په نوم مشهورو هسپانويانو به خلک د عيسويت دين ته ور بلل، نو په بدل کې يې ځايي خلکو باج ورکاوه او پر جبري کار کولو مکلف شوي وو. د ايکومينډا د کار د څرنګوالي په اړه په لومړي ځل د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ډومینیکن کشیش «بارتولومو ډي لاس کاسیز» له خوا معلومات وړاندې شول، چې د هسپانیا د استعماري نظام پرضد یې سختې نیوکې کړې وې. ډي لاس کاسیز په لومړي ځل په ۱۵۰۲ کال کې د نوي والي «نیکولاس ډي اوینډا» په مشرۍ د «هسپانیلو» ټاپوګانو ته لاړ. هغه هلته له ځایي خلکو سره د هسپانویانو ظالمانه چلند او ځورونه په خپلو سترګو ولیدل. نوموړي د کشیش په توګه په ۱۵۱۳ کال کې د کیوبا په نیولو کې ګډون وکړ او د ښو خدمتونو له امله ورته د ډالۍ په توګه یو ایکومینډا ورکړل شو، نوموړي له دې فرصت څخه په ګټې اخیستنې د هسپانیا په استعماري بنسټونو او جوړښتونو کې د اصلاحاتو په موخه پراخ کمپاین پیل کړ، هغه د خپلو فعالیتونو په ترڅ کې په ۱۵۴۲ کال کې د «ځایي خلکو وژنې ته لنډه کتنه» په نوم کتاب ولیکه، چې د هسپانوي واکمنانو بربریت او کړنې پکې سپړل شوې وې. هغه د نیکاراګوای هېواد په اړه لیکي:«ټول کډوال هغه ځای ته یوورړل شول چې د استوګنې لپاره ورته غوره شوی و. دغو نویو کډوالو ځایي یا بومي خلک کار ته مجبور کړل، د هغوی خوراکي توکي یې چې ډېر کم وو، لوټ کړل او پر کرنیزو ځمکو یې ورته خټې واچوله. دغو کډوالو ځایي خلک – له ماشومانو نیولې تر مشرانو او ښځو پورې- ټول مجبورول چې له هر ډول استراحت پرته شپه او ورځ ورته کار وکړي.»

کاسیز د نیو ګرنډې یا د اوسنۍ کولمبیا د نیواک په اړه د هسپانویانو تګلاره په ټوله کې داسې را پېژني:«هسپانویان خپلو اوږد مهاله موخو او سروزرو ته د لاسرسي په خاطر له هماغې ستراتیژۍ څخه کار اخیسته؛ یعنې د ایکومینډا په واسطه به یې سیمې د مشرانو ترمنځ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وېشلې او بيا به يې له خلکو سره د مريانو يا غلامانو په څېر چلند کاوه. د هسپانوي اکتشافي پلاوي يا د استعماري مشرانو په امر به د ځايي خلکو پاچا نيول کېده، شپږ يا اووه مياشتې په زندان کې ساتل کېده او بيا به يې ترې طلا او زمرود غوښتل. له دې ډلې د بوګوتا په نامه له يو تن پاچا سره داسې وحشيانه چلند شوی و، چې د هسپانويانو له وهلو ټکولو د خلاصون لپاره يې بايد يوه کوټه له طلا ډکه کړې وای. نوموړي به خپل کسان د طلا او جواهراتو په لټون پسې لېږل، هغوی به طلا او قيمتي ډبرې له توټو سره راوړلې، خو بيا هم کوټه نه ډکېده. هسپانويانو به پاچا ته ګواښنه کوله چې د ژمنې د نه پوره کېدو له امله به يې ووژني. هسپانوي قوماندان يا واکمن له دې امله چې ځان يې د قانون استازی باله، د دوسيې او بندي د ورسپارلو امر وکړ او په دې توګه يې پاچا ته د رسمي جزا اورولو حکم وکړ. بندي يې پر قمچينو وواهه، پر خټه يې ورته سره کړې غوړي واچول، غاړه او پښې يې پر ځنځيرونو او اوسپنيزو ميلو تړلي ول او په داسې حال کې چې دوو کسانو يې لاسونه نيولي وو، د پښو پر داغلو يې پيل وکړ. کله کله به هسپانوي قوماندان ورغی او ورته به يې وويل، که ډېره طلا برابره نه کړې، نو په شکنجې شکنجې به ووژل شې. بلاخره دا هغه عذاب او جزاګانې وې چې پاچا بايد ورته غاړه ايښې وای.»

هغه استعماري تګلاره او بنسټونه چې په مکسيکو کې رامنځته شوي وو، د هسپانوي امپراتورۍ په نورو برخو کې هم پلي او دود شول. دغه تګلاره په هېڅ ځای کې دومره اغېزناکه او ګټوره نه وه، لکه پيزارو چې د خپل واک پر مهال په پيرو کې پلي کړه. ډې لاس کاسيز په دې اړه کاږي:«په ۱۵۱۳ کال کې يو بل ستر شرير انسان

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له خپل یو شمېر ملګرو سره د پیرو پاچاهۍ ته رسېږي. نوموړي هم هغه تګلاره غوره کړه، چې پخوانیو ملګرو یې غوره کړې وه.»

پیزارو په پیرو کې «ټامبس» ښار ته له نږدې سواحلو څخه پیل وکړ او سوېل لور ته مخکې لاړ. د ۱۵۳۲ کال د نومبر په ۱۵ مه د «کاجامارکا» غرنۍ سیمې ته ورسېد؛ چېرته چې د انکا امپراتور «اتاهولپا» له خپل لښکر سره پوځي کمپ کړی و. تر څو ورځې تم کېدو وروسته اتوهولپا چې تازه د خپل پلار «هواینا کاپک» د ځایناستي په توګه د خپل ورور «وسکار» پر وړاندې په جګړه کې بریالی شوی و، د هسپانویانو کمپ ته ولاړ. نوموړی د هسپانویانو د ظلمونو او ورانیو او په ځانګړې توګه، د هسپانویانو له خوا د (Sun god inti) په نوم د هغوی معبد ته سپکاوي سخت غوسه او عصباني کړی و. وروسته چې څه پېښ شول، روښانه دي. هسپانویانو، نوموړي ته لومه کېښوده او ویې نیوه. د اتاهولپا لښکر چې شمېر یې شاوخوا ۲۰۰۰ کسانو ته رسېده، ټول ووژل شول او په خپله پاچا ژوندی ونیول شو. اتاهولپا د خلاصون لپاره باید ژمنه کړې وای، چې یوه خونه به له طلا او دوه خونې له سپینو زرو ډکوي. نوموړي دې کار ته غاړه کېښوده، خو هسپانویانو هغه د ۱۵۳۳ کال په جون میاشت کې زندۍ کړ. د همدې کال په نومبر میاشت کې هسپانویانو د اینکا پلازمېنه کاسکو ونیوله او هغه څه چې له پاچا اتاهولپا سره شوي و، د سیمې له اشرافو سره هم وشول. دوی هم زنداني شول، څو هسپانویانو ته طلا او سپین زر برابر کړي او که به یې سرغړونه کوله، ژوندي په اور کې سوځول کېدل. د کاسکو ستړې هنري خزانې هم د (Sun god inti) معبد په څېر چې له طلا او قیمتي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جواهراتو جوړ شوی و، لوټ او تالا شوې. هسپانویانو په دې وخت کې د اینکا امپراتورۍ اوسېدونکو ته خپل پام ور واړاوه، لکه د مکسیکو په څېر چې هلته خلک په ایکومینډیانو وېشل شوي وو او هر یو د هغو کسانو له خوا اداره کېده چې له پیزارو سره په سفر کې ملګري وو. ایکومینډا د استعمار په لومړیو کې د کاري ځواک د کنټرول او انسجام اصلي بنسټونه و چې ډېر ژر له قوي سیالانو سره مخ شول. په ۱۵۴۵ کال کې د سیمې یو اوسېدونکی «ډیاګو ګوالپا» په اندوس یا اوسني بولیویا کې د سپېڅلي معبد په لټه کې و، چې یو تند باد لېرې پر ځمکه وغورځاوه او نا څاپه د سپین زرو یو کان یې تر سترګو شو. دغه کان یا زېرمه د سپین زرو د هغې غونډۍ یوه برخه وه چې هسپانویانو وروسته د اېل کېرو ریکو[1] یا بډایه غونډۍ په نوم نومولې. د دې غونډۍ ترڅنګ د «پوتوسي» ښار جوړ شو، چې په ۱۶۵۰ کال کې یې نفوس ۱۶۰ زره تنو ته رسېده، یعنې هغه وخت له لېزبون او وینز ښارونو څخه ډېر و. هسپانویانو د سپینو زرو د استخراج لپاره کان کیندونکو ته اړتیا لرله. په همدې موخه د «فرانسیسکو ډي ټولدو» په نوم د سطلنت یو ځانګړی استازی سیمې ته واستول شو. نوموړي ته دنده سپارل شوې وه چې په سیمه کې د کاري قوې ستونزه حل کړي. ډي ټولدو په ۱۵۶۹ کال کې پیرو ته ولاړ او هلته یې په سیمه کې پنځه کاله پلټنې او څېړنې وکړې. نوموړي د سیمې د ټول بالغ نفوس په اړه چې پر کاري شرایطو برابر و، سروې تر سره کړه. ده د اړتیا وړ کاري ځواک د برابرولو په موخه ځایي اوسېدونکي د (Reductions) په نوم نویو ځانګړو ښارونو ته

[1] El Cerro Rico

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ولېږدول. هسپانویانو له دغو ښارونو څخه په اسانۍ ځان ته د اړتیا وړ بشري قوه برابروله. نوموړي وروسته، د «میتا» په نوم د اینکایي کارګرو یوه اداره رامنځته کړه چې ځانګړي شرایط یې لرل. دغې اداري ته یې په اینکایي ژبه «کوچوا» ویل چې د نوبت معنا ورکوي. اینکایانو د میتا سیستم له لارې په سترو کروندو کې پر کارګرو د جبري کار کولو له لارې اشرافو، معبدونو او سپاهیانو ته خواړه برابرول. د اینکا واکمنې طبقې د دې کار په بدل کې عامو خلکو ته د قحطۍ او وچکالۍ په وخت کې خواړه او امنیت برابرول. د دې ټولدو په لاس جوړ شوی میتا او په ځانګړې توګه د پوتوسي ښار میتا، د استعمار په دوران کې د کارګرو د استثمار پر یوه ستر او سخت ملامتوونکي بنسټ بدل شوی و. نوموړي د کاري ځواک د استثمار لپاره د پوښښ یوه پراخه سیمه رامنځته کړه چې د ۲۰۰ زره مایله مربع په اوږدوالي سره د ننۍ پیرو له مرکزي سیمې پیلېده او د نوې بولیویا یوه لویه برخه یې په بر کې نیوله. په دې سیمه کې له هرو ۷ کسانو یو تن به چې د ریډیکشن ښارونو ته داخلېده، اړ و چې د پوتوسي ښار په کان کې کار وکړي. میتا پوتوسي د استعمار په ټوله دوره کې په خپل ځای پاتې شو، چې بیا په ۱۸۲۵ کال کې منع اعلان شو. لومړی (۱) نمبر نقشه د اینکا امپراتورۍ هغه سیمې ښیي چې د هسپانوي ښکېلاک پر مهال پکې میتا سیستم پلی شوی و.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په دې نقشه کې همدا راز ښودل شوې چې میتا د دې امپراتورۍ مرکزي سیمې، په تېره پلازمېنه کاسکو څومره تر پوښښ لاندې راوستې وه. په پیرو کې اوس هم د میتا سیستم اغېزې لیدل کېږي. د دغه هېواد د دوو څنګلورو ولایتونو کالکا (Calca) او اکومایا (Acomayo) ترمنځ توپیر په پام کې ونیسئ. د دغو دوو ولایتونو ترمنځ ډېر لږ توپیر لیدل کېږي. دواړه ولایتونه په غرنیزو سیمو کې موقعیت لري او اوسېدونکي یې د اینکا اولاده ده چې په کوچا (Quecha) ژبه خبرې کوي. اکومایا ډېره بېوزله سیمه ده،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوسېدونکي يې د کالکا په پرتله يو پر درې (۱/۳) لږ عواید لري. ځايي خلک پر دې ښه پوهېږي. د اکوما ښار وګړي له بهرنيو سيلانيانو او مېلمنو څخه دا پوښتنه کوي چې ايا تاسو نه پوهېږئ چې د دې ځای خلک د کالکا په پرتله بېوزله دي؟ تاسو ولې غواړئ چې دلته راشئ؟

دا ځکه چې د لرغونې اينکا د امپراتورۍ مرکز «کاسکا» ته د کالکا په پرتله تګ ډېر ستونزمن دی. کالکا هوار او پاخه سړکونه لري، خو د اکومايا لاره خرابه او ويجاړه ده. که څوک غواړي دغې سيمې ته ورشي، نو د لېږد رالېږد لپاره بايد له خره يا اس څخه کار واخلي. په دواړو سيمو «کالکا او اکومايا» کې خلک يو ډول غله دانه کري، د کالکا خلک خپل محصولات په بازار کې پلوري، خو د اکومايا خلک پرې ايله د خپل ژوند ورځنۍ اړتياوې پوره کوي. دغه نا انډوله وضعيت چې مشاهدين او د سيمې خلک يې په خپلو سترګو وينې، په دواړو سيمو کې د موجوده بنسټونو ترمنځ له توپيرونو څخه سرچينه اخلي، هغه توپير چې تاريخي ريښه يې د (ډې ټولدو) له لوري د کاري ځواک د استثمار مهال ته ور ګرځي. د اکومايا او کالکا ترمنځ مهم تاريخي توپير دا دی، چې اکومايا د پوتوسي ښار د ميتا سيستم تر پوښښ لاندې و، خو کالکا په دې سيستم کې شامل نه و. ډې ټولدو سربېره پر دې چې د کار قوه يې متمرکزه کړه او د ميتا سيستم يې جوړ کړ، دايکومينډا سيستم يې له هر فرد څخه د جلا مالیې اخيستو په توګه پلی کړ. دغه مالیه له هر کس څخه د ټاکلې اندازې سپينو زرو اخيستل و. دا بله هغه تګلاره وه چې له مخې به يې د کار بازار ته د ځايي خلکو په مجبورولو سره پر هسپانوي ځمکوالو مزد

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمېده. بل هغه بنسټ چې د «ډي ټولدو» د ماموریت پر مهال تاسیس شو، ریپارټیمینټو ډي مرکانټسیاس (Repartimiento de mercancias) یې باله، چې د هسپانوی ژبې له «Repartir» فعل څخه اخیستل شوی او د «توکو د وېش» معنا ورکوي، یعنې پر ځایې خلکو په جبري توګه د هغو توکو پلور ته ویل کېده چې بیه یې د هسپانویانو له خوا ټاکل کېده. ټولدو بالاخره د «Trajin» په نوم یو بل بنسټ هم تاسیس کړ چې د «بار» په معنا دی. ټراجین د دې لپاره جوړ شوی و، چې د حیواناتو پر ځای، انسانانو هسپانوي سوداګرو ته توکي لکه شراب، منسوجات او د کوکا پانې لېږدولې. هسپانیا د خپل استعمار پر مهال په ټوله امریکا کې ورته بنسټونه او ټولنیز جوړښتونه رامنځته کړل.

هسپانویانو دغه بنسټونه د سرو او سپینو زرو له چور او تالا وروسته د بومي یا ځایې خلکو د استثمار په موخه جوړ کړي وو. دغه ټول بنسټونه [ایکومینډا، میتا، ریپارټیمینټو او تراجین] د دې لپاره جوړ شوي وو، څو د ځایې خلکو د ژوند معیارونه او کچه راټیټ او د هسپانویانو عواید ډېر شي. دا هر څه د ځمکو د ملکیتونو د سلبولو، جبري کار، د لږ مزد ټاکلو، د درنو مالیاتو وضع کولو او پر غیر اړینو توکو د لوړو بیو له لارې ترسره کېدل. په دې توګه؛ دغو بنسټونو هسپانیا، واکمنې طبقې او د هغوی اولادې ته پراخه شتمنی راټوله کړه. خو لاتینه امریکا یې په نړۍ کې پر یوې نا اندوله لویې وچې بدله کړه او اقتصادي سرچینې او ظرفیتونه یې ور وزبېښل.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

...د جېمز ټاون په لور

په ۱۴۹۰ یمه لسیزه کې، هغه مهال چې هسپانویان د امریکا لویې وچې ته راغلل، برېټانیا په اروپا کې یو کوچنی ځواک و او د «Wars of the Roses» تر ورانوونکي کورنۍ جګړې وروسته بېرته د غوړېدو په حال کې وه. برېټانیا په هغه وضعیت کې نه وه، چې طلا او سپین زر ولوټي او د امریکایي بومي خلکو استثمار ته مخه کړي. نړۍ یوه پېړۍ وروسته، په ۱۸۵۵ کال کې د هسپانیا د پاچا «دویم فلیپ» له خوا پر برېټانیا د هسپانوي سمندري ځواکونو ناکام برید ټوله اروپا وینبه کړه. که څه هم د برېټانیا دغه بری د دې هېواد لپاره یو بخت و، خو په عین حال کې دا یې په سمندر کې د مخ پر ودې ځواکمنتیا ښېه وه؛ هغه ځواکمنتیا چې له دغه هېواد سره یې په استعمار او د نوې امپراتورۍ په جوړولو کې مرسته کوله. په دې اساس، دا هېڅ کوم تصادف نه دی چې د برېټانیا له لوري د شمالي امریکا نیواک په همدې وخت کې پیل شوی و، خو هغوی ناوخته ورسېدل. انګرېزانو، شمالي امریکا د دې لپاره نه وه غوره کړې، چې زړه راښکونکې او ښکلې سیمې لري، بلکې د هغه څه لپاره ورغلل چې له نورو څخه پاتې و. د امریکا مهمې سیمې چې د استثمار وړ بشري ځواک او پرېمانه سره او سپین زر یې لرل، تر دې مخکې اشغال شوې وې. برېټانیا ته د دې غوړ سترخوان پاتې شوني ورسېدل. په اتلسمه پېړۍ کې انګلیسي لیکوال او د کرنیزو علومو متخصص ارتهر یانګ (Arthur Young) د دې پوښتنې په ځواب کې چې د کرنیزو محصولاتو د صادراتو لپاره کوم ځای غوره دی، ولیکل:«په ټوله کې داسې برېښي، چې زموږ په مستعمرو کې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کرنیزو محصولاتو د تولید ارزښت، د استوا له کربنې «لمر» څخه د لرې واټن له کبله مخ په کمېدو دی. په لوېدیځ هند [ویستې انډیز] کې چې تر ټولو ګرمه سیمه ده، د کروندګرو د سړي سر عاید د ۸ پونډه، ۱۲ شیلینګه او ۱ پنس معادل دی. خو په جنوبي لویه وچه کې دغه کچه بیا ۵ پونډه او ۱۰ شیلینګ ده، په مرکزي سیمو کې ۹ شلینګه او ٦ پنسه او په شمالي کډوال مېشته سیمو کې ۲ شیلینګ او ٦ پنسو ته رسېږي. دغه شمېرې موږ ته راښېي، چې په شمالي عرض البلد کې د پرتو سیمو له نیولو څخه باید ډډه وشي.»

د ۱۵۸۵ او ۱۵۸۷ کلونو ترمنځ د انګرېزانو هغه هڅه له ماتې سره مخ شوه، چې غوښتل یې د شمالي کارولینا په «Roanoke» سیمه کې مستعمره جوړه کړي. د ١٦٠٦ کال په وروستیو کې یو ځل بیا د 'کرسټوفر نیوپورټ' په مشرۍ د «سوسان کانسټنټ»، «ګاډ سپیډ» او «ډیسکوري» په نومونو درې بېړۍ ویرجینا ته واستول شوې. ښکېلاکګر د ویرجنیا کمپنۍ په ملاتړ او لارښوونه د چساپیک «Chesapeak» خلیج او تر هغه سمندرګي پورې چې وروسته د برېټانیا د لومړي پاچا «جېمز اول» په نوم ونومول شو، وړاندې ولاړل او د ١٦٠٧ کال د مې په څوارلسمه یې د «جېمز ټاون» په نوم د نویو راغلو کډوالو یو ښارګوټی جوړ کړ. که څه هم هغه کډوال چې د ویرجینیا کمپنۍ په کښتیو کې لېږدول شوي وو، انګرېزان وو؛ خو استعماري تګلاره او چلند یې کورټز، پیزارو او ډي ټولدو ته ورته و. لومړی پلان یې د ځایي مشرانو نیول او له هغوی څخه د خوړو او شتمنیو په برابرولو کې کار اخیستل و. کله چې انګرېزان په لومړي ځل په جمېز ټاون کې مېشت شول، خبر نه وو چې د پوهاتان اتحادیې «Powhatan confederacy» قلمرو ته ور ننوتي دي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پوهاتان اتحادیه د دېرشو سیاسي جوړښتونو یو ګډ ایتلاف و، چې د واهنسن کاک پاچا ته وفادار و. د واهنسن کاک پلازمېنه «Werowocomoco» د جېمز ټاون په شل مایله متري کې پرته وه. د ښکېلاکګرو پلان دا و، چې لومړی د دې سیمې د ځانګړنو په اړه پوه شي. د هغوی انګېرنه دا وه، چې که په دې ونه توانېدل چې ځایي خلک د خوړو برابرولو او جبري کار کولو ته مجبور کړي، نو لږ تر لږه به ورسره سوداګریزو معاملاتو ته زمینه برابره کړي. خو ښایي هغوی به هېڅکله په دې اړه فکر نه و کړی، چې یوه ورځ به خپله کار ته مجبورېږي او ځان ته به خواړه برابروي. د نوې نړۍ تېر فاتحان هېڅکله له داسې وضعیت سره مخ شوي نه وو. د واهنسن کاک پاچا ډېر ژر د نویو ورغلو کډوالو د شتون په اړه پوه او د هغوی پر نیت یې شک څرګند کړ. سره له دې چې نوموړی په شمالي امریکا کې د یوې سترې امپراتورۍ خاوند و، خو دښمنان یې هم کم نه و او له اینکا امپراتورۍ سره یې توپیر په دې کې و، چې دی له منسجم مرکزي قدرت څخه برخمن و. د دې لپاره چې واهنسن کاک د انګرېزانو پر نیت او موخو ځان پوه کړي، لومړی یې د اړیکو جوړولو لپاره د یوې ډلې په لاس پیغام ور ولېږه. د ۱۶۰۷ کال د ژمي په نږدې کېدو سره، نوي کډوال د خوراکي توکو له کمښت سره مخ شول او د ستونزې د حل په اړه د جېمز ټاون مستعمرې د حکومتي شورا مشر اډوارد ماري وینګفیلډ «Edward Marie Wingfield» سرګردانه او بې ارادې ښکارېده. خو کپتان جان سمېت دغه ستونزه حل کړه. سمېت چې لیکنې او یادښتونه یې د جېمز ټاون مستعمرې د پراختیایي چارو د څرنګوالي په اړه زموږ لپاره د معلوماتو اساسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سرچینه جوړوي، په خپل وخت کې د یوه پیاوړي شخصیت او کرکټر خاوند و. نوموړی د «Lincolnshire» په نوم د برېتانیا په یوه کلیوالي سیمه کې زېږېدلی و او د خپل پلار د هغې هیلې خلاف چې غوښتل یې سمبټ باید یو بریالی سوداګر شي، نوموړی پوځ ته ولاړ او یو بریالی سرتېری تر جوړ شو. هغه لومړی د انګلیسانو د پوځ په لیکو کې په هالنډ کې جګړه وکړه، وروسته په هنګري کې له اتریشي پوځ سره یو ځای شو او د عثماني امپراتورۍ د پوځ پر وړاندې جګړه کې یې برخه واخیسته. وروسته په رومانیا کې ونیول شو او د غلام په ډول خرڅ شو چې په کروندو کې یې کار کاوه. سمبټ د تېښتې لپاره یو پلان جوړ کړی و، د خپل مشر له جامو او آس څخه په استفادې وتښتېد او بېرته اتریش ته لاړ. نوموړي ویرجینیا ته د اکتشافي سفر په لړ کې ځان ته کار وکوت او د «سوسن کانسټنټ» په کښتۍ کې د سرغړونې له امله د وینګفیلډ له خوا بندي شو. ټاکل شوې وه چې نوي ځای ته تر رسېدو وروسته سمبټ محاکمه شي؛ خو کله چې وینګلفیلډ، نیوپورټ او د مستعمرې نور مشرتابه غړي د ویرجینیا کمپنۍ مهر شوي فرمانونه خلاصوي، په حیرانۍ سره ګوري چې سمبټ د یادې کمپنۍ له خواد جمېز ټاون ښارګوټي د حکومتي شورا د مهم غړي په توګه ټاکل شوی دی. کله چې نیوپورټ د نویو کډوالو او د چارو د سمبالښت لپاره برېتانیا ته لاړ، د مستعمرې رسمي چارې سمبټ ته وسپارل شوې او نوموړي د خپلې پیاوړې ارادې او نه ستړي کېدونکي کار په پایله کې وکولای شول چې مستعمره وژغوري. نوموړي یو لړ سوداګریز ماموریتونه پیل کړل چې په ترڅ کې یې د خوراکي توکو زېرمې ډاډمنې شوې. د همدغو ماموریتونو په لړ کې یوه ورځ د واهنسن کاک د ځوان ورور «اوپنچاکانوف» له

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خوا ونیول شو او په وروکومو کې یې پاچا ته یووړ. دا لومړنی انګرېز و، چې له واهنسن کاک سره مخ شو او دا ډېره مهمه مخامخ کېدنه وه چې د ځینو روایتونو له مخې، نوموړی د واهنسن کاک د ځوانې لور «پوکاهونتاس» په مداخلې له مرګه بچ شو. سمبت د ۱۶۰۸ کال د جنورۍ په لومړۍ نېټه خوشې او بېرته جېمز ټاون ته ستون شو، خو له برېټانیا څخه د نیوپورټ تر بېرته راستنېدو پورې جېمز ټاون لا هم د خوراکي توکو له کمښت سره مخ و. د جېمز ټاون استعماري مشرانو له دې تجربو ډېر څه زده نه کړل. هغوی د ۱۶۰۸ کال په اوږدو کې د سرو زرو او قیمتي فلزاتو لټون ته دوام ورکړ. هغوی لا هم پر دې نه پوهېدل چې د ژوندي پاتې کېدو او خوړو برابرولو لپاره به تر کله د ځایي خلکو پر استثمار او تجارت متکي وي. سمبت لومړنی کس و چې پوه شو، هغه استعماري تګلاره چې کورټز او پیزارو په شمالي امریکا کې په بریالۍ توګه پلي کړې وه، دلته په هېڅ ډول عملي کېدای نه شي، ځکه چې د دواړو سیمو شرایط ډېر سره توپیر لري. سمبت پوه شوی و، چې د ازټېک او اینکا برعکس؛ ویرجینیا سره زر او سرچینې نه لري. هغه په خپلو ورځنیو یادښتونو کې لیکلي دي:«باید پوه شو چې خوراکي توکي د هغوی یوازینۍ شتمني ده.»

د جېمزټاون له لومړنیو کډوالو یو تن «Anas todkill» هم په خپل یادښت کې د سمبت اونورو د ناهیلۍ او خستګۍ په اړه چې په شمالي امریکا کې یې د طبیعي زېرمو د نه شتون په اړه درلوده، لیکلي دي:«بله هېڅ خبره نه وه، هېڅ هیله نه وه، هېڅ کار نه و؛ مګر د سرو زرو کیندنه، د سرو زرو چاڼ او د سرو زرو بارول.»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ۱۶۰۸ کال په اپرېل میاشت کې کله چې نیوپورټ برېټانیا ته روانېده، د قیمتي ډبرو او تقلبي سرو زرو یو بار یې هم له ځان سره یوړ. نوموړی د سپټمبر تر وروستیو پورې بېرته جېمز ټاون ته راستون شو چې د ویرجینیا کمپنۍ له خوا د ځایي خلکو د شدیدې څارنې په موخه یې یو فرمان هم له ځان سره راوړی و. هغوی پلان درلود چې د پاچا واهنسن کاک پر سر به د تاج په ایښودو سره، هغه د برېټانیا د پاچا «لومړي جېمز» تابع کړي. هغوی، پاچا واهنسن کاک ته بلنه ورکړه چې جېمز ټاون ته ورشي، خو هغه چې د ښکېلاکګرو په اړه شکمن و، نه غوښتل چې ورشي او ونیول شي. جان سمېت د واهنسن کاک ځواب داسې را نقل کړی دی:«که ستاسو پاچا ما ته ډالۍ رالېږلې ده، زه هم یو پاچا یم او دا زما خاوره ده... ستاسو پلار باید دلته راشي، نه دا چې زه هغه ته ورشم. زه نه ستاسو ځای ته درځم او نه به په دې شیانو دوکه شم.»

په داسې یو حالت کې چې واهنسن کاک حاضر نه و، چې جېمز ټاون ته لاړ شي؛ نو نیوپورټ او سمېت باید پلازمېنې وېروکومو ته د پاچا د تاج ایښودو لپاره ورغلي وای. داسې څرګندېده چې کیسه ټوله له یوې شرموونکې ماتې سره مخ ده او دا د واهسن کاک لپاره ښه فرصت و چې د استعمار له شره ځان خلاص کړي. نوموړي د انګرېزانو پر وړاندې سوداګریز محدودیتونه ولګول، جېمز ټاون نور نه شوای کولای چې خپلې اړتیاوې پوره کړي او واهنسن کاک هغوی باید له ښاره ایستلو ته اړ کړي. د ۱۶۰۸ کال په ډسمبر کې نیوپورټ یو ځل بیا برېټانیا ته روان شو. نوموړي د سمېت له خوا لیکل شوی هغه وړاندیز له ځان سره یوړ چې له ویرجینیا کمپنۍ څخه په شمالي امریکا کې د استعماري تګلارې د بدلون غوښتنه په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې شوې وه. د مکسیکو او پیرو په څېر چې استعمار په کې بریالی و او ډېر ژر ترې شتمنۍ ترلاسه شوې، له ویرجینیا دا ډول تمه کول بې ځایه وه. هلته سره زر او قیمتي توکي نه و او نه د خوړو د برابرولو لپاره له ځایي خلکو په زوره کار اخیستل کېدای شوی. سمېت پر دې پوه شوی و، چې که غواړي هلته تلپاتې مستعمره ولري، نو استعمارګر باید خپله کار وکړي. په دې توګه نوموړي خپلو مشرانو ته وړاندیز وکړ چې سم او مناسب خلک ور ولېږي:«که بیا کسان رالېږئ، نو هیله ده چې د هغو زرګونو کسانو پر ځای چې اوس یې لرو؛ دېرش تنه نجاران، کروندګر، بڼوال، کب نیوونکي، اهنګران او کیندونکي راولېږئ.»

سمېت نور بې کاره زرګرانو ته اړتیا نه لرله. یو ځل بیا د هغه د درایت په پایله کې جېمز ټاون وژغول شو. نوموړي به ځایي خلک غولول چې تجارت ور سره وکړي او کله به چې خلکو ډډه کوله، نو هغه څه یې کول چې له وسې یې پوره و. سمېت د ټول ښار مسوولیت پر غاړه اخیستی و او د جېمز ټاون اوسېدونکو لپاره یې داسې یو قانون وضعه کړ چې:«څوک چې کار نه کوي، ډوډۍ دې نه خوري». جېمز ټاون له دویم ژمي هم روغ ووت. د ویرجینیا کمپنۍ ګټلې وه، چې پیسه جوړوونکې به وي؛ خو د دوو کلونو په تېرېدو سره د ګټې وټې هېڅ درک ونه لګېد. د کمپنۍ مشرانو پرېکړه وکړه چې د حکومتولۍ نوي ماډل ته اړتیا ده، داسې ماډل چې له حکومتي شورا څخه واک یو کس ته وسپارل شو. هغه لومړنی کس چې دې څوکۍ ته وټاکل شو، ټوماس ګېټس نومېده. د سمېت مخکښو خبرداریو ته په پام، کمپنۍ پرېکړه کړې وه چې پر نوي پلان باید غور وکړي. د کمپنۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دغه پرېکړه د ۱۶۰۹ او ۱۶۱۰ کلونو د ژمي لپاره شوې وه. د حکومتولۍ په نوي ماډل کې سمېت ته ځای ور نه کړل شو او د ۱۶۰۹ کال په مني کې د برېټانیا پر لور وخوځېد، خو د سمېت د نه شتون او د واهنسن کاک له خوا د بندیزونو او محدودیتونو له امله د جمېزټاون اوسېدونکي له منځه لاړل. د ښار له ۵۰۰ اوسېدونکو څخه یوازې ۶۰ تنه یې له ژمي روغ ووتل. وضعیت دومره کړکېچن شو چې خلکو د انسانانو خوړلو ته مخه کړه. هغه څه چې د ګېټس او د هغه د مرستیال «سر ټوماس ډیل» له خوا د مستعرې لپاره په پام کې نیول شوي وو، هغه ظالمانه کاري رژیم و، چې له اشرافو پرته د ښار د عادي انګلیس مېشته کډوالو لپاره جوړ شوی و. دا ډیل و، چې د «الهي، اخلاقي او نظامي» قوانینو ټولګه یې خپره کړه، چې لاندې مسایل په کې شامل و:

«- هېڅ نارینه یا ښځه نه شي کولای چې له مستعمرې څخه د ځایي خلکو خوا ته وتښتي، که نه جزا یې مرګ دی.

- که هر چا له شخصي یا عامه بڼ څخه غلا وکړه او یا یې د جوارو وړې او انګور وشکول، جزا یې مرګ دی.

- د مستعمرې هېڅ اوسېدونکی نه شي کولای چې د خپلې شخصي ګټې لپاره د دې مستعمرې کوم توکی بهر ته د لېږد لپاره پر چا وپلوري، سرغړوونکي ته به د مرګ جزا ورکړل شي.»

د ویرجینیا کمپنۍ انګېرلې وه، چې که د ځایي خلکو پر استثمارولو بریالي نه شول، نو وبه کولای شي چې د مستعمرې له اوسېدونکو کار واخلي. د استعماري اداري د نوې کړنلارې له مخې د ټولو ځمکو مالکیت په ویرجینیا کمپنۍ پورې تړاو درلود. کمپنۍ نارینه په یو ځای کې راټولول او په جیره به یې ډوډۍ ورکوله. کارګر چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کار لپاره ټاکل کېدل، هر یو د کمپنۍ د استازو له خوا ځارل کېدل. دلته لکه د عسکرۍ غوندې نظام حاکم و، چې لومړۍ او وروستۍ جزا اعدام و. د مستعمرې د نوې کړنلارې د یوې برخې په توګه، د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دې قوانینو لومړۍ ماده ډېره مهمه وه. کوم کسان چې به تښتېدل، د کمپنۍ له خوا پر مرګ ګواښل کېدل. د کار د نوي رژیم له امله خلکو غوره ګڼله چې د پاتې کېدو پر ځای وتښتي او د عادي ځایي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وګړو په توګه له مستعمرې چېرته لېرې ژوند وکړي. دا چې هغه مهال په ویرجینیا کې د ځایي خلکو شمېر لږ و، نو دې کار هم خلک هڅول چې د ویرجینیا کمپنۍ تر ولکې لاندې استعماري سیمو څخه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چېرته لږې یوازې ژوند وکړي. دې ډول سیمو ته د ویرجینیا کمپنۍ واک او لاسرسی محدود و او کمپنۍ نه شوای کولای چې پر انګلیسي کډوالو جبري کار وکړي.

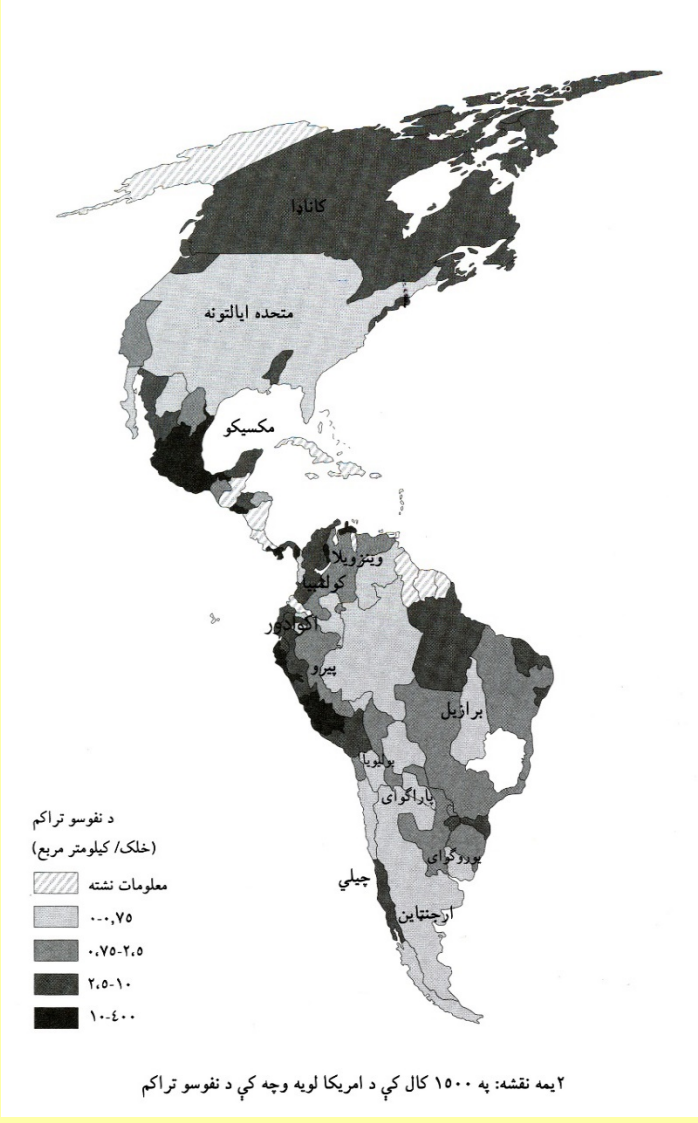

۲یمه نقشه: په ۱۵۰۰ کال کې د امریکا لویه وچه کې د نفوسو تراکم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دویمه نقشه د هسپانوي ښکېلاک پر مهال د امریکا په بېلابېلو برخو کې د نفوسو اټکلي تراکم څرګندوي. له ځینو سیمو پرته، هغه مهال د امریکا په متحده ایالتونو کې په هر کیلو متر مربع کې تر ۳ پورې کسان اوسېدل؛ خو په مرکزي مکسیکو یا انډین پیرو کې په هر کیلو متر مربع کې تر ۴۰۰ سوو پورې کسان مېشت و، یعنې د امریکا په پرتله ۵۰۰ چنده زیات. هغه څه چې په پیرو او مکسیکو کې شوني و، په ویرجینیا کې نه و. ویرجینا کمپنۍ وروسته پوه شوه چې استعماري تګلاره یې کار نه ورکوي او همدارنګه د وخت په تېرېدو د الهي، اخلاقي او پوځي قوانینو ناکامي هم څرګنده شوه. د ۱۶۱۸ کال په پیل سره، په ډراماټیک ډول یوه نوې ستراتیژي د عمل ډګر ته وړاندې شوه. دا چې پر ځایي خلکو او کډوالو جبري کار کول ناشوني وو، نو یوازینی بدیل دا و، چې کډوالو ته د کار انګېزه ورکړل شي. په ۱۶۱۸ کال کمپنۍ د سړي سر حقوقو سیستم «Headright system» رامنځته کړ، چې له مخې یې هر نارینه کډوال ته پنځوس ایکره (۲۰ هکتاره) ځمکه ورکړل شوه، همدارنګه د کورنیو هر هغه غړي او هغو خدمتګارانو ته هم پنځوس ایکره ځمکه ورکول کېده، چې ویرجینا ته به یې یوه کورنۍ راوستله. کډوالو ته کورونه ورکول کېدل او له قراردادونو څخه معاف و. دغه راز په ۱۶۱۹ کال کې یوه عمومي غونډه جوړه شوه چې بالغو کسانو ته د مستعمرې په اداري بنسټونو او قوانینو کې د رایې ورکونې حق ورکړل شو. دا په امریکا متحده ایالتونو کې د ولسواکۍ پیلامه وه. د ویرجینا کمپنۍ مشران دولس کاله وروسته پوه شول، چې هغه استعماري تګلاره چې هسپانویانو په مکسیکو، مرکزي او سوېلي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

امریکا کې پلې کړې وه؛ په شمالي امریکا کې کارنده نه وه. د اولسمې پېړۍ پاتې برخه د دویم درس د زده کولو لپاره په اوږدو هلو ځلو تېره شوه: داسې چې د پر ځان بسایني لپاره یوازینۍ لار د داسې بنسټونو جوړول دي چې خلکو ته د سخت کارکولو او پانګونې انګېزه ورکړي. د شمالي امریکا په پراخېدو سره، انګرېز مشرانو پرلپسې هڅې وکړې، څو داسې بنسټونه رامنځته کړي چې سیاسي او اقتصادي امتیازات د ټولو وګړو پر ځای باید یوازې د مستعمرې ځانګړو کسانو ته ورکړل شي، لکه هسپانویانو چې دا کار وکړ. خو دغه ټولې تګلارې د ویرجینا په څېر دلته هم له ماتې سره مخ شوې.

د ویرجینا کمپنۍ په ستراتیژۍ کې تر بدلون وروسته، ډېر ژر د پام وړ بدلونونه رامنځته شول. د برېتانیا پاچا لومړي چارلېز په ۱۶۳۲ کال کې د بالتیمور مشر سیسیلیوس کالورټ «Cecilius Calvert» ته د بر چېساپیک بای «Upper chesapeak Bay» لس میلیونه ایکره ځمکه ورکړه. د مریلنډ منشور د بالتیمور مشر ته بشپړ واک ورکاوه چې په خپله خوښه حکومت جوړ کړي او د دې منشور په اوومه ماده کې راغلي وو:«د خوشاله او سوکاله حکومت لپاره، بشپړ اختیار لري چې قانون رامنځته او پلی یې کړي.» بالتیمور د یوې اشرافي ټولنې د جوړولو لپاره یو تفصیلي پلان جوړ کړ چې له مخې یې په شمالي امریکا کې د برېتانیا اولسمې پېړۍ کلیوالي ژوند ته ورته یوه ایډیالي ټولنه رامنځته کړي. په دې پلان کې د زرګونه ایکره ځمکې وېش شامل و، چې د اشرافو له لوري اداره کېدې. اشرافو دغه ځمکې خلکو ته په اجاره ورکولې چې کار پکې وکړي او ګټه یې دوی ته ورکړي. په ۱۶۶۳ کال کې په کارولینا کې هم د اتو سترو ځمکوالو له خوا چې «سر انتوني اشلي کوپر» پکې شامل و، ورته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پلان عملي شو او کارولینا هم په همدې وخت کې تاسیس شوه. کوپر او د هغه سلاکار انګرېز فیلسوف «جان لاک» د کارولینا لپاره اساسي قانون جوړ کړ. دا د مریلنډ منشور ته ورته سند و، چې د ځمکوالو د واک پر اساس یې د نخبګانو یوه سلسه مراتبي ټولنه معرفي کوله. د دې سند په سریزه کې راغلي وو:«د دې ایالت حکومت ښایي دهغه شاهي نظام متابعت وکړي، چې مونږ یې تر سیوري لاندې ژوند کوو او دا ایالت د هغه یوه برخه ده. په دې اساس مونږ د ګڼو ډیموکراسیو له جوړېدو ډډه کوو.» دغه اساسي قانون یو سخت ټولنیز جوړښت رامنځته کاوه. د Leet-men په نوم طبقې د دې جوړښت په سر کې ځای درلود. د قانون په ۲۳ ماده کې راغلي وو:«د لیټ من اولاده به د تل لپاره لیټ من پاتې کېږي.» له لیټمن څخه پورته طبقه چې سیاسي قدرت یې نه درلود، «landgraves» او «Caziques» وو چې د اشرافو په ډله کې راتلل. هر لېنډ ګریو ته ۴۸ زره او هر کاسیک ته ۲۴ زره ایکړه ځمکه ورکول کېده. د دوی لپاره یو پارلمان هم جوړ شوی و او په پارلمان کې به یوازې پر هغو موضوعاتو بحث کېده چې د ځمکې د اتو مالکانو له خوا به تایید شوي وو. لکه څرنګه چې په ویرجینا کې ملا ماتوونکي قوانین ناکام شول. د کارولینا او مریلنډ لپاره هم جوړ شوی پلان له ورته برخلیک سره مخ شو. په دې ټولو هڅو کې دا په ډاګه شوه چې په یوه سخته طبقاتي ټولنه کې پر خلکو جبري کار کول ناشوني دي، ځکه چې په دې نوې نړۍ یعنې په نویو مستعمرو کې ډېر نور انتخابونه موجود وو. د دې پر ځای، نورو هڅوونکو تګلارو کولای شول چې د مستعمرې اوسېدونکو ته د کار کولو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

انګېزه ورکړي. هغوی ډېر ژر د اقتصادي ازادیو او سیاسي حقوقو غوښتونکي شول. مریلنډ مېشتو کډوالو ټینګار کاوه چې ځمکې باید د دوی شخصي ملکیت وګرځول شي او لارډ بالتیمور یې د یوې جرګې جوړولو ته اړ کړ. جرګې په ۱۶۹۱ کال کې د برېتانیا له پاچا وغوښتل چې مریلنډ د شاهي مستعمرې په توګه اعلان کړي او په دې توګه د بالتمیور او د هغه د اشرافو سیاسي امتیازات لغوه کړي. په کارولینا هم کې ورته اوږده مبارزه وشوه چې په پایله کې ځمکوالو وبایلله. سوېلي کارولینا په ۱۷۲۹ کال کې د شاهي مستعمرې په توګه اعلان شوه. تر ۱۷۲۰ لسیزې پورې ټولو ۱۳ مستعمرو چې وروسته پر متحده ایالتونو بدلې شوې، ورته حکومتي جوړښتونه لرل. ټولو ایالتونو په راس کې والي او د قانون جوړونې یوه جرګه چې له ځمکوالو څخه جوړه وه، درلوده. دا ولسواک حکومتونه نه و، ځکه چې ښځو، مریانو او بې ځمکو کسانو پکې د رایې ورکونې حق نه درلود، خو بیا هم د هغه وخت د نورو ټولنو په پرتله په دې مستعمرو کې د خلکو سیاسي حقوق خوندي و. د همدغو حکومتونو مشران او جرګې راټول شول او په ۱۷۷۴ کال کې یې د یوې لویې وچې په کچه لومړنی کانګرېس جوړ کړ. دا د امریکا د متحده ایالتونو د خپلواکۍ ترلاسه کولو لومړنۍ پیلامه وه. د قانون جوړونې جرګې په دې باور وې، چې هم په کانګرېس کې د تصمیم نیونې له حق څخه برخمنې دي او هم د مالیاتو د ټاکلو واک لري. لکه څنګه چې پوهېږو، دغه کار د انګلیسانو استعماري دولت ته ستونزې وزېږولې.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د دوو اساسي قوانینو داستان

اوس باید څرګنده شوې وي، چې د مکسیکو برعکس؛ د امریکا متحده ایالتونو له خوا پر ډیموکراتیکو ارزښتونو ولاړ د یوه اساسي قانون جوړول چې سیاسي واک یې محدود او د ټولنې ترمنځ یې ووېشه، کومه تصادفي پېښه نه وه. هغه سند چې د ۱۷۸۷ کال په مې میاشت کې په فلادلفیا کې چمتو شو، د هغې اوږدې پروسې پایله وه، چې په ۱۶۱۹ کال کې د جېمزټاون په عمومي غونډه کې پیل شوې وه. د اساسي قانون جوړونې هغه بهیر چې د امریکا متحده ایالتونو د خپلواکۍ له ترلاسه کولو وروسته پیل شوی و، له هغه بهیر سره یې ښکاره توپیر درلود چې څه موده وروسته په مکسیکو کې پیل شو. د ۱۸۰۸ کال په فبروري میاشت کې د فرانسې امپراتور «ناپلیون بناپارټ» پر هسپانیا یرغل وکړ او د همدې کال تر مې پورې یې د هسپانیې امپراتورۍ پلازمېنه مادرید ونیوله. په سپټمبر میاشت کې د هسپانیا پاچا «فردیناند» له واکه ګوښه کړای شو، د نېشنل جونټا «National junta» په نوم یوې پوځي ډلې د چارو واګې په لاس کې واخیستې او د فرانسوي ښکېلاک پر وړاندې یې جګړه پیل کړه. پوځي دولت په لومړیو کې تر ارانجویز «Aranjuez» پورې پرمختګ وکړ، خو وروسته جنوب لور ته پر شا شو. پوځي دولت بالاخره کادیس بندر ونیوه. هسپانویان دلته د ناپلیون پوځ له لوري کلابند شول، خو تسلیمي یې ونه منله. د هسپانیا پوځي دولت همدلته د «کورتس» په نوم یو پارلمان جوړ کړ. کورتس په ۱۸۱۲ کال کې یو سند تصویب کړ چې د «کادیس اساسي قانون» په نامه یادېده، په دې قانون کې د خلکو د حاکمیت پر بنسټ د یوه مشروطه شاهي نظام پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جوړولو، د ځانګړو امتیازاتو د ختمولو او د قانون په وړاندې د ټولو وګړو پر برابرۍ ټینګار شوی و. په لاتینه امریکا کې د هسپانیا تر ولکې لاندې استعماري حکومتونو چې د ایکومینډا په چوکاټ کې یې خلک استثمارول، دغه نوي بدلونونه وغندل. کله چې د ناپلیون د یرغل په پایله کې په هسپانیا کې شاهي نظام ړنګ شو، په لاتینه امریکا کې استعماري دولتونو د مشروطه غوښتنې غږونه پورته کړل. د مرکزي جونټا یا پوځي دولت د رسمیت پېژندنې پر سر ډېرې ناندرۍ پېښې شوې او د لاتینې امریکا یو شمېر مستعمرو د دې کار په غبرګون هر یو ځان ته د خپلواک جونټا پر جوړولو پیل وکړ. لا وخت ته اړتیا وه چې دوی له هسپانیا څخه د خپلواکۍ د ترلاسه کولو په فکر کې شي. د خپلواکۍ لومړنی اعلان په ۱۸۰۹ کال کې د بولیویا په «لا پاز» کې وشو، خو د خپلواکۍ دغه پورته شوی غږ ډېر ژر له پیرو څخه د استول شویو هسپانوي سرتېرو له لورې غلی شو. د مکسیکو واکمنې طبقې دغه پېښې د هیډالګو پاڅون ته چې په ۱۸۱۰ کال کې د «میګوېل هیډالګو پلار»په مشرۍ ترسره شوی و، ورته بللې. د هیډالګو سرتېرو د سپټمبر په ۲۳ مه د «ګواناجواتو» تر لوټلو وروسته، د مستعمرې مشر و واړه او بیا یې د سپین پوستو پر وژلو لاس پورې کړ، د هیډالګو دغه خوځښت د ازادۍ غوښتنې پر ځای تر ډېره قومي او توکمیز اړخ درلود، چې د دې عمل په غبرګون کې ټول سیاسي مخالفین په یو صف کې ودرېدل. که دغو ازادي غوښتونکو خوځښتونو خلکو ته په سیاست کې د ګډون زمینه برابره کړې وای، نو نه یوازې هسپانویانو؛ بلکې ځایي مشرانو به یې هم مخالفت کړی وای. په پایله کې، د مکسیکو د مشرانو هغه انګېرنه چې د کادیس اساسي قانون خلکو ته د مشارکت زمینه برابره کړې،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خلک شکمن کړل او هېڅکله یې مشروعیت پیدا نه کړ. په ۱۸۱۵ کال کې د ناپیلیون د امپراتورۍ له ړنګېدو وروسته، پاچا اووم فردیناند یو ځل بیا واک ترلاسه کړ او د کادیس اساسي قانون لغوه شو. د تاج ایښودنې تر مراسمو وروسته، پاچا په امریکا کې د خپلو مستعمرو د بېرته ترلاسه کولو غوښتنه وکړه او دا غوښتنه د مکسیکو د وفادار حکومت له کوم مخالفت سره مخ نه شوه. په ۱۸۲۰ کال کې په کادیس کې د هسپانوي ځواکونو یوه ډله چمتو شوې وه، څو د امریکا لویه وچه کې د هسپانیا مستعمرې بېرته را ژوندۍ کړي، خو دغو ځواکونو د پاچا فردیناند پر وړاندې پاڅون وکړ او ډېر ژر د هېواد له ګوټ ګوټ څخه نور سرتېري هم له دوی سره یو ځای شول. پاچا مجبور شو چې د کادیس قانون بېرته عملي او کورتس یا پارلمان ته د کار پیلولو امر وکړي، دا پارلمان «کورتس» د مخکښې هغه په پرتله چې د کادیس اساسي قانون یې لیکلی و، تند یا راډیکال و. په دې قانون کې د هر ډول جبري کار د منع کولو وړاندیز شوی و، په نوي قانون کې همدا رنګه هغه ځانګړي امتیازات هم لغوه شول، چې د ټولنې ځینې ځانګړو طبقو ته په پام کې نیول شوي وو. د بېلګې په توګه، په دې قانون کې د هغو پوځیانو لپاره چې په جرم مرتکب کېدل، د ځانګړې پوځي محکمې د جوړېدو غوښتنه شوې وه. یاد قانون د مکسیکو واکمنې طبقې ته د زغملو نه و او په غبرګون کې یې خپله ازادي اعلان کړه. دغه ازادي غوښتونکی غورځنګ د هسپانوي پوځ د یوه افسر اګوسټین ډي اتورباید « Augustin de Iturbide» له خوا رهبري کېده. نوموړي د ۱۸۲۱ کال د فبروري په ۲۴ مه د ډي اېګوالا «de iguala» په نوم یو پلان اعلان کړ، چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ازادۍ مکسیکو لپاره په کې د نوموړي لیدلوری په ډاګه شوی و. په دغه پلان کې د یوې هسپانوي امپراتورۍ په اډانه کې د مشروطه شاهي دولت جوړول شامل و او د کادیس اساسي قانون هغه اصول یې لغوه کړل، چې د مکسیکو واکمنې طبقې د خپلو ګټو او امتیازاتو پر وړاندې ګوابښ باله. د اګوستین دا پلان له شک پرته د خلکو له هرکلي سره مخ شو او هسپانویان پوهېدل چې په مکسیکو کې له رامنځته شوي وضعیت څخه انکار نه شي کېدای. اګوستین نه یوازې مکسیکو له هسپانوي امپراتورۍ جلا کړه، بلکې د واک له تشې څخه په استفادې یې د پوځ په ملاتړ ځان امپراتور اعلان کړ. د جنوبي امریکا د خپلواکۍ ستر مشر سیمون بولیوار د اتوربایډ د دې موقف په اړه وایي: هغه ډېر ژر پر یوه دیکتاتور واکمن بدل شو او د ۱۸۲۲ کال په اکتوبر کې یې هغه اساسي قانون لغوه کړ چې د کانګرېس له خوا تصویب شوی و او ځای یې د جونټا په نوم منتخب پوځي دولت ډک کړ.

که څه هم د اګوستین دولت تر ډېره دوام ونه کړ، خو په نولسمه پېړۍ کې په مکسیکو کې دغه ډول پېښې بیا بیا تکرار شوې. د متحده ایالتونو اساسي قانون پر نویو معیارونو ولاړه ولسواکي رامنځته نه کړه، په دې اړه چې چا په ټاکنو کې د ګډون او رایې ورکونې حق درلود، هر ایالت ته د جلا پرېکړې نیونې حق ورکړل شو. په شمالي ایالتونو کې پرته له دې چې د خلکو د مالیې او شتمنۍ کچه په پام کې ونیول شي، ټولو سپین پوستو ته د رایې ورکونې حق ورکړل شو؛ خو په جنوبي ایالتونو کې دغه بهیر ډېر ورو او په تدریجي توګه پلی کېده. په هېڅ ایالت کې ښځو او مریانو ته د رایې ورکونې حق ور نه کړل شو. په عین وخت کې د سپین پوستو پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

عوایدو او د شتمنۍ پر څومره والي لګېدلي محدودیتونه له منځه یووړل شول، خو تور پوستي په ښکاره له دې حق څخه بې برخې وو. البته، مریتوب هغه وخت قانوني بڼه خپلوله چې په فلاډلفیا کې د متحده ایالتونو اساسي قانون تدوین او د کاغذ پر مخ لیکل کېده او د استازو ترمنځ تر ټولو ناوړه بحث دا و، چې د استازو جرګې څوکۍ باید د ایالتونو ترمنځ ووېشل شي. په کانګرېس کې د څوکیو وېش د هر ایالت د نفوسو د شمېر په اندول ترسره کېده، خو د جنوبي ایالتونو استازو ټینګار کاوه چې د نفوسو په شمېرنه کې مریان هم باید حساب شي، خو د شمال استازو ور سره مخالفت وکړ. بالاخره د څوکیو د وېش پر سر د شوې هوکړې پر بنسټ له هرو پنځو مریانو څخه درې یې له یو تن ازاد انسان سره برابر وشمېرل شول. د اساسي قانون د تدوین پر مهال به چې د شمالي والو او جنوبي والو ترمنځ کوم اختلافات رامنځته کېدل، دواړو غاړو به د حللارې لپاره د ۳ پر ۵ قانون له طریقې کار اخیسته. د وخت په تېرېدو سره په قانون کې نوي بدلونونه رامنځته شول. د بېلګې په توګه؛ د مسیوري ټرون پر بنسټ یو ایالت به تل د مریتوب د مخالف او بل د موافق په توګه یو اتحاد جوړاوه، څو د مخالفو او موافقو ترمنځ اندول وساتل شي، دغه ټرون او وېش سبب شو، چې د امریکا سیاسي بنسټونه او اداري په ارامه زړه خپلو چارو ته دوام ورکړي، خو د وخت په تېرېدو سره کورنۍ جګړې دغه مسئله د شمالي والو په ګټه پای ته ورسوله. که څه هم دغه کورنۍ جګړه خونړۍ او ورانوونکې وه، خو تر هغې مخکې او وروسته د خلکو یوه لویه برخه او په ځانګړې توګه، د متحده ایالتونو د شمال او لوېدیځ اوسېدونکي له پراخو اقتصادي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فرصتونو څخه برخمن شول. په مکسیکو کې بیا وضعیت بل ډول و. که د امریکا متحده ایالتونو د ۱۸۶۰ او ۱۸۶۵ کلونو ترمنځ پنځه کاله بې ثباتي تجربه کړه، مکسیکو بیا تر خپلواکۍ وروسته پنځوس کاله پرله پسې له سیاسي بې ثباتۍ سره مخ وه. د «انتونیو لوپېز ډې سانټا انا» د ژوند داستان دغه وضعیت په ښه توګه انځوروي. سانتانا د وراکروز په مستعمراتي سیمه کې د یوه چارواکي زوی و، چې د هسپانیا د ملاتړي په توګه یې د مکسیکو د خپلواکۍ په جګړه کې شهرت وموند، نوموړي په ۱۸۲۱ کال کې خپل دریځ بدل او د مکسیکو د نوي واکمن اټوربایډ تر څنګ ودرېد. سانتانا د ۱۸۳۳ کال په مې کې په لومړي ځل د مکسیکو ولسمشر شو، خو تر یوې میاشتې واکمنۍ وروسته یې غوره وګڼله چې د ولسمشرۍ دا مسوولیت «والنټیاین ګومېز فارایاس» ته وسپاري، ګومېز یوازې پنځلس ورځې د مکسیکو ولسمشر و او واک بېرته سانتانا ته وسپارل شو. د انا د ولسمشرۍ دا دوره هم ډېره لنډه وه او د همدې کال په جولای کې بېرته ګومېز فارایاس ولسمشر شو. د سانتانا او فارایاس دغه کار د ۱۸۳۵ کال تر نیمایي پورې، یعنې کله چې مګوېل باراګان د سانتانا ځایناستی شو، دوام وکړ. خو سانتانا غلی کښناست. هغه یو ځل بیا په ترتیب سره په ۱۸۳۹، ۱۸۴۱، ۱۸۴۴ او ۱۸۴۷ کلونو او په پای کې د ۱۸۵۳ او ۱۸۵۵ کلونو ترمنځ د مکسیکو ولسمشر شو، چې ټولټال یوولس دورې یې حکومت وکړ. هغه په دې موده کې د الامو او تکزاس سیمې وبایللې او همدارنګه د مکسیکو-امریکا متحده ایالتونو ترمنځ په جګړه کې یې د نیو-مکسیکو او اریزونا سیمې هم له لاسه ورکړې. له ۱۸۲۴ کال څخه تر ۱۸۶۷ کال پورې په مکسیکو کې ۵۲ ولسمشران راغلل او لاړل،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې له دې ډلې یوازې څو محدود شمېر یې د اساسي قانون پر بنسټ واک ته رسېدلي وو.

پر اقتصادي بنسټونو او نورو چارو د دغې سیاسي بې ثباتۍ اغېزې ډېرې خرګندې دي. دغه وضعیت په مکسیکو کې د مالکیت د حقونو د ناخوندیتوب سبب شو، چې له همدې امله مکسیکو اوس مهال د عامه خدمتونو د وړاندې کولو او مالیاتي عوایدو د ډېرولو په برخو کې ناتوانه دی. که څه هم سانتانا عملاً د مکسیکو ولسمشر و، خو پر ټول هېواد یې بشپړ واک نه درلود او دا کار د دې لامل شو، چې تکزاس د امریکا متحده ایالتونو برخه وګرځي. پر دې سربېره، لکه څرنګه چې ومو لیدل، د مکسیکو د خپلواکۍ تر اعلان وروسته، انګېرنه دا وه چې د استعمار د وخت اقتصادي بنسټونه باید وساتل شي، هغه بنسټونه چې د لاتینې امریکا په برخه کې د جرمني څېړونکي او جغرافیه پوه «الکساندر وون هومبولټ»په وینا مکسیکو یې د «نا برابرو هېوادونو» په ډله کې ودروله. دغو بنسټونو چې په ټولنه کې یې د ځایي خلکو د استثمار او د انحصار اساس کېښود، د خلکو د یوې ستړې ډلې اقتصادي انګېزه ووژله. په داسې حال کې چې متحده ایالتونو د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې صنعتي انقلاب تجربه کاوه، مکسیکو ورځ تر بلې د بېوزلۍ په ګرداب کې ډوبېده.

د یوې ایډیا لړل، د شرکت جوړول او د پور اخیستل

په برېتانیا کې صنعتي انقلاب پیل شوی و، له پنبې څخه د ټوکر تولید لومړنۍ بریالۍ تجربه وه. د ټوکر د تولید یا نساجۍ ماشین په لومړیو کې د اوبیزې او بیا وروسته د بخار انرژۍ په واسطه چلېده. د پنبې تولید په میکانیزه کېدو سره، لومړی د نساجۍ او وروسته په نورو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

صنایعو کې د بشري ځواک اړتیا په بېساري ډول لوړه شوه. نوښت او پنځونه د اقتصاد په ټولو برخو کې د ټکنالوژیکي پرمختګونو لپاره محرکه قوه وه. سوداګر، پانګوال، کسبګر او نورو هغو کسانو چې غوښتل یې خپلې نوې ایډیاوې په کار واچوي، د دې حرکت ملګري او سرلاري شول. د نېکمرغه بدلون دغه څپه شمالي اتلانتیک او تر امریکا ورسېده. هغه ټکنالوژي چې په برېتانیا کې پنځول شوې وه، خلک یې په مټ په امریکا کې له سترو اقتصادي فرصتونو څخه برخمن شول، هغوی په صنعت کې د نوښت او خلاقیت په موخه، په برېتانیا کې له رامنځته شویو بدلونونو څخه الهام واخیست. د دغه ډول اختراعاتو او نوښتونو په اړه د لا پوهاوي لپاره اړینه ده، پوه شو چې په دې دوره کې خلکو ته څرنګه د معنوي مالکیت حق ورکول کېدل او د دې حق پرمټ یې څنګه د خپلو اختراعګانو حقوق خوندي کول. د اختراعګانو د ثبت سیستم چې د شخص له معنوي ملکیت څخه یې ملاتړ کاوه، د «انحصاراتو قانون» پر بنسټ رامنځته شوی و، دغه قانون چې په ١٦٢٣ کال کې د برېتانیا د پارلمان له خوا تصویب شو، یوه موخه یې د پاچا له لوري په خپل سر د معنوي مالکیت حق د ورکولو مخنیوی و، د معنوي مالکیت حق یوازې سوداګرو، صنعتکارانو او پانګوالو ته ورکول کېده. د امریکا په متحده ایالاتو کې د معنوي مالکیت د حقوقو په اړه شواهد ښیي چې هلته نه یوازې شتمنو کسانو او کسبګرو ته دا حق ورکول کېده، بلکې د ټولنې نورو اقشارو هم کولای شول چې له دغه امتیازه ګټه واخلي او زیاتره کسان د دغه امتیاز په برکت د لویو شتمنیو خاوندان شول. د بېلګې په توګه، د فون ګرام او برېښنا مخترع او د نړۍ د الکټرونیکي وسایلو د تولید د سترې کمپنۍ «جنرال الکټریک»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټګر «ټوماس اډیسن» له دغو کسانو یو تن و. هغه د پلار اووم او وروستی اولاد و، پلار یې «ساموېل اډیسن» د کورونو د چتونو له پوښولو نیولې تر خیاطۍ او هوټلداري پورې، بېلابېل کارونه کړي وو. توماس په ښوونځي کې ډېرې لږې زده کړې وکړې، خو په کور کې یې د مور له لوري روزنه ورکول کېده. په متحده ایالتونو کې د ۱۸۲۰ او ۱۸۴۵ کلونو ترمنځ د ټولو هغو کسانو له ډلې چې خپل اختراعات یې ثبت کړي وو، یوازې ۱۹ سلنه یې ځمکوال او کسبګر وو او پاتې ۴۰ سلنه د اډیسن په څېر هغه عادي کسان وو، چې ابتدایي او یا ډېرې لږې زده کړې یې لرلې. په دې لړ کې یو شمېر کسانو د معنوي مالکیت حق څخه په ګټې اخیستنې د شرکتونو پر جوړولو لاس پورې کړ، چې توماس اډیسن یې ژوندی مثال دی. دا چې په نولسمه پېړۍ کې د نورو هېوادونو په پرتله په متحده ایالتونو کې تر یوه بریده ولسواکي حاکمه وه، خلکو ته د نوښت او پنځونې زمینه برابره وه. هغه څه چې امریکا یې د اقتصاد په برخه کې د نړۍ د نوښتګرو هېوادونو په ډله کې ودروله، همدا ولسواکي وه چې په صنعتي بهیر کې یې نوښتونه حمایه او هڅول. که بېوزله وې، یو فکر او ایډیاله دې لرله، نو یوازې د معنوي مالکیت حق ترلاسه کولو ته اړتیا وه چې تر لاسه کول یې اسانه و او دومره لګښت یې هم نه درلود، د دې امتیاز ترلاسه کول د پیسو ګټلو لپاره ښه وسیله وه. د معنوي مالکیت حق د ترلاسه کولو یوه بله ګټه دا وه چې دغه امتیاز پر بل کس پلورل کېدای هم شوی. اډیسن په پیل کې د پانګې پیدا کولو لپاره همداسې کول، نوموړي د ۱۰ زره ډالرو په بدل کې د «Quadruplex» ټلګراف جواز پر «ویسټرن یونین» شرکت وپلوره،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خو د دې ډول امتیازاتو خرڅول یوازې د اډیسن په څېر کسانو لپاره ګټور و، ځکه چې یوه اختراع به یې عملي کړې نه وه، چې بله نوې ایډیا به یې ذهن ته ورغله. (هغه په امریکا کې د ۱۰۹۲ اختراعاتو او په ټوله نړۍ کې د ۱۵۰۰ اختراعاتو په ثبتولو سره نړیوال ریکارډ لري.)

د معنوي مالکیت له لارې د پیسو د لاسته راوړولو لپاره غوره لار د یوه تجارت او کاروبار پیلول و، د دې ډول کار د پیلولو لپاره مالي سرچینو او بانکونو ته اړتیا وه، څو خلکو ته د پورونو د ورکولو اسانتیاوې برابرې کړي. په امریکا متحده ایالتونو کې مخترعین نېکمرغه او خوشبخته وو، امریکا په نولسمه پېړۍ کې د بانکوالۍ او نورو مالي پور ورکوونکو بنسټونو د جوړېدو په برخه کې د پامور پرمختګونو شاهده وه، چې دغه بدلون د امریکا په اقتصادي پرمختګ او صنعتي کېدو کې بنسټیز رول ولوباوه. په ۱۸۱۸ کال کې په متحده ایالتونو کې ۳۳۸ بانکونو فعالیت درلود، چې ټولټال ۱۶۰ میلیونه ډالره پانګه یې لرله، خو په ۱۹۲۴ کال کې دغه شمېر ۲۷،۸۴۶ بانکونو ته لوړ شو چې ټولټال ۲۷،۳ میلیارده ډالره پانګه یې لرله. په دغه هېواد کې بالقوه مخترعینو، نوښتګرو او کسبګرو کولای شول چې د نوي کار او سوداګرۍ د پیلولو لپاره د خپلې اړتیا وړ پانګه د پور په ډول ترلاسه کړي. د بانکونو او مالي بنسټونو ترمنځ سختې سیالۍ خلکو ته په ارزانه بیه د پورونو اسانتیاوې برابرې کړې وې، خو په مکسیکو کې وضعیت بل ډول و.

په ۱۹۱۰ کال کې چې په مکسیکو کې صنعتي انقلاب نوی پیل شوی و، په دغه هېواد کې یوازې ۴۲ بانکونه فعال وو، چې د ټولې پانګې ٪۶۰ سلنه یې په دوو بانکونو پورې اړه لرله. په داسې حال کې چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په متحده ایالتونو کې د بانکونو ترمنځ سخته سیالي روانه وه، خو په مکسیکو کې داسې څه نه تر سترګو کېدل. د بانکونو ترمنځ د رقابت نه شتون په دې معنا و، چې بانکونو په لوړه بیه خلکو ته پورونه او خدمات وړاندې کول او پورونه هم د ټولنې بډایه خلکو ته ورکول کېدل، چې په هغو به یې په بېلابېلو اقتصادي برخو کې پانګونه کوله. په مکسیکو کې د بانکداریې نظام هغه بڼه چې په نولسمه او شلمه پېړۍ کې رامنځته شوې وه، د خپلواکیې تر ګټلو وروسته د دې هېواد د سیاسي بنسټونو نتیجه وه. د ۱۸۶۴ او ۱۸۶۷ کلونو او د سانتانا د واکمنیې پر مهال چې وضعیت ترینګلی او ګډوډي وه، د فرانسې دویم ناپلیون په مکسیکو کې د «ماکسیمیلیان» په مشریې د یوه استعماري دولت د جوړولو ناکامه هڅه وکړه. فرانسویان پر شا وتمبول شول او نوی اساسي قانون جوړ شو. خو هغه دولت چې په لومړي سر کې د «بونیتو جواریز» او بیا د هغه تر مرګ وروسته د «سباستیین لیردو تیجادا» له خوا جوړ شو، د «پور فیریو دیاز» په نوم د یوه ځوان پوځي له خوا له ننګونو سره مخ کېږل شو. دیاز هغه جنرال و، چې د فرانسویانو پر وړاندې جګړې کې بریالی شوی و او واک ته د رسېدو هیله یې لرله، نوموړي ځان ته پوځ جوړ او د ۱۸۷۶ کال په نومبر کې د «تې کواک» په نوم جګړه کې یې دولتي ځواکونو ته ماتې ورکړه. د بل کال په مې میاشت کې نوموړي ځان د مکسیکو د منتخب ولسمشر په توګه اعلان کړ. دیاز په داسې حال کې چې ورو- ورو د استبداد خوا ته روان و، ۳۴ کاله په واک کې پاتې شو او بالاخره د یوه انقلاب پایله کې را وپرځول شو. نوموړي د مکسیکو د پخوانیو واکمنانو «اتوربییده او سانتانا» په څېر خپل ژوند

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له پوځي ډګره پیل کړ. د امریکا متحده ایالتونه هم د پوځ له ډګره سیاست ته د ځینو څېړو د راتګ تجربه لري. د امریکا لومړنی ولسمشر «جورج واشنګټن» یو مخکښ او بریالی جنرال و، چې د خپلواکۍ جګړه یې رهبري کوله. د کورنۍ جګړو یو بل مخکښ جنرال «اولیسس اس. ګرانټ» هم په ۱۸۶۹ کال کې ددې هېواد ولسمشر شو، همدارنګه د دویمې نړیوالې جګړې پر مهال په اروپا کې د متفقینو عمومي قوماندان «ډوایټ ایزنهاور» هم د ۱۹۵۳-۶۱ کلونو ترمنځ د امریکا ولسمشر و. خو د اټوربیته، سانتانا او دیاز برعکس؛ دغو امریکایي مشرانو د واک د لاسته راړولو لپاره له زوره کار وانخیست، هغوی هېڅکله د واک د پایښت او بل ولسمشر ته د واک لېږد د مخنیوي لپاره زور ونه کاراوه، بلکې اساسي قانون ته ژمن پاتې شول. که څه هم مکسیکو په نولسمه پېړۍ کې اساسي قانون درلود، خو دغه قانون پر هغه څه ډېر لږ محدودیتونه لګول چې د اتوربیته، سانتانا او دیاز له خوا ترسره کېدل، هغوی څرنګه چې واک د زور له لارې ترلاسه کړی و، همدغسې له واکه لرې هم شول. دیاز د خلکو د مالکیت حقونه تر پښو لاندې کړل، شخصي ملکیتونه یې ضبط او د بانکدارۍ په ګډون ټول اقتصادي فعالیتونه یې انحصار او خپلو پلویانو ته ډالۍ کړل. دا کټ مټ هغه څه و، چې هسپانوي ښکېلاکګرو په مکسیکو کې وکړل او بیا وروسته سانتانا هم د همدغو یرغلګرو پر پلونو قدم کېښود. دا چې د امریکا متحده ایالتونو کې د بانکدارۍ صنعت ددې هېواد په اقتصادي پرمختګ کې رغنده رول لوباوه، لامل یې هغه متفاوتې انګېزې نه وې، چې د بانکونو مالکینو لرلې. د ګټې هغه انګېزه چې د مکسیکو په بانکي نظام کې موجوده وه، په امریکا کې هم ورته وضعیت و، خو دا انګېزه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په دواړو هېوادونو کې د موجوده بنسټونو له اړخه کاملاً متفاوتې وې. امریکایي بانکداران له داسې اقتصادي بنسټونو څخه برخمن وو، چې هغوی یې په خپلو کې سیالۍ ته هڅول، دا ځکه چې امریکایي بانکونو ته داسې سیاستوالو قوانین جوړول چې د مکسیکویي سیاستوالو برعکس یې جلا او متفاوت سیاسي بنسټونه او سیستمونه لرل. د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې د امریکا د اساسي قانون تر پلي کېدو وروسته په دغه هېواد کې هم د یوې مودې لپاره مکسیکو ته ورته بانکي نظام عملي شو، چارواکو هڅه کوله چې په بانکي نظام کې محدودیتونه رامنځته او د دولتي بانکونو په جوړولو سره ګټې په خپلو کې سره ووېشي. امریکایي بانکونو د مکسیکویي هغو په څېر هغه چا ته پورونه ورکول چې پر دوی یې څار او نظارت کاوه، خو دغه وضعیت تر ډېره دوام ونه کړ، ځکه چې د مکسیکو برعکس؛ په متحده ایالتونو کې قانون او پالیسي جوړوونکي د ټاکنو له لارې انتخابېدل. د بانکونو انحصار او د پورونو ترلاسه کول د چارواکو د ګټې ښه وسیله وه، خو په دې شرط چې دوام یې ورکړی وای. خو دا وضعیت په هېڅ صورت د عامو خلکو په ګټه نه و. د مکسیکو برعکس، د امریکا خلکو کولای شول چې پر خپلو سیاستوالو نظارت وکړي او د هغو کسانو مخه ونیسي چې له واک څخه یې ناوړه ګټه اخیسته، په پایله کې بانکي انحصار له منځه یووړل شو. په امریکا کې د سیاسي حقوقو پراختیا او پلي کېدو خلکو ته د پورونو او مالي مرستو زمینه برابره کړه، بالاخره دغه وضعیت هغو خلکو ته د فعالیت لار پرانېسته، چې ایډیاګانې یې لرلې او نوښتونه یې پنځول.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د اتکا په مسیر کې بدلون

نړۍ په ۱۸۷۰ یمه او ۱۸۸۰ یمه لسیزه کې د بدلون په حال کې وه، لاتینه امریکا هم له دغه بدلون څخه بې برخې نه وه. هغه بنسټونه چې «پورفیریو دیاز» په مکسیکو کې جوړ کړي وو، د هسپانوي استعمار او سانتانا د واکمنۍ پر مهال د جوړو شویو بنسټونو په څېر نه وو. د نړۍ اقتصاد په نولسمه پېړۍ کې حیرانوونکی پرمختګ وکړ. د لېږد رالېږد یا ټرانسپورټ په برخه کې نویو اختراعاتو لکه د بخار کښتۍ جوړېدو، د نړیوالې سوداګرۍ لمن پراخ کړه. دا نړیوال بدلون په دې معنا و، چې د مکسیکو په څېر هېوادونو چې پرېمانه طبیعي زېرمې یې لرلې، کولای شوای چې د شتمن کېدو لپاره خپل خام طبیعي توکي د شمالي امریکا او لوېدیځې اروپا مخ پر صنعتي کېدونکو هېوادونو ته صادر کړي. له همدې امله دیاز او ملګرو یې ځان په داسې نړۍ کې لیده چې په چټکۍ سره د بدلون په حال کې وه، هغوی وپتېیله چې مکسیکو هم باید د دې بدلون ملګرې شي. خو دا بدلون په دې معنا نه و، چې د هسپانوي استعمار میراثي بنسټونه ړنګ او پر ځای یې امریکایي ډوله نوي بنسټونه ساز کړي، بلکې دا بدلون پر هماغه مسیر روان و چې پخوا ټاکل شوی و؛ یعنې د بنسټې بدلون هغه پېښه چې تر دې مخکې یې لاتینه امریکا ېهوزله او له پښو وغورځوله. نړیوالتوب د امریکا په لویه وچه کې پرانیستې فضا رامنځته او پرانیستو پولو دغه سیمه نوره هم ارزښتمنه کړه. دغه پولې په ربښتینې معنا خلاصې نه وې، بلکې د پولو شاوخوا مېشت بومي یا ځایي خلک تر ظلم او ستم لاندې وو. د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې د امریکا په لویه وچه کې نویو ارزښتناکه سرچینو ته لاسرسی پر یوه نوي تعریف شوي بحث بدل شوی و. د دې سیمې د پولو ناڅاپي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خلاصېدا، نه یوازې په متحده ایالاتو او لاتینه امریکا کې یو رنګ بدلون ته لار هواره نه کړه؛ بلکې د هغوی ترمنځ یې بنسټې یا نهادي توپیرونه- په ځانګړې توګه په دې اړه چې کوم کسان د ځمکې مستحق کېدای شي- لا ژور کړل. په متحده ایالاتو کې د تقنیني فرمانونو ټولګې چې د ۱۷۸۵کال «د ځمکو فرمان» او د ۱۸٦۲ کال « دکورونو قانون» په پرتله یې جامع مقررات او احکام لرل، عامه خلکو ته د نویو ځمکو د وېش زمینه برابره کړه. که څه هم ځایي خلک یا بومیان ګوښه کړل شول، خو دا کار په دې سرحدي سیمو کې د برابرۍ او اقتصادي ودې سبب شو؛ په داسې حال کې چې د لاتیني امریکا په زیاترو هېوادونو کې د سیاسي بنسټونو کړنې تر دې متفاوتې پایلې وزېرولې. دلته سرحدي ځمکې هغو خلکو ته ووېشل شوې چې زور، شتمنۍ او قومي اړیکې یې لرلې او دا کار د هغوی د لا ځواکمنېدو سبب شو. دیاز چې فکر یې کاوه د نړیوال تجارت ډګر ته په ورتګ سره به دی او ملګري یې شتمن شي، د استعمار د وخت هغه بنسټونه یې له منځه یووړل چې د تجارت پر وړاندې خنډ و. هغه تګلاره چې نوموړي په دې برخه کې غوره کړې وه، د اقتصادي پراختیا هغه ماډل نه و، چې نوموړي د «ریو ګرنډې» په شمال کې لیدلی و، بلکې دا د کورټز، پیزارو او ډي ټولدو ماډل و. د دې تګلارې له مخې شتمنۍ د ټولنې د لوړ پاړکي په ولکه کې وې او د ټولنې نور پاړکي ورځ تر بلې منزوي کېدل. هغه مهال چې د ټولنې لوړ پاړکي پانګونه کوله، اقتصادي وده ډېره ټکنۍ وه او د ښه کېدو هیله یې ډېره تته وه. دا وده د هغو خلکو پر زیان وه، چې په نوي سیستم کې له خپلو حقونو بې برخې و. لکه د سونورا د یاکوی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

«Yaqui» خلک چې د نوګالس په لېرو پرتو ځمکو کې اوسېدل. د ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو ترمنځ شاوخوا ۳۰ زره «یاکوی» وګړي له خپلو ځمکو وشړل شول او د مریانو په توګه د هېنکوېن[1] «Henequen» په نامه د یو ډول بوټي په کروندو کې د کار لپاره یوکاتان ته ولېږدول شول. د دې بوټي الیاف ډېر ارزښتناک ګڼل کېدل او له دغه الیاف څخه د پړي په جوړولو کې ګټه اخیستل کېده. د شلمې پېړۍ په پیل کې په مکسیکو او ټوله لاتینه امریکا کې د پرمختګ ضد دغه سیستم لا هم پر ځای پاتې شو، چې د نولسمې پېړۍ په څېر یې رکود، سیاسي بې ثباتي، کورنۍ جګړه او بېلابېلې کودتاګانې له ځان سره لرلې، ځکه چې هرې ډلې د خپلو ګټو لپاره مبارزه کوله. بالاخره دیاز په ۱۹۱۰ کال کې واک انقلابي ځواکونو ته وسپاره. د مکسیکو تر انقلاب وروسته په ۱۹۵۲ کال کې په بولیویا، په ۱۹۵۹ کال کې په کیوبا او په ۱۹۷۹ کال کې نیکاراګوا کې انقلابونه رامنځته شول. په همدې وخت کې په کولمبیا، السلوادور، ګواتیمالا او پیرو کې کورنۍ جګړې پیل شوې. په بولیویا، برازیل، چیلي، کولمبیا، ګواتیمالا، پیرو او وینزویلا کې د ملکیتونو استملاک او د خلکو د ملکیتونو او جایدادونو د سلبولو لړۍ په چټکۍ سره روانه وه. انقلابونه د ځمکو د مصادرې، سیاسي بې ثباتۍ، پوځي حکومتونو او د دیکتاتورۍ د واکمنېدو سبب شول. دا چې د لاتینې امریکا په ډېرې هېوادونو کې د سیاسي حقونو د لاسته راوړلو لپاره مبارزې وشوې او د لاتینې امریکا یو شمېر هېوادونو په ۱۹۹۰ کلونو کې د ولسواکۍ مزه وڅکله، خو له سیاسي پلوه اوس

[1] په مکسیکو کې د الیاف یو ډول بوټی دی چې رسۍ ترې جوړېږي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هم دغه هېوادونه د بې ثباته دولتونو په ډله کې راځي. دا بې ثباتي له ځپنو او وژنو سره مله وه. د چیلي هېواد په اړه د «حقیقت موندنې او پخلاینې ملي کمېسیون» په ۱۹۹۱ کال کې په خپل راپور کې په ډاګه کړه چې د پنوشه «Pinochet» د دیکتاتورۍ پر مهال د ۱۹۷۳ او ۱۹۹۰ کلونو ترمنځ په دې هېواد کې د سیاسي انګېزو له مخې ۲۲۷۹ کسان وژل شوي دي. دغه راز په دې موده کې ۵۰،۰۰۰ کسان بندیان او شکنجه شوي دي او سلګونه زره نور د کار پرېښودو ته اړ کړل شوي دي. همدارنګه د«تاریخي وضاحت لپاره د ګواتیمالا کمېسیون» راپور چې په ۱۹۹۱ کال کې خپور شو، ښیي چې د ۱۹۶۲ او ۱۹۹۲ کلونو ترمنځ په دغه هېواد کې د تاوتریخوالي په پېښو کې ټولټال ۴۲،۲۷۵ وژل شوي دي. خو ځینې نورې سرچینې دا شمېره ان ۲۰۰،۰۰۰ تنه په ګوته کوي. له دې ډلې یوازې ۷۰ زرو تنو د جنرال اېفرین ریوس مونټ «Efrain Rios Montt» د واکمنۍ پر مهال خپل ژوند له لاسه ورکړی و او نومورې له دومره ستر بشري جنایت سره سره، د ۲۰۰۳ کال ولسمشریزو ټاکنو ته ځان کاندید کړ، خو له نېکه مرغه بریالی نه شو. په ارجنټاین کې د «نادرکه شویو کسانو ملي کمېسیون» د هغو ارجنټاینانو شمېر چې د ۱۹۷۶ او ۱۹۸۳ کلونو ترمنځ د پوځ له خوا وژل شوي وو، شاوخوا ۹ زره تنه وښود، خو کمېسیون زیاته کړه چې ښایي دا شمېر تر دې هم لوړ وي. د یادونې ده، هغه څېړنې چې د بشري حقونو د ادارو له خوا ترسره شوې، دا شمېر شاوخوا ۳۰،۰۰۰ تنه اټکلوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یو میلیارد او که دوه میلیارده ډالر؟

هغه څه چې د متحده ایالاتو او مکسیکو او بیا د نوګالس د دوو شمالي او سوېلي برخو ترمنځ ژور توپیرونه په ډاګه کوي، د استعمار د وخت راپاتې بنسټونه او د وخت له اړتیا سره سم نوي بنسټونه دي. د بېل ګېټس او کارلوس سلایم ترمنځ (وارن بوفیټ هم له دوی سره د سیالۍ په لیکه کې ولاړ دی) توپیر چې څنګه دواړه د نړۍ پر دوو شتمنو کسانو بدل شول، د هغه قوت ښکارندویي کوي چې په دې برخه کې مهم رول لوبوي. د ګېټس او مایکروسافټ په اړه ټول پوهېږي، خو د نړۍ د تر ټولو لوی شتمن او د ټکنالوژۍ د یوې ستړې نوښتګرې کمپنۍ د بنسټګر په توګه د ګېټس موقف هېڅکله د دې خنډ نه شو، چې د امریکا متحده ایالاتو عدلیې وزارت د ۱۹۹۸ کال د مې میاشتې پر اتمه د انحصار حق څخه د ناوړه ګټه اخیستنې په تور د مایکروسافټ پر وړاندې دوسیه پرانېزي. موضوع داسې وه چې مایکروسافټ خپل انټرنېټ پلټونکی «اکسپلورر» د وینډوز عملیاتي سیستم سره ترلی و. دولت تر یوې مودې د ګېټس فعالیتونه څارل او له هماغه پیله په هغه څېړنیز راپور کې چې د تجارت فدرالي کمېسیون په ۱۹۹۱ کال کې خپور کړ، دا موضوع تر بحث لاندې ونیول شوه چې ایا مایکروسافټ د وینډوز عملیاتي سیستم کې له انحصاري حق څخه ناوړه استفاده کړې او که نه؟ دا قضیه روانه وه چې بالاخره د ۲۰۰۱ کال په نومبر میاشت کې میکروسافټ کمپنۍ له عدلیې وزارت سره یوې پرېکړې ته ورسېده. د پرېکړې له مخې مایکروسافټ د دې سرغړونې په تور نغدي جریمه شو.

خو په مکسیکو کې کارلوس سلایم د نوښت او پنځونې له لارې شتمن نه شو. نوموړي لومړی د وندو په بازار کې څو معاملې ترسره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړې او بیا وروسته یې د غیر انتفاعي شرکتونو په پېرلو او جوړولو لاس پورې کړ. د هغه لویه لاسته راوړنه او بریا د ټیلمکس «Telmex» په نوم د هغه مخابراتي شرکت پېرل و، چې په ۱۹۹۰ کال کې د ولسمشر «کارلوس سالینا» له خوا خصوصي سکتور ته وسپارل شو. دولت په ۱۹۸۹ کال کې د شرکت د ۵۰ سلنه عادي ونډې یعنې د ټولې ونډې د ۲۰،۴ سلنې د پلور اعلان وکړ او د ۱۹۹۰ کال په نومبر کې یې د داوطلبو شرکتونو له خوا وړاندیزونه ترلاسه کړل. سلایم د ټیټې بیې د وړاندې کولو له امله، د داوطلبۍ ګټونکی نه شو؛ خو د «کورسو ګروپ» په نوم د ده کنسرشیوم یا ګډ شرکت وکولای شول چې داوطلبي وګټي. سلایم د دې پر ځای چې خپله ونډه پر خپل وخت ورکړي، هغه یې وځنډوله او بېرته د شرکت له ګټې څخه یې د خپلې ونډې حق ورکړ. هغه ګټه چې مخکې په عامه انحصار کې وه، وروسته د سلایم په انحصار کې شوه او له دې درکه یې پرېمانه ګټه لاسته راوړه. هغه اقتصادي بنسټونه چې کارلوس سلایم یې نن دې ځای ته رسولی دی، په متحده ایالتونو کې له موجوده بنسټونو سره ډېر توپیر لري. په مکسیکو کې د پانګوالو او سوداګرو پر وړاندې بلا خنډونه پراته دي. د جوازونو لوړې بیې، له سرو کرښو تېرېدل، د چارواکو او سیاستوالو له لوري د خنډونو جوړول او له مالي بنسټونو په ډېرې سختۍ د پورونو ترلاسه کول، بالاخره سړی دې ته مجبوروي، څو له هغه چا سره چې غواړې سیالي وکړې، باید ور سره شریک شې. دا خنډونه کېدای شي نه لرې کېدونکي وي، له ګټې مو لرې وساتي او یا مو هم پر سیالي کوونکي بدل کړي. دا چې په عمل کې څه روان دي، په دې پورې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اړه لري چې څوک پېژنئ او یا څومره پر هغوی اغېز لرئ او څوک دي چې ور ته بډې ورکړئ. تکړه او هدفمند انسان کارلوس سلایم چې د ژوند مخینه یې د لبناني کډوالو یوې متوسطې کورنۍ ته ور ګرځي، د ځانګړو قراردادونو په اخیستو کې مهارت درلود. نوموړي د مکسیکو د مخابراتو او اړیکو ګټور بازار په خپل انحصار کې واخیست او وروسته یې خپل فعالیتونه د لاتینې امریکا ټولو سیمو ته وغځول. که څه هم د سلایم د ټېلمکس د انحصار پر وړاندې ځینې خنډونه رامنځته شول، خو د هغه د فعالیت مخه یې ډپ نه شوای کړی. د «Avantel» په نوم د لرې واټن ټیلیفوني خدمتونو د چمتو کولو یوې کمپنۍ د رقابت د څارنې کمېسیون ته عریضه وکړه، څو معلومه کړي چې ایا ټېلمکس د مخابراتو بازار انحصار کړی دی او که نه؟ دغه کمېسیون په ۱۹۹۷ کال کې اعلان وکړ چې ټېلمکس د محلي اړیکو، کورنیو او نړیوالو اړیکو په برخه کې معتبر انحصار لري. خو په بازار کې د دغه انحصار د محدودولو لپاره د چارواکو هڅو کوم ځای ونه نیوه. هغه څه چې ټېلمکس او سلایم د دلیل په توګه وړاندې کول، هغه د «recurso de amparo» یعنې د خوندیتوب اصل و، چې پر بنسټ یې یوه شخص ته د قانون په وړاندې خوندیتوب ورکول کېږي. دغه اصل «ډي امپارو» په حقیقت کې د مکسیکو د ۱۸۵۷ کال له اساسي قانون څخه سرچینه اخلي چې موخه یې د فردي حقوقو او ازادیو خوندیتوب و، خو وروسته یاده قاعده په مکسیکو کې د ټېلمکس او یو شمېر نورو انحصارګرو لپاره د انحصار پر یوې هولناکې وسیلې بدله شوه. امپارو د خلکو د حقونو د خوندیتوب پر ځای، خلکو ته له قانونه د تېښتې لار هواره کړه. هغه شتمني او دولت چې سلایم د مکسیکو په اقتصاد کې پیدا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړه، دا د نوموړي د سیاسي اړیکو له برکته ده. کله چې نوموړي په امریکا متحده ایالتونو کې پانګونې ته مخه کړه، هلته بریالی نه و. د کورسو ګروپ په نوم د کارلوس سلایم شرکت په ۱۹۹۹ کال کې د «CompUSA» په نوم د کمپیوټرونو زنځیري پلورنځي وپېرل. هغه مهال په مکسیکو کې د «CompUSA» انحصاري څانګه له «COC services» سره وه او سلایم د شوي ټرون خلاف، په مکسیکو کې د «COC services» په موجودیت کې خپل زنځیري پلورنځي پرانېستل، خو سي.او.سي شرکت د «CompUSA» له لارې د ټکزاس ایالت د دالاس ښار په یوه محکمه کې د سلایم پر وړاندې دعوه وکړه. دا چې په دالاس کې د امپارو قانون نه شته، سلایم دعوه وبایلله او د ۴۵۴ میلیونه ډالرو نغدي جریمې پر ورکړې محکوم شو. د محکمې په پای کې د سي.او.سي شرکت وکیل وویل:«د دې حکم پیغام دا دی، هغه شرکتونه چې غواړي په متحده ایالتونو کې فعالیت وکړي، نو قوانینو ته یې باید درناوی ولري.» کله چې سلایم له امریکایي بنسټونو سره مخ شو، نو د شتمنیو د لاسته راوړلو لپاره یې پخوانیو تکتیکونو کار نه ورکاوه.

د اقتصادي نا اندولی د نظریې په لور

موږ په یوه نا برابره نړۍ کې ژوند کوو. د نړۍ د ملتونو ترمنځ توپیر، د نوګالس ښار د دوو برخو ترمنځ توپیر ته ورته دی. د شتمنو هېوادونو وګړي ښه روغتیا، اوږد عمر او غوره زده کړې لري. دوی دغه راز د ژوند له ټولو ښو اسانتیاوو «له رخصتیو نیولې تر ډاډمن کاري چاپېریال پورې» برخمن دي؛ هغه څه چې د بېوزلو هېوادونو د وګړو لپاره یوازې یو خیال دی. په پرمختللو او شتمنو هېوادونو کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خلک پر پخو معیاري سړکونو ډریوري کوي او په خپلو کورونو کې د برېښنا، پاکو اوبو او عصري تشنابونو له اسانتیاوو برخمن دي. هغوی داسې دولتونه لري چې په خپل سر څوک نه نیسي او انساني کرامت ته سپکاوی نه کوي. دولت خلکو ته د روغتیا، پوهنې، رغونې او د قانون د حاکمیت په برخو کې خدمات وړاندې کوي. همدارنګه په دې هېوادونو کې خلک په ټاکنو کې د ګډون حق لري او په سیاسي ډګر کې یې غږ اورېدل کېږي. په نړۍ کې دا ښکاره توپیرونه او نابرابري ټولو ته څرګند دي، ان هغو خلکو ته چې په بېوزلو هېوادونو کې ژوند کوي، په داسې حال کې چې زیاتره یې ټلویزیون او انټرنېټ ته لاسرسی نه لري. همدې توپیرونو او واقعیتونو ته په کتو، خلک د ښه ژوند په هیله له ریوګرانډي یا مدیترانې سمندر څخه په غیر قانوني توګه بډایو هېوادونو ته اوړي. دغه نابرابره وضعیت نه یوازې د بېوزلو هېوادونو د وګړو ژوند اغېزمنوي، بلکې په امریکا متحده ایالتونو او نورو سیمو کې د ژورو سیاسي اغېزو ترڅنګ په پراخه کچه نا رضایتۍ او اختلافونه هم رامنځته کړي. زموږ د کتاب بحث هم پر همدغه توپیرونو او د هغو د لاملونو پر څرنګوالي راڅرخي. د دې حقیقت سپړنه او موندنه د کار پای نه دی، بلکې د هغو میلیاردونو انسانانو د ژوند د ښه والي لپاره د یوې تیورۍ یا حللارې موندل دي چې په فقر او بېوزلۍ کې ژوند کوي. د نوګالس د دوارو سیمو ترمنځ توپیر په نړۍ کې د نابرابرۍ یوازې یوه کوچنۍ بېلګه ده. دا چې د مکسیکو د شمال اوسېدونکي له متحده ایالتونو سره سوداګریزه راکړه ورکړه کوي، د نوګالس سونورا اوسېدونکي د مکسیکو د نورو وګړو په پرتله ښه ژوند لري او د دې سیمې د اوسېدونکو د سړي سر کلنی عاید ۵۰۰۰ امریکایي ډالره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دی. دغه نسبي هوساینه د «maquiladora» د صنعتي بنسټونو له برکته ده، چې په صنعتي پارکونو کې موقعیت لري او په لومړي ځل په کلفورنیا کې د باسکټ تولیدوونکي ریچارډ کمپبل له خوا پیل شول. دغه بنسټونه په لومړي ځل د «Coin-Art» په نوم د موسیقي سامان الاتو د تولید یوه شرکت په اجاره واخیستل، چې مشر یې ریچارډ باسس نومېده، نوموړی په نوګالس اریزونا کې د «ارټلي فلوټ» او «ساکسوفون» کمپنیو مالک هم و. تر کاین آرټ وروسته، د مموریکس په نوم د کمپیوټري وایرونو د تولید، د اوینټ په نوم د روغتونونو لپاره د جامو د تولید، د ګرېنټ په نوم د لمر ضد عینکو د تولید، د چمبرلاین په نوم د سیرز د زنځیري پلورنځیو لپاره د ګراج دروازو د تولید او د سامسونیټ په نوم د سویټ کېسونو د تولید شرکتونه جوړ شول، دغه ټول تجارت له امریکا سره تړاو درلود او د امریکا پانګه کارول کېده. د مکسیکو د نورو برخو په پرتله، د نوګالس سونورا نسبي هوساینه او پرمختګ، بهرني عوامل لري، بیا هم د نړۍ د نورو هېوادونو په پرتله د امریکا متحده ایالتونو او مکسیکو ترمنځ توپیر لږ دی، امریکایان د مکسیکویانو په پرتله اووه چنده، د پیرو او د مرکزي امریکا د نورو اوسېدونکو په پرتله لس چنده، د افریقا د صحرا په پرتله شل چنده او د افریقا د نورو بېوزلو هېوادونو لکه مالي، ایتوپیا او سیریلیون په پرتله کابو پنځوس چنده هوسا ژوند لري. دا یوازې د امریکا متحده ایالات نه دي؛ بلکې دلته پر استرالیا، جاپان، نیوزلینډ، سینګاپور، سوېلي کوریا او تایوان سربېره، په اروپا او شمالي امریکا کې د شتمنو هېوادونو یوه کوچنۍ ډله شته چې اوسېدونکي یې د نړۍ د نورو هېوادونو په پرتله ښه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هوسا ژوند لري. د دې دليل چې نوګالس اريزونا د نوګالس سونورا په پرتله شتمن ښار دی، ډېر ساده دی؛ د پولې دواړو غاړو ته داسې بنسټونه وجود لري چې له یو بل سره ډېر متفاوت دي او د دواړو ښارونو د اوسېدونکو لپاره متفاوتې انګېزې رامنځته کوي. امریکا نن د مکسیکو او پیرو په پرتله په مراتبو بډایه ده، ځکه چې په دغه هېواد کې موجوده سیاسي او اقتصادي بنسټونه خلکو، سوداګرو او سیاستوالو ته د خوځښت او هڅونې انګېزه ورکوي.

هره ټولنه د یو لړ اقتصادي او سیاسي قوانینو پر بنسټ عمل کوي، دغه قوانین د دولت او خلکو له خوا په ګډه رامنځته او پلي کېږي، اقتصادي بنسټونه اقتصادي انګېزې زېږوي: د زده کړو انګېزه، د سپما او پانګونې انګېزه، د نوښت او پنځونې انګېزه او بالاخره د نوې ټکنالوژۍ د پنځونې او کارونې انګېزه. دا سیاسي پروسې دي چې ټاکي، خلک د څه ډول اقتصادي بنسټونو تر چتر لاندې ژوند وکړي او همدارنګه دا سیاسي بنسټونه چې په ډاګه کوي چې دغه پروسې څه ډول کار کوي. د بېلګې په توګه، دا سیاسي بنسټونه دي چې خلکو ته د سیاستوالو پر کړنو د څارنې او پر هغوی د اغېز ښندلو زمینه برابروي، دا بنسټونه دغه راز مشخصوي چې ایا چارواکي د خلکو خدمتګاران دي او که له واکه ناوړه ګټه اخیستونکي؟

البته سیاسي بنسټونه یوازې تر ډیموکراټیکو ټولنو پورې چې لیکلي اساسي قوانین لري، محدود نه دي؛ سیاسي بنسټونه د ټولنې د اداره کولو او تنظیم لپاره د دولت ځواک او وړتیا ته وایي. دا هم اړینه ده، څو پر هغو فکټورونو او عواملو ژور فکر وشي چې په ټولنه کې سیاسي واک څنګه وېشل کېږي، په ځانګړې توګه د ګډو کارونو لپاره د بېلابېلو ډلو ګډ اقدامات چې د خپلو موخو د ترسره کولو یا د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

همدې موخو د تعقیب لپاره یې د نورو د مخنیوي لپاره ترسره کوي. له دې کبله چې بنسټونه پر انساني انګېزو او کړنو اغېز ښندي، نو همدا بنسټونه دي چې د ملتونو او دولتونو په بریا او ناکامۍ کې مهم رول لري. فردي استعدادونه د ټولنې په هره برخه کې مهم دي، خو ان د همدې فردي استعدادونو مدیریت او انسجام داسې یوه چوکاټ ته اړتیا لري، چې هغه پر یوې مثبتې قوې بدل کړي. بل ګټټس هم د ټکنالوژۍ په صنعت کې د نورو افسانوي څېړو لکه «پاول الن»، «سټیف بولمیر»، «سټیو جابز»، «لاري پیج»، «سیرجي برین» او «جیف بیزوز» په څېر د بېساري وړتیا او لوړ همت خاوند و، چې بالاخره یې خپلو انګېزو ته ځواب ووایه. د امریکا متحده ایالتونو ښوونیز سیستم ګټټس او د هغه په څېر نورو کسانو ته دا وړتیا ورکړه، چې ځانګړي مهارتونه زده او خپلې وړتیاوې وځلوي، د امریکا متحده ایالتونو اقتصادي بنسټونو هغوی ته دا اسانتیاوې برابرې کړې چې له کوم خنډ و ځنډ پرته ځان ته شرکتونه جوړ کړي، دغو بنسټونو دغه راز هغوی ته مالي امکانات برابر کړل، څو خپل کارونه پر مخ یوسي، د امریکا د کار مارکېټ هغوی ته دا اسانتیا برابره کړه چې خپلو شرکتونو ته مسلکي او وړ کسان جذب کړي، همدارنګه د امریکا نسبتاً رقابتي مارکېټ هغوی ته دا امکان په لاس ورکړ چې خپلو شرکتونو او تولیداتو ته پراختیا ورکړي، دغه پانګوال له پیله ډاډه وو، چې کولای شي خپلې خیالي پروژې په ریښتینې معنا عملي کړي، ځکه هغوی پر بنسټونو باور درلود او د قانون د حاکمیت په موجودیت کې د خپل ځاني امنیت او فکري مالکیت د حقونو په اړه یې اندېښنه نه لرله. بالاخره ویلی شو، چې سیاسي بنسټونه د وضعیت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ثبات او تداوم رامنځته کوي، تر ټولو مهمه دا چې یاد پانګوال له دې اړخه خوندي او ډاډمن وو، چې ګنې سیاسي واک به د یوه دیکتاتور لاس ته ورځي اوهر څه به بدلوي، د هغوی شتمنۍ به لوټې او زندان ته به یې اچوي او یا دا چې د هغوی ژوند به ګوابښي. هغوی دغه راز ډاډه وو، چې په ټولنه کې هېڅ داسې کوم ځانګړی تمایل به دولتي مشران دې ته ونه هڅوي چې په خپله خوښه ناوړه پرېکړه وکړي، ځکه چې په دغو ټولنو کې سیاسي واک محدود او په ښه توګه وېشل شوی دی. هغوی په دې باوري وو چې موجوده سیاسي بنسټونو داسې اقتصادي بنسټونه رامنځته کړي دي، چې پانګوالو ته انګېزه ورکوي.

دا کتاب به په ډاګه کړي، چې که څه هم اقتصادي بنسټونه د یوه هېواد په شتمن کېدو او بېوزله کېدو کې ټاکوونکی رول لري، خو دا سیاست او سیاسي بنسټونه دي چې مشخصوي یو هېواد باید څه ډول اقتصادي بنسټونه ولري. د امریکا متحده ایالتونو غوره اقتصادي بنسټونه، د دې هېواد د سیاسي بنسټونو پایله ده چې له ١٦١٩ کال وروسته د یوې تدریجي پروسې په ترڅ کې رامنځته شوي دي، د نا انډولې او نا برابرې نړۍ په اړه زموږ تیوري به په ډاګه کړي چې سیاسي او اقتصادي بنسټونه د یوه هېواد پر شتمن کېدو او بېوزله کېدو کې څومره اغېز لري او همدارنګه د نړۍ هېوادونه له څه ډول سیاسي او اقتصادي بنسټونو برخمن دي. په کتاب کې د امریکا لویې وچې پر تاریخ لنډه کتنه به د هغو عواملو او قوتونو په پېژندنه کې را سره مرسته وکړي، چې پر بنسټ یې سیاسي او اقتصادي بنسټونه رامنځته کېږي. د اوسنیو بنسټونو بېلابېلې نمونې په تېر وخت کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ژورې ریښې لري، ځکه څه ډول چې د یوې ټولنې بنسټ کېښودل شي، په هماغه ډول پاتې کېږي.

مورِ به دا په ډاګه کړو چې دغه حقیقت څنګه د اقتصادي او سیاسي بنسټونو له تعامل څخه سرچینه اخلي، د دې وضعیت دوام او هغه عوامل به را وسپړو چې په نړۍ کې د نابرابرۍ له منځه وړل او د بېوزلو هېوادونو هوساینه ولې ستونزمن دي؟ که څه هم د متحده ایالتونو او د مکسیکو د نوګالس دواړه ښارونه نن ورځ په نړۍ کې د بنسټیز توپیرونو یو مهم مثال جوړوي، خو دا په دې معنا نه ده چې په مکسیکو به د دې وضعیت د بدلون لپاره په اسانۍ یوه عمومي اجماع رامنځته شي. شونې نه بریښي چې یوه ټولنه داسې بنسټونه جوړ او رامنځته کړي، چې هغه د هېواد د اقتصادي ودې او د عامه هوساینې سبب کېږي، ځکه؛ سیاسي واکداران داسې بنسټونه غواړي چې د هغوی په ګټه او خوښه وي. د سیاسي واکمنانو او د ټولنې د وګړو ترمنځ په دې اړه د نظر اختلاف موجود دی، چې کوم بنسټونه باید په خپل ځای او کوم باید بدل کړل شي. کارلوس سلایم به هېڅکله دا ونه زغمي، چې په دولت کې د هغه ارتباطي او ملګري چارواکي له دندو ګوښه او یا د بازار انحصار مات شي، ولو که دا کار د میلیونونو مکسکویي وګړو پر شتمن کېدو هم تمام شي، ځکه په دې اړه هېڅ اجماع نه شته چې په ټولنه کې باید څه ډول قوانین او مقررات عملي شي؟ دا چې قدرت له چا سره دی او له قدرته باید څنګه استفاده وشي، یوه ګونګه او مبهمه موضوع ده، کارلوس سلایم د هر څه واک او صلاحیت لري، خو د بېل ګټې واک محدود دی. له همدې امله، زمورِ تیوري یا نظریه یوازې اقتصاد نه، بلکې سیاست

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هم په ځان کې را نغاړي، زمونږ تيوري پر دې راڅرخي چې بنسټونه د دولتونو په بريا او ناکامۍ کې څومره اغېز لري، دغه تيوري په عين حال کې څرګندوي چې بنسټونه څنګه غوره کېږي او د وخت په تېرېدو څنګه بدلون مومي او همدارنګه کله چې بنسټونه ميليونونه انسانان له فقر او بدمرغۍ سره مخ کوي، څنګه ماتېږي؟

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دویم څپرکی

له کاره لوېدلې تیورۍ

د نړۍ یو انځور

زمونږ د کتاب بحث په نړۍ کې د اقتصادي نا انډولۍ او په دې اړه د هغو مثالونو په وړاندې کولو را څرخي، چې دغه وضعیت پکې په ښه توګه انځورېدای شي. لومړی هېواد چې با ثباته اقتصادي وده یې تجربه کړې، انګلینډ یا لویه برېتانیا ده. دا تدریجي وده د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې هغه وخت پیل شوه، کله چې له ټکنالوژۍ سره مل صنعتي انقلاب را و ټوکېد. د برېتانیا د صنعتي کېدو لمن ډېر ژر د اروپا نورو لوېدیځو هېوادونو او د امریکا متحده ایالتونو ته پراخه شوه، وروسته د برېتانویانو د پرمختګ دغه څپه د هغوی مستعمرو یعنی کاناډا، استرالیا او نیوزلینډ ته هم وغځېده. اوس مهال ۳۰ هېوادونه د نړۍ د شتمنو هېوادونو د نوملړ په سر کې ځای لري، چې جاپان، سنګاپور او سوېلي کوریا هم پکې شامل دي. د وروستیو دریوو هېوادونو اقتصادي هوساینه هر یو په خپل وار د هغې مخبېلګې «نمونې» یوه برخه ده، چې پر بنسټ یې د ختیځې اسیا یو شمېر هېوادونو، له دې ډلې تایوان او چین چټکه اقتصادي وده تجربه کړې ده. لاندې نقشه په نړۍ کې د عوایدو وېش ښیي، دغه نقشه ښیي چې د بېوزلو هېوادونو ټیټ عواید، د شتمنو هېوادونو د لوړو عوایدو په څېر هیښوونکي او متفاوت دي. که تاسو په نړۍ کې د ۳۰ بېوزلو هېوادونو یو نوملړ جوړ کړئ، نو وبه وینئ چې د دې هېوادونو ډېره برخه د افریقا سترې صحرا په سوېل کې موقعیت لري.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افغانستان، هايټي او نيپال هم په دې نوملړ کې راځي. که څه هم وروستي درې هېوادونه په افريقا لويه وچه کې موقعيت نه لري، خو له افريقايي هېوادونو سره ورته والی او ګډ ټکي لري، چې وروسته به پرې خبرې وکړو. که پنځوس کاله پخواني حالت ته وګورو، دنقشې پاس او لاندې ياد دېرش هېوادونه به له نن سره چندانې توپير ونه لري. هغه مهال سينګاپور او سوېلي کوريا د شتمنو هېوادونو په ډله کې نه وو او يو شمېر نور هېوادونه هم له سختې بېوزلۍ کړېدل، خو که يو عمومي تصوير وړاندې کړو، له ننني حالت سره دومره توپير نه لري. که ۱۰۰ يا ۱۵۰ کاله پخواني حالت ته نظر وکړو، بيا هم دغه هېوادونه په همدې ډله کې موندلی شو.

درېيمه (۳) نقشه په ۲۰۰۸ کال کې د نړۍ د اقتصاد يو انځور ښيي. هغه هېوادونه چې په تور رنګ ښودل شوي دي، د نړۍ تر ټولو بېوزله هېوادونه دي. په دې هېوادونو کې د سړي سر کلنی عايد ۲ زره امريکايي ډالره دی. د افغانستان، هايټي او شمال ختيځې اسيا لکه د کمبوديا او لاووس په ګډون زياتره افريقايي هېوادونه په همدې ډله کې راځي. شمالي کوريا هم په همدې ډله کې دی. په سپين رنګ ښودل شوي هېوادونه، د نړۍ تر ټولو شتمن هېوادونه دي چې د سړي سر کلنی عايد په کې ۲۰ زره امريکايي ډالره دی. شمالي امريکا، لوېديځه اروپا، استرالیا او جاپان په همدې ډله کې راځي. د امريکا په لويه وچه کې يوه بله په زړه پورې مخبېلګه هم موندلی شو. که په دې لويه وچه کې د بېوزلو او بډايو هېوادونو يو نوملړ جوړ کړو، نو متحده ايالتونه او کاناډا د نوملړ په سر کې راځي او ورپسې هېوادونه چيلي، ارجنټاين، برازيل، مکسيکو، يوروګوای او وينزويلا دي. ورپسې کولمبيا، ډومينيکن جمهوريت، اېکوادور او پيرو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هېوادونه دي. د دې نوملړ په وروستۍ برخه کې د بېوزلو هېوادونو يوه کوچنۍ ډله چې بوليويا، ګواتيمالا او پاراګواى په کې شامل دي؛

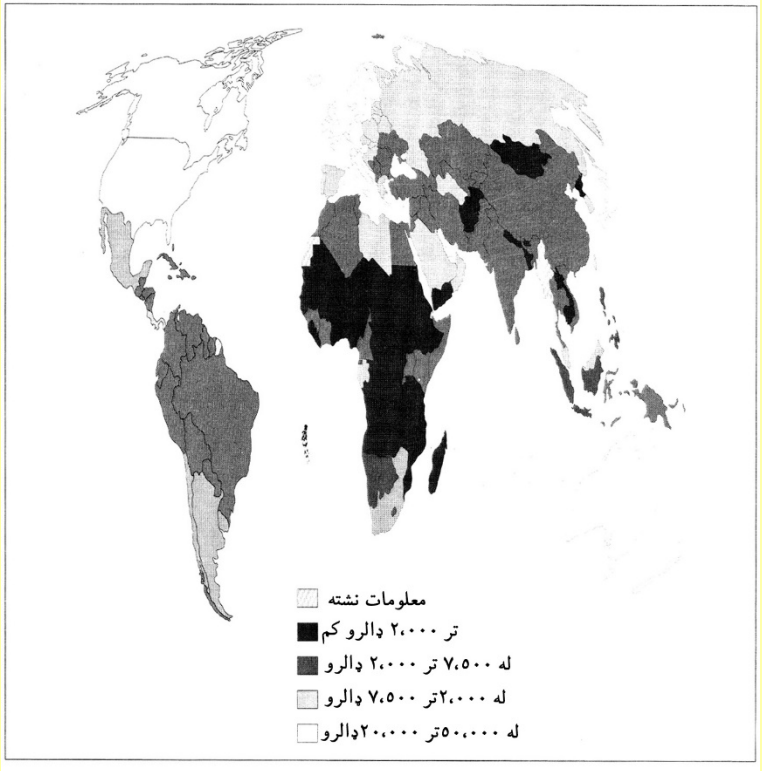

۳یمه نقشه: په ۲۰۰۸ کال کې د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د اقتصادي هوساینې وضعیت

قرار لري.

که پنځوس، سل او يوسلو پنځوس کاله پخواني حالت ته ستانه شو، همداسې يو جدول به ومومو. په دې توګه، مسئله يوازې دا نه ده چې متحده ايالتونه او کاناډا تر لاتيني امريکا شتمن دي؛ بلکې په خپله د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لاتيني امريکا دننه هم د بېوزلو او شتمنو هېوادونو ترمنځ ژور توپيرونه شته. وروستۍ د پامور مخبېلګه د منځني ختيځ په اړه ده، دلته د سعودي عربستان او کوېټ په څېر شتمنو نفت لرونکو هېوادونو سره مخ کېږو، چې د عوايدو له پلوه د نړۍ دېرش شتمنو هېوادونو ته نږدې دي؛ خو که د نفتو بازار سقوط شي، دغه هېوادونه په چټکۍ د نوملړ ښکتنۍ برخې ته راځي. د منځني ختيځ پاتې نور هېوادونه چې لږ يا هېڅ نفت نه لري -لکه مصر، اردن او سوريه- د عوايدو له پلوه د ګواتيمالا او پيرو هېوادونو سره ورته دي. له نفت پرته د منځني ختيځ ټول هېوادونه بېوزله دي، البته د مرکزي امريکا او د اندوس هېوادونو په څېر؛ نه د افريقايي هېوادونو.

کله چې د هوساينې پر وړاندې بلا دوامداره خنډونه پراته وي، نو بدلون ممکن نه دی. لومړی، څرنګه چې مخکې مو اشاره وکړه، په نړۍ کې اوسنۍ نا انډولي تر ډېره د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کې له صنعتي انقلاب سره پيلېږي. د اتلسمې پېړۍ په نيمايي کې د نړۍ د هېوادونو ترمنځ اقتصادي نا انډولي نه يوازې ډېره کمه وه، بلکې هغه وده چې تر هغې وروسته تر ډېر وخته ثابته پاتې شوه، د نن په څېر نه وه. د بېلګې په توګه، که د امريکا ۱۵۰ کاله مخکې حالت ته وګورو، نو له ۵۰۰ کاله مخکې حالت سره کاملاً توپير لري.

دويم دا چې يو شمېر دولتونو څو لسيزې چټکه اقتصادي وده تجربه کړه، لکه تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته د ختيځې اسيا هېوادونه چې چين يې ښه مثال دی، خو په ځينو نورو هېوادونو برعکس وضعيت درلود. مثلاً؛ ارجنټاين تر ۱۹۲۰ کاله پورې پنځه لسيزې چټکه وده درلوده، چې د نړۍ د شتمنو هېوادونو په ډله کې و، خو وروسته له اوږده رکود او ځوړتيا سره مخ شو. شوروي اتحاد بل هغه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مثال دی چې د ۱۹۳۰ او ۱۹۷۰ کلونو ترمنځ یې چټکه اقتصادي وده تجربه کړه، خو ډېر ژر ټکنۍ شوه.

هغه څه دي چې د بېوزلۍ، هوساینې او ودې ترمنځ اساسي توپیرونه په ډاګه کوي؟ ولې د لوېدیځې اروپا هېوادونو او د هغو مستعمرو په نولسمه پېړۍ کې اقتصادي وده تجربه کړه او ډېر لږ داسې مثالونه موندلی شو چې دغه هېوادونه وروسته پاتې او بېوزله وو؟ د امریکا لویه وچه کې د نا اندولۍ عوامل کوم دي؟ ولې د افریقا جنوبي صحرا او د منځني ختیځ هېوادونو و نه کولای شول چې د لوېدیځې اروپا د هېوادونو په څېر وده وکړي، په داسې حال کې د ختیځې اسیا هېوادونو په لوړه کچه اقتصادي وده تجربه کړه؟ ښایي یو څوک فکر وکړي چې په نړۍ کې د نابرابرۍ مسئله ډېره پراخه او ژوره ده او همدارنګه دا ډول مثالونه او نمونې کولای شي چې هر څه په ښه توګه تشرېح کړي، خو داسې نه ده. زیاتره هغه فرضیې او نظریات چې ټولنپوهانو د بډاینې او بېوزلۍ په اړه وړاندې کړي دي، کار نه ورکوي او د ځمکې پر سر د موجوده حقایقو په اړه قانع کوونکي ځوابونه نه شي وړاندې کولای.

د جغرافیې فرضیه

The Geography Hypothesis

د نابرابرۍ په اړه یوه منل شوې او مشهوره نظریه د جغرافیې فرضیه ده. د دې فرضیې له مخې د بېوزلو او بډایو هېوادونو ترمنځ توپیرونه له جغرافیې څخه سرچینه اخلي. زیاتره بېوزلو هېوادونه لکه د افریقا، مرکزي امریکا او سوېلي اسیا هېوادونه د ځمکې د سرطان او جدي کربنو ترمنځ موقعیت لري؛ خو په مقابل کې زیاتره بډایه هېوادونه بیا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ځمکې په معتدلو عرض البلدونو کې پراته دي. د ېهوزلې او بډاینې په اړه دغه لید لوری، جغرافیوي فرضیې ته ظاهري او سطحي جذابیت ورکوي، کوم چې د نورو تیوریو د پیل ټکی او همدارنګه د ټولنیزو علومو د ډېرو پوهانو لیدلوری جوړوي، خو دا ټولې نظریې د دې فرضیې تېروتنې نه شي جبرانولی. د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې ستر فرانسوي سیاستپوه «مونتیسکیو» د ملتونو د ېهوزلې او بډاینې په اړه جغرافیوي فرضیه راپورته کړه. نوموړي څرګنده کړه، چې د ګرمو یا استوایي سیمو اوسېدونکي لټ یا ټمبل دي، خواریکښ او نوښتګر نه دي چې همدا یې د ېهوزلې لوی لامل دی. د مونتیسکیو په باور ټمبل یا لټ خلک دا خوښوي، چې نور پرې حکومت وکړي، د هغه په باور ګرمې استوایي سیمې نه یوازې ېهوزله دي، بلکې په ټولنه کې د دیکتاتورۍ په څېر ځینې ناوړه سیاسي پدیدې زېږوي.

خو په وروستیو کې د سینګاپور، مالیزیا او د بوتسوانا په څېر هېوادونو چټکې اقتصادي ودې دا نظریه وننګوله چې ګنې د ګرمو سیمو هېوادونه په طبیعي ډول ېهوزله دي، خو لا هم ځینې کسان پر دغې تیورۍ ټینګار کوي لکه اقتصاد پوه جیفري ساچس. د دې نظریې نوې بڼه پر دې بحث نه کوي چې اقلیم او تفکر پر کار مستقیم اغېز لري، بلکې پر دوو نورو مسایلو تمرکز کوي: لومړی دا چې په استوایي سیمو کې ناروغۍ په ځانګړې توګه ملاریا پر بشري ځواک ناوړه اغېز کوي. دویم، دا چې د استوایي سیمو ځمکې لږ حاصل ورکوي. په پایله کې ویلی شو، چې معتدله سیمې د استوایي او نیمه استوایي سیمو په پرتله له نسبي امتیاز څخه برخمنې دي. په هر حال، په نړۍ کې موجوده نابرابري د اقلیم، ناروغیو او نورو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جغرافیي فرضیو له مخې نه شي معلومېدلی. یوازې نوګالس ته پام وکړئ. هغه څه چې دغه دوه سیمې سره جلا کوي، اقلیم، جغرافیه یا ناروغ چاپېریال نه دی، بلکې د متحده ایالتونو او مکسیکو ترمنځ پرته پوله ده. کله چې د جغرافیې فرضیه د شمالي او جنوبي نوګالس، د سوېلي او شمالي کوریاګانو او یا هم پخواني لوېدیځ او ختیځ جرمني ترمنځ توپیر نه شي په ډاګه کولی، نو ایا کولی شو چې د شمالي او جنوبي امریکا ترمنځ د توپیر د په ډاګه کولو لپاره یې یوه ګټوره نظریه وګڼو؟ هېڅکله نه! تاریخ په وضاحت سره څرګندوي چې د جغرافیې او اقتصاد ترمنځ هېڅ ډول اړیکه نشته. د بېلګې په توګه، دا سمه نه ده چې ګرمې سیمې د معتدلو هغو په پرتله بېوزله دي. په ټېر څېرکي کې مو ولوستل، چې د کرسټېف کولمب له خوا د امریکا لویې وچې د کشف پر مهال د جدي کرښې په اوږدو کې جنوبي سیمو او د سرطان کرښې په اوږدو کې شمالي سیمو، چې اوسنۍ مکسیکو، مرکزي امریکا، پیرو او بولیویا پکې شاملېږي؛ د ازټېک او اینکا سترو تمدنونو او امپراتوریو ته په خپل غېږ کې ځای ورکړی و. دغو امپراتوریو چې له سیاسي پلوه یې پېچلی او متمرکز جوړښت درلود، نښلوونکې لارې جوړې کړې وې او د قحطۍ لپاره یې له مخکې تدابیر په پام کې لرل، ازټکیانو پیسې او د لیک لیکلو امکانات هم لرل. اینکایانو که څه هم دغه دوه اسانتیاوې په واک کې نه لرلې، خو پر غوټه شویو رسیو یا پړیو به یې معلومات ثبتول چې کیوپوس «quipus» یې باله. په یوه لنډه پرتلنه کې، د اینکا او ازټک تمدنونو پر مهال، شمالي او جنوبي سیمې چې ازټکیان او اینکایان په کې مېشت وو او اوس مهال د امریکا متحده ایالتونه،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کاناډا، ارجنټاین او چیلي هېوادونه په کې موقعیت لري؛ د ډبرې زمانې «عصر حجر» د تمدنونو استوګنځایونه وو، چې له دې ټکنالوژۍ یا اسانتیاوو بې برخې وو. په دې اساس، د امریکا په لویه وچه کې استوایي ګرمې سیمې د معتدلو سیمو په پرتله په مراتبو بډایه وې، نو ښکاره ده چې په ګرمو سیمو کې ببوزلي هېڅ حقیقت نه لري او نه هم داسې کومه ښکاره بېلګه لیدلی شو. برعکس، د امریکا متحده ایالتونو او کاناډا پراخه شتمني د هغه بدمرغه حالت ښکارندویي کوي، چې د امریکا لویه وچه کې د اروپایي نیواک پرمهال حاکم و، خو لکه څرنګه چې مخکې مو ولوستل، د بخت دغې چپه کېدنې له جغرافیې سره نه، بلکې په دې سیمه کې له استعمار سره نېغه اړیکه لرله. دا معکوس بهیر یوازې د امریکا تر لوېې وچې محدوده نه و، په سوېلي اسیا او په ځانګړې توګه، د هند نیمه وچه او چین کې خلک د اسیا د نورو اوسېدونکو او حتی د نیوزلېنډ او استرالیا په پرتله هوسا وو. دا معکوس یا پر شا تلونکی وضعیت د سوېلي کوریا، سینګاپور او جاپان چې اوس په اسیا کې تر ټولو شتمن هېوادونه ګڼل کېږي او همدارنګه استرالیا او نیوزلېنډ چې تر ګردو اسیایي هېوادونو ښه اقتصاد لري؛ صدق کوي. د افریقا صحرا په جنوب کې هم دغه شان معکوس وضعیت حاکم و. مثلاً، افریقا ته د اروپایانو تر تګ او پام اوښتو مخکې، د دې لوېې وچې په سوېلي سیمو کې ډېر لږ خلک مېشت وو او د داسې یو پرمختللي مرکزي دولت موجودیت چې پر ټولو سیمو یې واکمني لرلای، لرې خبره وه. سوېلي افریقا اوس مهال د افریقا په جنوب صحرا کې تر ټولو هوسا او شتمن هېواد دی. که بیا هم د تاریخ تېر دور ته وګرځو، نو وبه ګورو چې زیاتره استوایي سیمې بډایه وې. پخوانیو تمدنونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لکه په کامبودیا کې د «انګکور»، د هند په سوېل کې د «ویجایاناګرا» او په ایتوپیا کې د «اکسوم» تمدنونو، په ګرمو سیمو کې وده او پرمختګ وکړ، همدارنګه د اوسني پاکستان په سند یا اندوس سیمه کې د «موهنجو دارو» او «هاراپا» تمدنونه د یادولو دي. په دې اساس، تاریخ حتی ذره هومره شک هم نه پرېږدي چې ګنې د اقتصادي هوساینې او اقلیم ترمنځ دې کومه اړیکه موجوده وي، جوته ده چې په ګرمو استوایي سیمو کې ناروغیو ګنې ستونزې زېږولې دي، چې دغه کار په افریقا کې د ماشومانو د مړینې کچه لوړه کړې ده، خو دا د هغوی د بېوزلۍ دلیل نه شي کېدلی، دغه ناروغۍ له بېوزلۍ، د دولتونو له نه پاملرنې او د عامه خدماتو له کمښته سرچینه اخلي. برېتانیا هم په نولسمه پېړۍ کې د روغتیا له پلوه یو ډېر ناوړه ځای و، خو دولت په تدریجي توګه د پاکو اوبو په برابرولو، د چټلو اوبو یا فاضلاب د ستونزې د حل لپاره پانګونه وکړه. په برېتانیا کې د ژوند او سلامتیا د کچې لوړول په دې هېواد کې د اقتصادي بریا له امله نه و، بلکې په دې هېواد کې د اقتصادي او سیاسي بدلون یوه لاسته راوړنه وه. په نوګالس اریزونا کې هم ورته کار شوی و.

د جغرافیوي فرضیې بله برخه پر دې راڅرخي چې تودې سیمې له دې امله بېوزله دي چې ځمکې یې لږ حاصل ورکوي، د ځمکې په استوایي برخه کې د خاورې ژوروالی لږ دی او معدني مواد سم نه شي جذبولی. دغه فرضیه زیاتوي چې موسمي او سېل زېږوونکي بارانونه د ځمکې ښویېدو سبب کېږي، له شک پرته چې په دې کې مهم ټکي شته، خو هغه بنسټیز عامل چې په بېوزله سیمو او په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځانګړې توګه، د افریقا جنوب صحرا کې یې د کرنیزو محصولاتو ارزښت راتیټ کړی دی، خاوره نه ده؛ بلکې دغه ستونزه هلته د ځمکو د مالکیت موجوده سیستم، انګېزو او دولتي بنسټونو څخه سرچینه اخلي. موږ به دغه راز دلته روښانه کړو چې نړیواله نا انډولي د کرنیز سکتور حاصلاتو سره تړاو نه لري. د اوسنۍ نړۍ دا ژوره نا انډولي په نولسمه پېړۍ کې د صنعتي ټکنالوژۍ له نا انډوله وېش او تولید څخه سرچینه اخلي. د جغرافیوي فرضیې بله نوې د پامونړ نسخه د نامتو بیولوژي پوه او اېکالوژیست 'جارېډ ډایموند' له خوا وړاندې شوه. نوموړی استدلال کوي چې د لویو وچو ترمنځ نابرابري باید د نوي عصر (۵۰۰ کاله مخکې) د نباتاتو او حیواناتو د ډولونو په بېلابېلو تاریخي لورینو کې ولټوو، چې په وینا یې دغه توپیر بالاخره په کرنه کې د حاصل کچه زیانمنه کړه. په ځینو سیمو کې د بېلګې په توګه په «زرغون هلال» یعنې په اوسني منځني ختیځ کې د ځارویو بېلابېل ډولونه موجود وو، چې د انسان په لاس اهلي کېدل. خو په ځینو نورو سیمو لکه د امریکا لویه وچه کې د حیواناتو داسې ډولونه نه وو او دا کار سبب شو چې بېلابېلې انساني ټولنې له ښکار څخه کرنې ته مخه کړي، له همدې امله په زرغون هلال کې کرنې پراختیا وموندې، د خلکو نفوس ډېر شو او دغې چارې کاروبار، ښاري ژوند او سیاسي پراختیا ته لار هواره کړه. دلته د پام وړ خبره دا ده، په هغو سیمو کې چې کرنه ډېره دود وه؛ د نورو سیمو په پرتله پکې ټکنالوژیکي نوښتونه په چټکۍ رامنځته شول. په دې اساس، د ډایموند د نظریې پر بنسټ د بېلابېلو نباتي او حیواني ډولونو شتون د کرنې په برخه کې پراختیا ته لار هواره کړه او بالاخره دا کار په بېلابېلو سیمو کې د ټکنالوژیکي بدلونونو او د شتمنۍ د تولید سبب

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شو. که څه هم د ډایموند نظریه د ستونزې د یوې حللارې په توګه مطرح شوه؛ خو په اوسنۍ نړۍ کې موجوده نابرابرۍ ته ځواب نه شي ویلی. د بېلګې په توګه، ډایموند وایي هسپانویان په کرنه کې د تاریخي سابقې او غوره ټکنالوژۍ د لرلو له امله پر امریکا برلاسي شول، خو موږ غواړو چې روښانه کړو ولې مکسیکویان او پیرویان چې پخوا د ازټېک او انکا سیمو اوسېدونکي وو، اوس بېوزله دي؟

سره له دې چې د نباتاتو بېلابېلو ډولونو لکه غنمو او اوربشو او ډول-ډول حیواناتو لکه اسونو ته لاسرسی، هسپانویان د اینکایانو په پرتله شتمن نښودل، خو د دواړو ترمنځ په عوایدو کې چندانې توپیر نه لیدل کېده. تر استعمار مخکې یوه هسپانوي د اینکایي په پرتله په منځني ډول دوه برابره لږ عواید لرل. که د ډایموند نظریه سمه وه، نو که د هسپانویانو له راتګ سره اینکایانو له حیواناتو او نباتاتو او ټکنالوژۍ څخه ګټه اخیستې وای، ډېر ژر به یې ژوند د هسپانویانو په څېر شوی وای، خو دا کار هېڅکله ونه شو، برعکس په نولسمه پېړۍ کې د هسپانیا او پیرو ترمنځ په عوایدو کې ژور توپیر موجود و. نن یو هسپانوی د یوه متوسط پیرویي وګړي په پرتله شپږ چنده شتمن دی. که څه هم د عوایدو ترمنځ دغه واټن د صنعتي ټکنالوژۍ له نا انډوله وېش سره نېغه اړیکه لري، خو د حیواناتو او نباتاتو د بېلابېلو ډولونو له شتون سره چندانې اړیکه نه لري. که څه هم هسپانیا د بخار په انرژۍ چلېدونکې ټکنالوژۍ لکه اورګاډي، بربښنا، ماشینایزېشن او فابریکوي تولیداتو ته وروسته مخه کړه، خو پیرو دا کار ونه کړ او یا هم ډېر ورو او زړه نا زړه له دغه بهیر سره یو ځای شوه. دا ټکنالوژیکي توپیرونه تر اوسه په خپل ځای پاتې دي. نوې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټکنالوژي په ځانګړې توګه معلوماتي ټکنالوژي د پرمختللو هېوادونو د بېساري پرمختګ سبب شوې ده. د معلوماتي ټکنالوژۍ لاسته راوړنې د دې لامل شوي چې یو شمېر دولتونه د پرمختګ پر لور چټک ګامونه واخلي. د ډایموند نظریه موږ ته دا نه شي ویلی چې ولې دغه ټکنالوژي په ټوله نړۍ کې نه خپرېږي او د هېوادونو ترمنځ اقتصادي انډول نه رامنځته کوي؟ همدارنګه دغه نظریه نه شي په ډاګه کولای چې د دوو نوګالسونو ترمنځ چې دواړه د پنځه زره کلن تمدن برخه وو، ولې دومره ژور توپیر وجود لري؟

لکه څرنګه چې ومو لوستل، په ۱۵۳۲ کال کې د ازټېک او اینکا امپراتورۍ له خپلو ټولو ستونزو سره سره، د هغو سیمو په پرتله چې وروسته پر کاناډا او متحده ایالتونو بدلې شوې، هوسا او ارامه وې. شمالي امریکا له دې امله شتمنه شوه چې له صنعتي انقلاب او ټکنالوژۍ څخه یې په ښه ډول او په ډېرې لېوالتیا ګټه پورته کړه. د شمالي امریکا وګړو زده کړو ته مخه کړه او په پراخو دښتو کې رېل کرښې وغځول شوې، خو په سوېلي امریکا کې وضعیت برعکس و. دا موضوع په شمالي او سوېلي امریکا کې د طبیعت او جغرافیې له ځانګړنو سره هېڅ اړیکه نه لري، خو که دا توپیر مطرح وای، نو سوېلي امریکا ګټه کوله. پر اوسنۍ نړۍ واکمنه نا برابري په لویه کې د ټکنالوژۍ له نابرابره وېش او د دې ټکنالوژۍ له محدود لاسرسي سره تړاو لري، چې ډایموند په دې اړه په خپله رساله کې یو مهم بحث کړی دی. د بېلګې په توګه، نوموړی د «ویلیام مکنیل» په نوم د یوه تاریخ لیکونکي په استناد لیکي چې د لوېدیځ او ختیځ ترمنځ غځېدلې سیمه (ایروشیا) د دې امکان برابر کړ چې له زغورن هلال څخه غلې- دانې، اهلي حیوانات او نوښتونه لوېدیځې اروپا ته خپاره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شي؛ خو د امریکا لویې وچې شمالي او جنوبي سیمې ښیي چې په مکسیکو کې د لیکنې رامنځته شوی سیستم د اندوس او شمالي امریکا سیمو ته ونه غځېد. د ځمکې هرې کرښې ته د لویو وچو نږدېوالی یا لرېوالی په اوسنۍ نړۍ کې د نابرابرۍ لپاره دلیل نه شي کېدای. افریقا ته پام وکړئ. که څه هم ویل کېږي چې د دې قارې ستړې دښتې له شمال څخه سوېل ته د سوداګریزو توکو او ایډیاوو د لېږد پر وړاندې خنډ دي، خو دا هم دلیل نه شي کېدای. پرتګالیانو او بیا وروسته اروپایانو چې هغه وخت د افریقا په سمندرونو کې تګ راتګ کاوه، کولای شول چې د ملتونو د پوهې د کچې ترمنځ توپیر چې هغه مهال د عوایدو ترمنځ د توپیر په څېر دومره ژور نه و، له منځه یوسي، خو بیا هم دغه لویه وچه تر اروپا ډېره وروسته پاتې شوه او دا دی وینو چې د دواړو لویو وچو تر منځ لوی اقتصادي واټن وجود لري.

دا باید روښانه شي چې دلویو وچو ترمنځ د نا اندولۍ په اړه د ډایموند نظریات قانع کوونکي نه دي. د بېلګې په توګه؛ که د ایروشیا سیمه څرګنده کړي چې برېتانیا څنګه د منځني څېړځ له نوښتونو بې له دې چې هغه بیا را وپنځوي، ګټه واخیسته؛ دا په دې معنا نه ده چې ولې صنعتي انقلاب د برېتانیا پر ځای په مولداوي کې نه رامنځته کېده؟ همدارنګه د ډایموند د نظریې پر بنسټ، چین او هند د نباتاتو او حیواناتو پراخو سرچینو ته لاسرسی درلود او د دې ترڅنګ د ایروشیا له امتیازه هم برخمن دي، خو نن ورځ د نړۍ ډېرې بېوزله وګړي په دغو دوو هېوادونو کې ژوند کوي. د ډایموند د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نظريې په اړه د ډېر پوهاوي لپاره بايد د هغه له خوا وړاندې شويو بدلوونکو (متغيرونو - variable) ته سر ور ښکاره کړو.

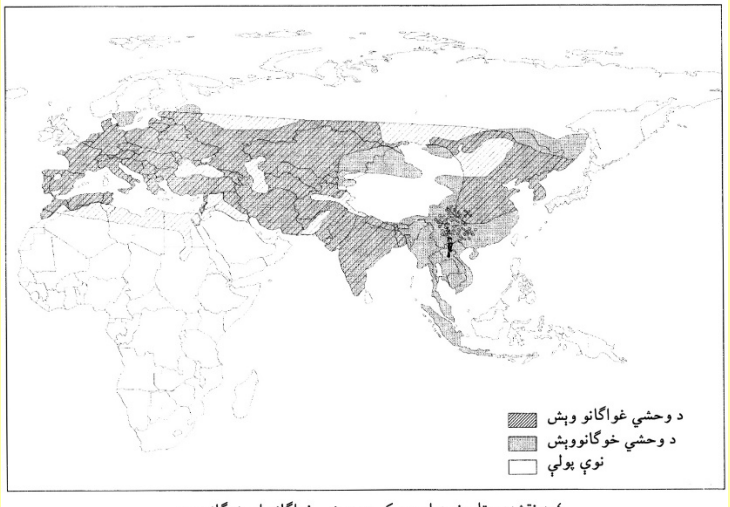

٤مه نقشه: د تاريخ په اوږدو کې د وحشي غواګانو او خوګانو وېش

د «ساس سکروفا» يا د اوسنيو ييږانو د نيکونو او د «اوروچ» يا د اوسنيو غويانو د نيکونو د خپرېدو او وېش په اړه معلومات په ډاګه کوي، چې دواړه ډوله حيوانات په ايروشيا او ان د افريقا په شمال کې په پراخه پيمانه پيدا کېدل.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

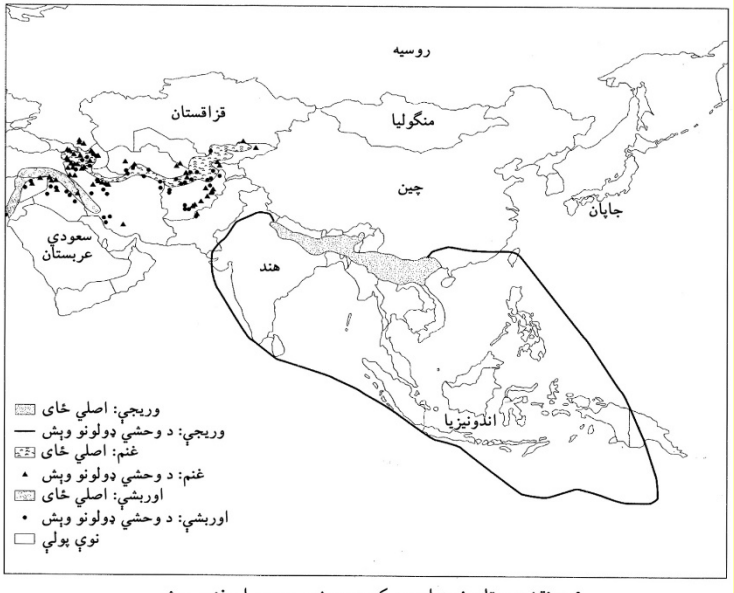

۵مه نقشه: د تاریخ په اوږدو کې د وحشي وریجو او غنمو وېش

د اوسنیو اصلاح شویو نباتاتو د وحشي نیکونو د وېش څرنګوالی لکه «Oryza sativa» یا په اسیا کې په لومړي ځل کرل شوې وریجې او د اوسنیو اوربشو او غنمو نیکونه په ډاګه کوي. دا د دې څرګندونه کوي چې د وریجو وحشي ډول د ختیځ او سوېل په ټولو برخو کې په پراخه پیمانه موجوده وې، په داسې حال کې چې د غنمو او اوربشو د وحشي نیکونو ډولونو د زرغون هلال په پراخه لمن کې له ایران څخه افغانستان او بیا همداسې «ستانونو» لکه ترکمنستان، تاجکستان او قرغېزستان ته پراختیا موندلې. دغه لومړني ډولونه د ایروشیا په عمده برخو کې شته، خو د هغو پراخ او ستر پوښښ دا څرګندوي چې په لوړیځ او ختیځ کې شته نا اندولي د نباتي ډولونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د وېش د نظريې پر اساس نه شي توجيه کېدای. په جغرافيوي فرضيه کې د ملتونو د هوساينې او بډاينې د تاريخي ريښو را سپړنه نه يوازې يو بې ګټې کار دی او پر ناسمو ټکو تمرکز کوي، بلکې هغو حقايقو ته د ځواب ويلو وړتيا هم نه لري، چې د دې څېرکي له لومړي سره مو پرې خبرې وکړې. ښايي يو څوک دغو بېلګو ته په کتو لکه په امريکا کې د عوايدو سلسه مراتب او يا د اروپا او منځني ختيځ ترمنځ ژور توپير، داسې و انګېري چې جغرافيوي موقعيت نه بدلېدونکی دی، خو دا خبره سمه نه ده. لکه څرنګه چې ومو ليدل، دا ډېر کمزوری دليل دی چې ګڼې په امريکا کې بېوزلي او بډاينه جغرافيوي عوامل لري. له ۱۴۹۲ ميلادي کلونو مخکې د مکسيکو د مرکزي دَرې تمدنونه «مرکزي امريکا او د اندوس غرونو اړونده سيمې» د شمالي امريکا د نننۍ چيلي او ارجنټاين هېوادونو په پرتله له ښې ټکنالوژۍ او د ژوند له غوره معيارونو څخه برخمن وو. جغرافيه هماغه جغرافيه ده، خو هغه استعماري بنسټونه چې اروپاييانو په ميراث پرېښودل، د دې سيمې بخت يې چپه کړ. دغه راز بل ورته دليل د منځني ختيځ په اړه دی. که ووايو چې په منځني ختيځ کې بېوزلي له جغرافيوي عواملو سره تړلې، نو ډېر کمزوری دليل به مو وړاندې کړی وي. دا منځنی ختيځ و، چې د نوې ډبرې انقلاب «Neolithic Revolition» يې رهبري کړ او په دې سيمه کې لومړنی ښار چې اباد شو، اوسنی عراق و. د اوسپنې ويلې کولو صنعت په لومړي ځل په ترکيه کې پيل شو او منځنی ختيځ د منځنۍ پېړۍ تر وروستيو پورې د ټکنالوژۍ له اړخه فعاله او خوځنده سيمه وه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په پنځم څپرکي کې به ووینو چې په منځني ختیځ کې د نوې ډېرې انقلاب له جغرافیې سره تړاو نه درلود او نه هم په دې سیمه کې اوسنۍ بېوزلي له جغرافیې سره کومه اړیکه لري، بلکې دا د عثماني امپراتورۍ میراثي بنسټونه وو، چې منځنی ختیځ یې د فقر او بېوزلۍ ګرداب ته ورټېل واهه. په پایله کې ویلی شو چې جغرافیوي عوامل نه یوازې په نړۍ کې د موجوده نا اندولۍ او توپیرونو په پېژندنه کې له موږ سره مرسته نه کوي، بلکې ان دې پوښتنې ته هم له ځواب ویلو عاجز دي چې په اسیا کې د جاپان او چین په څېر ملتونو څنګه تر اوږده رکود وروسته په ډېرې چټکۍ د ودې پر لور حرکت پیل کړ؟ موږ دغې پوښتنې ته د ځواب لپاره یوې غوره تیورۍ ته اړتیا لرو.

د کلتور فرضیه

The Culture Hypothesis

دویمه منل شوې تیوري، د کلتور فرضیه ده چې اقتصادي هوساینه له کلتور سره تړي. دغه فرضیه هم د جغرافیوي فرضیې په څېر تاریخي ریښه لري چې د جرمن ټولنپوه «ماکس وېبر» له نظریاتو سرچینه اخلي. د هغه په باور د پروتستان مذهب د اصلاح بهیر «ریفورم» او د دغه مذهب اخلاقي اغېزو په لوېدیځه اروپا کې د مودرنې صنعتي ټولنې په رامنځته کېدا کې مهم رول ولوباوه. د کلتور فرضیه یوازې پر مذهب ولاړه نه ده، بلکې بېلابېل باورونه، ارزښتونه او اخلاقیات هم په ځان کې رانغاړي. که څه هم له سیاسي پلوه سمه نه ده چې دغه موضوع په لویه کچه مطرح شي، خو لا هم یو شمېر خلک په دې اند دي، چې افریقایان د ښو کاري اخلاقو د نه لرلو، پر سحر او جادو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

باور او له نوې غربي ټکنالوژۍ سره د ضدیت له امله بېوزله او غریب دي. همدارنګه زیاتره خلک په دې باور دي چې د لاتیني امریکا وګړي به هېڅکله شتمن نه شي، ځکه چې دغه خلک ذاتاً بې پروا او مفلس دي او د «Iberian» یا «mañana» له کلتور «د نن کار سبا ته پرېښودل» څخه اغېزمن شوي دي. همدارنګه یو وخت ویل کېدل، چې په چینایي کلتور کې د کنفوسیوس باورونه د چینایانو د اقتصادي پرمختګ پر وړاندې خنډ و، په داسې حال کې چې اوس د چینایانو کاري اخلاقو د ودې د خوځنده ماشین په توګه په چین، هانکانګ او سینګاپور کې بېساري بدلونونه رامنځته کړي دي. ایا د کلتور فرضیه د نړیوالې نا اندولۍ په پوهاوي کې مرسته کولای شي؟ هو او نه!

هو په دې معنا چې، هغه ټولنیز نورمونه چې له کلتور سره اړیکه لري، ارزښتمن او په سختۍ سره د بدلېدو وړ دي. دغه نورمونه ځینې وخت بنسټې یا نهادي توپیرونه تقویه کوي، چې دغه توپیرونه په دې کتاب کې د نړیوالې نابرابرۍ په اړه زموږ د بحث مهم ټکی جوړوي. همدارنګه هېڅکله نه؛ ځکه هغه کلتوري ابعاد چې تر ډېره پرې تاکید کېږي لکه دین، ملي دودونه، افریقایي یا لاتیني ارزښتونه، په دې اړه په پوهاوي کې چې څنګه دلته رسېدلي یو او ولې په نړۍ کې نابرابري حاکمه ده، له موږ سره مرسته نه کوي او نه هم د ارزښت وړ دي. د کلتور یو شمېر نور اړخونه، لکه یو پر بل د خلکو باور یا له یو بل سره همکاري، که څه مهم دي؛ خو دا د بنسټونو پایله ده، نه د نا اندولۍ په اړه کوم مستقل دلیل. راځئ چې یو ځل بیا نوګالس په پام کې ونیسو. څرنګه چې مخکې مو یادونه وکړه، د نوګالس په شمال او جنوب کې زیاتره کلتوري اړخونه سره ورته دي - ښایي د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دواړو ښارونو په اوبو، نورمونو، کړنو او ارزښتونو کې ځینې توپیرونه موجود وي- خو دا عوامل نه دي؛ بلکې د پراختیایي بهیر هغه پایله ده چې یادو دواړو ښارونو طی کړې ده. د بېلګې په توګه، په نظر پوښتنو کې څرګنده شوې چې مکسیکویان پر نورو خلکو باور نه کوي، په داسې حال کې چې د امریکا متحده ایالتونو وګړي وایي چې پر نورو باور کوي. د مکسیکویانو دغه بې باوري حیرانوونکې نه ده، ځکه چې د مکسیکو دولت د مخدره توکو د باندونو او کاروبار په مخنیوي او د یوه پاک قضایي نظام په رامنځته کولو کې پاتې راغلی دی. ورته موضوع په سوېلي او شمالي کوریاګانو کې هم صدق کوي، چې د کتاب په بل څپرکي کې به پرې خبرې وکړو. سوېلي کوریا د نړۍ د شتمنو هېوادونو په ډله کې راځي، په داسې حال کې شمالي کوریا له وقفه یې قحطۍ او بېوزلۍ سره لاس او ګرېوان ده. که څه هم د دواړو کوریاګانو تر منځ ډېر کلتوري توپیرونه شته، خو دغو توپیرونو د دواړو سیمو په اقتصادي برخلیک کې هېڅ ونډه نه ده لرلې. کوریا ټاپو وزمې د ګډ تاریخ اوږده مرحله تېره کړې ده. د کوریا تر جګړې او د ځمکې د کُرې په ۳۸ درجو کې د هغې تر وېش مخکې، دغو دوو شمالي او جنوبي سیمو د ژبې، قومیت او کلتور له پلوه بېساری کلک تړاو درلود، لکه د نوګالس په څېر؛ خو هغه څه چې د دواړو ترمنځ توپیر په ډاګه کوي، هغه پوله ده. په شمال کې یو متفاوت سیاسي رژیم داسې بنسټونه رامنځته کړي چې د متفاوتو انګېزو سبب شوي دي. په دې توګه، د نوګالس د شمال او جنوب یا د دواړو کوریاګانو د کلتور ترمنځ توپیرونه د دې سیمو د اقتصادي هوساینې یا بېوزلۍ لپاره دلیل نه شي کېدای، بلکې دا د بنسټونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نتیجه ده. د افریقا او افریقایي کلتور په اړه څه فکر کوئ؟ له تاریخي پلوه افریقا د نړۍ د نورو سیمو په پرتله بېوزله ده او د دې لویې وچې لرغونو تمدنونو څرخ، لیک (له سومالیا او ایتوپیا پرته) او سپاره[1] اختراع نه کړل. که څه هم افریقایانو د دغې ټکنالوژۍ په اړه له پخوا معلومات لرل او پوهېدل، خو د نولسمې پېړۍ په وروستیو او د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې د اروپایي استعمار له رسمي پیل سره تر هېڅ ګټې وانخیستل شوه. اروپایانو ان د پنځلسمې پېړۍ په وروستیو کې د افریقا په لوېدځو سواحلو کې بېړۍ چلونه پیل کړې وه، اسیایانو تر دې هم ډېر پخوا د افریقا په ختیځ کې بېړۍ چلولې. په افریقا کې د کانګو سیند پر غاړه د کانګو پاچاهۍ د تاریخ په مطالعې سره چې اوس د کانګو ډیموکراتیک جمهوریت په نوم

[1] plow

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یادېږي، کولای شو چې د دې ټکنالوژۍ د نه کارونې پر لاملونو پوه شو.

شپږمه نقشه، د مرکزي افریقا د نورو دولتونو یعنې د کیوبا پاچاهۍ ترڅنګ چې وروسته به پرې بحث وکړو، د کانګو موقعیت رابنیي. کله چې «ملوان ډیاګو» په ۱۴۸۳ کال کې په لومړي ځل د کانګو له سیمې لیدنه کوله، دغې لیدنې له پرتګال سره د کانګو سیمې د پراخې اړیکې زمینه برابره کړه. دغې سیمې هغه مهال پر افریقایي معیارونو

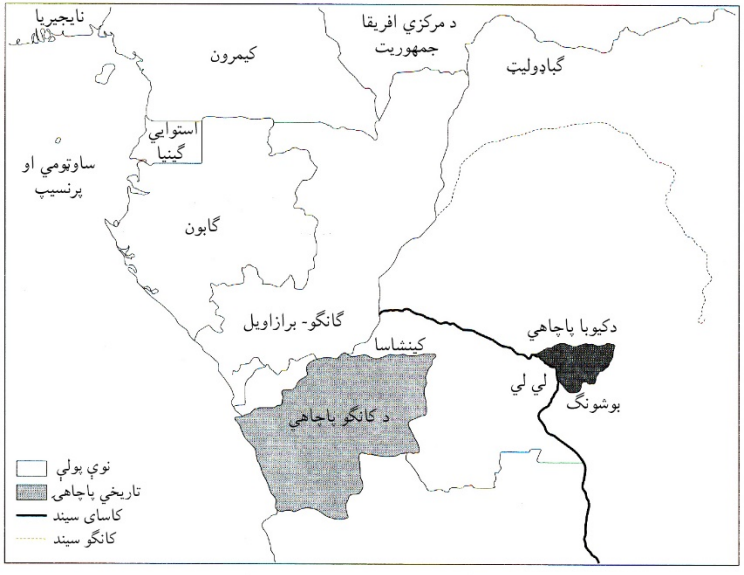

٦مه نقشه: د کانګو پاچاهي، د کیوبا پاچاهي، بوشونګ او لي لي

برابر، سیاسي متمرکز جوړښت درلود او یوازې په پلازمېنه مبانزا «Mbanza» کې یې شاوخوا ٦٠ زره وګړي اوسېدل، چې دغه شمېر د پرتګال د پلازمېنې «لېزبون» له ټول نفوس سره برابر و او همدارنګه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د لندن په پرتله چې په ۱۵۰۰ میلادي کال کې یې شاوخوا ۵۰ زره نفوس درلود، ډېر و. د کانګو پاچا «Nzinga a Nkuwu» کاتولیک مذهب ومانه او خپل نوم یې پر «João I» او د پلازمېنې مبانزا نوم یې پر ساو سلوادور[1] بدل کړل.

د پرتګالیانو له برکته د کانګو خلک له څرخ او سپارې سره اشنا شول او ان د ۱۵۱۲ او ۱۵۹۱ کلونو ترمنځ پرتګالیانو د ترویجي ماموریت په ترسره کولو سره د کانګو اوسېدونکي د کرنې په برخه کې نوښتونو ته وهڅول، خو دغه ټول نوښتونه له ماتې سره مخ شول. په ټوله کې له نوې ټکنالوژۍ څخه د ګټې اخیستنې پر سر د کانګویانو ترمنځ اختلاف لا لرې خبره وه، هغوی ډېر ژر د لوېدیځ له یوې اختراع (وسلې) څخه کار واخیست، کانګویانو له دغې ځواکمنې وسیلې څخه د بازار د اړتیا او هڅوونکي عامل په توګه کار واخیست، یعنې د وسلې پر مټ یې د مریانو رانیولو او د هغوی صادرولو ته مخه کړه. تر دې دمه داسې نښې نښانې نه دي لیدل شوي چې ګڼې افریقایي کلتور او ارزښتونه دې د نوې ټکنالوژۍ د کارونې پر وړاندې خنډ ګرځېدلي وي. همدارنګه کله چې کانګویان له اروپاییانو سره ژورې او نږدې اړیکې ټینګوي، نو غربي دودونه لکه سواد، د جامو سټایل او د کورونو ډیزاین را خپلوي، په نولسمه پېړۍ کې زیاتره افریقایي ټولنو د صنعتي انقلاب په پایله کې له رامنځته شویو اقتصادي فرصتونو څخه د خپلو تولیداتو لپاره د نمونې په توګه کار واخیست. لوېدیځې افریقا د نباتي غوړیو او د بادامو د صادراتو له برکته چټکه اقتصادي وده تجربه کړه، افریقایانو خپل

[1] São Salvador

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

صادرات د سوېلي افریقا د رنډ سیمې په لور چې د کاني سرچینو لرونکې او مخ پر ودې صنعتي سیمه وه، پراخ کړل. خو دغه هیله بښوونکې اقتصادي تجربې د افریقایي کلتور یا د دې لویې وچې د خلکو د ناتوانۍ له امله نه، بلکې په لومړي سر کې د اروپایي استعمار او بیا تر خپلواکۍ وروسته د افریقایي دولتونو د ناسمو تګلارو په پایله کې له منځه لاړې. د انګېزې نشتوالی هغه بنسټیز عامل و، چې د کانګو خلکو د وخت له غوره ټکنالوژۍ څخه ګټه پورته نه کړه. هغوی چې کاتولیک مذهب منلی و او هغوی چې نه و منلی، دواړه له داسې مصیبت سره مخ شول چې پاچا به یې یا مالونه مصادره کول او یا به یې هم د مالیې په توګه تري اخیستل. نه یوازې د هغوی مالونه خوندي نه وو، بلکې ژوندي پاتې کېدل هم یو چانس ګرځېدلی و، زیاتره به نیول کېدل او بیا به د مریانو په توګه پلورل کېدل.

څنګه شونې ده چې په داسې یوه ناخوندي چاپېریال کې خلک پانګونې ته وهڅول شي؟! پاچا د اوسپنې د صنعت ترویج او یا د کرنې پراختیا ته لومړیتوب نه ورکاوه، ځکه چې د مریانو صادرات ډېر ګټور وو. نښایي دا خبره سمه وي چې افریقایان نن ورځ د نړۍ د نورو وګړو په پرتله یو پر بل لږ باور لري او دا د هغو بنسټونو اغېزې دي، چې په دې لویه وچه کې یې بشري او د مالکیت حقونه پایمال کړي دي. د انسانانو نیول او د مري په توګه د هغوی خرڅول له شک پرته چې د تاریخ په اوږدو کې د افریقایانو ترمنځ د بې باورۍ لامل شوي دي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ماکس وېبر د پروتستانت مذهب د اخلاقو په اړه څه فکر کوئ؟ دا خبره سمه ده چې د نوي عصر لومړني اقتصادي بریالیتوبونه پروتستانت مذهبه هېوادونو لکه برېتانیا او هالنډ تجربه کړي دي، چې دلته د مذهب او اقتصادي بریالیتونو ترمنځ یوه اندازه رابطه موجوده ده. فرانسې د یوه کاتولیک مذهبه هېواد په توګه په نولسمه پېړۍ کې د هالنډ او برېتانیا له اقتصادي پروګرامونو تقلید وکړ. همدارنګه ایټالیا نن ورځ د دغو ټولو هېوادونو په پرتله ارامه او سوکاله ده، که خټیځ ته پام وکړو، وبه ګورو چې په خټیځه اسیا کې هېڅ ډول اقتصادي پرمختګ او بریالیتوب له مسیحیت سره تړاو نه لري، په دې سیمه کې به هېڅ داسې نښې نښانې پیدا نه کړئ چې د پروتستانېزم او اقتصادي بریالیتوبونو ترمنځ اړیکه په ډاګه کړي.

راځئ چې د کلتور فرضیې د پلویانو سیمې، یعنې منځني خټیځ ته ورشو. د دې سیمې زیاتره هېوادونه اسلامي دي او په ځانګړې توګه په دې ډله کې هغه هېوادونه ډېر بېوزله دي چې نفت نه لري. هغه هېوادونه چې نفت لري، ډېر شتمن دي؛ خو د نفتو دغې باد راوړې شتمنۍ په سعودي عربستان او کویټ کې د موډرن اقتصاد په رامنځته کېدا کې ډېر کم رول لوبولی دی. ایا دغه حقایق په قانع کوونکې توګه د دین ارزښت نه په ګوته کوي؟ دغه استدلال ظاهراً معقول ښکاري، خو سم نه دی. د منځني خټیځ هېوادونه لکه سوریه او مصر بېوزله دي او زیاتره وګړي یې مسلمانان هم دي، خو دغه هېوادونه د بېلابېلو لاملونو پر بنسټ په سیستماتیک ډول له نورو سره توپیر لري.

لومړی دا چې دغه هېوادونه د عثماني خلافت ولایتونه وو، چې په شدت سره یې د پراختیا له مسیره را وګرځول. وروسته له هغه چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

عثماني امپراتوري ړنګه شوه، منځنی ختیځ د فرانسوي او انګلیسي استعماري امپراتوریو ترمنځ ووېشل شو، چې دې پېښې بیا هم د هغوی د پرمختګ مخه ډپ کړه. که څه هم یاد هېوادونه وروسته خپلواک شول، خو د پخوانۍ استعماري نړۍ پر پلونو یې قدم کېښود، استبدادي او سلسه مراتبي سیاسي رژیمونو ته یې مخه کړه. یادو هېوادونو یوازې یو څو سیاسي او اقتصادي بنسټونه چې د اقتصادي ودې او پرمختګ په برخه کې ارزښتناک ګټل کېږي، جوړ کړل. د دې تیاره مسیر بنسټ عثماني خلافت او اروپایي ښکېلاک ایښی و. په منځني ختیځ کې د بېوزلۍ او اسلام ترمنځ اړیکه هېڅ حقیقت نه لري.

د منځني ختیځ په اقتصادي بهیر کې د دې تاریخي پېښو رول، د کلتوري فکتورونو په نسبت ډېر څرګند دی. دا مسئله هم د پام وړ ده، کله چې د منځني ختیځ یو شمېر سیمې لکه مصر چې د محمد علي په مشرۍ له ۱۸۰۵ څخه تر ۱۸۴۸ کاله پورې د عثماني امپراتورۍ او اروپایي استعمار له ولکې ووتلې، چټک اقتصادي پرمختګ تجربه کړ. په مصر کې د ناپلیون بناپارټ په مشرۍ د فرانسوي پوځیانو له ماتې وروسته محمد علي واک ته ورسېد، محمد علي د عثمانیانو له کمزورتیاوو د ځان په ګټه کار واخیست او پاچاهي نظام یې تاسیس کړ، دغې پاچاهۍ تر ۱۹۵۲ کال پورې د جمال عبدالناصر په مشرۍ د مصریانو تر انقلاب پورې دوام وکړ. سره له دې چې د محمد علي اصلاحات له زور سره مله وو، خو د مصر لپاره د پرمختګ سبب شول، نوموړي نوې دولتي بیروکراسي، پوځ او مالیاتي سیستم رامنځته کړل او همدارنګه د کرنې او صنعت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په برخه کې يې پرمختګ ته لار هواره کړه، خو د محمد علي تر مړينې وروسته کله چې مصر د اروپا تر نفوذ لاندې راغی، د موډرنيزېشن او ودې دغه بهير په ټپه ودرېد، خو ښايي دا د کلتور په اړه ناسم ليدلوری وي. ښايي هغه کلتوري فکټورونه چې مهم دي، له مذهب سره نه؛ بلکې تر ډېره له ملي کلتور سره تړاو ولري.

ايا دا د انګليسي کلتور امتياز دی چې د امريکا متحده ايالتونه، کاناډا او استرالیا نن ډېر شتمن دي؟ که څه هم دغه نظريه په لومړي سر کې جالبه ښکاري، خو قانع کوونکې نه ده. هو! له شک پرته کاناډا او د امريکا متحده ايالتونه يو وخت د انګليس مستعمره وو، خو سيريليون او نايجيريا هم د برېټانيا استعمار تېر کړي دي. د برېټانيا د پخوانيو مستعمرو ترمنځ اقتصادي توپير لکه په نړۍ کې د نورو موجوده توپيرونو هومره پراخ دی. د انګليسي والي ميراث په شمالي امريکا کې د اقتصادي بريالیتوبونو لامل نه ګڼل کېږي. دلته د کلتوري فرضيې يوه بله نسخه هم شته، دا يوازې انګليسي والی او غير انګليسي والی نه دی چې ارزښت ورکول کېږي، بلکې د اروپايي والي او غير اروپايي والي نظريه هم شته. ايا کېدای شي اروپايان له دې امله غوره وګڼو چې ښه کاري اخلاق، ژوند ته ښه ليد، يهودي-مسيحي ارزښتونه او د لرغوني روم په ميراث پاتې امتيازونه لري؟ دا سمه ده چې ختيځه اروپا او شمالي امريکا چې په لومړيو کې له اروپايي توکم څخه ډکې شوې، د نړۍ هوسا سيمې دي، ښايي دا د اروپايانو غوره کلتوري ميراث وي چې د اقتصادي ښېرازۍ ريښه لري او د کلتوري فرضيې وروستی تمځای دی. له بده مرغه چې د کلتوري فرضيې دغه نسخه هم د نورو نسخو په څېر، واقعيتونو ته سم ځواب نه لري. د امريکا متحده ايالتونو او کاناډا په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرتله د ارجنټاین او یوروګوای زیاتره وګړي اروپایي توکمه دي، خو د یوروګوای او ارجنټاین اقتصادي وضعیت نن د قناعت وړ نه دی. جاپان او سینګاپور هېڅکله [له یو کم شمېر پرته] اروپایي وګړي نه دي لرلي، خو د لوېدیځې اروپا د ډېرو سیمو په پرتله ښه اقتصاد او ژوند لري. چین سره له دې، چې په خپل سیاسي او اقتصادي نظام کې ځینې د پام وړ نیمګړتیاوې لري، خو په وروستیو دریوو لسیزو کې یې په نړیواله کچه چټکه اقتصادي وده خپله کړې ده. د ماوو زیدونګ په وخت کې د چینایانو ښوزلي له چینایي کلتور سره اړیکه نه لرله، بلکې دا د ماوو له ناورینه د ډک اقتصادي او سیاسي مدیریت او مشرۍ له امله و. نوموړي په ۱۹۵۰ کال کې د «لوی ټوپ مخ په وړاندې»[1] په نوم د صنعتي کېدو یوه افراطي طرحه چمتو کړه چې پراخه لوږه او قحطي یې وزېږوله. هغه په ۱۹۶۰ مه لسیزه کې یو کلتوري انقلاب پیل کړ چې په ترڅ کې ګڼ روڼ اندي، لوستي او هر هغه څوک وځورول یا ووژل شول چې له کمونېست ګوند سره به یې پر ژمنتیا شک کېده. دغه تګلاره له هېواده د بشري سرچینو او کادرونو د تېښتې او ضایع کېدو لامل شوه. په دې توګه د چین اوسنۍ وده له چیني ارزښتونو او کلتوري بدلونونو سره کومه اړیکه نه لري، بلکې له هغو اقتصادي بدلونونو او اصلاحاتو سرچینه اخلي چې د ماوو تر مړینې وروسته د «دینګ شیاپونګ» او د هغه د ملګرو له خوا عملي شول. دغه اصلاحات او بدلونونه لومړی په کرنیز او بیا وروسته په صنعتي سکتورونو کې د سوسیالیستي اقتصادي تګلارو او بنسټونو تدریجي له منځه وړل و.

[1] Great Leap forward

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د جغرافيوي فرضيې په څېر د کلتور فرضيه هم په نړۍ کې د نابرابرۍ او لوړو – ژورو په روښانه کولو کې موږ سره مرسته نه شي کولای، البته د متحده ایالتونو او لاتیني امریکا ترمنځ د باورونو، کلتوري رویو او ارزښتونو په برخه کې ډېر توپیرونه شته، خو دا توپیرونه هغسې دي چې د نوګالس اریزونا او نوګالس سونورا یا سوېلي او شمالي کوریا ترمنځ لیدل کېږي، کوم چې له متفاوتو بنسټونو او د بنسټونو د تاریخ پایله ده. کلتوري فکټورونه چې څرګندوي، څنګه هسپانوي یا لاتیني کلتور په هسپانوي امپراتورۍ کې ځای پیدا کړی و، په لاتینه امریکا کې توپیرونه نه شي په ډاګه کولی. د بېلګې په توګه، دا پوښتنه نه شي ځوابولی چې ولې نن ارجنټاین او چیلي د پیرو او بولیویا په پرتله ارام او هوسا دي. د کلتور په اړه دې ته ورته نورې ګڼې نظریې او دلایل هم کار نه ورکوي. د بولیویا او پیرو په پرتله په ارجنټاین او چیلي کې ډېر لږ بومیان یا د سیمې اصلي اوسېدونکي ژوند کوي. له همدې امله بومي کلتور د ستونزې د په ډاګه کولو لپاره یو کارنده دلیل نه دی. سره له دې چې کولمبیا، پیرو او ایکوادور د عوایدو په برخه کې په یوه ردیف کې قرار لري، خو په کولمبیا کې نن ډېر لږ شمېر بومي وګړي ژوند کوي، په داسې حال کې چې پیرو او ایکوادور تر دې ډېر بومي وګړي لري.

په پایله کې کلتوري رویې چې ډېر ورو بدلون مومي، ستونزمنه ده چې ووایو د چین او ختیځې اسیا له چټکې او جادویي ودې سره یې مرسته کړې ده. که څه هم بنسټونه تلپاتې او دومداره دي، خو په ځینو ځانګړو شرایطو کې بنسټونه هم په چټکۍ سره بدلون موندلای شي، چې په راتلونکي څېرکي کې به یې روښانه کړو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ناپوهۍ فرضیه

The Ignorance Hypothesis

د ملتونو د بډاینې او بېوزلۍ په اړه وروستۍ او مشهوره تیورې د «ناپوهۍ فرضیه» ده. د دغې فرضیې له مخې په نړۍ کې ځکه نابرابري خوره ده، چې مور او زمور واکمنان نه پوهېږي چې څنګه بېوزله هېوادونه شتمن کړو. ډېرې اقتصاد پوهانو دغه نظریه د نامتو انګلیسي اقتصاد پوه «لیونل رابینز» له هغې نظریې راخیستې چې په ۱۹۳۵ کال کې یې وړاندې کړه. د دې نظریې پر بنسټ «اقتصاد هغه علم دی چې د انسان د موخو او محدودو امکاناتو ترمنځ چې بدیل مصارف لري، د هغه سلوک څېړي.»

له همدې ځایه، دې پایلې ته رسېږو چې د اقتصاد علم باید د ټولنیزو مقاصدو د ترلاسه کولو لپاره له محدودو یا کم پیدا وسایلو څخه پر ګټې اخیستنې ډېر تمرکز وکړي. په اقتصاد کې مشهوره تیوریکي پایله یا د «هوسایني لومړۍ اصل» په حقیقت کې هغه شرایط تعریفوي، چې پر بنسټ یې د اقتصاد بازار کې د اقتصادي لیدلوري له پلوه د سرچینو ځانګړي کول د ټولنیز هدف لپاره وي. د بازار اقتصاد یو جلا مفهوم دی، یعنې افرادو او شرکتونو ته د داسې شرایطو برابرول دي چې د هغه په رڼا کې ازاد تولید، پېر او پلور او خدمات وړاندې کړي، خو کله چې دغه شرایط برابر نه شي، مارکېټ له ماتې سره مخ کېږي او دغه ماته په نړۍ کې د نابرابرۍ د نظریې اساس جوړوي. څومره چې په مارکېټ کې د ماتې یا ناکامۍ عوامل پر ځای پاتې کېږي، هغومره ور سره یو هېواد بېوزله کېږي. د ناپوهۍ فرضیه کاږي چې بېوزله هېوادونه، بېوزله دي؛ ځکه چې دغه هېوادونه د اقتصاد

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پوهانو د پخوانيو ناسمو لارښوونو او تګلارو له امله د بازار له پرله پسې ماتې سره مخ دي او نه پوهېږي چې څنګه له دې ستونزې خلاصون وموميِ. په مقابل کې شتمن هېوادونه شتمن دي، ځکه چې دغه هېوادونه د غوره تګلارو په خپلولو سره له ستونزو بريالي راوتلي دي.

ايا د ناپوهۍ فرضيه په نړۍ کې د اوسنۍ نا اندولۍ عوامل په ډاګه کولای شي؟ ايا کولای شو، ووايو چې افريقايي هېوادونه ځکه د نړۍ د نورو هېوادونو په پرتله بېوزله دي چې مشرانو يې تېروتنې کړي دي؟ ايا اروپايي مشران د دې وضعيت په اړه له مخکې خبر وو او پوهېدل؟ سره له دې چې موږ د نړۍ د مشرانو د تېروتنو ډېرې مشهورې بېلګې لرو چې د ناسمو سياستونو له امله يې خپل هېوادونه له ناورين سره مخ کړي دي، خو ناپوهي او بې غوري ښايي په نړۍ کې د شته نابرابرۍ د يوه کوچني عامل په توګه وګڼل شي. د دې يو ښه مثال افريقايي هېواد ګانا دی. ګانا له انګرېزانو د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته له دومداره اقتصاد رکود سره مخ شو، چې لامل يې بې غوري او ناپوهي وه. انګرېز اقتصاد پوه «ټوني کليک» چې د ولسمشر «قوام نکرومه» اقتصادي سلاکار و، په خپلو يادښتونو کې د ګټو ستونزو يادونه کړې ده. د نکرومه اقتصادي تګلاره چې د دولتي صنايعو پر پراختيا را څرخېده، ډېره ناکامه او بې ګټې ثابته شوه. کليک په خپلو يادښتونو کې کاږي:«د بوټانو د توليد فابريکه بايد په شمال کې د ۵۰۰ ميله په واټن د غونډې د توليد فابريکې سره د ټرانسپورټ په وسيله ونښلول شوې واى، د ذبح شويو څارويو څرمنې او پوستکي بايد په ۵۰۰ مايله مترۍ کې جنوب سيمې ته د چرم د توليد په موخه او بيا توليد شوى چرم بېرته کوماسي سيمې ته چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هېواد په مرکز کې یې موقعیت درلود، لېږدول شوی وای. دا چې د بوټانو د خرڅلاو بازار د اکرا ښار په مرکزي سیمه کې موقعیت درلود، نو تولید شوي بوټان باید ۲۰۰ میله متری کې سوېل خوا ته لېږدول شوي وای»

کلېک غواړي ووایي چې د دې پروژې بنسټ ډېر خام او ناکاره ایښودل شوی و او د بوټانو د تولید پروژه یو له همدغو پروژو څخه وه. دې ته ورته یوه بېلګه د عم مېوې د پروسس فابریکه وه. دغه فابریکه د ګانا په داسې سیمه کې جوړه شوې وه، چې هلته د عم حاصلات نه وو او تولید یې هم د ټول نړیوال مارکېټ د تقاضا په پرتله ډېر وو. د نامعقولې اقتصادي پراختیا دغه ناپایه جریان د قوام نکرومه او د هغه د اقتصادي سلاکارانو د ناپوهۍ او بې غورۍ له امله نه و، له نوموړي سره د کلېک او سر ارتر « Sir Arthur Lewis» په څېر اقتصادي سلاکاران چې لیوس حتی د نوبل جایزه هم اخیستې وه، ملګري وو او پر دې ښه پوهېدل چې دغه تګلارې یا پالیسۍ کارنده نه دي. حقیقت دا دی چې نکرومه د یادو اقتصادي تګلارو په پلي کولو کې رښتینی نه و، بلکې د دې سلاکارانو په وجود کې یې سیاسي ملاتړ تر لاسه کاوه او په دې توګه یې د خپل غیر ډیموکراټیک رژیم د پایښت هڅه کوله. تر خپلواکۍ وروسته په ګانا کې د پراختیایي پروګرامونو د ناکامېدو او د ناسم اقتصادي مدیریت پړه پر «ناپوهۍ» نه شو ور اچولای. که ستونزه په نا پوهي کې وه، نو مشران باید له څو پرله پسې تېروتنو وروسته ژر پوه شوي وای، چې د خلکو د ژوند او د اقتصاد ښه والي لپاره بله تګلارې غوره کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د امریکا متحده ایالتونو او مکسیکو ترمنځ توپیر په پام کې ونیسئ. دا به ډېره ښځایه خبره وي، چې د دغو دوو هېوادونو ترمنځ اوسنۍ نابرابري د هغوی د مشرانو د ناپوهۍ له امله وګڼو، کله چې د استعمار پر مهال جان سمېت او کورټس د دواړو هېوادونو ترمنځ د بېلتون تخم شینده، د دواړو په پوهه او اراده کې هېڅ توپیر نه و. همدارنګه د امریکا د ولسمشرانو روزولټ او ووډروېلسن او د مکسیکو د ولسمشر پورفیرو دیاز د پوهې ترمنځ هېڅ توپیر نه و، دیاز د اتلسمې پېړۍ په وروستیو او د نولسمې پېړۍ په لومړیو کې په مکسیکو کې داسې اقتصادي بنسټونه جوړ کړل چې د واکمنې طبقې په خدمت کې وو او ټولنې ته په ډېره درنه بیه تمام شول، خو امریکایي مشرانو د دې برعکس کار وکړ. دغه راز د هغو افریقایي هېوادونو مشرانو چې په وروستۍ نیمه پېړۍ کې یې د مالکیت د نا خوندي حقونو او ناسمو اقتصادي بنسټونو له امله ځان کمزورى او خلک یې بېوزله کړل، له دې کبله بې غوري کوله چې فکر یې کاوه سمه اقتصادي تګلاره یې غوره کړې ده. هغوی همداسې وکړل او د ولس د ژوند په بیه یې خپل ځانونه شتمن کړل، هغوی فکر کاوه چې سمه لار یې غوره کړې او په دې ډول به د ټولنې د مخورو او اشرافو د ملاتړ ترلاسه کولو له لارې تر ډېره په واک کې پاتې شي. په ۱۹۷۱ کال کې د ګانا د لومړي وزیر «کوفي بوسیا» تجربې ښیي چې د ناپوهۍ فرضیه څومره ګمراه کوونکې ده. بوسیا په خپل وخت کې له یوه خطرناک اقتصادي ناورین سره مخ شو، نوموړي چې تر نکرومه وروسته په ۱۹۶۹ کال کې واک تر لاسه کړ، بې ثباته اقتصادي تګلاره خپله کړه، په مارکېټ کې یې د بېلابېلو توکو بیې په کنټرول کې واخیستې او د بهرنیو اسعارو پر وړاندې یې د پیسو ارزښت تر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حقیقي ارزښت لوړ وساته. که څه هم بوسیا د نکرومه له سیالانو څخه و او د یوه ډیموکراټیک دولت مشري یې کوله، خو له ډېرو ورته سیاسي محدودیتونو سره مخ و. دی هم د نکرومه په څېر د خپلو غوره کړو تګلارو په اړه بې خبره نه و، بلکې په دې باور و چې اقتصادي تګلاره یې ګټوره یا د هېواد د پرمختګ لپاره یو ایډیال ده، بوسیا ځکه دغه پالیسي غوره کړې وه، چې غوښتل یې سرچینې او امکانات ځواکمنو سیاسي ډلو ته ولېږدوي، لکه د ښاري سیمو اوسېدونکي، چې باید خوښ او راضي ساتل شوي وای. د بیو کنټرول چې په ترڅ کې یې ښاري ټاکنیزو حوزو ته باید ارزانه خواړه عرضه او د دولتي لګښتونو د پوره کولو لپاره عواید برابر شوي وای، کروندګر له سختو ستونزو سره مخ کړل، خو دغه کنټرول ډېر دوام و نه کړ. ګانا ډېر ژر د تادیاتو د بیلانس کسر او د بهرنیو اسعارو د کمښت له بحران سره مخ شو، د دې اقتصادي کړکېچ په ترڅ کې بوسیا د ۱۹۷۱ کال د ډسمبر په ۲۷ مه د پیسو نړیوال وجهي صندوق سره یو تړون لاسلیک کړ، چې له امله یې د هېواد ملي کرنسۍ ارزښت په ښپاري توګه راټیټ شو.

د پیسو نړیوال صندوق، نړیوال بانک او نړیوالې ټولنې پر بوسیا فشار راوړ، چې په تړون کې شامل ټول اصلاحات پلي کړي. که څه هم نړیوال مالي بنسټونه نا خبره وو، خو بوسیا خبر و او پوهېده چې په یوه ستر قمار کې ښکېل شوی دی. د پیسو ارزښت ټیټېدو او اقتصادي ناورین له امله خلکو په پلازمېنه «اکرا» کې پاڅون وکړ، چې په ترڅ کې یې بوسیا د ډګروال «اچومپونګ» په مشرۍ د پوځ له لوري را وپرځول شو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د جغرافيې او کلتور او د ناپوهۍ فرضيو ترمنځ توپير دا دی، چې د ناپوهۍ فرضيه د بېوزلۍ د ستونزې د حل لپاره چټک وړانديزونه کوي، يعنې: که ناپوهي مو له دغسې برخليک سره مخ کوي، نو واکمنان او پاليسي جوړوونکي کولای شي چې هغه له موږ سره يې شريک کړي او موږ به د منل شويو اقتصادي تګلارو په چوکاټ کې د سمو لارښوونو او سپارښتنو پر مټ وکولای شو چې ټولې نړۍ ته پراختيايي پروګرامونه طرحه کړو. خو د بوسيا تجربه پر دې واقعيت ټينګار کوي چې د بازار د ماتې د مخنيوي او د اقتصادي ودې د پاليسو پر وړاندې اصلي خنډونه د سياستوالو ناپوهي نه ده، بلکې هغه انګېزې او محدوديتونه دي چې ناکارو او کمزورو اقتصادي او سياسي بنسټونو زېږولي دي.

که څه هم د ناپوهۍ فرضيې اوس هم د يو شمېر اقتصاد پوهانو او د لوېديځوالو پاليسي جوړوونکو ترمنځ د غوره نظريې په توګه خپل ارزښت ساتلی، خو دا هم د هغو نظرياتو له جملې ده چې کار نه ورکوي. دا فرضيه نه په نړۍ کې د اقتصادي هوساينې ريښې په ډاګه کولای شي او نه هم د ځمکې پر سر لوړې ژورې. مثلاً، ولې ځينو هېوادونو لکه پيرو او مکسيکو داسې بنسټونه او تګلارې يې تر لاس لاندې ونيول چې لويه برخه وګړي يې بېوزله کړل؟ او يا ولې د افريقا جنوب صحرا او د مرکزي امريکا زياتره برخې د لوېديځې اروپا او ختيځې اسيا په پرتله بېوزله دي؟

کله چې يو شمېر هېوادونه ناکاره او فقر زېږوونکي بنسټونه له منځه وړي او د اقتصادي ودې پر لور پر نوي مسير مزل پيلوي، معنا يې دا نه ده چې ناپوه او بې خبره مشران يې خپلو تېروتنو ته متوجې شوي، شخصي ګټې يې پوره شوي او يا هم تکړه اقتصاد پوهانو مشوره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورکړې ده. د بېلګې په توګه؛ چین ډېر ژر هغه سیاستونه د اقتصادي ودې پر هڅوونکو سیاستونو بدل کړل؛ چې میلیونونه انسانان یې له لوږې او فقر سره مخ کړي وو، خو لکه څرنګه چې وروسته به یې په تفصیل وڅېړو، دغه بدلون له دې امله نه وو، چې ګڼې د چین کمونېست ګوند پوه شوی و، چې اشتراکي مالکیت او صنایعو په خلکو کې ناوړه اقتصادي انګېزې رامنځته کړي. دنګ شیاپونګ او د هغه ملګري که څه هم د شخصي ګټو پاللو په برخه کې له خپلو سیالانو کم نه و، خو متفاوتې ګټې او سیاسي موخې یې لرلې او د چین په کمونېست ګوند کې یې خپلو ځواکمنو سیالانو ته ماتې ورکړه او د هغه سیاسي انقلاب سرلاری شو، چې د کمونېست ګوند په مشرۍ کې یې ژور بدلونونه راوستل. د همدې سیاسي اوښتون په پایله کې د هغوی اقتصادي اصلاحات د کرنې او صنعت په سکتورونو کې د پانګونې د هڅونې لامل شول. دا یوازې غوره سیاسي تصمیم و، چې چین یې له کمونېزم څخه د بازار هڅوونکي مسیر ته سم کړ، نه غوره سپارښتنې یا نورې اقتصادي لارښوونې.

زموږ بحث دا دی چې په نړۍ کې د نا انډولۍ په اړه د پوهېدو لپاره باید د دې پوښتنې ځواب ومومو چې ولې ځینې ټولنې په ډېر ناسم او له ټولنیز پلوه په نا مطلوب ډول سمبال یا سازمان شوې دي. کله کله یو شمېرملتونه د کارنده بنسټونو د جوړولو هڅه کوي او اقتصادي هوساینې ته رسېږي، خو له بده مرغه ډېر لږ داسې پښېږي. زیاتره اقتصاد پوهان او پالیسي جوړوونکي پر دې تمرکز کوي چې «سمه لار» وټاکي، په داسې حال کې چې پر دغې موضوع پوهېدو ته اړتیا ده چې ولې بېوزله هېوادونه «ناسمه لار» غوره کوي؟ د ناسمې لار

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

غوراوی له کلتور یا ناپوهۍ سره تړاو نه لري، ښوزله هېوادونه ښوزله دي؛ ځکه هغه څوک چې واک ته راځي، هغوی په خپله ښوزلۍ او فقر ته زمینه برابروي. هغوی د تېروتنې یا ناپوهۍ له امله ناسمه لار نه ده غوره کړې، بلکې قصداً همداسې کوي. د اقتصاد پوهانو او کارپوهانو له سلا مشورو هاخوا، دا باید مطالعه شي چې پرېکړې یا تصامیم څه ډول نیول شوي؟ څوک دا ډول پرېکړې کوي؟ او ولې دا ډول پرېکړې کوي؟

دا د سیاست او سیاسي پروسو مطالعه ده. د اقتصاد علم له پیله سیاسي علوم له پامه غورځولي دي، په داسې حال کې په نړۍ کې د نابرابرۍ په اړه د پوهاي لپاره د سیاسي علومو زده کړه او مطالعه اړینه ده. د ۱۹۷۰ یمې لسیزې اقتصاد پوه ابا لرنر[1] وایي:«د اقتصاد علم له دې امله د ټولنیزو علومو د مَلکې لقب تر لاسه کړ، چې حل شوي سیاسي مسایل یې د خپل فعالیت برخه وګڼل.»

موږ به دلته په ډاګه کړو، چې اقتصادي هوساینې ته رسېدل، د ځینو بنسټیزو سیاسي مسایلو په حل پورې اړه لري. د اقتصاد علم تر اوسه د دې ستونزې په حل کې بریالی نه دی، ځکه چې تر اوسه یې سیاسي مسایل حل شوي ګڼل. که څه هم د نړیوالې نابرابرۍ سپړنه د اقتصاد علم ته اړتیا لري، څو پوه شو چې د تګلارو یا پالیسیو ښلابېل ډولونه او ټولنیز مناسبات د اقتصاد پر خوځنده عواملو او رویو څه اغېز لري؛ خو سیاسي علوم هم باید له پامه ونه غورځول شي

[1] Abba Lerner

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

درېیم څپرکی

د بېوزلۍ او هوساینې رامنځته کول

د ځمکې د ۳۸ درجو اقتصاد

د دویمې نړیوالې جګړې په وروستیو کې د ۱۹۴۵ کال په دوبي کې په کوریا کې د جاپان ښکېلاک وپاشل شو. د جاپان تر تسلمېدو وروسته د همدې کال د اګست پر پنځلسمه کوریا د ځمکې د کُرې په ۳۸ درجو کې پر دوو برخو ووېشل شوه: سوېل د امریکا متحده ایالتونو او شمال د روسیې له خوا اداره کېده. په دې سیمه کې د سړې جګړې نیم بنده سوله هغه وخت ماته شوه، کله چې د ۱۹۵۰ کال په جون میاشت کې شمالي کوریا پر سوېلي کوریا یرغل وکړ. که څه هم شمالي کوریا په لومړي سر کې پراخ تهاجمي بریدونه وکړل او د سوېلي کوریا پلازمېنه «سیول» یې ونیوله، خو د کال تر مني پورې د شمالي کوریا پوځ پر شا وتمبول شو، همدا وخت و چې «هوان پیونګ وون» او ورور یې سره جلا شول. هوان پیونګ وون د شمالي کوریا د پوځ له وېرې ځان په یوه خوندي ځای کې پټ او په سوېل کې میشت شو. هغه وروسته د درمل جوړونې کاروبار پیل کړ. د نوموړي ورور جراحي ډاکټر و، چې په سیول کې یې د سوېلي کوریا د پوځ د ټیپانو درملنه کوله، خو کله چې د شمالي کوریا پوځ شاتګ وکړ، هغه هم شمال ته لاړ. دغه دوه وروڼه چې په ۱۹۵۰ کال کې سره جلا شوي وو، تر پنځوس کلني بېلتون وروسته په لومړي ځل یې په ۲۰۰۰ میلادي کال کې د سوېلي کوریا په پلازمېنه سیول کې سره ولیدل. د دې لیدنې زمینه هغه وخت برابره شوه، کله چې دواړو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دولتونو د جلا شویو کورنیو د لیدنې پر یوه محدود پروګرام هوکړه وکړه. د هوان پیونګ وون ورور چې په هوایي ځواکونو کې د یوه ډاکټر په توګه کار کاوه، په یوه دیکتاتور پوځي نظام کې یې نسبتاً ښه دنده درلوده. په شمالي کوریا کې هغه وګړي چې ان له ځانګړو امتیازونو هم برخمن دي، ښه ژوند نه لري. کله چې دواړه ورونه سره یو ځای کېږي، هوان پیونګ وون له خپل وروره پوښتنه کوي چې د شمال په ۳۸ درجو کې ژوند څنګه و؟ هوان یو موټر درلود، خو ورور یې نه درلود. له وروره یې وپوښتل چې ایا ټیلفون لري؟ هغه ځواب ورکړ:«نه، لور مې چې په بهرنیو چارو وزارت کې کار کوي، یو ټیلیفون لري، خو هغه هم کوډ لري چې هر څوک ترې کار نه شي اخیستی.»

د هوان پیونګ وون ناڅاپه دې خبرې ته پام کېږي چې څنګه د جلا شویو کورنیو د لیدنې په مراسمو کې له شمال څخه راغلو خلکو د پیسو غوښتنه کوله او په دې توګه خپل ورور ته یوه اندازه پیسې ورکوي. خو ورور یې وایي:«که له پیسو سره ببرته ستون شم، نو دولت به راته ووایي چې پیسې موږ ته راکړه. دا پیسې ببرته واخله» هوان پیونګ د خپل ورور زړې او شړېدلې کورتۍ ته پام کېږي:«کوټ دې لرې کړه او چې ببرته تللې دا واغونده» هغه ورته په ځواب کې وایي:«دا کار نه شم کولای، دا کورتۍ راته دولت یوازې دلته د تګ لپاره په پور راکړې ده.»

تر جلا کېدو وروسته، هوان ګوري چې ورور یې څومره زهیر، ناروغ او عصباني شوی، د لیدنې پر مهال نارامه و او فکر یې کاوه چې څوک یې خبرو ته غوږ نیسي. د شمالي کوریا دغه اوسېدونکی له هغه ډېر ببوزله و، څومره چې ورور یې هوان پیونګ وون فکر کاوه. ورور

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یې ویل چې ښه ژوند لري، خو هوان د هغه بد حالت په خپلو سترګو لیده او لکه نرۍ سیم داسې ډنګر شوی و.

په سوېلي کوریا کې د خلکو د ژوند معیارونه د هسپانویانو او پرتګالیانو د ژوند له معیارونو سره برابر دي، خو په شمالي کوریا یا په اصطلاح د «کوریا د خلکو ډیموکراټیک جمهوریت» کې د ژوند معیارونه د یوه افریقایي هېواد له معیارونو سره ورته دي، چې که دا وضعیت له سوېلي کوریا سره پرتله شي، لس چنده ټیټ دی. د شمالي کوریا خلک په ډېر بد روغتیایي وضعیت کې ژوند کوي. د شمالي کوریا وګړي د خپلو تربورانو یعنې د سوېلي کوریا د اوسېدونکو په پرتله په اوسط ډول لس کاله کم عمر کوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوومه نقشه د دوو کوریاګانو ترمنځ توپیر په تصویري بڼه را ښیي. دغه انځور چې له سپوږمکۍ اخیستل شوی دی، په کوریا ټاپو وزمه کې د شپې مهال د برېښنا د رڼا کچه ښیي. دغه ژور توپیر دومره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوږده مخینه نه لري. دغه توپیرونه تر دویمې نړیوالې جګړې مخکې نه وو، خو تر ۱۹۴۵ کال وروسته چې کله په شمال او سوېل کې دوه جلا دولتونه جوړ شول، دواړو د اقتصادي مدیریت لپاره ډېرې متفاوتې تګلارې تر لاس لاندې ونیولې. د سوېلي کوریا سیاسي او اقتصادي بنسټونه د سینګمن ري «Syngman Rhee» له خوا جوړ شول، نوموړی چې سخت کمونېست ضد سړی و، د امریکا متحده ایالتونو قوي ملاتړ یې له ځان سره درلود او زده کړې یې هم د امریکا په هاروارډ او پرنسټون پوهنتونونو کې کړې وې. ري په ۱۹۴۸ کال کې د سوېلي کوریا ولسمشر شو، دا چې سوېلي کوریا د کوریا جګړې پر مهال د سوېل په ۳۸ درجو کې د کمونېزم خطر د مخنیوي په موخه جوړه شوه، نو هغه مهال یو ډیموکراټیک هېواد نه و. ري او د هغه ځایناستی جنرال «پارک چونګ هي» دواړه په تاریخ کې د ټولواک یا غیر ډیموکراټیک ولسمشرانو په نوم یادېږي. خو دواړو د بازار اقتصادي سیستم رامنځته کړی و، چې د خصوصي مالکیت حق په کې ازاد و. جنرال پارک له ۱۹۶۱ کال وروسته د هېواد اقتصادي ودې ته پاملرنه وکړه او تولیدوي فابریکو ته یې د پورونو او کرېډټونو اسانتیاوې برابرې کړې، خو په شمالي ۳۸ درجو کې وضعیت بل ډول و. کله چې «کېم ایل سونګ» په ۱۹۴۷ کال کې د شوروي اتحاد په مرسته د شمالي کوریا واکمن شو، د جوچي «Juche» په نامه یې یو سخت متمرکز اقتصادي نظام جوړ کړ. سونګ د دویم نړیوالې جګړې پر مهال جاپان ضد کمونېست چریکي جنګیالی و، هغه خصوصي مالکیت او مارکېټ بند اعلان کړل، ازادي نه یوازې د بازار بلکې د ژوند په ټولو برخو کې محدوده

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شوه، یوازې د کیم اېل سونګ او وروسته د هغه د ځاییناستي کیم جونګ اېل یوې کوچنۍ ډلې ازادي لرله. د دواړو کوریاګانو ترمنځ دومره ژور اقتصادي توپیر د حیرانۍ وړ نه دی. د کیم اېل سونګ د جوچې اقتصادي نظام ناورین زېږوونکې پایلې وروسته را برسېره شوې. د شمالي کوریا د مرموز او پټ دولت له امله تر اوسه د دې هېواد په اړه رسمي شمېرې او معلومات په لاس کې نه شته، خو د پرله پسې قحطۍ او لوږې په اړه شته معلومات په ډاګه کوي چې په شمالي کوریا کې نه یوازې تولیدي صنایع له پښو وغورځېدې، بلکې دغه هېواد د کرنیزو تولیداتو په برخه کې هم له سقوط سره مخ شو. د خصوصي مالکیت له منځه وړل د پانګونې او تولید د انګېزې د له منځه وړلو په معنا و. مستبد او ځپونکي رژیم، نوښتونو او نوې ټکنالوژۍ ته په بد نظر کتل.

کیم اېل سونګ، کیم اېل جونګ او د هغو ملګرو د نظام د اصلاح، د خصوصي مالکیت د ازادۍ، د بازار او سیاسي بنسټونو د اصلاح لپاره هېڅ اراده او پلان نه لرل، خو په عین وخت کې د سوېلي کوریا اقتصادي بنسټونو بیا د پانګونې او سوداګرۍ لپاره د هڅونې زمینه برابره کړې وه. د جنوبي کوریا سیاستوالو پر ښوونې او روزنې لویه پانګونه وکړه او د دې هېواد وګړي په لوړه کچه له زده کړو برخمن شول. د جنوبي کوریا کمپنیو ډېر ژر د روزل شوې او مسلکي بشري قوې، د پانګونې، صنعتي کېدو او صادراتي تګلارو او نورو سیمو ته د ټکنالوژۍ د لېږدولو له امتیازاتو ګټه واخیسته. سوېلي کوریا په ختیځه اسیا کې ډېر ژر یو معجزه یې اقتصاد جوړ کړ، یعنې په نړۍ کې د چټکو مخ پر ودو هېوادونو په ډله کې ودرېد. یوازې نیمه پېړۍ وروسته یعنې په ۱۹۹۰ کال کې د سوېلي کوریا پرمختګ او د شمالي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوریا ځوړتیا، دواړه په دومره لوی واټن کې ودرول، چې ترمنځ یې توپیر لس برابره شو. فکر وکړئ چې په راتلونکي کې به د دواړو هېوادونو ترمنځ نور څومره توپیر راشي؟ کله چې د شمالي کوریا اقتصادي ناورین چې د میلیونونو انسانانو د لوږې سبب شو، د سویلي کوریا له اقتصادي بریالیتوبونو سره پرتله کوو؛ رښتیا هم سړی ټکان خوري. نه کلتور، نه جغرافیه او نه هم ناپوهي کولای شي چې د دواړو کوریاګانو د برخلیک مسیرونه واضح کړي، بلکې د موضوع د ښه سپیناوي لپاره اړینه ده چې د دواړو هېوادونو بنسټونه مطالعه کړو.

پرانیستي اقتصادي بنسټونه او زبېښونکي اقتصادي بنسټونه[1]

د دولتونو اقتصادي بریالیتوبونه له یو بل سره توپیر لري؛ ځکه چې د بنسټونو، قوانینو او هڅوونکو انګېزو له اړخه سره ورته نه دي. د سویلي او شمالي کوریا ځوانان په پام کې ونیسئ، چې څه هیلې لري. د شمال اوسېدونکي د کار پنځوونکو نوښتونو، پنځونو او د کار د لازمو مهارتونو له زده کولو پرته، په ډېرې بېوزلۍ کې ژوند تېروي. هغه درس چې زده کوونکو ته په ښوونځیو کې ورکول کېږي، تر ډېره د نظام د مشروعیت او پایښت لپاره نړۍ تبلیغات او پروپاګند دي. زده کوونکي کتابونو ته ډېر لږ لاسرسی لري، کمپیوټر خو بېخي لري خبره ده. د ښوونځي تر پای ته رسولو وروسته د شمالي کوریا هر وګړی باید لس کاله په پوځ کې خدمت وکړي. دغه تنکي ځوانان پوهېږي چې هېڅکله به د کاروبار، سوداګرۍ او سوکالۍ خاوندان نه شي،

[1] Inclusive Economic Institutions and Extractive Economic Institutions

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مګر دا چې يو شمېر کسان د خپل ژوند د پر مخ بيولو لپاره په غير قانوني توګه پر اقتصادي فعاليتونو لاس پورې کړي. دوی هم پوهېږي چې قانوني مارکېټ ته لاسرسی نه لري، خو خپل توليدات او مهارتونه وپلوري، دوی دغه راز په دې هم نه پوهېږي چې څه ډول بشري حقوق لري. خو هغوی چې په سوېلي کوريا کې ژوند کوي، له غوره زده کړو او له داسې هڅوونکو تګلارو څخه برخمن دي چې نوښت او په خپل مسلک کې يې لا ډېر کوښښ ته هڅوي. سوېلي کوريا د بازار اقتصادي سيستم لري چې د خصوصي يا شخصي مالکيت حقوق پکې خوندي دي. د سوېلي کوريا ځوانان پوهېږي چې که د يوه متشبث يا کاروباري په توګه فعاليت پيل کړي، يوه ورځ به هرومرو د خپلې پانګونې مزه وځکي. هغوی کولای شي چې د خپل ژوند معيارونه لوړ کړي، موټر، کور او روغتيايي خدمتونو ته لاسرسی ولري. په سوېلي کوريا کې دولت د اقتصادي فعاليتونو او خصوصي پانګونو ملاتړ کوي، پانګوال او سوداګر بانکي پورونو او مالي بازارونو ته لاسرسی لري. دغه راز بهرني شرکتونه کولای شي چې له کوريايي شرکتونو سره ګډه پانګونه وکړي او افراد کولای شي چې د کورونو د اخيستو لپاره رهني يا ګروي پورونه ترلاسه کړي. که په سوېل کې مو هر ډول تجارت ته زړه کېږي، ازاد ياست. خو په شمال کې دا ډول ازادي نشته. په سوېل کې تاسو کولای شئ چې کارګر استخدام کړئ، خپل توليدات او خدمات وپلورئ او څنګه مو چې زړه غواړي خپلې پيسې په بازار کې مصرفولای شئ، خو په شمال کې دا هر څه يوازې په تور بازار کې شوني دي. دا متفاوت شرايط په شمالي او سوېلي کوريا کې له موجوده بنسټونو څخه سرچينه اخلي. پرانيستي بنسټونه -لکه سوېلي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوریا او متحده ایالتونه چې تري برخمن دي- هغه بنسټونه دي چې خلکو ته د اقتصادي فعالیتونو زمینه برابروي او دې ته یې هڅوي چې له خپلو وړتیاوو او مهارتونو څخه په ښه توګه استفاده وکړي او د انتخاب واک ولري. د دې لپاره چې اقتصادي بنسټونه پرانیستي یا عام شموله وي، خصوصي مالکیت پکې باید خوندي وي، عادلانه او ناپېلی حقوقي سیستم ولري او د عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره داسې اقدامات تر لاس لاندې ونیسي، چې خلکو ته د راکړې ورکړې او ترونونو یو ډول زمینه برابره شي. همدارنګه دا بنسټونه باید خلکو ته د نوي کسب و کار زمینه برابره کړي. د سوېلي او شمالي کوریاګانو او د امریکا متحده ایالتونو او لاتینې امریکا ترمنځ توپیر یو عمومي اصل را ښیي. پرانیستي اقتصادي بنسټونه د اقتصادي فعالیتونو له پراختیا، د ګټې له ډېرښت او د هوساینې له چټکتیا سره مرسته کوي. د خصوصي مالکیت حق مهم رول لري، ځکه یوازې هغه کسان به پانګونې ته زړه ښه کوي، چې له دې ډول حقونو څخه برخمن وي. که یو سوداګر یا پانګوال احساس کړي چې خواري یې په اوبو لاهو کېږي او یا ټوله ګټه یې په مالیاتو کې مصرفېږي، نو د کار انګېزه به یې ډېره کمه وي؛ پانګونه او نوښت خو لرې خبره ده. د ټولنې ټول وګړي باید امنیت او خوندي چاپېریال ته لاسرسی ولري. برېتانیا په ۱۶۸۰ کال کې په لوېدیځ هند «West Indias» کې د باربادوس په مستعمره کې د خلکو سرشمېرنه پیل کړه. دغې سرشمېرنې په ډاګه کړه چې د دې ټاپو د ټولو ۶۰ زره وګړو له ډلې ۳۹ زره یې افریقایي توکمه مریان وو چې د ۱/۳ برخې نفوس مال ګڼل کېده، دا مریان په حقیقت کې د کرنیزو ځمکو د ۱۵۷ مالکینو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مال وو، چې د ګنیو د تولید په سترو کروندو کې یې کار کاوه. د باربادوس ټاپو کابو نیایي ځمکه د همدغو ۱۵۷ ځمکوالو وه. دغه ستر ځمکوال یا فیوډالان د خپل مالکیت له حقونو ډاډه وو او د دولت له ملاتړه هم برخمن وو، هغوی نه یوازې له دې اړخه مطمین وو، بلکې د مریانو د ساتنې په اړه یې هم پوره اطمینان درلود. یوه ځمکوال کولای شول چې پر بل ځمکوال، مریان وپلوري او پر دې ډاډه و چې محکمه دا او دې ته ورته نور قراردادونه به په ښه توګه عملي کوي. دا ولې؟ ځکه چې په باربادوس ټاپو کې د ۴۰ قاضیانو له ډلې ۲۹ تنه یې ستر ځمکوال وو. همدارنګه ۸ تنه لوړ پوړي پوځي چارواکي د سترو کروندو او ځمکو خاوندان وو. سره له دې چې د باربادوس لوړ پاړکی یا اشراف د مالکیت له خوندي او تضمین شویو حقونو برخمن وو، خو پرانیستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه یې نه لرل. د دې هېواد له هرو درې اوسېدونکو دوه یې مریان وو، هغوی زده کړو او اقتصادي بنسټونو ته لاسرسی نه درلود او نه یې له خپلو وړتیاوو او مهارتونو د ګټې اخیستنې انګېزه لرله. عام شموله یا پرانیستي اقتصادي بنسټونه باید د مالکیت خوندي حقوق او اقتصادي فرصتونه ولري، دا حقوق باید یوازې د ټولنې مخورو او اشرافو لپاره نه وي، بلکې عام شموله او د ټولنې هر وګړی تړې برخمن کېدای شي. د مالکیت تضمین شوي حقوق، قانون، عامه خدمتونه، د تجارت او قرادادونو ازادي ټول په دولت پورې اړه لري، کوم چې د یوه بنسټ په توګه د عامه نظم د ټینګښت لپاره د مشروع ځواک د کارونې، له غلا او درغلې څخه د مخنیوي او د وګړو ترمنځ د قراردادونو د پلي کولو واک لري. ټولنه نورو عامه خدمتونو ته هم اړتیا لري: د توکو او محصولاتو د لېږد لپاره د سړکونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او ټرانسپورټي شبکو رامنځته کول، د اقتصادي فعالیتونو د غوړېدا او چټکتیا لپاره د عامه زېربنا جوړول او د درغلیو او ناوړه چارو د مخنیوي په موخه د یو لړ اساسي قواعدو – مقرراتو رامنځته کول. که څه هم مارکېټ او خلک هم کولای شي چې دغه ډول اسانتیاوې رامنځته کړي، خو هغه امکانات او همغږي چې په دې برخه کې ضرور دي، یوازې د یوه مرکزي دولت د وس خبره ده. په دې توګه؛ دولت د عامه نظم د ټینګوونکي، د قانون پلي کوونکي، د خصوصي مالکیت ملاتړ کوونکي، د قراردادونو تضمینوونکي او د عامه خدمتونو وړاندې کوونکي په توګه په اقتصادي بنسټونو کې اوبدل شوی دی. پرانیستي اقتصادي بنسټونه دولت ته اړتیا لري او له هغه کار اخلي. د شمالي کوریا، د لاتینې امریکا استعماري بنسټونه (میتا، ایکومینډرا یا ریپارټیمنټو) هغه بنسټونه دي چې له دې ډول ځانګړنو بې برخې دي.

په شمالي کوریا کې خصوصي مالکیت نه شته. د لاتینې امریکا په مستعمرو کې یوازې هسپانویان د خصوصي مالکیت اه حقونو برخمن وو، خو د ځایي خلکو ملکیت خوندي نه و. د دې ټولنو لویه برخه وګړو د خپلې خوښې وړ اقتصادي پرېکړو کې هېڅ واک نه درلود او د زور او فشار له لارې څنډې ته شوي وو. په یادو ټولنو کې د اساسي عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د دولت واک چې د اقتصادي هوسایني لپاره اړین و، ونه کارول شو. په شمال کوریا کې دولت داسې یو ښوونیز نظام رامنځته کړ، چې یوازې د دولت د پایښت لپاره پروپاګند او تبلیغ کوي، خو د بېوزلۍ او لوږې مخه یې ونه شوی نیولای. د لاتینې امریکا د استعماري دولتونو ټول تمرکز پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دې و، چې څنګه ځایي وګړي استثمار او جبري کارونه پرې وکړي. مورږ دغه ډول بنسټونه چې ځانګړنې یې له پرانیستو بنسټونو سره په ټکر کې دي، د «زېږېدونکو بنسټونو» په نوم یادوو؛ ځکه دغه ډول بنسټونه د دې لپاره جوړ شوي، چې د ټولنې د یوې طبقې شتمنۍ او عواید د ټولنې بلې بډایه طبقې ته په خوله کې ورکړي.

د اقتصادي هوساینې ماشین

پرانیستي اقتصادي بنسټونه، پرانیستي مارکېټونه زېږوي او دا کار خلکو ته نه یوازې دا ازادي ورکوي چې د خپلې خوښې وړ مسلک وټاکي، بلکې له دې ډول فرصتونو څخه د ګټې اخیستنې زمینه هم ورته برابروي. هغه څوک چې یوه نبه ایډیا یا طرحه لري، کولای شي چې کاروبار پیل کړي. متشبث یا کاروباري سړی کولای شي هر هغه ځای ته لاړ شي، چېرته چې یې ګټه وي. کمزوري او بې خونده شرکتونه خپل ځای مخکښو شرکتونو ته پرېږدي. وګورئ، چې په پیرو او بولیویا کې د استعمار پر مهال د پرانیستي مارکېټ تر چتر لاندې خلک څه ډول خپل شغل غوره کوي. په دغو هېوادونو کې د میتا قانون پر بنسټ خلک د سپینو زرو او قېمتي فلزاتو کانونو کې په زور کار ته مجبور او بې له دې چې د هغوی د خوښې وړ مسلک په پام کې ونیول شي، دې کار ته اړ ایستل کېدل. پرانیستي مارکېټونه یوازې ازادو مارکېټونو ته نه وایي. باربادوس هم په اولسمه پېړۍ کې ازاد بازارونه لرل، خو دا چې هلته هم د مالکیت حقوق یوازې تر ځمکوالو پورې محدود وو، بازار یې له ازاد بازار سره ډېر لږ ورته والی درلود. د مریانو بازار په حقیقت کې د اقتصادي بنسټونو یوه برخه وه چې خلک یې په منظم ډول جبري کار ته مجبورول، د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مسلک د غوراوي او له استعداد څخه د ګټې اخیستنې حقوق ترې ترورل کېدل. پرانیستي اقتصادي بنسټونه پر دې سربېره، د هوسایني دوو نورو څرخونو ته هم زمینه برابروي: ټکنالوژي او زده کړه. دوامداره اقتصادي وده چې د کاري ځواک، ځمکې او پانګې ګټمنتیا لوړوي، تل د ټکنالوژۍ له پرمختګ سره ملګرې وي. که یوه ټولنې مخکې خپلو نیکونو ته نظر وکړو، هغوی هېڅ ډول اسانتیاوو لکه الوتکې، موټر، روغتیایي خدمتونو، درملو، په ودانیو کې نل غځونې، برېښنایي کولرونو، لویو مارکېټونو، راډیو او سینما چې زموږ په اوسني ژوند کې یو عادي خبره ده، لاسرسی نه درلود، نو معلوماتي ټکنالوژي، روباټونه او کمپیوټري ماشین الات خو بیخي لرې خبره ده. که تر دې هم یو نسل مخکې انسانانو ژوند ته پام وکړو، نو وبه ګورو چې هغه وخت ژوند او ټکنالوژي تر دې هم په ټیټه کچه کې وه، په داسې حال کې چې په اوس وخت کې د دې ډول ژوند او شرایطو په اړه فکر کول ډېر ګران دي. دغه پرمختګونه د اډیسن په څېر د کار پنځوونکو اشخاصو د علم او محصول لاسته راوړنه ده چې د ګټور کار او کسب د رامنځته کولو لپاره یې خپله پوهه په کار واچوله. د نوښتونو دغه بهیر د هغو اقتصادي بنسټونو پر مټ پرمخ بیول کېږي، چې خصوصي مالکیت هڅوي، د قراردادونو ملاتړ کوي، د اقتصادي لوبغاړو یا کاروباریانو لپاره یو ډول اسانتیاوې او امکانات برابروي او همدارنګه په هغو نویو کارونو پسې ځي چې د خلکو په ژوند کې د نوې ټکنالوژۍ د واردولو لامل کېږي. حیرانوونکې نه ده چې ټوماس اډیسون په امریکایي ټولنه کې وزېرېد، نه په مکسیکو یا پیرو کې. همدارنګه دا شمالي کوریا نه،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بلکې سوېلي کوريا ده چې د سمسونګ او هيونډا په څېر د ټکنالوژۍ نوښتګر شرکتونه لري. نوې ټکنالوژي ښوونې روزنې، مهارتونو، مسلکي او روزل شوي کاري ځواک ته اړتيا لري، چې دغه اړتيا په ښوونځيو، کورونو او د کار په محيط کې رامنځته کېږي.

نن زمونږ د ټکنالوژۍ دغه لاسته راوړنه چې تر يوې پېړۍ مخکې څو چنده ډېره ده، يوازې د ماشين الاتو او ټکنالوژۍ له امله نه، بلکې د هغې تخنيکي پوهې له امله ده چې د کار قوه ترې برخمنه ده. اوسنۍ هر ډول ټکنالوژي د مسلکي کارکوونکو له شتون پرته د استفادې وړ نه ده. د ماشين الاتو د کارونې او جوړونې په پرتله مهارت او تخصص ډېر ارزښت لري. دا ښوونه -روزنه او د بشري قوې مهارتونه دي چې علمي پوهه زېږوي، هغه پوهه چې زمونږ پرمختګ پرې بنا شوی او د کسب و کار په بېلابېلو څانګو کې د ټکنالوژۍ د کارونې زمينه را ته برابروي.

په لومړي څېرکي مو يادونه وکړه چې د صنعتي انقلاب او له هغه وروسته دوره کې زياتره نوښتګر او مخترعين لکه ټوماس اډيسن له لوړو زده کړو برخمن نه وو، خو د هغه وخت نوښتونه د اوسنۍ مډرنې ټکنالوژۍ په پرتله ډېر ساده وو. د ټکنالوژۍ په اوسني عصر کې کارګرو او نوښتګرو دواړو ته لوړې زده کړې ضرور دي، همدا ده چې د اقتصادي بنسټونو ارزښت چې يو ډول اسانتياوې برابروي، په ډاګه کېږي. د امريکا متحده ايالتونو وکولای شول چې بېل ګېټس، ستېوجابز، سرګي برين، لري پيج، جېف بزوس او نور سلګونه نوښتګر شخصيتونه چې د معلوماتي ټکنالوژۍ، هستوي انرژۍ، بيو-ټکنالوژۍ او د نورو علومو په برخو کې يې بنسټيزې پنځونې او اکتشافات ترسره کړي، جذب او وروزي. په امريکا متحده ايالتونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې خلک له خپلو استعدادونو او وړتیاوو څخه د ګټې اخیستنې پراخ امکانات په لاس کې لري او هر ځوان په اسانۍ زده کړې کولای شي. راځئ چې د کانګو او هایټي په څېر ټولنو ته نظر وکړو. د دې هېوادونو لویه برخه وګړي د زده کړو نیت نه لري او یا که وغواړي ښوونځي ته لاړ شي، د زده کړو کیفیت خورا د اندېښنې وړ دی، ښوونکي ښونځیو ته نه ورځي او که لاړ هم شي، درسي کتابونه نه شته. په بېوزلو هېوادونو کې د زده کړو ټیټه کچه د اقتصادي بنسټونو له امله ده، چې والدین نه شي کولای خپل اولادونه زده کړو ته وهڅوي. دا کار بیا په خپل وار له سیاسي بنسټونو سره اړیکه لري چې دولت یې د ښوونځیو په جوړولو او د مالي اړتیاوو په پوره کولو کې له ماتې سره مخ کړی دی. هغه بیه چې دغه هېوادونه یې خلکو ته د بې کیفیته زده کړو او د پرانېستو بازارونو د نشتون له امله پرې کوي، ډېره درنه ده. دغه هېوادونه د استعدادونو په ځلونه کې ناکام دي. هغوی ښایي ډېر بالقوه بېل ګټمسیان او انشټاینیان ولري، چې اوسمهال د بېوزله کروندګرو په توګه یې زده کړې نه دي کړي او د خپلې خوښې خلاف کارونو یا هم په پوځ کې خدمت ته مجبورېږي، ځکه هغوی ته هېڅکله د خپلې خوښې وړ کسب او مسلک د غوراوي فرصت نه ورکول کېږي. د اقتصادي ودې لپاره د پرانېستو بازارونو له ظرفیتونو استفاده، د ټکنالوژیکي نوښتونو هڅونه، پر اشخاصو پانګونه او د استعدادونو ځلول ډېر مهم دي. د دې خبرې روښانه کول چې ولې زیاتره اقتصادي بنسټونه دغو ساده موخو ته په رسېدو کې پاتې راغلي دي، د دې کتاب اصلي موضوع ده.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرانيستې او زېښونکي سياسي بنسټونه

Extractive and Inclusive Political instuitions

اقتصادي بنسټونه د خلکو له لوري جوړېږي. مثلاً؛ د شمالي کوريا اقتصادي بنسټونه د کمونېستانو له لوري چې په ۱۹۴۰ مه لسيزه کې واک ته ورسېدل، جوړ شول. همدارنګه د لاتيني امريکا د يو شمېر مستعمرو اقتصادي بنسټونه د هسپانويانو له خوا تاسيس شول او سوېلي کوريا د شمالي کوريا په پرتله متفاوت اقتصادي بنسټونه جوړ کړل، ځکه چې د جلا او متفاوتو تګلارو لرونکو سياستوالو د ټولنې د جوړښت په اړه متفاوتې پرېکړې وکړې، په بله وينا؛ سوېلي کوريا جلا سياست غوره کړ.

سياست هغه پروسه ده چې پر ټولنه د حکومت کولو لپاره قوانين ټاکي. بنسټونه د سياست په محوطه کې ځای لري، چې ښکاره مثال يې پرانيستي بنسټونه دي. دغه بنسټونه د دولتونو د اقتصادي هوساينې او ښېرازۍ لپاره ګټور دي، خو خپل ځای استثماري بنسټونو ته پرېږدي، ځکه چې د يو شمېر کسانو لکه په شمالي کوريا کې د کمونېستانو او د بربادوس مستعمره کې د ځمکو د مالکينو ګټې همدا ايجابوي. کله چې د بنسټونو پر سر شخړې پېښېږي، پايله يې په دې پورې تړلې وي چې کوم کس يا ډله د سياست په دې لوبه کې بريالي کېږي، خوک ډېر ملاتړ خپلولای شي، ډېرې سرچينې لاس ته راوړلای شي او په پايله کې يو ګټور اتحاد رامنځته کولای شي. لنډه دا چې د بنسټونو په جګړه کې، نتيجه په ټولنه کې د سياسي واک د وېش په څرنګوالي پورې اړه لري. سياسي بنسټونه هغه جوړښتونه دي چې د دې لوبو نتيجه ټاکي، دغه بنسټونه يو لړ هغه قواعد دي چې په سياسي مناسباتو کې پر انګېزو واک چلوي، همدا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونه دي چې په ډاګه کوي، چې حکومت څه ډول ټاکل کېږي او د حکومت کومه برخه د کوم کار د ترسره کولو مسوولیت لري، همدارنګه په ډاګه کوي چې په ټولنه کې واک د چا په لاس کې دی او دغه واک د کومو موخو لپاره باید وکارول شي. که واک په غیر مشروط ډول تعریف او په محدودو کړیو پورې وتړل شي، نو په دې صورت کې سیاسي بنسټونه مطلقه بنسټونه ګڼل کېږي، لکه هغه مطلقه شاهي نظامونه چې د تاریخ په اوږدو کې د نړۍ په بېلابېلو سیمو کې واکمن وو. هر چا چې په مطلقه سیاسي نظامونو کې واک ترلاسه کړ (لکه په شمالي کوریا او د لاتیني امریکا په مستعمرو کې)، کولای شي چې د واک او شتمنۍ د زیاتوالي لپاره اقتصادي بنسټونه په خپل ولکه کې واخلي، خو د دې برعکس، دا پراخ بنسټه «Puluristic» بنسټونه دي چې واک په ټولنه کې په پراخه کچه وېشي او د قانون په چوکاټ کې یې محدودوي. په دې ډول ټولنو کې واک د یو تن یا یوې ډلې پر ځای د یوه ستر ائتلاف یا د ډلو د نسبي اکثریت لاسته ورځي. ښکاره خبره ده چې د پراخ بنسټه او پرانېستو سیاسي بنسټونو ترمنځ نږدې اړیکه وجود لري، خو په دې اړه د پوهېدو راز چې ولې سوېلي کوریا او متحده ایالتونه پرانیستي اقتصادي بنسټونه لري، یوازې په پراخ بنسټه یا کثرت پاله سیاسي بنسټونو کې نه دی، بلکې واک او د دولت کافي مرکزیت «سنټرالیزېشن» هم په دې برخه کې مهم ګڼل کېږي. د دې یو ښه مثال د ختیځې افریقا په سومالیا هېواد کې موندلای شو، دلته کلونه کېږي چې سیاسي واک په ټولنه کې په لویه کچه تیت شوی دی، دلته په حقیقت کې هېڅ داسې یو رښتینی واحد قدرت نه شته چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کنټرول او څار رامنځته کړي، ټولنه پر بېلابېلو متخاصمو قبیلو وېشل شوې ده چې هېڅ یوه یې پر یو بل نه شي برلاسې کېدای، د هرې قبیلې زور یوازې د مقابلې قبیلې په زور محدودېدای شي، د واک یا قدرت دغه ډول پاشلتیا هېڅکله د پرانېستو بنسټونو د جوړېدو سبب نه شي کېدای، بلکې دا وضعیت ټولنه نوره هم بې نظمۍ او ګډوډۍ ته ور ټېل وهي. دا وضعیت له دې سرچینه اخلي چې د سومالیا دولت له مرکزي سیاسي قدرت څخه برخمن نه دی، څو د هغه پر مټ خلکو ته د قانون واکمني او حاکمیت ټینګ کړي، اقتصادي او سوداګریز فرصتونه رامنځته او عامه خدمتونه وړاندې کړي.

د دولت د تعریف په اړه د ماکس وېبر د مشهور او منل شوي تعریف له مخې «دولت په ټولنه کې د مشروع ځواک کارونې لپاره انحصاري حق» بلل شوی دی، د دغه ډول انحصار او د لازم مرکزي واک له موجودیت پرته، دولتونه هېڅکله په ټولنه کې نظم او قانون نه شي ټینګولی؛ د عامه خدمتونو وړاندې کول او د اقتصادي فعالیتونو هڅونه خو لا لرې خبره ده. کله چې یو دولت د سیاسي قدرت په مرکزي کولو کې ناکام شي، ټولنه ډېر ژر یا وروسته د سومالیا په برخلیک اخته کېږي. موږ هغه سیاسي بنسټونه چې متمرکز او پراخ بنسټه دي، د پرانېستو بنسټونو په نوم یادوو او هغه چې دا دوه ځانګړنې نه لري، د زېښونکو یا استثماري بنسټونو په نامه نومو. د سیاسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ ډېر ګډ او نږدې وجوهات شتون لري، زېښونکي بنسټونه واک د ټولنې د یوې کوچنۍ ډلې په لاس ورکوي او د دې واک پر وړاندې اندکې محدودیتونه وضع کوي، چې همدغه واکمنه ډله بیا د عامه سرچینو د زېښناک په موخه په خپله خوښه اقتصادي بنسټونه جوړوي، نو ویلی شو چې زېښونکي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سياسي بنسټونه په طبيعي توګه زېښنونکي اقتصادي بنسټونه له ځان سره لري. زېښنونکي اقتصادي بنسټونه د خپلې بقا لپاره زېښنونکو سياسي بنسټونو ته اړتيا لري، خو برعکس؛ پرانيستي سياسي بنسټونه له واک يا قدرت څخه د ګټې اخيستنې ساحه پراخوي، دا ډول بنسټونه د هغو اقتصادي بنسټونو د مخنيوي او د له منځه وړلو غوښتونکي دي چې عامه ګټې او سرچينې لوټي، په مارکېټ کې د خلکو د ګډون مخه نيسي او د نويو فعاليتونو پر وړاندې خنډونه جوړوي، مثلا؛ باربادوس ټاپو ته نظر وکړئ، دلته د مريانو د استثمار پر اساس موجود کرنيز سيستم د سياسي بنسټونو له ملاتړ پرته دوام او فعاليت نه شوی کولای، دا هغه سياسي بنسټونه وو چې مريان يې له سياسي بهيره خنډې ته او له سختو فشارونو سره مخ کړي وو. همدارنګه په شمالي کوريا کې د حاکم اقتصادي نظام موجوديت چې د يوې ځانګړې ډلې د ګټو لپاره په ميليونونه انسانان يې د بېوزلۍ او لوږې خولې ته ورکړي، د کمونېست ګوند له سياسي ملاتړ او واک پرته ناشونی دی. د زېښنونکو سياسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ دغه اړيکه د واټن د رامنځته کېدو لامل کېږي او د ځينو عواملو پر اساس ېهرته تقويه کېږي. سياسي بنسټونه واکمنې طبقې ته دا امکان ورکوي چې ځان ته اقتصادي بنسټونه جوړ کړي، داسې بنسټونه چې ټول د دوی په خدمت کې وي او خنډ جوړوونکو قوتونو ته د سر پورته کولو فرصت نه ورکول کېږي. زېښنونکي سياسي بنسټونه همدا راز حاکمې طبقې ته د دې امکان برابروي چې راتلونکي سياسي بنسټونه په خپله خوښه جوړ کړي او په هغو کې د تدريجي بدلونونو زمينه برابره کړي. زېښنونکي اقتصادي بنسټونه په نوبت سره همدا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حاکمه طبقه شتمنه کوي او دغه اقتصادي ملاتړ بیا له دوی سره د واک او ځواک په ټینګښت کې مرسته کوي. مثلا؛ په باربادوس یا لاتیني امریکا کې ښکېلاکګرو له سیاسي واک څخه د یو لړ اقتصادي بنسټونو په جوړولو کې کار اخیست او له دې لارې یې د ټولنې پر شتمنۍ او ثروت خپټه اچوله، هغوی کولای شول چې د دې شتمنۍ پر مټ د خپل واک او ځواک د پایښت او حتی د پوځ او لښکر جوړولو لپاره کار واخلي. دا وضعیت د دې حقیقت ښکارندویي کوي چې زېښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه د یو بل تقویه کوونکي دي او د یو بل پاتې کېدو ته تمایل لري، د یادو بنسټونو ترمنځ نږدې والی تر دې هم ډېر دی، کله چې د دغسې واکمنې ډلې پر ځای نوې ډله حکومت ته راځي، هغوی هم له ورته وضعیت سره مخ کېږي او غوره ګڼي چې زېښونکي بنسټونه په خپل حال پرېږدي او له پخوانیو هغو سره په ډېر لږ توپیر نوي اقتصادي بنسټونه رامنځته کوي، هغه کار چې د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې پورفیریوس دیاز او د هغه ملګرو په مکسیکو کې وکړ.

د دې برعکس، پرانیستي اقتصادي بنسټونه د پرانیستو یا پراخ بنسټه سیاسي بنسټونو پر اساس رامنځته کېږي، دلته په ټولنه کې واک په پراخه کچه وېشل کېږي او د افرادو خپلسري او شخصي سلیقې په کې محدودېږي. دا ډول سیاسي بنسټونه همدارنګه د واک د غصب مخه نیسي او نه پرېږدي چې نور کسان د خپلو ګټو لپاره د دې ډول بنسټونو ستنې کمزورې او ونړوي. هغه کسان چې د سیاسي واک پر ګدۍ ناست دي، واک په خپله ګټه نه شي کارولای او نه هم دا واک د زېښونکو اقتصادي بنسټونو د جوړولو لپاره کارولی شي. پرانیستي اقتصادي بنسټونه په ټولنه کې شته سرچینې په عادلانه توګه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وېشي او په دې توګه د پرانېستو سياسي بنسټونو پايښت او دوام ته لار هواروي. دا کومه تصادفي پېښه نه وه چې ويرجينيا کمپنۍ په ۱۶۱۸ کال کې هغو کډوالو ته چې مخکې تر دې د بېګار په توګه استفاده کېده، د ځمکې د ورکولو ترڅنګ يو لړ ازادۍ هم ورکړې او پخواني سخت قراردادونه يې ورته معاف کړل، همدارنګه يو کال وروسته د يادې استعماري کمپنۍ عمومي غونډې کډوالو ته په خپله خوښه د يوه خپلواک حکومت د جوړولو اجازه ورکړه. دغه کډوال چې تر دې مخکې يې د ويرجينيا کمپنۍ زورزياتی او ظلمونه ليدلي وو، د سياسي حقوقو له خوندیتوب پرته يې په ورکړل شويو اقتصادي حقونو باور نه درلود. په عمل کې دا ډول اقتصادي سيستمونه دوامداره نه دي. د زېښونکو بنسټونو ترکيب په حقيقت کې بې ثباته دی. د پرانيستو سياسي بنسټونو تر حاکميت لاندې زېښونکي اقتصادي بنسټونه لکه څرنګه چې د باردوس په اړه بحث کې مو پرې خبرې وکړې، د ډېر وخت لپاره دوام نه شي کولای. پرانيستي سياسي بنسټونه نه شي کولای چې په زېښونکو سياسي بنسټونو کې خپل ژوند ته دوام ورکړي.

ولې تل د هوساينې لار نه غوره کېږي؟

سياسي او اقتصادي بنسټونه چې خلک يې په خپله ټاکي، که پرانيستي وي، نو له شک پرته اقتصادي وده او پرمختګ به زېږوي، خو برعکس زېښونکي بنسټونه د اقتصادي ودې او پرمختګ پر وړاندې خنډ دي. ملتونه هغه وخت ماتېږي چې زېښونکي سياسي او اقتصادي بنسټونه ولري، ځکه چې دغه بنسټونه اقتصادي وده ټکنۍ او يا يې په ټپه دروي. د بنسټونو انتخاب د ملتونو په برېا او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ماتې کې بنسټیز رول لري. د دولتونو د ماتېدو پر عواملو د پوهېدو په اړه، پر دې موضوع پوهېدل اړین دي چې د پرانېستو بنسټونو د رامنځته کېدو په برخه کې د ځینو دولتونو سیاستونه د اقتصادي ودې لامل شوي دي، په داسې حال کې د ځینو نورو دولتونو سیاستونو بیا زېښنونکي بنسټونه زېږولي چې د اقتصادي ودې مخه یې نیولې ده. ښایي ځینې فکر وکړي چې د اقتصادي پرمختګ زېږوونکي بنسټونه د ټولو په ګټه دي، ایا د نړۍ ټول ملتونه، سیاستوال او ان دیکتاتوران په ربښتیا نه غواړي چې هېواد یې شتمن شي؟

راځئ چې یو ځل بیا د کانګو پاچاهي په پام کې ونیسو. د کانګو پاچاهي په اولسمه میلادي پېړۍ کې رڼګه شوه او بیا په ۱۹۶۰ کال کې له بلجیم څخه د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د «نوي کانګو» په نامه نوی هېواد جوړ شو. کانګو د ۱۹۶۵ او ۱۹۹۷ کلونو ترمنځ د «جوزېف موبوتو» په واکمنۍ کې له دوامداره اقتصادي ځوړتیا او بېوزلۍ سره مخ و. لورنټ کابیلا د موبوتو حکومت نسکور کړ، خو کانګو بیا هم له دې وضعیته خلاصون و نه موند. موبوتو په کانګو کې په لویه کچه زېښنونکي اقتصادي بنسټونه رامنځته کړل، خلک سختې بېوزلۍ پسې واخیستل، موبوتو او د هغه ډله چې پر «سترو سبزیجاتو» مشهور وو، د بې خرته مال او شتمنۍ خاوندان شول. موبوتو د هېواد په شمال کې په خپل پلرني ټاټوبي «ګبادولایت» کې یوه بې شانه مانۍ جوړه کړه، نوموړي د ځان لپاره یو هوایي ډګر هم جوړ کړی و، چې د کانکورډ په نوم د «Air france» شرکت له خوا په اجاره اخیستل شوې الوتکه پکې ښکته پورته کېده، هغه به په دې الوتکه کې اروپایي هېوادونو ته سفرونه کول. نوموړي په اروپا کې ځان ته ګڼې مانۍ واخیستې او د بلجیم په بروکسل کې د جایدادونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څښتن شو. ایا غوره نه وه چې موبوټو د خلکو د بېوزله کولو پر ځای داسې بنسټونه رامنځته کړي وای چې د خلکو د ژوند او اقتصاد ښه کېدو سبب شوي وای؟ او که هغه دا کار کړی وای، ممکنه نه وه چې د ښه اقتصاد په صورت کې یې د کنکورډ الوتکې د اجاره کولو پر ځای ځان ته یوه الوتکه پېرلې وای او د لوکسو مانیو پر ځای یې یو پیاوړی پوځ رامنځته کړی وای؟

له بده مرغه د نړۍ ډېرى ملتونه دې پوښتنې ته منفي ځواب لري. اقتصادي بنسټونه چې د اقتصاد پرمختګ او هوساینې تشویقوونکی عامل ګڼل کېږي، ښایي قدرت او ثروت په یو وخت کې داسې ووېشي چې د لوټمارو دیکتاتورانو یا د نورو واکمنو ډلو عاید او شتمنۍ مهار کړي. اساسي ستونزه دا ده چې د اقتصادي بنسټونو پر سر شخړې او ناندرۍ حتمي دي، ځکه چې متفاوت بنسټونه د یوه ملت د هوساینې پر څرنګوالي متفاوتې اغېزې ښندي. اقتصادي وده چې د بنسټونو پر مټ رامنځته کېږي، کېدای شي ګټونکي او بایلونکي دواړه ولري. د برېټانیا د صنعتي انقلاب پر مهال چې د اوسنۍ نړۍ د شتمنو هېوادونو د اقتصادي پرمختګ اساس ګڼل کېږي، دا ټکی ډېر واضح و. دا انقلاب د بخار انرژۍ، ټرانسپورټ او د نساجۍ د تولید په برخو کې پر نویو ټکنالوژیکي پرمختګونو متمرکز و. د کارونو مکانیزه کېدو عواید زیات کړل او په پایله کې دغې چارې یوه موډرنه صنعتي ټولنه سازه کړه. خو ځینو له دغې پروسې سره سخت مخالفت وکړ. دا مخالفت د لنډ فکرۍ یا ناپوهۍ له امله نه و، بلکې یو بشپړ منطقي مخالفت بلل کېده. اقتصادي ودې او ټکنالوژیکي بدلونونو نوي تحولات له ځان سره لرل، چې ستر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اقتصاد پوه جوزېف شومپټر يې «خلاق تخريب- Creative Destruction» بولي. خلاق تخريب، يعنی نوی د زوړ ځای نيسي. نوي اقتصادي سکتورونه له زړو سکتورونو څخه ځان ته سرچينې راکاږي. نوي شرکتونه له زړو هغو څخه کارونه ځان ته راجلبوي. نوې جوړې شوې کمپنۍ له پخوانيو هغو کارونه د ځان په لور تشويقوي. نوې ټکنالوژي او مهارتونه د موجوده زړو ماشين الاتو ځای نيسي. پرانيستي اقتصادي بنسټونه او د اقتصادي ودې پروسه، ګټونکي او بايلوونکي دواړه لري، له پرانيستو بنسټونو سره د مخالفت لامل هم له «خلاق تخريب» څخه وېره ده. د اروپا تاريخ د خلاق تخريب د اغېزو په اړه موږ ته يو روښانه مثال وړاندې کوي.

په اتلسمه پېړۍ کې د صنعتي انقلاب په ترڅ کې زياتره اروپايي حکومتونه د ټولنې د لوړې او شتمنې طبقې په لاس کې وو. دوی خپل عوايد له کرنيزو ځمکو يا د پاچا له لوري ځينو سوداګرو ته د ډالۍ په توګه د ورکړل شويو انحصاري حقونو له درکه ترلاسه کول. د خلاق تخريب د نظريې له مخې د صنعت، فابريکو او ښارونو پراخېدو، ځمکو د اساسي سرچينو په توګه خپل ارزښت له لاسه ورکړ، د ځمکو اجاره کمه شوه او په پايله کې په هغه مزد کې زياتوالی راغی، چې ځمکوالو به کارګرانو ته ورکاوه. دغه راز په دې موده کې داسې نوي کارونه او سوداګرۍ پيل شوې چې د يادو اشرافو او ځمکوالو امتيازات يې له خطر سره مخ کول. هغوی د صنعتي انقلاب مطلق بايلونکي وو. د ښاري کېدنې او د منځنۍ پاړکي او د کارګرانو د ټولنيز ويښتابه د کچې د لوړېدو په پايله کې د اشرافو سياسي انحصار پای ته ورسېد. په دې اساس د صنعتي انقلاب په پراخېدو سره، اشرافو نه يوازې اقتصادي سرچينې له لاسه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورکولې، بلکې په سیاسي ډګر کې هم د انزوا له ګواښ سره مخ و. اشراف چې د خپل سیاسي او اقتصادي ځواک پر وړاندې یې ګواښونه په خپلو سترګو لیدل، د صنعتي کېدو پر وړاندې پیاوړي مخالف جریانونه رامنځته کول. یوازې اشراف د صنعتي کېدو له بهیره په وېره کې نه وو، بلکې د لاسي صنعت کارګران هم د دې انقلاب د پراختیا مخالف وو. ډېری خلک د دې بهیر پر ضد وپارول شول او د هغو کارخانو یا ماشین الاتو په ویجاړولو یې لاس پورې کړ، چې د دوی کاروبار یې پنچر کړی و، دغه خلک د لودیتیانو « luddites» په نامه یادېدل، چې په اوس وخت کې د ټکنالوژۍ ضد کلیمې سره مترادف ګڼل کېږي. د نساجۍ د دستګاه د تار نیونکي آلې «flying shuttle» د مخترع جان کي کور په ۱۷۵۳ کال کې د لودیتنیانو له لوري وسوځول شو، ځکه چې یادې وسیلې د نساجۍ په صنعت کې د پام وړ پرمختګ او اسانتیا رامنځته کړې وه. جېمز هارګریفس هم چې د نساجۍ په ماشین کې د څرخ « spining jenny» په اختراع سره یې د نساجۍ په صنعت کې یو ستر بدلون راوست، د جان کي له برخلیک سره مخ شو.

د صنعتي کېدو بهیر سره د لاسي صنایعو د کارګرانو مخالفت د واکمنې طبقې په پرتله دومره جدي نه وو، ځکه چې دې ډلې د ځمکوالو اشرافو په څېر ځواک نه درلود. د لودیتیانو له مخالفت سره سره، په بریټانیا کې صنعتي انقلاب د پراختیا په حال کې و او سره له دې چې اشرافو سخت مخالفت کاوه، خو مخالفت یې اغېز نه درلود. خو د اتریش-هنګري او روسیې په امپراتوریو کې چې اشراف په کې ډېر پیاوړي وو، د صنعتي کېدو بهیر له خنډ سره مخ و. دغه کار د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اتريش-هنګري او روسيې اقتصاد ټکنی او له نورو اروپايي هېوادونو، چې په نولسمه پېړۍ کې يې اقتصادي پرمختګ په برخه شوی و، وروسته پاتې کړل. په هر حال، له پورته مسايلو يوازې يو درس اخيستلی شو: د واک کړۍ تل د اقتصادي پرمختګ او هوساينې پر وړاندې خنډ ګرځي، اقتصادي وده يوازې د ډېرو او غوره ماشين الاتو کارونه يا د ډېرو لوستو وګړو لرل نه دي، بلکې د بدلون، بې ثباتۍ او همدارنګه د خلاق تخريب يوه پروسه هم ده. له همدې امله اقتصادي وده يوازې هغه وخت شونې ده، کله چې سياسي او اقتصادي لوبغاړي د دې پروسې پر وړاندې خنډ نه شي.

د کم پيدا سرچينو، عوايدو او واک پر سر شخړه، د لوبې پر قواعدو د شخړې په معنا ده. اقتصادي بنسټونه اقتصادي فعاليتونه مشخصوي او دا په ډاګه کوي چې له يادو بنسټونو ګټه اخيستونکي څوک دي. کله چې شخړه وي، د ټولو ښکېلو ډلو د غوښتنو پوره کېدل شوني نه دي، ځينې يې مغلوب او ناکامېږي، خو ځينې يې بيا بريالي کېږي. د لوبې يا شخړې ګټونکی د هېواد اقتصادي مسير ټاکي، که د اقتصادي ودې پر وړاندې درېدونکې ډلې ګټونکې شي، د اقتصادي ودې پر وړاندې به خنډ شي او په پايله کې دا کار د اقتصادي ځورټيا لامل ګرځي. د ځواک خاوندان يوازې د اقتصادي پرمختګ زېړوونکو بنسټونو د رامنځته کولو پر وړاندې خنډ نه دي، بلکې د سياسي بنسټونو په برخه کې هم ورته چلند کوي. په يو غير ډيموکراټيک رژيم کې يوه ډله کولای شي چې د خپلې خوښې اقتصادي بنسټونه جوړ کړي. ايا هغوی به دې ته حاضر شي چې پرانيستي سياسي بنسټونه رامنځته کړي؟ هېڅکله نه، ځکه چې دا کار د هغوی سياسي واک کمزروی کوي. دلته يو ځل بيا د شخړې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له یوه عامل یا سرچینې سره مخ کېږو. له انحصاري بنسټونو زیانمن وګړي دا هیله نه لري چې مستبد چارواکي به په سیاسي بنسټونو کې بدلونونه راولي او په ټولنه کې د واک وېش ته به غاړه ږدي، په دغسې بنسټونو کې د بدلون یوازینۍ لار دا ده چې واکمنه طبقه د پرانېستو بنسټونو جوړولو ته مجبوره کړل شي. هېڅ دلیل نه شته چې زېښونکي سیاسي بنسټونه دې په اتومات یا خپلسري ډول له انحصاره راووځي، ځکه چې دا د سیاسي واک د انحصار طبیعي تمایلات دي. ښایي په یو شمېر ټولنو کې زېښونکو سیاسي بنسټونو لپاره ډېره انګېزه وجود ولري، په ځانګړې توګه په هغو هېوادونو کې چې دغه ډول بنسټونه پکې نشته، مثلا؛ که په سومالیا کې یوه قبیله انحصاري حکومت جوړ او اقتصادي بنسټونه په خپله ولکه کې واخلي، ښایي ډېره شتمنه شي، خو څه شی د دې کار مخه نیسي؟ د سیاسي تمرکز د رامنځته کېدو پر وړاندې اصلي خنډ له بدلون څخه وېره ده. هره قبیله، ډله او سیاستوال چې په حکومت کې د واک متمرکز کولو یا انحصار کولو هڅه کوي، په دې معنا ده چې ټول سیاسي واک په خپله ولکه کې اخلي او دا کار به د نورو ډلو، قومونو او خلکو چې د دې بهیر بایلونکي دي، غوسه راوپاروي. د سیاسي تمرکز یا سنټرالیزېشن نه شتون په یوه هېواد کې نه یوازې د نظم او قانون د نشتوالي په معنا دی، بلکې د یوه ډېر زورور لوبغاړي په معنا دی چې د چارو پر وړاندې خنډ ګرځي. سیاسي تمرکز هغه وخت ممکن دی، کله چې د خلکو یوه ډله په پوره قوت او ځواک حکومت جوړ کړي. په سومالیا کې د واک یو انډول وجود لري او هېڅ ډله یا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قبیله نه شي کولای چې پر بلې هغې بر لاسې شي، له همدې امله د سیاسي تمرکز تشه په خپل ځای پاتې کېږي.

د کانګو اوږد رنځ

په کانګو کې به د دې یوه ډېره ښه بېلګه پیدا کړو چې د زېښونکو اقتصادي او سیاسي بنسټونو تر سیوري لاندې اقتصادي هوساینه څومره ناشونې ده. کله چې پرتګالیانو او هالنډیانو په پنځلسمې او شپاړسمې پېړیو کې له کانګو لیدنه کوله، په دې هېواد کې یې د سختې بېوزلۍ په اړه خبر ورکړ. د اروپایي معیارونو په پرتله کانګویانو ډېره ابتدایي ټکنالوژي لرله، دوی حتی لیک، څرخ او سپاره «د ځمکې د قلبې اله» هم نه لرل. په کانګو کې د بېوزلۍ او دا چې ولې هغوی د ټکنالوژۍ له پراختیا سره سره بیا هم له هغې ګټه پورته نه کړه، عوامل ډېر روښانه دي، چې ریښه یې د دې هېواد د اقتصادي بنسټونو زېښونکی یا استثماري طبیعت دی. مخکې مو ولوستل چې د کانګو پاچاهي په مبانزا کې د پاچا له لوري اداره کېده چې وروسته بیا د «ساو سلوادور» لاس ته ورغله. د پاچاهۍ له پلازمېنې په لرې پرتو سیمو کې هغو کسانو واک چلاوه، چې د سلطنت په بېلابېلو چارو کې یې د مشرانو په توګه دنده لرله. کروندې او مالیات د لوړ پاړکي مهمې عایداتي سرچینې وې چې د مریانو په وسیله به یې لاسته راوړل. مریتوب د اقتصاد اصلي رکن ګڼل کېده او واکمنانو به په کروندو کې ترې د بشري ځواک په توګه کار اخیسته او د اروپایانو له لوري نورو سیمو ته صادرېدل. مالیات په خپله خوښه ټاکل کېدل او پاچا کولای شول چې یوه دوره مالیه څو ځله راټوله کړي. د کانګو خلکو د شتمن کېدو لپاره باید سپما او پانګونه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړي وای، مثلا؛ دوی باید د ځمکو لپاره وسایل پېرلی وای، خو خلکو دا حق نه درلود، ځکه هغه اضافي وسایل چې باید په تولید کې تړې کار اخیستل شوی وای، د پاچا او ځایي حاکمانو له لوري راټول او مصادره کېدل. کانګویانو به د ګټې وټې او محصولاتو د زیاتوالي لپاره خپل کورونه پرېښودل او لرې سیمو ته به کوچېدل، هغوی هڅه کوله چې له لوټمارۍ او مریتوبه د خوندي پاتې کېدو لپاره داسې سیمې ته کډه شي، چې له سړکونو او لویو لارو لرې وي. په دې توګه، د کانګو بېوزلي د هغو اقتصادي بنسټونو سوغات و، چې د هوساینې او پرمختګ ټول ماشینونه یې له پښو غورځول او حتی خلک یې دې ته مجبورول چې په مخالف عمل لاس پورې کړي. دولت خلکو ته ډېر ناچیزه عامه خدمات وړاندې کول، حکومت حتی خلکو ته لومړني خدمات لکه د امنیت ټینګښت، د قانون پلي کول او د ملکیتونو د حقوقو خوندیتوب هم خپل مسوولیت نه ګڼل، بلکې برعکس حکومت په خپله د خلکو سر و مال او بشري حقونو ته لوی ګواښ و. په کانګو کې د مریانو د ساتنې او راټولونې مرکز په دې معنا و، چې په دې هېواد کې بل هېڅ داسې بازار چې خلکو ته د خپلې خوښې وړ کارونه رامنځته کړي، وجود نه درلود. پر دې سربېره، ټول سوداګریز فعالیتونه د پاچا په واک کې و او د تجارت دروازې یوازې د هغو کسانو پرمخ خلاصې وې چې له پاچا سره یې نږدې اړیکې لرلې. که څه هم د پرتګالیانو له لوري د لیک تر دود کېدو وروسته د ټولنې پورته قشر په چټکۍ لیک او لوست زده کړل، خو پاچا د عام ولس د باسواده کولو لپاره هېڅ و نه کړل. دغو ناخوالو او ځپونکې بېوزلۍ د واک خاوندان وپرسول. په شپاړسمه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

میلادي پېړۍ کې د کانګو پاچا او اشرافو دا حق درلود چې ښکلي اروپایي توکي وارد او ځان ته غلامان او خدمتګاران ولري.

د کانګو زېښونکو اقتصادي بنسټونو په دې هېواد کې د سیاسي واک د وېش له څرنګوالي سره تړاو درلود. له پاڅون پرته بله هېڅ لار نه وه چې پاچا د خلکو د شتمنیو له لوټلو او ځوروني راوګرځوي. که څه هم دغه ګوانښ حقیقت درلود، خو د خلکو د ځان او مال د خوندیتوب لپاره کافي نه و. د کانګو سیاسي بنسټونو د مطلقه واک یو داسې جوړښت رامنځته کړی و چې پاچا او واکمنې طبقې ځان د هېڅا پر وړاندې مسوول نه باله او په ټولنه کې خلکو د نظر څرګندولو حق نه درلود. په کانګو کې د سیاسي بنسټونو او د پرانیستو سیاسي بنسټونو ترمنځ توپیر او د ټکر عوامل څرګند دي. په کانګو کې پوځ د مستبد او مطلقه نظام ساتنه کوله. د اولسمې پېړۍ په نیمایي کې پاچا پنځه زره کسیز وسله وال پوځ جوړ کړی و، چې اصلي هسته یې له ۵۰۰ وسله والو کسانو څخه جوړه شوې وه، دغه پوځ په خپل وخت کې ستر ځواک ګڼل کېده. له همدې امله په اسانۍ پوهېدای شو چې پاچا او اشرافو څنګه ګرمې اروپایي وسلې په شور او لېوالتیا وکارولې.

د دې ډول اقتصادي بنسټونو تر سیوري لاندې د اقتصادي ودې هېڅ څرک نه ترسترګو کېده او ان د یوې موقتې اقتصادي ودې لپاره هېڅ راز انګېزه نه وه موجوده. د مالکیت د حقونو په برخه کې د اقتصادي بنسټونو اصلاح کولای شول چې ټولنه شتمنه کړي، په داسې یو حالت کې واکمنې طبقې د پیسو او ثروت د لاسته راوړلو هیله نه درلوده. په لومړي سر کې دغه ډول اصلاحاتو کولای شول چې د مریانو سوداګر او د ځمکو مالکان پر بایلوونکو بدل کړي. په دویم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قدم کې دا اصلاحات هغه وخت شوني وو چې د پاچا او واکمنې طبقې واک محدود کړای شوی وای. مثلا، د پاچا د پنځه سوه کسیز پوځ په مقابل کې چا دا جرئت کولای شوای چې د مریتوب پرضد ودرېږي؟ څه تضمین موجود و، چې د اصلاحاتو تر اعلان وروسته هم پاچا له خپل دریځه نه اوښته؟ یوازینی تضمین، په سیاسي بنسټونو کې د اصلاحاتو عملي کول و. په دې صورت کې ممکنه وه چې ولس د خپلو حقونو د لاسته راوړلو لپاره د واکمنې ډلې پر وړاندې دریدلی وای. که داسې شوي وای، نو د پاچا او د هغه د پلویانو شتمنۍ او ژوند به د ولس د لېست په لومړیتوب کې نه وای. که غوره اقتصادي بنسټونو په ټولنه کې بدلون ته لار هواره کړې وای، نو د وخت په تېرېدو سره پاچا او اشراف په سیاسي او اقتصادي ډګر کې له ماتې سره مخ کېدل.

پنځه سوه کاله مخکې د سیاسي او اقتصادي بنسټونو اغېزې اوس هم له دې موضوع سره چې ولې کانګو نن له مرګونې بېوزلۍ سره مخ ده، تړاو لري. د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې اروپایانو دغې سیمې او په ټوله کې د کانګو سمندرګي شاوخوا سیمو ته مخه کړه چې دا وخت «د افریقا نیولو هڅه» په نامه یادېږي، دغې چارې په کانګو کې د بشري حقونو او د مالکیت د حقونو داسې یو ناورین رامنځته کړ، چې کانګویان ورسره تر استعمار مخکې نه و مخ شوي. اروپایانو په دې هېواد کې له سره استبدادي او استثماري بنسټونه واکمن کړل، چې یوازې د یوې کوچنۍ ډلې د ثروت له ډېرېدو سره یې مرسته کوله، دغه کوچنۍ ډله بلجیمي شکېلاکګر او په ځانګړې توګه پاچا لیوپولډ و.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په ۱۹۶۰ کال کې، کله چې کانګو خپلواکي ترلاسه کړه، دغه وضعیت یو ځل بیا سر راپورته کړ. د کانګو زېږنونکي اقتصادي بنسټونه یو ځل بیا د سیاسي زېږنونکو بنسټونو له لوري هڅول کېدل. وضعیت لاپسې خراب شو، ځکه چې استعمار په کانګو کې داسې سیاسي او ټولنیز جوړښتونه رامنځته کړي وو چې دولت پرې ډېر لږ کنټرول درلود. ولسمشر موبوتو د ځان او ملګرو د شتمنولو لپاره له خپل واکه ناوړه ګټه اخیسته، لکه په ۱۹۷۳ کال کې د زایریانیزېشن «Zairianization» په نامه یې یو پروګرام عملي کړ چې په اقتصادي فعالیتونو کې د بهرنیانو د وندو مصادره کول پکې شامل و. موبوتو د یوه داسې غیر متمرکز دولت مشر و، چې د هېواد پر ډېره کمه برخه یې واک درلود. په ۱۹۶۰ لسیزه کې په کاټانګای او کاسای ولایتونو کې له بېلتون پالو سره د مبارزې لپاره، نوموړی اړ و، چې د بهرنیانو مرستو ته لاس وغځوي. د سیاسي مرکزیت نشتوالی د کانګو او د افریقا جنوب صحرا ترمنځ ګډه ځانګړنه ښیي.

د کانګو ډیموکراټیک جمهوریت اوس هم همداسې بېوزله پاتې دی، ځکه چې لا هم داسې اقتصادي بنسټونه نه لري چې په خلکو کې انګېزه او خوځښت رامنځته کړي او ټولنه اقتصادي هوساینې ته بوځي. د کانګویانو بېوزلي د جغرافیې، کلتور یا د سیاستوالو د ناپوهۍ له امله نه ده، بلکې لامل یې زېږنونکي اقتصادي بنسټونه دي، دغه بنسټونه له پېړیو راهیسې پر خپل ځای پاتې دي، ځکه چې سیاسي قدرت لا هم له داسې یوې کوچنۍ ډلې سره دی چې د خلکو د حقونو د خوندیتوب، د عامه خدمتونو د وړاندې کولو او اقتصادي پرمختګ لپاره د بدلون هوډ نه لري، بلکې په واک کې د پاتې کېدو او د ډېرې ګټې د لاسته راوړلو په هڅه کې دي. واکمنان له خپل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قدرته د يوه مرکزي حکومت د جوړولو لپاره کار نه اخلي، ځکه د واک تمرکز کولای شي سياسي مخالفين او ننګونې وزېږوي او همدا راز ښايي اقتصادي پرمختګ ته لار هواره کړي. همدا راز د افريقا په جنوب صحرا کې د زېښونکو بنسټونو د لاس ته راوړلو لپاره خپلمنځي نښتې د مرکزي حکومت د جوړولو په هدف ټولې هڅې له خنډ سره مخ کوي. د شاهي کانګو پخوانی او اوسنی تاريخ دا په ډاګه کوي چې سياسي بنسټونه څنګه اقتصادي بنسټونو او له دې لارې اقتصادي فرصتونو او ودې ته لار هواروي. دا همدارنګه د سياسي مطلقيت او اقتصادي بنسټونو ترمنځ سمبوليکې اړيکې په ډاګه کوي، کوم چې د خلکو د يوې سترې کتلې په بيه يوه کوچنۍ ډله شتمنوي.

د زېښونکو سياسي بنسټونو تر سيوري لاندې وده

کانګو نن ورځ په نړۍ کې د ناقانونۍ او د مالکيت د نا خوندي حقونو يوه روښانه بېلګه ده. خو په ډېرى مواردو کې دغه ډول بوږنوونکی وضعيت هم د واکمن پارټي ګټې نه شي خوندي کولی، ځکه چې د اقتصاد ټول هڅوونکي عوامل له منځه ځي او د استثمار لپاره ډېرې لږې سرچينې پاتې کېږي. د دې کتاب د بحث محوري ټکی دا دی چې اقتصادي وده او هوساينه له پرانېستو سياسي او اقتصادي بنسټونو سره تړلې دي او استثماري بنسټونه د بېوزلۍ او بدمرغۍ زېږوونکي دي. البته دا په دې معنا نه ده چې د زېښونکو بنسټونو تر سيوري لاندې اقتصادي وده هېڅ امکان نه لري، يا ټول دغه ډول بنسټونه يو ډول منځپانګه او جوړښت لري. دوه متفاوتې، خو بشپړې نسخې شته چې پربنسټ يې په سياسي زېښونکو بنسټونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې ودې ته زمینه برابرېږي. د لومړۍ طرحې له مخې که چېرې بنسټونه زېښښونکي هم وي، خو چې واکمنه طبقه تر خپل واک لاندې سرچینې د ګټې د تولید لپاره وکاروي، ودې ته زمینه برابرېږي، د دې یو ښه مثال د شپاړسمې او اتلسمې پېړۍ ترمنځ په کارابین ټاپوګانو کې موندلی شو. دلته زیاتره خلک په مریتوب اخیستل شوي وو او په کرنیزو ځمکو کې یې په ډېرو ناوړه شرایطو سره کار کاوه، ډېرې خلک به د ستومانۍ او خوارځواکۍ له امله مړه کېدل. په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې په باربادوس، کیوبا، هایټي او جامیکا کې سیاسي واک له یوه کوچني اقلیت یعنې ځمکوالو سره و او د غلامانو په شمول یې هر ډول شتمنۍ په واک کې لرلې، په داسې حال کې چې د خلکو لوی اکثریت له دې هرڅه بې برخې و. د ځمکوالو د شتمنیو په ښه توګه ساتنه کېده.

سره له دې چې هلته زېښښونکي بنسټونه حاکم وو، خو دغه ټاپوګان د نړۍ تر ټولو بډایه سیمه ګڼل کېده، ځکه چې ځایي ځمکوالو او واکدارانو ګڼي کرل او بیا یې نړیوالو مارکېټونو ته صادرول. د دې سیمې اقتصاد هغه وخت له ځوړتیا سره مخ شو، کله چې په اقتصادي فعالیتونو کې د بدلون اړتیا ولیدل شوه، داسې فعالیتونه چې د سترو ځمکوالو عواید او سیاسي واک یې له ګواښ سره مخ کاوه. د اقتصادي ودې او صنعتي کېدو په برخه کې د پخواني شوروي اتحاد پنځه کلن پلان، چې له ۱۹۲۸ ځخه پیل تر ۱۹۷۰ لسیزې پورې یې دوام وکړ، په دې برخه کې بل مثال دی. دلته هم سخت زېښښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه فعال وو او پر مارکېټونو سخت محدودیتونه لګول شوي وو. شوروي وکولای شول چې په لږ وخت کې چټکې اقتصادي ودې ته ځان ورسوي، ځکه دولت د کرنې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سکتور هغه سرچینې چې مخکې په ناسم ډول کارېدلې، د صنعت سکتور کې یې په سمه توګه مدیریت کړې. د زېږنونکو بنسټونو تر چتر لاندې دویم ډول اقتصادي وده هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې ځانګړي شرایط تر یوه بریده پرانېستو اقتصادي بنسټونو ته د ودې لار پرانېزي. په زیاترو هېوادونو کې زېږنونکي سیاسي بنسټونه د «خلاق تخریب» له وېرې د پرانېستو اقتصادي بنسټونو مخه نیسي. په نړۍ کې بېلابېلې حاکمې طبقې په بېلابېلو بڼو واک په خپل انحصار کې اخلي. ښایي ځینې واکمنان په دې ډاډه وي چې د پرانېستو اقتصادي بنسټونو په لور حرکت یې واک ته زیان نه شي رسولای، له همدې کبله ځینو بدلونو ته زړه ښه کوي. بل حالت دا دی چې ښایي د یوه زېږنونکي سیاسي رژیم تاریخي حقیقت نسبتاً پرانېستو اقتصادي بنسټونو ته لار هواره کړي، چې دا د زېږنونکو سیاسي بنسټونو تر چتر لاندې اقتصادي ودې ته د رسېدو دویمه لار ده.

د جنرال پارک په وخت کې د سوېلي کوریا چټک صنعتي کېدل د همدې پېښې یو ښه مثال دی. پارک په ۱۹۶۹ کال کې د یوې پوځي کودتا په مرسته واک ته ورسېد، خو هغه پر یوې داسې ټولنې واکمن شو چې د امریکا متحده ایالتونو ملاتړ ورسره و او پرانیستي اقتصادي بنسټونه پکې حاکم و. سره له دې چې د پارک رژیم غیر ډیموکراټیک یا استبدادي و، خو اقتصاد ته یې ډېره پاملرنه کړې وه او په دې برخه کې خورا فعال و. ښایي یو لامل یې دا وي چې نظام په مستقیم ډول د زېږنونکو اقتصادي بنسټونو له لورې نه حمایه کېده. سوېلي کوریا په ۱۹۸۰ لسیزه کې د شوروي او نورو هغو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هېوادونو برعکس چې زېښونکي بنسټونه يې لرل، د پرانېستو بنسټونو په لور مزل پيل کړ، هغه مزل چې د تېروتنو په جبرانولو سره خپل منزل ته ورسېد.

تر ۱۹۷۰ لسيزې پورې د سوېلي کوريا اقتصادي بنسټونه هغه مهال نسبتاً پرانيستي شول، کله چې په زېښونکو سياسي بنسټونو کې اصلاحات راغلل، پر اقتصادي چارو واکمنې طبقې، له پوځ يا سياسي کړۍ څخه ډېرې سرچينې ترلاسه کولې. سوېلي کوريا کې په عوايدو کې نسبي برابري په دې معنا وه چې واکمنې طبقې له ولسواکۍ او سياسي پلورالېزم وېره نه لرله. د شمالي کوريا ګواښونو ته په پام، په سوېلي کوريا کې د امريکا متحده ايالتونو کليدي رول د دې لامل شو چې پوځ د ولسواکي غوښتونکو غورځنګونو پر وړاندې له زغمه کار واخلي. جنرال پارک په ۱۹۷۹ کال کې ترور شو. له هغه وروسته د «چان دوهان» په مشرۍ يوه بله پوځي کودتا وشوه او «رو تا وو» يې د خپل ځايناستي په توګه وټاکه. تا وو پر سياسي اصلاحاتو لاس پورې کړ چې يادو اصلاحاتو له ۱۹۹۲ کال وروسته په سوېلي کوريا کې يوې پراخ بنسټه ډيموکراسۍ ته غېږ پرانېسته، خو په شوروي کې پيل شوي ورته بهير نتيجه ور نه کړه. د شوروي اقتصاد مخ په ځوړ شو، په ۱۹۸۰ کال کې د پاشل کېدو خوا ته روان شو او په ۱۹۹۰ لسيزه کې په بشپړه توګه له منځه ولاړ.

د چين اوسنی اقتصاد هم د سوېلي کوريا او شوروي په څېر وضعيت لري. که څه هم د بازار سيستم د اصلاحاتو په بهير کې د چين اقتصادي وده په لومړي سر کې د کرنې سکتور کې په افراطي اصلاحاتو سره پيل شوه، خو د صنعت په برخه کې بيا اصلاحات په ارامۍ سره پلي شول، حتی اوس هم په چين کې دولت او کمونېست

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګوند دا واک لري چې کوم سکتورونه او کومې کمپنۍ پانګه ولري، کوم یو یې پراختیا ومومي او کوم نه. د فرصتونو رامنځته کول او له منځه وړل دواړه یې په لاس کې دي. چین نن ورځ د پخواني شوروي د «سوکالۍ ورځې» د عصر په څېر په چټکۍ د ودې په حال کې دی، خو دغه وده د دولت تر څارنې او د زېږنونکو بنسټونو په محدوده کې روانه ده چې پرانېستو بنسټونو ته د بدلون یا ورتګ ډېرې کمې نښې پکې لیدل کېږي. دا واقعیت چې د چین د اوسنیو اقتصادي بنسټونو او د سوچه پرانېستو اقتصادي بنسټونو ترمنځ ډېر واټن دی، د دې ښکارندویي کوي چې د سوېلي کوریا په څېر د بدلون په لور د چین د حرکت احتمال ډېر لږ دی، خو ناشونی نه دی. په دغه دواړو حالاتو کې کله چې د زېږنونکو بنسټونو تر چتر لاندې اقتصادي ودې ته زمینه برابرېږي، د سیاسي واک تمرکز په کې بنسټیز رول لري. په باربادوس، کیوبا، هایټي او جامیکا کې د سیاسي مرکزیت له شتون پرته د پراخو ځمکو خاوندانو نه شوای کولای چې نظم او قانون ټینګ او د خپلو شتمنیو ساتنه وکړي. همدارنګه د یوه مرکزي دولت په نه شتون کې نه د سوېلي کوریا او نه هم د چین کمونېست ګوند د خپلو اصلاحاتو لپاره د کافي امنیت احساس کولای شوای. د مرکزیت د نشتوالي په صورت کې چین او شوروي نه شوای کولای چې د اقتصادي فعالیتونو په موخه خپلې سرچینې په ښه توګه همغږي کړي. په دې توګه هغه څه چې د ښو او بدو زېږنونکو سیاسي بنسټونو ترمنځ د بېلتون کرښه ګڼل کېږي، هغه د سیاسي تمرکز کچه یا درجه ده. یو شمېر هېوادونه لکه د افریقا جنوبي صحرا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هېوادونه له دغې ځانګړنې «د سیاسي مرکزیت نشتون» څخه کاملاً بې برخې دي او ان محدوده وده په کې هم ناشونې ده.

زېښنونکي بنسټونه کولای شي چې محدوده وده رامنځته کړي، خو دوامداره وده نه شي رامنځته کولای او په اطمینان سره چې دغه وده د خلاق تخریب له ډلې نه ده. کله چې سیاسي او اقتصادي بنسټونه دواړه زېښنونکي وي، د خلاق تخریب لپاره انګېزه او ټکنالوژیکي بدلونونه امکان نه لري. ښایي دولت د سرچینو د تخصیص او مدیریت له لارې تر یوې مودې چټکې اقتصادي ودې ته زمینه برابره کړي، خو دا بهیر له طبیعي خنډونه سره مل وي او کله چې اقتصاد د دې خنډونو پولو ته رسېږي، وده په ټپه درېږي، لکه په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې چې په شوروي کې وشول. کله چې شوروي د اقتصادي ودې پر مسیر ور روان شو، د هېواد په بېلابېلو اقتصادي برخو کې ټکنالوژیکي اسانتیاوې ناچیزه وې. که څه هم شوروي اتحاد نظامي برخې ته د ډېرو سرچینو او امکاناتو په ځانګړي کولو سره وکولای شول چې په دې برخه کې یو لړ ټکنالوژیکي پرمختګونه وکړي او ان د یوې لنډې مودې لپاره په فضایي او اټومي برخه کې له متحده ایالتونو څو ګامه مخکې هم شو، خو له خلاق تخریب او د ټکنالوژیکي نوښتونو لپاره د پخو بنسټونو له شتون پرته دغه پرمختګ ونه پایېد او ناڅاپه ودرېد. پر دې سربېره، د زېښنونکو بنسټونو تر څارنې لاندې اقدامات چې د اقتصادي ودې ملاتړ کوي، ماتېدونکی طبیعت لري. ښایي د هغو داخلي اصطکاکونو له امله چې خپله زېښنونکي بنسټونه یې زېږوي، دغه اقدامات له منځه لاړ شي. زېښنونکي اقتصادي او سیاسي بنسټونه په حقیقت کې د داخلي شخړو لپاره تمایل لري، ځکه چې د واکمنې طبقې لاس ته د شتمنۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د لوېدو او د سياسي قدرت د متمرکز کېدو لامل کېږي. که نور پر دغې ډلې برلاسي او حکومت په واک کې واخلي، نو له دې قدرت او ثروت څخه به برخمن شي.

په پايله کې لکه څرنګه چې د روم امپراتورۍ او مايا ښارونو د ړنګېدو په اړه به زموږ په بحث کې جوته شي، په مطلقه يا استبدادي حکومتونو کې د واک د لاسته راوړلو لپاره تل کشمکش او مبارزې روانې وي، دا کشمکشونه په وقفه يې او دوراني بڼه زور اخلي او کله هم پر کورنۍ جګړې او کله د نظام په پاشل کېدو تمامېږي. د دې حقيقت يو دليل دا دی چې د زېښښونکو بنسټونو تر چتر لاندې ولو که يو هېواد له پيله هم متمرکز نظام ولري، دغه تمرکز به ډېر دوام ونه کړي. په حقيقت کې د زېښښونکو بنسټونو د لاسته راوړلو پر سر شخړې او کشمکشونه د کورنيو جګړو او پراخې ناقانونۍ سبب کېږي، هغه څه چې نن د افريقا جنوب صحرا، لاتيني امريکا او سوېلي اسيا په هېوادونو کې ليدل کېږي، د مرکزي دولتونو دوامداره نشتون پر يوه عادي چاره بدلوي. کله چې د زېښښونکو سياسي بنسټونو تر چتر لاندې په نسبي پرانېستو اقتصادي بنسټونو کې اقتصادي وده صورت نيسي- لکه سوېلي کوريا- هلته تل د اقتصادي بنسټونو د استثماري کېدو وېره موجوده وي او وده ټکنۍ کېږي. بالاخره د واک خاوندان به پوه شي چې که د اقتصادي پرمختګ د هڅونې پر ځای د سيالۍ د محدودولو په موخه خپل واک وکاروي، په عايداتي سرچينو کې خپله ونډه پراخه کړي يا حتی د نورو لوټلو او غلا ته مخه کړي، ډېره ګټه به وکړي. تر څو چې سياسي بنسټونه له زېښښونکي حالته پرانيستي حالت ته لاړ نه شي، د ګټو ټکر او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

واک په عملي کولو کې ناتوانايي به بلاخره د اقتصادي پرمختګ ډېر بنسټونه کاواکه کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څلورم څپرکی

کوچني توپیرونه او د تاریخ حساسې مقطعې:

د تاریخ وزن

هغه نړۍ چې طاعون رامنځته کړه

په ۱۳۴۶ کال کې طاعون ناروغي «تورمرګی» د تور سمندر د «ډون» سیند غاړې ته څېرمه د «تانا» بندري ښار ته ورسېده. طاعون دغې سیمې ته د صحرایي موږکانو پر بدن د ناستو ورږو له لارې هغو سوداګرو راولېږدوله چې له چین څخه به یې د وریښمو پر لرغوني لار سوداګریز مالونه تېرول. د سوداګرو له لوري تانا ښار ته د صحرایي موږکانو او ورږو له لارې رالېږدول شوی طاعون ډېر ژر د مدیترانې سیمې ته خپور شو. د ۱۳۴۷ کال په لومړیو کې دغه ناروغي قسطنطنیې او د ۱۳۴۸ کال تر پسرلي پورې فرانسې، د افریقا شمال او ایټالیا ته ورسېده. طاعون به چې هرې سیمې ته خپرېده، له نیمایي ډېر خلک یې له منځه وړل. ایټالوی لیکوال «جیواني بوکاسیو» د پېښې د عیني شاهد په توګه د خپل سترګو لیدلی حال داسې بیانوي:

«د طاعون د ګډېدو پر وړاندې ټولې انساني هڅې له ماتې سره مخ شوې. طاعون په ډېره بېړه او وحشتناکه توګه خپور شو، څو خپل تباه کوونکي اغېزې راڅرګندې کړي. په ختیځه اروپا کې خلکو ویل چې کله د چا له پزې وینه جاري شي، نو دا یې د حتمي مرګ نښه ده. خو په لوېدیځ کې د دې ناروغۍ نښې نه لیدل کېدې. د دې ناروغۍ لومړنۍ نښې نښانې د بدن د ورانه په ښیخ او تخرګ کې د دانو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

راختل و، چې ځینو یې د چرګې هګۍ په څېر او ځینو نورو یې د منې شکل درلود... وروسته د ناروغۍ نښې بل ډول شوې، د ګنو خلکو پر مټو، ورنونو او د بدن په نورو برخو باندې تور او شنه داغونه راخرګند شول. د ډاکټرانو هر ډول هڅې او درمل بې ګټې وو او ډېر کله به د پورتنیو نښو له راخرګندېدو درې ورځې وروسته ناروغ خپل ژوند له لاسه ورکاوه.»

په برېتانیا کې خلک پوهېدل چې طاعون راتلونکی دی او د ناروغۍ له ورانوونکو اغېزو هم خبر وو. د ۱۳۴۸ کال په اګست کې پاچا «درېیم ایډوارد» له ستر پادري څخه وغوښتل چې دعاګانو او عبادتونو ته مخه کړي. یو شمېر پادریانو کشیشانو ته لیکونه واستول څو له هغو خلکو سره مرسته وکړي چې د دې ناروغۍ تر ګوابښ لاندې و. د بت پادري «رالف شروزبري» خپلو کشیشانو ته ولیکل:«مهربانه خدای غواړي د خپل تندر، برېښنا او نورو عذابونو په واسطه چې د هغه له عرشه سرچینه اخلي، خپل هغه ربښتیني بنده ګان ووهي چې د هغه خوښه ده، نو که خدای ته د زړه له تله دعا ونه کړو، د طاعون هغه ناروغي چې له ختیځه زموږ ګاونډ پاچاهۍ ته رسېدلې ده، ډېر احتمال او وېره شته چې د ورته وژونکې ناورغۍ څپه دلته هم راورسېږي او د خلکو ژوند واخلي، نو ټول باید خدای ته رجوع او عبادتونو ته مخه کړو.»

خو دې کار ګټه ونه کړه. طاعون په برېتانیا ورګډ شو او په ډېرې چټکۍ یې د دې هېواد نږدې نیمایي وګړي د مرګ خولې ته ورکړل. دا ډول ناورینونه د ټولنې پر بنسټونو ژور اغېز ښندلی شي، دغې ناروغۍ ګڼ خلک لېونیان کړل. بوکاسیو لیکي:«ځینو به ویل چې د دې خطرناک شیطان له شره د خلاصون یوه لار دا ده چې درنه نشه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یا څښاک وکړو، له ژونده خوند واخلو، سندرې او زمزمې وکړو، خوشالۍ وکړو، په داسې یو موکه کې باید ټولې اړتیاوې او خوشالۍ پوره کړو، داسې چې گویا دا پېښې له مبالغې ډکې او خوشې کیسې دي...دا داستان نښيي، هغه ښځې چې له دغه ناورینه خوندي وتلې وې، وروسته یې ډېرې کمې پاک لمنې پاتې شوې.»

طاعون له سیاسي، اقتصادي او ټولنیز پلوه د اروپا د منځنۍ پېړۍ پر ټولنو ژور اغېز وښندل. د څوارلسمې پېړۍ په لومړیو کې په اروپا کې فیوډالي نظام واکمن و؛ هغه نظام چې د روم امپراتورۍ له ړنگېدو وروسته په لوېدیځه اروپا کې رامنځته شو. دغه نظام د پاچا، خانانو، اشرافو او ټیټې طبقې ترمنځ پر یو لړ سلسله مراتبو ولاړ و. ځمکې د پاچا په لاس کې وې او له هغه به یې یوه برخه لارډانو یا خانانو ته د دې په بدل کې ورکولې چې پاچا ته یې په نظامي برخه کې خدمتونه ترسره کول. خانانو به دغه ځمکې د درنو کارونو او مالیاتو په بدل کې خواریکښو کروندگرو ته ورکولې، دا چې دغو کروندگرو مریانو ته ورته وضعیت درلود، نو هغوی به یې سرف «Serf» باله. سرفیان په کروندو کې داسې بوخت کړل شوي وو چې د خانانو له اجازې پرته چېرته خوځېدای نه شول. خانان یوازې د ځمکو مالکین نه وو، بلکې دوی په عین وخت کې قاضي، منصفه پلاوی او پولیس هم وو. دا هغه ملا ماتوونکی او زېښونکی نظام و، چې د خواریکښو کروندگرو له خوا تولیدېدونکې شتمنۍ به د خانانو د یوې کوچنۍ ډلې جېب ته تللې. خو طاعون ناروغۍ په دې سیمه کې بشري ځواک ته سخته ضربه ورسوله او په دې توگه د فیوډالي نظام ستنې یې کاواکه کړې، دا چاره بلاخره د دې لامل شوه چې کروندگر د خپل ژوند د بدلون په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فکر کې شي. د بېلګې په توګه د اینشام په صومعه کې کروندګرو د جریمو د کمولو او له مزد پرته د کار د بندولو غوښتنه وکړه، هغوی خپل هدف ته ورسېدل او د کار نوی ټرون یې په دې شعار پیل شو چې د طاعون وژونکي ناروغۍ پرمهال چې په ۱۳۴۹ کال کې خپره شوې وه، په دې سیمه کې یوازې دوه اجاره اخیستونکي پاتې شول او هغوی هم دا شرط ایښی و چې که د نیکولاس ورور چې هغه مهال د صومعې او د ځمکو مشر و، ورسره نوی ټرون ونه کړي؛ نو کار به پرېږدي، چې بالاخره د هغوی دا شرط ومنل شو. اینشام ته ورته پېښه په نورو سیمو کې هم وشوه. کروندګرو له جبري کار او د خانانو له ظلمه د خلاصون په موخه هڅې پیل کړې، مزد لوړ شو، دولت هڅه کوله چې د دې بهیر مخه ونیسي او په ۱۳۵۱ کال کې یې د کاګرانو نظامنامه اعلان کړه:«د خلکو یوه لویه برخه په ځانګړې توګه کارګران او خدمتګاران د طاعون ناروغۍ له امله مړه شوي دي، ځینې د خانانو د بې عدالتۍ او د کارګرانو د کمښت له امله کار ته زړه نه ښه کوي او ډېر مزد غواړي... موږ د هغو ستونزو د مخنیوي لپاره چې ښایي له دې امله پېښې شي، امر کوو چې: د برېتانیا د پاچاهۍ ټول اوسېدونکي (ښځې او نارینه) اړ دي څو د هغه چا خدمت ته ورشي چې خپله یې د ځان لپاره مناسب ګڼلي دي او دا کارګر باید یوازې هغه مزد، د قرارداد له درکه امتیازات او نور هغه میاشتنۍ حقوق لاسته راوړي چې زموږ د حکومت په شلم کال کې او یا پنځه –شپږ کاله مخکې په هغه ځای کې چې دی خدمت ته استخدام شوی و، ورته ورکول کېدل.»

په عمل کې د دې فرمان موخه دا وه چې مزد هماغسې چې له طاعون یا تورمرګي مخکې ورکول کېده، ثابت وساتي. هغه څه چې انګرېز

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نخبګان یې ډېر اندېښمن کړي وو، د اشرافو له لوري د خپلو ځمکو لپاره د کم پیدا کروندګرو یرغمل کول و. د دې ستونزې د هواري لار دا وه چې هر هغه چا چې د خپل کارمشر له اجازې پرته کارځای پرېښوده، باید زندان ته اچول شوی وای: «که لوګری، کروندګر یا بل هر څوک چې پر خدمت بوخت دی، له ټاکلې نېټې مخکې او له کوم منطقي دلیل پرته کار پرېږدي، جزا به یې زندان وي. ددې ترڅنګ، لکه څرنګه چې وویل شول هېڅوک اجازه نه لري... مزد، لباس، د قرارداد پیسې یا تر ټاکلې اندازې زیات حقوق چا ته ورکړي او یا هم چاته د هغو د ورکړې اجازه ورکړي.»

د بنسټې بدلونونو او د طاعون ناروغۍ له امله د مزد په برخه کې د رامنځته شوي وضعیت د بدلولو په موخه د برېټانیا د دولت هڅو نتیجه ورنه کړه. د لرې کلیو او باندو اوسېدونکو په ۱۳۸۱ کال کې په پاڅون لاس پورې کړ او د «واټ ټایلر» په مشرۍ یې د لندن ښار ځینې برخې ونیولې. که څه هم پاڅونوال مات او ټایلر اعدام شو، خو دولت د نظامنامې د عملي کېدا هڅه ونه کړه. کار ته د خلکو په جبري ډول استخدام ورو ورو کم شو، په برېټانیا کې پرانیستي مارکېټونه رامنځته او مزد زیات شو. طاعون د نړۍ ډېرو برخو ته خپور شو او ډېر خلک یې ووژل. دغې ناروغۍ لکه څرنګه چې په ختیځه اروپا کې ډیموګرافیکي اغېزې تر شا پرېښودې، دغه راز لوېدیځه اروپا او برېټانیا یې هم له ورته برخلیک سره مخ کړل. د هغوی ټولنیز او اقتصادي ځواک هم سره ورته و. کاري قوه محدوده وه او خلکو د لا ډېرو ازادیو غوښتنه کوله، خو په ختیځ کې یو بل متناقض منطق موجود و، د کار په یوه پرانیستي مارکېټ کې د ډېرو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لږو کسانو شتون د لوړ مزد په معنا و، خو دغه وضعیت په ختیځ کې اشرافو او خانانو ته قوي انګېزه ورکړه چې د کار بازار استثمار او کروندګر په مریتوب کې وساتي. البته په برېتانیا کې هم دغه ډول انګېزه لکه څرنګه چې د کارګرانو په نظامنامه کې ورته اشاره شوې وه، موجوده وه؛ خو کارګرانو د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره کافي قوت درلود. په ختیځه اروپا کې وضعیت بل ډول و. له طاعون وروسته کروندګرو سترو ځمکو ته مخه کړه او خپلې ځمکې یې چې پخوا هم د لوېدیځې اروپا د ځمکو په پرتله پراخې وې، لا پسې پراخې کړې، ښارونه کمزوري او کم نفوسه و، کارګران د دې پرځای چې لا ډېره ازادي ترلاسه کړي، شته ازادي یې هم په خطر کې شوه. د دې وضعیت تاثیرات له ۱۵۰۰ کال وروسته هغه وخت رابرسېره شول کله چې د ختیځې اروپا د کرنیزو محصولاتو لکه غنمو، وریجو او مالدارۍ لپاره د لوېدیځې اروپا تقاضا زیاته شوه. امستردام ته اتیا سلنه غنم له الب، ویستولا او د اودر سیند له درو څخه واردېدل. د هالند د مخ پر ودې سوداګرۍ مخه ډېر ژر د ختیځې اروپا په لور شوه. څومره چې د لوېدیځوالو تقاضا لوړېده، هغومره د ختیځ کروندګرو په تدریجي توګه پر کاري قوې خپله ولکه ټینګوله، څو عرضه لوړه کړي. دغه وضعیت چې د «دویم مریتوب» په نوم یادېده، په منځنۍ پېړۍ کې د هغه د اصلي بڼې په پرتله ډېر متفاوت او سخت و. خانانو او ځمکوالو پر اجاره اخیستونکو مالیات خورا لوړ کړل، چې کابو له نیمایي ډېره ګټه به یې د دوی جېب ته ورتله. په ۱۵۳۳ کال کې د پولنډ په کورسین کې خانانو د کار په بدل کې پیسې ورکولې، خو په ۱۶۰۰ کال کې له نیمایي ډېرو کارګرو له مزد پرته کار وکړ. په ۱۵۰۰ کال کې د جرمني د ختیځ په مکلنبورګ کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کارګرو په کال کې یوازې څو ورځې له مزد پرته کار کاوه، خو په ۱۵۵۰ کال کې دا بیګاري په اونۍ کې یوه ورځ او په ۱۶۰۰ کال کې په اونۍ کې درې ورځو ته ورسېده. د ټیټې طبقې یا عامو خلکو بچیان اړ وو، چې کلونه کلونه اشرافو ته وړیا کار وکړي. د پولنډ ځمکوالو په ۱۵۱۴ کال کې د هر تن لپاره په اونۍ کې یوه ورځ بېګار ټاکلی و. په ۱۵۵۰ کال کې په اونۍ کې دوه ورځو او د پېړۍ په وروستیو کې درې ورځو ته لوړ شو. هغه سرفیان چې د دې قوانینو تر حکم لاندې راتلل، د کلیوالي سیمو د نفوس ۹۰ سلنه یې جوړول.

په ۱۳۴۶ کال کې د سیاسي او اقتصادي بنسټونو په برخه کې د خټیځې او لوېدیځې اروپا ترمنځ ډېر لږ توپیر و، خو په ۱۶۰۰ کال کې دغه دوه نړۍ سره جلا شوې. په لوېدیځه اروپا کې کارګران له فیوډالي مقرراتو، جریمو او نورو مکلفیتونو څخه معاف و او د بازار سیستم پر غوړېدونکي اقتصاد بدلېدونکی و. په خټیځ کې هم کارګران په ورته اقتصاد کې شامل و، خو د سرفیانو په څېر په بیګارۍ بوخت کړل شوي وو، دلته د بازار نظام ته ورته یو اقتصاد حاکم و، خو پرانېستی نه و، د بنسټونو دا بېلتون د هغه وضعیت پایله وه، چې د یادو برخو ترمنځ توپیرونه په لومړي سر کې ډېر کوچني وو: په خټیځ کې اشراف لږ شان ښه منظم شوي وو، حقوق یې یو څه ډېر او د ځمکوالۍ قواعد یې ټینګ و، هلته ښارونه کوچني او کمزوري وو او خلک یې هم منظم یا سازمان شوي نه وو. د تاریخ په یوه روښانه انځور کې، دغه توپیرونه ناچیزه ګڼل کېږي، خو کله چې طاعون یا تورمرګي فیوډالي نظم څېړنده کړ، همدغه ناچیزه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

توپیرونه د لوړیځ او ختیځ د اوسېدونکو په ژوند کې د مثبت بدلون او پراختیا سبب شول. تورمرګی د تاریخ د یوې حساسې مقطعې بېلګه، یوه ستره پېښه یا د هغو قوتونو پیوست کول دي چې په ټولنه کې موجوده سیاسي او اقتصادي انډول له خنډ سره مخ کوي. د تاریخ حساسه مقطعه دوه مخې تورې ته ورته ده چې ښایي د یوه ملت په لار کې د ټېزې څرخېدا لامل شي، دا توره له یوې خوا کولای شي چې له زېښونکو بنسټونو ګرد چاپېرې کړې ماتولو ته لار خلاصه کړي او پرانېستو بنسټونو ته چانس ورکړي-لکه برېتانیا- له بل پلوه کولای شي چې د ختیځې اروپا په څېر د مریتوب دویمې بڼې نظام په رامنځته کولو سره د زېښونکو بنسټونو لا ډېر تکامل او پیاوړتیا ته لار هواره کړي. په دې اړه پوهېدل چې تاریخ او حساسه مقطعه، سیاسي او اقتصادي بنسټونه په کوم لوري بیایي، مورږ هڅوي چې د بېوزلۍ او بډاینې د ریښې موندنې لپاره غوره تیورۍ او نظریې وړاندې کړو. ددې ترڅنګ دا کار مورږ ته فرصت راکوي چې د نا انډوله نړۍ د لوړو ژورو په اړه پوه شو او دې پوښتنې ته چې ولې ځینې هېوادونه د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لور ځي او ځینې نور بیا له دې پروسې پر شا کېږي، ځواب پیدا کړو.

د پرانیستو بنسټونو جوړول

په اولسمه پېړۍ کې د برېتانیا اقتصادي وده په نړۍ کې بېسارې وه. په برېتانیا کې یوه سیاسي انقلاب د ځانګړو پرانیستو بنسټونو یوه ټولګه دغه هېواد ته په میراث پرېښوده چې دغه بنسټونه وروسته د نورو اقتصادي بدلونونو او پرمختګونو لپاره پیلامه شول. دغو بنسټونو نه یوازې پر اقتصادي هوساینې او انګېزو، بلکې پر هغو کسانو یې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هم ژور اغېز وښندي چې د یادو بنسټونو له امتیازاتو یې ګټه اخیسته. په برېتانیا کې دا بنسټونه د عمومي اجماع له لارې نه دي رامنځته شوي، بلکې د واک پر سر د ښځلبلو ډلو ترمنځ د سختو نښتو په پایله کې رامنځته شول. هرې ډلې هڅه کوله چې بنسټونه په خپله ګټه را وخرخوي. په شپاړسمه او اولسمه پېړۍ کې د بنسټونو پر سر دغه مبارزه بلاخره پر دوو برخلیک ټاکونکو پېښو تمامه شوه: د برېتانیا کورنۍ جګړه (١٦٤٢ – ١٦٥١) او پرتمین انقلاب (١٦٨٨).

پرتمین انقلاب د پاچا او د هغه د کابینې واکونه محدود او د اقتصادي بنسټونو د څرنګوالي واک یې پارلمان ته پرېښود. دغه انقلاب په ورته وخت کې د ټولنې د ښځلبلو اقشارو پر مخ د سیاسي نظام دروازې پرانېستې، چې په دې توګه خلکو ته د حکومت پر کړنو او کارونو د نظارت حق ورکړل شو. پرتمین انقلاب د یوې پراخ بنسټه[1] ټولنې په لور حرکت و او دغه راز د سیاسي مرکزیت یا سنټرالیزېشن رامنځته کېدا ته یې لار پرانېسته او دا بهیر لاپسې چټک شو. پرتمین انقلاب د پرانیستو بنسټونو یوه ټولګه وزېروله او په پایله کې اقتصادي بنسټونو هم د پرانیست والي پر لور حرکت پیل کړ. د اولسمې پېړۍ په لومړیو کې په برېتانیا کې د فیوډالېزم د وخت مریتوب او سخت محدودیتونه نور له منځه تللي وو، خو لا هم د خلکو د اقتصادي فعالیتونو پر وړاندې بلا خنډونه پراته وو؛ کورنی اقتصاد او بهرنۍ سوداګري له سخت انحصار سره مخ وو، حکومت په خپل سر د مالیاتو ټاکلو ته مخه کړې وه او په حقوقي سیستم کې یې لاسوهنه کوله، د ځمکو په برخه کې داسې زاړه او سولېدلي

[1] Pluralistic

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قوانين حاکم وو، چې د سوداګرۍ او پانګونې پر وړاندې يې خنډونه رامنځته کړي وو، خو له پرتمين انقلاب وروسته وضعيت بدل شو. حکومت د اقتصادي بنسټونو يوه داسې ټولګه رامنځته کړه چې پانګونه، سوداګري او نوښتونه يې هڅول. د دې بنسټونو پر مټ د مالکيت حقوق- له دې جملې د نوښت يا اختراع د ثبت حقوق او په ټوله کې د فکري مالکيت حقوق پلي او په رسميت وپېژندل شول. په پايله کې د نوښتونو د پنځولو انګېزه ايجاد شوه او د قانون او نظم ټينګښت ته لار هواره شوه. هغه څه چې له تاريخي پلوه يو بېساری ګام بلل کېده، هغه د برېښنايا پر ټولو وګړو د قوانينو عملي کول و. خپلسري مالیات او انحصارات په بشپړ ډول له منځه يووړل شول، حکومت تشبثات او اقتصادي فعاليتونه وهڅول، حکومت د صنعت د پراختيا په موخه نه يوازې د دې سکتور پر مخ پراته خنډونه اوبه کړل، بلکې ټول سمندري ځواک يې د برېښنويانو د کاروبار د خوندیتوب لپاره وقف کړ. د مالکيت حقونو په بنسټيزه کېدو سره، دولت د اقتصادي ودې په موخه د زېربنا او په ځانګړې توګه د سړکونو، کانالونو او وروسته د ريل کرښو پر جوړولو لاس پورې کړ چې د صنعت په پراختيا کې يې حياتي رول درلود. دغو بنسټونو له شک پرته خلک هڅول، د اقتصاد پرمختګ ماشين يې په خوځښت راوست او په پايله کې صنعتي انقلاب ته نوره هم لار هواره شوه. په دې لړ کې تر ټولو مهمه خبره دا وه چې صنعتي انقلاب پر ټکنالوژيکي پرمختګونو ولاړ و او دا انقلاب په اروپا کې د تېرو پېړيو له علمي لاسته راوړونو خړوبېده. دا د تېر په پرتله يو بېساری پرمختګ و، چې د علمي څېړنو او د يو شمېر کسانو د نبوغ پرمټ رامنځته شو. د انقلاب انرژي له مارکېټه سر راپورته کړی و چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټکنالوژۍ د پراختیا او ایجاد لپاره یې ګټور فرصتونه رامنځته کړل. دا د مارکېټ پرانیستی طبیعت و، چې خلک یې هڅول څو خپله وړتیا او پوهه وکاروي. دا بدلون همدا راز پر زده کړو او مهارتونو ولاړ و، ځکه چې هغه وخت همدا وړتیا او زده کړې وې چې کارګرانو د ټکنالوژۍ پنځونې ته مخه کړه. دا کومه تصادفي پېښه نه وه، چې له پرتمین انقلاب یوازې څو لسیزې وروسته په برېتانیا کې صنعتي انقلاب هم پیل شو. د برېتانیا ستر مخترعین لکه د بخار ماشین بشپړوونکی جېمز واټ، د بخار د لومړني لوکوموټیف جوړوونکی «ریچارډ تروتیک»، د نساجۍ ماشین مخترع «ریچارډ ارکرایټ» او د بخار کښتۍ مخترع «ایسبارډ کېنګ ډام برونل»؛ خپلې طرحې او ایډیاوې هغه وخت بریالیتوب ته ورسولې، کله چې د مالکیت حقونو له خوندیتوب څخه ډاډه شول. دوی داسې مارکېټونه وموندل چې محصولات او نوښتونه په ښه ګټه پکې پلورل کېدل او په لویه کچه تري استفاده کېده. جېمز واټ په ۱۷۷۵ کال کې وروسته له هغه چې په د بخار ماشین یا د هغه په وینا د «اور ماشین» د اختراع مالکیت یا حق تمدید کړ، خپل پلار ته یې په لیک کې ولیکل:

«ګرانه پلاره! له یو لړ مخالفتونو او جنجالونو وروسته په دې وتوانېدم چې د خپل اورماشین د مالکیت حق په اړه له پارلمانه قانوني سند واخلم، دا سند به په ټوله برېتانیا او د هغه په مستعمرو کې د راتلونکو ۳۵ کلونو لپاره زما او زما د ځایناستو حقوق تضمینوي، هیله لرم چې دا به زما لپاره ډېر ګټور وي، په داسې حال کې چې اوسمهال د دې ماشینونو لپاره د پامونړ تقاضا موجوده ده.»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په لیک کې دوه شیان ډېر څرګند دي: واټ په برېټانیا او د هغې په مستعمرو کې د بازار هغو فرصتونو هڅولی و، چې ده یې اټکل کړی و. دویم دا چې واټ څنګه بریالی شو چې له پارلمانه د خپل فکري مالکیت د حقوقو په اړه سند ترلاسه کړي.؟ په برېټانیا کې ټکنالوژیکي پرمختګونه، کار ته د کسبګرو او کارګرو جذبول، د پانګونې هڅول او له وړتیاوو او مهارتونو ګټوره استفاده، ټول د پرانیستو اقتصادي بنسټونو پر مټ ممکن شول. دغه بنسټونه په خپل وار په دې هېواد کې له سیاسي بنسټونو سره تړلي وو. د برېټانیا د سیاسي بنسټونو په وده او پراختیا کې دوه عوامل خورا اغېزناک و؛ لومړی عامل سیاسي بنسټونه وو چې متمرکز سیاسي نظام یې رامنځته کړی و او دې کار بیا په برېټانیا کې د پرانیستو بنسټونو جوړېدا ته لار هواره کړه. که څه هم دغه فکټور برېتانیا پر نورې نړۍ برلاسې کوله، خو نور اروپایي هېوادونه لکه فرانسه او هسپانیا هم تر یې کم نه و. تر دې هم مهم فکټور، د پرتمین انقلاب په نتیجه کې د پاچا او دولتي چارواکو د واکونو محدودېدل و. دغې پېښې د پراخ بنسټه سیاسي بنسټونو جوړېدو ته لار پرانیسته او بیا وروسته د پرانیستو اقتصادي بنسټونو په رامنځته کېدو سره لومړنی صنعتي انقلاب را وټوکېد.

کوچنۍ؛ خو مهم توپیرونه

د برېټانیا له صنعتي انقلاب سره نړیواله نابرابري په ډراماټیک ډول زیاته شوه، ځکه چې ټکنالوژي او نوښتونه سراسري شوي نه وو او د ارکرایټ او واټ په څېر یوازې د نړۍ یوې کوچنۍ برخې دغو اسانتیاوو ته لاسرسی درلود. د ټکنالوژۍ د دغې را پورته شوې څېې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په وړاندې د نړۍ ملتونو دوه انتخابه لرل: یا به بېوزلۍ ته تسلیمېدل او یا به یې د دوامدارې اقتصادي ودې په لور ګامونه اخیستل. دغه بدلون په لویه کچه له هغو بنسټونو سرچینه اخیسته، چې د نړۍ هېوادونو د تاریخ په اوږدو کې ځان ته غوره کړي وو. د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې د نړۍ په بېلابېلو برخو کې په سیاسي او اقتصادي بنسټونو کې د پامور توپیرونه موجود و، خو دغه توپیرونه له کوم ځایه راغلي وو؟

په ۱۶۸۸ کال کې د برېتانیا سیاسي او اقتصادي بنسټونه د یو شمېر هېوادونو لکه فرانسې او هسپانیې په پرتله د سیاسي پراختیا لور ته په حرکت کې و، خو که سل کاله مخکې حالاتو ته نظر وکړو، یعنې په ۱۵۸۸ کال کې دغه توپیرونه کابو له صفر سره ضرب و. په درې واړو هېوادونو کې استبدادي شاهي نظامونه واکمن و: لومړۍ الیزابت په برېتانیا کې، دویم فلیپ په هسپانیا کې او دویم هنري په فرانسه کې. دغه واکمنان د ټولنې له ولسي بنسټونو لکه په برېتانیا کې له پارلمان، په هسپانیا کې له کورتس او په فرانسه کې له جنرل استټس سره په تقابل کې و. دوی د ډېرو حقوقو او پر پاچاهۍ د نظارت غوښتنه کوله. د یادو بنسټونو د واکونو او د عمل ازادۍ ترمنځ توپیر موجود و، مثلا؛ د برېتانیا پارلمان او د هسپانیا کورتس دواړو پر مالیاتو د نظارت حق درلود، خو د فرانسې جنرل استټس دا واک نه درلود. په هسپانیا کې دا موضوع ډېره کمرنګه هم وه، ځکه چې له ۱۴۹۲ کال وروسته هسپانوي واکمنانو د امریکا لویه وچه کې ستره امپراتوري جوړه کړې وه او هلته یې له سرو او سپینو زرو عظیمه ګټه ترلاسه کوله. په برېتانیا کې بل ډول حالت و. لومړۍ الیزابت په مالي چارو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې پوره خپلواکه نه وه، نو له دې کبله د ډېرو مالیاتو وضعه کولو لپاره یې د پارلمان رضایت ته اړتیا درلوده، خو پارلمان د دې کار په بدل کې له الیزابت څخه د انحصاراتو په برخه کې د هغې د واکونو محدودېدل غوښتل. په دې کشمکش کې پارلمان بالاخره ګټونکی شو، خو په هسپانیا کې ورته لوبه د کورتس پر زیان پای ته ورسېده. هلته کاروبار او سوداګري نه یوازې انحصار شوه، بلکې دا انحصار د هسپانوي سلطنت لاس ته ولوېد. دغه توپیرونه چې په لومړي سر کې کوچني ګڼل کېدل، په اوولسمه پېړۍ کې یې ډېر اهمیت پیدا کړ. سره له دې چې د امریکا لویه وچه په ۱۴۹۲ کال کې کشف شوې وه او «واسکو ډا ګاما» په ۱۴۹۸ کال کې د «Cape of Good Hope» په دوړې وهلو سره د افریقا د سوېل په وروستۍ برخه کې هند ته رسېدلی و، خو له ۱۶۰۰ کال وروسته و، چې په نړۍ او په ځانګړې توګه په اتلانتیک کې د سوداګرۍ د پراختیا بهیر پیل شو. په ۱۵۸۵ کال کې برېتانیا د اوسنۍ شمالي کارولینا په ریونویک «Roanoke» ټاپو کې خپله مستعمره جوړه کړه. په ۱۶۰۰ کال کې د برېتانیا ختیځ هند کمپنۍ جوړه شوه. دغې کمپنۍ په ۱۶۰۲ کال کې هالنډي سیال پیدا کړ. ویرجینیا کمپنۍ په ۱۶۰۷ کال کې د جېمز ټاون مستعمره مېشتي ښار جوړ کړ. په ۱۶۲۷ کال کې د باربادوس تر اشغال وروسته، د کارابین بحیرې شاوخوا سیمې هم په ۱۶۲۰ مه لسیزه کې د استعمار منګولو ته ولوېدې. فرانسه هم د اتلانتیک په لور راوخوځېده او په ۱۶۰۸ کال کې یې کیوبک چې اوسنۍ کاناډا یې بولي، د خپل نوې پلازمېنې په توګه وټاکله. د اقتصادي پراختیایي غوښتنې دغو سیاستونو د فرانسې او هسپانیې په پرتله د برېتانیا پر بنسټونو ډېر متفاوت اثرات پرېښودل. لومړۍ الیزابت او د هغې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځایناستي د امریکا په لویه وچه کې د تجارت په انحصارولو بریالي نه شول، خو نورو اروپایي پاچاهانو دا کار وکړ. په برېتانیا او اتلانتیک کې استعمار د شتمنو سوداګرو یوه ستره ډله رامنځته کړې وه او له شاهي دربار سره یې دومره اړیکې نه لرلې، خو په هسپانیا او فرانسه کې داسې نه و. انګرېزي سوداګرو د پاچا نظارت نه مانه او په سیاسي بنسټونو کې د بدلون او همدارنګه د پاچا د واکونو محدودول یې غوښتل. هغوی د برېتانیا په کورنۍ جګړه او پرتمین انقلاب کې مهم رول ولوباوه. په نورو ځایونو کې هم ورته پېښې وشوې. د ۱۶۴۸ او ۱۶۵۲ کلونو ترمنځ د فرانسې پاچاهي د فرانډ «Fronde» پاڅون سره مخ وه، خو د فرانسې او برېتانیا ترمنځ توپیر دا و، چې په برېتانیا کې د استبداد مخالفین واک ته ورسېدل، ځکه هغوی نسبتاً شتمن او په فرانسې او هسپانیې کې د استبداد ضد ډلو په پرتله مخکښ او بانفوذه و. هغه جلا مسیرونه چې برېتانیا، فرانسې او هسپانیا په اولسمې پېړۍ کې طی کړي وو، د تاریخ په یوه حساسه مقطعه کې د کوچنیو بنسټي توپیرونو غبرګون په ډاګه کوي. د حساسې مقطعې په جریان کې یوه مهمه تاریخي پېښه کولای شي چې د یوه هېواد د سیاسي او اقتصادي قدرت ترمنځ موجوده توازن کاواکه کړي، دا ډول پېښې کولای شي چې یوازې یو هېواد اغېزمن کړي، لکه په ۱۹۷۶ کال کې چې د چین د کمونېست ګوند د مشر «ماوو» مرګ د کمونېست چین لپاره د تاریخ یوه حساسه مقطعه رامنځته کړه. په دې توګه حساسه مقطعه معمولا د ټولنې یوه ستره برخه متاثره کوي، لکه استعمار او تر استعمار وروسته حالاتو چې نړۍ یې اغېزمنه کړه. د تاریخ دا حساسه مقطعه ډېره مهمه ګڼل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېږي، ځکه چې د زېښونکو سياسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ همکاري او له يو بل څخه ملاتړ، د تدريجي پراختيا پر وړاندې غټ خنډ دی. د دې وضعيت دوام يوه خبيثه کړۍ رامنځته کوي. هغه کسان چې له دغسې وضعيت څخه ګټه اخلي، شتمن او په ښه توګه منظم شوي دي؛ نو ځکه په اسانۍ بدلون او اصلاحاتو ته غاړه نه ږدي. کله چې حساسه مقطعه رارسېږي، ځيني کوچني توپيرونه خپل ارزښت په ډاګه کوي او دا لومړني بنسټې اختلافونه دي چې د دې حساسې مقطعې پر وړاندې د ډېرو متفاوتو غبرګونونو د رامنځته کېدو لامل کېږي. دا چې ولې د پراختيايي بهير د تاريخ په اوږدو کې د فرانسې، برېتانيا او هسپانيا ترمنځ ناچيزه توپيرونه موجود دي، لامل يې همدا دی. د تاريخ دا ټولې حساسې مقطعې له هغې پېښې سرچينه اخلي، کله چې اروپايان په اتلانتيک کې له اقتصادي فرصتونو برخمن شول.

د تاريخ په دې برخليک ټاکونکي پړاو کې ان کوچني بنسټې توپيرونه هم مهم رول لوبوي، پاتې شول لوی توپيرونه چې ارزښت يې تر دې هم لوړ دی. په ۱۵۸۸ کال کې د فرانسې او برېتانيا ترمنځ توپيرونه ډېر لږ، خو د ختيځې او لوېديځې اروپا ترمنځ ډېر ژور و. په لوېديځ لکه برېتانيا، فرانسې او هسپانيا کې متمرکز حکومتونه موجود و، چې د پارلمان، کورټس او جنرل استټس په څېر مشروطه بنسټونو څخه برخمن و. د دوی ترمنځ د اقتصادي بنسټونو په برخه کې ځيني شباهتونه موجود و، لکه د سرفډم يا د خان-رعيت طبقې پکې نه وې. په ختيځه اروپا کې وضعيت بل ډول و، د بېلګې په توګه؛ د پولنډ-

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لږتوانیا پاچاهي د سلکتا[1] په نوم د یوه ډله اشرافو له خوا اداره کېده. دوی ډېر ځواکمن وو چې حتی د پاچا د ټاکلو لپاره یې په خپل منځ کې ټاکنې کولې. دا پاچاهي د فرانسې په څېر نه وه چې پاچا څوارلسم 'لویي' په یوازې ځان اداره کوله، بلکې د واکمنانو د یوې ډلې ګډه پاچاهي وه او زېښونکو سیاسي بنسټونو ته ورته بڼه یې لرله. سلکتا معمولا پر یوې کلیوالې ټولنې حکومت کاوه چې اوسېدونکي یې تر ډېره سرفیان وو، کوم چې هېڅ ډول سیاسي ازادي یې نه لرله او له اقتصادي فرصتونو محروم وو. په لرې ختیځ کې د روس امپراتور «ستر پېټر» ان د فرانسې د څوارلسم لویي په پرتله هم یو سخت استبدادي او زېښونکی رژیم ساز کړی و.

اتمه نقشه د نولسمې پېړۍ په ترڅ کې د ختیځې او لوېدیځې اروپا ترمنځ شته ستر توپیرونه په ډاګه کوي.

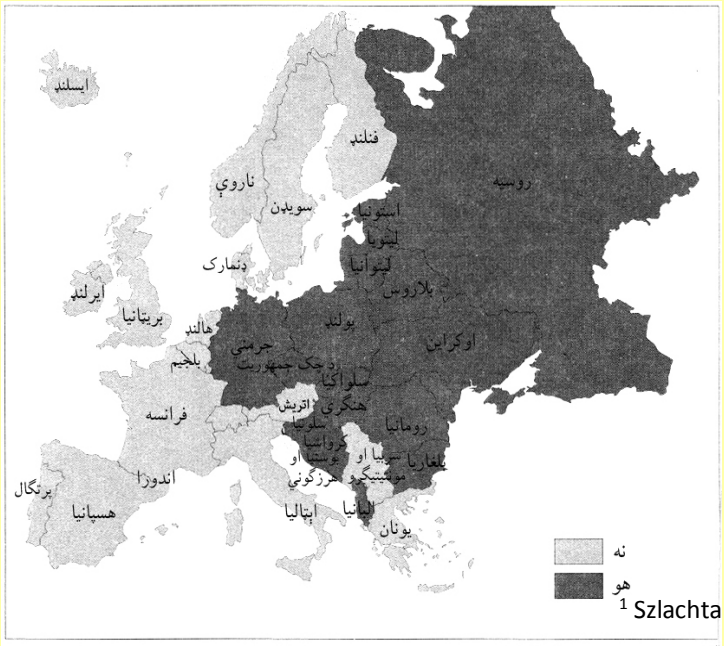

[1] Szlachta

۸مه نقشه: په ۱۸۰۰ کال کې خان-رعیت نظام په اروپا کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دا نقشه ښيي چې په ۱۸۰۰ کال کې په کومو هېوادونو کې طبقاتي نظامونه موجود او په کومو کې نه و. هغه هېوادونه په تت یا پیکه رنګ ښودل شوي دي، هلته دا نظام موجود و او هغه چې په تور تېز رنګ ښودل شوي دي، هلته له منځه تللي وو. ختیځه اروپا په تت رنګ او لوېدیځه په تېز رنګ ښودل شوي دي، خو په لوېدیځ کې بنسټونه د ختیځ هغو په پرتله ډېر متفاوت نه و. لکه څرنګه چې ومو لیدل، د دوارو ترمنځ توپیرونه په څوارلسمه پېړۍ یعنی په ۱۳۴۶ کال کې هغه مهال چې طاعون په اروپا کې خپور شوی و، رابرسېره شول. له دې وړاندې د لوېدیځ او ختیځ د سیاسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ توپیرونه ډېر لږ و، حتی برېتانیا او هنګري د یوې کورنۍ د غړو «Angevins» له خوا اداره کېدل. هغه مهم بنسټي توپیرونه چې د طاعون له خپرېدو وروسته رابرسېره شول، په اولسمه، اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې یې د پامونړ توپیرونو ته زمینه برابره کړه. خو دغه کوچني بنسټي توپیرونه چې وروسته د سترو توپیرونو د پیل سبب شول، لومړی له کومه ځایه پیل شول؟ ولې ختیځې اروپا په څوارلسمه پېړۍ کې د لوېدیځې اروپا په پرتله متحول سیاسي او اقتصادي بنسټونه لرل؟ ولې د فرانسې او هسپانیې په پرتله په برېتانیا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې د پارلمان او پاچا ترمنځ د قدرت اندول متفاوت و؟ په راتلونکي څپرکي کې به ولولو، چې حتی هغه ټولنې چې د ننني هغو په پرتله ډېر لږ پېچلی جوړښت لري، داسې اقتصادي او سیاسي بنسټونه زېږوي چې د وګړو پر ژوند یې ژور اغېز ښندي، لکه څرنګه چې په ننني بوتسوانا کې د «سن» وګړو د ټولنې په اړه له مطالعې څخه جوتېږي، دا چاره حتی د «د ښکار له سرچینو تغذیه کېدونکو ټولنو» په اړه چې دایمي استوګنځي یې نه لرل او کرنې ته یې مخه نه وه کړې، هم صدق کوي. دوه ټولنې هېڅکله مشابه بنسټونه نه شي جوړولای. دوی هر یو جلا دودونه، د مالکیت جلا سیستمونه او ان د ښکار شوې غوښې د وېش په برخه کې جلا کړنلارې لري. ښایي ځینې یې د مخورو او سپین ږیرو واک ته په درنښت قایل وي، خو ځینې یې په رسمیت نه پېژني، یو شمېر یې په هماغه لومړیو کې د واک سیاسي تمرکز رامنځته کوي، خو نور یې نه کوي. انساني ټولنې تل د تاریخي توپیرونو، واک او یا یوازې د تصادف له امله له سیاسي او اقتصادي کشمکشونو سره مخ وي، چې دا شخړې په ښلابښلو طریقو حل و فصل کېږي. دا توپیرونه ښایي په لومړي سرکې کم وګڼل شي، خو وروسته ژور کېږي او د بنسټې بېلتون یوه پروسه رامنځته کوي. لکه د موجوداتو دوه جلا شوې ډلې چې د جینټیکي دوران په نامه پروسه کې له یوه بل څخه په ځنډ جلا کېږي، ځکه په تصادفي ډول نور بېلابېل جینټیکي بدلونونه ورسره یو ځای کیږي. نو په دې توګه دوه مشابه ټولنې هم په ورته ډول خو په ځنډ له یوه بله په بنسټې توګه جلا کېږي. جنیټیکي بدلون د ټولنیز بدلون په څېر مسیر یې له وړاندې نه شي اټکل کېدای او هېڅ اړتیا هم نه شته چې له یو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بل سره یو ځای شي. دا پېړۍ وخت نیسي تر څو د دوی بدلون محسوس شي او ځینې وخت خو حتی ستر بدلونونه پکې رامنځته کېږي. د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د اقتصادي ودې متفاوت مثالونه له هغه تعامل سره بشپړه اړیکه لري چې د تاریخ په حساسه مقطعه او د بنسټې انتقال پروسه کې رامنځته شوې وي. موجوده سیاسي او اقتصادي بنسټونه چې د انتقال په یوه بنسټې پروسه کې رامنځته شوي وي او ځینې یې بیا د متقابل غبرګون نتیجه وي، داسې بنیادونه جوړوي چې پر اساس یې یاد بدلونونه رامنځته کېږي.

طاعون او له ۱۶۰۰ کال وروسته د سوداګرۍ بېسارې پراختیا، دواړه د اروپایي قدرتونو لپاره د تاریخ حساسه مقطعه وه او له لومړنیو متفاوتو بنسټونو سره تعامل یو ستر توپیر رامنځته کړ. دا چې په ۱۳۴۶ کال کې د لوېدیځې اروپا اوسېدونکو د ختیځې اروپا په پرتله ډېره خپلواکي او قدرت درلود، هلته طاعون د فیوډالېزم په زوال تمام شو، خو په ختیځ کې یې د سرفډام یا د فیوډالي نظام دویمه بڼه رامنځته کړه، ځکه چې ختیځې او لوېدیځې اروپا په څوارلسمه میلادي پېړۍ کې په سیاسي او اقتصادي لحاظ له یو بل څخه بېلتون ته مخه کړې وه. دغه راز د اولسمې، اتلسمې او نولسمې پېړیو اقتصادي فرصتونو هم د دوی لپاره متفاوتې پایلې لرلې. له دې کبله چې په ۱۶۰۰ کال کې د برېتانیا پاچا د فرانسې او هسپانیې د پاچاهانو په پرتله محدود واکونه لرل، په اتلانتیک سیمه کې د سوداګرۍ پیل شوي بهیر په برېتانیا کې نویو بنسټونو او سیاسي پلورالېزم ته لار هواره کړه، خو په فرانسې او هسپانیې کې برعکس، سلطنتي نظامونه لاپسې ټینګ شول.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د تاریخ پېښېدونکې واقعې

د حساسې مقطعې په جریان کې د پېښو پایلې د تاریخ وزن ته په کتو خپله پرېکړه کوي؛ ځکه چې موجوده سیاسي او اقتصادي بنسټونه د قواوو توازن ته شکل ورکوي او دا څرګندوي چې له سیاسي پلوه کوم شیان ممکن دي. البته دا پایلې له تاریخي پلوه له مخکې اټکل شوې نه دي، بلکې محتملې یا پېښېدونکې وي. په دې لړ کې د بنسټې ودې کره مسیر په دې پورې تړلی چې کوم سیال قدرتونه به برلاسي کېږي، کومې ډلې به مخکښ ایتلافونه تشکیلوي او کوم مشران کولای شي چې پېښې په خپله ګټه را وڅرخوي.

که په برېټانیا کې د پرانېستو سیاسي بنسټونو شالید راوسپړو، نو د پېښېدونکو واقعاتو رول به راته په ښه توګه جوت شي. د برېټانیا د ۱۶۸۸ پرتمین انقلاب کې نه یوازې د انقلابینو د بریالیتوب پایلې له وړاندې اټکل شوې نه وې، بلکې ټول هغه انتخاب شوي مسیرونه چې دغه بدلون ته یې لار هواره کړه، د پېښېدونکو واقعاتو محصول و. د ګټونکو ډلو بریالیتوب د تاریخ له هغې مقطعې سره نه شلېدونکې اړیکه درلوده چې په اتلانتیک کې یې د سوداګرۍ په برخه کې بدلون ته لار هواره کړې وه، ځکه چې دغې پېښې د پاچا مخالف سوداګر شتمن او زړور کړل. خو یوه پېړۍ وروسته دا امکان ډېر کم لیدل کېده چې ګنې برېټانیا به یوه ورځ پر سمندر تسلط پیدا کوي، د کارابین حوزې او شمالي امریکا ډېرې برخې به اشغالوي او یا د امریکا لویې وچې او د ختیځ د ګټور تجارت ډېره برخه به خپلوي. په برېټانیا کې نه لومړۍ الیزابت او نه له هغې مخکې واکمنان په دې وتوانېدل چې یوه ځواکمنه سمندري قوه رامنځته کړي. د برېټانیا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سمندري ځواک د سوداګرو له شخصي ښېږيو او مانۍګانو جوړه وه چې د هسپانيې په پرتله ډېره کمزورې وه، خو په اتلانتيک حوزه کې شته ګټو او فرصتونو دغه مانۍګان ځان ته راکاږل او هلته يې د هسپانيا انحصار وننګاوه. هسپانيا په ۱۸۵۵ کال کې د دې ستونزې د هواري او همدارنګه په هالنډ-هسپانيا کې د برېټانيا د مداخلې د مخنيوي لپاره اقدام وکړ. د هسپانيا پاچا دويم فليپ د سيدونيا په مشرۍ د «ارمادا» په نامه ستره جنګي بېړۍ واستوله، په لومړي سر کې داسې ګڼل کېده چې انګرېزان به حتمي ماته خوري او هسپانويان به په اتلانتيک سمندرګي کې خپلې پښې ټينګوي او حتی د لومړۍ اليزابت د راپرځېدو او د هسپانويانو په لاس د برېټانوي ټاپوګانو د نيول کېدو وړاندوېنې کېدې، خو د تمې خلاف پېښه وشوه. خرابه هوا او د سيدونيا ستراتيژيکي تېروتنې چې د يوه تجربه کار قومندان تر مړينې وروسته تازه ټاکل شوی و، د ارمادا د ماتې لامل شول. انګرېزانو د هسپانويانو ډېر شمېر بېړۍ ويجاړې کړې. اتلانتيک سمندر اوس له لا ډېرو فرصتونو سره د انګرېزانو پرمخ پرانيستل شو، له دغې غير متوقع بريا مخکې ممکنه نه وه چې له پرتمين انقلاب وروسته په برېټانيا کې رامنځته شوي بنسټونه دې په ښه توګه پرمختګ وکړي. نهمه نقشه هسپانوي بېړۍ ښيي چې انګرېزانو د جګړې پرمهال د برېټانوي ټاپوګانو شاوخوا په نښه کړې.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

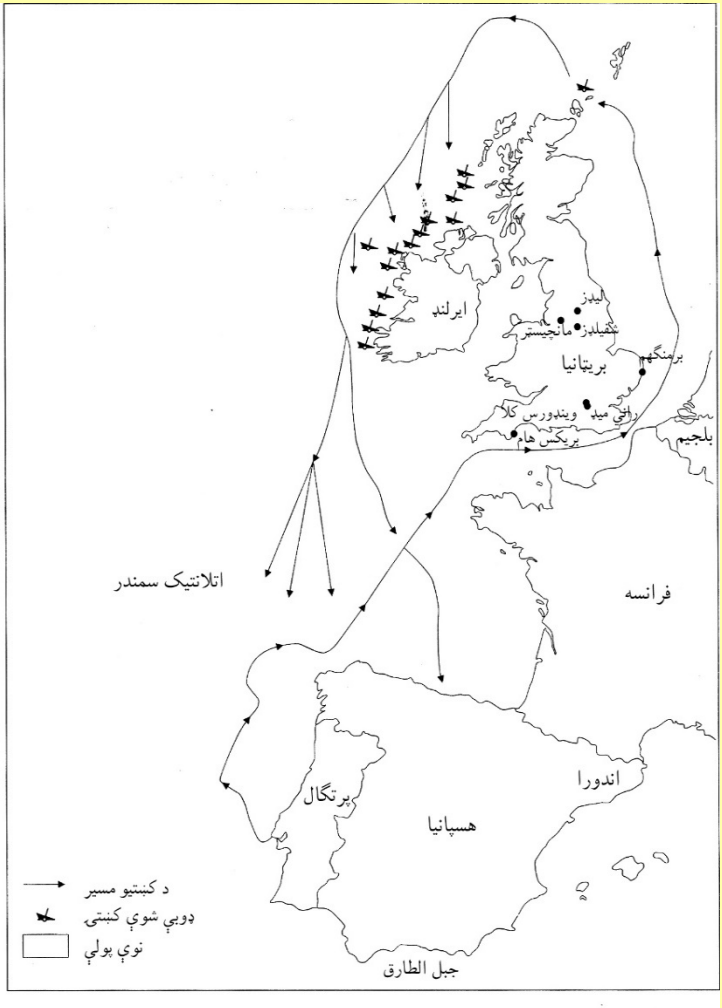

۹مه نقشه: د هسپانوي ارمادا ماتې شوې کښتۍ او هغه مهمې سیمې چې حساسې مقطعې یې و زیږولې.

په ۱۸۵۵ کال کې هیڅوا نه شوای کولای چې د دې بریا پایلې اټکل کړي. هغه وخت ښایي ډېر لږ کسان په دې پوهېدل چې دا بریا د تاریخ حساسه مقطعه زېږوي او یوه پېړۍ وروسته به یوه مهم سیاسي انقلاب ته لار هواروي. داسې باید ونه انګېرل شي چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تاریخ هره حساسه مقطعه یو بریالی سیاسي انقلاب یا مثبت بدلون رامنځته کوي. په تاریخ کې د ډېرو داسې انقلابونو او خوځښتونو مثالونه شته چې یو استبداد یې ختم کړی، خو بل ته یې لار هواره کړې، هغه مثال چې جرمنی ټولنپوه رابرټ مېشلز یې «د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون» بولي. دا قانون د «خبیثه کړۍ» یو مضر جوړښت دی.

تر دویمې نړیوالې جګړې په راوروسته لسیزو کې د استعمار د دورې له منځه تګ، د نویو خپلواکو دولتونو لپاره حساسې مقطعې وزېږولې. په افریقا او اسیا کې نویو ازاد شویو دولتونو هر یو د رابرټ مېلشز د کتاب پانې ځان ته ځانګړې کړې او د خپلو نیکونو تېروتنې یې بیا تکرار کړې. دوی تر ډېره د واک د وېش کړۍ راتنګې کړې، استبداد یې پیل کړ او حتی هغه نسبي هڅوونکي عوامل یې هم له منځه یوړل چې تر دې مخکې اقتصادي بنسټونو د پانګونې د جذب او اقتصادي ودې لپاره په ځان کې لرل. ډېر کم شمېر ټولنو لکه بوتسوانیا د تاریخ له دې حساسې مقطعې څخه د سیاسي او اقتصادي بدلونونو په موخه ګټه واخیسته. د تاریخ حساسه مقطعه دغه راز کولای شي چې د زېښونکو بنسټونو د فلجولو پر ځای د هغوی په ګټه کار وکړي، دا تکاملي سایکل کولای شي چې معکوس حرکت وکړي او د حساسې مقطعې په جریان کې د شته ننګونو له امله ښایي ورو ورو د استثماري کېدو لور ته میلان وکړي. دا چې دغه پېښه رامنځته کېږي او که نه، دا بیا د وړاندوېنې وړ نه ده. لکه څرنګه چې په شپږم څپرکي کې به یې ولولو، په منځنۍ پېړۍ کې د وینز جمهوریت د پرانېستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لور مهم او چټک ګامونه واخیستل، خو دا حرکت د برېتانیا د پرتمین انقلاب

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برعکس د زېښونکو بنسټونو د رامنځته کېدا لامل شو او یوې کوچنۍ ډلې سیاسي او اقتصادي قدرت په خپل انحصار کې واخیست.

د ځمکې لوړې ژورې

په اتلسمه پېړۍ کې په برېتانیا کې د پرانیستو بنسټونو تر چتر لاندې د بازار اقتصاد او د دوامدارې اقتصادي ودې څپه د نړۍ نورو هېوادونو ته هم خپره شوه او دې کار برېتانویانو ته فرصت برابر کړ چې د نړۍ یوه لویه برخه اشغال کړي. که څه هم د برېتانیا د اقتصادي ودې اغېز د نړۍ ګوټ ګوټ ته وغځېد، خو دغه بدلون نه شوای کولی چې د نړۍ د هېوادونو اقتصادي او سیاسي بنسټونه په اتومات ډول له ځان سره راونغاړي. د صنعتي انقلاب خپرېدو پر نړۍ داسې اغېز وښند، لکه طاعون چې لوېدیځه او ختیځه اروپا اغېزمن کړل. دغه راز په اتلانتیک کې د سوداګرۍ پراختیا د برېتانیا او هسپانیا برخلیکونه بدل کړل، همدغه بېلابېل بنسټونه وو چې د نړۍ په بېلابېلو برخو کې یې پایلې په یو بل پسې راخرګندېدې. دا بنسټونه په حقیقت کې له یو بل څخه ډېر متفاوت و، د دوی ترمنځ کوچني توپیرونه د وخت په تېرېدو او د تاریخ د حساسې مقطعې په جریان کې ژور شول. دغه بنسټي یا ساختاري توپیرونه او د هغې اغېزې دا تمایل لري چې د سپېڅلې او خبیثه کړۍ د شتون له امله موجوده وضعیت حفظ کړي. دا هغه مهم موضوعات دي چې مورِ ته په نړۍ کې د نابرابرۍ او زمورِ ګردچاپېره د ځمکې لوړې ژورې راښیي.

یو شمېر هېوادونو برېتانیا ته ورته بنسټونه رامنځته کړل، خو له مختلفو لیدلورو. دا موضوع په اروپایي مستعمرو لکه کانادا، استرالیا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او امریکا متحده ایالتونو کې ډېر صدق کوي. که څه هم د صنعتي انقلاب په لړ کې د یادو هېوادونو سیاسي او اقتصادي بنسټونه تازه د جوړېدو په حال کې وو. لکه څرنګه چې په لومړي څپرکي کې مو ولوستل، هغه بهیر چې په ۱۶۰۷ کال کې د جېمز ټاون ښار په جوړېدو سره پیل او د متحده ایالتونو د خپلواکۍ جګړې او بیا د اساسي قانون د تصویب پر مهال اوج ته ورسېد، د برېټانیا پرتمین انقلاب سره ډېر مشترکات لري، ځکه چې په متحده ایالتونو کې پیل شوي دغه بهیر هم د یوه متمرکز او پراخ بنسټه سیاسي نظام جوړېدو ته لار هواره کړه. وروسته صنعتي انقلاب ډېر ژر یادو هېوادونو ته خپور شو. د صنعتي انقلاب په پېر کې لوېدیځه اروپا د تاریخ د بېلابېلو پړاوونو په تېرولو سره ایله د برېټانیا په څېر بنسټونو څخه برخمنه شوه. د برېټانیا او نورو اروپایي هېوادونو ترمنځ کوچني؛ خو مهم توپیرونه د دې لامل شول چې صنعتي انقلاب په برېټانیا کې سر راپورته کړي، نه په فرانسه کې. دغه انقلاب د اروپایي هېوادونو لپاره کاملاً نوی حالت او ننګونې وزېړولې او د فرانسې انقلاب په رامنځته کېدو سره یې د شخړو او ټکر نوی تخم وکره. د فرانسې انقلاب د تاریخ بل هغه حساس پړاو یا مقطعه وه، چې د لوېدیځې اروپا بنسټونه یې د برېټانیا په څېر کېدو ته هڅول، خو ختیځه اروپا نوره هم پر شا ولاړه. د نړۍ نورو هېوادونو نورې لارې تعقیب کړې. اروپایي استعمار د امریکا په لویه وچه کې بنسټیې توپیرونه رامنځته کړل.

په داسې حال کې چې په متحده ایالتونو او کانادا کې پرانیستي بنسټونه رامنځته شول، خو لاتیني امریکا بیا زېښنونکي بنسټونه خپل کړل، چې په امریکا کې د اقتصادي نابرابرۍ وضعیت په ډاګه کوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په لاتینه امریکا کې له هسپانوي ښکېلاکه په میراث پاتې بنسټونه پر خپل ځای پاتې شول، چې په پایله کې یې د یادې سیمې لویه برخه د بېوزلۍ د بلا خولې ته ورکړه. خو ارجنټاین او چیلي د دې سیمې نېکمرغه هېوادونه وو، په یادو دوو هېوادونو کې سرچینې کمې او اوسېدونکي یې بومي خلک وو، نو ځکه هسپانویانو خپل ټول پام د ازټېک، مایا او اینکا تمدنونو قلمرو په لور اړولی و او هغوی یې هېر کړي وو. دا چې د ارجنټاین شمال لوېدیځه سیمه ډېره بېوزله ده، کوم تصادف نه دی، ځکه یاده سیمه یو وخت د هسپانوي استعمار تر قلمرو لاندې وه. په دې سیمه کې دوامداره فقر چې د زېږېدونکو بنسټونو میراث دی، هغه ناورین ته ورته دی چې «پوتسي» د میتا بنسټونو په واسطه په پیرو او بولیویا کې رامنځته کړی و. (لومړی څپرکی)

افریقا د نړۍ هغه لویه وچه وه چې د صنعتي انقلاب په پایله کې له رامنځته شویو فرصتونو څخه یې په ډېره کمه پیمانه ګټه پورته کړه، دغه لویه وچه په تېرو ۱۰۰۰ کلونو کې له یو څو محدودو برخو پرته؛ د سیاسي پراختیا، ټکنالوژۍ او اقتصادي هوساینې په برخو کې له نورې نړۍ ډېره وروسته پاتې ده. دا د نړۍ هغه لویه وچه ده چې پیاوړي متمرکز دولتونه په کې ډېر وروسته او په ډېر ناقص ډول رامنځته شول. د کانګو په څېر په ګڼو افریقایي هېوادونو کې استبدادي نظامونه واکمن و، چې معمولا لنډ عمر یې درلود او ډېر ژر ړنګېدل. افغانستان، هایټي او نیپال هم له افریقا سره په دې میراث کې شریک دي، دغه درې هېوادونه پر خپل قلمرو کې د سراسري حاکمیت په ټینګولو او ان نسبي اقتصادي پرمختګ ته په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

رسېدو کې پاتې راغلي دي. که څه هم افغانستان، هايټي او نيپال د نړۍ په نورو برخو کې موقعيت لري، خو د بنسټونو له پلوه د افريقا جنوبي صحرا او نورو بېوزلو هېوادونو سره نږدې ورته والی لري. دا چې افريقايي بنسټونه ولې همداسې تر ننه په استثماري بڼه پاتې شول، لامل يې د تاريخ هغه حساسه مقطعه وه چې د اتلانتيک سيمه کې د مريانو تجارت د پراختيا پرمهال رامنځته شوې وه. کله چې اروپايي سوداګر اتلانتيک ته ورسېدل، هلته د کانګو پاچاهۍ لپاره ګڼ نوي اقتصادي فرصتونه په مخ کې پراته وو. د لرې واټن تجارت چې اروپا يې بدله کړې وه، پر کانګو يې هم اغېز وښند، خو بيا هم لومړنيو بنسټي توپيرونو ځان راڅرګند کړ. له زېښنونکو بنسټونو سره مل استبدادي حکومت د خلکو کرنيز محصولات په زور اخيستل او ډلې ډلې خلک به يې د مريانو په توګه د وسلو او اشرافو ته د زينتي توکو په بدل کې پر پرتګاليانو پلورل.

د برېټانيا او کانګو ترمنځ لومړني توپيرونه په دې معنا چې، څومره چې د لرې واټن نويو اقتصادي فرصتونو په يوه حساسه مقطعه کې نور هېوادونه د پراخ بنسټه سياسي بنسټونو په لور سوق کول، همدومره په کانګو کې د استبداد له منځه تلو ته هيله مندي کمه وه. د مريتوب په سوداګرۍ کې د پرېمانه ګټې له امله نه يوازې په افريقا کې دا پديده لا پسې پراخه شوه او ان د خلکو د مالکيت حقوق يې وګوابنل، بلکې د شخړو او د بنسټونو د ويجاړتيا سبب شوه. هلته د پېړيو په اوږدو کې د حکومت د مرکزي کولو هر ډول هڅې له ناکامۍ سره مخ شوې او ګڼو افريقايي حکومتونو د ړنګېدو بدې پېښې تجربه کړې. که څه هم د مريتوب د ګټورې سوداګرۍ له کبله په افريقا کې يو شمېر ځواکمن دولتونه هم رامنځته شول، خو دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دولتونه پر جګړې او لوټمارۍ ولاړ وو. د امریکا د لویې وچې کشف ښایي د تاریخ د یوې حساسې مقطعې په توګه د برېټانیا د پرانېستو بنسټونو له پراختیا سره مرسته کړې وي، خو افریقایي بنسټونه یې له پخوا هم پسې زېږنوکي کړل. له ۱۸۰۷ کال وروسته د مریتوب سوداګري تر ډېره ختمه شوې وه، خو د اروپایي استعمار نوي پیل نه یوازې د افریقا لویې وچې په سوېل او لوېدیځ کې اقتصادي بیارغونه پر شا وتمبوله، بلکې د نظام په داخل کې یې هر ډول احتمالي اصلاحات هم له خنډ سره مخ کړل. دا په دې معنا و، چې حتی بهر سیمو لکه کانګو، ماداګاسکار، نامبیا او تانزانیا کې - هغه سیمې چې غلا، ناامنۍ او جنایت پکې خورا زیات و- د بنسټونو د بدلون لپاره ډېر لږ چانس درلود. تر ټولو ناوړه دا چې د استعمار له پای ته رسېدو وروسته په ۱۹۶۰ مه لسیزه کې، له استعماره پاتې پېچلو جوړښتونو افریقایي هېوادونه د استعمار له دورې هم پسې له بدو بدتر کړل. په زیاترو افریقایي هېوادونو کې د اقتصادي او سیاسي بنسټونو پراختیا په دې معنا وه چې، د دې پرځای چې د خپلواکۍ ترلاسه کول د وضعیت د بدلون لپاره حساسه مقطعه وګرځوي، نااهله مشرانو نور هم د بنسټونو استثماري کولو ته مخه کړه. کومې انګېزې چې یادو جوړښتونو رامنځته کړې، د هغو تاریخي پېښو بیا تکرار و، چې د مالکیت حقوق په کې غیر خوندي، استبداد په کې حاکم او د واک مرکزیت په نشت حساب و. افریقا اوس هم د صنعتي انقلاب مزه نه ده څکلې، ځکه چې دغه لویه وچه د زېږنوکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو د یوې خبیثه کړۍ په منګلو کې ایساره ده. بوتسوانا یوه استثنا ده. لکه څرنګه چې په راتلونکي څپرکي کې به یې وویني، په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نولسمه پېړۍ کې پاچا خاما «له ازادۍ وروسته د بوتسوانا د لومړي وزیر سېرتس خاما لمسی» د خپلې قبیلې د سیاسي او اقتصادي بنسټونو په اصلاح او مودرنیزه کولو لاس پورې کړ، دا بدلونونه د استعمار په وخت کې له منځه لاړ نه شول، چې لامل یې د استعمار پر وړاندې د خاما او نورو قبایلي مشرانو ځیرکانه مبارزه وه. د تاریخ حساسې مقطعې سره چلند چې له استعمار څخه د خپلواکۍ ترلاسه کول و، د بوتسوانا لپاره د اقتصادي او سیاسي بریالیتوبونو زېرې وکړل. دا هم د تاریخ د کوچنیو توپیرونو یوه بله پېښه وه. دلایل شته چې تاریخي پېښې د ژورو ریښو لرونکو پټو قوتونو پایلې ګڼل کېږي. موږ که څه هم په دې باور یوو چې د سیاسي او اقتصادي بنسټونو تاریخ ملتونو ته بدمرغي او نېکمرغي ورکوي، خو په دې هم باور مند یو چې د برېتانایا د پرتمین انقلاب په څېر نااټکل شوې پېښې هم ښایي یو مهم عامل وګڼل شي. کله چې سېرتس خاما په ۱۹۴۰ مه لسیزه کې په اروپا کې زده کړې کولې، د «رات ویلیمز» په نامه پر یوې سپین پوستې نجلۍ مین شو. د سوېلي افریقا اپارټاید رژیم د برېتانیا حکومت وهڅاوه چې بوتسوانا ته د نوموړي د راتګ مخه ونیسي، دا سیمه چې هغه مهال د بچوالېنډ په نامه یادېده، د سوېلي افریقا د عالي کمېشنرۍ له لوري اداره کېده. هغه له خپلې پاچاهۍ استعفا وکړه. کله چې نوموړی بېرته د استعمار ضد مبارزې لپاره راستون شو، دا ځل یې د پخوانیو بنسټونو پر ځای د نویو بنسټونو د ایجاد طرحه له ځان سره راوړې وه. خاما یو ځانګړی انسان و، له مال او شتمنۍ سره یې مینه نه درلوده او د هېواد بادۍ سره یې مینه لرله. ډېری افریقایي هېوادونو داسې بخت نه درلود. په بوتسوانا کې د بنسټونو تاریخي پراختیا او هم نااټکل شوي عوامل، دواړه په دې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برخه کې له اهمیت څخه برخمن و، ځکه چې دا عوامل د بوتسوانا په ګټه تمام شول.

په نولسمه پیړۍ کې د اسیا لویې وچې په لویه برخه کې ابسلوټیزم یا استبدادي رژیمونو د افریقا او ختیځې اروپا په څېر د صنعتي کېدو مخه ډپ کړه. په چین کې مطلق العنان استبدادي نظام واکمن و. مستقل ښارونه، سوداګر او صنعتکاران یا نه وو او یا له سیاسي پلوه ډېر کمزوري وو. چین له اروپایانو پیړۍ- پیړۍ مخکې یو ستر سمندري ځواک و، چې د لرې واټن په سوداګرۍ کې یې پراخه وندې لرله، خو دغه هېواد هغه مهال له سمندره ګوښه کړل شو، کله چې د پنځلسمې پیړۍ په لومړیو کې د مینګ امپراتورۍ پرېکړه وکړه چې د لرې واټن د سوداګرۍ پراختیا چې خلاق تخریب له ځان سره لري، واکمنۍ ته یې ګواښ جوړولی شي. په هند کې د بنسټیز حرکت بهیر متفاوتې پایلې لرلې، دلته یو ځانګړی طبقاتي او میراثي نظام رامنځته شو چې د بازار فعالیتونه او په اړونده برخو کې د کاري قوې وېش یې محدوداوه. دا هغه حالت و، چې په منځنۍ پیړۍ کې د اروپا فیوډالي نظام حاکم کړی و. هند دغه راز د مغولو تر واک لاندې یو بل مطلقه نظام هم تجربه کړ. په منځنۍ پیړۍ کې زیاترو اروپایي هېوادونو دا ډول نظامونه لرل. «بېکر»، «کوپر» او «سمېټ» په هند کې هغه انګلیسي کورنۍ وې چې د بېلابېلو شغلونو د ایجاد او میراث بنسټګر ګڼل کېږي. بېکریان پخوونکي وو، چې خواړه به یې تیارول، کوپریانو د بیرل جوړولو کاروبار کاوه او سمېټ کورنۍ اهنګري کوله. خو د کارونو د وېش دغه ډلبندي هېڅکله په هند کې د کېست نظام په څېر توپیرونه نه لرل او د افرادو د شغل په اړه شوې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وړاندوېنې په تدريج خپل ارزښت له لاسه ورکړ. که څه هم هندي سوداګرو د هند سمندر کې پر سوداګرۍ بوخت وو او په دې هېواد کې د نساجۍ ستر صنعت راټوکېدلی و، خو د مغولو استبدادي او کېست نظامونو د پرانيستو اقتصادي او سياسي بنسټونو د جوړېدو مخه ډپ کړې وه. په پنځلسمه پېړۍ کې، کله چې هند د انګرېزي ښکېلاک لاس ته ولوېد، د دې هېواد صنعتي کېدل ناشوني شول. چين هېڅکله د اروپايي زبرځواکونو له لوري اشغال نه کړل شو، خو د ۱۸۳۹ او ۱۸۴۲ کلونو ترمنځ او بيا د ۱۸۵۶ او ۱۸۶۰ کلونو په اوږدو کې د برېټانيا پر وړاندې د تریاکو په نامه جګړه کې له ماتې وروسته مجبور شو چې ننګينو ټرونونو ته غاړه کېږدي او اروپايي توکو ته اجازه ورکړي چې چينايي مارکېټونو ته لار پيدا کړي. په اسيا کې له جاپان پرته؛ هند، چين او نور هېوادونه چې د سوداګريزو فرصتونو په ګټه اخيستنه کې پاتې راغلي وو، له لوېديځې اروپا چې په چټکۍ د پرمختګ په حال کې وو؛ وروسته پاتې شول. د بنسټونو د پراختيا هغه مسير چې جاپان په نولسمه پېړۍ کې ځان ته ټاکلی کړی و، يو ځل بيا موږ ته د حساسې مقطعې او کوچنيو توپيرونو پر وړاندې چلند يا غبرګون په ګوته کوي. جاپان هم د چين په څېر مطلقه نظام درلود. د توکوګاوا کورنۍ چې په ۱۶۰۰ کال کې واک ته ورسېده، په هېواد کې فيوډالي سيستم حاکم کړی و، چې بهرنی تجارت يې منع شوی و. په جاپان هم د لوېديځ د مداخلې په پايله کې د تاريخ حساسې مقطعې سر راپورته کړ. د ۱۸۵۳ کال په جولای کې د «متيو سي پيري» تر قوماندې لاندې «ايدو» خليج ته څلور امريکايي جنګي بېړۍ داخلې شوې. امريکايانو هم له جاپان څخه هغسې امتيازات وغوښتل لکه د تریاکو جګړې پرمهال چې برېټانيا له

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چین څخه اخیستي وو، خو په جاپان کې دغې حساسې مقطعې ډېر متفاوت رول ولوباوه. که څه هم په چین او جاپان کې رامنځته شویو دواړو پېښو ډېر نږدېوالی سره درلود، خو په نولسمه پېړۍ کې دواړو هېوادونو د بنسټونو له پلوه جلا مسیرونه او لارې غوره کړې وې. توکوګاوا کورنۍ که څه هم په جاپان کې استثماري او استبدادي حکومت چلاوه، خو پر ځایي فیوډالي حکومتونو او مشرانو یې ډېر لږ کنټرول درلود، چې ورته یو ستر چلنج ګڼل کېده. خو د کروندګرو پر پاڅونونو او کورنیو شخړو سربېره، په چین کې مطلقه نظام پیاوړی او مخالفین کمزوري وو. په چین کې هېڅوا دا وړتیا نه لرله چې د حکومت پر وړاندې ودرېږي او د خپلې خوښې بنسټونه جوړ کړي. همدې کوچنیو بنسټیې توپیرونو چې چین او جاپان یې له لوېدیځې اروپا څخه جلا کاوه، سیمې ته د امریکا او برېتانیا د راتګ په پایله کې د رامنځته شوې حساسې مقطعې په جریان کې پرېکنده اغېزې تر شا پرېښودې.

چین د تریاکو له جګړې وروسته هم استبدادي ډوله رژیم ته دوام ورکړ، خو د جاپان پر وړاندې د امریکا ګواښ د حکومت مخالفین د توکوګاوا حکومت سره پیوستون ته وهڅول او دغه وضعیت په جاپان کې یوه سیاسي انقلاب یعنې د امپراتور مېجي بیاراتګ ته لار هواره کړه. سیاسي انقلاب په جاپان کې د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پراختیا ته لار پرانیسته او په راتلونکي کې یې د چټکې اقتصادي ودې اساس کېښود، په داسې حال کې چې چین د استبداد تر مراندو لاندې نور هم کمزوری شو. دا چې جاپان څنګه د بنسټونو د بدلون پروسې په پیلولو سره د امریکا د جنګي بېړیو پر وړاندې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

غبرګون وښود، له موږ سره مرسته کوي چې زموږ ګردچاپېره د ځمکې په نورو لوړو ژورو هم پوه شو: له ځوړتیا تر چټکې ودې.

تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته سوېلي کوریا، تایوان او چین د هغه ډول مسیر د انتخاب په پایله کې چې جاپان ځان ته غوره کړی و، بېساري اقتصادي وده تجربه کړه. دا وده په اقتصادي بنسټونو کې د تاریخي اصلاحاتو نتیجه وه. خو په سیاسي بنسټونو کې اصلاحات را نه وستل شول چې ښه مثال یې چین دی. دا منطق چې د چټکې اقتصادي ودې بهیر ولې ناڅاپه ټکنی کېږي او معکوس حرکت خپلوي، له همدې مسئلې سره تړاو لري، څومره چې د پرانېستو بنسټونو په لور رغنده ګامونه چټکه اقتصادي وده زېږولی شي، په همدې کچه له دغه ډول بنسټونو څخه واټن او لرېوالی اقتصادي ځوړتیا او رکود رامنځته کوي. د چټکې اقتصادي ودې د درېدو لامل چې شوروي او ارجنټاین ورسره مخ شول، تر ډېره د زېښنونکو بنسټونو موجودیت دی. لکه څرنګه چې ومو لیدل، ښایي دا موضوع د استثمار د غنیمتونو پر سر د کشمکشونو له امله پېښه شي یا د رژیم د پرځېدو لامل شي او یا هم د استثماري بنسټونو تر سیوري لاندې د نوښتونو او خلاق تخریب د نشتوالي له کبله رامنځته شي او د دوامداره ودې پر وړاندې خنډونه ایجاد کړي. له دې ډول خنډونو سره د شوروي اتحاد د مخ کېدو په اړه به په راتلونکو څېرکو کې تفصیلي خبرې وکړو. که د ۵۰۰ کلونو په اوږدو کې د لاتینې امریکا ټول اقتصادي او سیاسي بنسټونه د هسپانوي استعمار په لاس جوړ شوي وو، په منځني څیتځ کې بیا دا ډول بنسټونه د عثماني امپراتورۍ له لوري رامنځته شول. د عثماني امپراتورۍ بنسټګر سلطان محمد فاتح په ۱۴۵۳ کال کې قسطنطنیه تصرف او هغه یې خپله پلازمېنه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وټاکله، عثمانیانو د همدې پېړۍ په ترڅ کې د بالکان او ننۍ ترکیې پاتې سیمې لاندې کړې. د شپاړسمې پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې د عثماني امپراتورۍ قلمرو ټول منځني ختیځ او شمالي افریقا ته وغځېد. په ۱۵۶۶ کال کې د سلطان سلیمان د مړینې پرمهال د عثماني امپراتورۍ پولې په ختیځ کې تر ټونس، مصر او د مکې په اوږدو کې عربي ټاپو وزمې او تر ننني عراق پورې رسېدلې وې. عثماني خلافت یو مطلق العنان رژیم و. دولتمشر چې سلطان یې باله، د نورو په وړاندې ډېر لږ ځواب ویونکي او واک یې ټول ځان ته منحصر کړی و. د عثمانیانو له لوري جوړ شوي اقتصادي بنسټونه کاملاً زېښونکي وو، شخصي مالکیت نه و او حکومت د ټولو ځمکو او جایدادونو رسمي مالک ګڼل کېده. د ځمکو او کرنیزو محصولاتو مالیات د دولت مهمې عایداتي سرچینې وې، خو عثماني خلافت ونه شوای کولی چې ان د خپل اصلي پلازمېنې اناتولیا یا پر لاتینې امریکا د هسپانوي ښکېلاک په اندازه هم د منځني ختیځ پر ټوله خاوره ولکه ټینګه کړي. عثماني امپراتوري به په پرله پسې توګه د صحرا مېشتو عربانو او نورو قبایلو له لوري له ننګونو سره مخ کېده. عثمانیانو نه یوازې په ټول منځني ختیځ کې ټیکاو او ثبات ټینګ نه شوی کړی، بلکې د مالیاتو د راټولولو په برخه کې یې لازم ظرفیت هم نه درلود، له همدې امله به یې د مالیاتو راټولولو امتیاز د قرارداد په ډول پر نورو پلوره او قراردادیانو به له خپلې خوښې سره سم له خلکو مالیات اخیستل، دغه قراردادیان د وخت په تېرېدو ځواکمن او خپلواک شول. په منځني ختیځ کې د مالیاتو کچه ډېره لوړه وه چې د کروندګرو د ټولو محصولاتو له نیمایي سره معادل ګڼل کېدل او د دې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مالياتو لويه برخه د قراردادیانو جېب ته ورتله. له دې کبله چې عثماني حکومت په سيمه کې د نظم او ثبات په ټينګښت کې پاتې راغلی و، د مالکيت حقوق ډېر نا خوندي او د قدرت پرسر د ځايي وسله والو ډلو ترمنځ سيالیو ناقانوني او شوکماري اوج ته رسولې وه. مثلاً، د شپاړسمې پېړۍ په وروستيو کې په فلسطين کې وضعيت دې حد ته ورسېد، چې کروندګرو خپلې کرنيزې ځمکې پرېښودې او د لوټمارۍ له امله غرنيو سيمو ته کډه شول. د عثماني امپراتورۍ په ښاري سيمو کې زېښښونکي اقتصادي بنسټونه لږ زېښښونکي نه و، سوداګري د دولت په کنټرول کې وه او صنفي/انحصاري اتحاديو پر کاري شغلونو جدي مقررات وضع کړي وو.

په ټوله کې د صنعتي انقلاب په پېر کې د منځني ختيځ اقتصادي بنسټونه استثماري وو او همدا لامل و، چې دا سيمه له اقتصادي پلوه له رکود سره مخ شوه. عثمانيانو په ۱۸۴۰ لسيزه کې د بنسټونو د اصلاح هڅه وکړه. د ښلګې په توګه، په قرارداد يا اجارې د مالياتو ورکولو سيستم يې لغوه او ځايي خپلواک حکومتونه يې کابو کړل، خو مطلقيت يا استبداد تر دويمې نړيوالې جګړې دوام وکړ. په واک کې يو شمېر ډلو له خلاق تخريب او د اصلاحاتو په پايله کې د هغوی د نامشروع ګټو د له منځه تلو له وېرې د دې اصلاحي بهير مخه نيوله. که څه هم عثماني اصلاح غوښتونکو د کرنيزو حاصلاتو د ډېروالي په موخه د خصوصي مالکيت د حقونو د خوندیتوب خبره کوله، خو له سياسي واک او مالياتو سره د لېونۍ مينې له امله هېڅ عملي ګام وانخيستل شو. له ۱۹۱۸ کال وروسته د عثماني استعمار ځای اروپايي استعمار ډک کړ. کله چې اروپايي استعمار پای ته ورسېد، د افريقا په څېر واک د حريصو ډلو لاس ته ورغی او د ځايي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حکومتونو مشرانو د استعمار د وخت زېښونکي بنسټونه ولکه کړل. په ځینو مواردو کې لکه د اردن پاچاهۍ په څېر واکمنه طبقه د استعماري قدرتونو لاسپوڅي وو. لکه څرنګه چې وروسته به پرې خبرې وکړو، دا ډول پېښې په افریقا کې هم په پرله پسې ډول تکرار شوې. د منځني ختیځ هغه هېوادونه چې نفت نه لري، عواید یې د لاتینې امریکا بېوزلو هېوادونو سره ورته دي. دوی د غلامانو د تجارت په څېر له ناوړه پدیدې څخه بچ وو او له هغې ټکنالوژۍ څخه برخمن شول چې له اوږدې مودې راهیسې له اروپا څخه د هغوی په لور ور ماته شوې وه. همداراز منځنی ختیځ په منځنۍ پېړۍ کې د نړۍ د اقتصاد نسبتاً پرمختللې سیمه ګڼل کېده، له همدې امله ده چې ننني منځنی ختیځ د افریقا هومره بېوزله نه دی، که څه هم ډېری وګړي یې د بېوزلۍ تر کرښې لاندې ژوند کوي.

****

ومو لیدل چې نه د جغرافیې، نه د کلتور او نه هم د ناپوهۍ نظریه د ملتونو له بډایني او بېوزلۍ سره تړاو لري. دا نظریې په نړۍ کې د موجوده نابرابرۍ په اړه قانع کوونکي ځوابونه او دلایل نه شي وړاندې کولای، لکه: د اتلسمې او نولسمې پېړیو په ترڅ کې له صنعتي انقلاب سره هممهاله په برېتانیا کې د بنسټونو د بدلون پروسه چې وروسته ختیځې او لوېدیځې اروپا او د هغو مستعمرو ته وغځېده؛ د امریکا لویه وچه کې د بنسټونو ترمنځ د توپیرونو دوام؛ په منځني ختیځ او افریقا کې بېوزلي؛ د ختیځې او لوېدیځې اروپا ترمنځ بنسټیز توپیرونه او یا له ځوړتیا څخه د ودې په لور حرکت او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځيني وخت د چټکې ودې ناڅاپه درېدل. زمونږ د بنسټونو تيوري دغو ټولو پوښتونو ته ځواب وايي.

په پاتې څېړکو کې به د بنسټيې تيورۍ په اړه پراخ بحثونه وکړو او همدارنګه پر هغو پديدو به وغږېږو چې د دې تيورۍ په لا روښانتيا کې راسره مرسته کوي. دا بحث د «نوې ډبرې انقلاب» عصر څخه پيل او د بېلابېلو تمدنونو تر محوه کېدو پورې موضوعات په ځان کې رانغاړي، چې هر يو يا د طبيعي محدوديتونو په پايله کې د زېښونکو بنسټونو د موجوديت او يا د پرانېستو بنسټونو په لور د لازمو ګامونو د نه اخيستو له امله ناکام شول. په راتلونکو بحثونو کې به دغه راز ووينو چې برېتانيا د پرتمين انقلاب په جريان کې ولې او څه ډول د پرانېستو سياسي بنسټونو پر لور ګامونه واخيستل. موږ به په ځانګړې توګه لاندې موضوعات وڅېړو:

- ولې په اتلانتيک کې د سوداګرۍ په پراخېدو سره د حساسې مقطعې د رامنځته کېدو په پايله کې په برېتانيا کې پرانيستي بنسټونه رامنځته شول؟

-ولې د دې بنسټونو يو شمېر يې د خبيثه کړۍ او ځيني يې د نااټکل شويو پېښو له امله دوام پيدا او مستحکم شول، څو صنعتي انقلاب ته زمينه برابره کړي؟

- ولې د استبدادي او استثماري بنسټونو لرونکي سياسي نظامونه د صنعتي انقلاب په پايله کې د پراخېدونکې ټکنالوژۍ پر وړاندې ودرېدل؟

- ولې اروپايانو په خپلو مستعمرو کې د اقتصادي ودې فرصتونه وځپل څو د هغوی ګټې ونه ګوابښي؟

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

- ولې خبیثه کړۍ د استثماري بنسټونو دوام ته زمینه برابره کړه او هغه سیمې چې د صنعتي انقلاب تر پوښښ لاندې رانغلې، نسبتا بېوزله پاتې شوې؟

- ولې صنعتي انقلاب او ټکنالوژي د نړۍ هغو سیمو ته چې متمرکز دولتونه یې پیدا نه کړل، ونه غځېدل او ښایي په راتلونکي کې هم ونه شي؟

دا به هم ولولو چې ځینې ځانګړې سیمې لکه فرانسه او جاپان چې د پرانېستو بنسټونو د خپلولو په لور یې ګامونه واخیستل، یا د متحده ایالتونو او استرالیا په څېر هېوادونه چې د زېږېدونکو بنسټونو مخه یې ونیوله؛ صنعتي انقلاب ته هرکلی ووایه او د نړۍ تر نورو هېوادونو مخکې شول. د برېتانیا تاریخ ښیي چې په دې هېواد کې د بنسټونو د پراختیا بهیر له ستونزو خالي نه و، بلکې پرانېستو بنسټونو په خپل پیل کړي حرکت کې د خبیثه کړۍ دننه د موجوده قوتونو او کله هم د تاریخ د نااټکل شوي مسیر له امله د رامنځته شویو ننګونو پر وړاندې مقاومت وکړ.

په پایله کې به پر دې خبرې وکړو چې ولې د ملتونو ماتېدل د هغوی د بنسټونو له تاریخ څخه اغېزمن دي؟ وړاندې شوې تګلارې ولې پر ناسمو فرضیو ولاړې او ګمراه کوونکي دي؟

همدارنګه د نړۍ هېوادونه څنګه کولای شي چې د تاریخ حساسه مقطعه غنیمت وګڼي او د خپلو بنسټونو د اصلاح او اقتصادي هوساینې په موخه موجوده جوړښتونه مات کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پنځم څېرکی

ما راتلونکې لیدلې او روښانه ده
تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده

ما راتلونکې لیدلې

بنسټې توپیرونه د تاریخ په ېلابېلو پراوونو کې د اقتصادي ودې په څرنګوالي کې اساسي رول لوبوي، خو ایا هغه ټولنې چې د تاریخ په اوږدو کې یې زېښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه لرل، کوم وخت یې اقتصادي وده تجربه کړې؟ څرګنده ده چې نه! زېښونکي بنسټونه د خپل منطق له مخې باید یوې ځانګړې ډلې ته ثروت تولید کړي، څو استثمار ته زمینه برابره شي. هغه واکداران چې سیاسي قدرت انحصاروي او مرکزي حکومت په واک کې لري، کولای شي چې قوانین او مقررات په خپله خوښه پلي او اقتصادي فعالیتونه کنټرول کړي، خو تر زېښونکو بنسټونو لاندې اقتصادي وده په خپل ذات کې د پرانیستو بنسټونو په پرتله ډېره متفاوته ده، لوی توپیر یې دا دی چې دغه وده تلپاتې او پر ټکنالوژیکي بدلونونو استواره نه وي، بلکې یوازې له موجوده ټکنالوژۍ څخه ګټه اخیستل کېږي. د شوروي اتحاد اقتصادي وده یې یو ښه مثال دی چې ښیي تر زېښونکو بنسټونو لاندې د حکومت له لوري د ودې پیل شوې پروسه له څه ډول برخلیک سره مخ شوه.

لومړۍ نړیواله جګړه پای ته رسېدلې وه، فاتح او مغلوب دولتونه پاریس ښار ته څېرمه د ورسا په ښکلې مانۍ کې د سولې د خبرو په تړاو سره جرګه شوي وو. د غونډې د ټولو ګډونوالو ترمنځ د امریکا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

متحده ایالتونو د ولسمشر «ووډرو وېلسن» حضور ډېر برجسته و، خو ددې ترڅنګ په غونډه کې د روسیې د استازو نه شتون د ټولو پام ځان ته ور اړولی و. د روسیې پخوانی تزاري نظام د ۱۹۱۷ کال په اکتوبر کې د بلشویکانو له خوا و پرځول شو. د بلشویک انقلاب په پایله کې د سرو «بلشویکانو» او سپینو ترمنځ کورنۍ جګړه پیل شوه. برېتانیا، امریکا او فرانسې د بلشویکانو د ځپلو په موخه ځواکونه ولېږل، په دې وخت کې د ځوان ډیپلوماټ «ویلیم بولېټ» په مشرۍ چې رونې اندی ژورنالېست «لینکولن سټېفنس» هم ورسره ملګری و، مسکو ته یو پلاوی واستول شو، څو د انقلاب له مشر لینین سره د بلشویکانو د موخو او له هغوی سره د جوړجاړې په اړه خبرې وکړي. سټېفنس له دې امله ډېر مشهور شوی و، چې تل به یې په امریکا کې د پانګوالۍ او پانګوالو په اړه سپینې خبرې او رسوا کوونکي مطالب خپرول. هغه د انقلاب پر مهال په روسیه کې و. په لېږل شوي پلاوي کې د نوموړي ګډون د دې لپاره و، چې د مقابل لوري باور خپل کړي. پلاوی له یو لړ داسې یادښتونو سره چې لینین به په نوي رامنځته شوي شوروي اتحاد کې د سولې لپاره څه کوي، راستون شو. هغه څه چې سټېفنس په شوروي رژیم کې د ستر پوتنشیل یا ظرفیت په توګه لیدلي وو، نوموړی یې سخت اغېزمن کړی و. هغه په ۱۹۳۱ کال کې په خپل ژوندلیک کې ولیکل:((روسیه- شوروي له تکاملي پلان سره یو انقلابي دولت و. د هغوی تګلاره دا نه وه د بېوزلۍ، د شتمنۍ انحصار، مالي فساد، ځانګړي امتیازونه، استبداد او د جګړې په څېر شیطاني پدیدې په مستقیمه توګه له منځه یوسي، بلکې هغوی د دغو ناخوالو په ریښو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پسې تلل او هغه يې له منځه وړل. هغوی يوه ديکتاتوري جوړه کړې وه چې د يوې کوچنۍ روزل شوې ډلې له خوا حمايه کېده، څو د اقتصادي قوتونو يو نوی علمي جوړښت رامنځته او د څو نسلونو لپاره يې خوندي کړي، چې دا به په لومړي پړاو کې اقتصادي ډيموکراسي او په پايله کې به پر سياسي ډيموکراسۍ بدلېږي.))

ستېفنس له ډيپلوماټيک ماموريت څخه تر ستنېدو وروسته د خپل پخواني مجسمه جوړوونکي ملګري «جو ډيويډ سن» ليدو ته ورځي او ګوري چې نوموړی د «برنارډ باروچ» په نوم د يوه شتمن کس د انځور په جوړولو لګيا دی. باروچ پوښتنه کوي: له روسيې ښېرته راغلې؟ ستېفنس ځواب ورکوي:«زه له هغې راتلونکې راستون شوی يم، چې روښانه ده» نوموړي دا خبره د هغه تاريخي روايت پر بنا کړې وه چې وايي:«ما راتلونکې ليدلې او روښانه ده.»

د ۱۹۸۰ يمې لسيزې تر لومړيو پورې زياترو لوېديځوالو د نړۍ راتلونکې د شوروي اتحاد کې په پرمختګ کې ليده او په دې باور وو، چې د شوروي تګلاره د ستونزو يوازينۍ نسخه ده. لينين په ۱۹۲۴ کال کې مړ شو او جوزېف ستالين تر ۱۹۲۷ کال پورې پر هېواد واکمني وکړه. هغه يو په بل پسې خپل سيالان له مخې لرې کړل او د هېواد د صنعتي کېدو چټکه پروسه يې پيل کړه. ستالين دا پلان د دولت د پلان جوړونې کمېټې «ګوسپلن» په تقويه کولو سره چې په ۱۹۲۱ کال کې جوړه شوې وه، پلی کړ. ګوسپلن خپل لومړنی پنځه کلن پلان چمتو او د ۱۹۲۸ او ۱۹۳۳ کلونو ترمنځ يې پلی کړ. د ستالين ماډل اقتصادي وده ساده او اسانه وه: د دولت تر کنټرول لاندې د صنعت پراختيا او پر کروندګرو د مالياتو لوړولو له لارې صنعت ته د سرچينو برابرول. کمونېستي دولت يو کارنده مالياتي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سیستم نه درلود او ستالین د هغه پر ځای د کرنې سکتور په اشتراکي سازۍ[1] لاس پورې کړ. د اشتراکي کېدو په بهیر کې د خصوصي مالکیت لغوه کول او د کمونېستي دولت تر کنټرول لاندې سترو کرنیزو ځمکو ته د ښاري خلکو کډه کول شامل و، ځکه ستالین غوښتل چې په دې توګه کرنیز محصولات تر خپل کنټرول لاندې راولي او د هغو خلکو د مړولو لپاره یې وکاروي چې په کارخانو کې بوخت وو. دغه کار د کلیوالي سیمو د اوسېدونکو لپاره تباه کوونکې پایلې لرلې. اشتراکي کروندو خلکو ته د کار هېڅ انګېزه نه ورکوله، له همدې کبله تولید له سخت سقوط سره مخ شو. هغه څه چې تولیدېدل ایله د دولت اړتیا یې پوره کوله، چې له همدې کبله ګڼ خلک له لوږې مړه شول. د کمونېستي دولت د دې پروګرام په پایله کې نږدې ۵۰ میلیونو انسانانو د قحطۍ له امله ژوند له لاسه ورکړ. دغه راز د زور او جبر له لارې د اشتراکي کولو پروسې په پایله کې زرګونه نور ووژل شول او یا سایبیریا ته تبعید کړای شول. له اقتصادي پلوه نه نوی صنعت او نه هم د ځمکو اشتراکیت اغېزناک او ګټور و، یعنې هغه سرچینې چې شوروي اتحاد په واک کې لرلې، سمه ګټه تري وا نخیستل شوه. دا اقتصادي ناورین او ځوړتیا او که مبالغه ونه شي، پاشلتیا ته ورته عمل و. خو شوروي اتحاد په چټکۍ وده وکړه. پر عواملو یې پوهېدل سخت نه دي. د دې لپاره چې یوه ټولنه له خپلو سرچینو سمه ګټه واخلي، اړتیا ده چې د بازار نظام په چوکاټ کې خلکو ته د تصمیم نیولو حق ورکړل شي، خو کله چې حکومت او یوه کوچنۍ ډله سرچینې په خپل کنټرول کې اخلي، نو نه

[1] Collectivization

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

به د اقتصادي فعاليتونو لپاره کومه انګېزه رامنځته شي او نه به هم د خلکو له وړتياوو او مهارتونو څخه اغېزناکه ګټه واخيستل شي. البته ښايي په ځينو ځانګړو برخو کې د کاري ځواک او پانګې اغېزمنتوب او ګټمنتيا لوړه وي، لکه د شوروي د درنو صنايعو سکتور؛ يعنې داسې چې ښايي د زېښونکو بنسټونو تر چتر لاندې يوه پروسه له پورته څخه لاندې خوا ته وده رامنځته کړي. په درېيم څېرکي کې مو ولوستل چې د کارابين ټاپوګانو په باربادوس، کيوبا، هايټي او جامیکا کې استثماري بنسټونو وکولای شول چې نسبتاً لوړ عوايد توليد کړي، ځکه چې هلته ټولې سرچينې د بوړې د توليد لپاره چې هغه مهال په نړيوال مارکېټ کې ګټور محصول و، ځانګړې شوې. د بوړې د توليد لپاره د ګنيو په کروندو او فابريکو کې د مريانو استخدام په هېڅ صورت اغېزناک نه و او په يادو ټولنو کې ټکنالوژيکي بدلونونه يا خلاق تخريب هم نه و، خو نه شتون يې تر زېښونکو بنسټونو لاندې د يوه اندازه اقتصادي ودې پر وړاندې خنډ نه شو. په شوروي اتحاد کې هم ورته وضعيت و او دلته صنعت په کارابين کې د بوړې د توليد په څېر رول لوباوه. سره له دې چې شوروي اتحاد هغه مهال د ټکنالوژۍ په برخه کې د امريکا متحده ايالتونو او اروپا په پرتله وروسته و، خو د صنعت د ودې او پراختيا لپاره له وړاندې اسانتياوې برابرې شوې وې، نو له همدې امله د صنعت سکتور ته د سرچينو په بېلولو سره کېدای شوای چې په لويه کچه ګټه ترلاسه شي؛ که څه هم دا هر څه په ناسم ډول او د زور له لارې ترسره کېدل. له ۱۹۲۸ کال وړاندې د روسيې زياتره وګړو له ښارونو د باندې ژوند کاوه. کروندګرو ډېره ابتدايي ټکنالوژي کاروله او د ګټې د توليد لپاره ډېره لږه انګېزه موجوده وه. په روسيه کې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فیوډالېزم وروستۍ پاتې شوني په حقیقت کې د لومړۍ نړیوالې جګړې یو څه مخکې له منځه تللې وې. له کرنې څخه صنعت ته د بشري ځواک استخدام او ځانګړي کول یو نا اشنا او ستر اقتصادي ظرفیت رامنځته کوي. په شوروي کې له همداسې یو ظرفیت څخه د استفادې لپاره د ستالین د صنعتي کېدو بهیر یوه ظالمانه تګلاره وه. دغه بشري سرچینې چې په ډېر ناسم ډول کارول کېدې، د ستالین په امر د صنعت سکتور ته ولېږدول شوې. که په صنعت کې ستونزې هم وای، خو کېدای شوای چې یادې سرچینې په صنعت کې په ښه ډول کارول شوې وای. د ۱۹۲۸ او ۱۹٦۰ کلونو ترمنځ د شوروي کلني ملي عاید وده شپږ سلنه (٦٪) وه، چې احتمالاً په نړۍ کې تر ټولو چټکه اقتصادي وده وه چې نن یې هم ساری نه لیدل کېږي. دا وده د ټکنالوژیکي بدلونونو پرمټ نه وه رامنځته شوې، بلکې د کاري ځواک د ځانګړي کولو او د نویو وسایلو او فابریکو د جوړولو له لارې د پانګې په غوندولو سره رامنځته شوې وه. دا وده دومره چټکه وه چې نه یوازې لینکلن سټېفنس بلکې د لوېدیځ څو نسلونه یې غافل کړي وو. د امریکا د مرکزي استخباراتو اداره «سي ای اې» او حتی په خپله د شوروي مشران هم پرې غلط شوي وو، لکه نیکیتیا خروچوف چې لوېدیځو ډیپلوماتانو ته په یوه غونډه کې وویل: مور به تاسې تر خاورو لاندې کړو!

یوه انګلیسي اقتصاد پوه په ۱۹۷۷ کال کې په خپل معتبر درسي کتاب کې ولیکل چې شوروي ډوله اقتصاد د ودې له پلوه د کار پنځونې، د بیو د ثبات او ان د هغو خلکو د روزنې په برخه کې چې د بشریت د ګټو لپاره قربانۍ ورکوي، د پانګوال نظام په پرتله غوره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دی. د لوېدیځ شړېدلي پانګوال نظام یوازې د سیاسي ازادیو په برخه کې یو څه پرمختګ کړی و. د نوبل جایزې ګټونکي «پاول ساموېلسن» د اقتصاد په اړه په خپل مشهور کتاب کې چې په پوهنتونونو کې تدریس کېده، تکراراً وړاندوینه کوله چې د شوروي پراخېدونکی اقتصاد به ډېر ژر نړۍ ولکه کړي. ساموېلسن په ۱۹۶۱ کال کې په خپل کتاب کې وړاندوینه کړې وه چې تر ۱۹۸۴ یا تر ۱۹۹۷ کلونو پورې به د شوروي ملي عواید د امریکا متحده ایالتونو په پرتله لوړ شي. کتاب په ۱۹۸۰ کال کې له یو څه بدلونونو سره بیا چاپ شو، خو د هغه یادې دوه اټکل شوې نېټې تر ۲۰۰۲ او ۲۰۱۲ کلونو پورې هم رښتیا نه شوې. که څه هم د ستالین او د شوروي د نورو مشرانو د سیاستونو په پایله کې د دې هېواد اقتصادي وده چټکه شوه، خو تلپاتې او دوامداره نه وه. د اقتصادي ودې بهیر په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې کابو په ټپه ودرېد. تر ټولو مهم درس چې باید زده یې کړو، دا دی چې زېښونکي بنسټونه د دوو لاملونو پر بنسټ نه شي کولای چې ټکنالوژیکي بدلونونه رامنځته کړي: د هڅوونکو انګېزو نه شتون او د دې ډول بدلونونو پر وړاندې د واکمنې طبقې خنډونه. پر دې سربېره، ټولې هغه سرچینې چې مخکې په ناسم ډول کارول کېدې، که صنعت ته ځانګړې شي، د اقتصادي هوساینې او پرمختګ هیله ترې نه شي کېدای. د شوروي کمونېست نظام هم د ټکنالوژیکي نوښتونو او د اقتصادي هڅوونکو انګېزو د نشتون له امله له داسې خنډونه سره مخ شو، چې د هر ډول پرمختګ احتمال یې ناشونی کاوه. یوازینی سکتور چې شوروي په کې پرمختګ وکړ، پوځي او فضایي برخه وه. شوروي د دغو هڅو په پایله کې «یوري ګرګارین» له یوه سپي «لیکا» سره فضا ته واستاوه او دغه راز د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

«Ak47» په نوم سپکه وسله یعنې کلاشینکوف یې نړۍ ته په میراث پرېښود. ګوسپلن د پلان جوړونې یو پیاوړی بنسټ و، چې د شوروي په اقتصاد کې یې د متمرکزې پلان جوړونې مسوولیت پرغاړه درلود. د ګوسپلن پنځه کلن پلان لرلید دا و، چې په اوږد مهال کې به د رښتینې پانګونې د جذب او د نوښتونو د رامنځته کولو لپاره زمینه برابروي، خو هغه څه چې په عمل کې ترسره کېدل، له پلان سره یې ډېر لږ ورته والی درلود. که څه هم پر پلان به یو ځل له سره کتنه کېده او ځینې بدلونونه به په کې راتلل یا به بېخي له پامه غورځول کېده. د صنعت پراختیا د ستالین او د کمونېست ګوند مرکزي دفتر «پولیټ بورو» په امر ترسره کېده، وخت نا وخت به یې نظریات بدلول او پر پخوانیو پرېکړو به یې له سره کتنه کوله. ټول پلانونه به د خامو طرحو په توګه پاتې کېدل. یوازې یوه طرحه چې د برېښنا صنعت په برخه کې وه، په ۱۹۳۹ کال کې د عمل ډګر ته وړاندې شوه. ستالین به خپله ویل:«یوازې بیروکراټان کولای شي فکر وکړي چې د پلان جوړونې چارې د پلان په رامنځته کولو پای ته رسېږي، پلان یوازې د کار پیل دی، د دې دواړو برخو له بشپړېدو وروسته پلان رښتینې ښه خپلوي.» ستالین ته هغه څوک ډېر نږدې او له واکونو برخمن و، چې نوموړي ته یې سیاسي وفاداري درلوده. خو هغه څوک چې نه و، هغه مجرم ګڼل کېده. د ګوسپلین رول دا و، چې ستالین ته د هغه د دوستانو او دښمنانو په اړه اطلاعات راټول کړي. د ګوسپلین غړو به زړه نه ښه کاره چې کومه پرېکړه وکړي، ځکه چې د ناسمې پرېکړې جزا مرګ و او له همدې کبله یې غوره ګڼله چې بې مسوولیته کار تر سره کړي. د ۱۹۳۷ کال سرشمېرنه په دې اړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هغه ژوندی مثال دی چې که تاسو د کمونېست ګوند د غوښتنو په اړه د حدس وهلو پر ځای خپله در سپارل شوې دنده جدي ګڼلې وای، څه به پېښ شوي وو؟ د دې سرشمېرنې پایلې د شوروي ټول نفوس په اټکلي توګه ۱۶۲ میلیونه ښوده چې دا شمېر د ستالین له ۱۸۰ میلیونه اټکل شوي نفوس څخه کم و. د شوروي نفوس په حقیقت کې له ۱۶۸ میلیونه څخه چې ستالین په ۱۹۳۴ کال کې اعلان کړی و، کم و. د ۱۹۳۷ کال کې سرشمېرنه له ۱۹۲۶ کال وروسته لومړنۍ سرشمېرنه وه چې د پراخې قحطۍ او د ۱۹۳۰ لسیزې په لومړیو کې د سیاسي تصفیې په لړ کې ترسره شوه. د نفوس کره شمېر، د دې پېښو څرګندونه کوي. ستالین د سرشمېرنې یو شمېر مامورین ونیول، څه یې ووژل او یو شمېر نور یې سایبریا ته تبعید کړل. د هغه د نوي فرمان له مخې په ۱۹۳۹ کال کې نوې سرشمېرنه ترسره شوه. دا ځل مامورنیو خپله دنده سمه ترسره کړه، هغوی ومونډل چې د شوروي اصلي نفوس ۱۷۱ میلیونه وو. ستالین پوهېده چې د شوروي په اقتصاد کې د سخت کار لپاره د خلکو انګېزه کمه ده. طبیعي عواملو کولای شول چې دا ډول انګېزې وزېږوي، نوموړي به ځیني وخت همداسې کول لکه هغو سیمو ته یې خوراکي توکي لېږدول چې محصولات یې د افتونو په پایله کې له منځه تللي وو. پردې سربېره نوموړي په ۱۹۳۱ کال کې د «سوسیالېست نارینه او ښځه» تر نامه لاندې ایډیا هم، چې له مخې یې ښځو او نارینه وو باید له مالي انګېزې پرته کار کړی وای، شا ته وغورځوله. هغه په خپله یوه مشهوره وینا کې د «برابرښت پلور» په اړه سختې نیوکې وکړې او په دې توګه د بېلابېلو کسبونو خاوندانو نه یوازې بېلابېل مزدونه ترلاسه کول، بلکې ترڅنګ یې یو امتیازي سیستم هم رامنځته شو. دا د زده

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړې لپاره له تجربو ډک یو عمل و. د متمرکزې پلان جوړونې له مخې به معمولا د هرې فابریکې لپاره د تولید کچه ټاکل شوې وه، خو ځینې وخت به پر دغو پلانونو بیا کتنه هم کېده. له ۱۹۳۰ کال وروسته د فابریکو هغو کارګرانو میاشتنی امتیاز یا بونېس ترلاسه کولای شوای، چې ټاکلی هدف یې پوره کړی و. دا د لوړې کچې مدیرانو او انجینیرانو له ۳۷ سلنه مزد څخه یو څه ډېر و. د امتیازونو په ورکړه کې دا ډول توپیرونه د ټکنالوژیکي بدلونونو لپاره د کاري انګېزو د وژنې لامل کېده. مثلا؛ د یوه نوښت یا پنځونې لپاره باید د تولید په جریان کې کارېدونکې منابع لرې کړل شوې وای، چې دغه کار نه یوازې د تولید لپاره د ټاکل شوي هدف مخه نیوله، ترڅنګ یې کارګرانو ته د امتیاز یا بونېس د نه ورکول کېدو لامل هم کېده. د یو بل مثال په توګه، د تولید لپاره نوی هدف به معمولاً د تېر تولید په اندازه ټاکل کېده، دې کار به یوه ستره انګېزه رامنځته کوله چې تولید هېڅکله پراخ نه شي، ځکه چې دغه کار په راتلونکې کې ډېر تولید ته لار هواروله او کولای یې شول چې د تولید هدف څو ځله لوړ کړي. د کارګرانو لپاره ټاکل شوي هدف ته د رسېدو او د امیتاز د ترلاسه کولو اسانه لار په کارونو کې ناغېړي کول و. میاشتني امتیازات د دې لامل شوي وو، چې ټول پر موجوده وضعیت بسنه او تمرکز وکړي، په داسې حال کې چې د نوښت پرمټ د سبا ګټې لپاره نن باید قرباني ورکړل شي. دا چې میاشتني امتیازات او انګېزې د سلوک د بدلون په برخه کې اغېزناک و، نو دې چارې نورې ستونزې وزېرولې. مرکزي پلان جوړونه پر هغه څه عوض کول چې د اتلسمې پېړۍ ستر اقتصاد پوه ادم سمېت یې د بازار «پټ لاسونه» بولي، هم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بې ګته کار و. کله چې پلان په ټنونو اوسپنیزو ورقو کې لیکل کېږي، نو له شک پرته چې ډېر وزن به لري. په ۱۹۴۰ مه لسیزه کې، که د شوروي اتحاد لوېدیځوال مینان خبر نه وو، خو د شوروي مشران په دې حقیقت ښه پوهېدل. د شوروي مشرانو داسې ګڼله چې ګڼې د تخنیکي ستونزو له امله رامنځته شوی وضعیت د کابو کولو دی. د بېلګې په توګه، هغوی د ټاکل شوي تولیدي هدف پر اساس امتیازات لغوه کړل او شرکتونو ته یې اجازه ورکړه چې د امتیازاتو د ورکړې لپاره د خپلو ګټو له یوې برخې تېر شي، خو دواړو سیستمونو ونه شوای کولای چې نوښتونه تشویق کړي. د ګټې د محاسبې لپاره د قېمتونو سیستم د نوښتونو او ټکنالوژۍ له ارزښتونو سره هېڅ اړیکه نه لرله. د بازار اقتصاد خلاف، په شوروي کې د توکو بیې د دولت له لوري ټاکل کېدې چې له همدې امله یې د خدمتونو او توکو له ارزښت سره بې معنا اړیکه درلوده. د نوښتونو د هڅونې په موخه، شوروي په ۱۹۴۶ کال کې د امتیازونو د ورکړې یو بل پروګرام معرفي کړ. سره له دې چې د ۱۹۱۸ کال قوانینو له مخې نوښتګر یا پنځوونکي اشخاص باید په نغدي مکافاتو ستایل شوي وای، خو دا مکافات ډېر لږ او د نوې ټکنالوژۍ په تناسب له نشت سره حساب و، خو دا مقرره په ۱۹۵۶ کال کې نوې شوه او امر وشو چې امتیازات باید له نوښت سره متناسب وي. دا چې د تولید ګټه د قېمتونو سیستم له مخې محاسبه کېده، نو دا هم د نوښتونو د تشویق لپاره چنداني ګټور کار ثابت نه شو. ددې ګمراه کوونکي طرحې ډېر مثالونه وړاندې کولای شو. د مثال په توګه، نوښتونو ته د ځانګړې شوې بودیجې کچه د شرکت د پانګې په کچې پورې محدوده وه. دا چاره د نوښتونو د رامنځته کولو انګېزه چې کولای شي د کار په قوه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې سپما رامنځته کړي، په چټکۍ سره کموي. د دې ډول سیستمونو او طرحو د رامنځته کولو موخه دا وه چې د نظام پر نیمګړتیاوو او ستونزو پرده واچوي. تر هغې چې واک او ځواک د کمونېست ګوند په لاس کې و، شونې نه وه چې کار ته د خلکو په انګېزه بنسټیز بدلون راوستل شي.

د هغو کارګرانو لپاره چې په کارونو کې یې ناغېړي کوله، د جزایي قوانینو یوه ټولګه جوړه شوه. د مثال په توګه، له کار څخه د ټېنښتې د مخنیوي په موخه په ۱۹۶۰ کال کې ځانګړی قانون جوړ شو، چې له مخې یې هغه کسان چې ۲۵ دقیقې غیر حاضر او یا به یې وخت ضایع کاوه، جزا یې شپږ میاشتې سخت کار او ۲۵ سلنه کسر معاش و. دا ډول ډېرې جزاګانې تعین او پلې شوې. د ۱۹۴۰ او ۱۹۵۵ کلونو ترمنځ څه باندې ۳۶ میلیونه وګړي چې د ټول نفوس یو پر درېیمه برخه یې جوړوله، په کار کې د سرغړونو له امله پر ېپلاېپلو جزاګانو محکوم شوي وو، له دې ډلې یوازې ۱۵ میلیونه یې زنداني او ۱۳ زره نور پر ګولیو ووژل شول. هر کال یو میلیون لویان د کاري سرغړونو له امله زندان ته اچول کېدل. ۲،۵ میلیونه نور خلک چې ستالین د جبري کار لپاره سایبریا ته تبعید کړي وو، په دې ډله کې نه دي شمېرل شوي. په دې توګه د کمونېست ګوند هېڅ تګلاره کارنده نه وه. کېدای شي یو څوک په مرګ د ګواښولو او زنداني کولو له لارې کار ته په ورتګ مجبور کړو، خو د زړه له تله کار او په خپل کار کې نوښت ته یې نه شوای مجبورولی. دغه ډول جبر کېدای شي په باربادوس او جامیکا کې د بورې د تولید په زیاتوالي کې مرسته کړې وي، خو په یوه مودرن اقتصاد کې د انګېزې نه شتون نه شي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جبرانولی. دا چې د یوې متمرکزې پلان جوړونې اقتصادي نظام کې ولې هڅوونکې انګېزه نه وه، لامل یې د امتیازاتو په سیستم کې تخنیکي ستونزې نه وې، بلکې زېښبونکي بنسټونه وو چې د ربښتینې ودې مخه یې نیوله. د حکومت تر کنټرول او خارنې لاندې اقتصادي وده کولای شي چې لومړنۍ اقتصادي ستونزې هوارې کړي، خو تلپاتې اقتصادي ودې ته د رسېدو لپاره خلک باید خپلې وړتیاوې او مفکورې په کار واچوي، خو د شوروي په اقتصادي نظام کې ددې شونتیا نه وه. د شوروي اتحاد مشرانو زېښبونکي اقتصادي بنسټونه باید له منځه وړي وای، خو دې کار یې سیاسي واک له خطر سره مخ کاوه. کله چې میخایل ګورباچوف په ۱۹۸۷ کال کې د زېښبونکو بنسټونو د له منځه وړلو هڅې پیل کړې، د کمونېست ګوند واک او شوروي اتحاد دواړه وپاشل شول. شوروي اتحاد د زېښبونکو بنسټونو پرمټ په لومړیو کې چټکه اقتصادي وده تجربه کړه، ځکه چې بلشویکانو یو پیاوړی مرکزي دولت جوړ کړی و او د هغه پرمټ یې د صنعت لپاره د سرچینو په برابرولو کې کار واخیست، خو له دې کبله چې شوروي د نورو هېوادونو په څېر ټکنالوژي له پامه غورځولې وه، اقتصادي وده یې دوامداره نه وه. وده په لومړي سر کې پڅه او وروسته چورلټ ودرېده. دا عجولانه وده په عین حال کې څرګندوي چې زېښبونکي بنسټونه د اقتصادي فعالیتونو په هڅونه کې څه ډول کردار لوبولی شي.

د تاریخ په اوږدو کې زیاتره هغه ټولنې چې د زېښبونکو بنسټونو له لورې اداره شوې دي او په هېواد کې یې څه ناڅه نظم ټینګ کړی، ان د محدودې ودې مزه یې هم نه ده څکلې. په حقیقت کې د تاریخ د حساسو مقطعو یوه ځانګړنه هغه نوښتونه وو چې زېښبونکي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونه یې پیاوړي کول او له زېښناک څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې یې د یوې ځانګړې ډلې واک و ځواک ډېرول. د دې څپرکي په پیل کې به لومړی د بنسټیې نوښتونو پر ماهیت چې د دولت د مرکزیت کچه ممکنه او د زېښنونکو بنسټونو په اړانه کې ودې ته زمینه برابروي، بحث وکړو، وروسته به روښانه کړو چې څنګه دا ایډیاوې د نوې ډبرې انقلاب په پوهېدو کې له موږ سره مرسته کوي، ځکه چې دا انقلاب کرنې ته د ورتګ یوه برخلیک ټاکونکې پروسه وه او زموږ د ننۍ تمدن ډېرې برخې یې بنا کړې دي. موږ به د مایا دولت-ښارونو د مثال په وړاندې کولو سره وښیو چې تر زېښنونکو بنسټونو لاندې وده محدوده ده، دا نه یوازې د ټکنالوژیکي نوښتونو د نشتوالي له امله، بلکې د هغو ډلو د خپلمنځي شخړو له کبله چې غواړي پر واک او سرچینو کنټرول ترلاسه کړي. په دې ډول به دا څپرکی پای ته ورسوو.

د کاسای پر غاړو

د کانګو سیند یو لوی مرستیال یا څانګه د کاسای سیند دی، چې له انګولا څخه سرچینه اخلي او شمال لور ته په بهېدو سره، د کینشاسا په شمال ختیځ کې د کانګو اوسني ډیموکراټیک جمهوریت پلازمېنې ته رسېږي. کانګو د نړۍ ډېر بېوزله هېواد دی، دلته د اقتصادي هوساینې په برخه کې د خلکو ترمنځ همېشنۍ نابرابري حاکمه ده. کاسای سیند په دې هېواد کې د دوو پاړکیو یعنې د شتمنو او بېوزلو ترمنځ د بېلتون کرښه ده. کانګو ته په رسېدو سره د ختیځې تراړې په اوږدو کې په «بوشونګ» سیمه کې د «لې لې» په نوم یوه ډله خلک ژوند کوي. [شپږم نمبر نقشه]

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د دوی په لیدو سره به په کانګو کې د دوو ډلو ترمنځ له اقتصادي پلوه لږ توپیر تر سترګو شي. دوی یوازې د یوه سیند په واسطه له یو بله جلا شوي دي چې د یوې کوچنۍ کښتۍ له لارې د سیند دواړو غاړو ته تګ راتګ کولای شي. دا دوه قبیلې ګډه ژبه او ګډه قومي ریښه لري. پر دې سربېره، ډېر شیان لکه کورونه، جامې او لاسي صنایع یې سره ورته دي. خو کله چې ارکیا لوجیست یا لرغون پېژندونکي ماري ډاګلاس «Mary Douglas» او تاریخ پوه جان واسینا «Jan Vansina» په ۱۹۵۰ مه لسیزه کې د دوی په اړه څېړنې وکړې، ترمنځ یې هیښوونکي توپیرونه په ډاګه کړل. ډاګلاس لیکي: «لې لیان بېوزله، خو بوشونګان شتمن دي...هغه څه چې لې لیان لري او یا غواړي ترسره یې کړي، د هغې په پرتله څو چنده زیات یې بوشونګان لري او په ښه توګه یې ترسره کولای شي.» د دې نابرابرۍ لامل ډېره ساده و. یو عمده توپیر – چې په پیرو کې د پوتسي میتا نظام رایادوي- دا و، چې لې لیانو یوازې د ځان لپاره خواړه او توکي برابرول، په داسې حال کې چې بوشونګانو بازار ته د خرڅلاو لپاره هم تولیدول. ډاګلاس او وانسینا همدا راز وموندە چې لې لیان ډېره ناکاره ټکنالوژي استعمالوي. د بېلګې په توګه، هغوی د ښکار کولو لپاره له لومې څخه استفاده نه کوله، په داسې حال کې چې دا ډېره ګټوره وسیله وه. د ډاګلاس په باور:«د ښکار لپاره د لومې نه کارول د لې لې خلکو شوق او لېوالتیا څرګندوي، ځکه چې دوی د وخت سپما او د دوامداره کاري وسایلو شتون نه غواړي.» همدارنګه د یادو قبیلو ترمنځ د کرنیزې ټکنالوژۍ او نظم په برخه کې د پامور توپیرونه موجود وو: بوشنګانو د کښت یو داسې سیستم درلود چې د کال په دوو فصلونو کې به یې له خپلو ځمکو پنځه ډوله

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

محصولات راټولول. هغوی د کچالو بېلابېل ډولونه، حبوبات او لوبیا کرل او په کال کې به یې د جوارو دوه یا درې فصله محصولات ترلاسه کول. د نظم او قانون له پلوه هم د سیند دواړه غاړې ډېرې متفاوتې وې. لې لیان په بندو کلیو کې اوسېدل، چې ترمنځ به یې دوامداره شخړې وې. که چا به د دوه کلیو ترمنځ سفر کاوه او یا به د خوړو پیدا کولو لپاره ځنګل تلل، حمله پرې کېده او یا تښتول کېده. خو د بوشنګانو په سیمه کې دا ډول پېښې ډېرې کمې وې. د دواړو قومونو ترمنځ د تولید، کرنیزې ټکنالوژۍ او نظم په برخه کې د شته توپیرونو راز په څه کې دی؟

دا هېڅ امکان نه لري چې ګڼې د لې لې خلک د جغرافیوي موقعیت له کبله په ښکار او کښت کې ناکاره ټکنالوژي کاروي. ناپوهي هم نه وه، ځکه چې دوی د بوشنګانو له لوري له کارول کېدونکې ټکنالوژۍ سره اشنا وو. که د کلتور خبره وي، نو ایا دا کلتور و، چې لې لیان یې د ښکار لپاره د دام کارولو او د ښکلو او کلکو کورونو جوړولو ته نه هڅول؟ دا هم دلیل نه شي کېدای. لېلیانو د کانګو د نورو وګړو په څېر د ټوپک اخیستو سره علاقه لرله او ان ډاګلاس هم دې موضوع ته اشاره کړې ده:«له وسلې سره د هغوی لېوالتیا څرګندوله چې کلتور یې د نوې ټکنالوژۍ مخالف نه و.»

نو په دې توګه د ټکنالوژۍ په اړه نه کلتوري محدودیتونه، نه ناپوهي او نه هم جغرافیه کولای شي چې د دواړو قبیلو ترمنځ اقتصادي توپیرونه واضح کړي. د دواړو قبیلو ترمنځ د توپیر اصلي عامل د سیاسي بنسټونو تفاوت دی. مخکې مو یادونه وکړه چې لېلیان په مورچل ډوله کلیو کې اوسېدل او واحد سیاسي جوړښت یې نه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

درلود، خو د سیند بلې غاړې ته وضعیت بل ډول و. په ۱۶۲۰ کال کې د «شیام» په نوم د یوه کس په مشرۍ سیاسي انقلاب راوټوکېد چې دا انقلاب د کیوبا پاچاهۍ په رامنځته کېدو تمام شو. (٦ مه نقشه وګورئ). شیام په خپله پاچا و او بوشنګان د دې پاچاهۍ په زړه کې پراته وو. تر دې دمه د لېلیانو او بوشنګانو ترمنځ توپیر ډېر لږ و، خو د سیند د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ ژور توپیرونه هغه مهال راڅرګند شول، کله چې شیام د خپلې سیمې د مدیریت لپاره نوې تګلاره غوره کړه، هغه یو دولت او د سیاسي بنسټونو یو هرم رامنځته کړل، هغه نه یوازې تر پخوا یو قوي متمرکز نظام جوړ کړ، بلکې ډېر دقیق اداري جوړښتونه یې رامنځته کړل. شیام او د هغه ځایناستو د مالیاتو د زیاتولو او د قوانینو د پلي کولو لپاره سیستمونه او پولیس رامنځته کړل. هغه مشران چې له پرېکړو مخکې باید ورسره مشوره شوې وای، د شوراګانو له لوري به ځارل کېدل. دلته له منصفه پلاوي جوړه محکمه هم موجوده وه چې دا تر استعمار مخکې د افریقا جنوبي صحرا په سیمه کې د تاریخ نادره پېښه ده. خو له دې ټولو ځانګړنو سره سره، د شیام حکومت د استثمار وسیله او په لوړه کچه مستبد و. هغه د خلکو په رایه انتخاب شوی نه و. د حکومت پالیسۍ د خلکو له مشارکت پرته له پاسه په یو اړخیز ډول عملي کېدې.

دغه سیاسي انقلاب په کیوبا کې یو متمرکز دولت، قانون او نظم رامنځته کړ، چې وروسته یې بیا اقتصادي انقلاب ته لار پرانېسته، کرنې ته یې نوې ساه ورکړه او د تولید د زیاتوالي لپاره نوې ټکنالوژي وکارول شوه. د پخوانیو کښتونو ځای د امریکا لویې وچې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څخه رالېږدول شویو هغو کښتونو ونیوه چې ډېر حاصلات یې ورکول، لکه کچالو، جوار او سره مرچ.

په دې وخت کې د ترکیبي کښت سایکل هم ترویج شو او د سړي سر خوراکي توکو د تولید کچه دوه برابره شوه، د دې محصولاتو د کښت او د کرنې سایکل د بیا تنظیم په موخه بشري قوې ته اړتیا وه، له همدې امله د واده کولو قانوني سن ۲۰ کلنۍ ته راټیټ شو چې دا کار په کرنه کې د نارینه وو د بوختیا سبب کېده. په دې برخه هم کې د دواړو قبیلو ترمنځ د پامونړ توپیر و. لېلیانو غوره ګڼله چې په پنځه دېرش کلنۍ کې واده وکړي، ځکه تر دې مخکې به په جګړو کې مصروف و. د سیاسي او اقتصادي انقلابونو ترمنځ اړیکه ساده وه. پاچا شیام او د هغه پلویانو غوښتل چې له کیوبایانو مالیات او شتمنۍ ترلاسه کړي. سره له دې چې شیام او د هغه ملګرو په ختیځ کاسای کې پرانیستي بنسټونه جوړ نه کړل، خو موجوده زېښنونکو بنسټونو په طبیعي ډول یوه اندازه اقتصادي هوساینه رامنځته کړه، چې دغه وضعیت تر یوه بریده سیاسي مرکزیت او نظم حاکم کړی و. البته شیام او ډله یې د اقتصادي فعالیتونو هڅولو ته لېواله وو، ځکه چې له دې پرته هغوی ته د استثمار لپاره بل څه په لاس نه ورتلل. شیام عین د ستالین په شان د حکومت تر کنټرول لاندې د بنسټونو یوه ټولګه جوړه کړه چې د هغه د دولت د بقا لپاره یې ثروت تولیداوه. د کاساس د بلې څنډې په پرتله چې نظم او قانون پکې نه و، د دې ثروت؛ حتی که یوه لویه برخه د شیام او واکمنې طبقې له لورې ترلاسه کېدلی، نو د پامونړ اقتصادي هوساینه یې رامنځته کولای شوه، خو دا بریالیتوب محدود و. د کیوبا پاچاهۍ کې هم د شوروي په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څېر له لومړنیو بدلونونو وروسته، نور هېڅ ډول خلاق تخریب او ټکنالوژیکي نوښتونه رامنځته نه شول. دې وضعیت د کیوبا او د بلجیم استعماري چارواکو ترمنځ د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې د لومړني ټکر تر وخته پورې دوام وکړ. د شیام حکومت ښیي چې د زېښونکو بنسټونو تر چتر لاندې محدوده اقتصادي وده څنګه ترلاسه کېدای شي. د مرکزي دولت د جوړولو لپاره غالبا چې یوه سیاسي انقلاب ته اړتیا ده. کله چې شیام د مرکزي دولت په جوړولو بریالی شو، له خپل واک څخه په استفادې یې اقتصادي چارې تنظیم کړې او له خلکو یې په ډاډه زړه مالیات راټولول. ولې دا انقلاب بوشونګانو وکړ، نه لېلیانو؟ ایا ممکنه نه وه چې لېلیانو هم یو شیام لرلی؟

هغه څه چې شیام ترسره کړل، د بنسټونو نوښت و چې له جغرافیې، کلتور یا ناپوهۍ سره هېڅ تړاو نه لري. لېلیانو هم کولای شول چې ورته انقلاب او د بنسټي بدلون په لور حرکت وکړي، خو ویې نه کړ، ښایي د دې لامل دا وي چې د ټولنې په اړه د لږې پوهې له امله مو ځان نه وي پوه کړی. په ډېر احتمال سره چې لامل یې د تاریخ نا اټکل شوې پېښې دي. ښایي دولس سوه کاله مخکې هم هغه وخت چې په منځني ختیځ کې ځینو ټولنو د بنسټي نوښتونو په لور حرکت پیل کړ او دا کار وروسته د خلکو د مېشتېدنې او د څارویو او بوټو د اهلي کولو لامل شو، د تاریخ ورته نااټکل شوی بهیر پیل شوی و.

اوږد اوړی

Long summer

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له میلاد څخه شاوخوا پنځلس زره کاله مخکې د اقلیم تودېدو د کنګل عصر ته د پای ټکی کېښود. د ګرینلنډ له یخې هستو څخه ترلاسه شوي معلومات ښیي، چې په یوه لنډ وخت کې د ځمکې تودوخه د سانتي ګرېډ ۱۵ درجو ته پورته شوه. ښکاري چې د هوا تودوخې د نفوس له ډېروالي سره مرسته وکړه، ځکه چې د ځمکې ګرمښت د حیواناتو او نباتاتو ډېروالی له ځان سره درلود. له میلاده شاوخوا ۱۴ زره کاله مخکې د اقلیم بیا بدلون چې د « Younger Dryas» په نامه یادېږي، ښرته په چټکۍ معکوس حرکت پیل کړ او هوا سړه شوه، خو له میلاد څخه مخکې په ۹۶۰۰ کال کې د ځمکې تودوخه د یوې لسیزې په ترڅ کې د سانتي ګرېډ تر اووه درجو پورته لاړه او په همدې حالت کې پاتې شوه. لرغونپوه بریان فاګان دغه عصر د اوږده اوړي[1] په نوم یادوي. د هوا ګرمېدل د تاریخ هغه حساسه مقطعه وه چې د نوې ډبرې انقلاب ته یې زمینه برابره کړه. دا انقلاب سبب شو چې انسان ګډ ژوند، کرنې او مالدارۍ ته مخه کړي. دا او د نړۍ په تاریخ کې راوروسته پېښې ټولې د همدې اوږده اوړي په جریان کې پېښې شوې دي. د کرنې او مالدارۍ او پر ښکار او نباتاتو ټولولو ولاړ ژوند ترمنځ مهم توپیرونه وجود لري. لومړی د کرنې او مالدارۍ عصر د حیواناتو او نباتاتو پر اهلي کولو ولاړ دی، خو په دې توګه د هغوی د ژوند په سایکل یا څرخ کې فعال رول ولوبوي او په جنیټکي بدلون سره یې د بشر لپاره د لا استفادې وړ وګرځوي. اهلي کونه، یو ټکنالوژیکي بدلون دی چې انسان ته د خوړو د تولید لپاره له موجوده نباتاتو او حیواناتو څخه د

[1] Long Summer

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ښې استفادې فرصت په لاس ورکوي. د بېلګې په توګه، د جوارو اهلي کول هغه وخت پیل شول کله چې انسانانو د تیوسینټ «teosinte» وحشي بوټی چې د جوارو مور بوټی بلل کېږي، وکاراوه. د تیوسینټ وړی ډېر لنډ و او ډېرو لږو به یې خو سانتي متره لوړ قد کاوه، خو بشر ورو -ورو د تیوسینټ د غټو او نه رژېدونکو وړو په غوره کولو سره، د جوارو نوی نسل په لاس راوړ، هغه بوټی چې په یوه ټوټه ځمکه کې یې تر پخوا ډېر حاصلات ورکول. لومړني شواهد ښیي چې د کرنې، مالداریې او د وحشي نباتاتو او حیواناتو د اهلي کولو پروسه په منځني ختیځ کې پیل شوه. دا شواهد په ځانګړې توګه له زرغون هلال[1] سیمې څخه ترلاسه شوي چې د اوسني اسرایل له سوېل څخه تر فلسطین او بیا د اردن سیند تر لوېدیځې څنډې، له سوریې څخه د ترکیې تر سوېل ختیځ پورې، د عراق شمالي او د ایران لوېدیځې سیمې په ځان کې رانغاړي. له میلاده شاوخوا ۹۵۰۰ کاله مخکې په لومړي ځل د غنمو او اوربشو دوه بوټي د اردون سیند په لوېدیځه څنډه جریکو «Jericho» کې او همدارنګه نخود او دال د سوریې د شمال په «الاسود» سیمه کې وموندل شول. دا دواړه سیمې د ناتوفیان په فرهنګي حوزه کې شاملې وې او دواړو سترې سیمې په ځان کې رانغاړلې وې. په جریکو کې هغه وخت په اټکلي ډول شاوخوا ۵۰۰ کسانو ژوند کاوه. ولې په لومړي ځل هغه کلي او ټولنې چې کرنه یې ترویج کړه، دلته رامنځته شول، نه د نړۍ په بل ځای کې؟ ولې نخود او دال په لومړي ځل ناتوفیانو اهلي کړل، نه نورو قومونو؟ ایا دا د

[1] Hilly flanks

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بخت مسئله وه او په تصادفي ډول په داسې ځای کې مېشت شوي وو چې هلته د اهلي کولو لپاره ډېرې بالقوه سرچینې موجودې وې؟ دا خبره سمه ده، خو دا ډول خلک هم وو چې د وحشي نباتاتو د اهلي کولو لپاره يې هېڅ ونه کړل. لکه څرنګه چې په ۴ مه او ۵ مه نقشه کې ولیدل شول، لرغونپوهانو او جنټیک پوهانو د اهلي شویو نباتاتو او حیواناتو د پیدایښت په اړه څېړنې کړې دي. په دې څېړنو کې په ډاګه شوې چې اوسني اهلي شوي حیوانات او نباتات د میلیونونو کیلومترو په مساحت د نړۍ په بېلابېلو برخو کې موجود و. د حیواناتو لومړني وحشي ډولونه په ټوله ایرویشیا سیمه کې موجود و. سره له دې چې زرغون هلال سیمه د وحشي نباتاتو له بېلابېلو ډولونو ډکه وه، خو هغه یوازې نه وه. هغه نباتات چې د ناتوفیانو په سیمه کې پیدا کېدل، یوازې تر همدې سیمې پورې محدود نه و. یاد قوم مخکې له دې چې د حیواناتو او نباتاتو اهلي کولو ته مخه کړي، لومړی يې ګډ ژوند پیل کړ. په دې اړه شته شواهد د ناتوفیانو له لوري د ښکار شوې هوسۍ په غاښونو کې د «cementum» په نوم یو کلک هډوکی دی. دا هډوکي ته ورته ماده ده چې د لایې په بڼه وده کوي. د پسرلي او اوړي په موسمونو کې سېمنټوم ډېره وده کوي او د هغې لایې رنګ چې د ژمي په موسم کې يې وده کړې، د هغې لایې له رنګ سره توپیر لري چې په اوړي کې يې کوي. د غاښونو د برس کولو په واسطه کولای شو چې د وروستۍ لایې رنګ چې د هوسۍ تر مرګ مخکې جوړه شوې وه، مشخص کړو. په دې ډول معلومېږي چې هوسۍ په ژمي کې مړه شوې او که په اوړي کې. د ناتوفیانو په سیمه کې هوسۍ په ټولو فصلونو کې ښکار شوې دي. دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ښيي چې په دې سيمه کې دايمي هستوګنه شوې ده. د فرات سيند په غاړه د ابوهريره کلی د ناتوفيانو يو هستوګنځی و، چې په اړه يې تر ټولو سخته او ژوره څېړنه شوې ده. لرغونپوهانو د دې سيمې په اړه څلوېښت کاله څېړنه وکړه او د دې څېړنې په پايله کې په ډاګه شوه چې د نوې ډبرې انقلاب په نتيجه کې د کرنې په عصر کې دلته انسانانو ګډ ژوند کړی دی. ګډ اوسېدل ممکن له ميلاد څخه ۹۵۰۰ کاله پخوا پيل شوي وي او د دې کلي يا سيمې اوسېدونکي احتمالاً کرنې له ورتګ وړاندې له ګډ ژوند وروسته هم پنځه سوه کاله ښکاري ژوند درلود. د لرغونپوهانو د اټکل له مخې کرنې ته تر ورتګ مخکې په دې سيمه کې د ۱۰۰ -۳۰۰ تنو په شاخوا کې کسان مېشت وو.

تاسو کولای شئ، په دې اړه چې ولې ټولنو ګډ ژوند ته مخه کړه، بېلابېل دلايل وړاندې کړئ. حرکت بيه لري. ماشومان او لويان بايد ولېږدول شي او کله چې په اوږده سفر خوځېږئ، نو ممکنه نه ده چې د خوراکي توکو ذخيره مو خلاصه نه شي. پردې سربېره، د ژرندې د پل او لور په څېر وسايلو لېږد چې د وحشي نباتاتو او حيواناتو د چمتو کولو لپاره اړين ګڼل کېږي، اسانه خبره نه ده. شواهد ښيي چې په ښکار تغذيه کېدونکې ټولنې به له يوه ځايه بل ته د کوچېدو پرمهال خپل خوراکي مواد په سوريو کې انبارول. د جوارو يوه ځانګړنه دا ده چې په ډېره ښه توګه ذخيره کېږي او همدا لامل دی چې کښت يې د امريکا په لويه وچه کې په پراخه پيمانه رواج وموند. د خوړو دغه ذخيره کول ښايي د ګډ ژوند لپاره يوه ښه انګېزه وي. ښايي ټول په دې خوښ وي چې ګډ ژوند وکړي، خو دا په دې معنا نه ده چې خامخا به داسې کېږي. د دې کار لپاره د ټولو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خواوو توافق شرط دی. ځینو لرغونپوهانو د نفوسو د ډېروالي او د ژوند د معیارونو د کموالي لامل ګڼ ژوند بللی دی، خو د ناتوفیانو په کلیو کې د نفوسو ډېرښت د پخوانیو هغو په پرتله ډېر نه دی. نو ویلی شو چې د دې ادعا د اثبات لپاره کوم سند نشته. کشف شوي هډوکي او غاښونه هم ښیي چې هغوی د روغتیا او سلامتیا له پلوه کومه ستونزه نه لرله. مثلا؛ د خوړو د کمښت له امله د انسان د غاښونو پر مینا نرۍ کرښې راڅرګندېږي چې هایپوپلاسیا یې بولي. دا ډول نښې د ناتوفیانو په نسبت له هغوی په راوروسته قومونو کې ډېرې لیدل کېږي. که څه هم ګڼ ژوند ګڼې ښېګڼې لري، خو بدګڼې هم لري. د ګڼ مېشته انسانانو ترمنځ د شخړو هواری یوه ستونزمنه مسئله وه. کله چې انسانانو د هستوګنې لپاره ودانۍ جوړې کړې او غیر منقوله شتمنۍ یې پیدا کړه، نورو سیمو ته کوچېدو خپل جذابیت یا راښکون له لاسه ورکړ. په دې توګه، کلیو د شخړو د هواري او د شتمنیو د تنظیم په برخه کې اغېزناکو قوانینو او مقرراتو ته اړتیا لرله. د مقرراتو له مخې پرېکړه باید په دې ډول شوې وای چې کلي ته څېرمه کرنیزې ځمکې ته نږدې څوک موقعیت لري، څوک د ونې کوم ډول مېوې ته لاسرسی لري او څوک د سیند په کومه برخه کې کښان نیولی شي. قوانین او د قوانینو د عملي کولو بنسټونه باید رامنځته شوي وای. نو دا یقیني خبره ده چې پر ښکار تغذیه کېدونکو قومونو باید ګڼ ژوند غوره کړی وای، دا د بنسټونو په برخه کې یو نوښت دی چې واک د یوې ډلې په لاس کې متمرکز کوي او دا ډله ښایي په ټولنه کې پر واکمن سیاسي پاړکي بدله شي، د مالکیت حقوق پلي او نظم ټینګ کړي او همدارنګه په ټولنه کې د شته سرچینو له استثمار

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څخه برخمن شي. په حقیقت کې یوه سیاسي انقلاب، لکه څرنګه چې پاچا شیام پیل کړی و، د ګډ ژوند لپاره زمینه برابره کړه.

د لرغونپوهنې شواهد ښیي چې ناتوفیان یوه پېچلې ټولنه وه چې کرنې ته له ورتګ کلونه وړاندې یې له سلسه مراتبو، نظم او نابرابرۍ سره اشنایي درلوده. هغه مستند شواهد چې په ناتوفیاني ټولنه کې سلسله مراتب او نابرابري تاییدوي، د هغوی له قبرونو څخه لاسته راغلي دي. دوی خپل یو شمېر مړي په قبرونو کې د اوبسیدیان obsidian په نامه له تور رنګه ځلېدونکو ډبرو او د ډینټالیم dentalium مرغلرو سره چې د مدیترانې د ساحلي سیمو له مونټ کارمېل څخه ترلاسه کېدل، ښخ کړي دي. له دوی سره د تزیني توکو نور بېلابېل ډولونه لکه غاړکۍ، جرابې او لاسبند چې د سپي له غاښونو او د هوسۍ د پنجې له هډوکي جوړ شوي وو، ښخ شوي. خو له نورو مړو سره دا ډول شیان ښخ شوي نه وو. مرغلرې او اوبسیدیان ډبرې په تجارت کې کارول کېدې او په دې تجارت کې ښکېلتیا ښایي د قدرت او نابرابرۍ یوه مهمه سرچینه وه. د سیاسي او اقتصادي نابرابرۍ په اړه ډېر شواهد د ناتوفیان سیمې له «عین ملاحا» څخه ترلاسه شوي دي چې د اوسني فلسطین د جلیلیه سیند په شمال کې موقعیت لري. د شاوخوا پنځوسو کودلو او کندو په ډله کې چې د توکو د زېرمه کولو لپاره کارېدل، له ګچو جوړه یوه ودانۍ ښکاري، چې په منځنۍ برخه کې موقعیت لري. دا ودانۍ ښایي د کوم مشر کور و. په دې لرغونې سیمه کې د شته قبرونو په ډله کې یو شمېر یې د ډېرو جزییاتو لرونکي دي. دلته همدارنګه د جمجمې د عبادت مراسمو په اړه شواهد شته چې ښایي د نیکونو د عبادت نښه وي. دا ډول مراسم په ځانګړې توګه په جیریچو کې دود و. د ناتوفیان مېشت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځایونو په اړه کره شواهد ښیي چې دا یوه پخوانۍ ټولنه وه چې حساس بنسټونه یې لرل او له واکمن پاړکي څخه نورو ته په میراث پاتې وو. دوی په لرې سیمو کې تجارت کاوه او د مذهب او سیاسي سلسه مراتبو ابتدایي جوړښت یې درلود. ډېر احتمال لري چې د واکمنې ډلې یا سیاسي نخبګانو پیدایښت لومړی ګډ ژوند او بیا کرنې ته د ورتګ لامل شوي وي. لکه څرنګه چې د ناتوفیانو له سیمو څخه څرګندېږي، ګډ ژوند یوازې د کرنې او مالدارۍ په معنا نه و. ځینو کسانو کولای شول چې ګډ ژوند وکړي، خو لا یې هم ښکاري ژوند او د وحشي نباتاتو ټولولو ته دوام ورکاوه. په هر حال، اوږد اوړي وحشي نباتاتو، محصولاتو او ښکار ته جذابیت ور بخښلی و. ډېرې خلک ښایي د «وخوره او مه مره» له دې ژوند څخه چې ډېره خواري په کې نه وه، راضي و، حتی ټکنالوژیکي نوښتونه د کرنیزو تولیداتو د ډېرښت په معنا نه و. د «یر یورونټ» په نوم په استرالیا کې د بومي خلکو د یوې ډلې ترمنځ مروج مهم ټکنالوژیکي نوښتونه لکه تبر د تولید له زیاتوالي سره مرسته ونه کړه، بلکې د لا ډېر استراحت او لټې سبب شو. دغې وسیلې د اړتیا وړ خوراکي توکو چمتو کول اسانه کول، خو دې کار ته انګېزه ډېره کمه وه. د نیولیتیک یا نوې ډبرې انقلاب په اړه د جراړ ډیامونډ د سنتي نظریې د بحث محوري ټکی دا دی چې هغه بېلابېل ډول وحشي نباتات او حیوانات چې په اسانۍ اهلي کېدای شول، شمېر یې خورا زیات و. له همدې امله ده چې کرنه او مالداري د انسانانو د پام وړ وګرځېده او د هغوی لپاره یې ګډ ژوند کولو ته لار پرانېسته. وروسته له هغه چې انسانانو ګډ ژوند او کرنه پیل کړل، سیاسي او مذهبي سلسله

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مراتب او پېچلي بنسټونه رامنځته شول. سره له دې چې دا نظريه په پراخه کچه منل شوې ده، له ناتوفيان څخه ترلاسه شوي شواهد په ډاګه کوي چې دا سنتي نظريه د اس شاته د ګاډۍ ټرل دي. په انساني ټولنو کې بنسټي بدلونونه د کرنې له دود کېدو مخکې رامنځته شول، چې ښايي دواړه د ګډ ژوند په لور د حرکت دلايل وي. دې چارې بنسټي بدلونونه تقويه او وروسته يې نيوليتيک انقلاب ته زمينه برابره کړه. دا خبره نه يوازې د زرغون هلال په اړه ترسره شويو پراخو مطالعاتو تاييد کړې، بلکې د امريکا لويې وچې، د افريقا جنوب صحرا او ختيځې اسيا څخه ترلاسه شوي شواهد هم پرې د تاييد مهر لګوي.

کښت ته مخه کولو، نباتي محصولات زيات او په نړۍ کې يې د انسانانو د نفوس له ډېرښت سره د پامور مرسته وکړه. د بېلګې په توګه، د جريکو او ابوهريره سيمې ښيي چې هلته تر نيوليتيک انقلاب وروسته رامنځته شوي کلي تر هغو ډېر ستر دي چې تر دې مخکې موجود و، يعنې هغه وخت چې انسانانو کرنې ته مخه نه وه کړې. پر دې سربېره، د دې انقلاب په بهير کې ډېر نور پرمختګونه هم شوي دي، هلته حرفوي تخصص پالنه او چټک ټکنالوژيکي پرمختګونه موجود وو او ښايي پېچلي سياسي او نااندوله بنسټونه هم رامنځته شوي وي؛ خو دا پېښه چې په يوه ځانګړې سيمه کې رامنځته شوه، له دې سره تړاو نه لري چې ګڼې هلته د حيواناتو او نباتاتو بېلابېل ډولونه موجود وو، بلکې دا د خلکو پرمټ رامنځته شوي سياسي، ټولنيز او بنسټي نوښتونه وو چې ګډ ژوند او کرنې ته يې زمينه برابره کړه. سره له دې چې اوږد اوړي او د حيواناتو او نباتاتو بېلابېلو ډولونو، انسانانو ته ددې بدلون زمينه برابره کړه، خو د هوا تودېدو دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نه وه مشخصه کړې چې بدلون باید په کومه سیمه کې پیل شوی وای، بلکې دا پېښه له کوچنیو، خو مهمو توپیرونو سره د تاریخ حساسې مقطعې ته د ځواب ویلو لامل شوه. کله چې هوا توده شوه، یو شمېر ټولنو لکه ناتوفیانو د متمرکزو بنسټونو عناصر او سلسله مراتب رامنځته کړل، په داسې حال کې چې دا بنسټونه د اوسنیو دولت-ملتونو په پرتله کوچني او ناچیزه وو. هغوی خپلې ټولنې د بوشونګانو د مشر شیام په څېر منظمې کړې، څو د حیواناتو او نباتاتو څخه له لاسته راغلو ګټو برخمن شي. بې له شکه چې د ټولنې واکمن یا نخبه پاړکي د نویو فرصتونو او سیاسي مرکزیت اصلي ګټه اخیستونکي وو. د نورو سیمو اوسېدونکو چې لږ متفاوت بنسټونه یې لرل، خپل سیاسي مشران پرېښودل چې د سیاسي مرکزیت، ګډ ژوند او پېچلې ټولنې په جوړولو کې د تاریخ له دې حساسې مقطعې څخه ګټه پورته کړي. دا کار بدلون ته لار پرانېزي، هغسې چې مخکې مو یادونه وکړه. په دې موده کې رامنځته شوي بدلونونه د نړۍ ځینو برخو ته وغځېدل او ځینو ته نه. د مثال په توګه، له میلاده شاوخوا ٦٥٠٠ کاله مخکې، کرنه د کډوالو په واسطه له منځني ختیځ څخه اروپا ته ولېږدول شوه. اروپایي بنسټونو د موثریت او پوخوالي له پلوه د نړۍ د نورو سیمو او په ځانګړې توګه د افریقایي بنسټونو په پرتله متفاوته بڼه خپله کړه. په افریقا کې لومړني بنسټونه ډېر متفاوت و او هغه نوښتونه چې د اوږده اوړي په جریان کې په منځني ختیځ کې رامنځته شوي وو، ډېر وروسته افریقا ته ورسېدل او حتی کله چې هلته ورسېدل، ډېره متفاوته بڼه یې اختیار کړه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سره له دې چې د ناتوفیانو بنسټې نوښتونو په ډېر احتمال سره د نیولیتیک یا نوې ډبرې انقلاب ملا ور وټړله، خو د نړۍ تاریخ ته یې کوم څه په میراث پرې نه ښودل او نه یې هم خپلې مورنۍ خاورې (اوسنې فسلطین، سوریې او عراق) ته هوساینه ډالۍ کړه. سوریه او فلسطین د نوې نړۍ بېوزله هېوادونه دي او د اسرایلو اقتصادي پرمختګ د هغو یهودیانو د پرمختللي تعلیم او پرمختللې ټکنالوژۍ له برکته دی، چې له دویمې نړیوالې جګړې وروسته دلته مېشت کړل شول. د ناتوفیانو لومړنۍ اقتصادي وده د شوروي اتحاد په ځېر دوامداره نه وه، دا وده چې په خپل وخت کې لویه لاسته راوړنه او انقلاب ګڼل کېده، تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده بلل کېږي. پر دې سربېره، په ناتوفیان کې دغې ډول ودې ښایي د زېښونکو بنسټونو د کنټرول پر سر د ټولنو ترمنځ ژورو درزونو ته لار هواره کړې وای. په دې ډول ټولنو کې هر یو هڅه کوي چې له زېښونکو بنسټونو بل رانسکور او خپله واک ته ورسېږي، خپلمنځي شخړې کله کله یوه واکمنه ډله پر بلې هغې عوض کوله. دې شخړو به همدارنګه ځینې وخت استثمار ځپلې ټولنې او دولتونه ړنګول، هغه برخلیک چې زرګونه کاله مخکې د مایا د مشهور تمدن دولت-ښارونه ورسره مخ شول.

بې ثباته زېښناک

کرنه د نړۍ په بېلابېلو برخو کې په جلا- جلا ډول دود شوه. په اوسنۍ مکسیکو کې داسې ټولنې رامنځته شوې وې چې دولتونه او استوګنځایونه یې جوړ کړل او کرنې ته یې مخه کړه. دوی هم په منځني ختیځ کې د ناتوفیانو په څېر د اقتصادي ودې یو حد ته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورسېدل. مایا دولت-ښارونو د مکسیکو د سوېل په بلایز، ګواتیمالا او ختیځ هندوراس کې د ځانګړو زېښونکو بنسټونو تر سیوري لاندې ظاهراً یو پرمختللی تمدن رامنځته کړ. د مایا تجربه موږ ته نه یوازې دا راښیي چې تر زېښونکو بنسټونو لاندې اقتصادي وده ممکنه ده، بلکې د دې ډول ودې پر وړاندې اساسي محدودیتونه هم په ګوته کوي: یعنې سیاسي بې ثباتي چې د زېښونکو بنسټونو پر سر د مختلفو ډلو ترمنځ سیالۍ او شخړې بالاخره دولت او ټولنه د پاشل کېدو پر پوله دروي. په مایا ښارونو کې لومړنۍ اقتصادي وده له میلاد څخه شاوخوا ۵۰۰ کاله مخکې پیل او له میلاد څخه نږدې یوه پېړۍ مخکې له منځه لاړه. وروسته نوی سیاسي جوړښت رامنځته شو او دغه جوړښت د ۲۵۰ او ۹۰۰ میلادي کلونو ترمنځ د کلاسیک عصر بنسټ کېښود. دا د مایا تمدن او کلتور د غوړېدو او پرمختګ عصر و، خو دا پرمختللی تمدن هم ۶۰۰ کاله وروسته له منځه لاړ. د شپاړسمې پېړۍ په لومړیو کې، کله چې هسپانویان دې سیمې ته ورغلل؛ د مایا ستر لرغونې ماڼۍ او معبدونه لکه «Tikal»، «Palenque» او «Calakmul» تر نولسمې پېړۍ پورې تر ځنګلونو لاندې ناسپړلي او ناکشف شوي پاتې وو. مایا ښارونه هېڅکله د یوې واحدې امپراتورۍ تر قلمرو لاندې رانغلل، که څه هم ځینې ښارونه یې د نورو دولتونو تابع و. دوی معمولا د جګړې پرمهال له یو بل سره همکاري کوله. د یادو ښارونو ترمنځ د اړیکو ټینګولو مهمه وسیله هغه ګډه ژبه وه چې نږدې ۳۱ لغاتونه یې لرل. مایانو یو لیکنی سیستم جوړ کړ او شاوخوا پنځلس زره ډبرلیکونه تر پاتې دي چې د کلتور، دین او واکمنې طبقې بېلابېل اړخونه په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې بیان شوي دي. هغوی همدارنګه د «اوږدې شمېرنې» په نامه د تاریخونو د ثبت لپاره یو پېچلی کالیز سیستم یا جنتري درلوده. دا جنتري زمونږ اوسنۍ هغې سره ډېر ورته والی لري چې له مخې یې کال له یوې ځانګړې نېټې څخه پیلېږي. د مایانو د اوږدې شمېرنې کالیز سیستم له میلاد څخه مخکې له ۳۱۱۴ څخه پیلېږي، خو موږ نه پوهېږو چې مایان په کوم حساب ځان په دې تاریخ پورې چې د دوی له پیدایښت څخه زرګونه کاله پخوا ته ورګرځي، تړي.

مایان ډېر ماهر معماران وو چې سیمنټ یې اختراع کړل. له دوی څخه پاتې شوې ودانۍ او په ډبرلیکونو کې له نېټو سره لیکل شوې پېښې موږ ته د مایا ښارونو د خط سیرونو په اړه مهم معلومات په لاس راکوي. په دې توګه لرغونپوهان کولای شي معلومه کړي چې دلته په کال کې څومره ودانۍ جوړې شوې دي. په ۵۰۰ میلادي کال کې په ډېرو لږو جوړو شویو څلیو او تاریخي آبدو کې نېټې لیکل شوې دي. مثلاً؛ لس تاریخي ابدات شته چې د اوږدې شمېرنې د ثبت نېټه یې له ۵۱۴ میلادي کال سره سمون خوري. خو دا شمېر وروسته زیاتېږي، په ٦٧٢ کال کې ۲۰ او د اتمې پېړۍ تر نیمایي پورې ۴۰ دا ډول ابدات جوړ شوي وو، خو تر دې وروسته د نېټه لرونکو اثارو شمېر مخ په ځوړ ځي. په نهمه پېړۍ کې په کال کې ۱۰ او په لسمه پېړۍ کې ېېخي صفر ته راښکته کېږي. دغه نېټه لرونکي ډبرلیکونه موږ ته په لومړیو کې د مایا ښارونو د پراختیا او بیا د اتمې پېړۍ په وروستیو کې ددې پراختیا د ټکنې کېدو یو روښانه انځور وړاندې کوي. د دې نېټو تحلیل له موږ سره د مایا پاچاهانو د نومل په بشپړولو کې مرسته کوي. د مایا په کوپان ښار کې چې د اوسني هندوراس لوېدیځه سیمه ده، د «Q. Altar» په نامه یو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مشهور څلی وجود لري. په دې څلي کې د ټولو پاچاهانو نومونه لیکل شوي دي چې پیل یې د «K'inich Yax K'uk' Mo» سلسلې بنسټګر یا د زرغون لمر لومړي پاچا «کیوتزال ماکو» څخه شوی دی. په یاد څلي کې د لیکل شوې نېټې له مخې مورډ پوهېږو چې دغه پاچا په ۴۲۶ میلادي کال کې په کوپان کې واک ته رسېدلی و. د واکمنۍ هغه سلسله چې نوموړي تاسیس کړه، څلور سوه کاله یې پر دغې خاوره حکومت وکړ. د دې پاچا یو شمېر ځایناستو هم د ده په څېر تصویري نومونه لرل. د دیارلسم پاچا په اړه لیکل شوی ډبرلیک په «۱۸ سوی یا خرګوش» ژباړل کېږي، له ده وروسته «د لوګي بیزو» او ورپسې «د لوګي مرغلره» واک ته رسېږي، کوم چې په ۷۶۳ م کال کې مړ شوی دی. پر څلی لیکل شوی وروستی نوم د پاچا « Yax Pasaj Chan Yoaat» دی چې د دې سلسلې شپاړسم پاچا ګڼل کېږي او د لوګي مرغلرې پاچا تر مړینې وروسته واک ته رسېدلی و. تر دې وروسته د «Ukit Too» په نامه یوازې یو بل پاچا پېژنو چې د قېمتي ډبرې خدای یې باله او د څلي په یوه جلا شوې برخه کې یې نوم لیکل شوی دی. له یاکس پاساج څخه وروسته د ودانیو او څلیو جوړول بند شول او ګومان کېږي چې له دې وروسته به په کمه موده کې دا سلسله پای ته رسېدلي وي. داسې ښکاري چې ممکن «یوکیت تو» ږښتینی پاچا نه بلکې یو دروغجن مدعي و. په کوپان کې د دې شواهدو د کره والي په اړه یو شمېر لرغونپوهانو لکه «AnnCorinne Freter»، «Nancy Gonlin» او « David Webste» څېړنه کړې ده.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دغو څېړونکو د کوپان رامنځته کېدا او سقوط په یوه ۸۵۰ کلنه دوره کې (۴۰۰ – ۱۲۵۰) د نقشې پرمخ کښلي دي. هغوی د دې کار لپاره د اوبسیدیان ډبرې د هایدرېشن له تکنیک څخه کار واخیست چې له مخې یې اوبه پر استخراج شوې ډبرې ازمایل کېږي، کله چې په اوبسیدیان کې اوبه په ټاکلې اندازه کمې شي، لرغونپوهان کولای شي چې د ډبرې د استخراج کره نېټه معلومه کړي. فرېټر، ګونلین او وېبسټر وکولای شول څو هغه ځایونه چې له اوبسیدیان جوړ ډبرلیکونه په کې پیدا شوي وو، پر نقشه رسم او د ښارونو د پراختیا او ځوړتیا مسئلې ته انکشاف ورکړي. دا چې په یوه مشخصه ساحه کې د ودانیو او کورونو د شمېر د معلومولو شونتیا موجوده وه، نو د تاریخ په هر پړاو کې د ښار ټول نفوس په اټکلي توګه معلومېدای شوای. د ۴۰۰ او ۴۴۹ کلونو ترمنځ نفوس کم و چې ټولټال ۶۰۰ کسان اټکل شوي وو. خو د ۷۹۹-۷۵۰ کلونو ترمنځ دا شمېر په تدریج سره زیات شو او ۲۸ زرو ته ورسېد. دا شمېر ښایي د اوسنیو ښارونو د نفوس په پرتله کم وي، خو هغه مهال ډېر لوی نفوس و. دغه محاسبه ښیي چې کوپان هغه مهال تر لندن او پاریس ډېر وګړي لرل. د مایا یو شمېر ښارونه لکه تیکال او کالاکمول له شک پرته چې ډېر ستر وو. هغه شواهد چې د اوږدې شمېرنې پر اساس د تاریخ معلومولو له لارې لاسته راځي، ښیي چې په ۸۰۰ میلادي کال کې د کوپان د نفوسو وده اوج ته رسېدلې وه. خو وروسته دا شمېر کمېږي او په ۹۰۰ میلادي کال کې شاوخوا ۱۵ زره کسانو ته راښکته کېږي. دا وضعیت همداسې دوام کوي، تر دې چې په ۱۲۰۰ میلادي کال کې ښېرته د ۸۰۰ کال مودې ته وګرځي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په کلاسیک عصر کې د مایا اقتصاد، بوشونګانو او ناتوفیانو ته ورته و، یعنې د زېښونکو بنسټونو او تر یوه بریده د متمرکز حکومت رامنځته کول. دغو بنسټونو څو مهم عناصر لرل. له میلاد څخه شاوخوا ۱۰۰ کاله وروسته د اوسنۍ ګواتیمالا په «تیکال» ښار کې د پاچاهۍ یوه نوې سلسله رامنځته شوه. د اجاو «Ajaw» په نامه یوه واکمنه ډله راوټوکېده چې مشر یې کهول اجاو یا الهي واکمن نومېده. تر ده وروسته د اشرافو سلسله مراتب و. الهي واکمن به د همدې اشرافو په مرسته پر ټولنې حکومت کاوه او له معبودانو سره هم په اړیکه کې و. لیدل کېږي چې په نویو سیاسي بنسټونو کې سیاسي مشارکت ته اجازه نه وه، خو خلکو ته یې ثبات راوستی و. کهول اجاو به له کروندګرو باج اخیسته او په کارګرو به یې ستر یادګاري څلي جوړول. دغو بنسټونو د اقتصادي پراختیا لپاره اغېزناک اساسات رامنځته کړل. د مایا اقتصاد پر شغلي تخصص پالنې ولاړ و چې کولالي، اوبدنه، نجاري او ترکانۍ په کې شامل و. هغوی همدا راز په مکسیکو کې په بېلابېلو موسمونو کې په خپل منځ کې د اوبسیدیان قېمتي ډبرو، د پرانګ پوستکو، سمندري مرغلرو، ککو، مالګې او د مرغانو د بڼکو سوداګري کوله. هغوی احتمالاً چې پیسې هم لرلې او د ازټېکیانو په څېر یې د ککو دانې د کرنسۍ په توګه کارولې. د مایا کلاسیک عصر له دې اړخه د بوشونګانو وضعیت سره ورته والی درلود، چې دغه عصر د زېښونکو سیاسي بنسټونو د رامنځته کېدو لامل شو. یاکس اهب اکسوک په تیکال کې هغسې رول ولوباوه لکه شیام چې په بوشونګ کې لوبولی و. د نویو سیاسي بنسټونو رامنځته کېدو له اقتصادي پراختیا او هوساینې سره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مرسته وکړه چې له ګټو يې تر ډېره د کهول اجاو ملګري برخمن وو. خو په ۳۰۰ ميلادي کال کې کله چې نظام استحکام پيدا کړ، ټکنالوژيکي بدلونونه په ډېره ټيټه کچه کې و. که څه هم ځينې شواهد شته چې د اوبو لګونې او د اوبو سيستم د تکتيکونو بهترواليٰ ښيي، خو کرنيزه ټکنالوژي په ابتدايي حالت کې وه او داسې نه ښکاري چې کوم بدلون دې پکې راغلی وي. معماري او هنري فنونو د وخت په تېرېدو پرمختګ وکړ، خو نوښتونه کم وو. دلته هېڅ راز خلاق تخريب نه و، خو د تخريب يو بل ډول موجود و، هغه شتمنۍ چې زېښونکو بنسټونو کهول اجاو او د مايا اشرافو ته په لاس ورکوله، د وخت په تېرېدو د شخړو او ورانۍ سبب شوه. د مايا په ډېرليکونو کې د پرله پسې شخړو او جګړو نېټې د اوږدې شمېرنې سيستم پر اساس ثبت شوې دي. زهره سياره د جګړې اسماني پرښته وه او مايايانو به د دې سيارې ځينې برخې د جګړې د پيل لپاره نېک شګون ګاڼه. هغه ډېرليکونه چې د جګړو تاريخونه په کې ليکل شوي دي او لرغونپوهان يې د «ستورو جګړه» ګڼي؛ موږ ته هغه سياره راښيي چې پر ځمکه اوبلن توکي -چې ښايي اوبه يا وينه وي – تويوي. په ډېرليکونو کې همدا راز د مايا دولت-ښارونو ترمنځ د اتحاد او سيالۍ مسايل هم بيان شوي دي. د ځينو سترو ښارونو لکه تيکال، کالاکمول، کوپان او پلنکا ترمنځ د واک پرسر اوږدې سيالۍ او شخړې روانې وې او يادو ښارونو کوچنۍ حکومتونه لرل. په دې اړه شواهد په هغو ډېرليکونو کې ليدل کېږي چې د پاچاهانو د واک ته رسېدو نېټې په کې ثبت شوې دي. شواهد ښيي چې کوچنۍ ښارونه د لويو ښارونو له لوري مات شوي او غير بومي واکمنانو په کې حکومت کړی دی.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

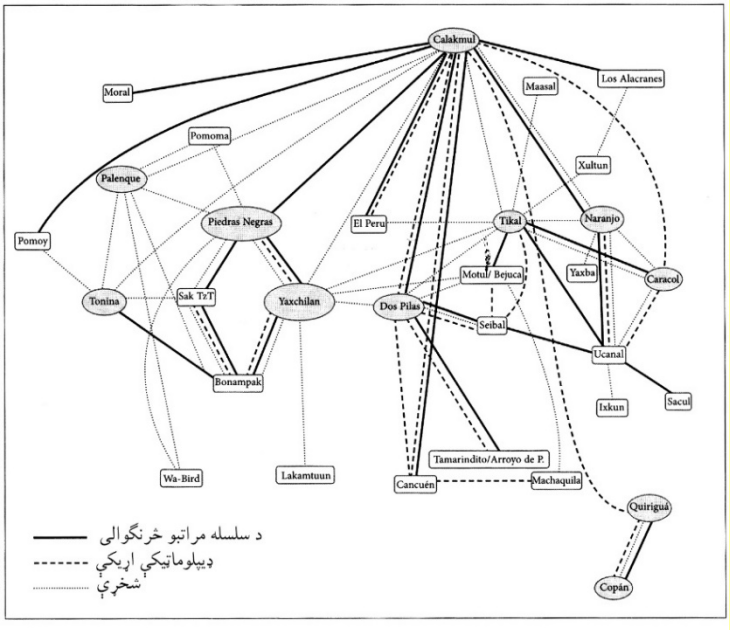

۱۰مه نقشه: د مایا دولت- ښارونه او د ښارونو تر منځ اړیکې او شخړې

لسمه نقشه د مایا اصلي ښارونه او د هغوی ترمنځ په ښلابیلو برخو کې د ارتباط نمونې راښیي چې د دوو تنو لرغونپوهانو «نیکولای ګروب» او «سیمون» له لوري چمتو شوې دي. دغه نقشه ښیي چې که څه هم د کلاکمول، دوس پیلاس، پیډراس نیګراس او یاکسچیلان ترمنځ پراخې ډیپلوماټیکې اړیکې موجودې وې، خو ځینو به یې یو بل تر خپلې ولکې لاندې راوستل او کله کله به په خپلمنځي شخړو کې هم سره کېوتل. د مایا د پاشل کېدو په اړه په زړه پورې دا ده چې دا پېښه د کهول اجاو د سیاسي موډل له منځه تلو سره هممهاله ده.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په ۸۱۰ میلادي کال کې په کوپان کې د یاکس پاساج تر مړینې وروسته نور پاچاهان واک ته رانغلل او تقریبا په همدې وخت کې شاهي مانۍ پرېښودل شوې وې. د کوپان په «کیوریګوا» ښار کې چې د شمال په ۲۰ مایله متري کې پروت دی، وروستی پاچا « Jade Sky» د ۷۹۵-۸۰۰ میلادي کلونو ترمنځ واک ته ورسېد. وروستی یادګاري څلی چې د اوږدې شمېرنې نېټه په کې لیکل شوې ده، له ۸۱۰ میلادي کال سره تړاو لري چې د یاکس یاساج د مړینې له نېټې سره برابره ده. یو څه موده وروسته ښار پرېښودل شو، د مایا په ګوټ ګوټ کې کیسه همدا ډول ده: هغه سیاسي بنسټونه چې د تجارت، کرنې او د خلکو هستوګنې ته یې زمینه برابره کړې وه، له منځه لاړل، سلطنتي درباروونه فلج شول، د یادګاري څلیو او تاریخي ځایونو د جوړېدو بهیر په ټپه ودرېد او مانۍ خالي پاتې شوې. د سیاسي او ټولنیزو بنسټونو په له منځه تلو سره، د حکومت د متمرکز کېدو پروسه هم ټکنۍ شوه، اقتصاد مخ په ځوړ شو او نفوس خورا کم شو.

په ځینو مواردو کې د پراخو شخړو له امله مهم مرکزونه ړنګ شول، د ګواتیمالا پټېکس باټون سیمه چې لوی معبدونه یې ویجاړ او له ډبرو یې مورچلونه جوړ شول، ددې پېښې یو ژوندی مثال دی. هغه څه چې په دې سیمه کې پېښ شول، د روم امپراتورۍ سره ډېر ورته والی لري. ان کوپان ښار چې د مایا د پاشل کېدو پرمهال پکې د تاوتریخوالي او جګړو ډېرې کمې نښې لیدل کېږي، ډېرى تاریخي ابدات او څلي یې زیانمن او یا هم ویجاړ شوي دي. په ځینو سیمو کې اشراف ان د کهول اجاو له پرځېدو وروسته هم تر یوې مودې پر خپل ځای پاتې شول. په کوپان کې ځینې شواهد ښیي چې اشرافو ان تر ۲۰۰ کلونو پورې د ودانیو جوړولو ته دوام ورکاوه، خو په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځینو سیمو کې بیا د شواهدو پر اساس اشراف طبقه د الهي واکمنانو له پرځېدو سره هممهاله له منځه تللي دي. د لرغونپوهنې شته شواهد نه شي کولای دا په ګوته کړي چې کهول اجاو او له هغه ګرد چاپېره اشراف او په ټوله کې د مایا د کلاسیک عصر بنسټونه ولې له منځه لاړل. موږ پوهېږو چې دا پېښه په ښارونو کې د خپلمنځي شخړو او جګړو په پایله رامنځته شوه او دا یو احتمال دی چې د ښار دننه جګړه مارو دې بنسټونه نړولي وي. هغه زېښونکي بنسټونه چې مایا رامنځته کړي وو، که څه هم د ښارونو د هوساینې، د شتمنۍ د تولید، د واکمنې طبقې د مړولو، د هنري اثارو د پنځولو او سترو تاریخي ابدو په رغولو کې یې د پامونړ رول ولوباوه،؛ خو یو باثباته نظام نه و. زېښووونکو بنسټونو چې د واکمنې طبقې یوې کوچنۍ ډلې پرې خپټه اچولې وه، لویه نابرابري وزېړوله او د هغو کسانو ترمنځ یې د جګړې زړي وکړل چې غوښتل یې د شتمن کېدو لپاره زېښناک ته لاس واچوي. دغو شخړو په پایله کې مایا تمدن درې وړې کړ.

ستونزه چېرته ده؟

زېښونکي بنسټونه په تاریخ کې له دې کبله ډېر معمول دي چې ځواکمن منطق لري، دوی کولای شي چې محدوده هوساینه رامنځته او دا هوساینه د ټولنې د لوړپاړکي د یوې کوچنۍ ډلې ترمنځ ووېشي. د دې کار لپاره سیاسي سنټرالیزېشن یا تمرکز ته اړتیا ده. کله چې دغه ډول شرایط برابر شي، حکومت یا واکمنه طبقه د پانګونې او ثروت تولید ته انګېزه پیدا کوي او نور خلک پانګونې ته هڅوي، څو هغوی استثمار کړي او حتی د پرانېستو بنسټونو او پرانېستو بازارونو تمثیل کوي. د کارابین په کرنیز اقتصاد کې د زېښونکو بنسټونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تګلاره داسې وه چې واکمن پارټي به غلامان د ګنیو په کروندو کې جبري کار ته اړ اېستل. خو په شوروي اتحاد کې بیا د کمونېست ګوند له لوري له دې بنسټونو څخه د صنعت لپاره د کرنیزو سرچینو د ځانګړي کولو او د مدیرانو او کارګرانو لپاره د انګېزو د رامنځته کولو په موخه کار واخیستل شو. لکه مخکې مو چې ولوستل، دا ډول انګېزې د نظام د څرنګوالي او ماهیت له امله له ماتې سره مخ شوې. هغه ظرفیت چې سیاسي تمرکز یې د استثماري ودې د ایجاد په موخه رامنځته کوي، دا تمرکز نور هم غښتلی کوي. دا هغه عامل دی چې پاچا شیام یې د کیوبا پاچاهۍ جوړولو ته هڅولی و. دغه حقیقت ښایي د دې لپاره هم یو وضاحت وي چې ناتوفیانو ولې په منځني ختیځ کې د نظم، قانون، سلسله مراتبو او زېښونکو بنسټونو یوه ابتدایي بڼه رامنځته کړې وه چې بالاخره د نوي ډېرې انقلاب رامنځته کېدو ته یې لار هواره کړه. ورته پېښې ښایي د امریکا لویه وچه کې کرنې او ګډ ژوند ته د خلکو د ورتګ لامل شوې وي، همدارنګه کولای شو ووایو هغه پرمختللی تمدن چې مایایانو د سختو زېښونکو بنسټونو پر مټ رامنځته کړی و، عام خلک مجبور وو چې د یوې کوچنۍ ډلې ګټې تامین کړي.

په هرحال، هغه وده چې د زېښونکو بنسټونو پر مټ ترلاسه کېږي، له هغې سره ډېر توپیر لري چې پرانیستي بنسټونه یې رامنځته کوي. تر ټولو مهم توپیر پکې دا دی چې د زېښونکو بنسټونو تر سیوري لاندې وده بې ثباته وي. زېښونکي بنسټونه د خپل طبیعت له کبله خلاق تخریب نه رامنځته کوي او په تر ټولو غوره حالت کې محدود ټکنالوژیکي پرمختګونه پنځوي، نو له همدې امله دغه ډول وده یوازې تر یوې لنډې مودې پورې دوام کولای شي. شوروي –روسیه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې کله په نړۍ کې یو لږ ټکنالوژیکي پرمختګونه وپنځول او د کرنیز سکتور سرچینې یې صنعت ته ځانګړې کړې، توفاني وده یې تجربه کړه؛ خو هغه انګېزې چې د بېلابېلو سکتورونو لکه صنعت او کرنې په برخو موجودې وې، و نه شوی کړای چې ټکنالوژیک پرمختګونه وهڅوي. په شوروي کې ټکنالوژیکي پرمختګ یوازې تر هغو برخو پورې محدود و چې سرچینې ورته ځانګړې شوې وې او له لوېدیځ سره په سیالۍ کې اخته و. د شوروي اقتصادي وده که څه هم چټکه وه، خو عمر یې ډېر لنډ و او په پایله کې په ۱۹۷۰ کال کې له پښو وغورځېده. د خلاق تخریب او نوښتونو نشتوالی د زېښنونکو بنسټونو د ودې په لار کې یوازینی خنډ نه دی. د مایا دولت-ښارونو تاریخ یو شوم پای او له بده مرغه یو معمول بهیر راښیي چې بیا هم د زېښنونکو بنسټونو له منطقه سرچینه اخلي. څومره چې دغو بنسټونو د واکمنانو لپاره د پامور ثروت تولیداوه، هغومره یې خلک د واک د لاسته راوړلو لپاره جګړې ته هڅول. په دې توګه کورنۍ شخړې او بې ثباتۍ، د زېښنونکو بنسټونو ذاتي ځانګړنه ده او دغې چارې نه یوازې ناکارۍ ته لار هواروله، بلکې د سیاسي مرکزیت هر ډول هڅې یې هم پر شا تمبولې، کله کله به د نظم او قانون د اخلال او ګډوډۍ سبب هم کېده؛ هغه څه چې د مایا دولت-ښارونه د کلاسیک عصر په جریان کې ورسره مخ شول. سره له دې چې د زېښنونکو بنسټونو پر مټ وده په خپل ذات کې محدوده ده، خو د خپل جوش او اوج په جریان کې جذابه ښکاري. له ۱۹۲۰ مې لسیزې څخه تر ۱۹۶۰ مې لسیزې پورې په شوروي اتحاد او لوېدیځ کې ډېرې کسان د شوروي چټکې اقتصادي ودې ته ګوته په غاښ وو، لکه نن چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چين توفاني ودې د نړۍ پام ځان ته ور اړولی دی. که څه هم په پنځلسم څپرکي کې به د چين په اړه په تفصيل خبرې وکړو، خو هغه څه چې بايد روښانه شي دا دي، چې د کمونېست ګوند تر واک لاندې چين هغه مثال دی چې تر زېښونکو بنسټونو لاندې ودې ته رسېدلی دی، دا وضعيت په چين کې تلپاتې يا دوامداره نه شي پاتې کېدای، مګر دا چې د پرانېستو بنسټونو په لور د سياسي انتقال پروسه پيل کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شپږم څپرکی

جلا کېدل

وینز ښار ولې موزیم شو؟

وینز ښار د ټاپوګانو ټولګه ده چې د ادریاتیک سمندرګي په وروستۍ برخه کې موقعیت لري. وینز په منځنۍ پېړۍ کې د نړۍ شتمن ښار و، چې یو لږ پرانیستي اقتصادي بنسټونه یې لرل او دغه بنسټونه د تازه تاسیس شویو پرانیست وزمه سیاسي بنسټونو له ملاتړه برخمن وو. وینز په ۸۱۰ میلادي کال کې خپلواکي ترلاسه کړه، چې د دې هېواد لپاره یوه نېکمرغه دوره ګڼل کېده. اروپا له هغه اقتصادي رکود وروسته چې د روم امپراتورۍ د ړنګېدو له امله ورسره مخ وه، بېرته ورو- ورو په غوړېدو وه. یو شمېر پاچاهانو لکه شارلیمان د یوه واحد مرکزي نظام جوړولو ته مټې بډ وهلې وې، چې دغه چاره د ثبات د ټینګښت او د سوداګرۍ د پراختیا لامل شوه. وینز ته دا وخت یو استثنایي فرصت په لاس ورغلی و چې له دې امتیازه پوره ګټه واخلي. وینزیان له اوبو او سمندر سره اشنا قوم و، چې د مدیترانې سیمې په منځنۍ برخه کې اوسېدل. له ختیځه واردېدونکو درملو، له ېزانس څخه بېلابېلو توکو او مریانو؛ وینز ښه شتمن کړ. له یوې پېړۍ اقتصادي ودې وروسته، یعنې په ۱۰۵۰ میلادي کال کې د دې سیمې نفوس ۴۵،۰۰۰ ته ورسېد. دا شمېر د ۵۰ سلنې په ډېروالي سره په ۱۲۰۰ میلادي کال کې ۷۰،۰۰۰ ته ورسېد. په ۱۳۳۰ کال کې یو ځل بیا د پنځوس سلنې په ډېروالي سره ۱۱۰،۰۰۰ ته لوړ شو. وینز هغه مهال د پراخوالي له اړخه د پاریس ښار په اندازه او غالباً د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لندن درې برابره ستر و. د وینز د اقتصادي پرمختګ مهم عامل د سوداګریزو معاملاتو په برخه کې یو لږ نوښتونه وو، چې د پرانیستو اقتصادي بنسټونو جوړېدو ته یې لار هواروله. دلته د سوداګرۍ په برخه کې تر ټولو مشهور نوښت «کومېنډا»[1] نومېده چې د سهامي شرکت ابتدایي بڼه یې لرله او یوازې د سوداګریز ماموریت لپاره جوړېده. کومېندا دوه شریکان لرل، چې یو په وینز کې مېشت او بل یې له کاروان سره تلونکی کس و، مېشت کس به د پانګې چمتو کولو دنده پرغاړه لرله، خو دویم پارټنر یا شریک به د خرڅلاو لپاره مالونه لېږدول. که پانګه ګډه وه، نو لویه برخه به یې مېشت یا مقیم کس ورکوله. په دې توګه هغو ځوانانو چې پانګه نه لرله او غوښتل یې چې کاروبار پیل کړي، نو د سوداګریزو کاروانونو په لېږدولو سره یې کولای شول چې په کار کې شریک شي. دا د ټولنیز پرمختګ په لور د حرکت یو کلیدي مسیر و. په کاروبار کې هر ډول تاوان به د ونډې وال ونډې ته په کتو وېشل کېده. که په سفر کې به ډېره ګټه ترلاسه کېده، نو ګټه به د کومېندا ډول ته په کتو په مختلفو طریقو وېشل کېده. که کومېندا به یو اړخیزه وه، نو مېشت کس به د پانګې ۱۰۰ سلنه برابروله او ګټه یې ۷۵ سلنه ترلاسه کوله. په شریکه یا دوه اړخیزه پانګونه کې به مېشت کس د پانګې ٦٧ سلنه ورکوله او د ګټې نیمایي یعنې ۵۰ سلنه یې ترلاسه کوله. د رسمي اسنادو مطالعه ښیي چې کومېنډا د ټولنیز تحرک په لور د حرکت څومره ځواکمنه وسیله وه. په اسنادو کې به تاسو ډېر نوي نومونه وګورئ، داسې نومونه او څېرې چې پخوا د وینز د اشرافو په ډله کې نه وو. د ۹٦۰، ۹۷۱ او

[1] commenda

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۹۸۲ میلادي کلونو په دولتي اسنادو کې نوي نومونه په ترتیب سره د ټولو ثبت شویو مشخصاتو ٦۹ سلنه، ۸۱ سلنه او ٦۵ سلنه جوړوي.

د اقتصاد دا پرانیستوالی او د سوداګرۍ له لارې د نویو کورنیو راټوکېدل ددې لامل شول چې سیاسي نظام نور هم پراخ بنسټه شي. دوج[1] چې د وینز حکومت په سر کې و، د یوې عمومي اسامبلې له لوري د عمر ترپایه ټاکل کېده. که څه هم دا اسامبله د ټولو خلکو ګډه ټولنه وه، خو په عملي ډول د مخورو کورنیو تر اغېز لاندې وه. د وینز جمهوریت په لومړیو کې دوج ډېر ځواکمن و، خو د وخت په تېرېدو او په سیاسي بنسټونو کې د بدلونونو په پایله کې د نوموړي واکونه محدود شول. له ۱۰۳۲ میلادي کال وروسته د دوج ترځنګ د دوکال[2] په نوم نوې تاسیس شوې شورا هم ټاکل کېده چې دنده یې د دوج له لوري د واک د انحصار مخنیوی و. لومړنی دوج «ډومینکو فلابیانکو» چې د وړېښمو شتمن سوداګر و، تر دې وړاندې یې هېڅ کوم لوړ رسمي مقام نه درلود. د وینز په بنسټونو کې دغه بدلون د سوداګرۍ او سمندري ځواک د پراختیا لامل شو. وینز په ۱۰۸۲ کال کې په قسطنطنیه کې پراخ سوداګریز امتیازات لاسته راوړل. دلته د وینزیانو یو ښار رامنځته او ډېر ژر د لسګونو زرو خلکو پر استوګنځي بدل شو، چې ورسره پرانیستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه هم جوړ شول.

د وینز اقتصادي پرمختګ د سیاسي بدلونونو لپاره د سختو فشارونو لامل شوی و او له همدې کبله په ۱۱۷۱ کال کې د دوج له مړینې

[1] Doge
[2] Ducal Council

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وروسته په اقتصادي او سیاسي بنسټونو کې بدلونونه پیل شول. لومړنی نوښت د لویې شورا جوړول و، چې په وینز کې د سیاسي واک نهایي مرجع وه. دا شورا د قاضیانو په ګډون د وینز حکومتي چارواکو څخه جوړه شوې وه، چې د اشرافو تر نفوذ لاندې وه. پر یادو چارواکو سربېره، د شورا لپاره هر کال ۱۰۰ تنه نوي غړي د یوې څلور کسیزې کمېټې له لوري ټاکل کېدل او دا څلور کسان بیا د لویې شورا له لارې غوره کېدل. لویې شورا به دوه نورې فرعي شوراګانې یعنې سنا او څلوښت کسیزه شورا ټاکله چې هرې شورا د قانون جوړونې په برخه کې جلا واکونه لرل. لویې شورا همدا راز د دوک شورا ټاکله چې شمېر یې له دوو څخه شپږو ته ډېر شوی و. دویم نوښت د پچه اچونې له لارې د لویې شورا له منځه د یوې بلې شورا جوړول و، چې دنده یې د نوي دوج ټاکل و. دوج باید د عمومي اسامبلې له لوري تایید شوی وای، ځکه چې دې مقام ته یوازې یو کس غوره کېده. درېیم نوښت دا و، چې دوج باید سوګند یاد کړی وای چې د دوکیانو واک به محدودوي، دا محدودیتونه د وخت په تېرېدو سره ډېر شول، څو دوج په راتلونکي کې د قاضیانو تابع اوسي او پرېکړې یې باید د دوکیانو تایید ته اړتیا ولري. د دوکیانو شورا همدارنګه دنده لرله څو تضیمن کړي چې دوج به د لویې شورا پرېکړې پر ځای کوي. دا سیاسي بدلونونه د قانون، خپلواکو قاضیانو، محاکمو او خصوصي قراردادونو د قانونمندۍ په برخو کې د پراخو نوښتونو او پرمختګونو لامل شول. دغو نویو اقتصادي بنسټونو نویو سوداګریزو فعالیتونو او قراردادونو ته لار پرانېسته، دا په مالي برخه کې چټک نوښتونه وو چې په وینز کې هغه مهال د مودرنې بانکوالۍ د رامنځته کېدو پیلامه ګڼل کېده. د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرانیستو بنسټونو په لور د وینز خوځنده پرمختګ نه درېدونکی ښکارېده، خو یوه اندېښنه موجوده وه؛ هغه اقتصادي وده چې د وینز بنسټونو له ملاتړه برخمنه وه، له خلاق تخریب سره مله وه. د کاروباري ځوانانو هغه ډلې به چې د کومېنډا سیستم یا نورو ورته بنسټونو له لارې شتمن کېدل، د لوړ پاړکي اقتصادي فعالیتونه او ګټې یې له خطر سره مخ کولې. یوازې اقتصادي ګټې نه وې، بلکې سیاسي ګټې او قدرت یې هم خوندي نه وو. په دې توګه په لویه شورا کې د لوړپاړکي استازو تل هڅه کوله چې د دغو نویو سوداګرو پرمخ د کاروبار لارې بندې کړي.

په لومړي سر کې په لویه شورا کې غړیتوب یو کلن و. مخکې مو هم یادونه وکړه، چې د سل کسیزې شورا لپاره کاندیدان د څلور کسیزې کمېټې له لوري ټاکل کېدل، خو د ۱۲۸٦ کال د اکتوبر په درېیمه د لویې شورا غړیتوب ته د کاندید کېدو قانون د اصلاح وړاندیز وشو چې له مخې یې د لویې شورا غړي باید د څلوېښت کسیزې شورا د رایو په اکثریت چې د واکمنې کورنۍ تر نفوذ لاندې وه، ټاکل شوي وای. دې کار واکمنې طبقې ته واک ورکاوه چې نویو غړو د راتګ مخه ونیسي، خو دا وړاندیز ونه منل شو. د ۱۲۸٦ کال د اکتوبر په پنځمه بل پېشنهاد وړاندې او ومنل شو. له دې وروسته د هغه چا غړیتوب په اتومات ډول منل کېده چې مخکې یې پلار یا نیکه په شورا کې غړی و ، له دې پرته باید د دوکیانو شورا له لوري غړیتوب یې تایید شوی وای. د اکتوبر په اولسمه په قانون کې بل نوی بدلون هم راغی چې له مخې یې د لویې شورا غړیتوب د څلوېښت کسیزې شورا، دوج او دوکیانو شورا تایید ته اړتیا درلوده. د ۱۲۸٦ کال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مبارزات او اصلاحات د وینز د سیاسي حبس «La Serrata» لپاره پیلامه ګڼل کېده. د ۱۲۹۷ کال په فبروري کې پرېکړه وشوه چې که خوک څلور کاله مخکې د لویې شورا غړي وو، نوماندي او غړیتوب یې په اتومات ډول منل کېږي. په دې توګه د لویې شورا دغو غړو باید له څلوېښت کسیزې شورا څخه د تایید لپاره لږ تر لږه دولس رایې ترلاسه کړې وای. د ۱۲۹۸ کال د سپټمبر له یوولسمې وروسته مخکینیو غړو او د هغوی کورنیو نور تایید ته اړتیا نه لرله. لویې شورا ته د تازه غړو راتګ ډاډمن شوی و او لومړني غړي د اشرافو میراثي طبقه وه. دا بهیر په ۱۳۱۵ کال کې د Libro d'Oro یا «زرین کتاب» په چمتو کولو سره چې د وینزي اشرافو نومونه یې په رسمي توګه ثبت کړي وو، د پوخوالي پړاو ته ورسېد. هغه کسان چې له دې نوې پروسې بیرون پاتې وو، اجازه یې نه ورکوله چې له کوم مقاومت پرته واک له لاسه ورکړي. د ۱۲۹۷ او ۱۳۱۵ کلونو ترمنځ په وینز کې سیاسي کشمکشونه له وقفې پرته اوج ته ورسېدل. لویې شورا د غړو د شمېر په زیاتولو سره ستونزې ته د پای ټکی کېښود. د مخالفینو د خولې بندولو لپاره د شورا د ټولو غړو شمېر له ۴۵۰ څخه ۱۵۰۰ کسانو ته لوړ شو. دا لانجه په ځپنې سره پای ته ورسېده. په ۱۳۱۰ کال کې په لومړي ځل پولیس ځواکونه رامنځته شول او د نظم د ټینګښت لپاره له زور او ځواکه کار اخیستل زیات شول.

لویې شورا د سیاسي حبس «political Serrata» پلان تر عملي کولو وروسته، اقتصادي حبس ته لاس واچاوه. زېښونکو اقتصادي بنسټونو ته لاس ورکول، له شک پرته چې د زېښونکو سیاسي بنسټونو په لور حرکت و. په دې برخه کې تر ټولو لومړی کار د کومېنډا قراردادونو بندول و؛ د وینز هغه بنسټي نوښت چې له برکته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

يې دغه ښار شتمن شوی و. څومره د حیرانۍ خبره ده! کومپنډا نوي سوداګر شتمن کړل او اوس اشرافو هڅه کوله چې هغوی له صحنې ګوښه کړي. دا د زېږښونکو اقتصادي بنسټونو په لور لومړنی ګام و. دویم ګام هغه وخت واخیستل شو، کله چې د وینز حکومت په ۱۳۱۴ کال کې تجارت ملي کړ او کنټرول يې په خپل لاس کې واخیست. دولت د سوداګریزو توکو د لېږد رالېږد لپاره بېړۍ فعالې کړې او له ۱۳۲۴ کال وروسته يې پر نویو سوداګرو درنه مالیه وضعه کړه. له لرې پرتو سیمو سره سوداګري د اشرافو په انحصار کې پرېوته. دا د وینزیانو د اقتصادي هوساینې د زوال پیل و. د اشرافو له لوري د کاروبار او سوداګریزو چارو انحصار اقتصادي ځوړتیا له ځان سره لرله. په لومړیو کې داسې انګېرل کېده چې وینز به د نړۍ لومړۍ پرانېسته ټولنه وي، خو په دې هیلو یرغل وشو. سیاسي او اقتصادي بنسټونه په لویه کچه زېږښونکي شول او په پایله کې د وینز اقتصاد مخ په ځوړ روان شو. تر ۱۵۰۰ کال پورې د وینز ټول نفوس ۱۰۰ زرو ته راکم شو او د ۱۶۵۰ -۱۸۰۰ کلونو ترمنځ هغه مهال چې په اروپا کې نفوس مخ په زیاتېدو و، د وینز نفوس لا پسې کم شو. اوسمهال یوازېنی اقتصاد چې وینز يې لري، تورېزم او کب نیونه ده. وینزیان د سوداګرۍ او اقتصادي بنسټونو په مسیر د حرکت پرځای اوس پیزا پخوي، ایس کریم جوړوي او نور تجملي توکي تولیدوي او بیا يې پر بهرني سیلانیانو پلوري. د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه خلک د وینز ښار د عجایبو لیدو ته راځي؛ د دوج مانۍ او سنټ مارک کلیسا زمریان چې وینزیانو پر مدیترانې د خپلې واکمنۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرمهال له بیزانس امپراتورۍ څخه لوټلي وو. بالاخره وینز ښار د اقتصاد له خوځنده ماشین څخه د نړۍ پر موزیم بدل شو.

په دې څېرکي کې موږ د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د بنسټونو پر تاریخي تحولاتو تمرکز کوو او دا به روښانه کړو چې ولې هر هېواد یو متفاوت مسیر خپل کړی دی. په څلورم څېرکي کې مو ولیدل چې لوېدیځې اروپا څنګه له ختیځې اروپا واټن ونیو او د برېتانیا او لوېدیځې اروپا ترمنځ توپیر له کومه پیل شو. دا په حقیقت کې د کوچنیو بنسټي توپیرونو پایله وه، چې د تاریخ حساسې مقطعې ته د غبرګون په پایله کې لاسته راغله. فرض کړئ چې دا بنسټي توپیرونه په اوبو کې د یوه ژور کنګل څوکه ده او د اوبو پرسر د لوېدیځې اروپا او برېتانیا بنسټونه ګورو چې زرګونه کاله مخکې د ځینو تاریخي پېښو په واسطه په نړۍ کې له نورو مروجو بنسټونو جلا شوي دي. باقي لکه چې مشهوره ده، تاریخ دی. دوه دلایل شته چې دا نظریه ردوي. لومړی د پرانېستو بنسټونو په لور پر مخ تګ لکه څرنګه چې په وینز کې مو ولیدل، ښایي بېرته پر شا تګ ولري. وینز هوساینې ته ورسېد، خو سیاسي او اقتصادي بنسټونه یې وشړېدل او نېکمرغي له هغې لارې چې راغلې وه، په هماغې بېرته لاړه. وینز نن یوازې له دې اړخه شتمن دی چې خلک «سیلانیان» ددې ښار د برم د ستاینې لپاره هغه پیسې چې په بل ځای کې یې ګټلې دي، دلته مصرفوي. دا حقیقت چې د پرانیستو بنسټونو په لور حرکت بېرته پر شا تګ لري، څرګندوي چې د بنسټونو د ښه والي لپاره هېڅ ساده پروسه وجود نه لري.

دویم، کوچني بنسټي توپیرونه چې د تاریخ د حساسو مقطعو په جریان کې یې کلیدي رول لوبولی دی، په طبیعي ډول لنډ عمر لري.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دا توپیرونه له دې کبله چې کوچني دي، ښایي پر شا تګ یا معکوس حرکت خپل کړي، یا بېرته له سره راژوندي شي او بیا بېرته پر شا لاړ شي. په دې څپرکي کې به ووینو، چې له دې چې کلتوري او جغرافیوي فرضیو ته مراجعه وکړو، برېټانیا چې په اولسمه پېړۍ کې یې د پرانیستو بنسټونو په لور ګامونه واخیستل، د نوې ډېرې تر انقلاب زرګونه کلونه وروسته ان د منځنۍ پېړۍ په لومړیو او د لوېدیځ روم امپراتورۍ تر سقوط وروسته هم د تاریخي بدلونونو په محراق کې نه و. د برېټانیا ټاپوګان چې د روم امپراتورۍ په څنډو کې پراته وو، د لوېدیځې اروپا، شمالي افریقا، بالکان، قسطنطنیې او یا منځني ختیځ په پرتله له دومره ارزښت څخه برخمن نه وو. په پنځمه میلادي پېړۍ کې کله چې لوېدیځ روم وپاشل شو، برېټانیا هغه مهال له بشپړې ځوړتیا سره مخ وه. خو سیاسي اوښتونونه چې بالاخره صنعتي انقلاب ته یې لار هواره کړه؛ نه په اېټالیا، نه په ترکیې او نه هم په لوېدیځه اروپا کې، بلکې په برېټانیا کې رامنځته شول. پر دې سربېره چې په برېټانیا او نورو هېوادونو کې د صنعتي انقلاب د شالید په اړه پوه شو، د روم میراث د څو دلایلو له مخې ارزښت لري. لومړی؛ روم د وینز په څېر یو لړ ابتدایي نوښتونه بنا کړي وو. د روم ابتدایي اقتصادي بریالیتوبونه د وینز په څېر پر پرانېستو بنسټونو ولاړ و. دغه بنسټونه د وخت په تېرېدو سره د وینز په برخلیک اخته شول، په روم کې دغه وضعیت له جمهوریت څخه [۵۱۰ – ۴۹ ق م] امپراتورۍ [۴۹- ۴۷۶ م] ته په ورتګ تمام شو.

که څه هم رومیانو د جمهوریت پرمهال د پامونړ امپراتوري جوړه کړې وه او د لرې واټن سوداګري او لېږد رالېږد سیستم یې درلود،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خو د اقتصاد ډېره برخه يې پر استثمار ولاړه وه. له جمهوريت څخه امپراتورۍ ته ورتګ، استثمار لاپسې پراخ کړ او په پايله کې خپلمنځي شخړو، بې ثباتۍ او پاشلتيا روم د مايا له برخليک سره مخ کړ. دويم او تر ټولو مهمه دا چې، موږ به ووينو چې په لوېديځه اروپا کې د بنسټونو په برخه کې پېښېدونکي بدلونونه د روم ميراث نه و، بلکې د هغې حساسې مقطعې پايله وه چې د لوېديځ روم امپراتورۍ د ړنګېدو پرمهال په دې سيمه کې عامه وه. دغو پېښو د نړۍ نورو برخو لکه افريقا، اسيا او امريکا کې له پېښو سره لږ ورته والی درلود. که څه هم د ايتوپيا د تاريخ د مطالعې په پايله کې به ووينو چې کله يو شمېر نور ملتونه هم د تاريخ له دغه شان حساسو مقطعو سره مخ شوي، نو ځيني وختونه يې د تاريخ دغه ازمايښت ته مشابه ځواب ورکړی دی. د روم ځوړتيا د فيوډالېزم په پايښت تمام شو او په نتيجه کې يې مريتوب ختم شو، د اشرافو او پاچاهانو د نفوذ له دايرې بهر ښارونه رامنځته شول او په تدريج سره داسې بنسټونه را وټوکېدل چې د واکمنانو سياسي قدرت يې محدوداوه. طاعون فيوډالي وضعيت په بل مخ کړ، کروندګر او ښارونه يې د پاچاهانو، اشرافو او ځمکوالو په بيه ځواکمن کړل. په اتلانتيک کې سوداګريز فرصتونه هم په دغسې يو وضعيت کې رامنځته شول، خو د نړۍ ډېری نورو ملتونو له دغه ډول فرصتونو ګټه پورته نه کړه او له نورو په جلا لار روان شول.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

رومي ښېګڼې...

د روم د عوامو جرګې ټریبیون «ویاند» تیبریوس ګراکچوس[1] له میلاد څخه مخکې په ۱۳۳ کال کې د سناتورانو له لوري ووژل شو او مړی یې له هر ډول رسمي مراسمو پرته د «تیبر» سیند ته ور وغورځول شو. د هغه قاتلین په خپله د تیبریوس په شان اشراف وو او د وژنې پلان یې د ترور زوی «پبلیوس کورنلیوس» جوړ کړی و. تیبریوس ګراکچوس یو بې غرضه اشراف و، چې د روم جمهوریت د نوموتو مشرانو لکه د «ایلیریان» جګړې او د «پانیک» د دویمې جګړې اتل «لوسیوس امیلیوس پاولوس» او همدارنګه «سیپیو افریکانیس» سره یې کورنی ټړاو درلود. خو ولې ځواکمن سناتوران او حتی د ترور زوی یې د هغه پر وړاندې ودرېدل؟ د دې پوښتنې ځواب موږ ته د روم جمهوریت د خپلمنځي شخړو او بیا وروسته د دې جمهوریت د راپرځېدو په اړه حقایق روښانه کوي. د دغو ځواکمنو سناتورانو پر وړاندې د تبریوس مبارزه د ځمکو د تخصیص د څرنګوالي او د عوامو د حقوقو د خوندیتوب لپاره وه، چې د وخت اساسی ستونزه ګڼل کېده.

د تیبریوس ګراکچوس پرمهال روم یو باثباته جمهوریت ګڼل کېده. د روم سیاسي بنسټونه او د سرباز وګړي «citizen-soldiers» په نامه رومي ارزښتونه لا هم د تاریخ پوهانو له لوري د دې جمهوریت د کارنامو او لاسته راوړنو په توګه پېژندل کېږي. رومي وګړو له میلاده شاوخوا ۵۱۰ کاله مخکې د «لوسیوس تارکوینیوس سوپربوس» د پاچاهۍ په راپرځولو سره نوی جمهوریت تاسیس کړ. دغه

[1] Tiberius Gracchus

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جمهوریت په ځیرکانه ډول داسې سیاسي بنسټونه رامنځته کړل چې د پرانیست والي ډېرې ځانګړنې پکې وې. حکومت د هغو داورانو له لوري اداره کېده، چې د یوه کال لپاره انتخابېدل، دې کار مرسته کوله چې په واک کې د ډېر وخت لپاره د چاوراکو د پاتې کېدو او له دندې د ناوړه استفادې مخه ونیول شي. د جمهوریت بنسټونه د چک او بیلانس سیستم څخه برخمن وو واک یې په پراخه او مناسبه توګه وېشه. دا چې د رایې ورکونې سیستم غیر مستقیم و، نو ټولو خلکو په استازولۍ او سیاست کې برابره ونډه نه لرله.همدارنګه دلته ګڼ شمېر مریان اوسېدل چې د ټول نفوس یو پر درېیمه برخه یې جوړوله او د اېټالیا په یو شمېر مهمو سیمو کې په تولید کې یې کلیدي رول درلود. مریان له هر ډول حقونو محروم وو، سیاسي استازولي خو لرې خبره وه. د وینز په څېر د روم سیاسي بنسټونو کثرت پاله یا پراخ بنسټه عناصر لرل. عوامو ځان ته جلا اسامبله لرله چې ټربیون یا استازی یې ټاکه. دغه ټربیون کولای شول چې د داورانو پرېکړې ویټو کړي، د عوامو جرګې غونډه راوبولي او د قانون طرحه پېشنهاد کړي. عمومي اسامبلې په ۱۳۳ ق م کې تبریوس ګراکچوس واک ته ورساوه. د اسامبلې قدرت پر «بېلتون» ولاړ و؛ چې د عوامو له لوري یو ډول اعتصاب ګڼل کېده، په ځانګړې توګه سرتېري به له ښاره بهر غونډیو ته تلل او تر هغو به چې داورانو یې شکایتونو ته رسېدنه نه وه کړې، اعتصاب ته یې دوام ورکاوه. د جګړې پرمهال به دې مسئلې ته ډېر پام کېده. ویل کېږي چې له میلاده مخکې په پنځمه پېړۍ کې د یوه بېلتون په ترڅ کې خلک بریالي شول چې خپل ټربیون وټاکي او هغه قوانین چې له مخې یې ټولنه اداره کېده، تصویب کړي. سیاسي او قانوني مصونیت له هغوی سره مرسته وکړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې خلکو ته د پامونړ اقتصادي فرصتونه او پرانېستې اقتصادي بنسټونه جوړ کړي. په پایله کې د روم جمهوریت په مشرۍ سوداګري په ټوله مدیترانه کې وغوړېده. د لرغونپوهنې شواهد ښیي، په داسې حال کې چې زیاتره رومیانو او مریانو «وخوره او مه مره» ژوند درلود، د عادي اوسېدونکو په ګډون ګڼو نورو رومیانو بیا د پامونړ عوایدو ته لاسرسی پیدا کړ، چې ښاري کانالیزاسیون او د شپې له خوا د سړکونو د روښنایي اسانتیاوو څخه برخمن وو. د روم د اقتصادي ودې په اړه نور شواهد هم شته. د رومیانو د شتمنۍ کچه د هغوی له پاتې شویو کښتیو څخه معلومولای شو. هغه امپراتوري چې رومیانو جوړه کړې وه، د بندري ښارونو یوه شبکه وه چې په ختیځ کې له اتن، انطاکیه او سکندریې څخه تر روم پورې او په لرې ختیځ کې له کارتاج او کادېس څخه تر لندنه پورې سیمې یې په برکې نیولې. د روم قلمرو په پراخېدو سره، سوداګري او د بېړۍ چلونې بهیر هم پراخ شول او دا حقیقت د هغو شواهدو پربنسټ په اثبات رسولای شو چې لرغونپوهانو د مدیترانې سمندر په تل کې له ډوبو شویو بېړیو څخه ترلاسه کړي دي. ددې پاتې شونو نېټه له بېلابېلو لارو معلومېدای شي. په یادو بېړیو کې به د شرابو خُمرې[1] او د زیتونو تېل له روم څخه ګالیا او هسپانیا ته لېږدول کېدل او د هسپانیا د زیتونو تېل به د خرڅلاو یا وړیا وېش لپاره روم ته راتلل. د شرابو پر خُمرو به معمولا د جوړوونکي نوم او د تولید نېټه لیکل کېده. د تیبر سیند ته څېرمه د «Monte Testacci» په نامه یوه

اوږده خټین لوښي دي چې یخوا به په کې شراب یا نور مایعات ساتل کېدل. د افغانستان په ځینو سیمو کې ورته چاتۍ هم وایي[1]

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوچنۍ غونډه پرته ده، چې د «Monte dei Cocci» یا د کولالۍ غونډې په نامه هم یادېږي. دغه غونډۍ له نړۍ ۵۳ میلیونه خُمرو څخه جوړه شوې ده. کله چې به خُمرې له ښېرۍ څخه تخلیه کېدلې، نو خالي خُمرې لرې غورځول کېدې او په دې توګه د پېړیو په اوږدو کې د خُمرو له انبار څخه یاده غونډۍ جوړه شوه. نور توکي او همدارنګه په خپله کښتۍ هم کولای شو چې د راډیو کاربن په وسیله یې تاریخ معلوم کړو، دا هغه مروجه او ډاډمنه طریقه ده چې لرغونپوهان یې د نباتي بقایاوو د عمر معلومولو په موخه کاروي. نباتات د فوټوسنتیز عملیې پرمټ انرژي تولیدوي چې دغه انرژي بیا کاربن ډای اکسایډ پر قند تبدیلوي. هغوی د دې عملیې په ترڅ کې یوه اندازه کاربن-۱۴، یعنې ددې عنصر یو طبیعي راډیو ایزوتوپ زېرمه کوي. کله چې نباتات له منځه ځي، کاربن ډای اکسایډ د راډیو اکټیف د خوسا کېدو له امله په تدریج له منځه ځي. کله چې لرغونپوهان د یوې کښتۍ پاتې شوني ترلاسه کوي، کولای شي چې له همدې کاربن-۱۴ څخه په استفادې د هغې تاریخ معلوم کړي. دا عملیه موږ ته د ونې د پرې کولو او وهلو یو اټکلي تاریخ هم په واک کې راکوي. یوازې ۲۰ کښتۍ دي چې تاریخ یې له میلاده ۵۰۰ کاله مخکې دی، دا کښتۍ په ډېر احتمال سره چې رومي نه وې، مثلاً؛ ښایي چې کارتجني «Carthaginian» وې، خو تر دې وروسته د رومي کښتیو شمېر په چټکۍ سره ډېرېږي. د حضرت عیسی (ع) په وخت کې د دې کښتیو شمېر ۱۸۰ ته رسېږي.

د لرغونو زمانو د ډوبو شویو ښېړیو په اړه څېړنې د روم جمهوریت د اقتصادي او سوداګریزو حدودو د روښانه کولو په برخه کې یوه کارنده طریقه ده. دغه څېړنه د لرغوني روم د اقتصادي ودې په اړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شواهد په لاس راکوي. ښايي چې د يادو کښتيو دوه پر درېيمه برخه مالونه د روم حکومت اړوند و او دا مالونه هغه ماليات او جزيې وې چې له ولايتونو څخه پلازمېنې ته لېږدول کېدل، يا هم ښايي هغه غنم او د زيتونو تېل به وو چې د افريقا له شمالې راوړل کېدل او بيا د ښار خلکو ته په وړيا توګه وېشل کېدل. دا هغه استثماري مېوې وې چې د «Monte Testaccio» لويه برخه يې جوړه کړه. د اقتصادي ودې په اړه د شواهدو لاسته راوړلو لپاره يوه بله اغېزناکه لار د ګرينلنډ يخې هستو په اړه شويو څېړنو ته مراجعه ده. د واورې هغه دانې چې له اسمانه پر ځمکه توېږي، په هوا کې او په ځانګړې توګه پر اوسپنې، سپينو زرو او مسو يو مقدار ککړوالی خپروي، کله چې پر شوې واوره نوره واوره ورېږي، يخ يې وهي او ډېرې تړې جوړېږي. په ګرينلنډ کې زرګونه کلونه پرله پسې واوره ورېدلې ده او دا کار ساينس پوهانو ته فرصت ورکوي چې زرګونه کاله مخکې د هوا د ککړتيا کچه معلومه کړي. په ۱۹۹۰ او ۱۹۹۲ کلونو کې د ګرينلنډ د يخې هستو د څېړنې پروژې په ترڅ کې د يخ ۳۰۳۰ متره لاندې سطحه وکيندل شوه، چې تاريخ يې ۲۵۰،۰۰۰ کاله پخوا زمانو ته رسېږي. په دې څېړنه کې يوه مهمه خبره دا وه چې له ۵۰۰ ق م ميلاد وروسته کلونو کې د هوا په ککړوالي کې د پامور زياتوالی راغلی دی. د اوسپنې، مسو او سپينو زرو اتوموسفيري مقدار وروسته په منظم ډول زيات شوی او د لومړۍ ميلادي پېړۍ په اوايلو کې خپل لوړ حد ته رسېدلی. په ديارلسمه ميلادي پېړۍ کې دا کچه يو ځل بيا لوړېږي. دا موندنې ښيي چې په روم کې کان کيندنې پخوا او اوس څومره توپير درلود، يعنې د وخت په تېرېدو دا بهير

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چټک او پراخ شوی دی. په کان کیندنه کې دا زیاتوالی ښیي چې اقتصادي فعالیتونه څومره پراخ شوي وو. خو د روم اقتصادي وده دوامداره نه وه، ځکه چې دا وده د داسې بنسټونو په اړانه کې رامنځته شوې وه چې یوه برخه یې پرانېستي او بله برخه یې زېښونکې وه. که څه هم رومیان له سیاسي او اقتصادي حقونو برخمن وو، خو مریتوب او استثمار هم په کې ښه پرېمانه و او اشرافو (سناتوریال کلاس) سیاست او اقتصاد دواړه انحصار کړي وو. د مثال په توګه، د عمومي اسامبلې او د هغې د ټربیون له شتون سره سره، بیا هم اصلي واک له سنا سره و، چې غړي یې له سناتوریال طبقې څخه د سترو ځمکوالو له منځه ټاکل کېدل. د رومي تاریخ لیکونکي لېوي «Livy» په وینا، سنا د روم د لومړي پاچا رومولوس له لوري تاسیس شوه او سل غړي یې لرل. ددغو لومړنیو غړو لمسیان د سناتوریال طبقې په نامه ونومول شول، که څه هم ځینې نوې کورنۍ هم پکې شاملې وې. د ځمکو وېش ډېر نا اندولە و او احتمالاً چې له میلاد څخه دوه پېړۍ مخکې وضعیت نور هم پسې سخت شو. د ستونزې ریښه همدا وه چې ګراکچوس د اسامبلې د ټربیون په توګه د هغې د وچولو هڅه کوله.

روم د مدیترانې په ګوټ ګوټ کې د خپل قلمرو په پراخولو سره ډېره شتمنۍ هم لاسته راوړه، ددې شتمنۍ لویه برخه د سناتوریال شتمنۍ کورنۍ ته ورسېده چې دې کار د بېوزلو او بډایو ترمنځ نا اندولتیا نوره هم پراخه کړه. سناتورانو نه یوازې له بډایو ولایتونو، بلکې په اېټالیا کې له خپلو سترو ځمکو او املاکو څخه هم شتمنۍ ترلاسه کولې. په دې املاکو کې هغو مریانو کار کاوه چې د روم په جګړه کې اسیر شوي وو، خو د دې املاکو ځمکې له کومه شوې وې؟

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د جمهوریت په دوران کې د روم پوځ له ولسي سرتېرو[1] څخه جوړ و، چې لومړی په روم او وروسته د اېټالیا په نورو برخو کې د ځمکو کوچني مالکین وو. هغوی په سنتي ډول یوازې د اړتیا په وخت کې د پوځ په لیکو کې جنګېدل او بیا له جګړې تر ستنېدو وروسته به ېېرته خپلو کروندو ته ستنېدل. د روم قلمرو په پراخېدو او د جګړه ییزو ماموریتونو په غځېدو سره، د جګړې دا تګلاره نوره بدله شوې وه. سرتېري به کلونه له خپلو ځمکو لېرې وو او بالاخره کروندې به یې شاړې پاتې کېدې. د سرتېرو کورنیو به له سختې لوږې او د پورونو له درومد بار سره لاس و پنجه نرموله. په دې توګه له کښت څخه پاتې شاړې ځمکې د سناتوریال په برخه شوې. د سناتوریال کلاس په لا ډېر شتمن کېدو سره، له پوځه د ترخیص شویو بې ځمکو کسانو یوه ستره ډله په روم کې دېره شوه. دا چې هغوی ته هېڅ ځمکه ور پاتې نه وه، نو په ښار کې د کار موندنې په لټه کې شول. له میلاده مخکې د دویمې پېړۍ په وروستیو کې شرایط د جوش خطرناکې نقطې ته ورسېدل، هم له دې کبله چې د بېوزلو او بډایو ترمنځ واټن په بېساري ډول ژور شوی و او هم دا چې په روم کې د ناراضه وګړو یوه ستره برخه دېره وه. دغه ناراضیان د شته بې عدالیتو په غبرګون کې د اشرافو پرضد مقابلې ته چمتو وو، خو سیاسي واک د شتمنو ځمکوالو او د سناتوریال پاړکي په لاس کې و چې په وروستیو دوو پېړیو کې د موجوده شرایطو په برکت خورا شتمن شوي وو. د دوی ډېرې ان د نظام د بدلون په فکر کې هم نه و، ځکه چې حالاتو ډېر مست کړي وو.

[1] citizen-soldiers

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د رومي تاریخ لیکونکي پلوټارک په وینا کله چې تبریوس ګراکچوس د اوسنۍ مرکزي ایټالیا په اریترویا سیمه کې سفر کاوه، چې د ولسي سرتېرو د کورنیو له کړاوه ډک ژوند ته یې پام شو. نوموړي د سناتورانو له مخالفت سره سره، په ایټالیا کې د ځمکو د وېش په برخه کې یوه اصلاحي طرحه چمتو کړه. هغه له میلاد څخه مخکې په ۱۳۳ کال کې د عمومي اسامبلې ټریبیون یا ویاند وټاکل شو او له خپل دغه مقام څخه په ګټې اخیستنې یې د ځمکو پر اصلاحاتو لاس پورې کړ. ده د یو کمېسیون د جوړېدو وړاندیز وکړ، څو معلومه کړي چې هغه څوک چې تر ۳۰۰ ایکره (۱۲۰ هکتاره) ډېره ځمکه لري، اضافي یې باید د روم هغو اړمنو وګړو ته ووېشل شي چې ځمکه نه لري. د ۳۰۰ ایکره معیار ټاکل په حقیقت کې د هغه پخواني قانون حکم و، چې له څو پېړیو راهیسې له پامه غورځول شوی و او نه عملي کېده. د ګراکچوس دغه پلان د سناتوریال طبقې ترمنځ سختې اندېښنې را وپارولې او په دې بریالي شول چې د ګراکچوس د ارضي اصلاحاتو پروګرام تر یوې مودې وځنډوي، خو ګراکچوس په اسامبله کې د خپلو ملاتړو په مرسته یو تن ټریبیون چې د ځمکو د اصلاحاتو د طرحې د ویټو ګواښ یې کړی و، عزل کړ او په پایله کې پېشنهاد شوی کمېسیون جوړ شو. سناتورانو کمېسیون ته د مالي امکاناتو او سرچینو د نه ورکولو پرېکړه وکړه او ګراکچوس یې په غبرګون کې کمېسیون ته هغه شتمنۍ ځانګړې کړې چې د یوناني ښار د پاچا «پېرګاموم» څخه د روم خلکو ته پاتې وې. په دې توګه، کړکېچ نور هم اوج ته ورسېد. نوموړي هڅه کوله چې یو ځل بیا د عمومي اسامبلې ټریبیون یا ویاند وټاکل شي، ځکه که له واکه ګوښه شي، نو ښایي د سناتورانو له لوري محاکمه او اعدام شي. دې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

موضوع سناتورانو ته ښه پلمه په لاس ورکړه او ګراکچوس يې پر دې تورن کړ چې غواړي ځان پاچا کړي. هغه او ملګرو ته يې دسيسه جوړه شوه او د يوې حملې په نتيجه کې ووژل شول. خو د ګراکچوس په وژنې سره دا انګېزه مړه نه شوه. که څه هم د هغه لارويانو هڅه وکړه چې د ځمکو وېش او د ټولنې په نورو اقتصادي برخو کې اصلاحاتو ته دوام ورکړي، خو هغوی هم له ورته برخليک سره مخ شول. مثلاً؛ د ګراکچوس ورور ګايوس غوښتل چې د خپل ورور ځای ونيسي، خو د ځمکوالو له لوري ووژل شو.

د راتلونکې يوې پېړۍ په ترڅ کې دغه ډول شخړې او کړکېچونه په دوراني ډول يو ځل بيا راڅرګند شول او په ځانګړې توګه د ۹۱-۸۵ ق م کلونو ترمنځ کشمکشونه پر «ټولنيزو شخړو» واوښتل. د سناتوريال د ګټو سرسخت ملاتړي کارنليوس سولا لوسيوس «Cornelius Sulla Lucius» نه يوازې د بدلونونو په اړه پورته شوي غږونه په بې رحمۍ سره غلي کړل، بلکې د عمومي اسامبلې د ټربيونونو يا ويانديانو واکونه يې هم محدود کړل. کله چې جيوليوس سزار له سنا سره په مبارزه کې د روميانو ملاتړ خپل کړ، دغې موضوع هم د عامه ملاتړ خپلولو په برخه کې محوري رول درلود. جيوليوس سزار په ۴۹ ق م کې کله چې له خپلو سپاهيانو سره د روبيکان له سيند څخه تېرېده، هغه سياسي بنسټونه يې له منځه يووړل چې د روم جمهوريت مرکزي هسته يې جوړوله. روبيکان سيند هغه سيمه ده چې د روم ولايتونه «Cisalpine Gaul» له ايټاليا څخه جلا کوي. روم د سزار لاسته ولوېد او يوه بله کورنۍ جګړه پيل شوه. جګړه د سزار په ګټه پای ته ورسېده، خو وروسته نوموړی په ۴۴ ق م

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې د «بروتوس» او «کاسیوس» په مشرۍ د مخالفو سناتورانو له لورې ووژل شو. روم جمهوریت ارام نه شو او د سزار د پلویانو، په ځانګړې توګه د «مارک انتوني او اوکتاویان» او د سناتورانو ترمنځ بله کورنۍ جګړه ونښته. انتوني او اوکتاویان له بریالي کېدو وروسته په خپلو کې سره ونښتل، چې بلاخره له میلاد څخه مخکې په ۳۱ کال کې اوکتاویان د «اکتیوم» په جګړه کې بریالی شو. هغه چې وروسته په ۲۸ ق م کال کې د «اګوستوس سزار» په نامه یادېده، پنځه ځلوېښت کاله پر روم په یوازې ځان واکمني وکړه. اګوستوس په روم کې امپراتوري نظام رامنځته کړ. نوموړي غوره ګڼله چې امپراتورۍ ته یې د پرنسېپ «princep» چې د [برابرو ترمنځ لومړی] معنا ورکوي، خطاب وشي او خپل رژیم یې پرنسېپات باله. یوولسم (۱۱) نمبر نقشه له میلاد څخه وروسته په ۱۷۷ کال کې د روم امپراتورۍ حدود راښیي چې تر ټولو وروستي برید ته رسېدلې وه. په دې نقشه کې د روبیکان سیند ساحه چې د سزار لپاره برخلیک ټاکونکې سیمه وه، ترسیم شوې ده.

جمهوریت څخه پرنسیپات ته او بیا وروسته د امپراتورۍ په لور ورتګ، روم له زوال سره مخ کړ. هغه نیم بنده پرانېستي سیاسي بنسټونه چې اقتصادي هوساینې ته یې لار هواروله، سوکه سوکه له پامه وغورځول شول. سره له دې چې په روم جمهوریت کې د «ځمکو لوبه» د سناتوریال او نورو شتمنیو پارټیو په ګټه روانه وه، خو یاد جمهوریت یو استبدادي یا ټولغوښتونکی نظام نه و او نه یې واک په کوم ځانګړي مقام پورې متمرکز کړی و. هغه بدلونونه چې اګوستوس پلي کړل، په وینز کې «سېراتا» ته ورته پروسه وه، چې په لومړیو کې یې یوازې سیاسي اړخ درلود، خو وروسته یې اغېزناکې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اقتصادي لاسته راوړنې لرلې. لوېديځ روم چې د دغو بدلونونو له امله له امپراتورۍ جلا شوی و، په پځمه میلادي پېړۍ کې هم له مالي او هم له اقتصادي پلوه له سختې ځوړتیا سره مخ شوی و او د ړنګېدو پر پوله ولاړ و.

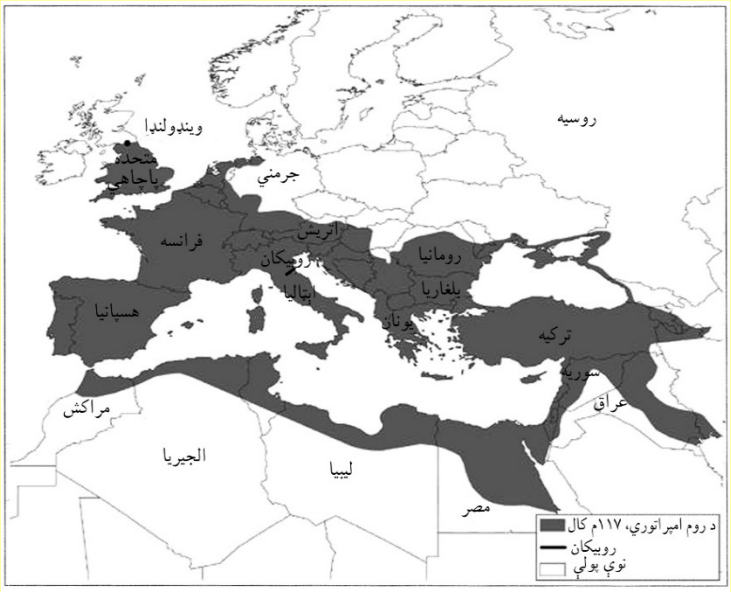

۱۱مه نقشه: د روم امپراتوري په ۱۱۷م کال کې

...رومي بدګنې

فلاویوس اتیوس چې د «روم امپراتورۍ زوال او سقوط» په نامه د کتاب لیکوال اډوارد ګیبون، نوموړی «وروستی رومي» بولي؛ د روم امپراتورۍ یوه مهمه او راښکوونکې څېره وه. مخکې له دې چې نوموړی د امپراتور «دریم والنټینیان» په دستور ووژل شي، هغه د یوه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پوځي سردار په توګه د روم امپراتورۍ مخکښه او ځواکمنه څېره وه. هغه د روم امپراتورۍ کورنۍ او بهرنۍ سیاست منظم کړ او له سرکښو بدوي قبایلو او په کورنیو جګړو کې له ښکېلو رومیانو سره یې مبارزه وکړه. په کورنیو جګړو کې د ښکېلو پوځیانو ترمنځ هغه یوازینی کس و، چې د واک او امپراتورۍ د لاسته راوړلو په هڅه کې نه و. د دویمې میلادي پېړۍ له پای ته رسېدو وروسته، په روم کې کورنۍ جګړه د ورځني ژوند پر واقعیت بدله شوې وه. په ۱۸۰ میلادي کال کې د مارکوس اریلیوس «Marcus Aurelius» د مړینې پرمهال او په ۴۷۶ کال کې د لوېدیځ روم امپراتورۍ د سقوط په موده کې ډېر لږ داسې وخت راغی چې کورنۍ جګړې به نه وې او یا به د امپراتورۍ پروړاندې د کودتاګانو هڅې نه کېدلې. ډېر لږ امپراتوران یا په خپل طبیعي مرګ مړه شول او یا هم د جګړې په ډګر کې ووژل شول، بلکې ډېر شمېر یې د واک غوښتونکو ډلو او یا هم په خپله د پوځ له خوا له منځه یووړل شول. د اتیوس شغل د روم جمهوریت او د روم امپراتورۍ کې د بدلونونو په اړه موږ ته یو تصویر په لاس راکوي. د هغه رول نه یوازې په ناپایه کورنیو جګړو کې او همدارنګه د امپراتورۍ په لومړیو کې د هېواد په چارو کې یې واک د جنرالانو او سناتورانو له محدودو واکونو څخه توپیر لري، بلکې د نوموړي د ژوند پېښې څرګندوي چې د رومیانو برخلیک څنګه د یادو دوو پېړیو ترمنځ بدلون ته سوق شوی و.

بربریان چې د امپراتورۍ په وروستیو کلونو کې لومړی مغلوب او بیا په پوځي لیکو کې ځای پرځای شوي وو او یا هم د مریانو په توګه تري کار اخیستل کېده، د هېواد پر ډېری سیمو واک ټینګ کړ. اتیوس په ځوانۍ کې د بربریانو– لومړی د الاریک په مشرۍ د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګاټانانو او بیا وروسته د هونانو- له لوري برمته کړای شو. له بربریانو سره د روم اړیکې د هغو بدلونونو ښکارندویي کوي چې د جمهوریت عصر په پایله کې رامنځته شوې وې. الاریک یو ډاروونکی دښمن او په عین وخت کې یو متحد ګڼل کېده، داسې چې په ۴۰۵ میلادي کال کې نوموړی د روم په پوځ کې د جنرالۍ تر ټولو لوړې رتبې ته ورسېد. البته دا یوه موقتي چاره وه. الاریک په ۴۰۸ کال کې د رومیانو پرضد جنګېده، چې اېټالیا یې ونیوله او په روم کې یې لوټماري پیل کړه. هونیان په عین حال کې چې یو پیاوړی دښمن ګڼل کېده، ترڅنګ یې د روم همېشنی متحد او ملاتړی هم و. که څه هم هغوی لومړی اتیوس برمته کړی و، خو وروسته د کورنۍ جګړې پرمهال د هغه ترڅنګ ودرېدل. خو هونیان به تل له یوه لوري سره ژمن او متحد نه پاتې کېدل او په ۴۵۱ کال کې یې د اتیلا په مشرۍ د «راین» سیند پورې غاړه د رومیانو پرضد جګړې ته را ودانګل په دې وخت کې ګاټانو د تیودوریک په مشرۍ د روم د دفاع لپاره جګړه کوله. د دغو ټولو پېښو په جریان کې د روم اشرافو بې درېغه هڅې کولې چې بربر قومندانانو ته ډاډ ورکړي. دا ډاډ ددې لپاره نه چې د بربریانو په مقاومت د روم پولې وساتي، بلکې د دې لپاره چې اشراف به یوه ورځ د واک د تصاحب لپاره په کورنیو شخړو کې دا ډله وکاروي. د مثال په توګه، وندالیانو د پاچا قیصر په مشرۍ د اوسنۍ هسپانیا د ایبریا پر ټاپو وزمې یرغل وکړ او له ۴۲۹ میلادي کال وروسته یې د افریقا په شمال کې د رومیانو لویه برخه کرنیزې ځمکې ولکه کړې. د روم امپراتور درېیم والنټینایان ددې برید په غبرګون کې قیصر ته خپله کوچنۍ لور د واده په ډول پېشنهاد کړه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سره له دې چې قیصر تازه د ګاټانو د یوه مشر له لور سره واده کړی و، خو د روم امپراتور دا وړاندیز یې رد نه کړ. قیصر خپله لومړۍ مېرمن په دې پلمه چې د ده د وژلو پلان یې درلود، طلاق او د غوږونو او پزې په پرې کولو سره یې خپلې کورنۍ ته ولېږله. نوې ناوې ډېره بختوره وه چې د کم عمر له امله په اېټالیا کې ساتل کېده او واده یې هېڅکله ترسره نه شو. نوموړې وروسته د پټرانیوس مکسیموس په نامه یوه ځواکمن جنرال ته واده شوه او پټرانیوس هغه څوک و چې د امپراتور درېیم والنټینین په مرسته یې د اتیوس د وژنې پلان جوړ کړی و، خو وروسته خپله امپراتور د دې توطیې قرباني شو. مکسیموس د امپراتورۍ پر تخت کېناست، خو حکومت یې ډېر دوام ونه کړ، ځکه چې د قیصر له لورې پر اېټالیا د وندالیانو د یرغل په پایله کې ووژل شو، دا هغه یرغل و چې د روم په سقوط او وحشیانه لوټنې تمام شو.

د پنځمې پېړۍ په لومړیو کې بربریان د روم د دروازو خولې ته رسېدلي وو. ځینې تاریخ لیکوونکي دا پېښه له دې سره تړلې ګڼي چې ګڼې روم د امپراتورۍ په وروستیو کلونو کې له پیاوړو سیالانو سره مخ شوی و. خو د ګاټانو، هونیانو او وندالیانو بریالیتوبونه د روم د زوال نښې وې، نه د سقوط اصلي عوامل. د جمهوریت پرمهال روم له ډېرو خطرناکو او سازمان شویو رقیبانو لکه کارتاژیانو سره مخ شو. د روم زوال د مایا دولت-ښارونو له سقوط او زوال سره ډېر ورته والی لري. د روم زېښنونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه وو چې کورنۍ جګړې او د امپراتورۍ د سقوط پېښې یې وزېرولې. د روم د زوال ریښې هغه وخت ته ورګرځي کله چې اګوستوس واک ته ورسېد، دغې پېښې د بدلونونو یوې داسې مرحلې ته لار پرانېسته چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سیاسي بنسټونه یې ورځ تر بلې استثماري کول. د یادو بدلونونو له ډلې یو هم د پوځ د ستړکچر یا جوړښت بدلول و، چې بېلتون یا تجزیه یې ممکنه کړه. دې کار هغه حیاتي عنصر چې د سیاست په ډګر کې یې د عامو رومیانو رول خوندي کاوه، له منځه یووړ. امپراتور تبریوس هم، کله چې په ۱۴ میلادي کال کې واک ته ورسېد، عمومي اسامبله منحل او د هغې واک یې سنا ته ولېږداوه. رومیان ددې پرځای چې په سیاست کې ونډه او ځای ولري، په غنمو، د زیتون تېلو، شرابو او د خنزیر په وړیا غوښو او همدارنګه د ګلادیاتورانو په تفریحي پروګرامونو یا سرکسونو بوخت کړای شول. د هغو اصلاحاتو له امله چې اګستوس پلي کړي وو، امپراتوري نظام د دې پرځای چې د پخوا په څېر د روم 'ولسي سرتېرو' لښکر باندې تکیه وکړي؛ د امپراتورۍ ګارډ ته یې مخه کړه. دا هغه ځانګړی پوځ و چې د اګوستوس په لاس جوړ شوی و. دا ځانګړی ګارډ ډېر ژر پر یوې داسې وسیلې بدل شو چې د امپراتورانو په سقوط او بریالي کولو کې یې پوره لاس درلود، داسې چې ځانګړي ګارډ به د کورنیو جګړو او شخړو په وخت کې د توطیو له لارې یو امپرتور رانسکور او بل یې واک ته رساوه. اګوستوس دغه راز اشراف د عامو وګړو پر وړاندې تقویه کړل او په دې توګه هغې ژورې نا اندولۍ چې د تبریوس ګراکچوس او اشرافو ترمنځ د شخړې سبب شوه، دوام پیدا کړ او ان لاپسې پراخه شوه. په مرکز کې د واک راغونډېدو د عامو وګړو د مالکیت د حقوقو د خوندیتوب مسئله له ګوابښ سره مخ کړه. د امپراتورۍ په راتګ سره، د دولت له لوري د ضبط شویو ملکیتونو او شتمنیو کچه لوړه شوه او د روم په ځینو برخو کې د مصادره یا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ضبط شويو ځمکو کچې د ټولو ځمکو نیایي جوړوله. په ځانګړې توګه د امپراتور او له هغه د چاپېره کړې له لوري د قدرت د تمرکز له امله د مالکیت حقوق بې ثباته و. د واک د لاسته راوړلو پر سر دغه کشمکش چې د مایا دولت سره دومره توپیر نه لري، بلاخره اوج ته ورسېد. ان مخکې تر دې چې بربریان له ناورینه ډکه پنځمه میلادي پېړۍ کې واک ترلاسه کړي، کورنۍ جګړه پر عادي چاره بدله شوې وه. د مثال په توګه، «سیپټیموس سوروس» له «ډیډیوس جولیانوس» څخه واک ترلاسه کړ. جولیانوس هغه څوک و چې د «پرتیناکس» له وژلو وروسته په ۱۹۳ کال کې واک ته رسېدلی و. درېیم امپراتور سېوروس د تخت د نورو مدعیانو جنرال «پسنیوس نایجر» او جنرال «کلیودوس البینوس» پروړاندې وجنګېد او هغوی ته یې په ترتیب په ۱۹۴ او ۱۹۷ کلونو کې ماتې ورکړې. نوموړي د کورنیو جګړو په ترڅ کې د خپلو ټولو مخالفینو شتمنۍ او مالونه مصادره یا ضبط کړل. که څه هم ځواکمنو واکمنانو لکه تراجان (۹۸- ۱۱۷) او وروسته ادریان او مارکوس اورلیوس، د روم د شړېدو او سقوط مخه څه ناڅه ونیوله، خو یو یې هم د بنسټونو د اساسي ستونزو په حل کې بریالي نه شول، دوی یا نه غوښتل او یا یې له وسه پورته خبره وه. له یادو واکمنانو څخه هېڅا له امپراتوري نظام څخه د لاس اخیستو او همدارنګه د جمهوري اصولو پربنسټ په روم کې د اغېزناکو سیاسي بنسټونو د بیا رغښت هوډ نه درلود. مارکوس خپل زوی کودوس خپل ځاییناستی ټاکلی و چې نوموړی د نیرو او کالیګولا په پرتله تر ډېره پلار ته ورته و.

د امپراتورۍ اړونده سیمې او ښارونه د پراخېدونکې بې ثباتۍ شاهدې وې. په درېیمه میلادي پېړۍ کې د روم امپراتورۍ ټول ستر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ښارونه په دفاعي دېوالونو راچاپېر شوي وو. په زیاترو مواردو کې تاریخي ځایونه او ابدات د دې لپاره ویجاړ شول چې له ډبرو او ټوټو څخه یې دفاعي دېوالونه او سپر جوړ کړي. له میلاده مخکې په ۱۲۵ کال کې ګول ته د رومیانو تر ورتګ مخکې، یادو خلکو د دفاع او خوندیتوب په موخه خپل کورونه د غونډیو له پاسه جوړول. د رومیانو په راتګ سره لومړني هستوګنځي پر دښتو او شاړو ځمکو بدل شول، خو په درېیمه میلادي پېړۍ کې بیا دغه وضعیت معکوسه بڼه خپله کړه.

د سیاسي بې ثباتۍ له ډېرېدو سره، ټولنه د داسې بدلون په لور سوق شوه چې اقتصادي بنسټونه یې لاپسې زېښونکي یا استثماري کړل. د سیټیزنشیپ یا ښاروندۍ لمن دومره پراخه شوې وه چې په ۲۱۲ میلادي کال کې د امپراتورۍ ټول ازاد وګړي له دې حقه برخمن وو او سیټیزن ګڼل کېدل، خو په دې موده کې په ټولنه کې منفي بدلونونو دا هرڅه اپوټه کړل. هغه وختونه له منځه لاړل چې ټول وګړي به د قانون په وړاندې له مساوي حقونو برخمن وو، په ځانګړې توګه کله چې ادریان (۱۳۸-۱۱۷) واک ته ورسېدل، د هرې ډلې لپاره بېلابېل قوانین عملي کېدل. یو بل ټکی چې یادول یې اړین دي، هغه د ښاونډۍ د وضعیت بدلون دی چې د جمهوریت په پرتله په دې دوره کې خلکو په سیاسي او اقتصادي چارو کې د ګډون ونډه نه لرله. مریتوب د روم په ګوټ ګوټ کې پر خپل ځای پاتې شو. د امپراتورۍ نظام په ټینګېدو سره، کروندګر د مریتوب ډوله شرایطو په لور ورټېل وهل شول او په ځمکو کې بوخت کړل شول. د دغو مري

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ډوله وګړو حالت چې کلوني[1] يې بلل، په رسمي اسنادو لکه «Codex Theodosianus» او «Codex Justinianus» کې په تفصيل سره بيان شوی دی، چې ريښه يې احتمالا د ډيوکلتين حکومت (۳۰۵- ۲۸۴) مودې ته ور رسېږي. پر کلوني د ځمکوالو حقوق نور پسې زيات شول. په ۳۳۲ ميلادي کال کې امپراتور قسطنطين ځمکوالو ته اجازه ورکړه، څو کلونيس يا د کلوني هغه غړي چې د ټبښتې په جرم تورن دي، زولانه کړي او همدارنګه له ۳٦۵ ميلادي کال وروسته کلوني کروندګرو د ځمکوالو له اجازې پرته د خپلو شخصي ملکيتونو د پلور اجازه نه لرله. لکه څرنګه چې د ډوبو شويو بېړيو او د ګرينلنډ له يخې هستو څخه معلومولی شو چې په لومړيو پېړيو کې د روم اقتصادي وضعيت څه ډول و، همدغسې له يادو شواهدو څخه په ګټې اخيستنې د روم د سقوط او ځوړتيا عوامل هم روښانه کولای شو.

تر ۵۰۰ ميلادي کاله پورې د روم د ټولو ډوبو شويو بېړيو شمېر له ۱۸۰ څخه ۲۰ ته راټيټ شو. کله چې روم مخ په ځوړ روان شو، سوداګري په مديترانه کې کمه شوه او د ځينو په وينا ان تر نولسمې پېړۍ پورې پخواني حالت ته ونه ګرځېده. د ګرينلنډ يخونه هم عين شی داستان بيانوي. رومیانو به له سپينو زرو سکې جوړولې او د اوسپنې استعمال هم په کې ډېر دود و، چې تر ډېره د پايېونو او لوښو په جوړولو کې به تري کار اخيستل کېده. د ميلاد تر لومړۍ پېړۍ وروسته په يخې هستو کې د اوسپنې، سپينو زرو او مسو د استعمال کچه مخ په کمېدو ښکاري. د جمهوريت د وخت اقتصادي وده د

[1] Coloni

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نړۍ د نورو زېښونکو بنسټونو لکه د شوروي اتحاد په څېر حیرانوونکې وه، خو دغه وده چې حتی تر یوه بریده د نیمه پرانېستو بنسټونو په وجود کې ترسره کېده، محدوده وه او دوامداره پاتې نه شوه. د روم اقتصادي وده د کرنیزو محصولاتو پر نسبتاً لوړ تولید، جزیې او د لېرې واټن تجارت باندې ولاړه وه، خو دغه وده له ټکنالوژیکي پرمختګونو او خلاق تخریب څخه بې برخې وه. رومیانو ته یو لړ اساسي ټکنالوژۍ لکه اوسپنیز وسایل، وسلې، سواد او سپاره « د ځمکې د قُلبه کولو وسیله» په میراث پاتې وو، خو د جمهوریت په لومړیو کې یې ځینې نورې لاسته راوړنې هم لرلې، لکه په ودانیو کې د سیمنټو کارول، پمپ او د اوبو څرخ. تر دې وروسته د امپراتورۍ په وخت کې ټکنالوژیکي نوښتونه او بدلونونه په ټپه ودرېدل. د مثال په توګه، د کښتیو په ډیزاین او جوړونه کې ډېر لږ تحول راغی او د بېړۍ د حرکت لپاره له لرګیو جوړ راشېپل هېڅکله په شاتنۍ برخه کې څرخ باندې بدل نه شو. د اوبو د څرخونو د ترویج پروسه ډېره ټکنۍ وه او له همدې امله اوبه هېڅکله د روم په اقتصاد کې د انقلاب سبب نه شوې، حتی په ځینو بنسټیزو پروژو لکه د اوبو رسونې کانالونو او ښاري کانالیزاسیون جوړولو کې هم له پخوانۍ ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل شوی و. له نوښت پرته او پر پخوانۍ ټکنالوژۍ تکیې تر یوه بریده اقتصادي وده رامنځته کولای شوای، خو دا چې یاده وده له خلاق تخریب څخه خالي وه، دومره ونه پایېده. د مالکیت حقونو په نا خوندي کېدو سره د وګړو اقتصادي او سیاسي حقونه هم په خطر کې شول او اقتصادي وده ټکنۍ شوه. د روم د لرغوني عصر د ټکنالوژۍ په اړه د پاموړ ټکی دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دی چې د ټکنالوژۍ پنځونه او ترویج د حکومت په لارښوونه ترسره کېدل. دا کار تر هغه سم دی کله چې دولت د خلاق تخریب له وېرې ټکنالوژیکي پرمختګ ته زړه نه ښه کوي. د روم ستر لیکوال «پیلیني» د هغه سړي کیسه بیانوي چې د تبریوس د واکمنۍ پرمهال یې ناشکن ښیښه اختراع کړې وه او د جایزې اخیستو په موخه امپراتور ته تللی و. نوموړي خپله اختراع تبریوس ته وړاندې کړه او تبریوس وپوښتل چې په دې اړه یې څوک خبر کړي دي او که نه؟ سړي ځواب ورکړ، نه. تبریوس یاد کس پر ځمکه راچپه او ویې واژه، څو «طلا د خاورې په څېر بې ارزښته شي».

په دې داستان کې دوه په زړه پورې ټکي نغښتي دي: لومړی، یاد مخترع د نوي کاروبار د جوړولو او له خپلې اختراع کړې ښیښې څخه د ګټې اخیستنې په پار د امپراتوار دربار ته تللی و، چې دا پر ټکنالوژۍ د حکومت کنټرول او انحصار ښیي. دویم؛ تبریوس په دې خوښ و، چې د ناوړه سیاسي عواقبو له امله د نوښتونو مخه نیسي، چې دا هماغه له خلاق تخریب څخه وېره وه. د امپراتورۍ پرمهال د خلاق تخریب د مخنیوي په اړه دلته له موږ سره هیښوونکي مثالونه شته. سویټونیوس د هغه چا کیسه کوي چې امپراتور وسپاسیان «٦٩-٧٩م» ته راغی او خپله اختراع یې ورته وړاندې کړه. نوموړي داسې وسیله اختراع کړې وه چې د روم نوې جوړېدونکې مانۍ ته یې ستنې یا پایې په ډېر کم لګښت لېږدولې. ستنې ډېرې غټې، درنې او لېږدول یې خورا ستونزمن و، یادې ستنې لېږې په کانونو کې جوړېدلې او روم ته د هغو رالېږدول زرګونو کارګرانو او ډېر لګښت ته اړتیا لرله. وسپاسیان مخترع کس ونه واژه، خو نوښت یې رد کړ او زیاته یې کړه:«په دې وسیلې به څنګه وکولای شم چې خپل خلک

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ماړه کړم؟» بیا هم وینو چې یو مخترع دولت مشر ته ورغلی و. تمه وه چې د ناشکن ښیښې برعکس ددې وسیلې په اړه یوه متفاوته پرېکړه وشي، ځکه چې د روم دولت د استخراج او ستنو جوړولو په چارو کې ښکېل و؛ خو دا نوښت هم بالاخره له خلاق تخریب څخه د وېرې له امله چې تر ډېره سیاسي بڼه یې لرله، رد شو. وسپاسیان اندېښنه لرله چې که خلک خوشاله او تر خپل کنټرول لاندې ونه ساتي، نو سیاسي بې ثباتي به سر راپورته کړي. د روم خلک باید بوخت ساتل شوي وای او د دې کار لپاره غوره وه چې د ودانیزو ستنو په څېر کارونو ته سوق شوي وای. امپراتور به خلکو ته وړیا ډوډۍ ورکوله او د هغوی د ساتېرۍ لپاره یې سرکسونه جوړول. د یادونې ده چې یادې دوه پېښې د جمهوریت له پاشل کېدو په کمه موده کې واقع شوې. د روم امپراتورانو د جمهوریت دورې د واکمنانو په پرتله د بدلونونو د مخنیوي لپاره ډېر ځواک درلود.

په روم کې د ټکنالوژیکي نوښتونو د نشتوالي یو بل مهم لامل د مریتوب دود و. رومیانو د خپلو فتوحاتو په لړ کې ګڼ کسان د مریانو په توګه ونیول او په پراخو ځمکو کې د کار لپاره یې اېټالیا ته بیول. ډېری رومي وګړو کار کولو ته اړتیا نه لیده، ځکه چې د دولت په وړیا مرستو چلېدل. نو نوښت به له کومه شوی وای؟

ومو ویل چې نوښت له هغه ځایه سرچینه اخلي چې کله افراد نوې ایډیاګانې یا طرحې او د زړو مسایلو لپاره نوې حل لارې ولري. په روم کې پر تولید بوخت کسان مریان او مریانو ته ورته کسان (کلوني) وو چې د نوښت انګېزه په کې وژل شوې وه، ځکه چې د کار ټوله ګټه د اشرافو جېب ته تلله. لکه څرنګه چې په دې کتاب کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

به يې تکرارً وګورو، د کارګرانو او سيستمونو پر زېښناک ولاړ اقتصاد لکه مريتوب او خان-رعيت نظام «Serfdom» په ښکاره ډول نوښت ځپونکی دی. دا حقيقت له لرغونې زمانې څخه تر اوسني يا موډرن عصر پورې خرګند دی. د مثال په توګه، په امريکا متحده ايالتونو کې يوازې د دې هېواد شمالي ايالتونو په صنعتي انقلاب کې برخه واخيسته، نه سوېلي ايالتونو. که څه هم مريتوب او خان-رعيت نظام د اشرافو او واکمنې طبقې لپاره پراخ ثروت توليدوي، خو ټولنې ته ټکنالوژيکي نوښتونه او هوساينه نه وربښي.

له ويندوولاندا څخه نور ليکونه نه راځي

په ۴۳ ميلادي کال کې د روم امپراتوار 'کلاډيوس' برېټانيا ونيوله، خو د سکاټلنډ په نيولو بريالی نه شو. په دې برخه کې وروستۍ بې نتيجې هڅه د روم د ګورنر «اګريکولا» وه، چې نوموړی هم وروسته پرشا شو او په ۸۵ ميلادي کال کې يې د برېټانيا له شمالي پولې څخه تر سکاټلنډ پورې د ساتنيزو دېوالونو يوه لړۍ بنا کړه. ددې دېوالونو له ډلې يو ستر دېوال د نيوکاسټل د لوېديځ په ۳۵ مايله متري کې په ويندوولا کې موقعيت درلود. دغه دېوال په (۱۱) نمبر نقشه کې د روم امپراتورۍ د شمال غرب په لرې پرته سيمه کې ښودل شوی دی. وروسته ويندوولا په هغه دفاعي دېوال کې مدغم شو چې ادريان جوړ کړی و، خو کله چې په ۱۰۳ کال کې د کانديدوس په مشرۍ د پوځ يو کنډک هلته مېشت شو، دا يو جلا دېوال و. کانديدوس خپل ملګري اوکتايوس ته د قرارګاه د اکمال او تجهيز په اړه ليک واستاوه او اوکتايوس يې په ځواب کې وليکل:«د اوکتايوس له لوري خپل ورور کانديدوس ته سلامونه او نېکې هيلې! خو ځله مې درته په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لیک کې یادونه کړې چې ما پنځه زره وړې غنم اخیستي دي، چې له همدې امله اوس نغدو پیسو ته اړتیا لرم. که پنځه سوه دیناره راته را ونه لېږې، نو هغه درې سوه دیناره به چې د پېشکي په ډول مې ورکړې دي، له لاسه ورکړم او شرمنده به شم. له تاسو هیله کوم چې زر تر زره پیسې راولېږې. هغه څرمن چې تاسو یې یادونه کړې، هغه په کاتاراکتیوم کې ده. هغوی ته ولیکه چې ماته یې راوسپاري او همدارنګه د هغه واګون یا ګاډۍ په اړه هم ولیکه چې تاسو په لیک کې ورته اشاره کړې ده. که په لاره کې د ځناورو وېره نه وای، نو اوس به مې وختي دا کار تمام کړی و. له ترتیوس سره د هغو ۸،۵ دینارو په اړه وګوره چې له فاتالیس څخه یې اخیستي دي. هغه تراوسه ماته نه دي راسپارلي. ما ته د نغدو پیسو د لېږلو په اړه اطمینان راکړه، ترڅو د غنمو وړې واخلم. سپکتاتوس او فیرموس ته سلامونه وایه. په مخه ښه.»

د کاندیدوس او اوکتایوس ترمنځ دا مکاتبه د روم امپراتورۍ تر ولکې لاندې د بریتانیا د اقتصادي پرمختګونو په اړه ځینې واقعیتونه روښانه کوي. دا لیک موږ ته راښیي چې رومي- بریتانیا هغه مهال له مالي خدماتو سره مل له پرمختللي پولي اقتصاد څخه برخمنه وه. دا لیک همدا راز موږ ته په بریتانیا کې د سړکونو موجودیت راښیي، که څه هم هغه مهال په ناوړه وضعیت کې و. هلته همدارنګه یو مالیاتي نظام موجود و، چې ټکس یې وضعه کړی و، څو کاندیدوس ته مزد ورکړي. تر ټولو مهمه دا چې دواړه کسان باسواده وو او کولای یې شول چې له پوستي خدمتونو ګټه واخلي. بریتانیا دغه راز د کولالي لوښو د تولید ګڼې کارخانې او په ځانګړې توګه په 'اکسفوردشایر'

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې لرلې چې په لوړ کیفیت محصولات یې تولیدول. په ښاري سیمو کې حمامونه او عامه ودانۍ موجودې وې او د ودانیو په غولي کې به کاشي او ښکلې ډبرې کارول کېدې، خو په څلورمه پېړۍ کې دا هرڅه مخ په ځوړ شول او له ۴۱۱ میلادي کال وروسته د روم امپراتورۍ له برېتانیا لاس واخیست او رومي پوځیان له دغې خاورې ووتل. هغوی چې هلته پاتې شول، معاش یا پیسې ورنه کړل شوې او د روم امپراتورۍ له ړنګېدو وروسته خلکو ځایي واکمنان وشړل. تر ۴۵۰ میلادي کاله پورې د اقتصادي هوساینې تولې پانې ورژېدې، پیسې له چلښته ولوېدې، ښاري سیمې خالي شوې او ودانۍ د ډبرو پر ډېرۍ بدلې شوې، پر سړکونو واښه او بوټي راشنه شول. د کولالۍ یوازې یو ډول تولید پاتې شو، چې هغه هم په لاس جوړېدل. خلکو په ودانیزو چارو کې د مصالې کارول هېر کړي وو او د سواد کچه په ښپاري ډول راټیټه شوه. د کورونو په غولي کې بوس کارول کېدل، نه کاشي یا خښتې. نور څوک پیدا نه شول چې له وینډولانډا څخه لیک ولیکي.

له ۴۱۱ میلادي کال وروسته برېتانیا له اقتصادي رکود سره مخ او پر یوه شاړه کنډواله بدله شوه. البته دا لومړی ځل نه و، چې دغه هېواد له داسې وضعیت سره مخ کېږي. مخکې مو ولوستل چې له میلاد څخه ۹۵۰۰ کاله وړاندې په منځني ختیځ کې د نوې ډبرې انقلاب څنګه پیل شو. هغه مهال چې د اریکا او ابوهریره اوسېدونکو په کوډلو او کوچنیو کروندو کې ژوند کاوه، انګرېزان لا هم په ښکار او د بوټو په راټولولو بوخت وو. انګرېزانو ۵۵۰۰ کاله وروسته هم دغه ډول ژوند درلود او حتی له دې وروسته هم په برېتانیا کې کرنه او مالداري په خپله د انګرېزانو په نوښت رامنځته او دود نه شول،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بلکې له منځني ختیځ څخه اروپا ته د تللو کډوالو له لوري دود شول. هغه مهال چې انګرېزانو دې کار ته مخه کړه، د منځني ختیځ وګړي د ښارونو د ابادولو، د لیک او کولالۍ د اختراع په حال کې وو. له میلاده ۳۵۰۰ کاله مخکې په بین النهرین یا اوسني عراق کې د «اوروک» او «اور» ستر ښارونه جوړ شول. د اټکل له مخې اوروک هغه مهال ۱۴ زره اوسېدونکي لرل، چې موده وروسته یې شمېر ۴۰ زرو ته لوړ شو. هغه وخت چې څرخ د لېږد رالېږد لپاره کارول کېده، په عین وخت کې د کولالۍ څرخ هم په بین النهرین کې اختراع شو. لږ وروسته د مصریانو لرغونې پلازمېنه ممفیس رامنځته شوه. په دواړو سیمو کې لیک په جلا- جلا ډول رامنځته شو. کله چې مصریانو له میلاد څخه ۲۵۰۰ کاله مخکې د «ګیزا» دریې ګوني اهرامونه جوړول، انګرېزانو خپله لرغونې آبده «ډبرینه دایره»[1] جوړه کړه. که څه هم دا ابده د انګرېزانو د وخت له معیارونو سره برابره وه؛ خو دومره ستره نه وه، چې حتی د مصر په یوه هرم کې د خښ شوي فرعون «خوفو» پښو ته خښه شوې کښتۍ په کې ځای شي. له منځني ختیځه د برېټانیا او اروپا وروسته پاتې والي، د رومیانو تر دورې دوام وکړ. پر دغه بدمرغه تاریخ سربېره، بیا هم په لومړي ځل پرانیستې ټولنه په برېټانیا کې رامنځته شوه او صنعتي انقلاب هم همدلته سر را پورته کړ. مخکې مو یادونه وکړه چې دا د کوچنیو بنسټې توپیرونو او د تاریخ د حساسو مقطعو په وړاندې د غبرګونونو پایله ده، لکه طاعون او د امریکا لویې وچې کشف. له نورو پر جلا مسیر د برېټانیا روانېدو، تاریخي ریښې لرلې؛ خو که

[1] the stone circle

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پېښې ته د ویندولاندا له زاویې وګورو، نو وبه وینو چې دغه ریښې دومره ژورې نه دي او دغه پېښې له تاریخي پلوه هېڅکله نه وې اټکل شوې. د نوې ډبرې انقلاب او حتی د رومیانو د څو پېړۍ واکمنۍ پرمهال هم د یادو پېښو په اړه نښې نښانې نه لیدل کېدې. په ۴۵۰ میلادي کال کې چې تاریخ لیکونکي یې د «تورتم عصر» بولي، برېتانیا یوځل بیا د بېوزلۍ او سیاسي اړدوړ خولې ته ولوېده او پېړۍ پېړۍ له مرکزي او کارنده دولت څخه بې برخې وه.

د جلا کېدو مسیرونه

په برېتانیا کې د پرانیستو بنسټونو او وروسته د صنعتي انقلاب پېښې، د روم د دورې میراث نه ګڼل کېږي، خو دا په دې معنا نه ده چې د لوېدیځ روم د امپراتورۍ د سقوط په پایله کې چې د نړۍ په تاریخ کې مهمه پېښه ګڼل کېږي، د پامونړ بدلونونه رامنځته نه شول. دا چې د اروپا بېلابېلو برخو شریکه حساسه مقطعه لرله، نو بنسټونو یې هم باید مشابه تحول موندلی وای. د روم امپراتورۍ سقوط ددې شریکو حساسو مقطعو مهمه برخه جوړوي. د بدلون دا اروپایي مسیر د افریقا، اسیا او د امریکا د طی شویو مسیرونو په پرتله متفاوت دی. دلته د پراختیا بڼې متفاوتې دي، ځکه چې حساسې مقطعې یې سره شریکې نه وې. په برېتانیا کې د رومي واکمنۍ ړنګېدو هنګامه خپره کړه. دا پېښه د اېټالیا یا د روم تر واکمنۍ لاندې ګال (اوسنۍ فرانسه)، یا حتی د افریقا د شمال په اړه چې زاړه بنسټونه پکې تر ډېره په خپل ځای پاتې شول؛ لږ صدق کوي. په دې کې شک نه شته چې په روم کې له یوه واحد حکومت څخه د ګڼو حکومتونو په لور تګ چې د فرانکیانو، ویسګاټیانو، اوستراګاټیانو، وندالیانو او بورګنډیانو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له خوا اداره کېدل، له خپل ارزښت څخه برخمن و. ددې حکومتونو د واک ساحه ډېره محدوده وه او د ګاونډیانو د پرله پسې یرغلونو له امله تل زیان منونکي وو. له شمال لوري به ویکینګیان او ډانیان له خپلو کښتیو سره راسم شول، له ختیځه به پر اسونو سپاره هونیانو یرغل راوړ او په پایله کې اسلام د یوه نوي دین او سیاسي قوت په توګه د حضرت محمد (ص) تر وفات یوه پېړۍ وروسته په ٦٣٢ میلادي کال کې د نوي اسلامي دولت بنسټ کېښود، چې د بیزانس امپراتورۍ لویه برخه، شمالي افریقا او د هسپانیا سیمې یې په ځان کې رانغاړلې. دغو پېښو اروپا ته ټکان ورکړ او په پایله کې په اروپا کې یوه ځانګړې ټولنیز نظام چې د فیوډالېزم په نامه یادېږي، سر راپورته کړ. فیوډالي ټولنو غیر متمرکز جوړښت درلود، ځکه چې پیاوړي مرکزي حکومتونه له منځه تللي وو. که څه هم یو شمېر واکمنانو لکه شارلمان هڅه وکړه چې دغه ډول حکومتونه یوځل بیا را ژوندي کړي، خو بریالي نه شول. فیوډالي بنسټونو چې د بشري قوې په برخه کې یې پر غیر ازادو کارګرانو یا غلامانو تکیه کوله، زېښونکي بڼه لرله. یادو بنسټونو په منځنۍ پېړۍ کې په اروپا کې د ټکنۍ اقتصادي ودې او زېښناک اساس کېښود. خو له دې سره سره، یادو بنسټونو په راتلونکې پراختیا کې رول درلود. د مثال په توګه، کله چې د کلیوالي وګړو ټولنیز وضعیت د خان-رعیت «serfdom» بڼه خپله کړه، مریتوب په اروپا کې له منځه لاړ. کله چې واکمن پاړکي د کلیوالو ټولنیز وضعیت له مریتوب څخه د خان-رعیت بڼې ته راښکته کاوه، نو ددې اړتیا نه لیدل کېده چې د پخوانیو ټولنو په څېر دې د مریانو یوه جلا طبقه موجوده وي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فیوډالېزم همدارنګه د واک تشه رامنځته کړه چې له امله یې خپلواکو ښارونو په تولید کې تخصص پیدا کړ او سوداګري و غوړېده، خو له طاعون ناروغۍ وروسته کله چې په اروپا کې د واک انډول بدل شو او په لوېدیځه اروپا کې د خان-رعیت نظام ړنګېدل پیل شول، له مریانو څخه د یوې پاکې کثرت پاله یا پراخ بنسټه ټولنې جوړېدو ته لار هواره شوه. د تاریخ هغه حساسې مقطعې چې فیوډالي ټولنې یې وزېرولې، له یو بله متفاوتې دي؛ خو دا په دې معنا نه ده چې یوازې اروپا د تاریخ داسې حساس پړاوونه وهلي دي. ورته مثال افریقایي هېواد ایتوپیا دی چې د اکسوم «Aksum» پاچاهۍ د پراختیا په پایله کې رامنځته شو. د اکسوم پاچاهۍ بنسټ له میلاده شاوخوا ۴۰۰ کاله مخکې کښودل شو. دا په خپل وخت کې له اقتصادي پلوه نسبتاً یوه پرمختللې پاچاهي وه چې له هند، سعودي عرب، یونان او د روم امپراتورۍ سره یې نړیوالې تجارتي اړیکې لرلې. دا پاچاهي هغه مهال له بېلابېلو اړخونو د ختیځ روم امپراتورۍ سره د پرتلې وړ وه. په اکسوم کې پیسې دود وې، تاریخي ابدات، عامه ودانۍ او سړکونه پکې جوړ شوي وو او د کرنې او بېړۍ چلونې په برخو کې یې ختیځ روم ته ورته ټکنالوژي لرله. له عقیدتي اړخه هم د روم او اکسوم ترمنځ ډېر په زړه پورې مشابهتونه شته. د روم امپراتور قسطنطین په ۳۱۲ میلادي کال کې مسیحیت ومانه. د اکسوم پاچا ایزانا هم په دغه وخت کې په ورته عمل لاس پورې کړ. دولسم (۱۲) نمبر نقشه د اکسوم د لرغوني دولت موقعیت چې د اوسنۍ ایتوپیا او اریتریا سیمې دي، راښیي. د روم امپراتورۍ له زوال سره هممهاله اکسوم هم له ورته برخلیک سره مخ شو او د دې دولت د تاریخي ماتې څرنګوالی د لوېدیځ روم امپراتورۍ سره ورته والی لري. څرنګه چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هونیانو او وندالیانو د روم په کمزوري کولو او ځوړتیا کې رول ولوباوه، همدغسې د اکسوم په سقوط کې هغو عربو فعاله ونډه لرله چې په اوومه پیړۍ کې یې خپل نفوذ تر سرې بحیرې او د عرب ټاپو وزمې تر سوېل پورې پراخ کړی و. اکسوم په عربستان کې خپلې مستعمرې او سوداګریز مسیرونه له لاسه ورکړل، چې دغه کار د اکسوم د اقتصادي ځوړتیا بهیر لاپسې چټک کړ. د سکې ضرب ودرېد، د ښاري سیمو نفوس کم شو، حکومت په کورنیو ستونزو کې ګیر شو او قلمرو یې د نننۍ ایتوپیا په اندازه محدود شو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په اروپا کې د مرکزي حکومتونو په له منځه تلو سره، فیوډالي بنسټونه را وټوکېدل. په ایتوپیا کې د ګلټ «gult» نظام په رامنځته کېدو سره ورته وضعیت سر راپورته کړ، چې له مخې به یې د امپراتور له خوا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خلکو ته ځمکه ورکول کېده. که څه هم ګومان کېږي چې دا بنسټونه په ډېرې پخوا زمانې پورې اړه لري، خو د دیارلسمې پېړۍ په لیکنیزو اثارو کې ورته اشاره شوې ده. د ګلټ کلیمه اهمري ریښه لري چې معنا یې ده: «هغه ځمکه ځانګړې کړه». هغه څوک چې له دې حقه برخمن کېدل، په بدل کې یې باید امپراتور ته په پوځي برخه کې خدمت کړی وای. ګلټ ته حق ورکړل شوی و، چې له کروندګرو څخه د باج په توګه امتیاز واخلي. تاریخي شواهد څرګندوي چې د ګلټ حق لرونکو کسانو به د کوچنیو کروندګرو له نیایي ډېر محصولات په خپل نوم کول. سره له دې چې دغه جلا نظام د لوېدیځې اروپا له فیوډالېزم سره ډېر مشابهتونه لرل، خو تر هغه هم څو چنده زېښونکی و. د فیوډالېزم د اوج په مرحله کې په برېتانیا کې سرفیانو یا رعیت نسبتاً اسانه شرایط لرل او د خپلو کرنیزو محصولاتو نږدې نیایي برخه به یې خانانو ته ورکوله. خو ایتوپیا د ټولې افریقا مثال نه و، د افریقا لویې وچې په نورو سیمو کې د خان-رعیت نظام «Serfdom» د مریتوب ځایناستی نه شو. مریتوب او د دې پدیدې ملاتړو او تقویه کوونکو بنسټونو څو پرله پسې پېړۍ په افریقا کې دوام وکړ، حتی ښایي د ایتوپیا نهایي مسیر به ډېر متفاوت و. ایتوپیا له اومې پېړۍ وروسته له هغو بدلونونو چې اروپایي بنسټونه یې اغېزمن کړل، وروسته پاتې شوه، په دې بدلونونو کې د خپلواکو ښارونو رامنځته کېدل، پر نویو شاهي نظامونو لګېدلي محدودیتونه او د امریکا لویې وچې په کشف پسې په اتلانتیک کې د سوداګرۍ پراختیا شامل و. په پایله کې د ایتوپیا مطلقه او استبدادي بنسټونه له هر ډول ننګونې پرته په خپل ځای پاتې شول. د افریقا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لويه وچه وروسته په ډېر متفاوت ظرفيت، له اروپا سره د سيالۍ ډګر ته داخله شوه. ختيځه افريقا د عربي نړۍ لپاره د مريانو د عرضه کولو په ترټولو ستر مارکېټ بدله شوه او په اتلانتيک کې د سوداګرۍ د غوړېدو له امله د اروپايي پراختيا په جريان کې ختيځې او لوېديځې افريقا په نړيوال اقتصاد کې د مريانو د عرضه کولو رول ترسره کړ. دا چې په اتلانتيک کې سوداګري څنګه په لوېديځه اروپا او افريقا کې د متفاوتو مسيرونو د رامنځته کېدو سبب شوه، د بنسټيز توپيرونو هغه مثال دی چې د تاريخ د حساسې مقطعې ته د ملتونو له غبرګون ښودو سره تړاو لري. د مريانو سوداګرۍ په برېتانيا کې د استبداد يا ابسلوټيزم مخالفين شتمن کړل، خو په افريقا کې يې بيا استبداد او د استبداد پياوړتيا سره مرسته وکړه. له اروپا ور هاخوا، د بنسټونو د جلا کېدو پروسې خپل مسير ته دوام ورکړ. د مثال په توګه، د امريکا لويه وچه چې له ميلاده شاوخوا ۱۵،۰۰۰ کاله مخکې د يخ د اوبه کېدو په پايله کې له اروپا څخه جلا شوه، د ناتوفيانو په څېر له مشابه بنسټيز نوښتونو څخه برخمنه وه چې په دغو نوښتونو کې ګډ ژوند، سلسله مراتب او د زېښېنونکو بنسټونو په اډانه کې نابرابري شامل وو. دغه نوښتونه لومړی په بوليويا، مکسيکو او پيرو کې راڅرګند شول، چې بالاخره يې د جوارو بوټي په اهلي کېدو سره د امريکا لويه وچه کې د نوې ډبرې انقلاب راوپنځاوه. د مايا دولت په اړه مو مخکې ولوستل، همدغه سيمه وه چې د زېښېنونکې يا استثماري ودې لومړنۍ نښې په کې راڅرګندې شوې، خو څرنګه چې د پرانېستو بنسټونو او اقتصادي ودې راپورته شوې څپه د روم تر واکمنۍ لاندې د اروپا ټولو سيمو ته خوره نه شوه، همدغسې په امريکا کې هم پرانېستي بنسټونه دغو لرغونو تمدني سيمو ته پراخ نه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شول. په حقیقت کې، لکه په لومړي څپرکي کې مو چې ولوستل، دغو تمدنونو په ډېره ناوړه بڼه له اروپايي ښکېلاک سره تعامل وکړ، تر دې چې خپل بخت يې بايلود او د امريکا هغه سيمې چې تر دې مخکې خورا شتمنې وې، د فقر خولې ته تېل وهل شوې. متحده ايالات او کاناډا چې هغه مهال د مکسيکو، پيرو او بوليويا د تمدنونو په پرتله ډېرې وروسته پاتې سيمې وې؛ اوسمهال د امريکا په لويه وچه کې تر ټولو شتمن هېوادونه دي.

د لومړنۍ اقتصادي ودې پايلې

د نوې ډېرې انقلاب چې له ميلاده ۹۵۰۰ کاله مخکې او د برېتانيا صنعتي انقلاب چې د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې رامنځته شول، په نړۍ کې د اقتصادي ودې د پيل او اوج پراوونه بلل کېږي. دغو پرمختګونو له بنسټي (نهادي) نوښتونو سرچينه اخيسته چې وروسته مخ په ځور شول. په لرغوني روم کې د جمهوريت د وخت بنسټونو چې په دې سيمه کې يې يوه اندازه اقتصادي خوځښت رامنځته او يوه ستره امپراتوري پنځولې وه، د جوليوس سزار د کودتا او د اګوستوس په مشرۍ د امپراتورۍ د تاسيس په پايله کې له منځه لاړل. د روم نهايي زوال پېړۍ وخت ونيوه او ډېر ځنډنی شو، خو کله چې د جمهوريت د وخت نسبتاً پرانېستو بنسټونو زېښونکو هغو ته لار ورکړه، اقتصادي شاتګ او ځوړتيا يې ډېخي يقيني کړل. د وينز اقتصادي تحرک هم ورته وضعيت درلود. د وينز جمهوريت اقتصادي وده پر هغو بنسټونو ولاړه وه چې د پرانېست والي مهمې ځانګړنې يې په ځان کې لرلې. خو کله چې واکمنې طبقې د نويو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سوداګرو او پانګوالو پرمخ د نظام دروازې بندې کړې، دغه بنسټې ځانګړنې کاواکه شوې.

که څه هم د روم تجربه په خپل ځای له ارزښته برخمنه ده، خو دا د روم میراث نه و، چې په برېټانیا کې یې له پرانیستو بنسټونو او صنعتي انقلاب سره مرسته وکړه. سمه ده چې تاریخي پېښې د بنسټونو برخلیک ټاکي، خو دا له پخوا ټاکل شوی تقدیر نه دی. د روم او وینز تاریخ ښیي چې د اقتصادي ودې په لور لومړني ګامونه څنګه ښېرته پر شا شول. هغه اقتصادي او بنسټې بستر چې روم په ګرده اروپا او منځني ختیځ کې رامنځته کړی و، په را وروسته پېړیو کې یې د پرانیستو بنسټونو په رامنځته کولو کې مرسته ونه کړه. په حقیقت کې دغه ډول بنسټونه په لومړي ځل په برېټانیا کې رامنځته شول؛ هغه هېواد چې په پنځمه میلادي پېړۍ کې د روم تر کاواکې ولکې لاندې و او دغه ولکه له کوم ژور اغېز پرته ژر له منځه لاړه. خو د دې په عوض، لکه څرنګه چې په څلورم څپرکي کې مو پرې بحث وکړ. تاریخ د بنسټونو ترمنځ د واټن رامنځته کولو او جلا کېدو کې مهم رول لوبوي. دا واټن یا جلا کېدنه داسې توپیرونه رامنځته کوي چې وروسته د تاریخ حساسې مقطعې پر وړاندې د غبرګون پرمهال تقویه کېږي. له دې کبله چې دغه توپیرونه کوچني دي، کېدای شي په اسانۍ ښېرته معکوس حرکت پیل کړي او معمولاً دا د یوې ساده پروسې نتیجه نه ده.

له شک پرته چې روم پر اروپا اوږد مهاله اغېزې وښندلې. رومي قوانینو او بنسټونو، د لوېدیځ روم تر سقوط وروسته د بربریانو په لاس جوړ شوي بنسټونه او قوانین تر اغېز لاندې راوستل. همدارنګه د روم د سقوط په پایله کې په اروپا کې متمرکز حکومتونه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له منځه لاړل او ځای یې فیوډالېزم ونیوه. د مریتوب له منځه تلل او د مستقلو ښارونو را ټوکېدل، د دې پېښې اوږدمهاله اغېزې وې. دغو پېښو هغه وخت ارزښت پیدا کړ چې طاعون ناروغۍ د اروپا فیوډالي ټولنې ته سخت ټکان ورکړ. د طاعون یا تورمرګي د ایرو له منځه پیاوړي ښارونه راوټوکېدل او عام وګړي نور په ځمکو پورې تړلي پاتې نه شول او له ملا ماتوونکو فیوډالي مکلفیتونو خلاص شول. د عطف دا ټکی یا د تاریخ دا حساسه مقطعه د روم امپراتورۍ تر سقوط وروسته پېښه شوه او د قوي بنسټي جلا کېدنې په پایله کې یې اروپا په هغه مسیر ور سمه کړه چې له افریقا، اسیا او امریکا څخه کاملا جلا و.

په شپاړسمه پېړۍ کې اروپا د بنسټونو له اړخه د افریقا جنوبي صحرا او د امریکا لوېې وچې سره کاملا متفاوته وه. که څه هم اروپا په اسیا کې د هندي او چینایي تمدنونو په پرتله دومره بډایه نه وه، خو په ځینو کلیدي برخو کې یې ترمنځ توپیر و. مثلاً؛ اروپا په سیاسي نمایندګۍ او مشارکت ولاړ بنسټونه لرل، په داسې حال کې چې په اسیا کې نه و. دې ډول بنسټونو د پرانېستو بنسټونو په پراختیا کې د پامونړ رول لوباوه. لکه څرنګه چې په راتلونکو دوو فصلونو کې به یې ووینو، په اروپا کې له کوچنیو بنسټي توپیرونو څخه یو یې له ارزښت څخه برخمن و. دا توپیرونه په حقیقت کې د برېتانیا په ګټه تمام شول، ځکه چې د فیوډالي نظام په کمزوري کېدو سره، په برېتانیا کې سوداګرو او صنعتکارانو ته لار خلاصه شوه. دغو سوداګرو، صنعتکارانو او کروندګرو له پاچاهانو څخه د فکري مالکیت د حقونو د خوندیتوب، د سیاسي مشارکت او پرانېستو بنسټونو د تامین

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

غوښتنه کوله. دغه بهیر په اولسمه پېړۍ کې د خپل تکامل اوج ته ورسېد.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اووم څپرکی

د عطف ټکی

Turning Piont

له نساجانو سره ستونزه

ویلیم لي په کېمبرېج پوهنتون کې د زده کړو له بشپړولو وروسته په ۱۵۸۳ کال کې د برېټانیا کالورټن ته راستون شو، خو د ځایي کشیش دنده واخلي. لومړۍ مَلکې الیزابت (۱۶۳۰- ۱۵۵۸) تازه د یوه فرمان له لارې ټولو برېټانویانو ته امر کړی و، چې اوبدل شوې خولۍ پر سر کړي. ویلیم لي په دې اړه په خپلو یادښتونو کې لیکلي دي:«دا ډول پوښاک یوازې اوبدونکو تیارولی شوای، خو ډېر وخت یې نیوه، ما په دې برخه کې د یوه نوښت د پنځولو لپاره فکر وکړ. ما لیدل چې مور او خور به مې ستنې په لاس په تیاره خونه کې ناست ول او اوبدل یې کول. کله چې د یوې خولۍ د اوبدلو پرمهال د یوې بخۍ لپاره په عین وخت کې دوه ستنې کارول کېږي، نو ولې څو ستنې ونه کارول شي؟» دا نوې ایډیا په پایله کې د نساجۍ ماشین د اختراع سبب شو. لي دداسې یوه ماشین د جوړولو په فکر کې شو چې وکولی شي اوبدونکي له دغې ناتمامه خوارۍ څخه خلاص کړي. هغه زیاتوي:«د کلیسا او کور کارونه مې لږ-لږ شا ته پرېښودل او ټول پام مې ددې دستګاه پر جوړونې راټول کړ.»

په پایله کې په ۱۵۸۹ کال کې د نساجۍ ماشین یا د لي په خبره «stocking frame» تیار شو. نوموړی له ملکې الیزابت سره د لیدو لپاره په ببړه لندن ته ولاړ او ملکې ته یې د نوې اختراع کړې الې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګټو په اړه معلومات ورکړل او له هغې یې وغوښتل چې د فکري مالکیت حق یې خوندي کړي. نوموړي د ماشین د نصبولو لپاره یوه ودانۍ کرایه کړه او د پارلمان د وکیل «ریچارډ پارکینز» په مرسته په دې بریالی شو چې د ملکې د ځانګړې شورا له یوه تن غړي «هنري کېږي» سره وګوري. کېږي ددې زمینه برابره کړه چې الیزابت راشي او ماشین وګوري، خو کله چې الیزابت راغله، غبرګون یې ډېر سوړ و. هغې د اختراع حق د خوندیتوب په اړه د لې وړاندیز رد کړ او ویې ویل:«ته مست یې ښاغلی لې! ته خپله فکر وکړه چې ستا دا ماشین به زما بېوزله خلکو سره څه مرسته وکړي؟ دا ماشین به تباه کوونکې بېکاري رامنځته کړي او خلک به ګدایۍ ته کېنوي.»

لې چې ډېر ناهیلی شوی و، فرانسې ته وخوځېد، چې هلته هم خپل بخت وازمایي، خو له هغه ځایه هم خالي لاس بېرته برېټانیا ته ستون شو، څو د لومړۍ الیزابت له ځاینایستي لومړي جېمز (۱۶۲۵-۱۶۰۳) څخه د اختراع حق د خوندیتوب غوښتنه وکړي. جېمز هم د لومړۍ الیزابت په څېر د دلایلو په وړاندې کولو سره د لې وړاندیز رد کړ. هغوی وېرېدل چې د نساجۍ میکانیزه کېدل به د ټولنې نظم ګډوډ کړي او د بېکارۍ د زیاتېدو له امله به خلک د پاچا پرضد راپاڅي. د لې ماشین هغه اختراع وه چې د تولیداتو د زیاتوالي پېغام یې له ځان سره درلود، خو خلاق تخریب ورسره مل و. د 'لي' د دې بېساري اختراع په اړه غبرګونونه په دې کتاب کې زمونږ د بحث پر منځپانګې د تایید مهر لګوي. د نوې ډېرې انقلاب څخه نیولې د صنعتي انقلاب تر عصر پورې، له خلاق تخریب څخه وېره تل په ټولنه کې د دوامدارې اقتصادي ودې پر وړاندې اساسي خنډ واقع شوی دی. ټکنالوژیکي نوښتونه بشري ټولنې بدلایه کوي، خو د زاړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پر نوي بدلېدو او د ځینو ډلو د سیاسي او اقتصادي ګټو د وچېدو حتمي پېښې له ځان سره لري. موږ د پایداره اقتصادي ودې لپاره نوې ټکنالوژۍ او د چارو د ترسراوي لپاره نویو کړنلارو ته اړتیا لرو، چې دغه نوې کړنلارې ښایي د کاروبار ډګر ته د «لي» په څېر د نویو راغلو کسانو له خوا وړاندې شي. دا کار ښایي ټولنه شتمنه کړي، خو خلاق تخریب له ځان سره لري. تر ټولو مهمه دا چې د لي د نساجۍ ماشین په څېر نوښتونه کولای شي چې د ځانګړو ډلو سیاسي قدرت له خطر سره مخ کړي. دا چې لومړۍ الیزابت او لومړي جېمز لي ته د فکري مالکیت د خوندیتوب حق نه ورکاوه، لامل یې دا نه و چې ددې اختراع له امله به خلک وزګار شي، بلکې د هغوی لویه اندېښنه دا وه چې د ټکنالوژۍ په پراختیا سره به بېکاري زیاته او بالاخره خلک به د واکمنې طبقې پر ضد را پاڅي. لکه څرنګه چې مخکې مو د لودیتیانو په اړه ولوستل، د ټکنالوژیک پرمختګونو او ماشینرۍ پر وړاندې د لاسي صنایعو د کارګرانو او په ټېره بیا د اوبدونکو غبرګون یوه حتمي خبره ده، خو پر دې سربېره واکمنه طبقه او په ځانګړې توګه هغه کسان چې خپل واک په خطر کې ویني، د نوښت او اختراع پروړاندې جدي خنډونه را ولاړوي. ټولنه هغو کسانو ته اړتیا لري چې نوښتیز فکر او طرحې لري او دغه کسان چې د خپل نوښت په پایله کې خلاق تخریب له ځان سره لري، د ننګونو او په ځانګړې توګه د واکمنې کړۍ د مخالفتونو پر وړاندې باید مقاومت وکړي. په برېتانیا کې تر اولسمې پېړۍ مخکې حاکم بنسټونه د تاریخ په اوږدو کې زېښونکي یا استثماري پاتې شول. دغو بنسټونو په هغه صورت کې اقتصادي وده رامنځته کولای شوای، چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د روم او وینز په څېر د پرانیست والي عناصر یې په ځان کې لرلی. خو خلاق تخریب ته په کې ځای نه و. هغه وده چې یادو بنسټونو رامنځته کوله، تلپاتې نه وه او د سرچینو د کنټرول پر سر د شخړو له امله لکه په وینز کې چې پېښ شول، دا وده ژر له منځه تلونکې وه. ژوند ته د هیله منديې د کچې په برخه کې د ناتوفیان د ابوهریره سیمې د اوسېدونکو او د روم د اوسېدونکو ترمنځ دومره توپیر نه و. په اولسمه پېړۍ کې ژوند ته د رومیانو د هیله منديې اوسط کچه له انګلیسانو سره ورته و. د عوایدو په برخه کې د روم امپراتور «ډیو کلیټن» په ۳۰۱ میلادي کال کې یو فرمان صادر کړ چې له مخې یې د کارګرانو لپاره مزد وټاکل شو. موږ نه پوهېږو چې د امپراتور فرمان څومره عملي شو، خو کله چې اقتصادي مورخ «رابرټ آلن» د امپراتور یاد فرمان مطالعه او وڅېړه، د روم د کارګرانو مزد په اولسمه پېړۍ کې د اېټالوي کارګرانو له امتیازونو او مزد سره یو شان و. خو په شمالي برخو یعنې په برېټانیا کې مزد لوړ او نور هم د لوړېدو په حال کې و او دغه راز حالات هم د بدلون په لور روان وو. دا چې دا پېښه څنګه رامنځته شوه، د همدې څېړکي د بحث موضوع ده.

دوامداره سیاسي شخړې

د بنسټونو او سرچینو د کنټرول پر سر شخړې د تاریخ یو څرګند حقیقت دی، مثلاً ومو لیدل چې په لرغوني روم او وینز کې کورنیو خپلمنځي شخړو دغه هېوادونه په کوم برخلیک اخته کړل. هلته کورنۍ جګړې د واکمنې طبقې په ګټه تمامې شوې، ځکه چې له دې لارې یې په واک کې د پاتې کېدو هڅه کوله. د برېټانیا تاریخ هم د واک پر سر د شاهي کورنۍ، د ببلابېلو ډلو او د اشرافو او عامو وګړو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ترمنځ له شخړو او جګړو ډک دی. دغو شخړو د هېڅ یوې ډلې د واک له ټینګښت سره مرسته ونه کړه. په ۱۲۱۵ کال کې بارونیان چې تر پاچا وروسته د اشرافو په توګه د واک په دویمه کړۍ کې و، د پاچا «جان» پر وړاندې پاڅېدل او نوموړی یې دې ته مجبور کړ چې ستر منشور «Magna Carta» لاسلیک کړي- (نهم نمبر نقشه وګورئ). په دې سند کې یو لړ مهمې غوښتنې ځای په ځای شوې وې چې د پاچا واکونه یې ننګول. په سند کې تر ټولو مهم ټکی دا و چې پاچا به د مالیاتو په زیاتولو کې له بارونیانو سره سلا مشورې کوي، خو تر دې هم ننګوونکې د مګناکارتا ٦١ مه ماده وه:«بارونیان له خپل منځه ۲۵ کسان په خپله خوښه ټاکي، څو د سولې او ازادیو په برخه کې په دې منشور کې د راغلو احکامو د عملي کېدو څارنه وکړي.»

بارونیانو ۲۵ کسیزه شورا جوړه کړه، څو د پاچا له لوري د منشور عملي کېدل وڅاري. د منشور د نه عملي کېدو په صورت کې بارونیانو حق درلود چې کلاګاني، ځمکې او نورې شتمنۍ په خپله ولکه کې واخلي. پاچا د مګناکارتا په اړه خوښ نه و او کله چې بارونیان تیت و پرک شول، سملاسي یې له پاپ څخه د منشور د لغوه کېدو غوښتنه وکړه، خو پر دې سربېره هم د بارونیانو د سیاسي واک او د مګناکارتا منشور اغېزې په خپل ځای پاتې شوې. برېټانیا زړه نازړه د پلورالېزم یا کثرت پالنې په لور لومړني ګامونه اوچت کړي وو. د سیاسي بنسټونو یا ادارو پرسر شخړې روانې وې او په ۱۲٦۵ کال کې د منتخب پارلمان له لوري د پاچا واکونه محدود شول. د روم د عوامو جرګې یا عمومي اسامبلې برعکس، د برېټانیا پارلمان له

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فیوډالانو، مخورو او شتمنو اشرافو څخه جوړ و. که څه هم د برېتانیا پارلمان د ټولنې له لوړ پاړکي یا اشرافو څخه جوړ و، خو دوه متفاوتو ځانګړنو پکې وده وکړه. لومړی؛ پارلمان یوازې پاچا ته د نږدې اشرافو استازیتوب نه کاوه، بلکې د نورو ذینفع ډلو لکه د اشرافو د هغه کوچني اقلیت استازیتوب هم کاوه چې د سوداګرۍ او صنعت په ګډون په بېلابېلو برخو کې فعال وو، همداراز د اعیانو یوه نوې طبقه چې په سوداګرۍ او کرنیزو چارو کې بوخته وه، په دې ډله کې راتله. په دې توګه، پارلمان د هغه وخت له معیارونو سره سم د ټولنې یوه ستره برخه شتمنه کړه. د پارلمان دویمه ځانګړنه دا وه چې غړو به یې تل د پاچا د واکونو له زیاتوالي سره مخالفت کاوه او د هغو مبارزینو سنګر پاتې شو چې د کورنیو جګړو په جریان کې د پاچا پر وړاندې او بیا وروسته د پرتمین انقلاب لپاره جنګېدل. له مګناکارتا او لومړني منتخب پارلمان سره سره، د واک او پاچاهۍ پرسر شخړو او جګړې دوام وموند، دغه جګړه د «Roses» په جګړې سره چې د پاچاهۍ پر سر د «لانکستر» او «یورک» کورنیو ترمنځ ونښته، پای ته ورسېده. په دې جګړه کې لانکستریان بریالي شول او په ۱۴۸۵ کال کې یې هنري تیودور د «اووم هنري» په نامه د سلطنت لپاره غوره کړ. په دې وخت کې دوه نورې پېښې وشوې. لومړی د سیاسي مرکزیت پیاوړي کول و، چې د تیودوریانو په کاري پلان کې شامل شو. اووم هنري له ۱۴۸۵ کال وروسته اشراف بې وسلې کړل او په دې توګه یې د مرکزي دولت د واک په ټینګولو لاس پورې کړ. وررروسته د نوموړي زوی «اتم هنري» د خپل لومړي وزیر «توماس کرامول» په مرسته په دولت کې انقلاب یا تحول ته لار هواره کړه. کرامول په ۱۵۳۰ مه لسیزه کې د یوه نوي بیروکراټیک

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دولت بنسټ کېښود. د هغه په اند دولت باید یوازې د پاچا خصوصي دربار یا دېره ونه ګڼل شي، بلکې دولت باید د کارنده بنسټونو یوه ټولګه وي. دا بهیر د هنري له لوري د روم کاتولیک کلیسا څخه په پرېکون او د صومعو په له منځه وړلو سره چې له مخې یې هنري د کلیسا اړونده ټولې ځمکې مصادره کړې، پای ته ورسېد. له کلیسا څخه د واک اخیستل د دولت د مرکزي کولو د هڅو یوه برخه وه. په دولت کې د اصلاحاتو دغه بهیر په دې معنا و، چې په لومړي ځل پرانېستو سیاسي بنسټونو ته لار هوارېږي. دغه بهیر چې لومړی د اووم هنري او وروسته د اتم هنري له لوري پیل شوی و، یوازې دولتي بنسټونه یې متمرکز نه کړل، بلکې سیاسي مشارکت ته یې هم لار هواره کړه. په هغه صورت کې چې واکمن یا پاچا په ټولنه کې د واک د نورو حلقو په ماتولو بریالی شي. د واک تمرکز کولای شي چې یو ډول استبدادي نظام وزېږوي. څنګه مو چې په درېیم څپرکي کې ولوستل، د واک له تمرکز سره د مخالفت یو عمده لامل همدا دی. د دې برعکس؛ د دولتي ارګانونو متمرکز کول کولای شي چې پلورالېزم ته تقاضا زیاته کړي، لکه څرنګه چې په برېټانیا کې د تیودوریانو په وخت کې دا کار وشو. کله چې اشراف وینې چې قدرت د متمرکز کېدو خوا ته روان دی او یو وخت ددې کار مخنیوی ستونزمن کېږي، نو غواړي چې په دې پروسه کې مداخله وکړي. په برېټانیا کې د پنځلسمې او شپاړسمې پېړیو په وروستیو کې دا چاره د دې لامل شوه چې د واک بېلابېل جهتونه د پارلمان په تقویه کولو سره دغه ارګان د دولت پروړاندې د واک د توازن په توګه وکاروي. په دې توګه د تیودوریانو تګلارې نه یوازې سیاسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تمرکز ته لار پرانېسته، بلکې پلورالېزم چې د پرانېستو بنسټونو لپاره يې د ملا تير حيثيت درلود، رامنځته کړ. په سياسي بنسټونو کې دغه بدلونونه په ټولنه کې د سترو بدلونونو پيلامه شوه، په ځانګړې توګه د سياسي شخړو پراخېدل د پامور و، ځکه چې دې کار ځواکمنو ډلو ته واک ورکاوه، څو پر پاچا او اشرافو خپلې غوښتنې ومني. په ۱۳۸۱ کال کې د کليوالو پاڅون د عطف يو ټکی و چې وروسته اشراف د عمومي پاڅونونو له يوه توند توفان سره مخ شول. سياسي واک له سره وېشل کېده، خو يوازې له پاچا څخه اشرافو ته نه، بلکې له اشرافو څخه عامو خلکو ته هم. دغو بدلونونو او د پاچا د واک کمېدو دواړو، د مطلقه العنان نظام پر وړاندې يو ستر ايتلاف ته لار هواره کړه چې په پايله کې يې پراخ بنسټه سياسي بنسټونه وزېرېدل. له تيودوريانو څخه په ميراث پاتې بنسټونه چې د لاسته راوړلو لپاره يې سيالۍ روانې وې، همداسې زېښنونکي پاتې شول. د اتم هنري لور لومړۍ اليزابت چې په ۱۵۵۳ کال کې واک ته ورسېده، په ۱۶۰۳ کال کې بې اولاده مړه شوه او په دې توګه ستورات کورنۍ د تيودوريانو ځاينناستې شوه. د ستورات کورنۍ لومړي پاچا «لومړي جېمز» ته نه يوازې پخواني بنسټونه، بلکې د دې بنسټونو پرسر شخړې او سيالۍ هم په ميراث پاتې شوې. هغه غوښتل چې يو مطلق العنان واکمن اوسي. سره له دې چې دولت متمرکز او ټولنيزو بدلونونو په ټولنه کې د واک بيا وېش ته زمينه برابره کړې وه، خو سياسي بنسټونه لا تر اوسه پلورالايز يا پراخ بنسټه شوي نه وو. زېښنونکي بنسټونه نه يوازې د ويليم لي په څېر د نوښتونو پرضد په مقابله کې ولاړ و، بلکې د انحصار، انحصار او بيا هم د انحصار بڼه يې خپله کړې وه. په ۱۶۰۱ کال کې د پارلمان په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یوه غونډه کې د انحصاراتو یو لېست ولوستل شو او د پارلمان یو تن استازي د ملنډو په دود وویل:«ایا ډوډۍ هم په دې لېست کې شته؟»
تر ۱۶۲۱ کال پورې د انحصاراتو شمېر تر سلو واوښت. انګرېز مورخ کرسټوفر هیل په دې اړه د یوه کس د ژوند کیسه داسې بیانوي:«یوه سړي له انحصاري خښتو جوړ کور کې ژوند کاوه، چې کړکیو یې انحصاري ښیښې لرلې، چې د انحصاري ډبرو سکرو په وسیله ګرمېده، چې منقل یې له انحصاري اوسپنې څخه جوړ شوی و...ځان یې په انحصاري صابون او جامې یې په انحصاري پوډرو مینځلې، چې جامې یې له انحصاري ټوکر، انحصاري جالۍ، انحصاري څرمن او د سرو زرو له انحصاري ټوټو څخه جوړې شوې وې...په جامو کې یې انحصاري کمربند، انحصاري تنۍ او انحصاري ستنې کارول شوې وې. هغه انحصاري کوچ، انحصاري ممیز، انحصاري کبان او انحصاري خواړه خوړل. هغه په خوړو کې انحصاري مالګه، انحصاري مرچ، انحصاري سرکه او ... کارول. نوموړي په انحصاري قلمونو پر انحصاري کاغذ لیکل کول، د انحصاري عینکو او انحصاري شمعو په مرسته یې انحصاري چاپ شوي کتابونه مطالعه کول.»
دغو انحصاراتو یو شمېر ډلو او افرادو ته اجازه ورکوله، چې د توکو تولیدات په خپل کنټرول او ولکه کې واخلي. هغوی د مهارتونو د تخصیص پر وړاندې چې د اقتصادي ودې لپاره حیاتي ارزښت لري، خنډونه جوړول. لومړی جېمز او د هغه زوی لومړی چارلېز په دې هڅه کې وو، چې د فرانسې او هسپانیې په څېر خپله پاچاهي پیاوړې، د پارلمان واک محدود او استبدادي بنسټونه غښتلي کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دوی د قدرت د بقا او اشراف پر اقتصادي او استثماري سرچینو د کنټرول خپار پسې اخیستي وو. د لومړي جېمز او پارلمان ترمنځ کشمکشونه په ۱۶۲۰ لسیزه کې اوج ته ورسېدل. ددې شخړو اصلي محور په برېټانیا کې دننه او بهر پر سوداګرۍ کنټرول و. د انحصاراتو د ورکړې حق د پاچا واک و او دا د حکومت د عوایدو یوه مهمه سرچینه وه. دغه استثماري بنسټونه چې د پانګونې او د بازار نظام پر وړاندې غټ خنډ وو، له شک پرته د پارلمان د غړو کاروبار ته یې هم ضربه رسوله. پارلمان په ۱۶۲۳ کال کې د «انحصاراتو قانون» تصویب کړ چې د نویو انحصاراتو په برخه کې یې د پاچا لاسونه تړل. خو دا چې پارلمان د بهرني تجارت په برخه کې واک نه درلود، پاچا کولای شول چې د تېر په څېر خلکو ته په خپله خوښه د انحصار حق ورکړي. پارلمان منظمې غونډې نه لرلې او غونډې باید د پاچا له لوري رابلل شوې وې. هغه غونډې چې د مګناکارتا له لاسلیک وروسته جوړې شوې، لامل یې دا و چې پاچا د مالیاتو د لوړولو لپاره باید د پارلمان هوکړه ترلاسه کړې وای. کله چې لومړی چارلېز په ۱۶۲۳ کال کې واک ته ورسېد، له ۱۶۲۹ کال وروسته یې د پارلمان غونډې محدودې کړې او د یوه مطلقه رژیم د پایښت لپاره یې د لومړي جېمز تګلاره لا پیاوړې کړه. هغه د اجباري پورونو سیستم رامنځته کړ چې له مخې یې خلک اړ ایستل کېدل چې نوموړي ته پورونه ورکړي. هغه حق درلود چې د پورونو شرایط په خپله خوښه بدل کړي او ډېر کله به یې د خلکو پورونه بېرته نه ورکول. پاچا چې د بهرني تجارت په برخه کې یې د انحصاراتو د عملي کولو واک درلود، بې دریغه انحصارات رامنځته او دا حق یې وپلوره. نوموړي دغه راز د قضایه قوې خپلواکي تر پوښتنې لاندې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

راوسته او هڅه يې کوله چې په قضايي چارو کې مداخله وکړي. هغه ګڼې جريمې او مالیات وضعه کړل چې تر ټولو جنجالي هغه يې د «ببړۍ پيسې» وې. په ۱۶۳۴ کال کې ساحلي ښارونه په دې مکلف شول چې د شاهي سمندري ځواکونو د تمويل او ملاتړ لپاره بايد مالیه پرې کړي او په ۱۶۳۵ کال کې داخلي ښارونه هم تر دې فرمان لاندې راغلل. د ببړۍ پيسې تر ۱۶۴۰ کال پورې هرکال وضع کېدې. د چارلېز استثماري او استبدادي سياستونه په هېواد کې د خلکو له سخت نفرت او مقاومت سره مخ شول. په ۱۶۴۰ کال کې کله چې نوموړی په سکاټلنډ کې پر جګړه بوخت و او د پوځ لپاره د مالي سرچينو له کمښت سره مخ شو، د مالياتو د راغونډولو لپاره يې په ناچارۍ د پارلمان غونډه راوغوښته. د «لنډ پارلمان» په نامه دغو ناستو يوازې درې اونۍ دوام وکړ. د پارلمان يو شمېر غړي چې له نورو سيمو لندن ته راغلي وو، د مالياتو په اړه له خبرو کولو ډډه وکړه او د دې پرځای يې پر حکومت د نيوکو خوله خلاصه کړه چې په پايله کې چارلېز د پارلمان ټول غړي بېرته رخصت کړل. سکاټلنډيانو چې وليدل چارلېز د خلکو ملاتړ له لاسه ورکړی، پر برېټانيا يې يرغل وکړ او نيوکاسټل يې ونيوه. چارلېز مذاکرې ته مخه کړه او سکاټلنديانو غوښتنه وکړه چې پارلمان هم بايد په دې موضوع کې شامل کړل شي. چارلېز اړ و چې د پارلمان غړي بيا راوغواړي. د پارلمان دا غونډه د «اوږد پارلمان» په نامه مشهوره ده چې د غونډو بهير تر ۱۶۴۸ کال پورې دوام وکړ او ان کله چې چارلېز د پارلمان د رخصتۍ غوښتنه وکړه، وکيلانو يې غوښتنه رد کړه. په ۱۶۴۲ کال کې د چارلېز او پارلمان ترمنځ کورنۍ جګړه ونښته. په دې جګړه کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځيني کسان د پاچا په ملاتړ راووتل. د پارلمان او سطلنت ترمنځ دغه شخړې د سياسي او اقتصادي بنسټونو پرسر وې. پارلمان د مطلقه رژيم د پای ته رسېدو غوښتنه کوله، خو پاچا بيا د نظام د پايښت او پياوړتيا په لټه کې و. دغو شخړو اقتصادي ريښې لرلې. د پاچا پلويان له هغه سره په ګټه کې شريک وو او د انحصاراتو له برکته خورا شتمن شوي وو. د مثال په توګه، پاچا دوه تنه مخکښ سوداګر «شروزبري» او «اوسټري» چې محلي انحصارات ټول د دوی په کنټرول کې وو، د لندن مېشتو سوداګرو په مقابل کې حمايه کول. همدغه سوداګر بيا په کورنۍ جګړه کې د پاچا پلويان وو. خو بل پلو، په بيرمنګهم کې د فلزکارۍ صنعت ځکه پراخ شوی و چې هلته انحصارات کمرنګه وو او صنعت ته نوي راتلونکي کسان اړ نه وو، چې د کار زده کړې اووه کلنه دوره بشپړه کړي؛، هغه دوره چې د هېواد په نورو برخو کې حتمي وه. همدې صنعتکارانو د کورنۍ جګړې پرمهال پارلمان ته تورې جوړولې او د جګړې لپاره يې داوطلب سرتېرې استخدامول. همدارنګه له ۱۶۴۰ کال وړاندې په «لنکشاير» سيمه کې د صنفي قواعدو د نشتوالي له امله د « New Draperies» په نامه د نوي ستايل جامو توليد پراختيا وموندە. هغه سيمه چې دغه محصولات پکې توليدېدل د لنکشاير يوازينۍ برخه وه چې د پارلمان ملاتړ يې کاوه. د اليور کرامول په مشرۍ پارلمانيان چې د ويښتانو د ځانګړي ستايل له امله په «Roundheads» باندې مشهور وو، د پاچا پلويانو «Cavaliers» ته ماتې ورکړه. چارلېز په ۱۶۴۹ کال کې محاکمه او اعدام شو، خو د هغه را پرځېدل او وژل کېدل د پرانېستو بنسټونو سبب نه شول، بلکې ځای يې د کرامول ديکتاتورۍ ونيوه. د چارلېز له مړينې وروسته پاچاهي نظام يوځل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بېرته پخواني حالت ته ستون شو او د پاچا هغه امتیازات چې په ۱۶۴۹ کال کې د چارلېز له مرګ وروسته لغوه شوي وو، یو ځل بیا جاري شول. وروسته د لومړي چارلېز زوی دویم چارلېز په برېتانیا کې د استبدادي یا مطلقه نظام لړۍ له سره پیل کړه. د هغه له مرګ وروسته، په ۱۶۸۵ کال کې ورور یې دویم جېمز پر تخت کېناست او هغه هم همدغې تګلارې ته دوام او قوت ور وبخښه. په ۱۶۸۸ کال کې د نوي استبداد د را ژوندي کولو لپاره د جېمز هڅو یو نوي ناورین او کورنۍ جګړې ته لمن ووهله. پارلمان داځل پیاوړې سازماندهي او اتحاد درلود. هغوی د هالنډ مشر «ویلیم» او د هغه میرمن «ماري» ته چې د پروتستانت جېمز لور وه، بلنه ورکړه چې د جېمز پرځای د سطلنت چارې په لاس کې واخلي. ټاکل شوې وه چې ویلیم د تاج او تخت د ترلاسه کولو لپاره پوځ تیار کړي او د یوه مستبد یا مطلق العنان پاچا په توګه نه، بلکې د اساسي قانون پربنسټ یو مشروطه شاهي نظام رامنځته کړي. دوه میاشتې وروسته د برېتانیا ټاپوګان په «بریکسام» سیمه کې د ویلیم لښکرې پیاده شوې، چې په دې توګه جېمز ماتې وخوړه او فرانسې ته وتښتېد.

پرتمین انقلاب

په برېتانیا کې د پرتمین انقلاب له بریالي کېدو وروسته، پارلمان او ویلیم د نوي اساسي قانون د جوړولو لپاره په خپلو کې سره جرګه شول. د ویلیم اعلامیه چې پر برېتانیا تر برید مخکې صادره شوې وه، د راتلونکو بدلونونو لپاره زېرې و. دغو بدلونونو وروسته د 'حقوقو اعلامیې' په چوکاټ کې چې په ۱۶۸۹ کال کې تصویب شوه، رسمیت او مشروعیت وموند. یاده اعلامیه د ویلیم د تاج ایښودنې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مراسمو پر مهال ولوستل شوه. د دې اعلامیې چې پر قانون تر بدلېدو وروسته د 'حقوقو لایحه' په نامه ونومول شوه، ډېرې مادې ګونګې وې. خو بیا هم له ارزښته برخمنه وه، ځکه چې د اساسي قانون مهم اصول په کې بیان شوي وو. د اعلامیې پر بنسټ د پاچا ځایناستی مورثي نه و، یعنې د پاچا تر مړینې وروسته د هغه کورنۍ غړو د پاچاهۍ حق نه درلود. د حقوقو اعلامیې دغه راز ټینګار کاوه چې پاچا د قوانینو د لغوه کولو واک نه لري او د پارلمان له هوکړې پرته د مالیاتو ټاکل غیر قانوني و. پردې سربېره، د پارلمان له موافقې پرته د هر ډول دایمي پوځي تشکیل پر جوړېدو بندیز ولګول شو، خو یو شمېر مادې یې ګونګې وې، لکه په اتمه ماده کې راغلي وو«د پارلمان غړي باید په ازادانه توګه وټاکل شي»، دلته روښانه نه وه چې دغه «ازادي» باید څه ډول تامین شي. تر دې هم ګونګه، ۱۳ مه ماده وه چې ویل یې د پارلمان غونډې باید پر له پسې وي. له دې کبله چې له کابو یوې پېړۍ راهیسې په برېتانیا کې د پارلمان غونډې پر یوې جنجالي موضوع باندې بدله شوې وه، تمه وه چې دغه ماده به ستونزه هواره کړي. د دې مبهمې جمله بندۍ دلیل روښانه و، قانون باید عملي شوی وای. د دویم چارلېز په وخت کې د قانون له مخې پارلمان باید په کال کې لږترلږه درې غونډې کړې وای، خو د چارلېز د نه پاملرنې له امله قانون پلی نه شو، ځکه چې د قانون د تطبیق لپاره ضمانت نه و موجود. خو له ۱٦۸۸ کال وروسته پارلمان کولای شول چې د قانون اجرایوي ضمانت تعریف او خوندي کړي، هغسې لکه بارونیانو چې د مګناکارتا منشور د تطبیق او ژغورنې لپاره شورا جوړه کړې وه. پارلمان په دې اړه پرېکړه ونه کړه، ځکه چې اړتیا یې نه لیده او لامل یې دا و چې له ۱٦۸۸ کال وروسته واک او اختیار

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پارلمان ته لېږدول شوی و. پاچا ویلیم د قانون له مخې عمل کاوه او له هغو کارونو یې ډډه کوله چې پخوانیو پاچاهانو ترسره کول. نوموړي په قضایي پرېکړو کې مداخله بنده کړه او د ګمرکي عوایدو په ګډون له خپل یو شمېر امتیازونو او حقونو هم تېر شو. په سیاسي بنسټونو کې دغو بدلونونو په ټوله کې پر پاچا د پارلمان بری او په برېتانیا کې د مطلقه نظام د ټغر ټولېدو او په پایله کې د لویې برېتانیا د جوړېدو پیغام له ځان سره درلود، لکه همداسې چې وشول او په ۱۷۰۷ کال کې د اتحاد ټرون په لاسلیک سره برېتانیا او سکاټلنډ سره یوځای او متحد شول. له دې وروسته پارلمان خپل ټول پام د دولت پر کړنو څار ته ور ټول کړ. دې کار لوی توپیرونه رامځته کړل، ځکه چې د پارلمان او ستیورات کورنۍ د پاچاهانو د ګټو ترمنځ لوی توپیرونه موجود و. له دې کبله چې د پارلمان ډېری غړو د سوداګرۍ او صنعت په برخو کې پانګونه کړې وه، د مالکیت حقونو څخه یې په کلکه دفاع کوله. که ستیوراتانو د مالکیت حقوق تر پښو لاندې کول، نو پارلمان یې دفاع کوله. ددې ترڅنګ، تر هغه وخته چې د دولت عواید او بودیجه د ستیورات کورنۍ په کنټرول کې وو، پارلمان د حکومت له لوړي د مالیاتو د زیاتوالي مخالف و او د حکومت د واک پیاوړتیا یې نه غوښته. پارلمان یوازې په هغو برخو کې د مالیاتو له زیاتولو او د بودیجې لګولو سره موافق و، چې د دوی ګټې پکې نغښتې وې. د سمندري ځواکونو پیاوړتیا د پارلمان لپاره لومړیتوب درلود، ځکه چې د برېتانیا له پولو بهر یې په بهرنۍ سوداګرۍ کې د پارلمان د غړو امنیت او ګټې خوندي کولې. هغه څه چې دلته د پارلمان د غړو له ګټو هم ډېر ارزښت لري، هغه د پرانېستو سیاسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونو راټوکېدل دي چې پراخ بنسټه ځانګړنې يې لرلې. د پارلمان له لوري د رامنځته شويو سياسي او اقتصادي ادارو دروازې د خلکو پرمخ پرانېستې وې، ځکه چې د پارلمان غړي انتخابي او د خلکو استازي وو. دا چې برېټانيا هغه وخت تازه د ولسواکۍ په لور سفر پيل کړی و او يوې ربړتينې ولسواکۍ ته د رسېدو لپاره يې لوی واټن په مخ کې پروت و، نو سياسي او اقتصادي بنسټونو ته د خلکو د لاسرسي کچه محدوده وه. په دې دوره کې يوه ستره نابرابري او بې عدالتي د رايې ورکونې محدود حق و، چې په اتلسمه پېړۍ کې د برېټانيا د ټولو وګړو يوازې ۲ سلنه يې د رايې ورکونې حق درلود او هغه هم ټول نارينه و. د برېټانيا لويو ښارونو لکه بيرمنګهم، ليډز، مانچسټر او شيفيلډ چې د صنعتي انقلاب مرکزونه ګڼل کېدل، په پارلمان کې استازي نه لرل. خو برعکس، کليوالي سيمو له ټاکلي شمېر زيات استازي لرل. د دې دورې يوه بله بدګڼه دا وه چې په کليوالي سيمو «counties» کې د رايې ورکونې حق د ځمکې مالکيت پر بنسټ ورکول کېده او د ښار په زياترو برخو کې ټاکنيزې حوزې د اشرافو د کوچنيو ډلو په ولکه کې وې چې نويو صنعتکارانو ته يې د رايې ورکونې اجازه نه ورکوله. مثلا؛ د بوکنګهم په ټاکنيزه حوزه کې ټولې ديارلس رايې د «بورګسيانو» په نوم يوې ډلې ته ځانګړې شوې وې. له دې هم بدتر، ويجاړې ټاکنيزې حوزې وې. دغو سيمو که څه هم له تاريخي پلوه د رايې حق درلود، خو د ځايي خلکو د کوچېدو او يا د برېټانيا په ختيځه څنډه کې د ساحل د ښويېدو په پايله کې د دانويچ کلي د ويجاړېدو له امله، په يادو سيمو کې رايه ورکونه او نمايندګي ممکنه نه وه. په دې حوزو کې رايه ورکوونکو د پارلمان لپاره ډېر لږ شمېر استازي ټاکل، لکه پخواني

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ساروم ۷ رایې او دانویچ ۳۲ رایې لرلې چې هر یوه یې دوه استازي ټاکل. پارلمان او اقتصادي بنسټونو ته د لاسرسي نورې لارې چارې هم موجودې وې، چې مهمه یې عریضه کول و. له پرتمین انقلاب وروسته د پلورالېزم د راټوکېدو په پایله کې عریضه کولو تر ولسواکۍ ډېر مهم رول ولوباوه، هرچا کولای شول چې پارلمان ته خپل عرایض وړاندې کړي او په حقیقت کې هرچا دا کار کاوه. په زړه پورې دا چې پارلمان به د خلکو عرض اورېده. دې کار په برېټانیا کې د مستبد او مطلقه نظام ریښې نورې هم کاواکه کړې، چې دا له ۱٦۸۸ کال وروسته په دې هېواد کې د ټولنې یوې سترې کتلې ته د واک ورکولو او د پلورالېزم د ځلېدو پیلامه وه. د انحصاراتو موضوع دا چاره په ښه توګه مورِ ته روښانه کوي. وړاندې مو ولیدل چې په اولسمه پېړۍ کې انحصاراتو څنګه پر زېږنونکو اقتصادي بنسټونو سیوری غورولی و. په ۱٦۲۳ کال کې د انحصاراتو قانون په تصویبېدو سره، دغه یو اړخیز امتیازات له منځه لاړل او د کورنۍ جګړې پرمهال د ستونزې اصلي محور وګرځېد. «اوږد پارلمان» ټول هغه انحصارات چې د خلکو په زیان وو، لغوه کړل. که څه هم دویم چارلېز او لومړي جېمز ونه شوی کولای چې د کورني انحصار مخه ونیسي، خو د بهرني انحصار حق یې ځان ته خوندي کړ. له دې ډلې یوه د افریقا سلطنتي کمپنۍ وه چې دویم چارلېز په ۱٦٦۰ کال کې ورته د انحصار حق ورکړی و. د یادې کمپنۍ اصلي مدیر او ونډه وال چې د افریقا ګټور تجارت یې انحصار کړی و، د چارلېز ورور جېمز و چې د چارلېز تر مړینې وروسته پر تخت کېناست. خو له ۱٦۸۸ کال وروسته یادې کمپنۍ نه یوازې خپل مدیر، بلکې حامي یا ملاتړي یې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هم له لاسه ورکړل. جېمز د دې کمپنۍ د انحصاري حق د ننګې او دفاع لپاره د کمپنۍ د سیالانو پر وړاندې کلکه مبارزه کړې وه. دا سیالان هغه خپلواک سوداګر و، چې غوښتل یې له افریقا مریان وپېري او بیا یې امریکا ته صادر کړي. دا ډېر ګټور تجارت و، خو د افریقا سلطنتي کمپنۍ په دې برخه کې له سختو ننګونو سره مخ شوه، ځکه چې په اتلانتیک کې د مریانو پر سوداګرۍ بندیز لګول شوی و. کمپنۍ په ۱۶۸۹ کال کې د «نایټینګل» په نامه د خپل یو تن سیال سوداګریز کاروان (کارګو) یرغمل کړ. نایټینګل په دې اړه دولت ته شکایت وکړ او د محکمې رییس «هالټ» د کمپنۍ دا کړنه غیر قانوني وبلله، ځکه چې کمپنۍ د پخواني پاچا له لوري ورکړل شوي انحصاري حق څخه استفاده کړې وه. هالټ استدلال وکړ چې د انحصار حق یوازې د قانون له مخې جواز لري او دا قانون باید د پارلمان له لوري تصویب شوی وي. په دې توګه قاضي هالټ نه یوازې د افریقا سلطنتي کمپنۍ انحصاري حق، بلکې نور وضع کېدونکي انحصارات یې هم د پارلمان په واکونو کې شامل کړل. که قاضي هالټ له ۱۶۸۸ کال مخکې دا ډول پرېکړه کړې وای، ښایي د لومړي جېمز له لوري ګومښه شوی وای، خو له ۱۶۸۸ کال وروسته وضعیت بشپړ بدل شوی و. دا چې د انحصار په اړه د پرېکړې حق پارلمان ته ورکړل شو، پر پارلمان د عریضه کوونکو سپل ورمات شو. ازادو سوداګرو (د کمپنۍ سیالانو) په یوه عریضه کې ۱۳۵ لاسلیکونه راټول کړل، چې په اتلانتیک سمندر کې یې د ازادو تجارتي فرصتونو غوښتنه کوله. سلطنتي کمپنۍ هم په ورته کار لاس پورې کړ، خو د کمپنۍ د موافقت په پرتله د مخالفت عریضې یې زیاتې وې. ازادو سوداګرو له یادې کمپنۍ سره خپل مخالفت د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شخصي ګټو لپاره نه، بلکې د ملي ګټو په ژبه بیانوه. د ۱۳۵ عریضو له ډلې ۵ له لندنه او پاتې ۷۳ یې له لندنه بهر راغلې وې، په داسې حال کې چې د افریقایي کمپنۍ له لوري ۸ عریضې وړاندې شوې وې. له مستعمرو څخه هم عریضې منل کېدې. ازادو سوداګرو له مستعمرو څخه ۲۷ او کمپنۍ ۱۱ عریضې راټولې کړې. همدارنګه په عریضو کې د ازادو سوداګرو د لاسلیکونو شمېر د کمپنۍ په پرتله ډېر و، یعنې ۸۰۰۰ لاسلیکونه د ۲۵۰۰ لاسلیکونو په مقابل کې!

دغه ناندرۍ تر ۱۶۹۸ کال د سلطنتي کمپنۍ تر لغوه کېدو پورې روانې وې. له ۱۶۸۸ کال وروسته پارلمان په یادو برخو پر بدلونونو سربېره، په اقتصادي بنسټونو او د دولت په پالیسیو کې هم بنسټیز بدلونونه راوستل چې په پایله کې یې صنعتي انقلاب ته لار هواره کړه. د مالکیت حقوق چې د ستیوراتیانو په وخت کې کمزوري شوي وو، له سره تقویه شول. د صنعت د پیاوړتیا په موخه د بېځایه مالیاتو د وضعه کولو او خنډونو رامنځته کولو پر ځای، د پارلمان له خوا د اقتصادي بنسټونو د اصلاح بهیر پیل شو. په ۱۶۸۹ کال کې پر اورتونونو[1] د کلنیو مالیاتو وضعه کولو د تولیدوونکو مخالفت او غوسه راوپاروله، چې د ویلیم او ماري په واک ته رسېدو سره یاد مالیات لغوه او پرځای یې پارلمان پر ځمکو مالیه وضعه کړه. دا له تولید څخه د ملاتړ په موخه د پارلمان یوازینی اقدام نه و، بلکې د مارکېټ د پراختیا او د وړینو تولیداتو ملاتړ په موخه یې ګڼ قوانین او مقررات تصویب کړل. د پارلمان دغه کار سیاسي رنګ درلود، ځکه چې د پارلمان زیاتره غړو چې د جېمز په مخالفت کې درېدلي وو،

[1] اتشکده

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

توليدي کارخانې لرلې. پارلمان همدارنګه د مالکيت حقونو د خوندیتوب په برخه کې نوي قوانين تصويب کړل او زاړه هغه يې لغوه کړل. د پارلمان بل لومړيتوب په مالي سيستم کې اصلاحات و. که څه هم د پرتمين انقلاب په لومړيو کې بانکوالي په برېتانيا کې پراختيا موندلې وه، خو په ۱۶۹۴ کال کې د «انګلينډ بانک» په جوړېدو سره دغه سکتور لا وده وکړه. دا د پرتمين انقلاب يوه بله لاسته راوړنه وه. ياد بانک مالي انقلاب ته لار پرانېسته چې په ترڅ کې يې مالي بازارونه او مالي چارې پراخه شوې. د اتلسمې پېړۍ په لومړيو کې هغه چا چې ګروي وړاندې کولای شوه، پور يې ترلاسه کولای شو. په لندن کې د «C. Hoare» په نامه د يوه کوچني بانک د ۱۷۰۲ او ۱۷۰۲۴ کلونو ترمنځ ارقام چې موږ ته په لاس راغلي دي، دا حقيقت په ښه توګه روښانه کوي. په دې دوره کې که څه هم لارډانو او اشرافو ته هم پورونه ورکول کېدل، خو له ۳ څخه ۲ برخه پور اخيستونکي عادي خلک وو، دا خلک سوداګر او کاروباريان وو. د پور اخيستونکو په ډله کې يو تن «جان سمبت» و، چې ۱۷۱۹-۱۷۱۵ کلونو ترمنځ يې ۲۵۰۰ پونډه پور اخيستی و.

زموږ د بحث محور تر اوسه په دې راڅرخېده چې پرتمين انقلاب د برېتانيا سياسي بنسټونه څنګه بدل کړل، څنګه يې پراخ بنسټه کړل او همدارنګه څنګه يې د پرانيستو سياسي بنسټونو اساس کېښود. د پرتمين انقلاب په پايله کې يو بل د پاموړ بدلون هم رامنځته شوی و: پارلمان د سياسي سنټرالیزېشن «متمرکز کولو» هغې پروسې ته دوام ورکړ چې تيودوريانو پيل کړې وه. له دې څخه موخه يوازې دا نه وه، چې د نظام د مشروطيت کچه لوړه شي، يا حکومت اقتصاد په يو بل مسير ور سم کړي او يا هم حکومت خپل بوديجه پر بېلابېلو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شیانو ولګوي، بلکې اساسي هدف په ټولو برخو کې د حکومتي ظرفیت او وړتیا لوړول و. دا کار یوځل بیا د سیاسي سنټرالیزېشن او پلورالېزم ترمنځ پیوستون څرګندوي: له ١٦٨٨ کال مخکې پارلمان د حکومت د پیاوړتیا او د مالي سرچینو د زیاتېدو مخالفت کاوه، ځکه چې بیا پر حکومت یې کنټرول بایله، خو له ١٦٨٨ کال وروسته کیسه بل ډول شوه. دولت د پیاوړتیا په لور ګامونه واخیستل او د دولتي لګښتونو کچه دومره لوړه شوه چې د ټولو ملي عوایدو ١٠ سلنه یې جوړول. د لګښتونو دغه زیاتوالي د مالیاتو د کچې له زیاتوالي سره تړاو درلود، په ځانګړې توګه د کورنیو تولیدي توکو پر اوږده نوملړ غیر مستقیم مالیات وضعه شول. هغه مهال په دومره کچه بودیجه ربښتیا هم ستر رقم و، له هغه څه ډېر ستر چې موږ یې اوس په نړۍ کې وینو. د مثال په توګه، په ١٩٨٠ لسیزه کې یوازې د کولمبیا هېواد بودیجه دې کچې ته ورسېده. ان د افریقا جنوب صحرا هېوادونو په ځانګړې توګه سیریلیون چې خپل اقتصاد لري او بهرنۍ مرستې هم ورته چالانې دي، تر اوسه په دومره کچه بودیجه نه ده لرلې. د دولت پیاوړتیا یوازې د سیاسي سنټرالیزېشن یا تمرکز په کچې پورې اړه لري. تر ټولو مهم ټکی د حکومت د کړنو څرنګوالی او د واکمنې ډلې د چلند ډول و. که څه هم د برېتانیا دولتي بنسټونه په منځنۍ پېړۍ کې تاسیس شوي وو، خو د اووم او اتم هنري د واکمنۍ پرمهال د سیاسي سنټرالیزېشن او اداري نظام د پراختیا لپاره جدي ګامونه واخیستل شول. بیاهم ډېر واټن موجود و چې دولت باید له ١٦٨٨ کال وروسته د یوه موډرن تشکیل یا جوړښت په لور خوځېدلی وای. مثلاً، زیاتره دولتي ګومارنې د سیاسي ملحوظاتو پربنسټ کېدې، نه د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورټيا؛ همدارنګه دولت د مالياتو د راټولولو په برخه کې له ډېر ټيټ ظرفيت څخه برخمن و. له ١٦٨٨ کال وروسته پارلمان د ملي عوايدو د ډېروالي په خاطر د مالياتو راټولولو په برخه کې په ظرفيت لوړونې لاس پورې کړ، چې دې کار د مالياتي ادارو په ظرفيت کې يو ستر بدلون رامنځته کړ، داسې چې په ١٦٩٠ کال کې د اداري تشکيل له ١٢١١ کسانو څخه په ١٧٨٠ کال کې ۴٨٠٠ کسانو ته لوړ شو. د ماليه راټولوونکو پر کارونو د څارنې لپاره څارونکي يا مفتشين په ټول هېواد کې ګومارل شوي وو او د تفتيش پخاطر به يې بېلابېلو سيمو ته سفرونه کول. تاريخ ليکونکي «جان برېور» د مالیې راټولونې د يوه څارونکي جورج کوپروايټ سفرونه څېړلي دي، نوموړی وايي:«د ١٧١٠ کال د جولای د ١٢ مې او د جولای د ۵ مې ترمنځ کوپروايټ د «يارک شاير» ولسوالۍ په ريچموند سيمه کې ٢٩٠ مايله مزل کړی و. نوموړي په دې موده کې له ٢٦٣ خوراکه پلورونکو، له ٧١ غله پلورونکو، له ٢٠ شمع پلورونکو او له يوه تن اوبه پلورونکي سره ليدلي وو. هغه په ټوله کې د ٨١ قلمه بېلابېلو توکو سنجش کړی و او د ٩ تنو ماليه ټولوونکو فعاليتونه يې څارلي وو. اته کاله وروسته هم نوموړي خپل کار ته دوام ورکاوه، خو دا ځل مو د يارک شاير په يوه بله سيمه «وکفيلډ» ولسوالۍ کې وليده. نوموړي په ويکفيلډ کې د اونۍ په شپږو کاري ورځو کې هره ورځ په اوسط ډول نولس ميله مزل کاوه او په ورځ کې يې له پنځو تر شپږو پورې محلونه بررسي کول.» کوپروايټ د رخصتۍ په ورځ (يکشنبه) د خپل کار راپور په کتابچه کې ثبتاوه، نو ځکه مورخ د هغه د ټولو فعاليتونو بشپړ ريکارډ په واک کې لرو. په حقيقت کې د مالیې راټولولو سيستم د راپورونو د ساتنې او ثبت ډېر دقيق سيستم درلود.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د مالیې مامورینو به درې ډوله راپورونه چمتو کول، چې هر راپور به له یو بل سره ورته والی درلود او هر ډول لاسوهنه پکې لوی جرم ګڼل کېده. پر رسمي چارو د دولت دغه ډول نظارت، هغه هم په ۱۷۱۰ کال کې، هغه څه دي چې حتی په اوسني عصر کې د ښوزلو هېوادونو له وسې پورته خبره ده. ترټولو مهمه دا چې دولت له ۱۶۸۸ کال وروسته په اداره کې د ګورمانو لپاره د سیاسي اړیکو پرځای وړتیا او اهلیت ته لومړیتوب ورکړ او د اداري لپاره یې یوه پیاوړې زېربنا جوړه کړه.

صنعتي انقلاب

صنعتي انقلاب د برېتانیا د اقتصاد په ټولو برخو کې محسوس و. د ټرانسپورت، بخار انرژۍ او د اوسپنې صنعت په برخو کې لوی پرمختګونه رامنځته شول. خو ترټولو مهم بدلون او نوښت د نساجۍ صنعت میکانیزه کېدل او د نساجي فابریکو پراختیا وه. دغه ډینامیک یا خوځنده بهیر د بنسټونو د بدلون پایله وه او بنسټې بدلونونه د پرتمین انقلاب په پایله کې رامنځته شوي وو. دا بدلونونه یوازې د کورنیو انحصاراتو له منځه وړل، په مالیاتي نظام کې سمونې او مالي بازارونو ته لاسرسی نه و، بلکې په دې کې د مالکیت حقونو د خوندي کولو له لارې د نوښتګرو، مخترعینو او کارپنځوونکو په ګټه د اقتصادي بنسټونو اصلاح کول هم شامل و. د مثال په توګه، د مالکیت حقونو خوندیتوب د ټرانسپورت په سکتور کې انقلاب او د ټرانسپورت پراختیا بیا د صنعت په سکتور کې انقلاب ته لار هواره کړه. له ۱۶۸۸ کال وروسته، پر سمندري او ځمکنیو لارو پانګونه چې «turnpikes» یې بولي، په بېساري ډول زیاته شوه. پر ټرانزیټي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لارو پانګونې چې ټرانسپورتي لګښتونه يې کمول، د صنعتي انقلاب لپاره مناسب بستر رامنځته کړ. له ۱۶۸۸ کال مخکې د ستېورات کورنۍ پاچاهانو د خپلسرو قوانينو له لارې پر دغه ډول بنسټيزو پروژو د پانګونې مخه ډپ کړې وه. د برېټانيا د «ورکسترشاير» د سالورپ «Salwerpe» سيند کيسه په دغه هېواد کې له ۱۶۸۸ کال وروسته رامنځته شوې بدلونونه په ښه توګه انځوروي. پارلمان په ۱۶۶۲ کال کې په سالورپ سيند کې د بېړۍ چلونې په برخه کې د پانګونې د هڅونې په موخه قانون تصويب کړ او بالډوين «Baldwyn» کورنۍ په دې سيند کې د ۶،۰۰۰ پونډو په ارزښت پانګونه وکړه. بالډوين کورنۍ په سيند کې پر تلونکو او راتلونکو بېړيو محصول وضع کړ. شروزبري او لاردِ کاونټري په ۱۶۹۳ کال کې پارلمان ته د قانون يوه طرحه وړاندې کړه چې له مخې يې دغه محصول بايد دوی اخيستی وای. خو د بالډوين زوی ټيموتي بالډوين له دې کار سره مخالفت وکړ او پارلمان ته يې د يوې عريضې له لارې شکايت وکړ چې د قانون يادې طرحه به يې د پلار هغه حق تلف کړې چې په سيند کې يې د پانګونې له لارې ترلاسه کړی. بالډوين زياته کړه:«د دې نوې طرحې موخه د پخوانۍ هغې چې له مخې يې په سيند کې پانګونه وشوه، لغوه کول دي او لنډه دا چې په دې برخه کې د ټولو کوښښونو مخنيوی دی.» نومورې خبرداری ورکړ چې د پارلمان له لوري د دوی پر منل شوې قانوني حق باندې پښه ايښودل به ناوړه پايلې ولري. بالاخره نوی قانون رد او د بالډوين حق خوندي شو. له ۱۶۸۸ کال وروسته د مالکيت حقونو د خوندیتوب يو لامل به ښايي دا و، چې په دې کار کې د پارلمان ګټې نغښتې وې او بل لامل يې کېدای شي پرانېستو او کثرت پاله بنسټونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ته د خلکو لاسرسی وګټو. له ۱۶۸۸ کال وروسته سیاسي نظام په حیرانوونکې توګه پراخ بنسټه شو او د سیاست ډګر د نویو لوبغاړو پرمخ خلاص شو. په اتلسمه پیړۍ کې ټرانسپورتي انقلاب او د ځمکو په برخه کې اصلاحات، د پارلمان نوښت و؛ چې د مالکیت حقونو په برخه کې یې بنسټیز بدلونونه رامنځته کړل. تر ۱۶۸۸ کال پورې په برېټانیا کې یو اصل موجود و، چې له مخې یې پاچا د ټولو ځمکو مالک ګڼل کېده، دغه اصل په حقیقت کې د ټولنې له فیوډالي جوړښت څخه سرچینه اخیسته. زیاتره ځمکو حقوقي ستونزې لرلې او د مالکیت حقونو د لانجمن قانون له امله تر دعوو لاندې وې. ډېرې ځمکې د مشاع تر شرایطو لاندې وې، یعنې دا چې د ځمکو خاوندانو نه شوای کولای چې خپلې ځمکې په ګروی ورکړي یا یې وپلوري. عمومي ځمکې یوازې د دودیزو یا سنتي چارو لپاره کارول کېدې. د اقتصادي فعالیتونو لپاره د ځمکو د کارونې پر وړاندې بلا خنډونه موجود وو، خو پارلمان د دې وضعیت بدلون ته متې بډ وهلې او خلکو ته یې اعلان وکړ چې د ځمکو د اصلاح او له هغې د سمې ګټې اخیستنې په موخه پارلمان ته خپل وړاندیزونه ور ولېږي. دغه اصلاحات بالاخره د پارلمان له لوري د سلګونو لایحو په تصویب سره عملي شول. د اقتصادي بنسټونو د اصلاح دغه بهیر د بهرنیو منسوجاتو پر وړاندې د کورنیو منسوجاتو ملاتړ ته لار هواره کړه. هېره دې نه وي چې پارلمان بازار ته د هر ډول بهرنیو توکو د واردېدو او د انحصاراتو مخالف نه و، بلکې یوازې د هغو پرېکړو ملاتړ او ننګه یې کوله چې د بازار پراختیا او د دوی خپلې شخصي ګټې پکې نغښتې وې. خو مهمه خبره دا وه چې د پراخ بنسټه سیاسي ادارو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شتون چا ته اجازه نه ورکوله چې دا کار د نورو صنعتکارانو د زیان سبب شي او یا په وینز کې د «سپراتا تګلارې» په څېر د نویو پانګوالو د راتګ مخه ونیسي. نساجان ډېر ژر پر دې خبره پوه شول. په ۱۶۸۸ کال کې د برېتانیا مهم وارداتي توکي منسوجات یا ټوکر وو، چې له هند څخه واردېدل. په دغو توکو کې نخي او ململ ټوکر شامل و. دغه راز له چین څخه ورېښمین توکي هم راوړل کېدل. ورېښمین او نخي ټوکر به د ختیځ هند کمپنۍ له لوري برېتانیا ته واردېدل او په اسیا کې دا واردات له ۱۶۸۸ کال مخکې د دولت د انحصاري حق په توګه منل شوي وو. یادې کمپنۍ ددې انحصاري حق د خوندیتوب لپاره دویم جېمز ته سترې بډې ورکولې. له ۱۶۸۸ وروسته کمپنۍ د سوداګرو تر سختو نیوکو او فشارونو لاندې راغله. یو شمېر سوداګرو چې په لرې ختیځ او هند کې یې د تجارت تکل درلود، پارلمان ته عریضه وکړه چې انحصار مات او له ختیځ هند کمپنۍ سره د سیالۍ زمینه ورته برابره کړي، خو ختیځ هند کمپنۍ پارلمان ته د عریضو او پیسو د وړاندې کولو په بدل کې له خپل دغه حقه دفاع کوله. په پایله کې کمپنۍ ناکامه شوه او پرځای یې په بازار کې د ازاد رقابت لپاره په همدې نوم «ختیځ هند» بله نوې کمپنۍ جوړه شوه. په برېتانیا کې ټوکر تولیدوونکي یا نساجان یوازې له هندي تولیداتو سره د سیالۍ په لټه کې نه وو، بلکې هغوی له دولته غوښتل چې د کورنیو تولیداتو د ملاتړ په موخه پر ارزانه هندي ململ ټوکر باندې مالیات وضع او بندیز پرې ولګوي. هندي ارزانه توکو دغه صنعتکاران له یوه سخت رقابت سره مخ کړي وو. که څه هم د برېتانیا دننه د نساجي توکو لویه برخه وړین محصولات وو، خو د نخي توکو تولیدوونکي له اقتصادي پلوه مهم او له سیاسي پلوه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځواکمن وو. د ١٦٦٠ مې لسیزې په لومړیو کې د وړینو توکو تولیدوونکو په همدې وضعیت کې د پاتې کېدو لپاره خپلې هڅې ګړندۍ کړې، چې بالاخره دغه کار د «ګرانه بیه توکو د مخنیوي قانون» په رامنځته کېدو تمام شو او د نورو توکو ترڅنګ د ګران بیه جامو پر تولید او پېر هم بندیز ولګول شو. نساجانو همدا راز په ١٦٦٦ او ١٦٦٧ کلونو کې له پارلمانه دداسې قانون د تصویب غوښتنه وکړه چې له مخې یې له وړین کفن پرته باید د مړو خښول منع شي. د پارلمان دغه اقدام د کورنیو منسوجاتو د مارکېټ له ښه والي سره مرسته وکړه، چې په پایله کې کورني تولیدات د بهرنیو یا اسیایي تولیداتو په مقابل کې تقویه شول. خو له دې سره سره بیا هم په دې دوره کې د ختیځ هند کمپنۍ دومره واک درلود چې د اسیایي توکو پر وارداتو د محدودیت مخه ونیسي. له ١٦٨٨ کال وروسته وضعیت بدل شو. په برېتانیا کې د ١٦٩٦ او ١٦٩٨ کلونو ترمنځ د وړینو توکو تولیدوونکو، له «اېست انګالیا» څخه تر ختیځ پورې، د لندن او کانټرابري ښارونو له ورېښم اوبدونکو او لېوانټ کمپنۍ سره په ګډه د بهرنیو توکو د محدودولو لپاره لاس یو کړ. د لېوانټ کمپنۍ واردوونکو که څه هم تازه خپل انحصاري حق له لاسه ورکړی و، خو بیا هم په بازار کې د اسیایي ورېښمو د پلور مخالف و او غوښتل یې چې له عثماني امپراتورۍ څخه د ورېښمینو توکو وارداتو ته زمینه برابره شي. دغه ګډ ایتلاف ددې سبب شو چې پارلمان د یوې لایحې د تصویب له لارې په برېتانیا کې د اسیایي وړینو او ورېښمینو توکو کارونه محدوده کړي. د یادې لایحې پربنسټ دغه راز د اسیایي منسوجاتو رنګرېزي او چاپ هم محدود شول. همدارنګه پارلمان په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۷۰۱ کال کې یو قانون تصویب کړ چې پر بنسټ یې د کورنیو تولیداتو د ملاتړ له لارې وزګارو او بېوزلو کسانو ته د کار فرصتونه رامنځته شول. پارلمان اعلان وکړ چې:« د ۱۷۰۱ کال له سپټمبر میاشتې وروسته د چین، هند یا د فارس خلیج ټول ورېښمین تولیدات او یا ټول هغه منسوجات چې په یادو هېوادونو کې رنګرېزي، ډیزاین او د برېټانیا پاچاهۍ ته وارد شوي یا واردېږي؛ منع دي.» تر دې وروسته په برېټانیا کې د اسیایي ورېښمینو جامو اغوستل او ډیزاین لرونکو ورېښمین ټوکرو واردول غیر قانوني وګرځول شول، خو لا هم اروپا یا نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه امریکایي مستعمرو ته د یادو توکو واردات جاري وو. خو پردې سربېره هم خامو ورېښمو ته اجازه وه او دا به په برېټانیا کې پروسس کېدل. د دې ترڅنګ نور ململ ډوله ټوکر په دې بندیز کې نه راتلل. کورنیو نساجانو دا کار له قانون څخه تېښته بلله چې بالاخره تر اوږدو ناندریو وروسته په ۱۷۱۲ کال کې د نوي قانون په تصویب سره دا ستونزه حل شوه. په قانون کې راغلي وو «د ۱۷۲۲ کال د ډسمبر له ۲۵ مې وروسته په لویه برېټانیا کې د هر ډول ډیزاین لرونکي، نقاشي شوي او رنګ شوي ټوکر اغوستل منع دي.» که څه هم قانون د کورنیو تولیداتو پر اوږو د اسیایي تولیداتو دروند بار لرې کړ، خو د منسوجاتو د نورو ډولونو لکه د کتان- نخ او وړینو تولیداتو ترمنځ رقابت یې ژوندی وساته: پنبه او کتان سره ګډ شول او په نتیجه کې یې «fustian » په نامه یو مشهور ټوکر تولید شو. د بهرنیو توکو له پنبو غورځولو وروسته وړینو تولیداتو پر کتان خپلې غلبې ته دوام ورکړ. کتان تر ډېره په سکاټلنډ او ایرلنډ کې تولیدېدل او انګرېزانو غوښتل چې د برېټانیا بازارونو ته یې د راتګ مخه ونیسي. خو وړې اوبدونکي هم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمزوري نه وو. ددوی نوي اقدامات په مانچستر، لانکستر او لیورپول کې چې مخ پر ودې صنعتي سیمې ګډل کېدې، د فاسټین تولیدوونکو له سخت غبرګون سره مخ شول. د برېټانیا پراخ بنسټه سیاسي بنسټونو په دې هېواد کې ټولو ډلو او وګړو ته دا امکان برابر کړی و، چې خپلې ستونزې او غوښتنې له پارلمان سره شریکې کړي. که څه هم په دې تړاو پارلمان ته د مخالفت او موافقت لپاره ګڼې عریضې او لاسلیکونه رسېدلي وو، خو په دې کشمش کې د وړې اوبدونکو مقابل لوری یعنی فاسټین تولیدوونکي بریالي شول. په ۱۷۳۶ کال کې د مانچستر قانون څرګنده کړه چې: «پخوا د کلونو په اوږدو کې له پنبې او کتان څخه جوړ توکي د لویې برېټانیا پاچاهۍ کې تولید، چاپ، رنګرېزي او نقاشي شوي دي. د ۱۷۲۱ کال په پخواني قانون کې هېڅ داسې کومه ماده نشته چې له مخې یې په لویه برېټانیا کې له کتان او پنبې څخه د جوړو شویو جامو پر اغوستو او کارونې بندیز ولګول شي.»

مانچستر قانون د نویو نخي محصولاتو د تولیدوونکو لپاره یوه ډېره مهمه لاسته راوړنه ګڼل کېده، خو تاریخي او اقتصادي ارزښت یې تر دې هم ډېر و. لومړی دا چې د کورنیو توکو د ملاتړ لپاره پر بهرنیو هغو محدودیت لګول د پارلمان له لوري د یوه پراخ بنسټه سیاسي نظام په موجودیت کې ترسره شول. دویم؛ په راتلونکې نیمه پېړۍ کې د منسوجاتو د تولید په برخه کې نوښتونو د صنعتي انقلاب په پیاوړتیا او د ټولنیز بدلون په برخو کې کلیدي رول ولوباوه. له ۱۶۸۸ کال وروسته، که څه هم په برېټانیا کې اقتصادي لوبغاړو ته د فعالیت زمینه برابره شوه، خو په نړیوال ډګر کې پارلمان په جلا لار روان شو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دا پېښه نه یوازې د منسوجاتو د ملاټر په برخه کې د قانون په تصویب کې، بلکې د بېړۍ چلونې او نورو اصلاحاتو په برخه کې چې تر دوو پېړیو په خپل ځای پاتې شول، څرګنده ده. د یاد قانون موخه دا وه چې برېتانیا باید پر نړیوال تجارت انحصار ولري. البته د یادونې ده چې دا انحصار د خصوصي سکتور واک و، نه د دولت. دلته اساسي خبره دا وه چې د برېتانیا سوداګریز توکي باید د بېړیو په وسیله لېږدول شوي وای، خو د یادو قوانینو له مخې برېتانیا یا د هغه مستعمرو ته له نورو اروپایي هېوادونو څخه د توکو رالېږد منع و. دا کار له شک پرته چې د برېتانوي تاجرانو او صنعتکارانو په ګټه و.

د ۱۷۶۰ لسیزې په لومړیو کې ددې تحول یعنې د مالکیت حقونو ښه والي، د زېربنا پراختیا، د مالیاتي نظام پراختیا، په مالي برخه کې اسانتیاوو او له سوداګرو او صنعتکارانو څخه د حکومت د ملاټر اغېزې مخ په څرګندېدو شوې. ورپسې ګڼې پنځونې او اختراعګانې وشوې او په پایله کې ټکنالوژیکي پرمختګونو چې د صنعتي انقلاب محور بلل کېده، پر اقتصادي پرمختګ ژور اغېز وکړ. په ډېرو برخو کې نوښتونه وشول او دغو نوښتونو د بنسټونو له اصلاح او بدلون څخه سرچینه اخیسته. په دې ډله کې مهم هغه یې د انرژۍ سکتور و، چې جېمز واټ په ۱۷۶۰ کال کې په لومړي ځل د بخار ماشین په اختراع سره په دې برخه کې بدلون ته لار پرانیسته. په دې برخه کې د واټ لومړنۍ لاسته راوړنه په ماشین کې د فشار د یوه داسې مرکز جوړول و، چې د ماشین سلنډر کې دننه پېښېدو د دې پرځای چې کله ګرم او کله یخ شي، په دوامداره توګه باید ګرم وي. نوموړي وروسته خپلې نورې ایډیاوې هم د عمل ډګر ته وړاندې کړې، لکه د بخار ماشین د حرکت د څرنګوالي لپاره د ګېر رامنځته کول. په ټولو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برخو کې شوي پرمختګونه د راتلونکو ټکنالوژیکي نوښتونو لپاره اساس او بنسټ وګرځېد. د بخار ماشین اختراع په اصل کې د پخواني انګرېز مخترع توماس نیوکامن او همدارنګه د فرانسوي فزیکپوه ډاینسیوس پاپین له کارونو سرچینه اخیسته. د پاپین داستان بل هغه مثال دی، چې ښیي د زېښونکو بنسټونو تر سیوري لاندې له خلاق تخریب څخه وېره څنګه د ټکنالوژیکي نوښتونو پروړاندې خنډونه جوړوي. نوموړي په ۱۶۷۹ کال کې لومړی د بخار ډېې «steam digester» یوه طرحه جوړه کړه او په ۱۶۹۰ کال کې د انجن پېستون پر جوړولو بریالی شو. پاپین دغه ابتدایي انجن په ۱۷۰۵ کال کې د بخار لومړنۍ کښتۍ کې وکاراوه. نوموړی دا مهال د جرمني د کاسل ایالت په ماربورګ پوهنتون کې د ریاضي استاد و. هغه پرېکړه وکړه چې دغه کښتۍ له فولډا سیند څخه د وېسر تر سیند پورې په حرکت و ازمایي. د فولډا-وېسر په مسیر کې د پاپین کښتۍ باید په موندن ښار کې تم شوې وای. هغه مهال د فولډا-وېسر سمندري لارې انحصاري حق د یوې ډلې مانوګانو په لاس کې و. همدې اندېښنو ته په پام سره، د پاپین ملګري او مشهور جرمني فزیکپوه ګوتفرېډ لایبنټس د کاسل ایالت انتخابي والي ته عریضه ولیکله او غوښتنه یې وکړه چې په یاد مسیر کې له مزاحمت پرته د تګ اجازه ورکړي، خو د لایبنټس وړاندیز رد شو او سخت ځواب یې ترلاسه کړ:«د انتخابي شورا غړي ستاسو له وړاندیز سره مخالف دي او بې له کوم دلیله له ما غوښتنه وشوه چې پرېکړه یې تاسو ته واوروم، هغوی بلاخره له دې کار سره موافق نه دي.» پاپین دې ته پام ونه کړ او په سفر ووت. کله چې کښتۍ د «مونډن» سیمې ته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورسېده، مانوګانو لومړی هڅه وکړه چې د یوه ځایي قاضي په مرسته کښتۍ ضبط کړي، خو بریالي نه شول، وروسته یې پر کښتۍ یرغل وکړ او د بخار انجن یې درې وړې کړ. پاڼین بلاخره په ډېرې ښوزلۍ او غربت کې ومړ او په یوه نامعلوم ځای کې خښ شو. که پاڼین د تیودوریانو او سټیوراتانو د واکمنۍ پرمهال په برېتانیا کې وای، ښایي له ورته برخلیک سره مخ شوی وای، خو په برېتانیا کې له ۱۶۸۸ وروسته شرایط بدل شول. پاڼین هوډ درلود چې د کښتۍ تر بریالي ازمایښت وروسته د هغې په واسطه لندن ته سفر وکړي.

په ۱۷۸۰ لسیزه کې هنري کورټ د خالصې اوسپنې د پروسس او استعمال په برخه کې نوي تخنیکونه معرفي کړل، چې دا د میتالوژۍ په برخه کې ستر پرمختګ ګڼل کېده. دا نوښت د ماشینونو او دستګاوو لپاره د پرزو جوړولو، مېخونو او نورو سامان الاتو د تولید لپاره ډېر مهم بلل کېده. وروسته د کورټ دغه نوښت له ابراهام دربي او د هغه زوی سره مرسته وکړه چې د اوسپنې په ګرمولو کې له سکرو څخه کار واخلي. د اوسپنې په تولید کې د لرګینو سکرو استعمال خپل ځای د ډبرو سکرو ته پرېښود چې ارزانه او په اسانه د لاسرسي وړ و. د نوښتونو بهیر له ځنډ پرته روان و، خو د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې دغه بهیر د نورو دورو په پرتله خورا چټک او متفاوت مسیر خپل کړ. دا بدلون تر ټولو زیات د نساجۍ صنعت کې محسوس و. د نساجۍ په تولید کې تر ټولو مهم هغه یې څرخ کول و، چې له حیواناتو او نباتاتو څخه د الیافو د ښلاښلو ډولونو لکه پنبې او وړیو استحصال پکې شامل و. له دې وړیو څخه به ټوکر تولیدېدل. د منځنۍ پېړۍ تر ټولو مهمه ټکنالوژیکي اختراع د اوبدنې د څرخ اختراع وه چې د لاس کار یې اسانه کړ. دغه اله غالباً په ۱۲۸۰ م

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کال او په ډېر احتمال سره له منځني ختیځ څخه په الهام اخیستو په اروپا کې اختراع شوه. له دې مودې وروسته تر اتلسمه پېړۍ پورې د نساجۍ په برخه کې کوم پرمختګ نه و رامنځته شوی. د پامور او مهم نوښت په ۱۷۳۸ کال کې هغه وخت وشو، چې کله «لېوس پاول» په څرخ کې د نوي تخنیک په اختراع کولو سره د لاس کار پر ماشین بدل کړ. له دې مخکې به په څرخ کې تولیدېدونکې وړۍ او تارونه د لاس په واسطه جلا کېدل، خو پاول د رولر وسیلې په اختراع سره دا چاره نوره هم اسانه کړه. خو د دې ماشین کار چندانې د قناعت وړ نه و، تر دې چې «ریچارډ ارکرایټ» او «جېمز هارګریفس» د نساجۍ په څرخ کې یو ربښتینی انقلاب رامنځته کړ. ارکرایټ چې د صنعتي انقلاب یوه مخکښه څېره ګڼل کېږي، په ۱۷۶۹ کال کې د واټر فرېم «water frame» په نامه د نساجۍ ماشین په اختراع سره د لېوس دستګاه لا ډېره تکمیل او بډایه کړه. نومورې له «جیدیدا ستروټ» او «ساموېل نیډ» سره چې جرابې یې تولیدولې، شریک شو او په ۱۷۷۱ کال کې یې په کرامفورډ کې د نړۍ لومړنۍ تولیدي فابریکه جوړه کړه. د ارکرایټ ماشین پر اوبو چلېده، خو وروسته یې په یوه برخلیک ټاکونکي اقدام کې اوبیزه انرژي د بخار پر انرژۍ واړوله. په ۱۷۷۴ کال کې یې د فابریکې د کارګرانو شمېر ۶۰۰ تنو ته ورسېد او فعالیتونه یې ورځ تر بلې پراخېدل، تر دې چې په مانچسټر، ماټلاک، بت او د سکاټلنډ په نیولانارک کې یې ځانګې پرانېستې. د ارکرایټ لاسته راوړنې په ۱۷۶۴ کال کې د جېمز هارګریوس له لوري د څرخ د لاستي په اختراع سره بشپړې شوې، چې دا هم وروسته د ساموېل کرټټون او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ریچارډ رابرټس د اختراعګانو په پایله کې لا تکمیل شوې. دغه پنځونې او د هغو اغېزې په ربښتیا هم یو انقلاب و. تر دې مخکې یعنې د اتلسمې پېړۍ په لومړیو کې ۱۰۰ پونډه پنبه په ۵۰ زره ساعتونو کې پروسس کېده، خو د ارکرایټ واټرفرېم ماشین دا ساعتونه ۳۰۰ ته رالنډ کړل. د څرخ په میکانیزه کېدو سره، اوبدنه هم ماشیني شوه. په دې برخه کې لومړنۍ اختراع په ۱۷۷۳ کال کې د «جان کي» له لوري د تار د ګوټک اختراع وه، چې دغه نوښت د اوبدنې صنعت په برخه کې اسانتیا رامنځته کړه. وروسته په ۱۷۸۵ کال کې «اډمونډ کارټرایت» د جان کي له ایډیا څخه په الهام اخیستو د «پاور لوم» په نامه اختراع وکړه چې د نساجۍ ماشین کې د تارونو په ځغلولو کې یې مرسته کوله.

د برېټانیا نساجي صنایع نه یوازې د صنعتي انقلاب خوځنده عامل و، بلکې د نړۍ اقتصاد یې هم په حرکت راوست. د ۱۷۸۰ او ۱۸۰۰ کلونو ترمنځ د برېټانیا صادرات دوه برابره شول، چې لویه برخه یې منسوجات وو او منسوجات د ټول اقتصاد د ملا تیر جوړاوه. د ټکنالوژیکي او اداري نوښتونو ګډولې د اقتصاد یو داسې بهیر رامنځته کړی و، چې د نړۍ اقتصاد یې د بډایني په لور سوق کړ. په دې بهیر کې نویو کسانو له نویو ایډیاوو سره مخکښ او رغنده رول لوباوه. په ټرانسپورت کې نوښتونو ته ځیر شئ. په برېټانیا کې ددغه شان نوښتونو بېلابېل ډولونه موجود وو. لومړی سمندري لارې او کانالونه، دویم ځمکنۍ لارې او بیا رېل کرښې، چې د دې هرې اختراع په سر کې یو نوی کس و. په برېټانیا کې د سمندري لارو جوړول له ۱۷۷۰ کال وروسته پیل او تر ۱۸۱۰ کال پورې یې ګڼې تولیدي سیمې له یو بل سره ونښلولې. د صنعتي انقلاب د پراختیا په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بهیر کې سمندري لارو د توکو د لېږد رالېږد په برخه کې د لګښت کچه راکمه او د منسوجاتو، خامو توکو او د بخار ماشین لپاره د ډبرو سکرو په لېږد رالېږد کې یې مهم او پاموړ رول ولوباوه. د سمندري لارو یا کانالونو لومړنی نوښتګر جېمز برینډلي و، چې د برېج واټر سیمې د دوک «مشر» له لوري د برېج واټر کانال جوړولو ته ګومارل شوی و، څو مهم صنعتي ښار مانچسټر له لېورپول بندر سره ونښلوي. برینډلي چې په «دربي شایر» کې زېږېدلی و، اصلي مسلک یې د ژرندو جوړول و، خو په انجینیري چارو کې ستونزمنو مسایلو ته د حللارۍ پیدا کولو په برخه کې د نوموړي نوښتګر فکر د دوک پام ځان ته ور اړولی و. نوموړي د نورو انجنیرانو لکه د 'توماس ټلفورد' او 'سمتین' په څېر کسانو چې یو یې په لومړي سر کې سنګتراش او بل یې پښې یا اهنګر و، په کانال جوړونه کې هېڅ راز پخوانۍ تجربه نه لرله. د سمندري لارو د انجینیرانو په څېر د ځمکنیو لارو او اوسپنې پټلیو انجنیرانو هم په دې برخه کې پخوانۍ کاري تجربې نه لرلې. 'جان مک ادام' چې په ۱۸۱٦ کال کې یې قیر یا سفالټ اختراع کړ، د یوه عادي اشراف زوی و. د بخار لومړنی اورګاډی په ۱۸۰۴ کال کې د ریچارډ ټروېټیک له لوري جوړ شو. د ټروېټیک پلار په «کارون وال» سیمه کې د ډبرو سکرو په یوه کان کې کار کاوه او ټروېټیک هم په ماشومتوب کې دغه کسب ته مخه کړې وه. نوموړی په کان کې د بخار هغه ماشین ته متوجې شو چې له کانه یې اوبه بهر ایستلې. تر ټولو مهم د جورج ستېفنسن اختراع وه چې له نالوستي مور او پلاره زېږېدلی و. په داسې حال کې چې نوموړي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پخوا د ډبرو سکرو په یوه کان کې د ماشینکار په توګه کار کاوه، د «راکټ» مشهور اورګاډی یې جوړ کړ.

د نساجۍ برخلیک ټاکونکی صنعت د نویو افرادو له لوري بدرګه شو. د دې سکتور یو شمېر صنعتکاران هغه کسان وو چې تر دې مخکې یې د وړینو توکو په تولید او سوداګرۍ کې فعاله برخه لرله. د مثال په توګه، جان فوستر وړاندې له دې چې پنبې ته مخه کړي او په ۱۸۳۵ کال کې د بلک ډایک میلر په نوم فابریکه جوړه کړي، د وړینو توکو په تولید کې یې ۷۰۰ کسان پر دنده ګومارلي وو او دغو کارګرو په لاسي ماشین کار کاوه، خو فوستر غوندې کسان ډېر لږ وو. یوازې یو پر پنځمه برخه کسان چې په دې وخت کې د مخکښو صنعتکارانو په توګه پېژندل کېدل، پخوا یې په بېلابېلو تولیدي چارو کې کار کاوه. دا د حیرانۍ خبره نه ده، ځکه چې د نخ صنعت (پنبه او کتان) د برېتانیا په شمال کې پراختیا وموندله. تولیدي فابریکې کاملاً په نوې بڼه سمبال شوې، کارګرو ته خام مواد ورکول کېدل چې په کور کې یې بشپړ کړي، نو ځکه دغو صنعتکارانو نه شوی کولای چې د فوستر په څېر ټوکر تولید کړي. له همدې امله، د نساجۍ په صنعت کې نویو کسانو ته اړتیا وه، څو ټکنالوژي پراخه او له هغې استفاده وکړي. د پنبې صنعت پراختیا د وړې د نابودۍ په معنا و، یعنې خلاق تخریب په عمل کې!

خلاق تخریب نه یوازې عواید او شتمنۍ، بلکې سیاسي قدرت هم له سره وېشه. دا واقعیت د ویلیم لي د اختراع په داستان کې په ښه توګه څرګندېدای شي. واکمنې طبقې د هغه له اختراع سره سخت مخالفت وکړ، ځکه چې له سیاسي عواقبو یې ډارېدل. په مانچسټر او بیرمنګهم کې له اقتصادي پرمختګ سره په ورته وخت کې، فابریکه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لرونکو او منځني پاړکي له حقوقو د محرومیت او د حکومت د ناسمو سیاستونو په غبرګون کې په اعتراض لاس پورې کړ. د معترضینو لومړی هدف د «غَلي قانون» قانون و، چې له مخې یې د بیو ټیټېدو په صورت کې د ټولو غلو، حبوباتو، وریجو او تر ټولو مهم د غنمو پر وارداتو بندیز لګول کېده، څو په دې توګه ستر ځمکوال زیان ونه کړي. دا قانون د سترو ځمکوالو په ګټه و، ځکه چې غنم یې کرل، خو د تولیدوونکو پر زیان و؛ ځکه چې د ډوډۍ د قیمته کېدو په صورت کې یې باید د کارګرانو مزد لوړ کړی وای. په فابریکو او صنعتي مرکزونو کې د کارګرانو ځای په ځای کولو سره د هغوی انسجام او رهبري اسانه کېدل. له ۱۸۲۰ لسیزې وروسته، د سیاست له صحنې د تولیدوونکو او تولیدي مرکزونو تدریجي ګوښه کول سخت شول. د ۱۸۱۹ کال د اګست پر ۱۶ مه د سیاسي نظام او د دولت د سیاستونو خلاف د مانچسټر ښار په «پیټرز فیلډ» کې ستر لاریون پلان شو. د لاریون سمبالوونکی د غاښونو برس تولیدوونکی «جوزېف جانسون» نومېده چې د «Manchester Observer» په نامه یوه افراطي ورځپاڼه یې هم لرله. د لاریون نور سمبالوونکي کسان سمونپال شخص او د نخي ټوکرو تولیدوونکی «جان نایټ» او د مانچسټر ابزرور ورځپاڼې مدیر مسوول «جان تاهکر ساکستن» و. په دې لاریون او اعتراضیه غونډه کې ۶۰ زرو کسانو ګډون کړی و. لاریونوالو د «د غلې قانون نه منو»، «د رایې ورکونې حق د ټولو لپاره» او «رایه د پاڼو له لارې،- یعنې رایې باید په سري ډول وکارول شي» شعارونه له ځان سره لېږدول. چارواکي چې دغې اعتراضیه غونډې سخت غوسه کړي وو، د پلیو ځواکونو پنځلسم کنډک ته د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تیارسئ امر وکړ. غونډې ته د وینا له پیلېدو سره سم یو تن ځایي قاضي د ویناوالو د نیولو امر صادر کړ، پولیس د کسانو د نیولو لپاره سیمې ته ورسېدل، خو د خلکو له مقاومت سره مخ شول او شخړه ونښته. د پنځلسم کنډک سرتېرو پر لاریونوالو برید وکړ چې د څو دقیقو اخ و ډب په نتیجه کې یوولس معترضین مړه او شاوخوا شپېته نور ټپیان شول. مانچسټر ابزرور ورځپاڼې دا پېښه د پیټرلو ټولوژنه «Peterloo Massacre» وبلله. خو هغو بدلونونو ته په کتو، چې د برېټانیا په سیاسي او اقتصادي بنسټونو کې رامنځته شوي وو، د خلکو د اعتراضونو ځپنه د حل دایمي لار نه وه. د پیټرلو ټولوژنه یوازینۍ پېښه پاتې شوه. د برېټانیا سیاسي بنسټونو د ولسي پاڅون د احتمالي ګواښونو له وېرې خپل دریځ نرم کړ، په ځانګړې توګه دا وېره هغه وخت نوره هم زیاته شوه کله چې په ۱۸۳۰ کال کې په فرانسه کې خلک په دویم چارلېز پسې پاڅېدل. په فرانسه کې د ۱۷۸۹ کال د اوښتون په نتیجه کې د استبداد او مطلقیت له نسکورېدو یوه موده وروسته دویم چارلېز یوځل بیا د واک انحصار او استبداد ته مخه کړې وه، چې د خلکو له سخت غبرګون سره مخ شو. په ۱۸۳۲ کال کې حکومت د اصلاحاتو په لړ کې یو قانون تصویب کړ، چې له مخې یې مانچسټر، بیرمنګهم، لیډز او شفلیډ ښارونو ته د رایې ورکونې حق ورکړل شو او په دې توګه صنعتکارانو او تولیدوونکو وکولای شول چې پارلمان ته خپل استازي وټاکي. دا سیاسي بدلونونه د اقتصاد ډګر ته د نویو راغلو سوداګرو او پانګوالو په ګټه تمام شول او په دویم قدم کې دوی وکولای شول چې د غلو-دانو قانون هم لغوه کړي. دا پېښې ښیي چې خلاق تخریب نه یوازې د عوایدو د بیا وېش په معنا ده، بلکې د سیاسي قدرت وېش هم له

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځان سره لري. هغه څه چې دغه بدلونونه يې نتيجې ته ورسول، د برېټانيا د سياسي بنسټونو د پرانيستوالي طبيعت او ځانګړنه وه. له خلاق تخريب څخه وېرېدونکو کسانو نور د دې بهير مخه نه شوای نيولی.

ولې په برېټانيا کې؟

صنعتي انقلاب په برېټانيا کې پيل او همدلته ستر شو، ځکه چې دا د دغه هېواد غوره او ځانګړي اقتصادي بنسټونه وو چې له منځه يې دغسې يوه بدلون سر راپورته کړ. دا بنسټونه په خپل وار د پرتمين انقلاب له بطنه د زېرېدلو سياسي بنسټونو په وجود کې را ټوکېدلي وو. دا پرتمين انقلاب و، چې په لومړي ځل يې په برېټانيا کې د مالکيت حقوق خوندي کړل، مالي بازارونه يې پراخ او سم کړل، د حکومت له لوري لګول شوي انحصارات يې مات او د صنعت د غوړېدو پر وړاندې ټول پراته خنډونه يې يوې خوا ته کړل. دا پرتمين انقلاب و چې سياسي نظام يې پراخ او هغه يې د ټولنې او اقتصادي اړتياوو په وړاندې ځواب ويوونکی کړ. دغو پرانيستو اقتصادي بنسټونو د جېمز واټ په څېر نوښتګرو او وړتيا لرونکو کسانو ته انګېزه او فرصت په لاس ورکړ چې خپل مهارتونه او وړتياوې وځلوي، څو هېواد په هغه لور سم کړي چې ګټه يې هم نوښتګر او هم ملت ته ورسېږي. که دغه کسان له پرتمين انقلاب مخکې خپل هدف ته رسېدلی وای، نو ښايي د پخوانيو کاروباريانو په څېر هيلې دوی هم لرلی. دوی به هم بازار ته د نويو کاروباريانو د راتګ، د رقابت او د خلاق تخريب پر وړاندې خنډونه جوړول، خو له ۱۶۸۸ کال وروسته شرايط بدل شول. ريچارډ ارکرايټ په ۱۷۷۵ کال کې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تولید د انحصار لپاره عریضه وړاندې کړه او هیله من و، چې په راتلونکي کې به د نساجۍ مخ پر ودې صنعت ټول د ده په انحصار کې وي، خو هغه د انحصاري جواز په اخیستو بریالی نه شو او په پارلمان کې یې چا ملاتړ ونه کړ. ولې دا ځانګړی تحول په برېتانیا کې او بیا په اوولسمه پېړۍ کې رامنځته شو؟ ولې برېتانیا پرانیستو سیاسي بنسټونو ته غېږ پرانېسته او له زېښونکو بنسټونو یې لار جلا کړه؟

ومو لیدل چې د پرتمین انقلاب په وجود کې سیاسي بدلونونو د نورو تړلو پروسو په پایله کې سر راپورته کړ. کورنیو شخړو نه یوازې په برېتانیا کې د یوه بل استبدادي نظام د رامنځته کېدو مخه ونیوله، بلکې په ټولنه کې بدلون غوښتونکي حرکتونه او خوځښتونه یې هم پیاوړي کړل. د استبدادي نظام مخالفینو نه غوښتل چې د یوه استبداد په نسکورولو سره بل استبداد ته اجازه ورکړي. د «Roses» جګړه یوازې د یارکر مجلس پروړاندې د لانکستر مجلس بریالیتوب نه و، بلکې پرتمین انقلاب د سیاسي انقلاب او پلورالېزم پربنسټ د یوه نوي نظام جوړېدو ته لار هواره کړه. دا په جلا مسیر د برېتانیا د بنسټونو د خوځېدو او د تاریخ حساسې مقطعې ته د غبرګون نتیجه وه. موږ په تېرو څېرکو کې ولوستل چې د لوېدیځ روم امپراتورۍ تر ړنګېدو وروسته، په دې سیمه کې فیوډالي بنسټونو څنګه سر راپورته کړ. فیوډالېزم د لوېدیځې اروپا ډېرو برخو ته وغځېد، خو لکه چې په څلورم فصل کې مو ولیدل؛ د طاعون ناروغۍ تر خپرېدو وروسته د ختیځې او لوېدیځې اروپا ترمنځ ژور توپیرونه راڅرګند شول. په سیاسي او اقتصادي بنسټونو کې کوچني توپیرونه په دې معنا وو، چې په لوېدیځ کې د ځواک انډول د بنسټونو پر اغېزمنتوب تمام شو،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خو په ختیځ کې یې بنسټونه د فساد او ویجاړۍ لور ته ټېل وهل. خو دا هغه لاره یا مسیر نه و، چې هرو مرو باید په پرانېستو بنسټونو تمام شوی وای، بلکې په دې مسیر کې باید ډېر بدلونونه رامنځته شوي وای. نه یوازې په مګناکارتا منشور کې هڅه شوې وه چې د مشروطه نظام لپاره ځینې بنسټې اساسات رامنځته کړي، بلکې د اروپا په نورو برخو، ان په ختیځې اروپا کې هم د ورته اسنادو یا ټرونونو په مرسته دغه ډول هڅې وشوې. خو بیا هم د طاعون ناروغۍ تر خپرېدو وروسته، لوېدیځه اروپا په بشپړه توګه له ختیځې اروپا جلا شوه. په لوېدیځ کې د مګناکارتا په څېر سندونو د خپل اغېز په څرګندولو پیل وکړ. خو په ختیځ کې دا اغېز لږ و. په برېټانیا کې په اولسمه پېړۍ کې ان تر کورنیو شخړو مخکې هم دا نورم او قاعده موجوده وه چې پاچا د پارلمان له اجازې پرته مالیات نه شوای ټاکلی. په دې برخه کې بله مهمه موضوع له اشرافو څخه عامې طبقې ته د واک تدریجي لېږد و، چې ژوندی مثال یې د کلیوالي سیمو سیاسي غورځنګونه یا په ۱۳۸۱ کال کې د کلیوالو پاڅون و. اوس دغه تدریجي بدلون د تاریخ له یوې بلې حساسې مقطعې سره مخ کېږي چې دا مهمه مقطعه په اتلانتیک سمندر کې د سوداګرۍ پراختیا وه. په څلورم څپرکي کې مو ولوستل چې د بنسټونو راتلونکی برخلیک په دې پورې تړلی و، چې ایا شاهي دربار به د دې سوداګرۍ په انحصار بریالی شي او که نه؟ د برېټانیا د پارلمان نسبتاً پیاوړي نفوذ د تیودور او ستیوراټ پاچاهانو د دې کار مخه ونیوله. دغه وضعیت د سوداګرو نوې طبقه را و ټوکوله چې د مطلق العنان حکومت د جوړېدو پروړاندې یې کلکه مبارزه کوله. د مثال په توګه، په ۱۶۸۶

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کال کې په لندن کې ۷۰۲ صادروونکي سوداګر او په کارابین کې ۱۲۸۳ واردوونکي سوداګر موجود وو. دغه راز په شمالي امریکا کې ۶۹۱ صادروونکي او ۶۲۶ واردوونکي پر سوداګرۍ بوخت وو. له دوی سره جوالیان، بېړۍ چلوونکي، کپتانان او نورو هغو کسانو چې شریکې ګټې یې لرلې، کار کاوه. نور ستر سوداګریز بندرونه هم لکه بریستول، لیورپول او پورټسموت له دغه ډول سوداګرو ډک و. دغو کسانو د جلا اقتصادي او سیاسي بنسټونو د جوړېدو غوښتنه کوله. دوی چې خومره د سوداګرۍ له لارې شتمن کېدل، هغومره یې قدرت هم زیاتېده. په فرانسې، هسپانیې او پرتګال کې هم ورته ډلې او قوتونه موجود و. خو هلته پاچاهان په سوداګریزو چارو او اقتصادي فعالیتونو برلاسي وو. په یادو هېوادونو کې هم د برېتانیا په څېر بدلون غوښتونکو ډلو سر راپورته کړ، خو کمزوري وو او بریالي نه شول. کله چې په برېتانیا کې د اوږده پارلمان غونډه جوړه او کورنۍ جګړه پیل شوه، دغو سوداګرو تر ډېره د پارلمان لمن ونیوله. په ۱۶۷۰ کې دوی د لېبرال ګوند «ویګ» د جوړولو په هڅه کې وو، څو د ستیورات د استبداد یا مطلقیت پر وړاندې مبارزه وکړي او په ۱۶۸۸ کال کې د دویم جېمز په راپرځولو کې یې مهم رول ولوباوه. بالاخره د امریکا لویه وچه کې د سوداګرۍ پراختیا، په دې سوداګرۍ کې د انګرېز تاجرانو ګډون، د مستعمرو مخ پر ودې اقتصادي بهیر او په پایله کې هغې شتمنۍ چې دوی په دې موده کې ترلاسه کړې وه؛ د پارلمان او پاچا ترمنځ جګړه د مخالف لوري یعنې پارلمان په ګټه پای ته ورسوله. پرتمین انقلاب له دې اړخه ډېره مهمه پېښه ګڼل کېږي، چې د ټولنې د یوه ستر اېتلاف له لوري رهبري کېده. دغه انقلاب چې مشروطه شاهي نظام یې رامنځته کړ، یوازې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حکومت د مشرانو واکونه یې محدود نه کړل، بلکې د ایتلاف د هر غړي قدرت یې هم محدود کړ. د بېلګې په توګه، محدودیتونه دا وو چې نساجانو ته په بازار کې د انحصار او د یو بل پر وړاندې د ناسالم رقابت اجازه نه وه. دغه ایتلاف نه یوازې د یوه قوي پارلمان په جوړېدو کې مرسته وکړه، بلکې د پارلمان دننه یې د نورو ډلو د رامنځته کېدو چې ښایي له قدرت څخه یې ناوړه استفاده کړې وای، مخه ونیوله. دا د یوه سیاسي پراخ بنسټه نظام په رامنځته کېدو کې برخلیک ټاکونکی عامل و. ددې ډول ستر ایتلاف پیاوړتیا دغه راز د پرانېستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په پیاوړتیا او پایښت کې هم مهم رول ترسره کړ.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اتم څېرکی

د پراختیا پر وړاندې خنډونه

پر چاپ بندیز

جوهانس ګوتنبرګ په ۱۴۴۵ کال کې د جرمني په ماینز ښار کې یوه اختراع نندارې ته وړاندې کړه چې د نړۍ د راتلونکي اقتصاد پر تاریخ یې ژور اغېز وښند: دا د چاپ ماشین اختراع وه چې خوځنده توري یې لرل. هغه مهال کتابونه د خطاطانو له لوري په لاس لیکل کېدل چې ډېر وخت او خواري یې غوښته. له همدې امله کتابونه ډېر لږ او بیې یې هم لوړې وې، خو د ګوتنبرګ اختراع د چاپ په برخه کې نوي بدلون ته لار پرانېسته. کتابونه په یو بل پسې چاپ او بازار ته عرضه کېدل. له دې نوښت پرته د خلکو باسواده کول ناشوني وو. په لوېدیځه اروپا کې ډېر ژر د چاپ د ماشین ارزښت احساس شو. په ۱۴۶۰ کال کې د جرمني له پولو هاخوا د فرانسې په ستراسبورګ کې د چاپ بل ماشین په کار پیل کړی و. د ۱۴۶۰ لسیزې تر وروستیو پورې دغه ټکنالوژي د اېټالیا ګوټ ګوټ ته پراخه شوه، په روم او وینز او لږ وروسته په فلورانس، میلان او تورین کې د چاپ ماشینونه فعال شول. ویلیم کاکستن په ۱۴۷۶ کال کې لومړی د چاپ یو ماشین په لندن او دوه کاله وروسته په اکسفورډ کې نصب کړل. په دې موده کې د چاپ ماشینونه د هسپانیا په ګډون د اروپا سوېلي هېوادونو ته وغځېدل او په ۱۴۷۳ کال کې په بوداپېست او یوکال وروسته په کراکاو کې د یوه ماشین په فعالېدو سره دا بهیر ان ختیځې اروپا ته وغځېد. داسې نه وه چې د چاپ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ماشین ته ټولې نړۍ د ګټورې وسیلې په سترګه کتل. په ۱۴۸۸ کال کې عثماني پاچا دویم بایزید د یوه فرمان په ترڅ کې مسلمانان په عربي ژبه له چاپه منع کړل. پر چاپ دغه بندیز په ۱۵۲۵ کال کې د سلطان سلیم له لوري یوځل بیا تازه شو. دې بندیز تر ۱۷۲۷ کاله پورې دوام وکړ او دا لومړی ځل و، چې د عثماني خلافت قلمرو ته د چاپ ماشین د راوړلو اجازه ورکړل شوه. په دې وخت کې درېیم سلطان احمد د یوه فرمان په ترڅ کې ابراهیم موتفریقه ته د چاپ د یوه پایه ماشین د نصبولو اجازه ورکړه. سره له دې چې ډېره ناوخته وه، خو بیا هم دا کار له ډېرو خنډونو سره مخ شو. که څه هم په فرمان کې راغلي وو چې «په دې پرتمینه ورځ کې به دغه غربي ټکنالوژي د یوې ناوې په څېر نندارې ته وړاندې کېږي او نور به پټه پاتې نه شي»، خو د چاپخونې فعالیت د دولت تر کلکې څارنې لاندې و. په فرمان کې لیکل شوي وو:«د دې لپاره چې چاپي کتابونه له تېروتنو پاک وي، نو ډېر قدرمن او درانه دیني عالمان چې په خپل مسلک کې تخصص لري، هر یو د استانبول قاضي جناب مولانا اسحاق، د سلانیکي قاضي مولانا صاحب، د ګالاتا قاضي مولانا اسد او د دوی نور ملګري، او د شرع د مقاماتو له ډلې شیخ مولوي قاسم پاچا او مولانا موسی به پر چاپي چارو نظارت کوي.»

موتفریقه ته اجازه ورکړل شوه چې د چاپ ماشین نصب او فعال کړي، خو د هغه چاپي اثار د ديني او فقهي متخصصینو د درې کسیز پلاوي له لوري کتل کېدل. که د چاپ ماشین مخکې فعال شوی وای، نېایي د قاضیانو د پوهې او معلوماتو په زیاتوالي او پیاوړتیا کې یې هم مرسته کړې وه، خو د چاپخونې تر فعالېدو وروسته هم داسې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوم بدلون تر سترګو نه شو. د حیرانۍ خبره نه ده چې نوموړي د خپل کار په ټوله موده ډېر لږ شمېر کتابونه چاپ کړل. په ۱۷۲۹ کال کې د کار له پیله تر ۱۷۴۳ کال پورې چې کله د چاپخونې فعالیت ودرېد، ایله ۱۷ کتابونه چاپ شوي وو. وروسته د هغه کورنۍ دې کسب ته دوام ته ورکړ، خو هغوی هم په ۱۷۹۷ کال کې د کار تر پرېښودو پورې ایله ۷ کتابونه چاپ کړي وو. د عثماني امپراتورۍ له مرکز ترکیې څخه بهر د چاپ صنعت تر دې هم وروسته پاتې و، د مثال په توګه: په مصر کې د چاپ ماشین په لومړي ځل په ۱۷۹۸ کال کې د فرانسویانو له لوري فعال شو، چې هغه هم د ناپلیون بناپارت له لوري د دې هېواد د اشغال د هڅو یوه برخه وه. د نولسمې پېړۍ تر نیمایي پورې په عثماني امپراتورۍ کې کتاب د لاس په واسطه لیکل کېده. ویل کېږي چې د اتلسمې پېړۍ په لومړیو کې په استانبول کې ۸۰ زره کاتبانو فعالیت کاوه. د چاپ ماشین سره دغه مخالفت د زده کړې، سواد او د اقتصادي پراختیا پر بهیر ناوړه اغېز وکړ. په ۱۸۰۰ میلادي کال کې د اټکل له مخې له ۲ تر ۳ سلنې عثماني وګړي باسواده وو، په داسې حال کې چې په برېتانیا کې ۶۰ سلنه نارینه او ۴۰ سلنه ښځو سواد درلود. په هالنډ او جرمني کې د سواد کچه تر دې هم لوړه وه. عثماني امپراتورۍ ان له هغو اروپایي هېوادونو هم څو ګامونه وروسته پاتې وه، چې هغه مهال په تعلیمي ډګر کې وروسته پاتې هېوادونه ګڼل کېدل، لکه پرتګال چې شاوخوا ۲۰ سلنه باسواده وګړي یې لرل. د عثمانیانو زېښونکو او استبدادي بنسټونو ته په کتو، د چاپ ټکنالوژۍ سره د سلطان دښمني د درک او پوهېدو وړ ده. کتاب افکار خپروي او خلک د نورو له سلطې ژغوري، له دغو افکارو یو شمېر یې د اقتصادي ودې لپاره نوې او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګټورې لارې چارې په ګوته کوي، خو پاتې نور یې ښایي پاروونکي وي او موجوده سیاسي-ټولنیز وضعیت وننګوي. کتاب همدارنګه د هغو کسانو واک محدودوي چې د خپلې شفاهي پوهې پر مټ واک چلوي، ځکه چې کتاب هر باسواده کس ته پوهه ډالۍ کوي. په هغو سیمو کې چې علم د واکمنې طبقې په انحصار کې و، د علم د ترویج او پراختیا مخه یې نیولې وه. عثماني پاچاهان د خلاق تخریب له بهیره ډارېدل او له همدې کبله یې پر چاپ بندیز لګولی و.

صنعتي انقلاب د تاریخ حساسې مقطعې وزېرولې، چې د نړۍ کابو ټول هېوادونه یې تر خپل اغېز لاندې راوستل. د برېتانیا په څېر یو شمېر هېوادونو نه یوازې سوداګرۍ، صنعت او پانګونې ته غېږ پرانېسته، بلکې لا یې وهڅول او د چټکې ودې په مسیر یې ور سم کړل. خو د عثماني امپراتورۍ او چین په شمول زیاتره استبدادي رژیمونه د پرمختګ له کاروانه ځکه شاته پاتې شول، چې د صنعت مخه یې ډپ کړه او یا یې د پراختیا لپاره لږې هڅې هم ونه کړې. ټکنالوژیکي نوښتونو ته د موجوده سیاسي او اقتصادي بنسټونو له لوري ځواب ورکول کېده، دا د تاریخ حساسه مقطعه وه او چې څرنګه چلند ورسره کېده، هغسې نتایج یې وړاندې کول. عثماني امپراتوري تر لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته د ړنګېدو تر مودې همداسې استبدادي پاتې شوه او د چاپې صنعت په شمول د هر ډول نوښتونو مخه یې ونیوله، ځکه چې له خلاق تخریب څخه یې وېره احساسوله. دا چې ولې ستر اقتصادي بدلونونه په برېتانیا کې پېښ شول نه په عثماني خلافت کې، لامل د زېښونکو او استبدادي سیاسي بنسټونو او د زېښونکو اقتصادي بنسټونو ترمنځ طبیعي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اړیکه ده. مطلقه حکومت هغه نظام دی چې د قانون یا د ولس د غوښتنو له لارې نه شي مهاربدلی. په ټولنه کې ښایي ډېر کوچنی اقلیت د مستبدو واکمنانو ملاتړ وکړي. د مثال په توګه، په روسیه کې په اتلسمه پېړۍ کې تزاریان چې یو استبدادي حکومت یې جوړ کړی و، په ټولنه کې د اشرافو د یوه کوچني اقلیت له لوري حمایه کېدل. دغې طبقې هڅه کوله چې سیاسي بنسټونه د خپلې بقا لپاره وکاروي. په ۱۹۰۵ کال کې کله چې تزار د روسیې پارلمان «دوما» تاسیس کړ، د ټولنې د نورو اقشارو هېڅ استازي پکې نه وو. د روس واکمن تزار ډېر ژر هغه محدود واکونه چې دوما ته ورکړي وو، هغه هم سلب کړل. د روسیې د اقتصادي بنسټونو استثماري کېدل د حیرانۍ خبره نه وه، ځکه چې دغه بنسټونه د تزار او اشرافو د ګټو لپاره ډیزاین شوي وو. ددغه بنسټونو اساس د نورو زېښنونکو بنسټونو په څېر د بشري قوې پر زېښناک او جبر ولاړ و، چې روسي خان-رعیت نظام «سرفډم» یې بللی شو. استبداد یا مطلقیت یوازې د سیاسي بنسټونو یو ډول نه و، بلکې د صنعتي کېدو پروړاندې ستر خنډ هم بلل کېده. که څه هم مطلقه رژیمونه پراخ بنسټه نه ول او د خلاق تخریب له پروسې وېرېدل، خو متمرکز و او یا لږ تر لږه دومره قدرت یې درلود، چې د چاپ ماشین په څېر د نوښتونو مخه ونیسي. سره له دې چې نن ورځ یو شمېر هېوادونه لکه افغانستان، هایټي او نیپال ملي دولتونه لري، خو له سیاسي مرکزیت یا سنټرالیزېشن څخه بې برخې دي. د افریقا په جنوبي صحرا کې وضعیت تر دې هم ناوړه دی. مخکې مو یادونه وکړه چې د یوه مرکزي دولت له شتون پرته چې نظم ټینګ او د مالکیت حقوق خوندي کړي، د پرانیستو بنسټونو رامنځته کېدل امکان نه لري. په دې څېرکي کې به ولولو چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افریقا جنوب صحرا په زیاتره هېوادونو او په ځانګړې توګه، په سوډان او سومالیا کې د سیاسي مرکزیت نشتوالی د صنعتي کېدو پروړاندې عمده خنډ بلل کېږي. له دې پرته د صنعتي کېدو لپاره هېڅ بله لار نشته. استبداد او د سیاسي مرکزیت نه شتون یا کمزوری مرکزیت؛ د صنعت د پراختیا پر وړاندې دوه ببلابېل خنډونه دي، خو ترمنځ یې اړیکه شته: دواړه له خلاق تخریب څخه د وېرې او له دې امله چې سیاسي مرکزیت ډېر کله د استبداد رامنځته کېدو ته لار هواروي، هڅه کوي چې په خپل ځای پاتې شي. د سیاسي مرکزیت پر وړاندې مخالفت د پرانېستو سیاسي بنسټونو پر وړاندې مخالفت ته ورته عوامل لري، چې هغه د سیاست ډګر ته د نویو کسانو په مقابل کې د سیاسي واک بایلل دي. مورږ په تېر څېړکي کې ولوستل چې په برېټانیا کې د تیودوریانو تر واکمنۍ لاندې د سیاسي سنټرالیزېشن پروسې څنګه په حکومت کې د بېلابېلو ځایې اشرافو مشارکت ته تقاضا زیاته کړه. هلته یو پیاوړی سیاسي پارلمان راټوکېدلی و، چې په پایله کې یې د پرانېستو سیاسي بنسټونو پیدایښت یقیني کړ. خو په ګڼو نورو مواردو کې دا پروسه معکوسه وه، داسې چې سیاسي مرکزیت په لا ډېر استبداد بدل شو. دا واقعیت په روسیه کې د استبداد د ریښې په مطالعه کولو سره چې د ۱۶۸۲ -۱۷۲۵ کلونو ترمنځ د لوی پیټر له لوري رامنځته شوی و، په ښه توګه څرګندېدای شي. پیټر د هېواد پلازمېنه سن پټرزبورګ ته ولېږدوله او د یوې نوې بیروکراسۍ او نوي پوځ د جوړولو لپاره یې دودیز اشرافي نظام «Boyars » شاته وغورځاوه. نومورې ان اشرافي پارلمان «Boyar Duma» چې دی یې د تزار په توګه واک

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ته رسولی و، له منځه یې یووړ. پیټر دغه راز د ټولنیز سلسله مراتبو یو نظام رامنځته کړ چې بنسټیزه موخه یې تزار ته خدمت کول و. ددې ترڅنګ پیټر کلیسا په خپل کنټرول کې واخیسته. دا ټیک هغه تګلاره وه چې اتم هنري په برېتانیا کې د حکومت د سنټرالیزېشن پرمهال عملي کړې وه. په دې توګه، نوموړي له نورو واک خپل ځان ته لېږداوه. د پیټر پوځي اصلاحات د شاهي ګارډ د پاځون لامل شول، دغه پاځون نور پاځونونه له ځان سره لرل، لکه د مرکزي اسیا د باشکریانو «Bashkirs» او د بولاوین پاځونونه چې په پایله کې بریالي نه شول. د پیټر د سیاسي مرکزیت پروژه تر ډېره بریالۍ وه او خپل مخالفین یې وځپل، خو د نړۍ په ګټو برخو کې په دې ډول کشمکشونو کې د سلطنتي ګارډ په څېر قوتونه چې خپل واک یې په خطر کې لیده او د دولت له تمرکز کېدو سره مخالف وو، واک ته ورسېدل او د مرکزیت د نشتوالي له امله د زېښونکو بنسټونو یو جلا ډول یې رامنځته کړ. په دې څېرکي کې به ولولو چې د تاریخ د حساسو مقطعو په جریان کې چې صنعتي انقلاب یې وزېږاوه، څنګه یو شمېر ملتونو فرصتونه له لاسه ورکړل او د اقتصاد یا صنعت په غوړولو کې له دې فرصت څخه په ګټه اخیستنه کې ناکام شول. هغوی یا د عثماني امپراتورۍ په څېر استبدادي سیاسي او زېښونکي اقتصادي بنسټونه لرل او یا هم د سومالیا په څېر د له سیاسي مرکزیت څخه بې برخې و.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوچنۍ توپیرونه چې مهم وو

په اولسمه پېړۍ کې په بریټانیا کې استبدادي نظام له پښو وغورځېد، خو په هسپانیا کې پیاوړی شو. په هسپانیا کې د کورتس[1] په نامه پارلمان یوازې یو نوم و. په ۱۴۹۲ کال کې مَلکې ایزابلا او پاچا فردیناند واده وکړ، چې په پایله کې یې د کاسټیل[2] او اراګون[3] دوه پاچاهۍ سره یوځای او هسپانیا جوړه شوه. دا هغه وخت و چې هسپانویانو د خپل هېواد د سوېل له سترو ښارونو ګرانادا «غرناطه»، کورداوا «قرطبه» او سېویل «سبیا» څخه د عربانو د اېستلو اوږده لړۍ پیل کړې وه. دا سیمې عربانو په اتمه میلادي پېړۍ کې لاندې کړې وې. کله چې کرسټف کولمب د امریکا لویې وچې ته ورسېد او د دې لویې وچې ځمکې یې د ملکې ایزابلا او پاچا فردیناند ملکیت اعلان کړې، د ایبریا په ټاپو وزمه کې د عربانو وروستی حکومت هم د هسپانویانو لاسته پرېوت. د اراګون او کاسټیل پاچاهیو یوځای کېدو او وروسته په شاهي کورنۍ کې ودونو او راتلونکي نسل، یو اروپایي زبرځواک وزېرواوه. ایزابلا په ۱۵۰۴ م کال کې مړه شوه او لور یې «جوانا» د کاسټیل ملکې په توګه پر تخت کېناسته. جوانا د هابسبورګ کورنۍ اړوند د سپېڅلي روم د امپراتور «مکسیمیلان» له زوی «فیلیپ» سره واده وکړ. د جوانا او فلیپ زوی چارلېز په ۱۵۱۶ کال کې د کاسټیل او اراګون د لومړي پاچا په توګه پر تخت کېناست. فلیپ ته د پلار تر مرګ وروسته هالنډ او فرانچ کومټي «Franche-Comté» سیمې په میراث پاتې شوې او هغه یې په

[1] Cortes
[2] Castile
[3] Aragon

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لیبریا او امریکا کې د خپلې واکمنۍ د قلمرو برخه وګرځولې. په ۱۵۱۹ کال کې د لومړي ماکزیمیلان له مړینې وروسته، چارلس ته د جرمني هابسبورګ سیمې هم په میراث پاتې شوې او نومورې د پنځم چارلس په توګه د سپېڅلي روم امپراتور شو. په ۱۴۹۲ کال کې دوه مدغم شوي هسپانوي سلطنتونه پر یوې داسې امپراتورۍ بدل شول چې پولې یې له یوې لوېې وچې اوښتې او د حکومت د استبدادي کولو هغه پروسه چې ایزابلا او فردیناند پیل کړې وه، چارلس لا پسې تقویه کړه. د امریکا لویه وچه کې د قېمتي فلزاتو کشف په هسپانیا کې د استبدادي نظام د پایښت او ټینګښت په برخه کې له پیل شویو هڅو سره مرسته وکړه. سپین زر پخوا په ۱۵۲۰ کال کې د مکسیکو په ګواناجواتو او وروسته په زاکاتکاس کې په لوی مقدار کشف شوي وو. له ۱۵۳۲ کال وروسته د پیرو اشغال، هسپانوي دربار ته لا ډېره شتمنۍ په برخه کړه. دغه شتمنۍ د «Royal fifth» په بڼه له هر جنګي غنیمت او د کانونو له لوټونې څخه دربار ته رسېدلې. لکه څرنګه چې په لومړي څېرکي کې مو ولوستل، په ۱۵۴۰ مه لسیزه کې په پوتسي کې د سپینو زرو یو غر کشف شو چې د هسپانیا پاچا ته یې پراخه شتمنۍ په برخه کړه. هغه مهال چې د اراګون او کاسټیل پاچاهۍ سره مدغم شوې، هسپانیا له اقتصادي پلوه د اروپا مخکښه سیمه وه، خو د استبدادي نظام په ټینګېدو سره دغه هېواد لومړۍ له نسبي اقتصادي ځوړتیا او له ۱۶۰۰ کال وروسته له بشپړې ځوړتیا سره مخ شو. د ایزابلا او فردیناند له لوري د هسپانیا له خاورې د مسلمانانو تر ایستلو وروسته، دویم پلان د یهودیانو شړل و. په هسپانیا کې مېشت نړدې دوه لکه یهودیانو ته څلور میاشتې وخت ورکړل شو چې له دغه هېواده ووځي. هغوی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خپلې ځمکې په نیمایي بیه وپلورلې او اجازه یې نه لرله چې سره او سپین زر له ځان سره یوسي. سل کاله وروسته ورته یو بل انساني ناورین هم پېښ شو. د ۱۶۰۹ او ۱۶۱۴ کلونو ترمنځ درېیم فلیپ د هسپانیا په سوېل کې مېشت د «موریسکیانو» په نامه د پخوانیو عربانو اولاده هم له خپلې خاورې وشړل. موریسکیانو هم د یهودیانو په څېر اجازه نه لرله چې قېمتي فلزات له ځان سره یوسي، بلکې یوازې د لېږد وړ یا منقوله توکو د وړلو اجازه ورکړل شوه. په هسپانیا کې د هابسبورګ تر مشرۍ لاندې حکومت کې د مالکیت حقوق په نورو برخو کې هم خوندي نه و. دویم فلیپ چې په ۱۵۵۶ کال کې د پلار ځایناستی شو، په ۱۵۵۷ کال او بیا ځلي په ۱۵۶۰ کال کې د پورونو له پرې کولو ډډه وکړه چې بالاخره دا کار د فوګر او ولسر بانکي کورنیو د له منځه تلو سبب شو. ددې بانکي کورنۍ ځای جینوس ونیوه، خو د هسپانویانو د بېغورۍ له امله دا هم په ترتیب سره په ۱۵۷۵، ۱۵۸۶، ۱۶۰۷، ۱۶۲۷، ۱۶۴۷، ۱۶۵۲، ۱۶۶۰ او ۱۶۶۲ کلونو کې له منځه لاړ. استبداد چې څومره د هسپانیا استعماري امپراتورۍ پراختیایي چارې او اقتصادي بنسټونه اغېزمن کړل، د مالکیت حقونو د ناخوندیتوب په څېر پایلې یې لرلې. په تېر فصل کې مو ولوستل چې په برېتانیا کې د سوداګرۍ په برخه کې بریالیتوبونو د سوداګرۍ له چټکې ودې سره اړیکه درلوده. که څه هم برېتانیا تر هسپانیا او پرتګال وروسته د اتلانتیک حوزې تجارت ته داخل شو، خو هلته یې خلکو ته د ګډون نسبتاً پراخه زمینه برابره کړې وه. هغه څه چې په هسپانیا کې یې د پاچا خزانه ډکوله، په برېتانیا کې یې نوي سوداګر شتمن کړل. همدغه سوداګر و، چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برېټانیا د لومړنۍ اقتصادي ودې اساس یې کښود او د یوه سیاسي ایتلاف په اډانه کې د استبداد په مقابل کې سپر شول. په برېټانیا کې دغه ډول بدلونونه چې د اقصادي پرمختګ او بنسټیز «نهادي» تحولاتو سبب شول، په هسپانیا کې پېښ نه شول. د امریکا لویې وچې تر کشف وروسته ایزابلا او فردیناند د هسپانیا او نویو مستعمرو ترمنځ سوداګریزې چارې د سوداګرو د یوې ټولنې په مرسته تنظیم کړې. ټوله سوداګري د همدې سوداګرو په انحصار کې راغله او سوداګرو دا یقیني کړې وه چې له امریکا څخه په ترلاسه کېدونکي ثروت کې به د سلطنتي دربار ونډه خوندي وي. د مستعمرو ترمنځ د ازادې راکړې ورکړې امکان نه و او هرکال به له امریکا څخه پر قیمتي ډبرو او فلزاتو بار کښتۍ د هسپانیا سېویل ته راتلې. د سوداګرۍ دا ټینګ انحصار په دې معنا و، چې د ازادو سوداګرو لپاره د فعالیت هېڅ اجازه نه وه، ان د امریکا لویه وچه کې سوداګري تر شدید کنټرول لاندې وه. د مثال په توګه، د هسپانیا تر ښکېلاک لاندې په اوسنۍ مکسیکو کې یوه سوداګر نه شوی کولای چې په ګرانادا یا اوسنۍ کولمبیا کې له بل سوداګر سره تجاري معاملات ترسره کړي. د هسپانوي امپراتورۍ په قلمرو کې پر سوداګرۍ دغه ډول محدودیتونو په دې امپراتورۍ کې اقتصادي هوساینه او نور بالقوه فرصتونه تر سخت اغېز لاندې راوستل. دغه محدودیتونه یوازې د واکمن پارکي لپاره ګټور وو؛ ځکه چې هسپانیا ته یې د قیمتي ډبرو او فلزاتو دوام تضمیناوه. د هسپانیا زېښونکي اقتصادي بنسټونه د مطلقه نظام د موجودیت او پر هغه جلا یا متفاوت مسیر د روانېدو پایله وه، چې د برېټانیا برعکس، د دې هېواد سیاسي بنسټونو ځان ته ټاکلی و. د کاسټیل او اراګون پاچاهیو هر یو ځان ته جلا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کورتس یا پارلمان درلود. د کاستیل کورتس باید د برېتانیا د پارلمان په څېر د مالیاتو په وضعه کولو کې رول لوبولی وای. د کاستیل کورتس په لومړي ردیف کې د سترو ښارونو له استازو جوړ و، په داسې حال کې چې د برېتانیا په پارلمان کې د ښاري او کلیوالي دواړو سیمو استازي موجود و. تر پنځلسمې پېړۍ پورې په کورتس کې یوازې د اتلسو ښارونو استازي وو، چې هر ښار ته دوه څوکۍ ځانګړې شوې وې. په پایله کې ویلی شو چې د هسپانیا کورتس د برېتانیا پارلمان په څېر د ټولنې د یوې سترې کتلې استازولي نه شوای کولای. کورتس د قوانینو د جوړولو حق نه درلود او ان د مالیاتو په برخه کې یې محدود واکونه لرل. دغه وضعیت پاچا ته موکه برابره کړې وه چې په بېغمه زړه استبداد او خپلسرۍ ته دوام ورکړي. سره له دې چې هسپانوي واکمن ته د امریکا لویې وچې څخه په لویه کچه قېمتي ډبرې راتلې، خو پنځم چارلېز او دویم فلیپ د جنګي لګښتونو د تامین لپاره ډېرو عوایدو ته اړتیا لرله. چارلېز په ۱۵۲۰ کال کې د مالیاتو د زیاتولو په موخه کورتس ته وړاندیز ولېږه. ښاري اشرافو له فرصت څخه ګټه واخیسته او په کورتس کې یې د پراخو اصلاحاتو غوښتنه وکړه. د کورتس او پاچا ترمنځ ټکر پر تاوتریخوالي واوښت او د کامینرو «Comunero» په پاڅون مشهور شو. چارلېز د خپلو وفادارو سرتېرو پر مټ پاڅون وځپه. د شپاړسمې پېړۍ تر پایه د دوامداره شخړې په ترڅ کې پاچا تل هڅه کوله چې کورتس د نویو او پخوانیو مالیاتو د وضع کولو په برخه کې د نظارت له حقه محروم کړي. که څه هم دغې شخړې لوړې ژورې لرلې، خو بالاخره د دربار په ګټه راڅرخېده. تر ۱۶۶۴ کاله پورې کورتس کومه ناسته ونه کړه،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تر دې چې شاوخوا ۱۵۰ کاله وروسته د ناپلیون له لوري د هسپانیا تر اشغال وروسته یې له سره فعالیت پیل کړ.

په برېتانیا کې په ۱٦۸۸ کال کې د استبدادي رژیم پرځېدو، پراخو سیاسي بنسټونو او د پیاوړي مرکزي دولت جوړېدو ته لار هواره کړه، خو په هسپانیا کې د استبدادي رژیم واکمنېدو د دې برعکس پېښه وکړه. که څه هم دربار کورتس له پښو غورځولی و او د ځان پروړاندې یې ټول خنډونه له منځه یووړل، خو د مالیاتو راټولول خورا سخت شول او وضعیت دې حد ته ورسېد چې له هر تن سره مخامخ خبرو هم نتیجه ور نه کړه. هغه وخت چې د برېتانیا دولت د یوې مودرنې بیروکراسۍ او نظام پر جوړولو اخته و، هسپانیا برعکس پر شا روانه وه. شاهي دربار نه یوازې د سوداګرو لپاره د مالکیت ډاډمن حقوق رامنځته نه کړل او د انحصار مخه یې ونه نیوله، بلکې دولتي منصبونه او مقامونه یې هم وپلورل، زیاتره یې موروثي کړل، د مالیاتو حق یې وپلوره او ان د قضایي خوندیتوب پلور ته یې مخه کړه. په هسپانیا کې د زېښونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو عواقب د اټکل وړ و. په اولسمه پېړۍ کې هغه مهال چې برېتانیا د چټکې سوداګرۍ او صنعتي کېدو په لور روانه وه، هسپانیا د رکود او اقتصادي ځوړتیا په حال کې وه. د همدې پېړۍ په پیل کې له هرو پنځو هسپانویانو څخه یو یې په ښاري سیمو کې اوسېده. د پېړۍ په وروستیو کې چې د هسپانیا د بېوزلۍ سخت کلونه و، دا شمېر په هرو لسو کې یو تن ته ورسېد. عواید یې په کمساري توګه کم شول، په داسې حال کې چې برېتانیا نوره هم شتمنه شوه. سره له دې چې په برېتانیا کې استبدادي نظام له پښو لوېدلی و، خو په هسپانیا کې ددې ډول نظام دوام او پیاوړتیا، د کوچنیو توپیرونو بل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هغه مثال دی چې د تاریخ حساسې مقطعې په جریان کې ارزښت پیدا کوي: کوچنۍ توپیرونه د پارلمان یا د نمایندګۍ بنسټونو د قدرت څرنګوالی و او د تاریخ حساسه مقطعه د امریکا لویې وچې کشف و. د دغو پېښو پر وړاندې غبرګون هسپانیا د بنسټې مسیر پر یو ډېر متفاوت یا جلا مسیر روانه کړه. په برېتانیا کې نسبتاً پرانیستو بنسټونو کمساری اقتصادي خوځښت رامنځته او د صنعتي انقلاب پرمهال خپل اوج ته ورسېد. خو په هسپانیا کې صنعتي انقلاب بخت پیدا نه کړ. هغه مهال چې صنعتي ټکنالوژي د نړۍ بېلابېلو برخو ته د خورېدو په حال کې وه، هسپانیا د اقتصاد رکود داسې حد ته رسېدلې وه چې نور پاچا او ځمکوالو د صنعتي کېدو بهیر د مخنیوي لپاره څه نه و پرې اینښي.

له صنعت څخه وېره

په سیاسي بنسټونو او سیاسي واک کې له بدلون پرته، استبدادي دولتونو ډېر لږ چانس درلود، چې د صنعتي انقلاب په جریان کې له نوې ټکنالوژۍ او نوښتونو ګټه پورته کړي. مثلاً؛ په هسپانیا کې د مالکیت د حقونو نه خوندیتوب او اقتصادي رکود په دې معنا و، چې خلک پانګونې ته زړه ښه نه کړي. په روسیه او اتریش-هنګري کې د صنعتي کېدو د مخنیوي لامل د اشرافو بېغوري- ناسم مدیریت او د زېښونکو اقتصادي بنسټونو ناکاري نه وه، بلکې واکمنان د هر ډول ټکنالوژۍ او د رېل کرښو په شمول د هغو بنسټیزو پروژو کلک مخالف وو، چې د صنعت د ملا تیر ګنډل کېده. د صنعتي انقلاب پرمهال په اتلسمه او د نولسمې پېړۍ په لومړیو کې د اروپا سیاسي نقشې له نن سره کاملا توپیر درلود. د یوې برسټنې د څلوېښتو ټوټو په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بڼه له ۴۰۰ سیاسي واحدونو جوړ د روم سپېڅلې امپراتوري د مرکزي اروپا لویه برخه په ځان کې رانغاړلې وه، چې اکثریت یې وروسته په جرمني کې مدغم شول. هابسبورګ کورنۍ یا د اتریش-هنګري په نامه مشهوره امپراتوري دا مهال یو پیاوړی سیاسي ځواک و چې ۲۵۰،۰۰۰ مایله مټره مربع ځمکه یې لاندې کړې وه. تر دې وروسته په ۱۷۰۰ میلادي کال کې بوربونیانو د هسپانیا تاج و تخت ترلاسه او دغه هېواد یې له یادې امپراتورۍ جلا کړ. هابسبورګ امپراتوري د نفوس له پلوه درېیم لوی اروپایي هېواد ګڼل کېده، چې د اروپا یو پر پنځمه برخه نفوس یې په خپل زړه کې ځای کړی و. د اتلسمې پېړۍ تر وروستیو پورې د هابسبورګ قلمرو په لوېدیځ کې تر ننني بلجیم پورې چې هغه مهال د هالنډ-اتریش په نامه یادېده، رسېده. خو لویه برخه ځمکې یې په اتریش-هنګري کې وې چې په شمال کې د چک او سلواکیا جمهوریتونه، سلونیا، کروشیا او په سوېل کې د اېټالیا او سربیا ستره برخه او په ختیځ کې د ننني پولنډ او رومانیا لویه برخه ځمکې یې چاپېره کړې وې. د هابسبورګ په قلمرو کې سوداګرو د برېټانیا په پرتله ډېر لږ ارزښت درلود او په ختیځه اروپا کې د خان-رعیت نظام واکمن و. په ځلورم ټپرکي کې مو ولیدل چې هنګري او پولنډ د دویم خان-رعیت نظام مرکز و. هابسبورګیانو د برېټانیا د سټیوراتانو برعکس وکولای شول چې خپل استبدادي او مطلقه نظام وساتي. لومړی فرانسس چې د۱۸۰۶-۱۷۹۲ کلونو ترمنځ د سپېڅلي روم امپراتور او بیا وروسته په ۱۸۳۵ کال کې د هغه تر مړینې پورې د هنګري-اتریش امپراتور و، یو مطلق العنان او مستبد واکمن ګڼل کېده. نوموړي د خپل واک پر وړاندې هېڅ راز محدودیت نه مانه او تر ټولو مهمه دا چې د موجوده سیاسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وضعیت دوام یې غوښت. د نوموړي اصلي تګلاره له دغه ډول بدلون سره مبارزه وه. نوموړي په لاباخ کې د ښوونکو یوې غونډې ته په وینا کې خپل دا ځانګړنه په ښه توګه په ډاګه کړه:«زه پوهانو ته اړتیا نه لرم، بلکې رښتیني او ښه خلک غواړم، ستاسو دنده دا ده چې دغه ډول ځوانان وروزئ. هغه څوک چې ماته خدمت کوي، کوم څه چې زه ورته وایم، هغه باید نورو ته تدریس او ور وښیي. که څوک دا کار نه شي کولای او کومه بله نوې مفکوره یا ایډیا لري، کولای شي چې لاړ شي، که نه زه به یې په خپله رخصت کړم.»

ملکه ماریا تېرازا چې له ۱۷۴۰ څخه تر ۱۷۸۰ پورې واکمنه وه، په بنسټونو او نظام کې د اصلاحاتو وړاندیز به یې تل په دې ژبه رداوه:«پرېږدئ هر څه په خپل ځای». پردې سربېره، هغې او زوم یې 'دویم جوزېف' له ۱۷۸۰ څخه تر ۱۷۹۰ پورې په واک کې و، د یوه پیاوړي مرکزي دولت او کارنده نظامي دولت پر جوړولو لاس پورې کړ. خو هغوی دغه کار د سیاسي نظام په اړانه کې ترسره کړ چې په عمل کې هېڅ نه و او په ځان کې یې د پرانېستوالي ډېرې لړۍ ځانګړنې لرلې. هېڅ داسې پارلمان چې ان پر سلطنت یې هم څه نا څه نظارت کړی وای، وجود نه درلود، یوازې د محلي ځمکو یو سیستم موجود و چې له تاریخي پلوه د مالیاتو د وضعه کولو او د پوځیانو د استخدام په برخو کې یې محدود واکونه لرل. د اتریش-هنګري امپراتورۍ هابسبورګیانو ان د هسپانیا سلطنتي دربار په پرتله پر خپلو چارو لږ کنترول درلود او همدارنګه سیاسي واک په پوره توګه متمرکز شوی و. په اتلسمه پېړۍ کې د هابسبورګیانو د استبدادي نظام په پیاوړي کېدو سره، د غیر سلطنتي بنسټونو واک تر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پخوا کمزوری شوی و. د هنګري د تیورال ولایت یوه ډله اوسېدونکو له فرانسیس څخه د اساسي قانون غوښتنه وکړه او فرانسس یې په ځواب کې وویل:«ښه نو تاسو اساسي قانون غواړئ! ... وګورئ، ماته مهمه نه ده، زه به تاسو ته اساسي قانون درکړم، خو تاسو باید پوه شئ چې سرتېرې زما اطاعت کوي او که پیسو ته مې اړتیا درلوده له تاسو یې دوه ځله نه غواړم... په هر حال تاسو ته سپارښتنه کوم چې له خپلو خبرو سره پام کوئ.» د تیورال مشرانو یې په ځواب کې وویل:«که تاسو دا ډول فکر کوئ، نو ښه ده چې اساسي قانون ونه لرو.» فرانسس په ځواب کې وویل:«زه هم همدا نظر لرم.»

فرانسس هغه دولتي شورا چې د ماریا په وخت کې له وزیرانو سره د سلا-مشورو په مقصد جوړه شوې وه، منحل کړه. تر دې وروسته د پاچا د پرېکړو په اړه هېڅ راز سلا مشورې او عمومي بحثونه نه کېدل. فرانسس یو پولیسي دولت جوړ کړی و او هر هغه څه چې به یې په نظر بد راغلل، په بې رحمۍ یې ځپل او سانسورول. د هغه د حکومت فلسفه د کونټ هارټېګ[1] پر افکارو چې د نوموړي ځانګړی سلاکار و، ولاړه وه، د یادې فلسفې منځ ټکی دا و:«د واک پایښت او په واک کې د خلکو د هرډول ګډون یا مشارکت مخنیوی.» نوموړی په دې برخه کې د شهزاده میترنیخ له لوري چې په ۱۸۰۹ کال کې یې د بهرنیو چارو د وزیر په توګه دنده ترسره کوله، حمایه کېده. میترنیخ په حکومت کې دومره ژور نفوذ او ریښې غځولې وې چې تر فرانسس هم ډېر په واک کې پاتې شو، هغه نړدې څلوېښت کاله د بهرنیو چارو د وزیر په توګه دنده ترسره کړه. د خان-رعیت سیستم د

[1] Count Hartig

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هابسبورګ واکمنۍ د اقتصادي بنسټونو محور جوړاوه. څومره چې به د ختیځ لور ته تللې، هغومره فیوډالېزم پراخېده او دا د هغو اقتصادي بنسټونو ډالۍ وه چې په خلور څپرکي کې مو ولوستل، یعنې د اروپا له لوېدیځ څخه ختیځ ته تګ، له رڼا څخه تیارې ته تګ و. د کاري ځواک پراختیا محدوده شوه او کډوالي غیر قانوني عمل وګرځول شو. کله چې انګرېز رابرټ اون د هنګري دولت د بېوزله وګړو د وضعیت د ښه والي په موخه ټولنیزو اصلاحاتو ته وهڅاوه، د میترنیخ یوه سلاکار ورته په ځواب کې وویل:«مونږ په هېڅ صورت نه غواړو چې د خلکو دا ستره کتله شتمنه او مستقله شي... که داسې وشي، څنګه کولای شو چې پر هغوی واکمني وکړو؟» پر خان-رعیت نظام سربېره چې په بازار کې یې د بشري قوې مخه نیولې وه او د خلکو نوښتیزې انګېزې یې وژلې، د هابسبورګ استبدادي نظام پر سوداګرۍ د انحصاراتو او محدودیتونو باندې سخته اتکا کړې وه. ښاري اقتصاد د صنفي ټولنو له لوري انحصار شوی و، چې کسب و کار ته د خلکو پر راتګ یې محدودیتونه وضع کړي وو. تر ۱۷۷۵ کاله پورې په اتریش کې د توکو پر لېږد رالېږد تعرفه لګول شوې وه او په هنګري کې دغې چارې تر ۱۷۸۴ کال پورې دوام وکړ. پر وارداتي توکو له سختو بندیزونو او محدودیتونو سره یوځای درنه ګمرکي تعرفه وضع شوې وه. د زېښونکو بنسټونو حاکمول او د بازار زېښناک د استبدادي حکومتونو طبیعي ځانګړنه ده، خو فرانسیس په دې کار کې څو ګامه وړاندې و. ستونزه یوازې دا نه وه چې زېښونکي اقتصادي بنسټونه د نوښتونو او ټکنالوژۍ پر وړاندې خنډ و، بلکې په دویم څپرکي کې مو ولوستل چې په کانګو پاچاهۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې څنګه د ځمکې د قُلبې لپاره د «سپارې» په نامه د ټکنالوژۍ د ترویج هڅې له ناکامۍ سره مخ شوې، ځکه چې د زېښونکو بنسټونو د موجودیت له امله خلکو دې کار ته زړه نه ښه کاوه. د کانګو پاچا انګېرلې وه چې د کانګویانو ترمنځ د سپارې دود کېدل به کرنیز محصولات زیات او ګټه به یې ده ته ورسېږي. دا د ټولو دولتونو او ان د استبدادي دولتونو لپاره یوه بالقوه انګېزه ده. د کانګویانو لویه اندېښنه او وېره دا وه چې که څومره ډېر تولید وکړي، محصولات او ګټه به یې مستبد پاچا ترلاسه کوي، له همدې امله د ټکنالوژۍ د کارونې او پانګونې په برخه کې د خلکو انګېزه ټرورېل شوې وه. د هابسبورګ په خاوره کې پاچا فرانسیس له غوره ټکنالوژۍ څخه د استفادې لپاره خلک نه هڅول، بلکې مخالفت یې کاوه. دلته له ټکنالوژۍ سره مخالفت په دوه ډوله ترسره کېده: لومړی دا چې فرانسیس د صنعت د پراختیا مخالف و، ځکه چې صنعت فابریکې رامنځته کولې او په فابریکو کې د بېوزلو ښارونو او په ځانګړې توګه د پلازمېنې خلک په کار بوختېدل. فابریکې یا صنعتي مرکزونه چې د بېوزله پاړکي د راټولېدو ځای و، ممکن د استبدادي نظام د مخالفینو په لیکو کې د پاچا پر وړاندې درېدلی وای. د فرانسیس تګلاره دا وه چې موجوده سیاسي او اقتصادي وضعیت په همدې بڼه وساتي. هغه غوښتل چې ټولنه تر ډېره کرنیزه پاتې شي. د نوموړي په اند پر کرنه د خلکو متکي کولو لپاره باید له هماغه پیله د کارخانو یا فابریکو د جوړېدو مخنیوی وشي. د مثال په توګه، نوموړي په ۱۸۰۲ کال کې په ویانا کې د نویو کارخانو له جوړولو سره ښکاره او کلک مخالفت وکړ. ددې پر ځای چې نوموړي د صنعتي کېدو لپاره هېواد ته د نوې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ماشینرۍ د راتګ هرکلی کړی وای، تر ۱۸۱۱ میلادي کاله پورې یې د هر ډول ټکنالوژۍ پر وارداتو بندیز لګولی و.

دویم، د اوسپنې پټلۍ چې د صنعتي انقلاب یوه مهمه او اغېزناکه ټکنالوژي وه، نوموړی یې د جوړېدو مخالف و، کله چې لومړي فرانسیس ته په شمال کې د اوسپنې پټلۍ د یوې کرښې د جوړېدو وړاندیز وشو، ځواب داسې و:« نه، نه دا شی نه غواړم، دا به هېواد ته انقلاب راولي.» له دې کبله چې دولت د بخار اورګاډي د جوړېدو اجازه نه ورکوله، لومړنی اورګاډی چې په امپراتورۍ کې جوړ شو، واګونونه یې د انجن پر ځای پر اس پورې تړلي وو. هغه کرښه چې په دانوب کې یې لینز ښار د بوهیمیا ایالت له بوداویس ښار سره نښلاوه، په داسې بڼه جوړه شوې وه چې په راتلونکې کې د بخار انجن لرونکي ریل ته په کې د چلېدو امکان نه وي، له همدې امله د آس ریل تر ۱۸۶۰ لسیزې پورې دوام وکړ. د ریل کرښې د جوړولو په برخه کې د هابسبورګ کورنۍ اقتصادي ظرفیت له هماغه پیله په ویانا کې د بانکوالۍ د یوې سترې کورنۍ د بانکوال او غړي سالمون رافچایلډ[1] پام ځان ته ور اړولی و. بلخوا د جورج سټېفنسن اختراع کړي ماشین «راکټ» په برېټانیا کې مېشت د سالمون د ورور «ناتان» پام سخت ځان ته ور جذب کړی و. ناتان د یوه لیک له لارې خپل ورور سالمون وهڅاوه چې په اتریش کې د اوسپنې پټلۍ د جوړېدو په برخه کې فرصتونه وڅېړي. هغه ورسره ومنله، خو طرحه یې عملي نه شوه، ځکه چې د امپراتور ځواب ډېر څرګند او ساده و: نه!

[1] Salomon Rothschild

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له صنعت او ریل سره د فرانسیس مخالفت له خلاق تخریب څخه سرچینه اخیسته، ځکه چې د هغه په باور اقتصادي پراختیا به یې د واکمنې پایښت وګوابښي. د هغه لومړیتوب د زېښنونکو بنسټونو ثبات او تداوم او همدارنګه د خپلو پلویانو یا اشرافو د ګټو ساتنه وه. د صنعتي کېدو بهیر چې له باندو څخه ښارونو ته د کارګرو په راجذبولو سره یې د فیوډالي نظام ریښې کاواکه کولې، فرانسیس یې له ګوابنونو خبر و. په پایله کې نوموړي د صنعت او اقتصادي ودې بهیر په ټپه ودراوه. په ۱۸۸۳ کال کې د اوسپنې په تولید او ویلې کولو کې ۹۰ سلنه د ډبرو سکرو څخه کار اخیستل کېده، په داسې حال کې چې د اتریش-هنګري امپراتورۍ په قلمرو کې له لرګینو سکرو څخه چې لږ اغېزمنتوب یې درلود، ګټه اخیستل کېده. ان تر لومړۍ نړیوالې جګړې پورې کله چې امپراتوري ړنګه شوه، منسوجات په بشپړ ډول میکانیزه نه شول بلکې لا هم د لاس په واسطه تولیدېدل. هابسبورګ یا اتریش-هنګري یوازینی دولت نه و، چې د صنعتي کېدو د بهیر مخالف و. څرنګه چې د دې څېرکي په ټېرو برخو کې مو ولوستل، د ختیځ په بله لرې څنډه، روسیه کې هم د مطلقه سیاسي بنسټونو خپسه حاکمه وه چې یاد بنسټونه د لوی پیټر له لوري جوړ شوي وو. د روسیې اقتصادي بنسټونه هم د اتریش-هنګري په څېر شدیداً زېښنونکي او په خان-رعیت سیستم باندې ولاړ و، چې نږدې نیمایي نفوس یې پر کرنې متکي کړی و. خلک مجبور ول چې د ځمکوالو یا خانانو په کروندو کې له کوم مزد پرته په اونۍ کې درې ورځې وړیا کار وکړي. دغو کسانو په نورو سیمو کې د مېشتېدو اجازه نه لرله، د مسلک او کسب په انتخاب کې خپلواک نه و او د خانانو د خوښې په صورت کې پر نورو پلورل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېدای هم شول. افراطي فیلسوف او د نوي انارشېزم بنسټګر «پیټر کروپوتکین» د روسي تزار لومړي نیکولای د واکمنۍ پرمهال (۱۸۲۵-۱۸۵۵) په روسیه کې د مریتوب یا خان-رعیت نظام، د خپل ماشومتوب په اړه په یوه کیسه کې داسې انځور کړی دی:

«...د هغو سړیانو او ښځو کیسه چې له کورنیو جلا کېدل او بیا پلورل کېدل، هغوی یې په قمار کې بایلل، یا له یوه جوړه ښکاري سپیانو سره تبادله کېدل او بیا به د روسیې لرې پرتو سیمو ته لېږدول کېدل... د هغو ماشومانو کیسه چې له مور و پلاره جلا کېدل او بیا په بې رحمه او عیاشو ځمکوالو یا خانانو پلورل کېدل. پر دُرو د وهلو داستان... د هغې نجلۍ کیسه چې د خلاصون یوازینۍ لار یې ځان زندۍ کول وبلل؛ د هغه سپین ږیري کیسه چې د سر ویښتان یې خان ته په خدمت کې سپین کړل او په اخر کې یې ځان د خپل خان د کور په کړکۍ کې زندۍ کړ؛ د سرفیانو [ښوزله کروندګر] د پاڅونونو کیسه، د لومړي نیکولای د جنرالانو کیسه چې کلیوال به یې په لیکه درولي وو او یو یو به یې پر دورو د مرګ تر بریده وهل، د پاڅونوالو د ځپلو لپاره کلي نړول کېدل... هېڅ نه پوهېږم هغه حالت په کومو الفاظو بیان کړم چې ما ځینو سیمو او په ځانګړې توګه د سطلنت اړوند کلیوالي سیمو ته د سفر په ترڅ کې په خپلو سترګو ولیده.»

روسي استبداد هم ټیک د اتریش-هنګري په څېر نه یوازې د اقتصادي پرمختګ او هوساینې ضد اقتصادي بنسټونه رامنځته کړي وو، بلکې واکمنې ډلې له خلاق تخریب، صنعتي کېدو او اوسپنې پټلۍ څخه هم وېره لرله. د لومړي نیکولای د واکمنۍ پرمهال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

«کونټ ایګور کانکرین» چې د ۱۸۲۳-۱۸۴۴ کلونو ترمنځ د مالیې وزیر و، له هغو بدلونونو سره کلکه مبارزه وکړه چې په ټولنه کې یې اقتصادي هوساینه او پرمختګ زېږول. د کانکرین پالیسي دا وه چې د نظام سنتي اساسات او په ځانګړې توګه ځمکوال اشرافیت باید دوام او وساتل شي، ټولنه همداسې په کلیوالي بڼه او پر کرنه متکي پاتې شي. کله چې کانکرین د مالیې وزیر وټاکل شو، د پخواني وزیر «ګوریف» له هغې طرحې سره یې مخالفت وکړ، چې د اقتصادي پراختیا په هدف یې د یوه دولتي سوداګریز بانک د جوړېدو لپاره وړاندې کړې وه. نوموړي ددې پر ځای د پورونو د ورکړې دولتي بانک چې د ناپیلیون د جګړې په جریان کې تړل شوی و، بیا فعال کړ. دغه بانک اصلاً ددې لپاره جوړ شوی و چې سترو ځمکوالو ته سبسایډي ورکړي، هغه څه چې د کانکرین له پالیسۍ سره یې اړخ لګاوه. یوازې فیوډال ځمکوالو کولای شول چې د بانک له پورونو ګټه واخلي او پور اخیستونکو به له سرفیانو څخه د وثیقې په توګه کار اخیسته. د دولتي پورونو بانک د مالي اړتیاوو د تامین په موخه، کانکرین د سوداګریز دولتي بانک شتمنۍ نوموړي بانک ته ولېږدوله، په یوه غشي دوه نښې! په دې توګه صنعت ته ډېرې لږې پیسې پاتې شوې. د کانکرین تګلاره پر هغو اندېښنو ولاړه وه چې اقتصادي بدلونونه، سیاسي بدلونونه له ځان سره لري او تزار نیکولای هم په همدې باور و. د ۱۸۲۵ کال په ډسمبر کې د «ډسمبریانو» په نوم د یوې ډلې افسرانو کودتایي هڅه چې د ټولنیز بدلون لپاره یې افراطي تګلاره لرله، نړېدې وه چې د نیکولای نظام ته د پای ټکی کېږدي. نیکولای، ستر دوک میخایل ته ولیکل:« انقلاب

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د روسیې په دروازو کې دی، خو سوګند کوم، تر څو چې ژوندی یم، بریالی به نه شي.»

نیکولای له هغه ټولنیز بدلون څخه چې موږږن اقتصاد یې رامنځته کاوه، وېره لرله. هغه وروسته په مسکو کې د صنعتي توکو په یوه نندارتون کې صنعتکارانو ته په وینا کې وویل:«دولت او تولیدوونکي دواړه باید یوې خبرې ته متوجې اوسي، ځکه چې فابریکې ښایي موږ ته د رحمت پر ځای مصیبت او بلا شي، دا موضوع پر کارګرانو څارنه ده، چې شمېر یې ورځ تر بلې زیاتېږي. د هغوی پر کړنو د یوه پلار په څېر جدي نظارت ته اړتیا ده، که نه، له دې پرته د ټولنې دا ستره کتله به فاسده شي او بلاخره به د خپلو خانانو لپاره پر یوې خطرناکې او بدبختې طبقې بدل شي.» نیکولای د لومړي فرانسیس په څېر وېره لرله چې له صنعتي انقلاب سره مل خلاق تخریب به په روسیه کې موجوده ثبات کاواکه او نظام به ونړوي. کانکرین د نیکولای پر پل قدم کېښود او د صنعتي ظرفیتونو په وچولو یې لاس پورې کړ. نومورې پر صنعتي نندارتونونو چې هر کال د نوې ټکنالوژۍ او تولیداتو د پېژندنې لپاره جوړېدل، بندیز ولګاوه. په ۱۸۴۸ کال کې اروپا یو لړ انقلابي پاڅونونو ولړزوله. د دې پېښو په تړاو د مسکو عمومي پوځي قومندان «A. A. Zakrevskii» چې د عامه نظم د ټینګښت دنده ور سپارل شوې وه، نیکولای ته په یوه لیک کې ولیکل:«د ارامۍ او نظم د ټینګښت لپاره چې اوس مهال یوازې روسیه ترې برخمنه ده، حکومت باید د بې کوره خلکو، لنډغرو او هغو کسانو ته د راغونډېدو اجازه ورنه کړي چې ښایي عامه نظم ګډوډ کړي.» د هغه وړاندیز د نیکولای وزیرانو ته وړاندې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شو او په ۱۸۴۹ کال کې یو نوی قانون پلی شو چې له مخې یې په مسکو کې د جوړېدونکو فابریکو پر کارګرانو سخت محدودیتونه وضع شول. قانون په ځانګړې توګه د پنبې او وړې اوبدنې او اوسپنې ویلې کولو پر نویو کارخونو بندیز ولګاوه. نورو صنعتي فابریکو لکه د اوبدنې او رنګرېزې فابریکو باید له پوځي قومندان څخه اجازه ترلاسه کړې وای. په پایله کې د پنبې څرخ کول یا پروسس په بشپړه ډول بند شو. د دې قانون موخه په ښار کې د بالقوه پاڅون کوونکو کارګرانو د راټولېدو مخنیوی و. دلته هم د اتریش-هنګري په څېر د اوسپنې پټلې پر وړاندې مخالفت د صنعت پر وړاندې مخالفت له ځان سره درلود. له ۱۸۴۲ کال وړاندې په روسیه کې یوازې یوه ریل کرښه موجوده وه. دغه ریل کرښه چې د «Tsarskoe Selo» په نوم یادېده، د اووه مایله په اوږدوالي یې سن پټزبورګ له تزارسکو سلو سلطنتي سیمې او پاولوفسک سره نښلاوه. څرنګه چې کانکرین د صنعت مخالف و، هماغسې د اوسپنې پټلې د جوړېدو مخه یې هم نیوله او هغه یې د ټولنیز پاڅون عامل باله. هغه به ویل:«ریل کرښې هېڅکله له طبیعي اړتیاوو سرچینه نه اخلي، بلکې دا تر ډېره یوه مصنوعي یا کاذبه اړتیا ده. ریل کرښې خلک له یوه ځایه بل ځای ته د غیر ضروري سفرونو لپاره چې زموږ په عصر کې ورسره خلک ډېر اشنا دي، هڅوي.»

کانکرین د اوسپنې پټلې د جوړولو لپاره ګڼ وړاندیزونه رد کړل او په ۱۸۵۱ کال کې یوازې یوه ریل کرښه د مسکو - سن پټزبورګ ترمنځ جوړه شوه. د کانکرین تګلاره د کونټ کلاین میشیل له لوري چې د ټرانسپورت او ټولګټو چارو د اداري مشر و، عملي شوه. دا د ریل کرښې د جوړونې تصمیم نیوونکې او ځانګړې اداره وه او کلین

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

میشیل له دغه واک څخه د رېل کرښو د جوړېدو د مخنیوي لپاره د وسیلې په توګه کار اخیست. نوموړي له خپل واک څخه په استفادې ان په ورځپاڼو کې د اوسپنې پټلیو د پراختیا اړوند مطالبو د خپرولو مخه نیوله. دیارلسم (۱۳) نمبر نقشه ددې حقیقت پایلې په ډاګه کوي.

په داسې حال کې چې په ۱۸۷۰ میلادي کال کې برېتانیا او د اروپا د شمال لوېدیځې برخې د رېلي شبکو په مرسته نښلول شوې وه، د روسیې په پراخه ځمکه کې ډېر لږ رېل کرښې موجودې وې. له رېل سره د روسیې د مخالفت دغه تګلاره هغه وخت بدله شوه، کله چې دغه هېواد د ۱۸۵۳-۱۸۵۶ کلونو ترمنځ د کریمیا په جګړه کې د فرانسې، برېتانیا او عثماني خلاف له لوري ماتې وخوړه او دغه هېواد د خپل امنیت په ساتنه کې د رېل په ارزښت پوه شو. له اتریش او د امپراتورۍ له لوېدیځو سیمو پرته، د اتریش-هنګري امپراتورۍ د قلمرو په نورو برخو کې د اوسپنې پټلۍ ډېرې لږې وې. دا په داسې حال کې ده چې د ۱۸۴۸ کال انقلاب په یادو سیمو کې د خان-

۱۳مه نقشه: په ۱۸۷۰ کال کې په اروپا کې رېل کرښې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

رعیت نظام په برخه کې بدلونونه رامنځته کړي وو.

پر بېړۍ چلونې بندیز

مطلق العنان حکومتونه نه یوازې د اروپا په لویه برخه، بلکې په اسیا کې هم دود وو. دغو حکومتونو د صنعتي انقلاب په پایله کې د رامنځته شوې حساسې مقطعې په جریان کې د صنعتي کېدو مخه ډپ کړه. د چین د مینګ او کینګ سلسله او د عثماني امپراتورۍ مستبد نظام دغه حقیقت په ښه توګه څرګندوي. د سونګ کورنۍ د واکمنۍ پرمهال (۱۲۷۹-۹۶۰م) چین د یو شمېر ټکنالوژیکي نوښتونو په برخه کې د نړۍ مخکښ هېواد و. ساعت، قطب نما، باروت، کاغذ، کاغذي پیسې، چیني لوښي او د اوسپنې ویلې کولو بټۍ یا کوره په لومړي ځل په چین کې اختراع شول، چې تر دې مخکې په اروپا کې نه و اختراع شوي. چینایانو له اروپایانو سره هممهاله د نساجۍ څرخ او د اوبو انرژۍ څخه ګټه اخیستنه دود کړل. په پایله کې په ۱۵۰۰ م کال کې د چینایانو د ژوند کچه له اروپایي معیارونو سره برابره وه. چین همدا رنګه د خو پېړیو لپاره له یوه مرکزي دولت څخه چې اداره یې پر شایسته سالارۍ ولاړه وه، برخمن و. خو د چین حکومت مستبد و او د سونګ کورنۍ د واکمنۍ پرمهال د چین اقتصاد تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده وکړه. له واکمنې کورنۍ او دربار پرته د ټولنې نورو اقشارو په سیاست کې هېڅ راز ونډه نه لرله او نه هم د پارلمان یا کورتس په څېر بنسټونه په کې وو. په چین کې سوداګر تل له یوه ناڅرګند برخلیک سره مخ و او د سونګ لویې اختراعګانې د بازار د هڅوونکو انګېزو پربنسټ نه، بلکې د دولت په خوښه او دستور

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ترسره کېدل. ډېر کم شمېر اختراعګانو سوداګریزه بڼه لرله. د سونګ تر واکمنۍ وروسته د مینګ او کینګ واکمنۍ پرمهال د دولت ولکه ټینګه شوه. د دې پېښه ریښه د زېښونکو بنسټونو په منطق کې وه. خومره به چې واکمنان پر زېښونکو بنسټونو واکمنېدل، هغومره به یې له بدلون سره مخالفت کاوه، د ثبات د ټینګولو هڅه یې کوله او له خلاق تخریب څخه ډارېدل. دا موضوع د نړیوال تجارت په تاریخ کې په ښه توګه روښانه شوې ده. لکه مخکې مو چې ولیدل، د امریکا لویې وچې کشف او د نړیوال تجارت پراخېدو د موډرن عصر په لومړیو کې په اروپا کې په سیاسي شخړو او بنسټې بدلونونو کې کلیدي رول ولوباوه. په چین کې داخلي سوداګري د خصوصي سکتور په لاس کې وه، خو بهرنی تجارت بیا د دولت په انحصار کې و. مینګ کورنۍ په ۱۳٦۸ کال کې واک ته ورسېده او لومړنی امپراتور یې هونګ وو نومېده چې ۳۰ کاله یې حکومت وکړ. هغه د بهرنۍ سوداګرۍ په اړه اندېښنه لرله چې ګڼې د سیاسي او ټولنیزې ګډوډۍ لامل به شي او له همدې امله یې سوداګریزې چارې د دولت په انحصار کې راوستې وې. نومورې شرط کېښود چې بهرنۍ راکړه ورکړه باید یوازې د جزیې اخیستنې په توګه ترسره شي، نه د سوداګرۍ لپاره. هونګ وو سلګونه هغه کسان چې د جزیې اخیستنې ماموریت پر ځای یې سوداګري کوله، اعدام کړل. د ۱۳۷۷ او ۱۳۹۷ کلونو ترمنځ د جزیې اخیستنې سمندري ماموریت ته اجازه ور نه کړل شوه. نومورې له بهرنیانو سره د انفرادي اشخاصو پر سوداګرۍ او بهر ته د چینایانو پر سمندري سفرونو بندیزونه ولګول. په ۱۴۰۲ کال کې یانګلي واک ته ورسېد او د دولت په ملاتړ په لوړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کچه بهرنی تجارت پیل شو چې د چین په تاریخ کې تر ټولو مهمه او زرینه دوره ګڼل کېږي. یانګلي د سوېل لوېدیځ، سوېلي اسیا، عربي ټاپو وزمې او د افریقا په لور د شپږو سترو ماموریتونو دنده ژېنګ هي ته وسپارله. چینایانو له دغو سیمو سره اوږدې تاریخي سوداګریزې اړیکې لرلې او ښه اشنایي یې ورسره لرله، خو تر دې مخکې د سوداګرۍ په برخه کې هېڅکله دومره ستر بدلون نه و رامنځته شوی. د ببړیو په لومړي کاروان کې ۲۷،۸۰۰ کسان، ٦۲ سترې ببرۍ او ۱۹۰ کوچنۍ ببرۍ شاملې وې، چې په ځینو ببړیو کې تازه اوبه، د اړتیا وړ توکي او سرتېري بار وو. امپراتور یونګلي په ۱۴۲۲ کال کې د شپږم ماموریت له پای ته رسېدو وروسته دا بهیر ودراوه، چې وروسته د هغه ځایناستي هونګ شي دا ماموریت د تل لپاره وځنډاوه. د هونګ شي تر ناڅاپي مرګ وروسته شوان دو واک ته ورسېد او ژېنګ هي ته یې په ۱۴۳۳ کال کې د وروستي ماموریت د ترسره کولو اجازه ورکړه، خو تر دې وروسته له پولې د باندې سمندري تجارت بند شو. په ۱۴۳٦ کال کې حتی د اوبمزلۍ لپاره د ځانګړو ببړیو پر جوړولو هم بندیز ولګول شو. دغه بندیز تر ۱۵٦۷ میلادي کاله پورې دوام وکړ. دغه پېښې د زېښونکو بنسټونو هغه عواقب را په ګوته کوي چې د اقتصادي فعالیتونو پر وړاندې خنډ شول؛ هغه فعالیتونه چې کولای یې شول د چین پر اقتصادي پرمختګ ژور اغېز وکړي. ټیک هغه وخت چې د نړیوال تجارت د پراختیا او د امریکا لویې وچې د کشف بهیر د برېتانیا بنسټونه د بدلون په لور روان کړي وو، چین د تاریخ له دې حساسې مقطعې څخه ځان محروم او په داخل کې بوخت پاتې شو. په داخل کې دغه څرخیز حرکت په ۱۵٦۷ کال کې پای ته ونه رسېد. مینګ کورنۍ په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۶۴۴ کال کې د جورچن قوم له لوري را و پرځول شوه. جورچنیان د اسیا په منځنۍ برخو کې مېشت د منچوسیانو له ډلې و، چې د چینګ کورنۍ بنسټګر ګڼل کېدل. په چین کې د حکومتونو د ادلون بدلون دغه بهیر یاد هېواد له شدیدې بې ثباتۍ سره مخ کړ. چینګیانو د مالونو او شتمنیو په ضبط او مصادره کولو لاس پورې کړ. د تانګ چن په نامه یوه استاد او سوداګر په ۱۶۹۰ لسیزه کې په دې اړه ولیکل:

«د چینګ (کینګ) له واکمنۍ پنځه کاله تېرېږي او امپراتوري ورځ تر بلې بېوزله کېږي. کروندګر بېوزله دي، صنعتکاران بېوزله دي، سوداګر بېوزله دي او دولتي کارکوونکي هم بېوزله دي. غلې -دانې ارزانه دي، خو ډېر لږ خلک به پیدا شي چې په نس ماړه وي. جامې ارزانه دي، خو په ډېرې سختۍ به پیدا کړې چې څوک دې پر تن جامې ولري. پر توکو بار کښتۍ له یوه بازاره بل ته ځي، خو په تاوان کې دي. دولتي کارکوونکي خپلې دندې پرېږدي، ځکه چې د کورنۍ د مړولو لپاره څه نه لري. په حقیقت کې د څلور واړو کسبونو خاوندان بېوزله دي.»

په ۱۶۶۱ کال کې امپراتور کانګ شي امر وکړ چې د ویتنام د ساحل په اوږدو کې تر چکیانګ پورې مېشت ټول وګړي -یعنې ټول جنوبي ساحل چې یو وخت د سوداګرۍ له پلوه د چین تر ټولو فعاله سیمه وه- له ساحل څخه باید ۱۷ مایله پر شا لاړ شي. د امپراتور د فرمان د عملي کېدو په موخه د سیند په څنډو کې سرتېري ځای پر ځای شوي وو او تر ۱۶۹۳ کال پورې په دې سیمه کې پر بېړۍ چلونې کلک بندیز لګېدلی و. دغه بندیز چې په اتلسمه پېړۍ کې په دوره یې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ډول کله لغوه او کله بېرته وضع کېده، په چین کې یې د بهرني تجارت د بیا را ژوندي کېدو کلک مخنیوی وکړ. که څه هم په دې موده کې څه نا څه سوداګري وشوه، خو لا هم ډېری کسانو په دې برخه کې پانګونې ته زړه نه ښه کاوه، ځکه چې د دې امکان و چې امپراتور ناڅاپه خپل دریځ بدل کړی وای او پر تجارت په بندیز سره یې سوداګرو ته زیان رسولی وای. له بهرنۍ سوداګرۍ سره د مینګ او چینګ کورنیو د مخالفت دلیل او منطق روښانه دی: له خلاق تخریب څخه وېره! د مشرانو لومړیتوب د سیاسي ثبات ټینګښت و. نړیوال تجارت د واکمنې طبقې لپاره بالقوه ګواښ و، ځکه چې له دې لارې سوداګر شتمن او پیاوړي کېدل، لکه په اتلانتیک کې چې د تجارت په پراخېدو سره انګرېز سوداګر شتمن او پیاوړي شول. دا تګلاره یوازې د مینګ او چینګ په کورنیو پورې محدوده پاتې نه شوه، بلکې د سونګ کورنۍ پاچاهانو هم ورته سیاست غوره کړی و. د مینګ او چینګ کورنیو د واکمنۍ پرمهال چې پر اقتصادي فعالیتونو او بهرني تجارت محدودیتونه لګول شوي وو، چین له سخت رکود سره مخ شو. که څه هم په دې دوره کې په چین کې بازارونه او تجارت فعال و او حکومت له کورنیو اقتصادي فعالیتونو مالیه اخیسته، خو په بدل کې یې د نوښتونو ملاتړ نه کاوه، بلکې ددې پر ځای یې ټول پام د سیاسي ثبات ټینګښت ته ور ټول کړی و. د اقتصاد د مطلق کنټرول پایلې د اټکل او پوهېدو وړ دي: د نولسمې پېړۍ په ټوله موده او د شلمې پېړۍ په لومړیو کې په داسې حال کې چې نور هېوادونه د صنعتي کېدو په لور روان و، چین له سخت رکود سره مخ و او تر ۱۹۴۹ کال پورې کله چې ماووتسه دونګ کمونېستي رژیم واکمن کړ، چین د نړۍ تر ټولو بېوزله هېواد شو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د 'پرستر جان' استبداد

The Absolutism of Prester John

استبدادي حکومتونه یوازې تر اروپا او اسیا پورې محدود نه وو، بلکې په افریقا کې یې هم ریښې غځولې وې؛ لکه کانګو چې په دویم څېړکې کې مو ولوستل. په افریقا کې د استبداد یوه ډېره څرګنده بېلګه ایتوپیا یا حبشه ده، چې د کتاب په شپږم څېړکې کې د اکسوم پاچاهۍ تر رنګېدو وروسته په افریقا کې د فیوډالېزم د پیدایښت په بحث کې ورسره اشنا شوو. حبشي استبداد د اروپایي هغو په پرتله ډېر پخوانی و، ځکه چې له بېلابېلو ننګونو او حساسو مقطعو سره مخ شو. وروسته له هغه چې د اکسوم پاچا 'ایزانا' مسیحیت ته مخه کړه، د ایتوپیا خلکو هم دغه دین ومانه او په څوارلسمه پېړۍ کې هغوی د 'پرستر جان' پر افسانې ور ټول شول. پرستر جان یو مسیحي پاچا و، چې په منځني ختیځ کې د اسلام له خپرېدو سره له اروپا سره یې اړیکې پرې شوې. په لومړیو کې داسې انګېرنې وې چې ګنې د جان پاچاهي په هند کې ده، خو د هند په اړه د اروپایانو څېړنو او معلوماتو څرګنده کړه چې دا خبره دروغ ده. دا چې د ایتوپیا پاچا پرستر جان یو مسیحي و، نو طبعاً پر یوې افسانې یا اسطورې بدل شوی و. حبشي پاچاهانو هڅه کوله، چې د عربو د حملو په مقابل کې له اروپایي دولتونو سره ایتلافونه جوړ کړي، هغوی په ۱۳۰۰ م کال کې په همدې موخه اروپا ته خپل استازي ولېږل او ان د پرتګال پاچا یې دې ته وهڅاوه چې ایتوپیا ته ځواکونه ولېږي. دغو ځواکونو، دیپلوماټیکو استازو، یسوعیانو او سیلانیانو چې له پرستر جان سره یې لیدلي وو، د ایتوپیا په اړه ګڼ خاطرات پرې ایښي دي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په دې اړه تر ټولو په زړه پورې لاسوند د پرتګالي کشیش «فرانسسکو الوارس» دی، چې له یوه پرتګالي ډیپلوماټیک پلاوي سره ایتوپیا ته تللی و او د ۱۵۲۰ او ۱۵۲۷ کلونو ترمنځ په دغه هېواد کې اوسېده. موږ پر دې سربېره، د «مانویل ډي المیدا» په نامه د یو تن یسوعي چې په ۱۶۲۴ کال کې ایتوپیا ته تللی و او د یو بل سیلاني یا مسافر «جان بروس» چې د ۱۷۷۳ او ۱۷۷۶ کلونو ترمنځ په دغه هېواد کې اوسېده، خاطرات او داستانونه ترلاسه کړي دي. دغه لاسوندونه موږ ته د ایتوپیا د هغه وخت د سیاسي او اقتصادي بنسټونو په اړه کره او بډایه معلومات په لاس راکوي او د دې اسنادو په مطالعې سره هېڅ شک نه پاتې کېږي چې ایتوپیا یو سوچه استبدادي نظام درلود. هلته د کثرت پاله بنسټونو د شتون او پر امپراتور د نظارت او محدودیت هېڅ یوه داسې بېلګه نه موندل کېده چې ادعا یې کړې وای چې د حاکمیت حق ورته له پاچا سلیمان او مَلکې صبا څخه په میراث پاتې دی. دلته استبداد یا مطلقیت د مالکیت د حقونو نا خوندي وضعیت رامنځته کړی و، چې د امپراتور له سیاستونو یې سرچینه اخیسته. مثلاً؛ بروس په دې اړه لیکي:«ټوله ځمکه د پاچا مربوط ده، پاچا د مستۍ او خوښۍ په وخت کې هغه څوک چې د ده خوښېږي، ځمکه ور ډالۍ کوي او که زړه یې وغواړي بیا یې ورکوي. کله چې پاچا مړ شي، د امپراتورۍ اړوند ټوله ځمکه سملاسي د نوموړي ځایناستي ته پاتې کېږي. ستونزه دا ده چې د ځمکې د مالک له مړینې وروسته میراث یې د هغه کورنۍ ته نه، بلکې پاچا ته پاتې کېږي.»

الوارس وایي که واکمنانو او مشرانو خلک نه ځورولای، نو هلته ممکن د مېوو او نورو کرنیز محصولاتو د تولید کچه لوړه وای. په ټولنه کې د المیدا مشاهدات دا ادعا په بشپړه توګه تاییدوي، نوموړی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ليکى:«دا د امپراتورۍ لپاره عادي چاره ده چې ځمکه په هرو دوو يا دريوو کلونو کې يو ځل يا کله هر کال او کله هم په کال کې څو ځله له يوه کس څخه بل ته ولېږدوي او يا يې بدلې کړي، دا حيرانوونکې نه ده. زياتره وخت داسې کېږي چې يوه ځمکه په عين وخت کې يو کس قولبه کوي، بل يې کري او بل يې حاصل ټولوي. له دې امله خلک زړه توري دي او د ځمکې ساتنه نه کوي، ان هېڅوک نه پيدا کېږي چې ونه وکري، ځکه پوهېږي چې حاصل يا ثمره يې بل څوک ترلاسه کوي. خو دا کار د پاچا په ګټه دى، څو خلک تل هغه ته محتاج وي.» دغه ځانګړنې په ايتوپيا او اروپا کې د استبدادي دولتونو د سياسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ مهم مشابهتونه په ډاګه کوي. پورتنې حقايق دا هم څرګندوي چې په ايتوپيا کې استبداد فوق العاده سخت و او اقتصادي بنسټونه يې هم مطلق زېښنونکي يا استثماري ول. پر دې سربېره، لکه په شپږم څپرکي کې چې مو يادونه وکړه، ايتوپيا د تاريخ هغسې حساسې مقطعې ته برابر نه شو لکه برېټانيا چې يې پرمټ استبدادي رژيم له پښو وغورځاوه. ايتوپيا هېواد له ډېرو برخليک ټاکونکو پروسو ګوښه پاتې شو. که دا پېښه هم نه واى، په ايتوپيا کې سخت استبداد ته په کتو، ښايي په دې هېواد کې د تاريخ دغه مقطع د مطلقه العنان او استبدادي حکومت پر لا پياورټيا تمام شوى واى. د مثال په توګه؛ په ايتوپيا کې د هسپانيا په څېر بهرنۍ سوداګري، له دې جملې د مريانو ګټوره سوداګري د پاچا په انحصار کې وه. ايتوپيا په بشپړ ډول په انزوا کې نه وه: اروپايان د پرستر جان په لټه کې وو او د حبشې دولت مجبور و، چې په خپل شاوخوا کې مسلمانانو سره وجنګېږي. تاريخ ليکوال اډوارد

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګیبون لیکي:«ایتوپیایان په داسې حال کې چې له هر لوري د دین د دښمنانو له خوا کلابند شوي وو، نږدې زرکاله په خوب ویده وو؛ له هغې نړۍ ناخبره چې دوی یې هېر کړي وو.»

کله چې په نولسمه پېړۍ کې په افریقا کې اروپایي استعمار پیل شو، په ایتوپیا کې د راس (دوک) کاسا په مشرۍ خپلواک شاهي دولت و. کاسا له ۱۸۵۵ کال را پدېخوا د ' امپراتور دویم تیودروس' په توګه په ایتوپیا کې واک چلاوه. تیودوروس د دولت موډرنیزه کول، د بیروکراسۍ او قضا متمرکز کول، د هېواد د دفاع لپاره د وړتیا لرونکي پوځ جوړول او له اروپایانو سره جګړه پیل کړه. نوموړي د ټولو ولایتونو لپاره والیان وټاکل چې د مالیاتو راټولولو او امپراتور ته یې د سپارلو مسوولیت پر غاړه درلود. له اروپایي قدرتونو سره د هغه خبرې ستونزمنې وې او یوه ورځ یې له ډېرې غوسې د برېتانیا قونسل بندي کړ. برېتانیا په ۱۸۶۸ کال کې ایتوپیا ته خپل ځواکونه واستول او پاچا تیودوروس ځان وژنه وکړه. خو له دې سره سره، د تیودوروس نوي اصلاح شوي دولت وکولای شول چې په نولسمه پېړۍ کې د ایټالویانو یوه استعماري هڅه شنډه کړي. په ۱۸۸۹ کال کې د ایتوپیا د پاچا په توګه د دویم منیلیک په واکمنېدو سره، د ایټالیا پام دغه هېواد ته واوښت او غوښتل یې چې هغه اشغال کړي. په ۱۸۸۵ کال کې د جرمني لومړي وزیر بېسمارک په برلین کې یوه غونډه را وبلله او اروپایي قدرتونو په دې غونډه کې د افریقا پر سر د سیالۍ طرحه وړاندې کړه، یعنې د ګټو پر بېلابېلو حوزو د افریقا د وېش پرېکړه وشوه. ایټالیا په دې کنفرانس کې د ایتوپیا او سومالیا ساحل په اوږدو کې د اریتیریا سیمه د خپلې برخې په توګه په پام کې ونیوله. که څه هم په کنفرانس کې د ایتوپیا استازی نه و او پرېکړه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وشوه چې د دې پاچاهۍ ځمکې نا لاس خوړلې پاتې شي، خو اېټالویانو خپل پلان درلود او په ۱۸۹۶ کال کې یې له اریتیریا څخه د سوېل په لور ځواکونه وخوځول. د دې پېښې پر وړاندې د منیلیک غبرګون د منځنۍ پېړۍ د اروپایي پاچاهانو په څېر و؛ نوموړي له اشرافو وغوښتل چې خپل جنګیالي راټول او د دفاع لپاره لښکر تیار کړي. که څه هم دغه ډول لښکر نه شي کولای چې د اوږدې مودې لپاره جګړه وکړي، خو د لنډ وخت لپاره د یوه ستر ولسي لښکر راټولول شوني وو. د ایټالویانو د ماتې لپاره همدا موقتي لښکر کافي و. په دې توګه په ۱۸۹۶ کال کې د «ادوا» په جګړه کې د منیلیک ۱۰۰ زرو سرتېرو، ۱۰۰۰ ایټالوي پوځیان مات کړل. دا هغه هیښوونکې پېښه وه چې تر استعمار مخکې یوه افریقایي هېواد یو اروپایي قدرت په ګونډو کړ. دغې دفاع د راتلونکو څلوېښتو کلونو لپاره د ایتوپیا خپلواکي تثبیت کړه. د ایتوپیا وروستی امپراتور «هیلي سلاسي» چې په «راس تفاري» مشهور و، په ۱۹۳۰ کال کې واک ته ورسېد. هیلي سلاسي پنځه کاله حکومت وکړ او په ۱۹۳۵ کال کې د اېټالیا د دویم یرغل په ترڅ کې را وپرځول شو او له هېواده تبعید کړل شو، خو په ۱۹۴۱ کال کې د انګرېزانو په مرسته بېرته خپل هېواد ته راستون او د چارو واګې یې په لاس کې واخیستې. سلاسي په ۱۹۷۴ کال کې یو ځل بیا د درګ «Derg» په نامه په پوځ کې د مارکسېستانو د یوې ډلګۍ له لوري د پوځي کودتا په نتیجه کې را وپرځول شو، چې هېواد یې له سخت فقر او ویجاړۍ سره مخ کړ. د ایتوپیا د استبدادي واکمنۍ زېښوونکي بنسټونه لکه ګالټ «gult» او د اکسوم پاچاهۍ د ړنګېدو په پایله کې رامنځته شوی فیوډالېزم؛ د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۹۷۴ تر انقلاب پورې په خپل ځای پاتې شول. ایتوپیا نن ورځ د نړۍ تر ټولو بېوزله هېواد دی. د یوه ایتوپیایي وګړي کلنی عاید د یوه برېټانوي د کلني عاید له یو پر درېشمې برخې سره برابر دی. د نفوسو لویه برخه یې په کلیو او باندو کې اوسېږي او کرنه یې د ژوند لویه عایداتي سرچینه جوړوي. ایتوپیایان پاکو اوبو، برېښنا، ښوونځیو او روغتیایي خدمتونو ته لاسرسی نه لري. د عمر اوسط یې ۵۵ کاله دي او یو پر درېیمه برخه ځوانان یې سواد لري. د ایتوپیا او برېټانیا پرتلنه د نړیوالې نابرابرۍ یو روښانه انځور وړاندې کوي. دا چې ایتوپیا ولې په دې برخلیک اخته شوه، لامل یې د برېټانیا برعکس د استبدادي حکومتونو او زېښونکو بنسټونو دوام و، چې ان د شلمې پېړۍ تر وروستیو پورې په کې حاکم وو. استبدادي حکومتونو ایتوپیا ته زېښونکي اقتصادي بنسټونه او بېوزلي ډالۍ کړل. که څه هم د استبدادي حکومتونو پرمټ ایتوپیایي واکمنان او اشراف خورا چاغ او شتمن شول، خو د دې استبداد او مطلقیت تر ټولو ناوړه پایله دا وه چې ایتوپیا یې د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې د صنعتي کېدو له بهیره ګوښه کړه، چې په پایله کې یې دغه هېواد له ورانوونکې بېوزلۍ سره مخ کړ.

د 'سامال' اولاده

The Children of Samalle

استبدادي سیاسي نظامونه د نړۍ په هره برخه کې په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د اقتصادي بنسټونو پر وړاندې خنډ شوي دي، خو دا یوازې استبدادي بنسټونه نه وو چې د پرانېستو اقتصادي بنسټونو مخه یې ډپ کړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې د نړۍ زیاتره سیمې، په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځانګړې توګه افریقا له داسې دولتونو بې برخې وه چې لږ تر لږه یې نظم او قانون چې د یوه مودرن اقتصاد اساس ګڼل کېږي، ټینګ کړي وای. دلته حتی د روسیې د لوی پیټرز په څېر هم یو کس چې په روسیه کې یې د سیاسي سنټرالایزېشن پروسه پیل او یو بشپړ استبدادي حکومت یې جوړ کړ، پیدا نه شو؛ د برېتانیا د تیودوریانو په څېر اشخاص چې د پارلمان له منحل کولو او پر هغوی د محدودیتونو له لګولو پرته یې واک متمرکز کړ، ببخي لرې خبره ده. که د افریقایي هېوادونو واکمنې طبقې د صنعتي کېدو پروسې ته لار هم هواره کړې وای، نو له سیاسي تمرکز پرته یې وضعیت نه شوای بدلولای. سومالیا چې د افریقا لویې وچې په څنډه کې موقعیت لري، د سیاسي مرکزیت د نشتون یو ډېر څرګند مثال دی. له تاریخي پلوه په سومالیا کې شپږو قبیلو حکومت کړی دی. له دې ډلې د څلورو سترو قبیلو (دیر، دارود، ایساک یا اسحاق او هاویه) ریښه د «سامال» په نامه افسانوي شخص ته ور ګرځي. دغه قبایل چې اصلي ټاټوبی یې د سومالیا شمالي برخه ده، د وخت په تېرېدو سره ختیځ او سوېل ته خواره شوي دي. دغه قبایل اوس هم د کوچیانو او شپنو په څېر ژوند لري چې له خپلو څارویو سره یو او بل ځای ته کډه کېږي. دوه نورې قبیلې «ډیجیل او راهن وین» په سوېل کې دایمي هستوګنه لري او پر کرنه بوخت دي. د یې ټولو قبیلو قلمرو په دولسم (۱۲) نمبر نقشه کې ښودل شوی دی.

سومالیان لومړی د قبیلې له مخې پېژندل کېږي، خو دا قبیلې ډېرې سترې دي او هره قبیله بیا پر کوچنیو خپلونو وېشل شوې ده. تر ټولو د پامور خبره دا چې هر خپل د «دیه ورکړې یا diya-paying» په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نامه له یو شمېر ډلو څخه جوړ و او په دې ډله کې هغه کسان شامل وو، چې د نورو قبایلي ډلو له لوري د نږدې خپلوانو د وژل کېدو په بدل کې به یې د وینې بدله اخیسته. په سومالیا کې قبایلي خپلونه او دیه اخیستونکې ډلې د تاریخ په اوږدو کې په خپلو کې د کم پیدا سرچینو او په ځانګړې توګه د اوبیزو سرچینو او څړځایونو پرسر پر دایمي شخړو اخته وو. که څه هم دغو قبایلو د سلطان په نامه مشران او مخور لرل، خو دغه کسان تش په نامه وو او ږښتینی قدرت یې نه درلود. سیاسي واک غیر متمرکز او پاشلی و او هر سومالیایي د خپلسرو پرېکړو واک درلود. د پرېکړې دا حق د یوې غیر رسمي شورا له لوري چې له بالغو کسانو څخه جوړه شوې وه، ترلاسه کېده. دلته هېڅ لیکلی قانون، پولیس او حقوقي نظام نه و، بلکې یوازې شریعت چې د غیر رسمي قوانینو لپاره چوکاټ ګڼل کېده، د اعتبار وړ و. د دیه اخیستنې په برخه کې غیر رسمي قوانین د «هیر - Heer» په نامه یادېدل. په دغه قانون کې په معاملاتو کې د افرادو مسوولیتونه، ژمنې او وجایب څرګند شوي وو. د انګرېزانو له لوري د استعماري حکومت په منځته راتګ سره دغه قوانین «هیر» په تدریج سره پر لیکلو قوانینو بدل شول. مثلاً، د حسن یوګاس په نامه د دیه ورکونې یوه ډله چې ۱۵۰۰ کسانو څخه جوړه شوې وه او له دیر قبیلې سره یې تړاو درلود، د هیر د قوانینو ټولګه یې د ۱۹۵۰ کال د مارچ په ۸ مه د ځایي برېټانوي کمېشنر له لوري ثبت شوه چې درې بندونه یې په دې ډول دي:

۱- که د حسن یوګاس ډلې کوم غړی د بلې ډلې له لوري ووژل شي، له سلو شل اوښان د هغه لومړۍ درجه خپلوانو او پاتې اتیا یې د حسن یوګاس پر ډلې وېشل کېږي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۲- که د حسن يوګاس ډلې کوم غړی د بلې ډلې له لوري ټپي شي، د ديه ورکړې په توګه له ۳۳ اوښانو لس يې خپله ټپي شوي کس او پاتې يې جيفو (د ديه ډلې) ته ورکول کېږي.

۳- د حسن يوګاس د غړو ترمنځ د قتل نفس ديه ۳۳ اوښان دي چې يوازې د مقتول لومړۍ درجه خپلوانو ته ورکول کېږي. که مجرم د قتل د بدلې ورکولو وس ونه لري، کولای شي چې له خپلوانو مرسته وغواړي.

پر مرګ او ژوبلې د هير قوانينو شديد تمرکز د سومالياييې قبيلو ترمنځ د دوامداره جنګي وضعيت داستان بيانوي. ددې قوانينو منځ ټکی د وينې بدله او خونړۍ دښمني وه. د شخص پر وړاندې جنايت، د هغه د ټولې ديه ورکړې ډلې پروړاندې جنايت ګڼل کېده. که د وينې دغه بدله يا ديه نه ورکول کېده، د قاتل د ديه ورکړې ډله د قرباني ډلې تر غچ اخيستنې لاندې راتله. کله چې په سوماليا کې عصري ټرانسپورت دود شو، هغه کسان چې په ټرافيکي پېښو کې مړه يا ژوبلېدل، هغوی هم د ديه مستحق وپېژندل شول. د حسن يوګاس ډلې په قوانينو کې يوازې د وژنې او ټپي کېدو احکام نه وو، بلکې په شپږم بند کې يې راغلي وو:«که د حسن يوګاس کوم غړی د حسن يوګاس شورا غړي ته سپکاوی وکړي، سپک شوي کس ته بايد ۱۵۰ شيلينګه ورکړي.»

په ۱۹۵۵ کال کې د «هبر تولجالو» او «هبر يونس» په نامه د دوو قبايلي خپلونو رمې خوا په خوا په دومبرلي سيمه کې څرېدلې، چې د څارويو پرسر د دواړو ترمنځ شخړه وشوه او يونس ډلې د تولجالو ډلې يو تن ټپي کړ. تولجالو ډلې پر يونس ډلې حمله وکړه او يو کس

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

يې ور ووژه. د قانون له مخې يونس ډلې د ديه اخيستو غوښتنه وکړه چې مقابل لوري ومنله. له معمول سره سم ديه يا د وينې بدله بايد شخص ته ورکړل شوې واى، د ديه د ورکړې په مراسمو کې د تولجالو يوه غړي د يونس ډلې يو غړى په دې ګومان چې د قاتل د ديه ورکړې غړى دى، په تېروتنې سره ووژه. دا کار پر يوې خونړۍ نښتې واوښت او د ۴۸ ساعتونو په ترڅ کې د يونس ډلې ديارلس تنه او د تولجالو ډلې شپږويشت تنه ووژل شول.جګړې يو کال دوام وکړ، تر دې چې د انګليس د استعماري حکومت په منځګړيتوب د دواړو ډلو مخور او سپين ږيري سره جرګه شول او د وينې بدلې يا د ديه په ورکولو سره سلا شول، چې دا تاوان د دريوو کلونو په موده کې ورکړل شو. د ديه ورکړه د ګوابښ او زور تر سيوري لاندې د دښمنۍ په ګردجنه فضا کې ترسره کېده او حتى د ديه تر ورکړې هم جګړه په بشپړ ډول نه درېده. جګړه به د لنډ وخت لپاره ودرېده او بيا ونښته. په دې توګه، په سومالیا کې سياسي واک په لويه کچه پاشل شوى و او يو ډول کثرت پاله وضعيت يې درلود، خو يو پياوړى مرکزي دولت چې قانون او نظم ټينګ او د مالکيت حقوق خوندي کړي، نه و. دغه کثرت نه شوى کولاى چې پرانېستي سياسي بنسټونه وزېرول. هېڅا د نورو واک ته درناوى نه کاوه او د استعماري حکومت په ګډون هېڅا د قانون د تطبيق توانايي او وس نه درلود. په سومالیا کې د سياسي مرکزيت نشتوالي په دغه هېواد کې د صنعتي کېدو فرصتونه ناشوني کړل. په دغسې يو محيط کې پانګونه، د نوې ټکنالوژۍ ترويج او يا د داسې بنسټونو رامنځته کول چې دغه پرمختګونه وهڅوي، له تصوره لرې خبره ده. په سومالیا کې دغه پېچلي سياسي وضعيت اقتصادي پرمختګ تر هغه ډېر اغېزمن کړ،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لکه څومره چې مونږ یې ونیو. مخکې مو د افریقا په تاریخ کې د سترو تکنالوژیو پر معما خبرې وکړې. افریقا ته د استعمار تر راتګ وړاندې ان د نولسمې پېړۍ تر وروستیو پورې په دې لویه وچه کې د څرخ ټرانسپورت او د سپارې کارول دود نه وو او ډېر کم شمېر خلکو له لیک –لوست سره اشنایي درلوده. ومو لوستل چې په ایتوپیا کې بیا برعکس ددې ټکنالوژۍ کارونه دود وه. سومالیایانو هم ځان ته د لیک یو ډول درلود، خو د ایتوپیانو برعکس یې ترې استفاده نه کوله. دا ډول نور مثالونه مو وړاندې د افریقا د تاریخ په اړه بحث کې ولیدل. که افریقایي ټولنه څرخ او سپاره نه کارول، خو له هغو سره هرومرو اشنا وو. د کانګو په اړه مو ولوستل چې هلته د حاکمو اقتصادي بنسټونو له امله په خلکو کې ددې ټکنالوژۍ د کارونې او پنځونې انګېزه رامنځته نه شوه. ایا د خط یا لیک په برخه کې هم دا ډول ستونزه وه؟

د تقالي پاچاهۍ «The Kingdom of Taqali» داستان دا موضوع په ښه توګه روښانه کوي. دا پاچاهي په جنوبي سوډان کې د نوبا غونډیو کې د سومالیا شمال غرب سره پر پوله پرته وه. یاده پاچاهي د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې د اسماعیل په مشرۍ د یوې جګړې ماړې ډلې د مشر له لورې تاسیس شوه. تقالي یوه خپلواکه پاچاهي وه، چې وروسته په ۱۸۸۴ کال کې د برېتانوي امپراتورۍ برخه شوه. تقالي پاچاهان او ولس یې له عربي لیک سره اشنا وو، خو له لیک څخه یوازې پاچاهانو له نورو دولتونو سره د ډیپلوماتیکو او بهرنیو اړیکو د ټینګولو په هدف کار اخیسته. په لومړي سر کې دا کار ډېر ګیچ کوونکی برېښېده. په بین النهرین کې د لیک د پیدایښت او دود

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېدو په اړه یو سنتي روایت دا دی چې لیک د معلوماتو د ثبت، پر خلکو د ولکې ټینګولو او د دولتونو له لوري د مالیاتو د راټولولو په موخه پراختیا وموندە. ایا تقالي دولت له دې کار سره لېوالتیا نه درلودە؟ دا پوښتنه په ۱۹۷۰ لسیزه کې د یوې تاریخ لیکوالې «جانېټ ایوالډ» له لوري چې د تقالي دولت د تاریخ په اړه یې څېړنه کوله، ځواب شوې ده. د لیکوالې په وینا، خلکو له دې امله له لیک څخه کار نه اخیست چې ښایي دا وسیله پر سرچینو او په ځانګړې پر ارزښتناکه ځمکو د کنټرول لپاره وکارول شي او بالاخره دولت به هغه خپل ملکیت وګرځوي. خلکو دغه راز اندېښنه لرله چې کتابت یا لیک به د مالیاتو د زیاتوالي او قانونمنده کېدو لامل شي. د اسماعیل له لوري جوړه شوې واکمني پر یوه پیاوړي دولت بدله نه شوه. دولت ان دومره کمزوری و چې پر خلکو یې خپلې غوښتنې نه شوای منلی. خو نور غیر محسوس یا پټ عوامل هم موجود و. مثلاً، یو شمېر اشراف د سیاسي واک له متمرکز کېدو سره مخالف وو، هغوی له خلکو سره د لیکنیزو معاملاتو پر ځای شفاهي هغو ته لومړیتوب ورکاوه، ځکه دې کار هغوی ته پر خلکو د نظر منلو ډېر چانس په لاس ورکولای شو. نو ویلی شو چې د تقالي پاچاهانو او وګړو دواړو لیک د ځان په ګټه نه باله. دا هغه تګلاره وه چې په تقالي کې یې د کتاب مخه نیوله. که څه هم په سومالیا کې د تقالي په پرتله د اشرافو حضور ډېر لږ و، خو دا اټکل به سم وي چې ښایي هلته هم دغسې ډلو د ټکنالوژۍ او خط د ترویج مخه نیولې وي. د سومالیا وضعیت د سیاسي مرکزیت د نشتوالي پایله ده. په دې اړه تاریخي مطالعات ښیي چې دلته تر اوسه د متمرکز دولت د جوړولو په برخه کې هېڅ رغنده ګام نه دی پورته شوی. دلته د سیاسي مرکزیت ټینګول په دې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

معنا و چې ګڼې یو شمېر قبیلې د بلې تر سلطې لاندې راځي، ځکه هغوی د هر ډول سلطې پر وړاندې درېدل او نه یې غوښتل چې واک یوه پیاوړې دولت ته وسپاري. همدارنګه په ټولنه کې د پوځي قدرت اندول د دې ډول بنسټونو د جوړېدو په لار کې ستر خنډ و. هرې ډلې یا قبیلې به چې د واک د راغونډولو یا متمرکز کولو هڅه کوله، نه یوازې د نورو ډلو یا قبیلو له سخت مقاومت سره مخ کېدل، بلکې موجوده واکونه او امتیازات یې هم له لاسه ورکول. د سیاسي مرکزیت د نه شتون او د مالکیت حقونو د نا خوندي وضعیت له امله هېڅا دې ته زړه نه ښه کاوه چې د ټکنالوژۍ په برخه کې پانګونه وکړي او نوښتونه وپنځوي. په داسې حال کې چې په نولسمه او د شلمې پېړۍ په لومړیو کې د نړۍ ګڼو ملتونو د صنعتي کېدو په لور سفر پیل کړی و، سومالیایان په خپلمنځني دښمنۍ او له ځانه په دفاع کې بوخت وو، چې په دې توګه یې اقتصادي وروسته پاتې والی نور هم ژور شو.

تلپاتې وروسته پاتې والی

صنعتي انقلاب د نولسمې پېړۍ په ترڅ کې د ټولې نړۍ لپاره برخلیک ټاکونکې حساسې مقطعې رامنځته کړې: هغو دولتونو چې خپلو وګړو ته ازادي او د نوې ټکنالوژۍ په برخه کې د پانګونې انګېزه ورکړه، د چټکې ودې خاوندان شول. خو د نړۍ یو شمېر نور ملتونه له دې فرصتونو بې برخې شول او یا یې تري ښکاره انکار وکړ. هغوی چې تر زېښبونکو اقتصادي او سیاسي بنسټونو لاندې ژوند کاوه، د پرمختګ انګېزه پکې مړه وه. هسپانیا او ایتوپیا هغه دوه روښانه مثالونه دي چې حتی د نولسمې پېړۍ تر پیل مخکې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دوامداره استبداد او زېښونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پکې اقتصادي انګېزه په نطفه کې شنډه کړه. نور استبدادي نظامونه هم له ورته برخلیک سره مخ وو. مثلاً؛ په اتریش-هنګري، روسیه، عثماني خلافت او چین کې واکمنانو له خلاق تخریب څخه د وېرې له امله نه یوازې د اقتصادي پرمختګ په برخه کې بېغوري وکړه، بلکې د صنعت د پراختیا او نوې ټکنالوژۍ د ترویج پر وړاندې یې ښکاره خنډونه ایجاد کړل. استبدادي حکومت د زېښونکو بنسټونو یوازینۍ بڼه نه ده او نه هم د صنعتي کېدو پر وړاندې خنډ و. پرانېستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه پیاوړي سیاسي مرکزیت ته اړتیا لري، څو وکولای شي چې نظم ټینګ او قانون پلی کړي، د مالکیت حقوق خوندي او پانګونه یا اقتصادي فعالیتونه وهڅوي.

همدا اوس د افغانستان، هایټي، نیپال او سومالیا په ګډون ګڼ داسې دولتونه شته چې حتی د ابتدایي نظم په ټینګښت کې هم پاتې راغلي او د ملتونو ترمنځ یې اقتصادي انګېزې کابو له منځه تللې دي. د سومالیا ناورین ښیي چې دغلته ته د صنعتي کېدو پیل شوې پروسه بې له دې چې ثمرې ته ورسېږي، ځنګه لکه د بخت مرغۍ بېرته والوته. د سیاسي مرکزیت پرضد مقاومت هغه څه دي لکه استبدادي نظامونه چې د هر ډول بدلون په مقابل کې درېدل: له دې وېرې چې ښایي بدلون او د واک وېش د سیاست ډګر ته د نورو کسانو پرمخ لار پرانېزي. په دې توګه، ځرنګه چې استبدادي حکومتونو د پلورالېزم او سیاسي بدلونونو په لور د حرکت مخه ډپ کوله، همدارنګه مشرانو او واکمنو ډلو چې له مرکزي دولت څخه بې برخې وو، عین رول لوباوه. په پایله کې هغو ټولنو چې په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې مرکزي دولتونه نه لرل، د صنعتي کېدو په دوره کې خورا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بېوزله او وروسته پاتې شول. په داسې حال کې چې هغه مهال یو شمېر ټولنې د زېښبونکو بنسټونو، استبدادي حکومتونو یا د کمزوري سیاسي سنټرالېزېشن له امله د صنعت له امتیازه بې برخې شول، د صنعتي انقلاب حساسې مقطعې پر ځینو نورو هېوادونو بیا متفاوتې اغېزې وښندلې. په لسم څېړکي کې به یې وویلو، چې یو شمېر ټولنو لکه د امریکا متحده ایالاتونو او استرالیا چې له وړاندې یې د پرانېستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لور حرکت پیل کړی و یا د فرانسې او جاپان په څېر چې استبدادي نظامونه یې چلنج او ونګول، خنګه وکولای شول چې چټکه اقتصادي وده خپله کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نهم څپرکی

معکوسه پراختیا

درمل او ټولوژنه

د مولوکان ټاپو ټولګه چې په اوسنۍ اندونیزیا کې موقعیت لري، له دري ټاپوګانو څخه جوړه شوې ده. د اولسمې پېړۍ په لومړیو کې د دې ټاپوګانو شمالي برخه د تیدور، ترناته او باکان خپلواکو شاهي دولتونو مېشت ځای او مرکز ګڼل کېده. د دې ټاپوګانو په مرکزي برخه کې د امبون پاچاهي پرته وه او په سوېل کې د باندا ټاپوګان وو چې له سیاسي پلوه یې یو غیر متمرکز جوړښت درلود. که څه هم دا هغه وخت له جغرافیوي پلوه ډېره لرې پرته سیمه وه، خو مولوکان ټاپوګان وروسته د نړۍ د سوداګرۍ پر مرکز بدل شول. دا یوازینۍ سیمه وه چې ارزښتناک کیمیاوي بوټي لکه لونګ، هندي غوز او نور بوټي په کې کښت او تولیدېدل. له دې ډلې لونګ او هندي غوز یوازې په باندا ټاپوګانو کې کرل کېدل. د دې سیمې اوسېدونکو به دغه کم پیدا بوټي کرل او هغه به یې له جاوا ټاپو، د مالیزیا ټاپو له ملاکا، هند، چین او عربو څخه د واردېدونکو خوراکي او نورو توکو په بدل کې پلورل. د دې ټاپوګانو اوسېدونکو په لومړي ځل له اروپایانو سره هغه وخت تماس پیدا کړ، کله چې په شپاړسمه پېړۍ کې پورتګالیان د سمندر له لارې دغې سیمې ته د درمل اخیستو په موخه راغلل. تر دې مخکې درمل باید د منځني ختیځ او د عثماني امپراتورۍ تر ولکې لاندې سوداګریزو لارو څخه اروپا ته لېږدول شوي وای. اروپایان د داسې لارې د موندنې په لټه کې وو چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افریقا او اتلانتیک سمندر له لارې د درملو ټاپوګانو او سوداګرۍ ته نېغ لاسرسی پیدا کړي. په ۱۴۸۸ کال کې مولوکان ټاپوګانو ته د پرتګالي اوبمزلي «بارتومولو دیاس» سفر او بیا په ۱۴۹۸ کال کې په همدې لار هند ته د «واسکوډ ګاما» سفر، هیلې را وټوکولې. په دې توګه، اروپایانو د درملو ټاپوګانو ته د مستقیم لاسرسي مسیر پیدا کړ. له دې سره پورتګالیانو سملاسي د درملو سوداګري په خپله ولکه کې واخیسته او په ۱۵۱۱ کال کې یې د ملاکا سیمه اشغال کړه. د مالیزیا ټاپو وزمې په لوېدیځ کې پرته ملاکا سیمه چې له خورا مهم موقعیت څخه برخمنه وه، د سوېل ختیځې اسیا سوداګرو دلته خپل درمل پر هندي، چینایي او عربو سوداګرو پلورل او بیا له دې ځایه لوېدیځ ته لېږدېدل. یوه پرتګالي سوداګر او سیلاني په ۱۵۱۵ م کال په دې اړه ولیکل:«د بېلابېلو ملتونو ترمنځ د سوداګرۍ لپاره باید زر ډلې له هر ځایه ملاکا ته راشي... هغه څوک د ملاکا پاچا کېدای شي، چې د وینز پر ستوني یې لاس ایښی وي.»

د ملاکا د لاسته راوړلو لپاره پرتګالیانو د درملو د ګټور تجارت انحصار ته مخه کړه، خو بریالي نه شول. پرتګالیان له داسې سیالانو سره مخ وو، چې سترګې تري نه شوای پټېدلی. د څوارلسمې او شپاړسمې پېړیو ترمنځ د درملو د پراخ تجارت له امله د سوېل ختیځې اسیا اقتصاد د پامونړ وده کړې وه. د «Aceh »، «Banten »، «Melaka»، «Makassar»، «Pegu» او «Brunei» دولت-ښارونو؛ د درملو او نورو توکو لکه د کلکو لرګیو د تولید او صادراتو له امله ډېر ژر پراختیا وموندله.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په دغو دولت-ښارونو کې د اروپا په څېر استبدادي حکومتونه چلېدل او د جګړې په بڼه او نړیوال تجارت کې د تکنالوژیکي بدلونونو له امله د سیاسي بنسټونو د پراختیا بهیر هم چټک شوی و. دا چې پاچاهانو واک انحصار او استبدادي نظامونه یې جوړ کړي وو، دولتي بنسټونه لا ډېر متمرکز شول. د اروپایي استبدادي حکومتونو په څېر د سوېل ختیځې اسیا پاچاهانو هم په تجارت کې د مستقیمې لاسوهنې او ځایي یا بهرنیو نخبګانو ته د انحصاراتو په ورکولو سره، پر تجارتي عوایدو کلکه تکیه کړې وه. د اروپا د هغه وخت استبدادي حکومتونو په څېر، دلته هم دغه بهیر کولای شول

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې څه نا څه اقتصادي وده را وټوکوي، خو له ایډیال اقتصادي بنسټونو سره یې ډېر توپیر درلود.

که څه هم پرتګالیانو د هند نیمه لویه وچه ښکېل کړه، خو دلته لا هم د سوداګرۍ او راکړې ورکړې بهیر روان و. د هالنډیانو په راتګ سره دلته د اروپایانو حضور نور هم پراخ شو. هالنډیان ډېر ژر پوه شول چې له ځایي او اروپایي سوداګرو سره د سیالۍ پر ځای د مولوکان د ګټورو درملو انحصار تر ټولو بهتره کار دی. هغوی په ۱۶۰۰ کال کې د امبون واکمن وهڅاوه چې د لونګو انحصاري ترون ورسره لاسلیک کړي. هالنډیانو په ۱۶۰۲ کال کې د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ جوړه کړه او د خپلو سیالانو د مخنیوي لپاره یې درملو د سوداګرۍ د انحصار هڅې پیل کړې؛ هغه اقدام چې د هالنډیانو په ګټه او د سوېل ختیځې اسیا پر زیان و. د انګرېزانو د «ختیځ هند کمپنۍ» څخه وروسته، د هالنډیانو «ختیځ هند کمپنۍ» دویم اروپایي سهامي شرکت او همدارنګه د معاصرو سهامي شرکتونو د پراختیا په برخه کې لومړنۍ هڅه وه، چې وروسته یې د اروپا په صنعتي وده کې مهم رول ولوباوه. دا همدا راز دویمه کمپنۍ وه چې وسله وال پوځ او د بهرنیو هېوادونو د اشغال وړتیا یې لرله. هالنډیانو د همدې پوځي وړتیا پرمټ هڅه کوله چې د امبون واکمن سره د لونګو د ترون پر وړاندې ټول بالقوه ګواښونه دفع او خپل سیالان له مخې لرې کړي. هغوی په ۱۶۰۵ کال کې له پرتګالیانو یوه ستراتیژیکه کلا ونیوله او نور سوداګر یې هم د زور له لارې له صحنې څنګ ته کړل. وروسته یې د مولوکان ټاپوګانو شمال ته پرمختګ وکړ او هلته یې د تیدور، ترناته او باکان پر واکمنانو ومنله چې په خپله خاوره کې به

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لونګ نه کړي او نه به بل چا ته د تجارت اجازه ورکوي. هالنډيانو حتی په ټرون کې پر ترناته حکومت دا هم ومنله چې که په دې پاچاهۍ کې د لونګو کومه ونه پيدا شي، دوی به يې له منځه وړي. امبون هغه مهال په اروپا او امريکا کې د يو شمېر سيمو په څېر اداره کېده. واکمنانو له خلکو باج يا جزيه اخيسته او خلک به په زور او جبر کار ته اړ ايستل کېدل. هالنډيانو په دې سيمه کې د ډېرې بشري قوې د راپيدا کولو او د لونګو د توليد لپاره، دغه حکومتونه په خپل کنټرول کې واخيستل. د هالنډيانو تر راتګ مخکې هره کورنۍ مکلفه وه چې د لونګو يوه اندازه د امبون مشرانو ته د جزيې په توګه ورکړي. خو وروسته هالنډيانو هرې کورنۍ ته ټاکلې اندازه ځمکې ورکړې، څو د لونګو بوټي او ونې پکې وکړي. دغه کورنۍ پر دې سربېره، دې ته اړ ايستل شوې وې چې هالنډيانو ته جبري کار وکړي. هالنډيانو د هندي غوز د انحصار په موخه باندې ټاپوګان هم تر خپلې ولکې لاندې راوسته، خو باندې ټاپوګان د امبون په پرتله يو جلا جوړښت درلود. دغو ټاپوګانو ګڼ کوچنۍ او خپلواک دولت-ښارونه لرل او هېڅ ډول سياسي او ټولنيز سلسله مراتب په کې نه و. دغه کوچنۍ حکومتونه چې په حقيقت کې د کوچنيو ښارونو بڼه يې لرله، د کليوالو د جرګو پر مټ اداره کېدل. هلته هېڅ داسې واحد مرکزي قدرت نه و، چې هالنډيان ور سره د درملو انحصاري ټرون لاسليک کړي. په لومړيو کې دا په دې معنا و، چې هالنډيان له انګرېز، پرتګالي، هندي او چينايي سوداګرو سره په سيالۍ اخته وو او که لوړ قېمت يې نه واى وركړى، ښايي دا سيالي يې بايللې واى. د هندي غوز او د هغو د دانو د انحصار په اړه د هالنډيانو لومړني پلان نتيجه ور نه کړه او د هالنډ د باتاويا والي «جان پيټرسزون

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوین» بله بدیله طرحه وړاندې کړه. کوین په ۱۶۱۸ کال کې په جاوا ټاپو کې د «باتاویا» په نامه ښار جوړ او هغه یې د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ مرکز ونوماوه. هغه په ۱۶۲۱ کال کې باندې ته سمندري پوځ ولېږه او د یادې ټاپو ټول ۱۵ زره وګړي یې په ډله ییز ډول ووژل. د باندې ټاپو ټول رهبران او ولس ټول قتل عام شول او یوازې څو کسان ددې لپاره ژوندي پرېښودل شول چې هندي غوز وکري او تولید یې کړي. تر دې ټولوژنې وروسته نوموړي د خپل پلان د عملي کولو لپاره د سیاسي او اقتصادي بنسټونو یو جوړښت رامنځته کړ: په دې پلان کې د یوې کرنیزې ټولنې جوړول شامل و. ټاپوګان پر ۶۸ برخو تقسیم او د هرې برخې مشري هغو ۶۸ هالنډیانو ته وسپارل شوه چې د ختیځ هند کمپنۍ کارکوونکي وو. د ځمکو دغو نویو مالیکنو د کیمیاوي بوټو او درملو تولید له هغو کلیوالو کروندګرو څخه زده کړل چې له ټولوژنې ژوندي پاتې شوي وو. دغو ځمکوالو کولای شول چې د کارګرو د تشې ډکولو لپاره د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ څخه مریان وپېري او د دې ترڅنګ خپل تولیدات د ختیځ هند پر کمپنۍ وپلوري. هغه زېښونکي بنسټونه چې هالنډیانو د «درملو ټاپوګانو» کې رامنځته کړل، ناورین زېږوونکي پایلې یې لرلې؛ داسې پایلې چې له امله یې پنځلس زره بې ګناه انسانان ووژل شول او داسې بنسټونه په کې سمبال کړل شول چې دغه ټاپوګان یې له تلپاتې وروسته پاتې والي سره مخ کړل. د اولسمې پېړۍ تر وروستیو پورې هالنډیانو بازار ته د خپلو انحصاري درملو په عرضه کولو کې ۶۰ سلنه کموالی راوست چې له امله یې د هندي غوز بیې دوه برابره شوې. هالنډیانو هغه تګلاره چې په مولوکان کې پلې کړې وه، په ټوله سیمه کې تطبیق

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړه چې د سوېل ختیځې اسیا پر سیاسي او اقتصادي بنسټونو یې ژوري اغېزې وښندلې. هغه مخ پر ودې سوداګري چې په څوارلسمه پېړۍ کې په دې سیمه کې پیل شوې وه، بېرته یې معکوس حرکت پیل کړ. ان هغه سیاسي جوړښتونه چې د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ له لوري مستعمره یا ړنګ شوي نه وو، پخواني حالت ته وګرځېدل او له سوداګرۍ یې فاصله ونیوله. بالاخره په سوېل ختیځه اسیا کې نوی غوړېدونکی سیاسي او اقتصاد تحرک له چلښته ولوېد. ډېرې حکومتونو د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ له وېرې له سوداګریزو فعالیتونو او تولیداتو څخه لاس واخیست. خلکو ته له هالنډیانو سره تر مخامخ کېدنې د ځان ساتل غوره وو. د بانتن ټاپو حکومت په ۱۶۲۰ کال کې په جاوا ټاپو کې د مُرچو بوټي له دې امله و ایستل چې د هالنډیانو لاس دې سیمې ته ونه غځېږي. کله چې یوه هالنډي سوداګر په ۱۶۸۶ کال کې د فلپین په سوېل کې له مګوین دانیو «Maguindanao» څخه لیدنه کوله، هغه ته وویل شول چې دلته هم د ملاکا په څېر هندي غوز او لونګ نښه وده کوي. دا وخت په دې سیمه کې دا ډول بوټي نه وو، ځکه چې بوډا راجا له خپل مرګ مخکې دلته ټول بوټي له منځه وړي وو. راجا له دې وېرې چې هالنډیان یې خاوره اشغال نه کړي، دغه بوټي ورېبل او له منځه یې یووړل. هغه څه چې یو بل سوداګر په ۱۶۹۹ کال کې د مګوین دانیو د واکمن په اړه اوربدلي وو، همدې ته ورته یوه کیسه ده:«هغه په خپله سیمه کې د تورو مرچو کرل منع کړي وو، ځکه چې له هالنډیانو سره یې د هغه پرسر د جګړې وس نه درلود.»

دلته د ښاري کېدو بهیر معکوس او حتی نفوس نزولي حرکت خپل کړ. موږ نه پوهېږو چې د هالنډیانو تر ښکېلاک مخکې به د سوېل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ختیځې اسیا د اقتصادي او سیاسي پراختیا مسیر په کومه خوا تللی وای؟ هغوی ښایي د خپل ډول استبدادي رژیم واکمن کړی وای، هغوی ښایي په هماغه بڼه پاتې شوي وای، لکه د شپاړسمې پیړۍ په وروستیو کې چې وو او یا ښایي هغوی په تدریجي ډول د پرانېستو بنسټونو په رامنځته کولو سره هماغه پخوانۍ سوداګري جاري ساتلې وای، خو د مولوکان په څېر هالنډي استعمار د هغوی سیاسي او اقتصادي جوړښتونه سخت اغېزمن کړل. د سوېل ختیځې اسیا خلکو له سوداګرۍ لاس واخیست، پخواني حالت ته وګرځېدل او حکومتونه یې لا پسې استبدادي شول. هغوی تر راتلونکو دوو پیړیو پورې هېڅ د دې جوګه نه شول چې د صنعتي انقلاب په عصر کې له رامنځته شویو نوښتونو او اختراعګانو ګټه پورته کړي. له سوداګرۍ سره دغه پرېکون هغوی د اروپایانو له شره خلاص نه کړل، بلکې د اتلسمې پیړۍ تر وروستیو پورې د اروپایي استعماري امپراتوریو تر ولکې او زېښناک لاندې پاتې شول.

په اووم څپرکي کې مو ولوستل چې په اتلانتیک سمندر کې د اروپایانو حضور په برېتانیا کې څنګه پرانېستي بنسټونه را وټوکول، خو په مولوکان ټاپو ټولګه کې هالنډي ښکېلاک زېښنونکي بنسټونه وزېړول. دغو بنسټونو په مستقیم یا غیر مستقیم ډول د نړۍ په یو شمېر برخو کې نوې غوړېدونکي سوداګري او صنعت پر شا وتمبول او یا یې د صنعتي کېدو پر وړاندې خنډونه لا پسې تقویه کړل.

ډېره مروجه پدیده

په سوېل ختیځه اسیا کې د اروپایي ښکېلاک پراخېدو په دې سیمه کې د اقتصادي پراختیا او د بنسټي بدلونونو هیلې تر خاورې لاندې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړي. په سوېل ختیځه اسیا کې د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ له پراختیا سره هممهاله په افریقا کې یو ډول جلا تجارت هم د ودې په حال کې و: د مریانو تجارت. د امریکا متحده ایالتونو کې په جنوب کې مریتوب د «هیښوونکي بنسټ» په نامه پېژندل کېده، خو لکه څرنګه چې ستر کلاسیک عالم موسیس «Moses» وایي: مریتوب کومه نوې ښکارنده نه ده بلکې په هره ټولنه کې موجوده وه. لکه مخکې مو چې ولوستل، مریتوب په لرغوني روم او د افریقا لویه وچه کې هم ډېر دود و. افریقا او روم له اوږدې مودې راهیسې د اروپا لپاره د مریانو د تامین سرچینه وه. د روم امپراتورۍ په وخت کې مریان د تور سمندرګي له شاوخوا سیمو، له منځني ختیځ او همدارنګه له شمالي اروپا څخه راوستل کېدل. خو په ۱۴۰۰ م کال کې اروپایانو په خپلو کې مریتوب منع اعلان کړ. لکه څرنګه چې په شپږم څپرکي مو ولوستل، افریقا د اروپا برعکس په منځنۍ پېړۍ کې له مریتوب څخه د خان-رعیت نظام ته بدلون و نه کړ. د موډرن عصر تر پیل مخکې د افریقا په ختیځ کې د مریانو سوداګري ښه په کش کې وه او د افریقا له صحرا څخه په لوی شمېر مریان عربي تاپو وزمې ته لېږدول کېدل. دغه راز په منځنۍ پېړۍ کې مالي، ګانا او سونقای چې په لوېدیځه افریقا کې ستر سلطنتونه ګڼل کېدل، له مریانو څخه د ځمکو په کښت، پوځ او حکومت کې کار اخیستل کېده. هغوی دا کار د افریقا په شمال کې له اسلامي هېوادونو څخه زده کړی و.

د اولسمې پېړۍ په لومړیو کې د کارابین په مستعمرو کې د ګنیو د تولید زیاتوالي د مریانو نړیوال تجارت پراخ او په افریقا کې یې د مریانو ارزښت په بېساري ډول لوړ کړ. په شپاړسمه پېړۍ کې په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اتلانتیک سمندر کې شاوخوا ۳۰۰،۰۰۰ مریان وپلورل شول. دغه مریان تر ډېره له مرکزي افریقا څخه راوستل کېدل او په دغه تجارت کې کانګویانو او پرتګالیانو چې د لوندا په لرې جنوب کې مېشت وو، مهمه رول درلود. په دې موده کې له افریقا هاخوا د مریانو د سوداګرۍ حجم تر دې هم لوی و او احتمالا شاوخوا ۵۵۰،۰۰۰ افریقایان د مریانو په توګه د دې لویې وچې شمال ته ولېږدول شول. په اولسمه پېړۍ کې وضعیت معکوس شو. شاوخوا ۱،۳۵۰،۰۰۰ افریقایان په اتلانتیک کې د مریانو په توګه وپلورل شول چې لویه برخه یې امریکا ته ولېږدول شول. په اتلسمه پېړۍ کې د مریانو د تجارت په شمېر کې یو بل هیښوونکی بدلون تر سترګو کېږي. په دې موده کې د اټکل له مخې له افریقا څخه شاوخوا ۷۰۰،۰۰۰ او له اتلانتیک څخه شاوخوا ۶ میلیونه مریان د نړۍ بېلابېلو سیمو ته لېږدول شوي دي. که په افریقا کې د مریتوب د سوداګرۍ ټولې شمېرې او ارقام سره راټول کړو، ټولټال نږدې ۱۰ میلیونه افریقایان له دې وچې څخه بهر لېږدول شوي دي. ۱۴ مه نقشه په بېلابېلو افریقایي هېوادونو کې د مریانو د سوداګرۍ کچه په ډاګه کوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د اوسنیو دولتونو کښل شویو پولو ته په کتو، دا نقشه مونږ ته د ۱۴۰۰ او ۱۹۰۰ میلادي کلونو ترمنځ په افریقا کې د مریانو د سوداګرۍ حجم ښیي. په تور رنګ ښودل شویو سیمو کې د مریانو سوداګري زیاته وه. د مثال په توګه؛ په انګولا، بنین، ګانا او توګو کې د ټولو مریانو د صادراتو کچه په ۱۴۰۰ کال کې د هغوی له نفوس څخه ډېر وه. په غربي ساحل او مرکزي افریقا کې د مریانو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اروپایي سوداګرو ناڅاپي حضور پر افریقایي ټولنو بدلوونکي اغېزې وښندلې. هغه په لوی شمېر وسلې او مهمات چې اروپایانو له مریانو سره تبادله کول، جګړې او نښتې لا پراخې کړې. په ۱۷۳۰ کال کې یوازې د لوېدیځې افریقا سواحلو ته هر کال نږدې ۱۸۰،۰۰۰ میله ټوپکې واردېدې او له ۱۷۵۰ څخه د نولسمې پېړۍ تر لومړیو پورې یوازې برېټانویانو په کال کې د ۲۸۳،۰۰۰ او ۳۹۴،۰۰۰ ترمنځ ټوپکونه پلورل. برېټانویانو دغه راز د ۱۷۵۰ او ۱۸۰۷ کلونو ترمنځ له ۹۱،۰۰۰ کیلو ګرامه سرب سره ۲۲،۰۰۰ ټنه باروت وپلورل چې په کال کې په اوسط ډول ۳۸۴،۰۰۰ کیلو ګرامه کېږي. په جنوبي سیمو کې هم دا تجارت په لویه کچه دود و. د کانګو پاچاهۍ په شمال کې د لوانګو په ساحل کې اروپایانو په کال کې شاوخوا ۵۰،۰۰۰ ټوپکونه خرڅول. په دې جګړو او شخړو کې نه یوازې زرګونه انسانان ووژل شول، بلکې په افریقا کې یې د بنسټونو د پراختیا یو جلا مسیر رامنځته کړ. تر موډرن یا نوي عصر مخکې افریقایي ټولنې د ایروشیا په پرتله له لږ سیاسي مرکزیت څخه برخمنې وې. په دې سیمه کې زیاتره کوچني حکومتونه وو چې ځمکې او سرچینې یې ټولې د قبایلي مشرانو او پاچاهانو په لاس کې وې. دلته هم د سومالیا په څېر هېڅ ډول سیاسي سلسله مراتب نه وو. د مریانو تجارت د دوو متناقضو سیاسي پروسو د رامنځته کېدو سبب شو. لومړی؛ اکثریت حکومتونه له هماغه پیله د استبداد خوا ته لاړل او پر یوه هدف یې تمرکز وکړ: د مریانو نیول او پر اروپایانو یې پلورل. دویم؛ جګړې او مریتوب د افریقا په صحرا کې هر ډول نظم او د حکومتونو مشروع قدرت له منځه یووړل. پر جګړې سربېره، د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یو لړ نورو نښتو او یرغلونو په پایله کې هم مریان نیول کېدل. قانون هم د مریانو د پیدا کولو لپاره وسیله وګرځېده. دا مهمه نه وه چې مجرم یا تورن څه ډول جرم کړی، بلکې د ټولو سزا مریتوب و. انګرېز سوداګر فرانسیس مور چې په ۱۷۳۰ مه لسیزه کې د افریقا د لوېدیځ په سېنا ګامبیا کې یې وضعیت له نږدې لیدلی و، لیکي:«د مریانو تجارت ته په پام د ټولو جرمونو جزا مریتوب وټاکل شوه، دې کار یوه ګټه درلوده، هغه دا چې د جرایمو سزا یې سخته کړه، نه یوازې د قتل، غلا او جنسي تېري د مجرمینو لپاره سزا مریتوب وټاکل شوه، بلکې د عادي جرمونو لپاره هم ورته سزا عملي کېده.»

ټولو بنسټونو، ان دیني بنسټونو هم د مریانو نیولو او پلورلو ته مخه کړه، چې د نایجریا په سوېل اروچوکوا کې یو مشهور کاهن یې ښه مثال دی. د دې سیمې د خلکو ترمنځ باور دا و چې دغه کاهن د دوی د معبود په استازیتوب چې د ایجاو، ابیبیو او وایګبو ځایې قومونو ته یو منلی او سپېڅلی مقام و، خبرې کوي. د شخړو او ستونزو د حل لپاره به خلک همدغه کاهن ته ورتلل. د کاهن د لیدو لپاره اروچوکوا ته تلونکي کسان اړ وو چې له ښاره لاندې تنګې درې ته چې سیند پکې بهېده، ورښکته شي او بیا د غره په لوړه برخه کې هغه سوري ته ورشي چې کاهن په کې اوسېده، دلته د کاهن په مخ کې د انسان د سر کوپړۍ کتار ایښې وې. د کاهن کشیشانو په اروچوکوا کې د مریانو له سوداګرو سره په ګډه د کاهن پرېکړې عملي کولې، دغه پرېکړې د کاهن له لوري د انسانانو «خوړل» و، یعنې داسې چې هغوی د کاهن تر سوري لاندې د سیند هغې برخې ته رهنمایي کېدل چې د اروپایانو کښتۍ ولاړې وې. دغې چارې چې د مریانو د نیولو او ښکار کولو لپاره یې ټول ارزښتونه او قوانین تر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پښو لاندې کول، پر سیاسي مرکزیت یا سنټرالیزېشن ورانوونکې اغېزې وکړې. دغه پروسه حتی د نایجیریا په ځینو سیمو کې د ځواکمنو دولتونو د رامنځته کېدو لامل شوه، چې د جوړېدو لومړنۍ انګېزه یې د مریانو ښکار و. په خپله د کانګو پاچاهي ښایي لومړنی افریقایي دولت و، چې د ځینو بدلونونو په پایله کې پر یوه مریتوب لرونکي دولت بدل شو، چې بالاخره د کورنیو جګړو په نتیجه کې ړنګ شو. د افریقا په لوېدیځ کې نور مریتوب لرونکي حکومتونه هم را و ټوکېدل، چې په نایجیریا کې د اویو، په بنین کې د داهومي او په ګانا کې اسانتي دولتونه وو. مثلاً؛ د اولسمې پېړۍ په نیمایي کې د اویو حکومت د قلمرو پراخېدو د نایجیریا په ساحل کې د مریانو د سوداګرۍ له پراخېدو سره نېغه اړیکه لرله. دغه حکومت په نظامي برخه کې پر یوه نوښت لاس پورې کړ؛ داسې چې له شمالې یې اسونه وارد کړل او د مخالفینو د ځپلو لپاره یې پر اسونو سمبال یو پیاوړی پوځ جوړ کړ. اویو حکومت دغه راز د سوېل او د ساحلي سیمو په لور د پرمختګ پرمهال د لارې په اوږدو کې خواره واره کورواکې واکمنۍ ړنګې او هلته مېشت وګړي یې د مریانو په توګه ونیول او ویې پلورل. اویو د ۱۶۹۰ او ۱۷۴۰ کلونو ترمنځ مرکزي سیمې چې وروسته د «مریانو ساحل» په نوم ونومول شوې، په خپله ولکه کې راوستلې. د اټکل له مخې د ۸۰ او ۹۰ سلنې ترمنځ هغه مریان چې په دې ساحل کې پلورل شوي وو، په جګړه کې نیول شوي کسان وو. لږ وړاندې په لوېدیځ کې د سرو زرو په ساحل کې چې اوس مهال د ګانا (غنا) په نامه یادېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د جګړې او د مریانو د سوداګرۍ ترمنځ یو بل هیښوونکی تړاو لیدل کېږي. له ۱۷۰۰ کال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وروسته د اسانتي حکومت هم د اویو په څېر له داخله خپل قلمرو تر ساحلي سیمو پورې وغځاوه. د اسانتي د پراختیا غوښتنې دغې تګلارې د اکان په نامه جګړو ته لار هواره کړه چې په پایله کې په دې سیمه کې خپلواک حکومتونه یو په بل پسې سقوط شول او وروستی حکومت «ګیامان» و چې په ۱۷۶۷ کې رنګ شو. د اټکل له مخې د ۱۷۵۰-۱۷۰۰ کلونو ترمنځ د سرو زرو له ساحله ۳۷۵،۰۰۰ مریان بهر ته صادر شوي وو، چې ټول یې د ګیامان جګړو کې نیول شوي اسیران وو. دغه بشري ناورین ښایي تر ټولو ډېر اغېز پر نفوس کړی وي. ستونزمنه ده چې له نوي یا مودرن عصر څخه مخکې د افریقا د نفوس په اړه کره احصایه ترلاسه کړو، خو یو شمېر پوهانو د افریقا پر نفوس د مریتوب د سوداګرۍ اغېزې څېړلې دي. تاریخ لیکوال «پاتریک مونینګ» اټکل کوي چې د افریقا په لوېدیځ او منځني لوېدیځ سیمو کې چې تر ټولو ډېر مریان یې صادرول، د اتلسمې پېړۍ په لومړیو کې د ۲۰ او ۲۵ میلیونو ترمنځ انسانانو ژوند کاوه. مونینګ د فرضیې په توګه لیکي چې که له اتلسمې پېړۍ څخه د نولسمې پېړۍ تر نیمایي پورې له مریانو پرته د یادو سیمو نفوس هر کال سم نیمایي وده کړې وي، نو د اټکل له مخې په ۱۸۵۰ کال کې به د دې سیمې نفوس له ۴۶ څخه تر ۵۳ میلیونو پورې وو. خو د کره شمېرو له مخې اصلي نفوس د دې نیمایي وو. دغه ژور توپیر یوازې له دې امله نه و چې ګڼې د ۱۸۵۰-۱۷۰۰ ترمنځ له دې سیمې شاوخوا ۸ میلیونه مریان بهر ته صادر شوي وو، بلکې د مریانو د نیولو په موخه په داخلي جګړو کې په میلیونونو نور انسانان هم ووژل شول. پر دې سربېره، په افریقا کې مریتوب او د مریانو تجارت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کورنی ژوند، کلتور او د دودونو پروسه اغیزمنه کړه او همدارنګه ښایي د زېږون کچه یې هم راټیټه کړې وي.

د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې په برېتانیا کې د نامتو څېړې «ویلیم ویلبرفورس» په مشرۍ د مریانو سوداګرۍ د بندېدو په موخه پیاوړی خوځښت پیل شو. د مریتوب د بندېدو پلویانو له څو پر له پسې ماتو وروسته بالاخره په ۱۸۰۷ کال کې پارلمان دې ته اړ کړ چې د یوه قانون په تصویبېدو سره د مریانو تجارت منع اعلان کړي. کال وروسته په متحده ایالتونو کې هم ورته پرېکړه وشوه. برېتانیا په دې برخه کې نور پاخه ګامونه هم واخیستل او د مریانو د سوداګرۍ د مخنیوي په موخه یې په اتلانتیک سمندر کې سمندري ګارډ یا ساتونکي ځای پر ځای کړل. د مریتوب ملغا پرېکړې کلونه وخت نیوه، چې عملي بڼه پیدا کړي او د برېتانوي امپراتورۍ په قلمرو کې دغه پرېکړه ایله تر ۱۸۳۴ کال پورې عملي شوه. که څه هم په ۱۸۰۷ کال کې د برېتانیا پارلمان تر پرېکړې وروسته د افریقایي مریانو تجارت ته نړیواله تقاضا کمه شوه، خو دا په دې معنا نه وه چې له دې سره پر افریقایي ټولنو او بنسټونو د مریتوب اغیزې هم په جادویي ډول له منځه لاړې. په افریقا کې زیاتره دولتونه د مریتوب پربنسټ رامنځته شوي وو او د برېتانیا له لورې د دې تجارت بندولو نه شوای کولای چې وضعیت بدل کړل. پر دې سربېره، د افریقا دننه هم مریتوب پر یوې مروجې پدیدې بدل شوی و. دغه وضعیت نه یوازې له ۱۸۰۷ کال مخکې بلکې تر دې وروسته هم د افریقا د پرمختیا مسیر له نا څرګند برخلیک سره مخ کړ. د مریتوب پر ځای «مشروع تجارت»؛ دا شعار د مریانو له سوداګرۍ جلا د نویو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افریقایي محصولاتو او تولیداتو لپاره کارول کېده. په دې محصولاتو کې بادام او د هغه غوړي، ممپلي، عاج، ربړ او عربي کنډ شامل وو. کله چې د صنعتي انقلاب د پراخېدو له امله په اروپا او شمالي امریکا کې د خلکو د عوایدو کچه لوړه شوه، د افریقا دغو استوایي محصولاتو ته تقاضا هم لوړه شوه. افریقایي ټولنو چې څه ډول د مریانو له تجارت نه استفاده وکړه، له مشروع تجارت سره یې هم ورته عمل وکړ، خو هغوی دا کار په یو نا اشنا بڼه ترسره کاوه، داسې چې تر دې مخکې مریتوب د ژوند یو ډول ګڼل کېده، خو دا چې د مریانو اخیستو ته بهرنۍ تقاضا په ناڅاپي ډول را ولوېده او ځانګړې توګه په اروپا کې د مریانو د پلور مارکېټ سقوط شو، اوس هغوی باید څه کړي وای؟ ځواب یې ډېر اسانه دی: دغه مریان په افریقا کې د مشروع محصولاتو په شمول د سوداګریزو توکو په تولید کې بېګار ته سوق کېدل. په دې اړه یو ژوندی مثال د اوسنۍ ګانا په اسانتي سیمه کې موندلی شو. دلته تر ۱۸۰۷ کال وړاندې امپراتور د مریانو په ښکار او صادرولو بوخت و، هغه به چې مریان ونیول، بیا به یې د خرڅلاو لپاره د کیپ او المینا په سواحلو کې سترو کلاګانو ته راوستل. خو په ۱۸۰۷ کال کې د مریانو پر تجارت تر بندیز وروسته، د اسانتي واکمنان د خپل اقتصاد د بیا تنظیم په فکر کې شول. بیا هم مریتوب پای ته ونه رسېد، بلکې مریان په سترو کروندو کې، لومړی د کوماس پلازمېنې په شاوخوا سیمو او بیا وروسته په ټوله امپراتورۍ کې کارونو ته وګومارل شول. له هغوی څخه نه یوازې د سرو زرو او د کولا په تولید کې، بلکې د هغو په لېږدولو کې هم ترې کار اخیستل کېده؛ ځکه چې په اسانتي سیمه کې په ټرانسپورټ کې له څرخ څخه استفاده نه کېده. په لېرې ختیځ کې هم ورته وضعیت و. مثلاً؛ په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

داهومي کې پاچا د 'ویدا' او 'پورتو نووو' په ساحلي بندرونو کې د بادامو سترې کروندې لرلې، چې کارګر یې ټول مریان وو. د مریانو د سوداګرۍ په بندېدو سره په افریقا کې یوازې د مریتوب بڼه بدله شوه، داسې چې تر دې وروسته له مریانو څخه د امریکا او اروپا پر ځای په خپله په افریقا کې کار اخیستل کېده.

هغه سیاسي بنسټونه چې د دوو پېړیو په ترڅ کې د مریانو د سوداګرۍ په موخه ډیزاین شوي وو، په خپل ځای پاتې شول. مثلاً؛ اویو چې په نایجیریا کې یوه لویه پاچاهي وه، د ۱۸۲۰-۱۸۳۰ لسیزو ترمنځ له منځه لاړه. د دې پاچاهۍ د ړنګېدو لامل کورنۍ جګړې او په سوېل کې د یوروبا د دولت-ښارونو لکه ایلورین او ابادان رامنځته کېدل و، چې په مستقیم ډول د مریانو په سوداګرۍ کې بوخت وو. په ۱۸۳۰ مه لسیزه کې د اویو پلازمېنه لوټ شوه او د یوروبا او داهومي حکومتونه پر یو بل د ولکې ټینګولو لپاره په خپلو کې سره ونښتل. هغوی د نولسمې پېړۍ تر نیمایي پورې په خپلو کې دوامداره جګړې وکړې چې دغو جګړو د مریانو په لویه پیمانه تولید له ځان سره درلود. له دې سره جوخت پر مریتوب د مجرمینو د تورنېدو وضعیت هم بدلون وموند. د نایجیریا په یو شمېر برخو کې انسان تنبستونه پر یوې داسې ننګونې بدله شوه چې والدینو به د یرغمل نیونې له وېرې خپلو بچیانو ته بیرون د ګرځېدو اجازه نه ورکوله. په پایله کې په نولسمه پېړۍ کې د دې پر ځای چې په افریقا کې مریتوب محدود شي، لیدل کېږي چې دغه پدیده نوره هم پراخه شوه. که څه هم په دې اړه کره شمېرې پیدا کول ستونزمن دي، خو له سیلانیانو او سوداګرو څخه په لاس راغلي اسناد ښیي چې د افریقا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په لوېديځ کې د اسانتي او داهومي په پاچاهيو او د يوروبا په دولت – ښارونو کې له نيمايي زيات وګړي مريان وو. په دې اړه تر ټولو کره معلومات د فرانسوي استعمار پرمهال له لوېديځ سوډان او د ختيځې افريقا تراړې څخه، چې له سينګال څخه د مالي او بورکينا فاسو له لارې تر نايجر او چاد پورې سيمې په ځان کې رانغاړي، موږ ته په لاس راغلي دي. په ۱۹۰۰ م کال کې د دې سيمې ۳۰ سلنه وګړي په مريتوب اخيستل شوي وو. لکه څرنګه چې د «مشروع تجارت» پيل و نه شوای کولای چې په دې لويه وچه کې مريتوب ته د پای ټکی کېږدي. دغه راز د «افريقا پر سر سيالۍ» هم چې د دې سيمې رسمي استعمار ته يې لار هواره کړه، و نه شوای کولای چې دغه پديده ورکه کړي. دلته اروپاييانو د خپل راتګ لپاره دا پلمه کوله چې د مريتوب پرضد مبارزه کوي، خو حقيقت بل څه و. د افريقا په لويه برخه استعمار ځپلې سيمه کې مريتوب ان تر شلمې پېړۍ پورې دوام وکړ.مثلا، په سيريليون کې مريتوب په ۱۹۲۸ کال کې پای ته ورسېد؛ په داسې حال کې چې د دې هېواد پلازمېنه «ازاد ښار» د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کې د هغو مريانو لپاره د امنځای په توګه غوره شوی و، چې له امريکا څخه راګرځول کېدل. وروسته دغه ښار د مريانو ضد سمندري ځواکونو پر اډې او د ازادو مريانو لپاره پر نوي هستوګنځي بدل شو. هغه کښتۍ چې مريان يې د خرڅلاو لپاره لېږدول، د برېټانيا سمندري ځواکونو له لوري نيول کېدې او نيول شوي مريان به د ازاد ژوند لپاره د سيريليون ازاد ښار ته راوستل کېدل. خو له دې نمايشي اقداماتو سره سره، په سيريليون کې د مريتوب بندېدو ۱۳۰ کاله وخت ونيوه. دغه راز د سيريليون په سوېل کې په ۱۸۴۰ مه لسيزه کې په امريکا کې د ازادو شويو مريانو لپاره د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لیبریا په نامه یو بل ښار هم جوړ شو. دلته هم تر شلمې پیړۍ پورې مریتوب روان و. د اټکل له مخې په ۱۹۶۰ مه لسیزه کې یو پر څلورمه برخه کارګر په بېګار اخته وو او مریانو ته ورته ژوند یې درلود. د مریانو د تجارت پر اساس جوړو شویو بنسټونو ته په پام، د صنعتي کېدو بهیر د افریقا د جنوب صحرا ته ونه غځېد او دغه سیمه په دوامداره رکود کې پاتې شوه.

دوه ګونی اقتصاد

د «دوه ګوني اقتصاد» موډل په لومړي ځل په ۱۹۵۵ کال کې د «ارتر لویس» له لوري وړاندې شو، چې د هغه پر بنسټ د ټولنیزو علومو زیاتره پوهان د لږ پرمختللو هېوادونو « Less Developed countries» اقتصادي ستونزې تحلیلوي. د لویس په باور ډېری لږ پرمختللي او وروسته پاتې هېوادونه دوه ګونی اقتصادي جوړښت لري چې پر عصري او سنتي برخو وېشل شوي دي. عصري برخه د ښاري ژوند، نوي صنعت او د پرمختللې ټکنالوژۍ له مخې پېژندل کېږي. په دودیزه «سنتي» برخه کې بیا کلیوالي ژوند، کرنه او وروسته پاتې بنسټونه او ټکنالوژي شامل دي. په وروسته پاتې کرنیزو بنسټونو کې د ځمکو اشتراکي مالکیت سیستم چلېږي، چې خصوصي مالکیت ته په کې اجازه نه شته. د لویس په وینا په دودیز اقتصاد کې د کاري ځواک کارونه غیر موثره ده او که دغه ځواک عصري اقتصاد ته ځانګړی شي، نو د کلیوالي یا دودیز اقتصاد په تولید کې به کموالی را نه شي. د اقتصادي پراختیا د پوهانو په باور چې وړاندیزونه یې د لویس پر نظریاتو ولاړ دي؛ د «پراختیایي ستونزو» د حل لپاره باید له دودیز سکتور څخه کارګر، سرچینې او کرنه را بهر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او هغه دې په عصري سکتور کې صنعت او ښارونو ته ځانګړي شي. لویس د اقتصادي پراختیا په برخه کې د خپلو خدمتونو له امله په ۱۹۷۹ کال کې د نوبل جایزه هم ترلاسه کړه. د دوه ګوني اقتصاد د پېژندنې په برخه کې د لویس او د اقتصادي پراختیا د نورو پوهانو نظریات سم وو. سوېلي افریقا هغه څرګنده بېلګه وه چې اقتصاد یې له وروسته پاتې والي او بېوزلۍ سره مل پر دودیزې او له هوساینې او تحرک سره مل پر عصري برخو وېشل شوی و. د لویس د دوه ګوني اقتصاد نښې حتی اوس هم د سوېلي افریقا په ځینو برخو کې لیدل کېږي. که د دې هېواد د کوازولو- ناتال ایالت او د ختیځ کېپ ایالت د ټرانسکي سیمې ترمنځ د پولې په اوږدو کې وګرځئ، نو دغه توپیر په ښه توګه احساسولی شئ. دغه پوله د «Kei» په نامه د ستر سیند په اوږدو کې پرته ده. د سیند ختیځ لور ته په کوازولو کې د ساحل په اوږدو کې ښکلې دنګې مانۍ او کورونه جوړ شوي دي. دا سیمه د ګنیو زړه راښکونکو شنو کروندو پوښلې ده، ښکلي سړکونه لري او د هوساینې نښې پکې له ورایه ښکاري. خو د سیند بلې غاړې ته چې ګورې، ته به وایې چې یوه جلا نړۍ او یو جلا هېواد دی، دا په پراخه کچه ویجاړه سیمه ده، د زرغونو ځمکو پر ځای په کې رژېدلي زېړ رنګه بوټي لیدل کېږي او دا یوه بشپړه ځنګلي سیمه ښکاري. خلک د عصري کورونو پر ځای په کوډلو کې ژوند کوي او تر شنه اسمان لاندې په نغري کې پخلی کوي. دلته خلک یو بشپړ دودیز یا سنتي ژوند لري، له هغه ژوند سره د ځمکې او اسمان هومره توپیر چې د سیند د ختیځې برخې اوسېدونکي یې لري. اوس نو د دې وضعیت په لیدو دې پوښتنې ته هېڅ ځای نه پاتې کېږي چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دې ژورو توپیرونو ریښه چېرته ده؟ ځواب یې ساده دی: د سیند دواړو غاړو ته په شته اقتصادي بنسټونو کې!

په ختیځ کې د ناتال اوسېدونکي له خصوصي مالکیت، کارنده قضایي سیستم، پرانېستي بازارونو، تجارتي کرنې او صنعت څخه برخمن دي، خو په لوېدیځ یعنې په ټرانسکي کې حتی تر دې وروستیو پورې هم د ځمکو اشتراکي مالکیت سیستم چلېده او واک په دودیز ډول د قبایلي مشرانو په لاس کې و. د لویس د دوه ګوني اقتصاد له مخې، د ناتال او ټرانسکي ترمنځ توپیر د سوېلي افریقا د پراختیا ستونزه انځوروي. که لږ نور هم وړاندې د موضوع تل ته لاړ شو، نو و به ګورو چې یو وخت ټوله سوېلي افریقا د ټرانسکي په څېر بېوزله وه. سوېلي افریقا یو وخت له سختې بېوزلۍ، زړو اقتصادي بنسټونو، زړې او وروسته پاتې ټکنالوژۍ او پر چارو د قبایلي مشرانو له واک څخه کړېده. اقتصادي پراختیا باید په دې معنا وي چې ټرانسکي بالاخره باید پر ناتال بدل شي. دا لیدلوری ډېر حقایق له ځان سره لري، خو دا منطق چې دوه ګونی اقتصاد ولې وجود لري او له عصري یا مودرن اقتصاد سره یې اړیکه څه ده، له پامه غورځوي. د ټرانسکي وروسته پاتې والی د افریقا د وروسته پاتې والي یوازینی میراث نه دی. د ناتال او ټرانسکي ترمنځ دوه ګونی اقتصاد نوې خبره ده او په هېڅ ډول طبیعي پېښه نه شي ګڼلای. په سوېلي افریقا کې دغه وضعیت سپین پوستو واکمنانو رامنځته کړ. هغوی دغه کار د خپل تجارت لپاره د ارزانه کارګرو د چمتو کولو او د تور پوستو افریقایانو د سیالۍ د مخنیوي په موخه وکړ. دوه ګونی اقتصاد د وروسته پاتې والي او بېوزلۍ یو بل مثال دی، چې یوه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

طبیعي پدیده یې نه شو ګڼلی. لکه څرنګه چې وروسته به ووینو، سوېلي افریقا او بوتسوانا تر ډېره د مریانو د تجارت او د دې تجارت پر سر د کورنیو جګړو له ورانوونکو اغېزو خوندي پاتې شول. له اروپایانو سره د سوېلي افریقایانو لومړنۍ اړیکه هغه وخت جوړه شوه، کله چې د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ په ۱۶۵۳ کال کې د اوسني کیپ ټاون بندر په ټیبل خلیج کې یوه اډه جوړه کړه. هغه مهال د سوېلي افریقا په لوېدیځ کې نفوس ډېر لږ و او خلک یې د خوی خوی «Khoikhoi» په نامه یادېدل چې زیاتره یې ښکاریان وو. په ختیځ کې چې اوسمهال سیسکي او ټرانسکي موقعیت لري، ګڼ مېشته سیمه وه چې اوسېدونکو یې په کرنه کې ځانګړی مهارت درلود. هغوی په لومړي سر کې له هالنډي استعمارګرو سره نه کومه معامله لرله او نه د مریتوب په معامله کې ښکېل و. د جنوبي افریقا ساحل د مریانو بازار سره کومه اړیکه نه لرله او د سیسکي او ټرانسکي سیمو اوسېدونکي چې د ژوسا په نامه یادېدل، له دغه ساحله دومره لرې ول چې د هېڅا پام ورته نه کېده. په پایله کې دغه ټولنې له هغو اغېزو خوندي پاتې شوې، چې لوېدیځه او مرکزي افریقا یې سخته زیانمنه کړه. په نولسمه پېړۍ کې د دې سیمو انزوا پای ته ورسېده. د سوېلي افریقا ښکلې او له ناروغیو پاکه هوا د اروپایانو لپاره زړه راښکونکې وه. مثلا؛ د لوېدیځې افریقا برعکس، سوېلي افریقا ملایمه هوا لرله او دلته د ملاریا او زېړې تبې په څېر استوایي ناروغۍ چې د افریقا زیاتره سیمې یې د سپین پوستو پر هدیړې بدلې کړې وې او د هغوی د اوسېدو پر وړاندې یې خنډونه جوړ کړي وو، نه وې. سوېلي افریقا د اروپایي ښکېلاکګرو لپاره مناسب ځای و. کله چې د ناپیلیوني جګړو پرمهال انګرېزانو د کیپ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټاون سیمه له هالنډیانو څخه ونیوله، دغې سیمې ته د اروپایانو د راتګ لړۍ پراخه شوه او دا پېښه د ژوسا په نامه د جګړو لامل شوه. سوېلي افریقا ته د بهرنیانو د ورتګ او نفوذ لړۍ هغه وخت پراخه شوه، کله چې په ۱۸۳۵ کال کې د «افریکنرس یا بویرس» په نامه مشهورو هالنډیانو له کیپ ټاون او د برېټانیا تر کنټرول لاندې ساحلي سیمو څخه د کوچېدو اوږده لړۍ پیل کړه. افریکنرس یا هالنډ توکمه افریقایانو په سوېلي افریقا کې د «ازاد نارنجي» او «ټرانسوال» په نامه دوه خپلواک ایالتونه ځان ته جوړ کړل. د سوېلي افریقا د پراختیا دویم پړاو په ۱۸۶۷ کال کې په کیمبرلي کې د الماسو او په ۱۸۸۶ کال کې په جوهانسبورګ کې د سرو زرو د بډایه کانونو له کشف وروسته پیل شو. دغو بډایه زېرمو برېټانیا دې ته وهڅوله چې سوېلي افریقا په خپله ولکه کې واخلي. ازاد نارنجي او ټرانسوال ایالتونه د برېټانویانو پرضد پاڅېدل او له ۱۸۸۰ څخه تر ۱۸۸۱ او بیا له ۱۸۹۹ څخه تر ۱۹۰۲ کلونو پورې د دواړو لورو ترمنځ د بویر په نامه جګړې وشوې. برېټانویان په دې جګړه کې بریالي شول او د افریکنس (هالنډیانو) ایالتونه یې په کیپ او ناتال ولایتونو کې مدغم کړل، تر دې چې په ۱۹۱۰ کال کې د سوېلي افریقا اتحاد رامنځته شو. د برېټانویانو او هالنډیانو ترمنځ له جګړې ور هاخوا، د کانونو پر استخراج ولاړ اقتصاد او د اروپایي کډوالو سېل، د سیمې پر پراختیا نورې ضمني اغېزې هم وکړې. تر ټولو مهمه دا چې یادو کډوالو د خوراکي توکو او نورو کرنیزو تولیداتو ته تقاضا لوړه کړه. دغې تقاضا د سوېلي افریقا د اصلي اوسېدونکو یا بومي وګړو لپاره د کرنې او سوداګرۍ په برخه کې نوي اقتصادي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فرصتونه وزېږول. د کالين باندې په نامه مورخ ليکي چې په سيسکي او ټرانسکي کې بومي وګړو د يادو اقتصادي فرصتونو پر وړاندې چټک غبرګون وښود. ان په ۱۸۳۲ کال کې د کانونو تر کشف مخکې په دې سيمه کې نوي اقتصادي تحرک او نويو مصرفي توکو ته د افريقايانو تقاضا- چې دغې سيمې ته د اروپايانو د راتګ لامل ګڼل کېږي- د مواروين په نوم د يوه مذهبي مبلغ پام ځان ته ور اړولی و. هغه ليکي: «هغوی د دغو توکو چمتو کولو ته منتظر دي... څو خپل مزد واخلي او بيا په دې پيسو جامې، بېل، سپاره، ګاډۍ او نور د اړتيا وړ توکي وپېري.»

مدني کمېشنر جان همينګ په ۱۸۷٦ کال کې د سيسکي فينګولنډ سيمې ته ورغلی و، هغه په خپل يادښت کې ليکي:«زه هغو پرمختګونو چې په وروستيو څو کلونو کې د فينګويانو له لوري ترسره شوي وو، ډېر هيبښ کړم...هر چېرته چې تللم له خښتو او ډبرو جوړې جونګړې او کورونه به مې تر سترګو کېدل. څو ځايه مې لوی کورونه وليدل چې له خښتو جوړ شوي وو... هلته د مېوو ونې کرل شوې وې، هر چېرته روانې اوبه بهېدې او چېرته چې اوبه وې، هلته ځمکې هم کرل کېدې. په ځمکو کې له سپارې څخه کار اخيستل کېده، د غونډيو له لمنو د غرونو تر څوکو پورې کښت کېده. د کښت وړ ځمکو پراخوالي هيبښ کړی وم، تر اوسه مې دومره اباده او پراخه ځمکه نه وه ليدلې.»

د افريقا لويې وچې د نورو سيمو په پرتله، دلته په کرنه کې له سپارې څخه استفاده نوې خبره وه؛ خو کله چې دا زمينه برابره شوه، معلومېدل چې افريقايي کروندګر له دې ټکنالوژۍ څخه ګټې اخيستنې ته لېواله وو. هغوی دغه راز د اوبو لګونې او د ګاډۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جوړونې په برخه کې پانګونې ته لېواله وو. د کرنیز اقتصاد په غوړېدو سره، سختو قبیلوي بنسټونو په انزوا پیل وکړ. د مالکیت حقونو په برخه کې د بدلون په اړه ډېر شواهد شته. اومزیم کولو چې د ټرانسکي د ګریکوالنډ په ختیځ کې قاضي و، په ۱۸۷۹ کال کې په خپل یوه یادښت کې لیکي:«د ځمکو د اخیستو لپاره د ځایي خلکو لېوالتیا ورځ تر بلې ډېرېږي- هغوی تر اوسه ۳۸،۰۰۰ ایکره ځمکه پېرلې ده.» نوموړي درې کاله وروسته بیا ولیکل چې نږدې ۸۰۰۰۰ افریقایي کروندګرو په همدې سیمه کې ۹۰،۰۰۰ ایکره ځمکه اخیستې او کار یې پرې پیل کړی دی. که څه هم افریقا د صنعتي انقلاب په پراو کې نه وه، خو رښتیني بدلونونه پر لاره و. پر ځمکو د مالکیت حقونو خوندیتوب د قبایلي مشرانو ځای ځایګی کمزوری کاوه او نویو کسانو ته یې د ځمکو د اخیستو او د ثروت د تولید چانس په لاس ورکاوه. دا هغه بدلون و چې تر دې وړاندې څو لسیزې مخکې یې تصویر هم نه کېده. دا کار همدا راز ښیي چې د استعماري بنسټونو او استبدادي اداري نظامونو سقوط څنګه کولای شي چې نوې چټکه اقتصادي وده وزېږوي. په سیسکي کې د ستېفن سونجیګا په نامه د یوه بېوزله کروندګر کیسه دا واقعیت په ښه توګه څرګندوي. سونجیکا په ۱۹۱۱ کال کې په خپله وینا کې وویل: کله مې چې په لومړي ځل هوډ وکړ چې ځمکه اخلم، پلار مې راته وویل:«ځمکه اخلې؟ ځمکه څنګه اخیستی شې؟ ته نه پوهېږې چې دا ټوله ځمکه د خدای ده او دا حق یې یوازې قبایلي مشرانو ته ورکړی؟» د سونجیکا د پلار څرګندونې د پوهېدو وړ وې، خو سونجیکا له خپلې پرېکړې پر شا نه شو. هغه په کینګ ویلیم ټاون

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې دنده واخیسته او زیاتوي:«ما یو شخصي بانکي حساب پرانېسته چې خپله سپما پکې خوندي کړم...تر دې پورې چې سپما مې اتیا پونډو ته ورسېده... په دې پیسو مې دوه جوړه غویان، یوه سپاره، یو جغ او نور کرنیز سامان الات واخیستل. زه نه غواړم چې خپلو ملګرو ته جدي سپارښتنه وکړم چې هرو مرو دې د کرنې کسب ته مخه کړي...هغوی باید د ګټور کسب لپاره عصري لارې چارې ولټوي.»

یو ځانګړی سند چې په دې دوره کې د افریقایي کروندګرو هوساینه او اقتصادي خوځښت څرګندوي، د داویس «W. J. Davis » په نامه د یوه مذهبي مبلغ لیک دی چې په ۱۸۶۹ کال کې یې برېتانیا ته استولی و. هغه د خوشالۍ په څرګندولو سره لیکي چې په لانکشایر کې د «نساجانو مرستندویه صندوق» لپاره یې ۴۶ پونډه نغدې پیسې ټولې کړې دي. هغه مهال هوسا افریقایي کروندګرو په برېتانیا کې د نساجۍ له بېوزله کارګرانو سره د صدقې په نوم مرسته کوله. له شک پرته چې دغه اقتصادي پرمختګ او تحرک د قبایلي مشرانو لپاره د زغملو نه و، ځکه هغوی دغه بدلون د خپل واک و ځواک لپاره خطر ګاڼه. قبایلي مشرانو به د ځمکو د بهبود او اصلاح په برخه کې لکه د اوبو لګونې لپاره د کانال کیندنې او د پولې کښلو پر وړاندې مخالفت کاوه. هغوی انګېرلې وه چې دغه اصلاحات د خصوصي مالکیت او د دوی د ټغر ټولېدو پیلامه ده. هغه اروپایان چې د صحنې شاهدان وو، زیاتوي چې سنتي مشران او نور بانفوذه کسان لکه طبیبان او جادوګر هم په افریقایي ټولنه کې په کرنه کې د سپارې کارونې او په تجارت کې د نوې ټکنالوژۍ له کارونې سره مخالف وو. خو په سوېلي افریقا کې د برېتانوي استعمار پرمهال د سیسکي او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټرانسکي ادغام، د دغو قبایلي یا سنتي مشرانو واک کمزوری کړ او د نوي راټوکېدلي اقتصادي پرمختګ پرضد د هغوی مقاومت کافي نه و. د افریقا د اقتصادي پرمختګ لپاره ان نسبي پرانېستو بنسټونو او د مشرانو د واک محدودېدل هم بسنه کوله. خو له بده مرغه چې عمر یې لنډ و او د ۱۸۹۰ او ۱۹۱۳ کلونو ترمنځ دغه بهیر ناڅاپه په ټپه ودرېد او معکوس شو. هغه اقتصادي خوځښت او هوساینه چې افریقایانو په دې پنځوس کلنه دوره کې رامنځته کړې وه، د دوو قوتونو او فکټورونو له لوري ټکنې او له پښو وغورځول شوه: لومړی؛ د اروپایي کروندګرو دښمني وه چې له ځایي وګړو یا بومیانو سره یې سیالي کوله. افریقایي بریالیو کروندګرو د هغو غله جاتو او محصولاتو بیې راټیټې کړې چې اروپایانو هم تولیدول. اروپایانو د دې کار په غبرګون کې د کاروبار له صحنې څخه د افریقایانو په ګوښه کولو لاس پورې کړ. دویم عامل تر دې هم اغېزناک او سخت و. اروپایانو د کان کیندنې په سکتور کې ارزانه کارګرو ته اړتیا لرله او دا هدف یوازې د افریقایانو په ښوزله کولو سره ترلاسه کېدای شو. دا هغه تګلاره وه چې اروپایانو په سوېلي افریقا کې پلي کړه او څو لسیزې پر خپل ځای پاتې وه. د کانونو اتحادیې رییس «جورج البو» هغه اعتراف چې په ۱۸۹۷ کال کې یې د یوه څېړنیز کمېسیون پوښتنو ته په ځواب کې کړی، د ارزانه کارګرو د چمتو کولو په موخه د افریقایانو د ښوزله کولو تګلاره په ښه توګه روښانه کوي. هغه په خپلو خرګندونو کې وایي چې د ارزانه کارګرو د پیدا کولو لپاره به یې کارګرو ته ویل «ستاسو مزد کم شوی دی». نوموړی په دې اړه داسې شاهدي ورکوي:

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمېسیون: فرض کړئ چې کافر «تور پوستي افریقایان» تقاعد او پر کور کېناستل، ایا تاسو موافق یاست چې له دولت څخه د غوښتنې په صورت کې هغوی جبري کار ته وګومارل شي؟

البو: دقیقاً، زه هغوی جبري کار ته رابولم...ولې یو تور باید پرېښودل شي چې وزګار کېني؟ زه فکر کوم یو کافر یا تورپوستی باید کار ته مجبور کړل شي، څو د خپل ژوند لګښتونه پوره کړي.

کمېسیون: که یو څوک له کار پرته ژوند کولای شي، څنګه کولای شئ چې هغه جبري کار ته راوبولئ؟

البو: مالیه تري اخلو...

کمېسیون: یعنې تاسو تور پوستو ته اجازه نه ورکوئ چې ځمکه او جایداد ولري، خو ایا هغوی د سپین پوستو د بډایه کولو لپاره کار ورکړي؟

البو: هغوی باید له خپلو ګاونډیو سره د مرستې لپاره د خپلې برخې کار وکړي.

د ښکېلاکګرو د پورته دواړو تګلارو، یعنې له سپین پوستو کروندګرو سره د تور پوستو د سیالۍ د مخینوي او د ارزان بیه کاري ځواک د تامین په موخه په ۱۹۱۳ کال کې د «بومیانو د ځمکو قانون» تصویب شو. دغه قانون سوېلي افریقا پر دوو برخو ووېشله: عصري شتمنه برخه او سنتي بېوزله برخه، یعنې هغه څه چې د لویس د دوه ګوني اقتصاد پر نظریې د تایید مهر لګوي. دغه قانون حکم کاوه چې د سوېلي افریقا ۸۷ سلنه ځمکه یا اراضي باید اروپایانو ته چې د ټول نفوس ۲۰ سلنه یې جوړول، ورکړل شي او پاتې ۱۳ سلنه د افریقایانو حق کېده. البته تر دې قانون مخکې هم اروپایانو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افریقایانو د ګوښه کولو هڅې پیل کړې وې او هغوی یې په تدریجي توګه ځانګړو شویو کوچنیو او محدودو سیمو ته کډه کړل. خو د ۱۹۱۳ کال قانون په سوېلي افریقا کې وضعیت په بشپړه توګه بدل او د اپارتاید رژیم واکمنېدو ته یې لار هواره کړه. د اپارتاید له مخې تور پوستي له سیاسي او اقتصادي حقونو بې برخې شول، په داسې حال کې سپین پوستي لږکي له دواړو برخمن و. د ځمکو په قانون کې د تور پوستو افریقایانو لپاره ځانګړې سیمې لکه ټرانسکي او سیسکي په پام کې نیول شوې وې، چې وروسته د «the Bantustans» په نامه وپېژندل شوې. ځانګړو سیمو ته د افریقایانو کډه کول په سوېلي افریقا کې د اپارتاید بله ناخواله وه، ځکه چې دغه رژیم ادعا کوله چې د سوېلي افریقا بومي اوسېدونکي د دې سیمې اصلي اوسېدونکي نه دي، بلکې د «بانټو» په نامه هغه خلک دي چې شاوخوا ۱۰۰۰ کاله مخکې د نایجریا له ختیځ څخه دلته کډه شوي دي، له همدې امله دوی په دې خاوره کې د اوسېدو حق نه لري او تر اروپایانو یې ډېر مستحق نه دي. شپاړسمه نقشه د ۱۹۱۳ کال او ۱۹۳۶ کال قوانینو له مخې افریقایانو ته ځانګړې شوې ځمکه په ګوته کوي. په نقشه کې دغه راز د هغو ځمکو د وېش په اړه هم معلومات شته چې له ۱۹۷۰ وروسته په زیمبابوې کې د یوه دوه ګوني اقتصاد په چوکاټ کې وشول- په دیارلسم څپرکي کې به په دې اړه ډېر بحث وکړو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ۱۹۱۳ کال قانون همدارنګه پر تور پوستو بندیز لګولی و، چې د سپین پوستو ځمکې په اجاره نه شي اخیستلی او نه پکې اوسېدلی شي، پرته له دې چې د مزدور په توګه پکې کار وکړي. لکه څرنګه چې د بومیانو په چارو کې سکرتر په دې اړه لیکي:«په راتلونکي کې د دغه قانون عواقب دا وو، چې د اروپایانو او بومي وګړو ترمنځ د ځمکو او محصولاتو په برخه کې د هر ډول راکړې ورکړې مخه ډپ کړي. له بومیانو سره د اروپایانو ټول قراردونه به یوازې د خدمت یا مزدورۍ په برخه کې وي. په دغه ډول قراردادونو کې کار هېڅ داسې کوم قید او محدودیت نه و چې کار مشران دې بومي وګړو ته د کړې خدمت په بدل کې پیسې ور نه کړي او یا په یوه ټوټه ځمکه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې د کړي کار په بدل کې حاصل ورکړي. خو بومیانو یا تور پوستي دا حق نه درلود چې له سپین پوستو ځمکې وپېري.»

په ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰ مه لسیزه کې کله چې پراختیایي اقتصاد د یوې علمي څانګې په توګه د را وټوکېدو او د ارتر لویس نظریات د پراخېدو په حال کې و، په سوېلي افریقا کې د تور پوستو او سپین پوستو د ژوند د سطحې ترمنځ ژور توپیرونه د اقتصاد پوهانو لپاره د دوه ګوني اقتصاد د تیورۍ یو رون انځور و. د اروپایي اقتصاد برخه له ښاري ژوند، لوستي نسل او نوې ټکنالوژۍ څخه برخمنه وه، په داسې حال کې چې اصلي یا بومي وګړو وروسته پاتې او کلیوالي ژوند درلود، بشري ځواک یې ناکاره او د بې سوادۍ کچه پکې خورا لوړه وه. داسې انګېرل کېده چې ګنې دا د وروسته پاتې والی د افریقا ازلي بخت دی. دوه ګونی اقتصاد کومه طبیعي پدیده نه وه، بلکې ریښه یې په اروپایي استعمار کې وه. دا چې د تور پوستو سیمې بېوزله، خلک یې نالوستي او له ټکنالوژۍ ډېرې لرې پاتې وې، لامل یې د استعماري دولت تګلاره وه چې په کانونو کې د ارزانه کارګرو د استخدام لپاره یې تور پوستي له هر ډول حقونو بې برخې کړل. له ۱۹۱۳ کال وروسته، سپین پوستو د تور پوستو ځمکې غصب کړې او هغوی یې ځانګړو سیمو ته کډه کړل، چې ډېرې کوچنۍ وې او د ژوند د چلولو لپاره یې هېڅ سرچینې نه لرلې. د سپین پوستو اروپایانو تګلاره همدا وه چې تور پوستي دې حد ته مجبور کړي، څو د ژوندي پاتې کېدو لپاره په ناچارۍ د سپین پوستو مزدوري وکړي. دغې ناروا تګلارې په خلکو کې اقتصادي انګېزه ووژله او هغه پرمختګونه چې د ۵۰ کلونو په ترڅ کې شوي وو، ټول پر شا وتمبول

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شول. خلکو د ځمکو د اړولو او قولبه کولو لپاره د سپارې پر ځای بېل ته مخه کړه. یوازې اقتصادي انګېزه و نه تروړل شوه، بلکې سیاسي بدلونونو هم معکوس حرکت پیل کړ. د سنتي مشرانو واک چې تر دې مخکې کمزوری شوی و، بېرته تقویه شو، ځکه چې د ارزانه کارګرو په برخه کې د استعماري تګلارې یوه موخه د تور پوستو د خصوصي مالکیت حقونو له منځه وړل و. وضعیت هغه وخت نور هم نازک شو، کله چې په ۱۹۵۱ کال کې حکومت د «بانټو د واکونو قانون» تصویب کړ. د افریقایي کروندګرو د مالکیت حقونو سلب د هغوی د سختې بېوزلۍ سبب شو. دغه کار نه یوازې د یوه وروسته پاتې اقتصاد بنسټ کېښود، بلکې خلک یې داسې بېوزله کړل چې دغه اقتصاد یې لاپسې تقویه کاوه. په ۱۹۱۳ کال کې د بومیانو د ځمکو قانون تر تصویب وروسته، ټرانسکي او سیسکي سیمې تلپاتې اقتصادي ځوړتیا په مخه کړې. د کارګرانو د ګورمانې او استخدام هغه اسناد چې د فرانسس وېلسن په نامه تاریخ لیکونکي ترلاسه کړي، ښیي چې دغه ځوړتیا د سوېلي افریقا د اقتصاد ټولو برخو ته وغځېده. د ۱۹۱۱ او ۱۹۲۱ کلونو ترمنځ د ځمکو قانون او نورو قوانینو تر تصویب وروسته د کان کیندونکو مزد ۳۰ سلنه کم شو. سره له دې چې په ۱۹۶۱ کال کې د سوېلي افریقا اقتصاد نسبتاً دوامداره وده لرله، لا هم د ۱۹۱۱ کال په پرتله کارګرو ۱۲ سلنه لږ مزد درلود. د حیرانۍ خبره نه ده چې سوېلي افریقا په دې موده کې د نړۍ د نابرابرو هېوادونو په کتار کې و. ایا حتی په دغسې شرایطو کې هم تور پوستو افریقایانو حق نه درلود چې په موډرن اروپایي اقتصاد کې پر پښو ودرېږي، کاروبار او تجارت پیل کړي، یا زده کړې وکړي او په کسب و کار بوخت شي؟ دولت تضمین کړې وه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې تور پوستو ته به دا حق نه ورکول کېږي. هېڅ افریقایي حق نه درلود چې ځمکه ولري او د اروپایي اقتصاد تر ولکې لاندې په ۸۷ سلنه ځمکه کې تجارت یا کاروبار پیل کړي. د اپارتاید رژیم پوهېده چې تحصیل کړي او لوستي تور پوستي د دې پر ځای چې په کانونو کې کار وکړي، له دوی سره به په سیالۍ لاس پورې کړي. په ۱۹۰۴ کال کې په کاني اقتصاد کې د اروپایانو لپاره د دندې د ریزروېشن سیستم رامنځته شو. هېڅ تور پوستي حق نه درلود چې په بانکونو، ترکانۍ، د بخار دېګونو جوړولو، د برنزو پروسس، خټګرۍ او .... لېست همداسې غځېږي تر دې چې ان د نجارۍ په دستګاه کې یې د کار کولو حق نه درلود. تور پوستي افریقایان د کانونونو په سکتور کې له هر ډول دندې منع کړل شول. دا د رنګ له مخې پر یوه ټېر بندیز و، چې په سوېلي افریقا کې د اپارتاید ټېرپال رژیم عملي کړی و. د رنګ پر اساس بندیز په ۱۹۲۶ کال کې ټولو اقتصادي برخو ته وغځېد او تر ۱۹۸۰ پورې یې دوام وکړ. حیرانوونکي نه ده چې تور پوستو لوړې زده کړې نه درلودې؛ د سوېلي افریقا استعماري دولت نه یوازې له زده کړو څخه د افریقایانو د اقتصادي ګټې اخیستنې شونتیا له منځه یووړه، بلکې د تور پوستو په ښوونځیو کې یې د پانګونې مخه ونیوله او د هغوی د زده کړو مخه یې ډپ کړه. دغه سیاست په ۱۹۵۰ مه لسیزه کې هغه وخت لا سخت شو، کله چې دولت د اپارتاید رژیم د یو تن بنسټګر «هنډرېک وېرورډ» په مشرۍ چې تر ۱۹۹۴ کال پورې ژوندی و؛ د «بانټو د زده کړو قانون» تصویب کړ. د دې قانون فلسفه په خپله هندرېک په ۱۹۵۴ کال کې په یوه وینا کې داسې بیان کړه:« بانټو باید خپلې ټولنې ته د خدمت لپاره ټولو برخو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ته سوق شي. هغوی ته په اروپايي ټولنه کې د کارګرۍ په لوړو پوستونو کې ځای نشته... د هغو زده کړو ترلاسه کول چې موخه يې په اروپايي ټولنه کې ځان ځايول وي، په داسې حال کې چې هغوی نه شي کولای ځان ځای کړي؛ نو هڅې يې بېځايه دي.»

هغه دوه ګونی اقتصاد چې هنډرېک په خپلو خبرو کې ورته اشاره وکړه، د منځپانګې له مخې د لويس د دوه ګوني اقتصاد له تيورۍ سره توپير لري. په سوېلي افريقا کې دوه ګونی اقتصاد د معکوسې ودې له امله نه و رامنځته شوی، بلکې دولت خپله په لوی لاس دا ډول وضعيت حاکم کړ. دلته تګلاره دا وه چې د اقتصادي پراختيا په موخه د اقتصاد عصري برخې ته د بېوزله وګړو د لاسرسي مخه ونيول شي. خو برعکس؛ د عصري برخې پرمختګ بيا د سنتي يا وروسته پاتې برخې د پرمختګ له برکته و، ځکه چې د پرمختللو سيمو سپين پوستو د وروسته پاتې سيمو غير مسلکي تور پوستي کارګر په ډېر ارزانه مزد پر کار ګومارل او د هغوی پرمټ يې په لويه پيمانه ثروت توليداوه. په سوېلي افريقا کې هېڅ داسې تګلاره نه وه، چې له مخې يې غير مسلکي تور پوستي کارګران بايد وروزل شي، هغه څه چې لويس يې تمه لرله. تور پوستي کارګران په حقيقت کې قصداً او په سيستماتيک ډول غير مسلکي ساتل کېدل، څو له سپين پوستو سره د سيالۍ جوګه نه شي. د سوېلي افريقا کې د سنتي اقتصاد تور پوستي وګړي رښتيا هم په لومه کې ګير شوي وو، خو دا د پراختيا ستونزه نه وه، بلکې د ستونزې ريښه د سپين پوستو په سياستونو کې وه. دا هم د تعجب خبره نه ده، چې د اقتصادي پرمختګ هغه ډول چې سپين پوستو د سوېلي افريقا په نصيب کړ، نهايتاً محدود و؛ ځکه چې دغه پرمختګ د هغو زېښنونکو بنسټونو پر اساس بنا شوی و، چې سپين

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پوستو د تور پوستو د زېښناک په موخه جوړ کړي وو. د سوېلي افریقا سپین پوستو د مالکیت حق درلود. هغوی پر زده کړو پانګونه کوله، د سرو زرو او الماسو د استخراج او پلور له لارې يې بې خرته شتمنۍ ترلاسه کړې. خو د دې هېواد اتیا سلنه لوی اکثریت ګوښه کړل شوی و او د اقتصادي فعالیتونو ټولې دروازې يې پرمخ تړل شوې وې. تور پوستو حق نه درلود چې خپلې وړتیاوې وکاروي، هغوی همدا راز حق نه درلود چې مسلکي کارګران، سوداګر، پانګوال، انجنیران یا متخصصین شي. سپین پوستي د زېښنونکو بنسټونو پرمټ د تور پوستو د زېښناک له لارې شتمن شول. سپین پوستو په حقیقت کې د لوېدیځې اروپا په معیارونو برابر ژوند درلود، په داسې حال کې چې د تور پوستو ژوند د افریقا په صحرا کې د نورو وګړو ژوند ته ورته و. دغې اقتصادي ودې چې له خلاق تخریب څخه خالي وه او یوازې سپین پوستي تړې برخمن وو، د سرو زرو او الماسو تر استخراجه پورې يې دوام پیدا کړ. بالاخره په ۱۹۷۰ مه لسیزه کې دغه وده په تېپه ودرېده. بیاهم د تعجب وړ نه ده چې دغه زېښنونکي اقتصادي بنسټونه د یو لړ سختو زېښنونکو سیاسي بنسټونو له لوري حمایه کېدل. له ۱۹۹۴ کال مخکې په سوېلي افریقا کې ټول واک او ځواک له سپین پوستو سره و او دا یوازینی قوم و چې په ټاکنو کې د رایې ورکونې او د حکومت کولو حق يې درلود. پوځ، پولیس او ټول حکومتي بنسټونه د سپین پوستو په لاس کې و. دغه بنسټونه د سپین پوستو کډوالو له راتګ سره سم جوړ شوي وو. په ۱۹۱۰ کال کې د سوېلي افریقا اتحادیې د جوړېدو پرمهال افریکنرس یا اروپایانو په نارنجي او ټرانسول ایالتونو کې ځانګړي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او توکمیز حقونه لرل او تور پوستي له سیاسي مشارکت څخه چورلټ محروم کړل شوي وو. په ناتال او کیټ ټاون ایالتونو کې تور پوستو ته هغه وخت د رایې ورکولو حق درلود، چې ټاکلې اندازه شتمني یې لرله، هغه شرط چې پوره کول یې خورا ستونزمن و. تر ۱۹۱۰ کال پورې په ناتال او کیپ ټاون کې دا وضعیت همداسې په خپل ځای پاتې شو، خو په ۱۹۳۰ لسیزه کې په ټوله افریقا کې تور پوستو ته د رایې ورکونې حق ورکړل شو.

د سوېلي افریقا دوه ګونی اقتصاد په ۱۹۹۴ کال کې پای ته ورسېد، خو د هغو عواملو پر اساس نه چې ارتر لویس یې وړاندوینه کړې وه. دا کومه طبیعي پروسه نه وه چې د تور پوستو د اقتصادي پرمختګ پر وړاندې یې ایجاد شوي خنډونه ونړول، بلکې د سوېلي افریقا تور پوستو د اپارتاید رژیم د ظلم او زور زیاتي پرضد په پراخو لاریونونو او اعتراضونو لاس پورې کړ. په ۱۹۷۶ کال کې د سووېتو «Soweto» تر پاڅون وروسته دغه اعتراضونه نور هم پراخ او منظم شول چې په پایله کې اپارتاید رژیم نسکور شو. د سپین پوستو قدرت په سوېلي افریقا کې دوه ګونی اقتصاد جوړ کړ، خو تور پوستو د اعتراضونو او لاریونونو له لارې په خپل قدرت سره دا نظام له منځه یووړ.

معکوسه پراختیا

نن ورځ په نړۍ کې اقتصادي نا اندولي له دې امله ده چې په نولسمه او شلمه پېړۍ کې یو شمېر ملتونه له صنعتي انقلاب او ټکنالوژۍ څخه په ګټه اخیستنه بریالي شول، په داسې حال کې نور ملتونه په کې پاتې راغلل. ټکنالوژیکي بدلونونه د هوساینې او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرمختګ ماشین دی، یا کولای شو ووایو چې تر دې هم مهم او حیاتي. هغو هېوادونو چې له نوې ټکنالوژۍ ګټه وا نه خیسته، د پرمختګ له ماشینه بې برخې شول. لکه څرنګه چې په دې او تېرو فصلونو کې مو ولوستل، دغه وروسته والی د هغوی له ناکاره زېښونکو بنسټونو څخه سرچینه اخلي، چې دغه بنسټونه بیا په خپل وار د استبدادي بنسټونو زېږنده ده. خو په دې څپرکي کې همدا راز څرګنده شوه چې زېښونکي بنسټونه په بېلابېلو مواردو کې چې د دې ملتونو د بهوزلۍ بنسټ یې جوړاوه، د هماغه پروسو په پایله کې تحمیل او یا نور هم تقویه شول؛ چې اروپایان یې د ودې او ګټې خاوندان کړل: د اروپایي ښکېلاک او سوداګرۍ پراختیا! په حقیقت کې اروپایي استعماري امپراتورۍ تر ډېره د خپلواکو دولتونو د ړنګولو او د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د ځایي خلکو د استثمار په موخه جوړې شوې وې، لکه د مولوکان ټاپوګان چې د ځایي وګړو تر نابودولو وروسته اروپایانو افریقایي مریان دې سیمې ته راوستل او پر کرنه یې بوخت کړل او بالاخره دلته د دولتونو اساس له پیله پر زېښونکو بنسټونو کېښودل شو. موږ نه پوهېږو چې که اروپایانو په باندا ټاپوګانو، د اوسنۍ اندونیزیا په آسه او میانمار کې کوچني دولت-ښارونه نه وای نړولي، اوس به یې برخلیک څه ډول و؟ ښایي هغوی خپل پرتمین انقلاب لرلی او یا په تدریجي توګه د درملو مخ پر ودې تجارت باندې ولاړ، د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لور یې حرکت کړی وای. خو د هالنډ د ختیځ هند کمپنۍ په راتګ سره دا کار ناشونی شو. د ختیځ هند کمپنۍ د باندا ټاپو د اوسېدونکو په ټولوژنې سره په دې جزیره کې د پرمختګ هیلې تر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خاورو لاندې کړي. د هالنډيانو د ښکېلاک له وېرې د سوېل ختيځې اسيا زياتره سيمو له تجارتي فعاليتونو او کرنې لاس واخيست.

د اسيا د تمدنونو د يوې مهمې زانګو په توګه، د هند کيسه هم دغه ډول ده. دلته پراختيا د هالنډيانو له لوري نه، بلکې د انګرېزانو له خوا سرچپه او معکوسه شوه. هند په اتلسمه پېړۍ کې په نړۍ کې د منسوجاتو ستر توليدوونکی او صادروونکی هېواد و. هندي خامتا او وړين توکي په اروپايي، اسيايي او ان افريقايي مارکېټونو کې پلورل کېدل. برېټانيا ته به دغه توکي د برېټانيا ختيځ هند کمپنۍ واردول. د برېټانيا د ختيځ هند کمپنۍ په ۱۶۰۰ کال کې له خپل هالنډۍ سيالې کمپنۍ څخه دوه کاله مخکې تاسيس شوې وه او اولسمه پېړۍ يې د هند د ارزښتناکه صادراتو په انحصارولو تېره کړه. يادې کمپنۍ له پرتګاليانو سره په ګوا، چيټاګونګ او ممبي او له فرانسويانو سره په «پونداچيري، چندر ناګور، يانام او کارايکال» سيمو کې سيالي کوله.

په اووم څېرکي کې مو ولوستل، چې پرتمين انقلاب د برېټانيا د ختيځ هند کمپنۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړل. هغه انحصاري حقونه چې د سټيورات کورنۍ پاچاهانو کمپنۍ ته ورکړي وو، د ۱۶۸۸ کال تر پرتمين انقلاب وروسته لومړۍ محدود او بيا د يوې لسيزې په ترڅ کې چورلټ له منځه يووړل شول. د انحصار له منځه تګ، انګرېز نساجانو ته فرصت ورکړ چې د پارلمان په ملاتړ د هغو هندي ټوکرو د وادراتو مخه ونيسي، چې د ختيځ هند کمپنۍ په ولکه کې و. په اتلسمه پېړۍ کې د «رابرټ کليو» په مشرۍ ختيځ هند کمپنۍ خپله تګلاره بدله او د يوې قاره يي امپراتورۍ جوړولو ته يې مخه کړه. که څه هم په هند کې د مغولو امپراتوري واکمنه وه، خو هند دا مهال عملاً د بېلابېلو رقيبو سياسي ډلو او حکومتونو ترمنځ وېشل شوی و.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ختیځ هند کمپنۍ په لومړي ځل په ۱۷۵۷ کال کې د پلاسي او په ۱۷۶۴ کال کې د بوکسر په جګړو کې د ځایي حکومتونو په ړنګولو سره په ختیځ کې تر بنګال پورې پرمختګ وکړ. کمپنۍ د دې سیمې شتمنۍ لوټ کړې او د مغولي پاچاهانو زېښونکي بنسټونه یې په خپل واک کې واخیستل. د ختیځ هند کمپنۍ دغه پراختیا یا استعمار په هند کې د نساجۍ صنعت له سخت ځوړتیا سره مخ کړ، ځکه چې دغو تولیداتو ته نور په برېتانیا کې مارکېټ نه و. دغې ځوړتیا په هند کې بېوزلي زیاته او د ښاري کېدو بهیر یې په ټپه ودراوه او په نتیجه کې په هند کې پراختیایي بهیر معکوس حرکت پیل کړ. هندیان داسې مرحلې ته ورسېدل چې د خپلو نساجي تولیداتو پر ځای به یې برېتانوي هغه پلورل او د برېتانیا ختیځ هند کمپنۍ لپاره یې د تریاکو کښت ته مخه کړه، چې دغه تریاک به چین ته صادرېدل. په اتلانتیک کې ورته وضعیت په افریقا کې د پراختیا معکوس بهیر له ځان سره درلود، که څه هم د دې لویې وچې لومړنیو شرایطو د سوېل ختیځې اسیا په څېر انکشاف نه و موندلی. زیاتره افریقایي دولتونه پر جنګي ماشین بدل شوي وو چې مریان به یې نیول او بیا به یې پر اروپاییانو پلورل. دا چې د دولت او بېلابېلو ډلو ترمنځ شخړې به پر تلپاتو جګړو اوښتې، په افریقا کې ډېرې دولتونه چې په زیاترو مواردو کې لا سیاسي سنټرالېزېشن ته رسېدلي هم نه وو، له منځه لاړل او ناکامو زېښونکو بنسټونو ته یې لار هواره کړه، چې په دې اړه به وروسته بحث وکړو. د افریقا په ځینو محدودو سیمو لکه سوېلي افریقا کې چې د مریانو سوداګري په کې نه وه، هلته بیا اروپاییانو د کانونو او د کرنې سکتورونو لپاره د ارزانه کاري ځواک د برابرولو په موخه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

متفاوت بنسټونه تاسیس کړل. په سوېلي افریقا کې داسې دوه ګونی اقتصاد رامنځته شو، چې د دې هېواد ۸۰ سلنه وګړو په سوداګرۍ، کرنه او نورو مسلکي برخو کې د کار او فعالیت حق نه درلود. دا ټول موږ ته نه یوازې دا رابنیي چې د نړۍ سترې برخې ولې له صنعتي کېدو بې برخې پاتې شوې، بلکې دا هم څرګندوي چې څنګه ممکنه ده چې ځینې وخت اقتصادي پراختیا د کورنۍ اقتصاد له ځینو برخو او یا د نړۍ اقتصاد څخه تغذیه کېږي یا هم د دې وضعیت رامنځته کولو ته لار پرانېزي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لسم څپرکی

د هوسایني خپرول

د مجرمینو جزیره

برېټانیا په اتلسمه پېړۍ کې د مجرمینو پر وړاندې اسانه تګلاره غوره کړې وه: له مخې او ذهنه د هغوی لرې شړل. له همدې امله ډېرى مجرمین د امپراتورۍ مستعمرو ته تبعید شول. د امریکا متحده ایالتونو کې د خپلواکۍ تر جګړې مخکې، مجرمین لومړی امریکایي مستعمرې ته لېږدول کېدل، خو له ۱۷۷۸ کال وروسته چې د امریکا متحده ایالتونو له برېټانیا خپله ازادي واخیسته، هلته د برېټانوي مجرمینو لېږدېدل بند شول او د برېټانیا حکومت اړ و، چې د مجرمینو لپاره نوی ځای پیدا کړي. برېټانیا لومړی د لوېدیځې افریقا په فکر کې شوه، خو د افریقا هوا د ملاریا او زېړې تبې د ناروغیو له امله چې اروپایانو یې پر وړاندې هېڅ راز خوندیتوب نه درلود، دومره وژونکې وه چې حکومت د سپین پوستو دغې هدیرې ته د مجرمینو له استولو ډډه وکړه. دویم غوراوی استرالیا وه. د استرالیا ختیځه ساحلي برخه لا له وړاندې د ستر اوبمزلي 'کپټان جېمز کوک' له لوري کشف شوې وه، کوک د ۱۷۷۰ کال د اپرېل په ۲۹ مه یوې زړې راښکونې ابنا ته ورسېد. دا چې په دې سیمه کې بډایه طبیعي بوټي پیدا کېدل، کوک او له هغه سره مل بیولوجستانو یاده سیمه د 'بوتاني خلیج' په نوم ونومله. د برېټانوي چارواکو په اند استرالیا د مجرمینو د تبعید لپاره غوره سیمه وه، ځکه چې معتدله هوا یې لرله او له سترګو یې هم پناه وه. د ۱۷۸۸ کال په جنورۍ کې د کپټان ارتر فلیپ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په مشرۍ له مجرمینو بار ۱۱ کښتۍ بوتاني ته وخوځېدې. دغه کښتۍ د جنورۍ په ۲۶ مه چې اوسمهال د «استرالیا ورځ» په توګه نمانځل کېږي، په سیډني کې تم شوې او دا نوې مستعمره د 'نوي سوېلي ویلز' په نامه ونومول شوه. د دې کښتیو ترمنځ د کپتان الکساندر په مشرۍ د «دانکن سینکلر» په کښتۍ کې د «هېنري» او «سوزانا کیبل» په نومونو دوه مجرمین چې ښځه او مېړه کېدل، هم شامل وو. سوزانا د غلا په تور لومړی پر اعدام محکومه شوې وه، خو وروسته یې جزا ۱۴ کاله حبس ته راټیټه شوه او امریکایي مستعمرو ته یې د لېږدولو پرېکړه وشوه، خو دا چې په دې وخت کې د امریکا متحده ایالتونو تازه خپلواکي ترلاسه کړې وه، دغه پرېکړه عملي نه شوه. سوزانا په همدې وخت کې د نارویچ کلا په زندان کې له بندي هېنري سره اشنا او وروسته پرې مېنه شوه. کله چې په ۱۷۸۷ کال کې په لومړي ځل نوې مستعمرې «استرالیا» ته بندیان لېږدول کېدل، سوزانا هم په دې ډله کې انتخاب شوه او هېنري په لېست کې نه و. هېنري او سوزانا دا وخت یو زوی هم درلود چې د هغه نوم هم هېنري و. د دې پرېکړې معنا دا وه چې یاده کورنۍ سره جلا کېږي. سوزانا هغې کښتۍ ته چې د تیمز سیند پر غاړه یې لنګر اچولی و، ولېږدول شوه او د دې غمجن بېلتون خبر د خلکو تر غوږونو ورسېد. د بشري چارو یوې فعالې مېرمن «کېډاګون» د کیبل کورنۍ د بیا یو ځای کولو لپاره کمپاین پیل کړ. بالاخره پرېکړه وشوه چې خاوند او مېرمن دواړه به له خپل زوی هېنري سره یو ځای استرالیا ته لېږدول کېږي. کېډاګون د دوی لپاره ۲۰ پونډه نغدي مرسته هم راټوله کړې وه او په دې پیسو یې ورته د اړتیا وړ توکي واخیستل چې استرالیا ته یې له ځان سره یوسي. سوزانا له خپل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خاوند او زوی سره د الکساندر کښتۍ ته پورته شول او د استرالیا په لور وخوځېدل، خو کله چې بوتاني خلیج ته ورسېدل، پنډکی یې ورک و او یا هم کېدای شي چې سینکلر به دروغ ویل چې ورک دی. د کیبل کورنۍ څه باید کړي وای؟ د برېتانیا د قوانینو له مخې هغوی هېڅ نه شوای کولای. که څه هم له ۱۷۸۷ کال وروسته په برېتانیا کې پرانېستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه دود شوي وو، خو د بندیانو او مجرمینو حقوقو ته په کې پام نه و شوی. مجرمینو نه شوای کولای چې مال او ملکیت ولري او یا پر چا دعوه وکړي. هغوی ان په محکمه کې د شهادت ورکولو حق هم نه درلود. سینکلر چې په دې خبره پوهېده، ښایي چې پنډکی به یې پټ کړی و. هغه هېڅکله پر خپلې غلا اعتراف و نه کړ، خو دا خبره به یې تل په ویاړ کوله چې کیبلیان نه شي کولای چې هغه تر تعقیب لاندې راولي. د برېتانیا د قوانینو پر بنسټ نوموړی پر حقه و او په برېتانیا کې ټوله قضیه په همدې ټکي پای ته رسېده. خو په استرالیا کې داسې ونه شول. په دې اړه یو تن ځایي قاضي ډیویډ کالینز ته په یوه لیک کې ولیکل شول:«باید وویل شي چې هېنري کیبل او د هغه مېرمن چې د دې سیمې نوي اوسېدونکي دي، له برېتانیا څخه دلته د راتګ پرمهال د الکساندر په بار وړونکې بېړۍ کې چې سینکلر یې کپتان دی، له ځان سره یو پنډکی هم بار کړی و. په دې پنډکي کې پوښاک او ځینې نور د اړتیا توکي چې ځینې خیرخواه انسانانو د هینري کیبل، د هغه مېرمن او زوی ته اخیستي وو، شامل وو. د کښتۍ له کپتان سینکلر څخه چې اوسمهال په بندر کې درېدلې ده، څو ځله وغوښتل شول چې دا توکي ور وسپاري، خو نه یې ورکوي او په پنډ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې یو له څو کتابونو پرته، نور ټول قېمتي شیان یې په بېړۍ کې له ځان سره قید کړي دي او لکه څرنګه چې یادونه وشوه، لیدل کېږي چې سینکلر د امانت په ور سپارلو کې ناغېږي کوي.»

دا چې هېنري او سوزانا دواړه نالوستي وو او لاسلیک یې زده نه و، نو پر پورتنۍ عریضه یې ګوتې ولګولې. وروسته د لیک د «د دې سیمې نوي اوسېدونکي» په جمله کې ګوتې وهل شوې وې، خو بیا هم لیک خپل ارزښت درلود. په لیک کې د لاسوهنې هدف دا و، چې که هېنري او کیبل مجرمین معرفي شي، نو قضیه به یې ونه څېړل شي. خو که نوي اوسېدونکي معرفي شي، نو د قاضي کالینز له لوري د دې نظر منل به تر توقع لوړ کار وي او په ډېر احتمال سره چې په خپله قاضي په عریضه کې ګوتې وهلې وې. خو عریضې خپل کار وکړ. کالینز دوسیه تعقیب کړه او د منصفه پلاوي په حضور کې چې ټول سرتېري وو، محکمه دایره شوه او سینکلر محکمې ته حاضر کړل شو. که څه هم کالینز دې قضیې ته دومره خوشبین نه و او په منصفه پلاوي کې هم داسې کسان وو چې د کیبل کورنۍ په څېر د مجرمینو ساتنه یې کوله، خو مېرمن او خاوند دواړه بریالي شول. سینکلر اعتراض وکړ چې کیبلیان مجرمین دي، خو د محکمې پرېکړه عملي شوه او نوموړی یې پر ۱۵ پونډه نغدي جریمې محکوم کړ. قاضي کالینز د حکم د صادرولو په برخه کې د برېتانیا قوانین په پام کې ونه نیول. دا لومړنۍ مدني قضیه وه چې په استرالیا کې وځېړل شوه. لومړنۍ جزایي قضیه هم په همدې ډول حیرانوونکې وه. یو تورن له بل تورن څخه د ډوډۍ پټولو په تور چې ارزښت یې دوه پنسه کېده، محکوم شو. تر دې مخکې په محکمه کې داسې کومه قضیه نه وه څېړل شوې، ځکه چې مجرمینو د مالکیت حق نه درلود، خو استرالیا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برېټانيا نه وه او د دې هېواد قوانينو له برېټانيا سره توپير درلود. استرالیا ډېر ژر د جزايي او مدني قوانينو او همدارنګه د سياسي او اقتصادي بنسټونو په برخو کې له برېټانيا څخه خپله لار جلا کړه. د سوېلي ويلز مستعمره په لومړيو کې له تبعيد شويو مجرمينو او د هغوی له يو شمېر ساتونکو څخه جوړه شوې وه. تر ۱۸۲۰ مې لسيزې پورې په استرالیا کې ډېر لږ شمېر ازادو کډوالو ژوند کاوه. په ۱۸۴۰ کال کې سوېلي ويلز ته د زندانيانو لېږدول بند شول، خو د استرالیا لوېديځ ته تر ۱۸٦۸ کاله پورې د زندانيانو د لېږد بهير روان و. پر مجرمينو جبري کارونه کېدل او ساتونکو له دې وضعيت څخه ګټه پورته کوله. په لومړيو کې مجرمينو ته هېڅ ډول پيسې يا مزد نه ورکول کېده او د کړې کار په بدل کې يوازې ډوډۍ ورکول کېده. د دوی د ټول کار ګټه وټه به ساتونکو خپل جېب ته اچوله. خو دغه سيستم چې ويرجينيا کمپنۍ په جېمز ټاون کې تطبيق کړی و، ښې پايلې نه لرلې، ځکه چې د مجرمينو ترمنځ د سم کار د ترسره کولو لپاره انګېزه نه وه. هغو مجرمينو چې سم کار نه کاوه، پر قمچينو وهل کېدل او يا به د نورفولک ټاپو ته چې په ارام سمندر کې د استرالیا د ختيځ په ۱۰۰۰ مايله مترۍ کې پرته وه او يوازې ۱۳ مايل مربع پراخوالي يې درلود، تبعيد کېدل. خو نه د کارګرانو وهلو او نه هم تبعيد کولو کومه نتيجه ورکړه. يوازينۍ لار د انګېزې رامنځته کول و. د سرتېرو او ساتونکو په اند دا کار غير عملي برېښېده. مجرمين محکومين وو او امکان يې نه و چې خپل کاري ځواک وپلوري او يا شتمنۍ يا ملکيت ولري. خو په استرالیا کې له دوی پرته بل څوک نه و چې کار وکړي. که څه هم په استرالیا کې د سوېلي ويلز ښارګوټي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د جوړېدو پرمهال بومي يا ځايي وګړي هم موجود وو، چې شمېر يې شاوخوا يو ميليون تنو ته رسېده؛ خو هغوی د يوې لويې وچې په کچه خواره شوي وو او د يوه پر استثمار ولاړ اقتصاد رامنځته کولو لپاره په سوبلي ويلز کې د هغوی راټولېدنې بسنه نه کوله. په استرالیا کې د لاتينې امريکا انتخاب موجود نه و. په دې توګه ساتونکي په داسې مسير کې واقع شول چې په پايله کې تر برېتانيا هم ډېر پرانېستي بنسټونه رامنځته شول. مجرمينو ته يو لړ دندې ور وسپارل شوې او په اضافي وخت کې هغوی کولای شول چې د ځان لپاره کار وکړي او خپل توليد کړي توکي وپلوري. ساتونکو هم د مجرمينو له اقتصادي ازادیو څخه ګټه اخيسته، توليدات ډېر شول او ساتونکو پر مجرمينو د توکو د پلور په موخه ځيني انحصارات رامنځته کړل. تر ټولو ډېر ګټور توليدات د ګنيو شراب «Rum» و. نوی سوبلي ويلز د برېتانيا د نورو مستعمرو په څېر د والي له لوري اداره کېده چې د برېتانيا حکومت ټاکه. په ۱۸۰۶ کال کې «ويليم بلای» د ويلز والي وټاکل شو. هغه اولس کاله مخکې په ۱۷۸۹ کال کې هغه مهال چې د H.M.S. Bounty بېړۍ پر خلاف خلکو بلوا وکړه، د بېړۍ کپتان و. بلای يو جدي شخص او د عامه نظم د ټينګښت پلوی و او دا هغه ځانګړنه وه چې غالباً د ۱۷۸۹ کال د بلوا لامل ګڼل کېږي. کله چې نوموړی والي هم شو، دريځ يې بدل شوی نه و او د شرابو د انحصار پرضد يې مبارزه وکړه. دغه ټکر يوې بلې بلوا ته لار پرانېسته، چې د پخواني ساتونکي يا عسکر جان مک ارتر له لوري رهبري کېده. دغه پېښه چې د «رام بلوا» په نامه يادېږي، بلای په کې يو ځل بيا ماته وخوړه. برېتانوي چارواکو د بلوا د غلي کولو لپاره سيمې ته لا ډېر ځواکونه واستول. مک ارتر ونيول شو او په بېړۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې برېتانیا ته واستول شو. خو نوموړی ډېر ژر خوشې شو او بېرته استرالیا ته ستون شو، څو د یادې مستعمرې په سیاسي او اقتصادي برخو کې مهم رول ولوبوي. د رام بلوا اقتصادي ریښې لرلې. مجرمینو ته د انګېزې ورکولو تګلارې د ارتر په څېر یو شمېر کسان چې په ۱۷۹۰ کال کې په دویمه جوړه بېړیو کې استرالیا ته راغلی و، ښه شتمن کړل. ارتر په ۱۷۹۶ کال کې له پوځه استعفا وکړه او خپل ټول پام یې تجارت ته واړاوه. دا چې ارتر تر دې مخکې د څارویو کاروبار کاوه، متوجې شو چې د وړیو په تولید او صادراتو کې ډېره ګټه ده. دوی د نویو سیمو د موندنې لپاره له سیډنۍ څخه سفر پیل کړ او د سفر په جریان کې له زرغون غرونو «Blue Mountains» سره مخ شول، چې بالاخره په ۱۸۱۳ کال کې له دې سیمې تر تېرېدو وروسته د استرالیا لویې وچې یوې بلې پراخې شنې سیمې ته ورسېدل. دا د پسونو جنت و. 'مک ارتر' ډېر ژر د استرالیا شتمن کس شو، هغه او نور ملګري یې پر سکواټوریانو «Squatters» چې معنا یې متصرف مالکین یا خانان دي، مشهور شول؛ ځکه چې هغوی پسونه په داسې ځمکو کې څرول چې د دوی نه وې، بلکې د برېتانوي دولت ملکیت و. په لومړیو کې دا یوه کوچنۍ مسئله ګڼل کېده، خو وروسته سکواټوران د استرالیا مشران شول، یا په بله وینا هلته سکواټر سالاري واکمنه شوه. د سوېلي ویلز سکواټر سالارۍ د ختیځې اروپا له استبدادي نظامونو یا د جنوبي امریکا مستعمرو سره ډېر توپیر درلود. دلته عامو وګړو د اتریش-هنګري یا تزاري روسیې په څېر ژوند نه کاوه او نه هم ځایي وګړي د مکسیکو او پیرو په څېر استثمار کېدل. جنوبي ویلز د ویرجینیا له جېمز ټاون سره له څو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اړخونو ورته والی درلود: نخبه پاڼکي ډېر ژر د اقتصادي بنسټونو په جوړولو کې خپلې ګټې ولیدلې، داسې بنسټونه چې د اتریش-هنګري، روسیې، مکسیکو او پیرو په پرتله ډېر پرانېستي وو. مجرمین یوازینۍ بشري قوه وه او د کار په بدل کې د مزد ورکړه د هغوی لپاره یوازینۍ انګېزه وه. دغو مجرمینو ته اجازه ورکړل شوه چې د کار مشري وکړي او نور مجرمین پر کار وګوماري. تر ټولو مهمه دا چې د مجازاتو د وخت له پوره کېدو وروسته ورته ځمکې ورکړل شوې او ېرته له ټولو حقونو برخمن شول، له دې جملې یو شمېر لکه هېنري کیبل د استرالیا د شتمنو کسانو په ډله کې راغی. نوموړي په ۱۷۹۸ کال کې د «Ramping Horse» په نامه یو هوټل جوړ کړ او یو پلورنځی یې هم درلود. وروسته یې یوه کښتۍ واخیسته او د څرمنو تجارت یې پیل کړ. کیبل تر ۱۸۰۹ کال پورې په سیډني کې د ۴۷۰ هکتارو په اندازې کرنیزه ځمکه، یو شمېر کورونه او پلورنځي لرل. په نوي سوېلي ویلز کې راتلونکې شخړه د خانانو او د ټولنې د نورو پاڼکیو ترمنځ چې له اوسنیو او پخوانیو مجرمینو او د هغوی له کورنیو جوړه وه، پېښېدونکې وه. په خانانو کې د مک ارتر په څېر پخواني ساتونکي او سرتېري او نور ازاد وګړي شامل و. لا هم ډېر مالکیت د همدغو خانانو یا نخبګانو په لاس کې و او پخوانیو مجرمینو او د هغوی د کورنیو د تبعید ختمول او د مالکیت له حقونو برخمن کېدل غوښتل، هغه څه چې خانان یې مخالف و. د خانانو اصلي غوښتنه دا وه چې د دوی تر ولکې لاندې ځمکې باید د دوی شخصي ملکیت وګرځول شي. دا هغو شرایطو ته ورته و چې دوه پېړۍ مخکې شمالي امریکا ور سره مخ وه. څرنګه چې په لومړي څېرکي کې مو ولیدل، په مریلنډ او کارولینا کې د ویرجینیا کمپنۍ پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وړاندې د قراردادیانو د بریالي کېدو په پایله کې شخړې رامنځته شوې. په سوېلي ویلز کې د لارډ بالتیمور او شلي کوپر رول مک ارتر او د هغه سکواټر ملګرو پر غاړه واخیست. که څه هم دا وېره موجوده وه چې مک ارتر او سکواټوران به خپلواکي اعلان کړي، خو د برېتانیا دولت یو ځل بیا د هغوی ترڅنګ ودرېد. د برېتانیا دولت په ۱۸۱۹ کال کې د جان بیګ په مشرۍ یوه کمېسیون ته دنده وسپارله چې د حالاتو د ارزونې په موخه جنوبي ویلز ته لاړ شي. بیګ هلته د مجرمینو د امتیازاتو او حقوقو په لیدو سره ټکان وخوړ او په دې مستعمره کې پرانېستي اقتصادي بنسټونو سړی هیبن کړی و. نوموړي هلته د نویو مقرراتو د پلي کېدو وړاندیز وکړ: محکومین نه شي کولای چې ځمکه ولري، له دې وروسته هېڅوک حق نه لري چې محکومینو یا مجرمینو ته مزد ورکړي، پخوانیو مجرمینو ته د ځمکې ورکول باید بند شي او جزاګانې دې سختې شي. بیګ، سکواټورانو ته د استرالیا د طبیعي خانانو په سترګه کتل او هغوی باید د ده په نظر په استبدادي ټولنه کې حکومت کړی وای. خو دا کار شونی نه و.

په داسې حال کې چې بیګ د پخواني حالت د راګرځولو هڅه کوله، پخوانیو مجرمینو او د هغوی اولادونو د لا ډېرو حقونو دعوه کوله. تر ټولو مهمه دا چې هغوی د امریکا متحده ایالتونو په څېر د داسې سیاسي بنسټونو د جوړېدو هیله لرله چې په سیاسي مشارکت کې ورته د ګډون زمینه برابره شي. هغوی داسې ټاکنې غوښتې چې ټولو ته د ګډون مساوي زمینه برابره شي او داسې پارلمان یې غوښت چې د هغه په واسطه د حکومت نظارت وکړي. پخواني مجرمین، د هغوی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

زامن او لونې د نامتو لیکوال او ژورنالېست «ویلیام ونټ ورت» له لوري رهبري کېدل. ونټ د هغو کاشفینو په ډله کې وو چې له شنو غرونو واوښت او د سکواټورانو لپاره یې شنې او پراخې ځمکې ومونډلې. له مجرمینو سره د ونټ ورت خواخوږي ښایي له دې امله وه چې پلار یې په لویو لارو کې د شوکمارۍ په تور ونیول شو او بیا استرالیا ته تبعید کړل شو. ونټ ورت دا مهال د پرانیستو سیاسي بنسټونو، انتخابي جرګې، د منصفه پلاوي په حضور کې د پخوانیو مجرمینو او د هغوی د کورنیو د محاکمه کولو او سوېلي ویلز ته د مجرمینو د لېږد د بندېدو سرسخت پلوی و. نوموړي د «Australian» په نامه یوه ورځپاڼه پیل کړه او بیا وروسته د موجوده بنسټونو پرضد د مبارزې مشر شو. مک ارتر د ونټ ورت او د هغه د ملګرو د مبارزې مخالف و. هغه د ونټ ورت د پلویانو د نومونو په کتارولو سره د هغوی ځانګړنې داسې بیانوي:

- پر اعدام محکوم د لندن یو یهودی چې دلته راغلی خو ځله یې د ګاډۍ شاته دُورې خوړلې.
- یو شراب پلورونکی یهود چې جواز یې لغوه شوی دی.
- یو دلال چې د مریانو د تجارت له امله تبعید شوی دی او دلته یې دُورې خوړلې دي.
- د دوو مجرمینو زوی
- یو درغلګر چې سخت پوروړی دی
- یو امریکایی دوکه مار
- یو بې شخصیته حقوقي وکیل
- یو پردی چې د موسیقۍ سامان الاتو پلورنځی یې سقوط شوی دی.
- هغه کس چې د دوو مجرمینو له لور سره یې واده کړی.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

- هغه کس چې له يوې چمبه وهونکې مجرمې سره يې واده کړی.
خو د مک ارتر او سکواټورانو ترمنځ دغه اختلاف ونه شوی کولای چې په استرالیا کې روان بهیر وننګوي. د استازولۍ بنسټونو د جوړېدو لپاره کلکه مبارزه روانه وه چې نه ځپل کېدونکې وه. تر ۱۸۲۳ کاله پورې د سوېلي ویلز ټولې حکومتي چارې د والي په لاس کې وې، خو په همدې کال کې د برېټانیا دولت له لوري د یوې شورا په جوړېدو سره د والي واک محدود شو. په لومړیو کې د دې شورا د غړیتوب لپاره د سکواټورانو او غیر مجرمینو له ډلې کسان ټاکل شوي وو، چې مک ارتر هم په کې و، خو دا وضعیت دوامدار نه و. په ۱۸۳۱ کال کې والي ریچارډ بورک فشارونو ته تسلیم شو او په لومړي ځل يې پخوانیو محکومینو ته په منصفه پلاوي کې د غړیتوب اجازه ورکړه. پخواني محکومین او نور ازاد وګړي چې تازه دغې مستعمرې ته کډه کېدل، له برېټانیا څخه د محکومینو د لېږد د بندېدو غوښتونکي وو، ځکه چې دا چاره د کار په بازار کې د رقابت او د مزد د کمېدو لامل کېده. سکواټورانو هڅه کوله چې د کارګرو مزد کم شي، خو بریالي نه شول. په ۱۸۴۰ کال کې سوېلي ویلز ته د مجرمینو لېږد بند شو او په ۱۸۴۲ کال کې د قانون جوړونې یوه شورا جوړه شوه چې دوه ثلثه غړي يې انتخابي او پاتې نور يې انتصابي وو. هغو محکومینو چې کافي جایدادونه لرل، د کاندېدو او رایې ورکونې حق درلود. تر ۱۸۵۰ مې لسیزې پورې په استرالیا کې د سپین پوستو لپاره د رایې ورکونې عمومي حق په رسمیت وپېژندل شو. د خلکو، پخوانیو مجرمینو او د هغوی د کورنیو غوښتنې تر هغه څه لوړې وې، چې ویلیم ونټ ورت په لومړیو کې د هغه تصور کاوه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په واقعیت کې ونټ ورت دا مهال د محافظه کارانو په ډله کې و، چې د یوې غیر منتخبې شورا پر جوړېدو یې ټینګار کاوه. خو تر دې مخکې د مک ارتر په څېر، ونټ ورت نه شوای کولای چې د پرانېستو سیاسي بنسټونو پر لور د حرکت مخه ډپ کړي. ویکتوریا ایالت چې په ۱۸۵۱ کال کې له سوېلي ویلز څخه جلا شوی و او تاسمانیا ایالت، په نړۍ کې لومړنۍ سیمې وې چې د ۱۸۵۶ کال په ټاکنو کې پکې سري یا پټې رایې وکارول شوې او همدارنګه د رایو اخیستل او د جبري رایې کارول پکې منع شول. نن ورځ په ټاکنو کې د پټې یا سري رایې ورکونې معیار د استرالیایي میتود په نوم پېژندل کېږي.

په جنوبي ویلز کې د سیډني لومړني شرایط ۱۲۸ کاله مخکې د ویرجینیا په جېمز ټاون کې له موجوده شرایطو سره ډېر ورته والی درلود. خو د جېمز ټاون اوسېدونکي د مجرمینو پر ځای قراردادي کارګران وو. په دواړو سیمو کې لومړنیو شرایطو د زېږنونکو استعماري بنسټونو جوړېدو ته اجازه ور نه کړه. په دواړو سیمو کې د انسانانو داسې ګڼ مېشته سیمې نه وې چې د استثمار وړ کارګران پکې پیدا شي او همدارنګه ګران بیه فلزاتو لکه سرو زرو، سپینو زرو او د کښت وړ ځمکو ته لاسرسی اسانه نه و. په ۱۷۸۰ یمه لسیزه کې د مریانو تجارت لا هم په کش کې و او سوېلي ویلز کېدای شوای چې له مریانو ډک شي، خو دا کار ګټور نه و. هم د ویرجینیا کمپنۍ او هم سرتېري او ازاد وګړي چې نوی جنوبي ویلز یې اداره کاوه، د پرانېستو اقتصادي بنسټونو رامنځته کولو ته غاړه کېښوده. د ویرجینیا په پرتله په ویلز کې دا پروسه له لږې شخړې سره مل وه او هغه هڅې ناکامه شوې چې د دې بهیر د اړوټه یا معکوس کولو لپاره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پيل شوې وې. استرالیا او متحدو ایالتونو د برېتانیا په پرتله د پرانېستو بنسټونو په لور یو متفاوت مسیر طی کړ. هغه پرتمین انقلاب چې برېتانیا یې ولړزوله، په متحدو ایالتونو او استرالیا کې ورته اړتیا نه وه، ځکه چې په یادو هېوادونو کې شرایط ډېر متفاوت و، خو دا په دې معنا نه ده چې په دغو هېوادونو کې پرانېستي بنسټونه له کومې شخړې پرته رامنځته شول، بلکې د امریکا متحده ایالتونو له برېتانوي ښکېلاک څخه تر ازادۍ وروسته د پرانېستو بنسټونو جوړولو ته مخه کړه. په برېتانیا کې استبدادي نظام له کلونو راهیسې واکمن و او د دغه شان یوه نظام ماتول یوازې د انقلاب له لارې شوني و. که څه هم بالتیمور غوښتل چې په مریلنډ کې او جان مک ارتر په سوېلي ویلز کې دغه ډول نظامونه واکمن کړي، خو هدف ته ونه رسېدل. په متحده ایالتونو او استرالیا کې د پرانېستو بنسټونو د موجودیت له امله، صنعتي انقلاب ډېر ژر دغو سیمو ته ریښې وغځولې او د شتمن کېدو په لور یې مزل پیل کړ. نورو مستعمرو لکه کاناډا او نیوزلنډ هم دغه لار تعقیب کړه. له دې پرته د پرانېستو بنسټونو په لور نورې لارې هم موجودې وې. د لوېدیځې اروپا ګڼو هېوادونو د فرانسې لوی انقلاب په پایله کې د پرانېستو بنسټونو په لور د ورتګ درېیمه لار خپله کړه. د فرانسې انقلاب په دغه هېواد کې استبدادي نظام را نسکور کړ او تر یو لړ کورنیو شخړو وروسته د لوېدیځې اروپا په ګڼو سیمو کې بنسټې بدلونونو ته لار هواره شوه. په پایله کې دغو اصلاحاتو په لوېدیځه اروپا کې پرانېستي اقتصادي بنسټونه، صنعتي انقلاب او اقتصادي وده را وټوکول.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د خندونو ماتول: د فرانسې انقلاب

د ۱۷۸۹ کال تر انقلاب وړاندې په فرانسه کې درې پېړۍ استبدادي سلطنتي نظام واکمن و. د فرانسې ټولنه پر دریوو برخو چې «ټولنیز پاړکي» یې بلل، وېشل شوې وه. په لومړي پاړکي کې اشراف، په دویم کې روحانیون او په درېیم کې نور عام وګړي شامل وو. درېیم پاړکي متفاوت حقوق لرل او دوه لومړنیو طبقو هغه حقوق لرل چې نور تري محروم وو، هغسې لکه له یوه استثماري رژیم څخه چې یې تمه کېږي. اشراف او روحانیون له مالیاتو څخه معاف وو، په داسې حال کې چې عام وګړي د څو ډوله مالیاتو په ورکولو مکلف وو. کلیسا نه یوازې مالیات نه ورکول، بلکې پراخې ځمکې یې په واک کې لرلې او پر عامو خلک یې ځانګړي مالیات وضع کړي وو. سلطنتي کورنۍ، اشرافو او روحانینو مجلل او شانداره ژوند درلود، په داسې حال کې چې عام خلک له سختې بېوزلۍ کړېدل. قوانینو نه یوازې د اشرافو او روحانینو اقتصادي ګټې خوندي کولې، بلکې هغوی ته یې عام و تام سیاسي واک هم ورکړی و. په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې په ښارونو کې د ژوند شرایط په ډېر ناوړه حالت کې و. د تولید چارې د ځواکمنو صنفي ټولنو له لورې داسې تنظیم شوې وې چې د دې ټولنو غړو ته یې په لویه پیمانه عواید په لاس ورکول او اصنافو هڅه کوله چې د نورو کسانو پر مخ د کاروبار دروازې بندې وساتي. د لرغوني رژیم په نامه مشهور نظام د خپل پایښت او دوام هڅه کوله. د پانګونې او کار پنځونې ډګر ته د نویو کسانو راتګ ته د اړدوړ او بې ثباتۍ په سترګه کتل کېدل. که په ښارونو کې ژوند سخت و، خو په کلیو کې بیا د ناورین تر بریده رسېدلی و. لکه څرنګه چې مخکې مو اشاره وکړه، په فرانسه کې د خان-رعیت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افراطي نظام چې خلک يې په ځمکو پورې تړلي وو او فيوډالي خانانو ته به يې ځمکې کرلې، له وړاندې يې په زوال پيل کړی و. کروندګرو بايد سلطنتي کورنۍ، اشرافو او کليسا ته ماليه ورکړې وای. د فرانسې انقلاب د همدغه وضعيت پر وړاندې يو غبرګون و. د ۱۷۸۹ کال د اګست پر ۴ مه د 'ملي بنسټګرې جرګې' له لوري پېشنهاد شوي نوي اساسي قانون فرانسه په بشپړه توګه بدله کړه. د قانون په لومړۍ ماده کې راغلي وو:«په دې توګه ملي جرګه خان-رعيت نظام په بشپړه توګه ملغا اعلانوي. جرګه دغه راز اعلانوي چې اوسني حقوق او وجايب –که فيوډالي او سنسوال دي- او ټول هغه چې له خان-رعيت نظام سره تړاو لري، د غرامت له ورکړې پرته لغوه کېږي.»

وروسته په ۹ مه ماده کې راځي:«د مالياتو په نوم ځانګړي امتيازارت د تل لپاره لغوه کېږي. ماليات بايد له ټولو وګړو او شتمنيو کسانو څخه يو شان واخيستل شي. داسې قوانين بايد جوړ شي چې له مخې يې ماليات د کال په هرو شپږو مياشتو کې په مناسبه بڼه ورکړل شي.»

په دې توګه د فرانسې انقلاب په خپل لومړي ګوزار کې فيوډالي نظام او د هغه اړوند ټول حقوق له منځه يووړل او د اشرافو او روحانينو ټول مالياتي معافيتونه يې لغوه کړل، خو په قانون کې تر ټولو هيښوونکی پرمختګ چې هغه مهال يې تصور هم نه شوی کېدای، يوولسمه ماده وه:«ټول وګړي پرته له دې چې ټولنيز موقف يې په پام کې ونيول شي، دا حق او وړتيا لري چې په ملکي يا نظامي برخو کې دنده اجرا کړي او هېڅ شغل يا مسلک له دې حکم څخه مستثنی نه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دی.» د قانون په وړاندې برابري او مساوات نه یوازې د ژوند په ورځنیو چارو، بلکې د سیاست په ډګر کې هم عملي شول. په انقلاب پورې د تړلو اصلاحاتو لړۍ د اګست له ۴ مې وروسته هم دوام وکړ. ورپسې د ځانګړو مالیاتو د وضع کولو په برخه کې د کلیسا واکونه منحل شول او د روحانینو مقام د دولتي کارمندانو کچې ته راټیټ کړل شو. د سیاسي او ټولنیزو مقامونو د منحلولو په پایله کې د اقتصاد پر وړاندې پراته خنډونه هم له مخې لرې کړل شول، دغه راز صنفي ټولنې منحل او د کسب و کار پر مخ پراته خنډونه اوبه شول. په لومړي سر کې اصلاحات تر ډېره د استبدادي نظام پر له منځه وړلو باندې متمرکز و. که څه هم د اګست د څلورمې تر بدلون وروسته په فرانسه کې څو لسیزې بې ثباتي او کورنۍ جګړه پیل شوه، خو دا له استبدادي نظام او زېښونکو بنسټونو څخه د پرانېستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لور نه پر شا کېدونکي ګامونه وو. دغه بدلونونه چې د سیاست او اقتصاد په برخه کې له نورو اصلاحاتو سره بدرګه شول، په ۱۸۷۰ کال کې د درېیم جمهوریت پرمهال اوج ته ورسېدل، چې په پایله کې یې په فرانسه کې پارلمان رامنځته شو؛ کټ مټ هغسې لکه د پرتمین انقلاب په نتیجه کې چې برېتانیا د پیاوړي پارلمان څښتنه شوه. د فرانسې انقلاب کړاوونه، تاوتریخوالی، بې ثباتۍ او شخړې له ځان سره لرلې، خو پر دې سربېره؛ فرانسویان د هغو زېښونکو او استبدادي بنسټونو له لومې وژغورل شول، چې په ختیځه اروپا کې اتریش-هنګري او روسیې رامنځته کړي وو او د پرمختګ مخه یې پرې ډپ کړې وه.

د فرانسې استبدادي شاهي نظام څنګه د ۱۷۸۹ کال اوښتون ته لار پرانېسته؟ ومو لیدل چې زیاتره استبدادي نظامونه په دې توانېدل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې حتی له سخت اقتصادي رکود او ټولنيزو کړکېچونو سره سره، خپل حيات ته دوام ورکړي. د نورو ګټو پېښو په څېر چې انقلابونه او هيښوونکي بدلونونه زېږوي، د فرانسې انقلاب هم د بېلابېلو عواملو د يو ځای کېدو په پايله کې رامنځته شو او دغو عواملو د برېتانيا د چټک صنعتي کېدو له واقعيتونو سره ژوره اړيکه درلوده. البته چې دا د تاريخ نا اټکل شوی مسير و؛ لکه په واک کې د پاتې کېدو لپاره د يو شمېر افرادو د استبدادي نظام د ټينګولو هڅې ناکامې شوې او د ۱۷۸۹ کال انقلاب په فرانسې او د اروپا په نورو برخو کې د بنسټونو د بدلون په برخه کې داسې رول ولوباوه، چې په لومړي سر کې يې هېڅ تصور نه کېده. په فرانسه کې زياتره قوانين او ځانګړي امتيازات د منځنۍ پېړۍ له دورې څخه په ميراث پاتې وو. دغو قوانينو او امتيازاتو نه يوازې د ولس پر وړاندې د لومړي او دويم پاړکي له ګټو دفاع کوله، بلکې د پاچا پر وړاندې يې هم د يادو دوو طبقو ګټې خوندي کولې. څلورم لويي چې د لمر پاچا باندې مشهور و، له ۱۶۶۱ څخه تر ۱۷۱۵ کاله پورې د مرګ تر وخته، ۵۴ کاله پر فرانسې پاچاهي وکړه. نوموړی ان په پنځه کلنۍ کې په ۱۶۴۳ کال کې رسماً پر تخت کېناست. نوموړي د سلطنت د واک مزي ټينګ کړل او د حکومت د استبدادي کولو پروسه چې پېړۍ مخکې پيل شوې وه، لا پسې سخته کړه. ډېری پاچاهانو به د اشرافو له جرګې سره چې د پاچا د خوښې کسان وو، سلا مشوره کوله. که څه هم دغه جرګه تر ډېره محافظه کاره وه، خو بيا هم د پاچا د قدرت پروړاندې يو نرم خنډ ګڼل کېده. همدا لامل و، چې څوارلسم لويي د جرګې د غونډو له دايرولو پرته حکومت وکړ. د هغه د واکمنۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرمهال فرانسه په اتلانتیک او خپلو مستعمرو کې د سوداګرۍ پر مټ یوه اندازه اقتصادي ودې ته ورسېده. د لویې د مالیې مخکښ وزیر «جان باپټیست» د دولت تر ولکې لاندې پر صنعت ولاړ پرمختګ څخه ځارنه کوله، چې یو ډول استثماري وده یې رامنځته کړې وه. د دې محدودې ودې ګټه یوازې لومړي او دویم پاړکي ته رسېده. لویې د فرانسې د مالیاتي نظام د سمولو په هڅه کې و، ځکه چې دولت د جګړې ییزو لګښتونو، لوی او منظم پوځ د جوړولو، بې شانه دربار، شخصي لګښتونو او د پاچاهي مانیو د جوړولو لپاره پیسو ته اړتیا لرله. دا وخت حتی د کوچنیو مالیه ورکوونکو له لوري د مالیې نه ورکولو هم کولای شوای چې د پاچا عواید زیانمن کړي.

کله چې په ۱۷۷۴ کې شپاړسم لویې واک ته ورسېد، سره له دې چې څه نا څه اقتصادي وده موجوده وه، خو ټولنه له یوه سخت کړکېچ سره مخ شوې وه. پردې سربېره، پخوانۍ مالي ستونزې پر اقتصادي ناورین اوښتې وې او د (۱۷۵۶-۱۷۶۳) کلونو ترمنځ د فرانسې او برېتانیا ترمنځ اووه کلنه جګړه ونښته چې په ترڅ کې یې فرانسې کاناډایي مستعمره له لاسه ورکړه او سخت زیانونه یې وګالل. ځینو نوموتو سیاسي څېړو هڅه کوله چې د وضعیت د کابو کولو په موخه د سلطنت په بودیجوي جوړښت کې بدلون رامنځته کړي او مالیات لوړ کړي، چې په دې ډله کې د وخت مشهور اقتصاد پوه 'ان-رابرټ-جاکس تورګاټ'، 'جاکس نیکر' چې تر انقلاب وروسته یې مهم رول ولوباوه او 'شارل الکساندر' کالون شامل وو. خو یو یې هم په خپل کار کې بریالی نه و. کالون، شپاړسم لویې ته مشوره ورکړه چې د اشرافو جرګه جوړه کړي. پاچا او سلاکارانو یې هیله لرله چې جرګه یا اسامبله به د دوی اصلاحات تایید کړي، لکه د برېتانیا لومړي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چارلېز چې په ۱۶۴۰ کال کې د پارلمان په راباللو سره له سکاټلنډيانو سره د جګړې لپاره د پوځ لګښتونه تصويب کړل. جرګې د تمې خلاف پرېکړه وکړه او څرګنده يې کړه چې د خلکو د استازو په توګه يوازې د «طبقاتو عمومي جرګه» کولای شي چې دغه اصلاحات تصويب کړي. د طبقاتو عمومي جرګه يا اسامبله د اشرافو جرګې په پرتله يو متفاوت جوړښت و. په دويمې کې يې زياتره لوی اشراف و، چې د پاچا په خوښه ټاکل کېدل، خو په لومړي هغې کې يې بيا د درې واړو پارټيو استازي شامل و. دغې جرګې خپله وروستۍ غونډه په ۱۶۱۴ کال کې جوړه کړې وه. کله چې د طبقاتو عمومي جرګې په ۱۷۸۹ کال کې په ورسا کې غونډه جوړه کړه، څرګنده شوه چې د هېڅ راز هوکړې امکان نه شته. د نه جوړجاړي وړ حالت رامنځته شوی و، ځکه چې تيټ پوړې طبقې دا د ځان لپاره يو فرصت ګاڼه چې له موکې نه په استفادې په سياسي واک کې خپل رول يقيني کړي او په عمومي جرګه کې د لا ډېر حق غوښتونکي وو، هغه حق چې روحانينو او اشرافو يې مخالفت کاوه. دغه غونډه د ۱۷۸۹ کال د مې مياشتې پر پنځمه له کومې هوکړې پرته پای ته ورسېده او يوازې د «ملي جرګې» په نوم د يوه بل ځواکمن جوړښت د رامنځته کېدو پرېکړه وشوه چې دغه کار سياسي کړکېچ نور هم پراخ کړ. درېيمې طبقې، په ځانګړې توګه سوداګرو، صنعتکارانو او نورو کسبګرو چې د ډېر واک غوښتونکي وو، روانو تحولاتو ته د خپل زياتېدونکي نفوذ او واک په سترګه کتل. عامو وګړو چې حالاتو زړور کړي وو، د هغوی په ملاتړ لارو کوڅو ته راووتل چې بالاخره دغه پېښه د جولای په نهمه د بنسټګرو جرګې «Constituent Assembly» په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جوړېدو تمامه شوه. په دې وخت کې د هېواد سیاسي چاپېریال او په ځانګړې توګه په پاریس کې وضعیت د کړکېچ خوا ته روان و، د یادې پېښې په غبرګون کې د دربار محافظه کارانو، پاچا وهڅاوه چې د مالیې سمونپال وزیر «نېکیر» له دندې ګوښه کړي، دې کار خلک نور هم راوپاروول او پایله یې د «باستیل» مشهور توپان و، چې د ۱۷۸۹ کال د جولای په ۱۴ مه پېښ شو. له دې وروسته انقلاب له خپل ټول زور او ځواک سره پیل شو، نیکیر بېرته دندې ته را وستل شو او 'مارکس ډي لافایټ' ته د پاریس د ملي ګارډ مشري وسپارل شوه. هغه څه چې د باستیل له توپانه هم ډېر د پام او ارزښت وړ دي، د 'بنسټګرو ملي جرګې' پرېکړه وه چې پر بنسټ یې د ۱۷۸۹ کال د اګست پر ۴ مه نوی اساسي قانون تصویب شو. د نوي قانون له مخې فیوډالېزم رنګ او د لومړي او دویم پاړکي ځانګړي امتیازات لغوه شول، خو د دغو بدلونونو په لړ کې جرګه پر دوو برخو ووېشل شوه. دا چې د ټولنې وضعیت او بڼه باید څه ډول وي، په دې اړه د جرګې د غړو ترمنځ د نظر اختلاف موجود و. لومړنی ګام د محلي کلوپونو جوړول وو، چې مهم یې د 'جاکوبین راډیکال کلوپ' و، چې وروسته یې د انقلاب واګې په لاس کې واخیستې. په ورته وخت کې له هېواده په لویه کچه د اشرافو د وتلو لړۍ پیل شوې وه، چې وروسته په «کډوالو» مشهور شول. بل پلو یو شمېر کسانو پاچا دې ته هڅاوه چې په خپله یا د بهرنیو قدرتونو لکه د اتریش په مرسته چې د مَلکې «ماري انتوانټ» پلرنی ټابوبی او همدارنګه د کډوالو پناه ځای و، ملي جرګه ړنګه کړي. د انقلاب زیاتره مبارزینو د انقلاب دوه کلنۍ لاسته راوړنې په خطر کې لیدې. د بنسټګرو ملي جرګې د ۱۸۹۱ کال د سپټمبر په ۲۹ مه د اساسي قانون وروستی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

متن تصويب کړ، چې پر بنسټ يې فرانسه پر يوه مشروط سلطنتي نظام بدله شوه او ټول وګړي له برابرو حقونو برخمن شول. په فرانسه کې شاهي نظام په خپل ځای پاتې شو، خو د پاچا واکونه محدود شول، داسې چې ان ازادي يې هم تر پوښتنې لاندې راغله، خو کله چې په ۱۷۹۲ کال کې د فرانسې او د اتريش په مشرۍ د «لومړي ايتلاف» ترمنځ جګړه ونښته، د انقلاب خوځنده بهير ټکنی شو. دغې جګړې انقلابيون او خلک د لا ډېر افراطيت او تاوتريخوالي په لور سوق کړل، چې د «sans-culottes» په نوم يادېږي. دا دوره چې د ترور عصر يې بولي، د «جاکوبين ډلې» تر قومندې لاندې د «روبس پير او ساين جوس» تر مشرۍ لاندې د شپاړسم لويي او ماري انټوانت تر اعدامولو وروسته پيل شوه. د اعدامولو په دې لړۍ کې نه يوازې ګڼ اشراف او انقلاب ضد کسان له منځه يووړل شول، بلکې په خپله د انقلاب مشهورې څېرې او مشران هم لکه «Brissot»، «Danton» او «Desmoulins» د مرګ په سزا محکوم شول. خو د ترور دا لړۍ ډېر ژر له کنټروله ووتله او په پايله کې د ۱۷۹۴ کال په جولای کې په خپله د ترور ډلې د مشرانو لکه د «روبسپير» او «ساين جوس» په وژل کېدو سره يادې لړۍ پای ته ورسېده. فرانسه د ۱۷۹۵ او ۱۷۹۹ کلونو ترمنځ لومړی د 'ډايرکټري' په نامه د نسبتاً ناکاره حکومت په مشرۍ او وروسته بيا د 'درې کسيزې شورا' پرمهال چې دوکاس، سياس او ناپيليون بناپارټ په کې شامل وو، فرانسه نسبي ثبات ته ورسېده. ځوان جنرال ناپليون بناپارټ چې د ډايريکټري پرمهال په پوځي برخه کې د ځينو بريالیتوبونو او لاسته راوړنه له امله مشهور شوی و، له ۱۷۹۹ کال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وروسته په فرانسه کې د یوه اغېزناک او مخکښ کس په توګه را څرګند شو. په دې توګه، درې کسیزې شورا ډېر ژر خپل ځای د ناپلیون یو کسیز حکومت ته پرېښود. د ۱۷۹۹ او ۱۸۱۵ کلونو ترمنځ چې د ناپلیون د واک دوره ده، فرانسه د Austerlitz، Wagram او Jena-Auerstadt په څېر د سترو جګړو د ګټلو شاهده وه، چې د اروپا لویه وچه یې په ګوندو کړه. ناپلیون دا فرصت پیدا کړ چې په خپل قلمرو کې اصلاحات پلي او نوي قوانین چې کوډ[1] یې باله، جوړ کړي. په ۱۸۱۵ کال کې د ناپلیون تر نهایي ماتې او سقوط وروسته، په فرانسه کې یو ځل بیا سیاسي حقونه محدود شول او د اتلسم لویي تر مشرۍ لاندې پاچاهي نظام را ژوندی شو، خو دغو ټولو بدلونونو بالاخره ورو- ورو د پرانیستو سیاسي بنسټونو جوړولو ته زمینه برابره کړه. د ۱۷۸۹ کال د انقلاب له زړه څخه راټوکېدلو قوتونو په فرانسه کې استبداد او مطلقیت ته د پای ټکی کېښود او پایله کې یې په فرانسه کې د پرانیستو بنسټونو اساس کېښود. فرانسې او د اروپا هغه برخې چې د انقلابي اصلاحاتو لړۍ ور رسېدلې وه، په نولسمه پېړۍ کې د صنعتي کېدو له بهیر سره یو ځای شول.

د انقلاب خپرېدل

د فرانسې انقلاب (۱۷۸۹) په لړ کې په ټوله اروپا کې د یهودیانو پر وړاندې سخت محدودیتونه وضع شول. د ښلګې په توګه، د جرمني په فرانکفورټ کې د یهودیانو د اوسېدنې لپاره داسې قوانین وضع شول، چې د منځنۍ پېړۍ له حالاتو سره یې اړخ لګاوه. د دې قوانینو له مخې په فرانکفورټ کې یوازې ۵۰۰ کورنۍ یهودیانو په یوه کوچني

[1] Code

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځانګړي ښارګوټي کې چې جودن ګاس[1] يې باله، د اوسېدو حق درلود. دغو يهوديانو د شپې مهال، د يکشنبې په ورځو او د مسيحي مناسبتونو په وخت کې له ښارګوټي د باندې وتلو اجازه نه درلوده. د يهوديانو په 'جودن ګاس' ښارګوټي کې له حده ډېر نفوس راټول شوی و، دوی تر سخت څار او فشار لاندې و او هر کال به د يهودو دوه کورنۍ په ښارګوټي کې منل کېدې، همدارنګه هرکال دولس جوړې کسانو ته د واده اجازه ورکول کېده، نجلۍ او هلک بايد د واده پرمهال د پنځه ويشت کلنۍ عمر پوره کړی وای. يهودو دغه راز د کرکيلې او د وسلو، درملو، مشروباتو او غلو-دانو د تجارت حق نه درلود. تر ۱۷۲۶ کاله پورې د يهوديانو لپاره ځانګړې جامې مشخصې شوې وې، چې د نارينه وو لپاره دوه زېړې کړۍ او د ښځو لپاره نری حجاب و. يهوديان د مالياتو په ورکړې مکلف و.

د فرانسې د انقلاب په اوج کې د «مايړ امشيل روچيلډ» په نامه يوه بريالي ځوان تاجر د فرانکفورټ په جودن ګاس کې ژوند کاوه. روچيلډ د ۱۷۸۰ يمې لسيزې تر لومړيو پورې په فرانکفورټ کې د سکو، فلزاتو او لرغونو اثارو د سوداګرۍ په برخه کې يو وتلی نوم و، خو نوموړي د ښار د نورو يهوديانو په څېر حق نه درلود چې له خپلې ټاکلې سيمې بهر کاروبار او يا حتی له هغې بهر ژوند وکړي. خو وضعيت د بدلېدو په حال کې و، په ۱۷۹۱ کال کې د فرانسې ملي جرګې پر يهوديانو د محدوديتونو د لرې کولو او د هغوی لپاره د ازادۍ د ورکړې پرېکړه وکړه. همدارنګه د فرانسې پوځ دا مهال د راينلنډ او د جرمني په لوېديځ کې د يهودو په ازادولو بوخت و.

[1] Judengasse

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فرانسویانو په ۱۷۹۶ کال کې پر فرانکفورټ د توپونو خوله ور سمه کړه او نیمایي جودن ګاس یې ویجاړ کړ، د جګړې له امله نږدې ۲،۰۰۰ یهودیانو خپل کورونه پرېښودل او د فرانکفورټ نورو خوندي سیمو ته و کوچېدل، چې روچیلډ هم په دې ډله کې و. تر دې وروسته یهودیانو کولای شول چې په جرمني کې ازادانه کاروبار وکړي. دوی د اتریش پوځ ته د خوړو او غلو دانو د برابرولو قرارداد ترلاسه کړ او روچیلډ ډېر ژر د فرانکفورټ د شتمنو یهودیانو په ډله کې راغی. یهودیانو باید د بشپړې ازادۍ لپاره تر ۱۸۱۱ کاله پورې انتظار کړی وای، ځکه کله چې ناپلیون پر جرمني یرغل وکړ، په ۱۸۰۶ کال کې یې 'کارل فون دالبرګ' د فرانکفورټ والي ټاکلی و او نوموړي دغه اصلاحات په تدریجي توګه تر ۱۸۰۱۱ کال پورې عملي کړل. په دې وخت مایر امشیل خپل زوی ته وویل:«ته دا دی اوس یو سیټیزن یې»

د یهودیانو د ازادولو لپاره مبارزه په دې پېښې سره پای ته ونه رسېده، ځکه چې حالات بېرته پر شا لاړل، په ځانګړې توګه په ۱۸۱۵ کال کې د ویانا کنګرې په ترڅ کې چې تر ناپلیون وروسته یو لړ نوي سیاسي توافقات وشول. خو د یهودیانو ښارګوټي ته د روچیلډ بېرته تګ هېڅ ممکن نه و، مایل امشیل او زامنو یې ډېر ژر د اروپا د نولسمې پېړۍ ستر بانک جوړ کړ چې په فرانکفورټ، لندن، پاریس، ناپل او ویانا کې یې ځانګې درلودې. دا یوازینۍ پېښه نه وه. لومړی د فرانسې انقلابي پوځ او بیا وروسته ناپیلیون د اروپا لویې وچې یوه ستره برخه لاندې کړه. هغه سیمې چې فرانسویانو نیولې وې، د منځنۍ پېړۍ بنسټونه او سیستمونه یې لرل چې د پاچاهانو، شهزادګانو او اشرافو په ګټه را ځرخېدل او په ښارونو او لرې پرتو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سيمو کې يې پر تجارت محدوديتونه لګولي وو. دلته د فرانسې په نسبت، په زياترو سيمو کې فيوډالېزم او خان-رعيت نظام ته ډېر ارزښت ورکول کېده. د پروس او اتريش-هنګري په ګډون په ختيځه اروپا کې د سرفيانو يا رعايا ژوند په ځمکو پورې تړلی و. د خان-رعيت نظام دغه ناوړه بڼه په لوېديځه اروپا کې له منځه تللې وه، خو لا هم رعايا فيوډالي خانانو ته د امتيازاتو او مالياتو په ورکولو او د نورو چارو په ترسره کولو باندې مکلف و. د مثال په توګه، د ناساو-يوزينګېن په حکومت کې رعايا د ۲۳۰ بېلابېل ډوله محصول، مالياتو او خدماتو په ترسره کولو مکلف و، د محصول د ورکړې په برخه کې يو هم د عشر په نوم د ځاروي د ذبحه کولو محصول و. د مچيو د شاتو عُشر او د موم عُشر هم اخيستل کېده. د ځمکو د پلور او پېر په معاملاتو کې خانانو خپله ونډه درلوده. په دې سيمه کې صنفي ټولنې هم چې د ښار ټول اقتصادي فعاليتونه يې تنظيمول، د فرانسې په پرتله قوي وې. د جرمني په ختيځو ښارونو کولن او اخن کې د نساجۍ ماشينونه د اصنافو له لوري منع شوي وو. زياتره ښارونه، د سويس له برن څخه نيولې د اېټاليا تر فلورانس پورې د يو شمېر محدودو کورنيو له لوري اداره کېدل. خو کله چې په فرانسه کې مطلق العنان نظام ړنګ، فيوډالي مناسبات او صنفي ټولنې له منځه لاړل او د قانون برابري مځته راغله؛ انقلابي مشرانو او وروسته ناپليون يادو سيمو ته هم انقلاب خپور کړ. د قانون په وړاندې برابري د قانون د واکمنۍ تر ټولو مهم مفهوم جوړوي چې په راتلونکي څېرکي به په جزياتو پرې خبرې وکړو. په دې توګه د فرانسې انقلاب نه يوازې خپله فرانسه، بلکې د اروپا نورې سيمې هم د پرانيستو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونو او اقتصادي ودې جوګه وګرځولې. په ۱۷۹۰ یمه لسیزه کې یو شمېر اروپایي قدرتونه د فرانسې له تحولاتو څخه په وېره کې و او له همدې کبله د شپاړسم لویي د ژغورنې په پلمه یې د اتریش په محوریت پر فرانسې د برید هوډ وکړ. تمه وه چې د انقلاب له لوري د جګړې ډګر ته استول کېدونکي موقتي ځواکونه به له ماتې سره مخ شي، خو تر څو لومړنیو ماتو وروسته د نوې جمهوري فرانسې ځواکونه په هغې جګړه کې بریالي شول چې په لومړي سر کې دفاع وه. په جګړه کې د مدیریت او انسجام په برخه کې ستونزې موجودې وې چې باید حل شوې وای، خو فرانسویانو په دې وخت کې پر یوه ستر ابتکار لاس پورې کړ چې هغه د ولسي قوت یا لښکرو راټولول و. مخکې له دې چې فرانسویان په جګړه کې د ناپلیون نظامي مهارتونه وکاروي، د ولسي ځواکونو کارونې فرانسویانو ته دا چانس ورکړ چې په جګړه کې ګټونکي شي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

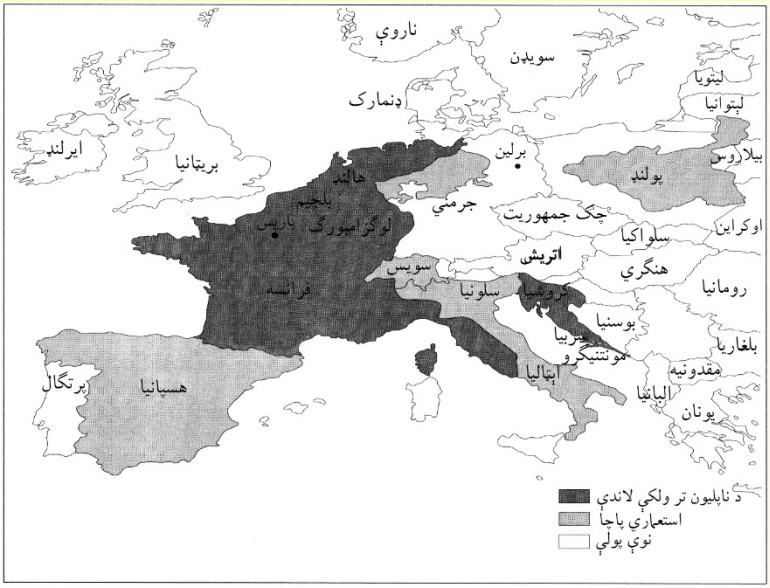

۱۷مه نقشه: د ناپیلیون امپراتوري

لومړنیو پوځي بریالیتوبونو، د جمهوریت مشران وهڅول چې د فرانسې او په پروس او اتریش کې د سیالو قدرتونو ترمنځ د قوي سپر په رامنځته کولو سره د فرانسې پولې پراخې کړي. فرانسویانو ډېر ژر هالنډ او د هغه متحد ایالتونه چې اوسمهال د بلجیم او هالنډ سیمې دي او پخوا د اتریش اړوند وې، ونیولې. فرانسویانو دغه راز د اوسني سویس ډېرې برخې لاندې کړې او د ۱۷۹۰ لسیزې تر پایه یې یادې درې واړه سیمې په خپل ولکه کې وساتلې. جرمني په لومړیو کې سخت مقاومت وکړ، خو په ۱۷۹۵ کال کې یې راینلنډ وبایله. پروس یا جرمني مجبور شو چې د باسل ټرون په ترڅ کې دغه سیمه په رسمیت وپېژني. فرانسویانو د ۱۷۹۵ او ۱۸۰۲ کلونو ترمنځ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یوازې راینلنډ سیمه په واک کې لرله او په ۱۸۰۲ کال کې راینلنډ رسماً د فرانسې برخه شوه. د ۱۷۹۰ یمې لسیزې په نیمایي کې اېټالیا له اتریش سره د جګړې په لومړۍ کرښه کې پاتې شوه. په ۱۷۹۲ کال کې ساوې هم له فرانسې سره وترل شوه او په ۱۷۹۶ کال کې د ناپیلیون تر یرغل مخکې، په جګړه کې بن بست رامنځته شو. د ۱۷۹۷ کال په لومړیو کې ناپلیون د لویې وچې په لومړي عملیاتو کې له وینز پرته چې هغه مهال د اتریش په لاس کې و، کابو ټوله شمالي اېټالیا اشغال کړه. د ۱۷۹۷ کال په اکتوبر کې له اتریش سره د کامپو-فورمیو ټړون په لاسلیک سره د لومړي اېټلاف جګړه پای ته ورسېده او د فرانسې تر ولکې لاندې د یو شمېر جمهوریتونو موجودیت په رسمیت وپېژندل شو، خو پر ټړون سربېره هم، فرانسویانو د ۱۷۹۷ کال په مارچ کې د پاپال ایالتونو په اشغال او د روم جمهوریت په تاسیس سره، په اېټالیا کې خپل پرمختګ ته دوام ورکړ. د ۱۷۹۹ کال په جنورۍ کې ناپل ونیول شو او د پارتنوپین جمهوریت جوړ شو. له وینز پرته چې د اتریش په لاس کې و، فرانسویانو دا دی د اېټالیا ټوله ټاپو وزمه لاندې کړې وه. د اېټلاف په دویمه جګړه چې د ۱۷۹۸ او ۱۸۰۱ کلونو ترمنځ پېښه شوه، له شاتګ او پرمختګ سره مله وه، خو فرانسویانو وکولای شول چې خپلې سیمې وساتي. فرانسویانو په خپلو مستعمرو کې په افراطي اصلاحاتو لاس پورې کړ چې د خان-رعایت نظام د پاتې شونو له منځه وړل، د قانون په وړاندې د برابرۍ رامنځته کول او د فیوډالي مناسباتو له منځه وړل پکې شامل و. د روحانینو ځانګړي امتیازات او واکونه لغوه شول او په ښاري سیمو کې صنفي ټولنې یا له منځه یووړل شوې او یا هم کمزورې کړل شوې. په اتریشي هالنډ کې دغه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پروسه په ۱۷۹۵ کال کې د فرانسويانو له يرغل سره هممهاله پيل شوه او په متحده ايالتونو کې کوم چې فرانسويانو د «باتاويان جمهوريت» پکې تاسيس کړی و، دا پروسه د فرانسې بنسټونو ته ورته د سياسي بنسټونو په رامنځته کېدو تمامه شوه. په سويس کې هم ورته وضعيت و، صنفي ټولنو او ځمکوالو فيوډالانو او کليسا ماتې وخوړه، فيوډالي امتيازات له منځه لاړل او صنفي ټولنې بې واکه شوې.

ناپليون د فرانسې د انقلابينو لار تعقيب کړه. د ناپليون لومړنۍ او مهمه غوښتنه پر اشغال شويو سيمو د ولکې ټينګول و، خو دغه کار کله کله له ځايي مخورو سره د اړيکو پرې کول يا د ناپليون د کورنيو غړو او نورو نړدې خپلوانو ته د مسوولیتونو ور سپارل له ځان سره لرل، هغه څه چې پر پولنډ او هسپانيا د لنډې ولکې پرمهال پېښ شول. خو ناپليون لا هم د انقلابي اصلاحاتو عملي کولو ته د زړه له تله ژمن و. تر ټولو مهمه دا چې نوموړي رومن حقوق « Roman law» تدوين کړل او د قانون په وړاندې د برابرۍ نظريه يې په يوه حقوقي نظام کې تنظيم کړه چې د ناپليون کوډ په نامه يادېږي. ناپليون دغه قانون خپل تر ټولو لوی ميراث ګاڼه او غوښتل يې چې تر خپلې ولکې لاندې په ټولو سيمو کې يې پلی کړي. هغه اصلاحات چې د فرانسې انقلاب او ناپليون له لوري عملي شول، طبيعي خبره ده چې تلپاتې نه و. د ناپيليون تر سقوط وروسته په ځينو سيمو او په ځانګړې توګه د جرمني په «هانور» کې نخبګان يو ځل بيا واک ته ورسېدل او په دې سره د فرانسويانو لاسته راوړنې په اوبو لاهو شوې، خو په ځينو سيمو کې فيوډالېزم، صنفي ټولنې او اشرافيت د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تل لپاره له منځه لاړل او يا هم کمزوري شول. همدارنګه تر ناپليون وروسته هم په ګڼو سيمو کې د ناپليون قانون عملي کېده. فرانسوي پوځيانو په اروپا کې ډېرې ستونزې او کړاوونه وزېړول، خو په ټوله کې په سياسي او اقتصادي جوړښتونو کې يې بنسټيز بدلونونه رامنځته کړل. د اروپا په ډېرو سيمو کې فيوډالي مناسبات، د صنفي ټولنو واکونه، د پاچاهانو او شهزادګانو کورواک حکومتونه، د روحانينو اقتصادي، سياسي او ټولنيز قدرت او په ټوله کې د زاړه نظام ستنې ونړول شوې. دغو بدلونونو پرانېست ډوله اقتصادي بنسټونه وزېړول چې وروسته يې صنعتي کېدو ته لار پرانېسته. د نولسمې پېړۍ تر لومړيو پورې د فرانسې تر ولکې لاندې په زياتره سيمو کې صنعتي انقلاب ريښې وغځولې، په داسې حال کې چې د اتريش-هنګري او روسيې په څېر سيمې چې له ناپيليون څخه خوندي پاتې شوې، يا پولنډ او هسپانيا چې د لنډ وخت لپاره فرانسويانو سره وې؛ له پرمختګونو وروسته او په رکود کې پاتې شوې.

د موډرنېزم په لور ګامونه

د ۱۸۶۷ کال په مني کې د جاپان امپراتورۍ تر ولکې لاندې د 'سات سوما' قلمرو يوې مخکښې څېرې «اوکوبو توشوميچي» د ايدو ايالت له پلازمېنې چې اوس توکيو نومېږي، ياماګوچي ښار ته سفر وکړ او د اکتوبر په ۴ مه يې د چوشو قلمرو له مشرانو سره وليدل. هغه يو ډېر ساده وړانديز درلود: له ده سره دې يو ځای شي، ځواکونه دې د ايدو په لور مارش کړي او د جاپان واکمن «شوګن» دې را وپرځوي. هغه تر دې مخکې د «توسا» او «اکي» قلمرونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مشران هم د خپل دغه پلان ملګري کړي وو. د چوشو مشرانو تر هوکړې وروسته، د «ساتچو» په نامه پټ اېتلاف تشکيل شو.

جاپان په ۱۸٦۸ کال کې له اقتصادي پلوه وروسته پاتې هېواد و او له ۱٦۰۰ م کال راهيسې د «توکوګاوا» کورنۍ له لوري چې مشر يې په ۱٦۰۳ کال کې د شوګان «قومندان» لقب خپل کړ، اداره کېده. د جاپان امپراتور ګوښه کړل شو او يوازې تشريفاتي رول ور پاتې شو. د توکوګاوا شوګانان د فيوډالي خانانو ځواکمنه طبقه وه چې د امپراتورۍ پر ټولو قلمرونو يې واکمني کوله او ماليات يې راټولول. د دې قلمرونو له ډلې يو يې 'ساتسوما' و، چې د شيمازو کورنۍ په کې حکومت کاوه. دغو خانانو چې د سامورای په نامه پوځ يې درلود، د اروپا منځنۍ پېړۍ ته ورته ټولنه يې اداره کوله؛ داسې ټولنه چې سخت سوداګريز محدوديتونه، د کسب و کار سخته ډلبندي او لوړ ماليات پکې وضعه شوي وو. شوګان چې پر ايدو يې حکومت کاوه، بهرنی تجارت يې انحصار کړی و او هېواد ته يې د بهرنيانو پر راتګ بنديز لګولی و. جاپان دا مهال له سختې بېوزلۍ او زېښونکو سياسي او اقتصادي بنسټونو کړېده، خو شوګان پر ټولو سيمو بشپړ واک نه درلود، ان کله چې په ۱٦۰۰ کال کې توکوګاوا کورنۍ واک ته ورسېده، ويې نه شوی کولای چې ټولې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راولي. په جنوب کې د ساتسوما قلمرو په بشپړ ډول خپلواک پاتې شو او ان د ريوکيو ټاپوګانو له لارې يې له بهرنۍ نړۍ سره سوداګريزه راکړه ورکړه درلوده. اوکوبو په ۱۸۳۰ کال کې د ساتسوما په پلازمېنه کاګوشيما کې زېږېدلی و. دا چې پلار يې يو سامورايي و، دی هم سامورايي شو. د ساتسوما مشر 'شيمازو نارياکيرا' د نومورې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پر وړتيا او ځيرکې پوه شوی و او ډېر ژر يې په حکومت کې د لوړ مقام خاوند کړ. شيمازو ناريماکيرا پلان درلود چې د ساتسوما پوځيانو پرمټ شوګان را وپرځوي. نوموړي غوښتل چې له اسيا او اروپا سره تجارت پراخ کړي، زاړه فيوډالي اقتصادي بنسټونه له منځه يوسي او په جاپان کې د موډرن دولت بنسټ کېږدي. خو د نوموړي دغه نوی پلان په ۱۸۵۸ کال کې د هغه په مړينې سره نيمګړی پاتې شو. د هغه ځاييناستي شيمازو هيسامېتسو په پيل کې له ډېر احتياط څخه کار اخيست. اوکوبو تومېشچي دا مهال مطلق دې نتيجې ته رسېدلی و، چې په جاپان کې نور د شوګانانو د فيوډالي نظام د چپه کولو وخت را رسېدلی او شيمازو هيسامېتسو ته يې په دې اړه قناعت ورکړ. هغوی د امپراتور د څنډې ته کېدو په غبرګون کې له اعتراضونو څخه په ګټې اخيستنې خپله طرحه د عمل ډګر ته وړاندې کړه او د خلکو د ملاتړ ترلاسه کولو ته يې مخه کړه. هغه ټرون چې اوکوبو توشيميچي له توسا قلمرو سره له وړاندې لاسليک کړی و، څرګندوله چې:«يو هېواد دوه پاچاهان نه لري، يو کور دوه مشران نه لري، دولت يو مشر ته سپارل کېږي»، خو هدف يوازې امپراتور ته د واک بيا ستنول نه و، بلکې د سياسي او اقتصادي بنسټونو بدلول و. د توسا له اړخه د ټرون يو تن لاسليکوونکی 'ساکاموتو ريوما' نومېده. کله چې ساتسوما او چوسو خپل ځواکونه تيار کړل، ساکاتومو ريوما شوګان ته يو اته ماده يې طرحه وړاندې کړه او له نوموړي يې وغوښتل چې د کورنۍ جګړې د مخنيوي لپاره استعفا وکړي. دا يوه افراطي طرحه وه چې په لومړۍ ماده کې يې راغلي وو:«سياسي واک بايد سلطنتي دربار ته وسپارل شي او د هر ډول فرمانونو د صادرولو واک دې ورکړل شي»، خو په دې طرحه کې تر دې هم لوړې غوښتنې په کې شاملې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وې چې امپراتور به بيا واک ته راځي. په دويمه، درېيمه، څلورمه او پنځمه ماده کې زياته شوې وه:

۲) دوه قانون جوړوونکې جرګې [ولسي جرګه او مشرانو جرګه] بايد جوړ شي او د دولت ټولې پرېکړې بايد د خلکو د رايو پر اساس وي؛

۳) د خانانو، اشرافو او مخکښو کسانو له منځه بايد وړ کسان د جرګې د غړيتوب لپاره وټاکل شي او اړتيا ده چې پخوانۍ دوديزې اداري چې اوس يې شتون ته اړتيا نه ليدل کېږي، له منځه يووړل شي؛

۴) بهرنۍ چارې بايد د هغو قواعدو او مقرراتو پر اساس منظمې شي چې د عامه ارادې پر بنسټ طرحه شوې وي؛

۵) پخواني قوانين او مقررات بايد منحل او نوي قوانين وضعه شي.

شوګان يوشينوبو اړ شو چې استعفا ته غاړه کېږدي او د ۱۸۶۸ کال د جنورۍ په ۳ يمه د مېجي بيا راتګ اعلان شو. مېجي هغه وخت واک ته ورسېد، کله چې پلار يې امپراتور «کومي» تر يوې مياشتنۍ واکمنۍ وروسته ومړ. سره له دې چې د ساتسوما او چوشو ځواکونو ايدو او د امپراتورۍ مرکز کيوتو اشغال کړي وو، خو وېره يې لرله چې توکوګاوا کورنۍ بېرته د واک ترلاسه کولو هڅه ونه کړي. اوکوبو توشيميچي غوښتل چې توکوګاوا د تل لپاره له صحنې ځنډې ته کړي. نوموړي امپراتور دې ته وهڅاوه چې د توکو ګاوا قلمرو ونيسي. پخواني شوګان شينوبو د جنورۍ په ۲۷ مه د ساتسوما او چوشو پر پوځونو يرغل وکړ او کورنۍ جګړه پيل شوه. جګړې تر دوبي پورې تر هغې دوام وکړ چې توکو ګاوا مات شو. د ميجي بيا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

راستنېدنه له رغوونکو بنسټې اصلاحاتو سره مله وه. په ۱۸۶۹ کال کې په جاپان کې فیوډالي نظام ړنګ او ټول ۳۰۰ فیوډالي خپلواک حکومتونه د مرکزي دولت تر حاکمیت لاندې راغلل، چې وروسته هر ایالت د یوه والي له لوري اداره کېده. مالیاتي سیستم متمرکز شو او موډرن بیروکراټ دولت د زاړه فیوډالي دولت ځای ونیوه. په ۱۸۶۹ کال کې ټول وګړي د قانون په وړاندې مساوي وګڼل شول او پر کورنۍ کډوالۍ او سوداګرۍ لګېدلي محدودیتونه له منځه یووړل شول. د سامورایي طبقاتي سیستم له مخالفتونو او بلواوو سره سره منحل شو. پر ځمکو او جایدادونو د مالکیت خصوصي حق ومنل شو او خلکو ته حق ورکړل شو چې په خپل زړه ځان ته کاري شغل وټاکي. دولت په چټکۍ د زېربنا جوړولو ته مخه کړه. د اوسپنې پټلۍ په اړه د پخواني استبدادي رژیم د تګلارې برعکس، نوي رژیم په ۱۸۶۹ کال کې د توکیو او اوساکا ترمنځ د بخار بېړۍ یوه لیکه جوړه کړه او همدارنګه په لومړي ځل د توکیو او یوکاهاما ترمنځ ریل کرښه جوړه شوه. دولت دغه راز د صنعت پر پراختیا لاس پورې کړ او اوکوبو توشیمیچي د مالیې د وزیر په توګه د صنعتي کېدو د سنټرالېزېشن د څارنې مسوولیت هم پر غاړه واخیست. د ساتسوما ایالتي حکومت د کولالۍ فابریکو د جوړونې، د توپخانو د جوړونې، تار اوبدنې او په ۱۸۶۱ کال کې په جاپان کې په لومړي ځل د پنبې د پروسس په موخه له بریټانیا څخه د نساجۍ ماشینونو د واردولو مسوولیت پر غاړه درلود. هغه همدارنګه د بېړۍ جوړونې دوه موډرنې کارخانې جوړې کړې. جاپان په اسیا کې لومړنی هېواد و، چې په ۱۸۹۰ کال کې د لیکلي اساسي قانون څښتن شو او له انتخابي پارلمان «Diet» سره یې یو مشروطه پاچاهي نظام او خپلواک قضایي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ارګان هم رامنځته کړل. دغه بدلونونه هغه ټاکوونکي فکټورونه وو چې جاپان يې په اسيا کې د يوازيني هېواد په توګه له صنعتي انقلاب څخه په ګټې اخيستنې بريالی کړ.

د نولسمې پېړۍ په لومړيو کې چينايان او جاپانيان دوه هغه ښوزله ملتونه وو چې له استبداد سره يې لاس و پنجه نرموله. د چين استبدادي رژيم لسيزې لسيزې د بدلون او تحول په اړه شکمن او بدبينه و. که څه هم د چين او جاپان ترمنځ ډېر ورته والی ليدل کېږي- د مثال په توګه د توکوګاوا شوګانانو په اولسمه پېړۍ کې پر بهرني تجارت بنديز ولګاوه، هغه څه چې تر دې مخکې چينايي امپراتورانو په چين کې کړي وو او له سياسي او اقتصادي بدلونونو سره مخالف وو- خو په سياسي برخه کې يې ترمنځ د پامور توپيرونه هم موجود و. چين يوه متمرکزه بيروکراتيکه امپراتوري درلوده چې په راس کې يې يو مستبد او مطلق العنان امپراتور و. امپراتور د خپل واک پر وړاندې ګوابنونه هم احساسول، چې مهم يې ولسي پاڅونونه وو. د ۱۸۵۰ او ۱۸٦۴ کلونو ترمنځ د «ټاپينګ پاڅون» په جريان کې د جګړې او قحطۍ له کبله په ميليونونو انسانان ووژل شول او په پايله کې ټول جنوبي چين ويجاړ شو، خو له امپراتور سره مخالفت بيا هم نهادينه نه شو. د جاپان د سياسي بنسټونو جوړښت متفاوت و. د شوګانانو حکومت، امپراتور ګوښه کړی و، خو لکه چې ومو ليدل، د توکوګاوا واکمني مطلقه نه وه او د ساتسوما په څېر قلمرونه عملا خپلواک او حتی په بهرني تجارت کې يې خلاص لاس درلود. د فرانسې په څېر، د چين او جاپان لپاره د برېټانيا د صنعتي انقلاب يوه اغېزه د هغوی نظامي اسيپ پذيري وه. د ۱۸۳۹-۱۸۴۲

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کلونو ترمنځ د «تریاکو لومړۍ جګړې» په جریان کې د برېتانیا سمندري ځواکونو چین ته ماتې ورکړه او جاپان هم له عین ګواښ سره هغه مهال مخ شو، کله چې په ۱۸۵۳ کال کې د قومندان 'ماتیو پیري' په مشرۍ د امریکا جنګي بېړۍ د جاپان ایدو خلیج ته ورسېدې. دا واقعیت چې اقتصادي وروسته پاتې والي، نظامي وروسته پاتې والی رامنځته کړی و؛ هغه انګېزه وه چې په جاپان کې یې شوګانان را وپرځول او په پایله کې د میجي په بیا راتګ تمامه شوه. د ساتسوما قلمرو مشرانو درک کړې وه چې اقتصادي پرمختګ او یا حتی د جاپان بقا، یوازې د بنسټونو د اصلاحاتو له لارې ممکن دي، خو شوګان له دې کار سره مخالف و، ځکه چې په موجوده بنسټونو کې یې ګټې نغښتې وې. د بنسټي اصلاحاتو لپاره باید شوګان رانسکور شوی وای، چې همداسې وشول. په چین کې هم ورته وضعیت و، خو د لومړنیو سیاسي بنسټونو شتون د امپراتور راپرځول ستونزمن کړي وو او دا پلان تر ۱۹۱۱ کاله پورې وځنډېد. د بنسټونو د اصلاحاتو پر ځای چینایانو هڅه کوله چې د عصري وسلو په واردولو سره له برېتانویانو سره سیالي وکړي، خو جاپان د خپلو وسلو صنعت ته وده ورکړه. ددغو توپیرونو لامل دا و چې دواړو هېوادونو د نولسمې پېړۍ د ګواښونو پر وړاندې متفاوتې تګلارې خپلې کړې او د صنعتي انقلاب په جریان کې د رامنځته شوې حساسې مقطعې په وړاندې چین او جاپان جلا مسیرونه انتخاب کړل. د جاپان په بنسټونو کې د اصلاحاتو په عملي کېدو سره، دغه هېواد د چټکې ودې په لور وخوځېد، خو په چین کې هغه ډلې چې د بنسټي بدلونونو په برخه کې یې رول لوبولی شوی، کافي قدرت نه درلود، له همدې امله په چین کې زېښونکي بنسټونه تر ډېره په خپل ځای پاتې شول،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تر دې چې په ۱۹۴۹ کال کې د ماوو کمونېستي انقلاب وضعيت نور هم ناوړه کړ.

د نړيوالې نا اندولې ريښې

په دې څېرکي او په تېرو درېيوو څېرکو کې وويل شول چې په برېتانيا کې د پرانيستو سياسي او اقتصادي بنسټونو جوړېدو څنګه صنعتي انقلاب ممکن کړ او څنګه يو شمېر هېوادونه له صنعتي انقلاب څخه برخمن او د ودې خاوندان شول، خو ځينو نورو بيا دا کار و نه کړ او يا يې حتی د صنعتي کېدو پيل شوې پروسه په نطفه کې شنډه کړه. هغه هېوادونه چې صنعتي شول، د بنسټونو کمال يې و. د اتلسمې پېړۍ تر وروستيو پورې د امريکا متحده ايالتونو چې د برېتانيا د پرتمين انقلاب په څېر بدلونونو څخه بريالی راوتلی و، تر ډېره بريده خپل سياسي او اقتصادي بنسټونه پراخ او سم کړل، له همدې امله امريکا د نړۍ لومړنی هېواد و، چې له برېتانيا څخه نوې رالېږدېدلې ټکنالوژي يې وکاروله او ډېر ژر له برېتانيا هم مخکې شو او د صنعتي کېدو او ټکنالوژيکي پنځونو په لومړۍ ليکه کې ودرېد. استرالیا که څه هم ډېر وروسته او په لږې پاملرنې سره، خو د مشابه يا ورته بنسټونو په لور حرکت پيل کړ. د دې هېواد وګړي هم د انګرېزانو او امريکايانو په څېر مجبور وو چې د پرانيستو بنسټونو د رامنځته کولو لپاره مبارزه وکړي او کله چې دغه هدف ته ورسېدل، استرالیا د ځانګړې اقتصادي ودې څښتنه شوه. استرالیا او متحده ايالتونه له دې کبله ژر صنعتي شول او پرمختګ يې وکړ، چې نسبتاً پرانيستي بنسټونه يې د نوښتونو، نوې ټکنالوژۍ او خلاق تخريب پر وړاندې خنډ نه شول. خو ګڼو نورو اروپايي مستعمرو دا کار و نه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړ، بلکې هغوی د امریکا او استرالیا برعکس عمل وکړ. په استرالیا او متحده ایالتونو کې د استثمار لپاره د بومي وګړو او سرچینو نشتوالي، په دغو هېوادونو کې د استعمار محتوا بدله کړه، سره له دې چې وګړو یې د خپلو سیاسي حقونو او پرانیستو بنسټونو لپاره مبارزه کوله.

مولوکان ټاپوګانو، کارابین، سوېلي امریکا او نورو اسیایي هېوادونو چې د اروپایي ښکېلاک تر ناتار لاندې وو، ډېر لږ داسې وګړي لرل چې دغه ډول مبارزې ته را ودانګي. ښکېلاکګرو اروپایانو په یادو سیمو کې د زېږېدونکو بنسټونو جلا ډولونه ساز کړل او یا یې تر استعمار مخکې یې د ګټورو سرچینو – له درملو نیولې تر ګنیو، سپینو زرو او سرو زرو پورې- د کنټرول په موخه، د هغو اختیار په خپل لاس کې واخیست. هغوی په دې سمیو کې دغه راز داسې بنسټې بدلونونه راوستل چې په راتلونکي کې یې د پرانیستو بنسټونو پیدایښت ناشونی کاوه. ښکېلاکګرو په ځینو مواردو کې د صنعتي کېدو غوړېدونکی بهیر یا موجوده پرانیستي اقتصادي بنسټونه فلج کړل. زیاتره دغه سیمې د دې جوګه نه وې چې په نولسمه پېړۍ یا حتی په شلمه پېړۍ کې د صنعتي کېدو مزه وڅکي. د اروپا په یو شمېر سیمو کې هم ډینامیکي بهیر د استرالیا او متحده ایالتونو په پرتله متفاوت و. د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې چې صنعتي انقلاب په برېتانیا کې په چټکۍ ریښې غځولې، په زیاترو اروپایي هېوادونو کې استبدادي رژیمونه واکمن وو. انحصاري سوداګرۍ او کرنیزې ځمکې د مستبدو پاچاهانو د عوایدو اصلي سرچینې وې. خلاق تخریب چې د صنعتي بهیر زېږنده وه، د دغو واکمنانو ګټې ګواښلې او د هغوی په ځمکو کې د کاري ځواک او سرچینو د کمېدو لامل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېده. د صنعتي کېدو بهير يو بل ستر بايلونکی، اشرافيت و او تر دې هم مهم دا چې دغه اشراف د دې بهير سياسي بايلوونکي هم وو، ځکه چې صنعتي کېدو له شک پرته ټولنيز بدلون ته لار هواروله او د واکمنې طبقې انحصاري واک يې له خطر سره مخ کاوه. خو په برېټانيا کې بنسټيز بدلونونو او صنعتي انقلاب، اروپايي دولتونو ته نوي فرصتونه او ننګونې وزېرولې. که څه هم په لوېديځه اروپا کې استبدادي رژيمونه حاکم وو، خو دغه سيمه د بنسټيز بدلونونو په هغې پروسه کې شريکه وه چې برېټانيا يې اغېزمنه کړه؛ ختيځې اروپا، عثماني امپراتورۍ او چين متفاوت وضعيت درلود، دغه تفاوتونه د صنعتي کېدو بهير د پراختيا په برخه کې ډېر مهم و. لکه څرنګه چې طاعون ناروغۍ يا په اتلانتيک کې د سوداګرۍ پراختيا د تاريخ حساسه مقطعه رامنځته کړې وه، دغه شان د صنعتي کېدو په بهير کې رامنځته شوې حساسه مقطعه د بنسټونو پرسر د اروپايي ملتونو ترمنځ جګړې او شخړې تشديد کړې. په دې برخه کې يو مهم عامل د فرانسې ۱۷۸۹ کال انقلاب و. د فرانسې د مطلقه نظام ړنګېدو په دغه هېواد کې پرانيستو بنسټونو ته غېږ پرانېسته او په پايله کې صنعتي کېدو او چټکې اقتصادي ودې ته زمينه برابره شوه. خو په حقيقت کې د فرانسې انقلاب تر دې هم ډېر کار وکړ. دغه انقلاب د زور او يرغل له لارې څو ګاونډيو هېوادونو ته چې زېښونکي بنسټونه يې لږل، خپل بنسټونه صادر کړل. په دې توګه د فرانسې انقلاب نه يوازې په فرانسه کې بلکې په بلجيم، هالنډ، سويس او د جرمني او ايټاليا په ځينو برخو کې صنعتي کېدو زمينه برابره کړه. خو د ختيځو سيمو غبرګون د طاعون ناروغۍ پېښې ته ورته و، يعنې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

داسې چې فیوډالېزم د نابودۍ پر ځای لا پیاوړی شو. اتریش-هنګري، روسیه او عثماني امپراتوري نور هم وروسته پاتې شول او تر لومړۍ نړیوالې جګړې پورې یې استبدادي نظامونه وساتل.

د نړۍ په نورو برخو کې هم استبدادي رژیمونو خپلې بقا ته دوام ورکاوه. دغه واقعیت د چین په اړه صدق کوي، دلته له مینګ کورنۍ څخه کینګ کورنۍ ته د واک لېږد د یوه داسې نظام جوړېدو ته لار پرانېسته چې پر کرنې ولاړه ټولنه یې رامنځته کړه او د بهرني تجارت مخه یې ډپ کړه، خو دلته هم داسې بنسټې بدلونونه موجود وو چې له اسیا سره یې اړخ لګاوه. چین د صنعتي انقلاب پر وړاندې د ختیځې اروپا په څېر غبرګون وښود، خو د جاپان غبرګون بیا د لوېدیځې اروپا په څېر و. په جاپان کې د ساتسوما، چوشو، توسا او د اکي قلمرونو د مشرانو په رهبرۍ د فرانسې په څېر یو انقلاب رامنځته شو چې یو ستر بدلون ته یې لار هواره کړه، دغو مشرانو شوګان نسکور کړ، میجي یې بیا واک ته ورساوه او جاپان یې د بنسټونو د اصلاحاتو او اقتصادي ودې په لور سوق کړ.

همدارنګه مورِ ولیدل چې په ایتوپیا کې مطلقیت او استبداد بیا سر راپورته کړ. هغو قوتونو چې په اولسمه پېړۍ کې په برېتانیا کې بنسټې بدلونونه رامنځته کړل، په افریقا کې همدغسې قوتونو او ډلو د مریانو د سوداګرۍ له لارې په دې سیمه کې سخت زېښنوونکي بنسټونه سمبال کړل. دغه پېښه په ځینو سیمو کې د ټولنو د له منځه تلو او په ځینو نورو کې بیا د مریتوب لرونکو استثماري دولتونو د رامنځته کېدا لامل شوه. د بنسټې بدلونونو پیل شوې پروسې څرګنده کړه چې کومو هېوادونو د نولسمې پېړۍ له فرصتونو څخه ګټه واخیسته او کومو وانخیسته. د نړیوالې نابرابرۍ ریښې کولای شو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې په همدې بدلونونو کې ولټوو. له محدود شمېر هېوادونو پرته، نن ورځ د نړۍ زياتره شتمن هېوادونه هماغه ملتونه دي چې په نولسمه پېړۍ کې له صنعتي کېدو او ټکنالوژۍ څخه برخمن شول او بېوزله ملتونه هغه دي، چې دغه فرصتونه يې له لاسه ورکړل.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

يوولسم څېرکی

سپېڅلې کړۍ

(virtuous circle)

تور قانون

ويندسور کلا[1] په برېتانيا کې د شاهي کورنۍ ستر استوګنځی دی، چې د لندن ښار په لوېديځ کې موقعيت لري. د اتلسمې پېړۍ په لومړيو کې له دغې کلا يو لوی ځنګل را چاپېر و، چې اوسمهال د ياد ځنګل ډېره لږه برخه پاتې ده. دلته په ۱۷۲۲ کال کې د ځنګل يو ساتونکی 'بابټيست نون' په يوه سخته نښته کې ګير شوی و. نومورې د جون په ۲۷ مه په خپل يادښت کې وليکل:«توريان په شپه کې درې ځله راغلل او زما د خونې پر کړکۍ يې دوه مرمۍ وتوغولې او ما ومنله چې په دېرشمه ورځ به په «Crowthorne» کې ورته پنځه ګينه [پيسې] ورکوم.» نون دغه راز په خپل يو بل يادښت کې ليکي:«يو نوی خبر. د يو مخ پټې کس جسد وموندل شو چې د ورانۍ پيغام يې راوړی و.» دغه نامعلوم کسان «توريان» چې وېره يې خپروله او پر بابټيست يې ډزې کړې وې او له نومورې يې پيسې غوښتې وې، څوک وو؟ دا د ځايي خلکو يوه ډله وه چې مخونه به يې تورول، څو په شپه کې يې څوک ونه ويني. دغه ډول کسان چې د برېتانيا په جنوب کې ډېر ليدل کېدل، هوسۍ او بېلابېل حيوانات يې وژل او له پوسته کول، درمندونه يې سوځول، دېوالونه او د کبانو

[1] Windsor Castle

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

روزنځایونه یې ویجاړول. دا په ښکاره یو ناقانونه عمل و، خو حقیقت بل څه و. د پاچا او اشرافو اړونده سیمو کې د هوسیو غیر قانوني ښکار تر ډېر وخته روان و. په ۱۶۴۰ مه لسیزه کې د کورنۍ جګړې په جریان کې د ویندسور کلا ټولې هوسۍ ووژل شوې، خو په ۱۶۶۰ کال کې واک ته د 'دویم چارلېز' په راتګ سره د هوسیو پارک بیا ډک شو. خو توریانو هوسۍ د دې لپاره نه ښکار کولې چې یوازې د هغې له غوښې یا پوستکي ګټه واخلي، بلکې دا یو قصدي تخریبي عمل و. خو د څه لپاره؟

د ۱۶۸۸ کال د پرتمین انقلاب یوه ځانګړنه د ګټو کثرت پاله[1] ماهیت و، چې په پارلمان کې یې استازیتوب کېده. سوداګرو، صنعتکارانو، ځمکوالو او د نارنجي ویلیم متحدو اشرافو هېڅ یوه په یوازې ځان پر نورو خپلې غوښتنې نه شوای تحمیلولی. په اتلسمه پېړۍ کې د ستیوارټ شاهي کورنۍ د بېرته واکمنولو لپاره کلونه هڅې وشوې. په ۱۷۰۱ کال کې د دویم جېمز تر مړینې وروسته د هغه زوی «جېمز فرانسس اډوارد ستیورات» یا «زوړ مدعي» د فرانسې، هسپانیا، پاپ او په برېټانیا او سکاټلنډ کې د «جاکوبایټس» په نامه د ستیورات کورنۍ د ملاتړو له لوري د برېټانیا سلطنت د قانوني وارث په توګه په رسمیت وپېژندل شو. زوړ مدعي په ۱۷۰۸ کال کې د فرانسوي ځواکونو په ملاتړ واک ته د بیا ستنېدو ناکامه هڅه وکړه، وروسته د هغه ملاتړو جاکوبایټانو څو بلواوې او پاڅونونه وکړل، چې مهم یې په ۱۷۱۵ او ۱۷۱۹ کلونو کې و. وروسته په ۱۷۴۵ کال کې د زوړ مدعي زوی «چارلېز ایډوارډ ستیورات» یا ځوان مدعي، واک ته د

[1] Pluralistic

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

رسېدو هڅه وکړه، خو د برېتانیا د پوځ له لوري مات شو. د ویګ سیاسي ګوند چې په ۱۶۷۰ کال کې د سوداګرو او کاروباریانو په استازولۍ جوړ شوی و، د پرتمین انقلاب اصلي ملاتړی خوځښت و. ویګیانو له ۱۷۱۴ څخه تر ۱۷۶۰ کاله پورې پر پارلمان واک درلود. ویګیانو د واک پرمهال هڅه کوله چې په لاس ورغلي فرصت څخه په ګټې اخیستنې د نورو حقوق تر پښو لاندې کړي. هغوی د سټیوارټ پاچاهانو سره هېڅ توپیر نه درلود، یوازې دومره توپیر و چې د استبداد او مطلقیت لپاره یې کافي واک نه درلود. په پارلمان کې د هغوی واک د سیالو ډلو او په ځانګړې توګه د توري ګوند[1] او نورو ډلو له لوري چې د یوه استبدادي نظام د مخنیوي لپاره یې مبارزه کوله، محدود شوی و. په برېتانیا کې کثرت پاله یا پلورالېستیکه ټولنه چې د پرتمین انقلاب په پایله کې رامنځته شوې وه، په دې معنا وه چې د خلکو یوه ستره برخه، ان هغوی چې په پارلمان کې یې استازي نه لرل، پیاوړې او ځواکمنه شوې وه. توریان غله هماغه خلک وو چې له واک څخه د ویګیانو د ناوړه ګټې اخیستنې په غبرګون کې راپاڅېدلي وو. د 'ویلیم کادوګان' قضیه د ویګیانو له لوري د خلکو د حقونو د پایمالولو یو څرګند مثال دی او دا پېښه مورِ ته ښیي چې په برېتانیا کې توریان څنګه رامنځته شول. کادوګان د ۱۷۰۱ او ۱۷۱۴ کلونو ترمنځ د هسپانیا جګړې او د جاکوبایټ پاڅون د ځپلو پر مهال یو بریالی جنرال ثابت شو. لومړي جورج په ۱۷۱۶ کال کې جنرال کادوګان ته د «بارون» لقب ورکړ او په ۱۷۱۸ کال کې یې د نوموړي رتبه لوړه کړه. هغه همدا راز د

[1] Tory Party

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سلطنت د نیابتي شورا له مخکښو غړو څخه و، چې د پاچا په نیابت کې به یې مهمې دولتي چارې پرمخ بیولې او د پوځ د عمومي قوماندان په توګه یې هم دنده اجرا کوله. کادوګان د وینډسور کلا په ۲۰ مایله متریز کې په 'کورشام' کې شاوخوا ۱۰۰۰ ایکره ځمکه وپېرله او یو کور، یو ښکلی بڼ او د ۲۴۰ هکتارو په مساحت یې د هوسیو یو پارک په کې جوړ کړل، خو دغه بڼ د خلکو په غصب شوې ځمکه کې جوړ شوی و او کادوګان په دې کار سره د ګاونډیو پر حقونو تېری کړی و، ځکه چې خلک له ځمکو په زوره وشړل شول او د څارویو څرولو، د لرګیو او سکرو د ټولولو سنتي حقوق یې له لاسه ورکړل. کادوګان د توریانو له غبرګون او غوسې سره مخ شو. د ۱۷۲۲ کال د جنوري او بیا د همدې کال په جولای کې د هوسیو پارک یو ځل بیا د تورمخو وسله والو تر برید لاندې راغی او په لومړي حمله کې ۱۶ هوسي ووژل شوې. دا یوازې کادوګان نه و، بلکې د ډېرو شتمنو سیاستوالو ځمکې او جایدادونه هم د توریانو تر برید لاندې راتلل. وضعیت د ویګي دولت له زغمه وتلی و او پارلمان د ۱۷۲۳ کال په مې میاشت کې «تور قانون» تصویب کړ چې له مخې یې پنځوس ځانګړې جرمونه تعریف او د اعدام جزا ورته وټاکل شوه. د تور قانون له مخې نه یوازې د وسلې ګرځول، بلکې د مخ تورول هم منع اعلان شول. پر اعدام د تورمخو د محکومېدو په اړه تصویب شوی قانون ډېر ژر عملي شو او ویګیانو په ډېرې چټکۍ د قانون پلي کولو ته متې بدې وهلې. باټیست نان په وینډسور ځنګل کې د څارګرو یا مخبرینو یوه شبکه جوړه کړه، څو د توریانو هویت معلوم کړي. ډېر ژر څو کسان ونیول شول، له نیولو وروسته باید مجرمین د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قانون له مخې راساً په دار ځړول شوي وای، ځکه چې تور قانون تصویب شوی و او پارلمان هم د ویګیانو په لاس کې و. ویګیانو همدارنګه پر هېواد واک چلاوه او توریانو مستقیماً د ځواکمنو ویګیانو د ګټو خلاف عمل کاوه.

د دولت وزیر «سر رابرټ وال پول» هم چې وروسته لومړی وزیر شو، د کادوګان په څېر له دې ستونزې سره مخ شو. هغه د لندن په جنوب لوېدیځ کې د ریچموند په پارک کې چې لومړي چارلېز د خلکو په ځمکو کې جوړ کړی و، شخصي ګټې لرلې. په دې پارک کې هم د خلکو د څړ، ښکار او د خسو راټولولو حقوق تر پښو لاندې شوي وو، خو بیا هم خلکو په پارک کې د څارویو څرولو او ښکار ته دوام ورکاوه، تر دې چې وال پول خپل زوی د پارک ساتنې ته وګومارە. نومورې له پارک څخه دېوال چاپېر کړ او د مجرمینو د نیولو لپاره یې لومې جوړې کړې. وال پول چې د هوسیو ښکار سره یې مینه لرله، د پارک دننه په «هاټون» کې ځان ته د ښکار لپاره یوه خونه جوړه کړه، چې دې کار د ځایي اوسېدونکو غوسه راوپارله.

د ۱۷۲۴ کال د نومبر په ۱۰ مه یو تن ځایي اوسېدونکی «جان هونټریج» چې له پارکه بهر یې ژوند کاوه، د هوسیو له غلو سره د مرستې او د تورمخو په تحریکولو تورن شو؛ دوه هغه جرمونه چې سزا یې اعدام وه. د هونټریج قضیه د سلطنت د نیابت شورا له لورې چې وال پول او کادوګان یې مخکښ غړي وو، په لوړه کچه پر مخ وړل کېده. وال پول دومره مخکې لاړه چې ان د 'بلک برن' په نامه له یوه تن مخبر څخه یې د هونټریج د جرم په اړه په زور شهادت واخیست. که څه هم د نومورې تورنېدل د قاعدې له مخې له وړاندې ټاکل شوې نتیجه وه، خو داسې ونه شول. د یوه منصفه پلاوي په شتون کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د یوې ۸ یا ۹ ساعته محاکمې په ترڅ کې د شکلي دلایلو پر بنسټ هونټریج بې ګناه وپېژندل شو، ځکه چې راټول شوي شواهد قانوني او موجه نه و. خو ټول توریان یا هغه کسان چې له دوی سره په مرستې تورن وو، د هونټریج په شان بختور نه وو، یو شمېر نورو توریانو هم برائت ترلاسه کړ او یا هم د مجازاتو تر تخفیف لاندې راغلل، خو زیاتره یې پر دار وځړول شول او یا هم شمالي امریکا ته تبعید کړل شول. دغه قانون په حقیقت کې د لغوه کېدو تر وخته یعنې تر ۱۸۲۴ کاله پورې د قوانینو په ټولګه کې په خپل حال او قوت سره باقي پاتې شو، خو د هونټریج چانس د پامور دی. د منصفه پلاوي په ترکیب کې ناپېلې خلک نه وو، بلکې ځمکوال او شتمن کسان وو چې طبعاً به یې له وال پول سره خواخوږي لرله، خو شرایط نور د اولسمې پېړۍ په څېر نه وو، چې محاکم د ستېورات پاچاهانو تر امر لاندې وو او د خپلو مخالفینو د ځپلو لپاره یې له دغو بنسټونو څخه د وسیلې په توګه کار اخیست. اوس نو ویګیان هم مجبور وو چې د قانون حاکمیت ته غاړه کېږدي او دا اصل چې هېڅوک له قانونه پورته نه دی، ومني.

د تور قانون اړوند پېښې ښیي چې پرتمین انقلاب په برېتانیا کې د قانون واکمنۍ ته لار هواره کړې وه او په دې هېواد کې د قانون د واکمنۍ فکر بنسټیزه شوی و او همدارنګه واکمنې ډلې تر ډېره محدودې شوې وې. هېره دې نه وي چې د قانون واکمني د «قانون پر بنسټ حکومت» سره توپیر لري، حتی که ویګیانو کولای شول چې د خلکو د کابو کولو په موخه ځپونکي او نا عالادنه قوانین تصویب هم کړي، خو بیا هم له هغو خندونو او ننګونو سره مخ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېدل، چې د قانون حاکمیت رامنځته کړي وو؛ ځکه د هغوی قانون د هغو حقوقو نقض و، چې پرتمین انقلاب او د هغه په پایله کې په سیاسي بنسټونو کې رامنځته شویو بدلونونو ټولو وګړو ته خوندي کړي وو. په دې توګه د قانون واکمني په دې معنا وه چې واکمنانو او عامو وګړو ټولو د قانون په وړاندې یو شان او برابر حقوق لرل. کله چې د قانون د واکمنۍ تاریخي سیر ته نظر کوو، نو دا مفهوم راته ډېر په زړه پورې ښکاري. ولې قانون باید د ټولو په وړاندې یو شان عملي شي؟

کله چې پاچا او اشراف له سیاسي واک و ځواک څخه برخمن او نور تر بې برخې وي، نو طبعاً هغه ښکار چې پاچا او اشراف یې کولای شي، د نورو لپاره غیر قانوني او جرم ګڼل کېږي. د سیاسي استبدادي بنسټونو تر سیوري لاندې د قانون واکمني په حقیقت کې هېڅ عملي کار نه برېښي. یوازې پراخ بنسټه یا پلورالایز بنسټونه دي چې د قانون برابرۍ ته زمینه برابروي. د اتلسمې پېړۍ په لومړیو کې برېټانیا د کثرت پالنې په لور د حرکت په حال کې وه او د ویګ مشران ورو-ورو په دې پوهېدل چې قوانین او بنسټونه لکه څنګه چې د قانون د واکمنۍ په مفهوم کې بیان شوي دي، د دوی واکونه هم محدودوي. خو ولې باید ویګیان او د پارلمان غړي دغه محدودیتونه ومني؟ هغوی ولې په پارلمان او دولت کې له خپل واک څخه د تور قانون په ځېر د نورو قوانینو په تصویبولو او د دوی د ګټو خلاف پرېکړو په مخنیوي کې کار نه اخیست؟ دغو پوښتنو ته ځواب د پرتمین انقلاب ماهیت ښه روښانه کوي او همدارنګه په ډاګه کوي چې: انقلاب ولې زوړ استبداد د هغه پر نوې بڼې بدل نه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړ؟ د کثرت پالنې یا پلورالېزم او د قانون واکمنۍ ترمنځ څه توپیر وجود لري؟ او سپېڅلي کړۍ څنګه عمل کوي؟

لکه څرنګه چې په اووم څپرکي کې مو ولوستل، پرتمین انقلاب د یوې واکمنې ډلې له لوري د بلې واکمنې ډلې نسکورولو ته نه وایي، بلکې دا د استبداد او مطلقیت پر وړاندې د اعیانو، سوداګرو، تولیدوونکو او نورو ډلو څخه جوړ د خلکو د یوې سترې کتلې پاڅون و، چې پراخ بنسټه سیاسي بنسټونه یې وزېرول. همدارنګه د قانون واکمني هم د دغه اوښتون یوه لویه لاسته راوړنه وه. کله چې د قانون واکمني په ربښتیني ډول خپله معنا پیدا کوي، نه یوازې استبدادي حکومت په ګونډو کوي، بلکې د واک سپېڅلي کړۍ رامنځته کوي. که قوانین د ټولو په وړاندې یو شان پلی کېدای شوای، نو په دې صورت کې هېڅ کس، حتی کادوګان او وال پول هم نه شوای کولای چې له قانون پورته عمل وکړي او عامو خلکو چې پر خصوصي ملکیتونو په تېري باندې تورن شوي وو، د یوې عادلانه محکمې حق لرلی شوای.

تر دې ځایه مو د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو رامنځته کېدل ولیدل، خو دغه بنسټونه څنګه د تاریخ په اوږدو کې په خپل ځای پاتې کېږي؟ د «تور قانون» شالید او د هغه د عملي کېدو پر وړاندې محدودیتونه د یوې سپېڅلي کړۍ ښکارندویي کوي؛ یعنې د غبرګون (فیډبک) یوه ځواکمنه پروسه چې دغه بنسټونه پایداره کوي او په حقیقت کې دا د هغو قوتونو د حرکت مجموعه ده چې د پرانیستو بنسټونو له رامنځته کېدو سره مرسته کوي. د سپېڅلي کړۍ منطق له دې حقیقته سرچینه اخلي چې پرانیستي بنسټونه پر واک د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

محدوديت لګوني او په ټولنه کې د سياسي واک د پلورالیستیک وېش پر اساس رامنځته شوي دي. سپېځلې کړۍ يوازې د کثرت پاله بنسټونو او د قانون واکمنۍ څخه نه جوړېږي، بلکې پرانيستي سياسي او اقتصادي بنسټونه هم د هغې په پيدايښت کې رول لري. وروسته دغه پروسه د عوايدو برابر وېش، په ټولنه کې د واک وېش او د سياست په ډګر کې ټولو ته د لوېدو زمينه برابروي. دا کار همدارنګه د هغو عوايدو د محدودېدو مخه نيسي چې يو کس يې واک ته د رسېدو پرمټ ترلاسه کوي او د زېښونکو بنسټونو د بيا را ژوندي کېدو انګېزې له منځه وړي. دغه عوامل په برېټانيا کې د ښتينو ډيموکراټيکو بنسټونو په پيدايښت کې مهم وو. کثرت پالنه همدارنګه يو پرانيستی نظام رامنځته کوي او خپلواکو رسنيو ته د غوړېدو زمينه برابروي، چې دا کار د عامه پوهاوي کچه لوړه او د پرانيستو بنسټونو پر وړاندې د ګواښونو د مخنيوي په موخه د خلکو انسجام او سازماندهي کول اسانه کوي. دا چې د برېټانيا دولت په ۱۶۸۸ کال کې پر رسنيو لګېدلی سانسور لرې کړ، اغېز يې د پام وړ و. د دې څېرکي په اوږدو کې به يې ولولو چې په امريکا متحده ايالتونو کې هم رسنيو د خلکو په ځواکمنتيا او د سپېځلې کړۍ په پراختيا کې مهم رول ولوباوه. که څه هم سپېځلې کړۍ د پرانيستو بنسټونو دوام او پايښت ته زمينه برابروي، خو دغه پايښت نه انکار نه منونکی او نه هم ېښرته پر شا ګرځېدونکی دی. په برېټانيا او متحده ايالتونو کې پرانيستي سياسي او اقتصادي بنسټونه له ډېرو ننګونو سره مخ وو. ځوان مدعي په ۱۷۴۵ کال کې له خپلو لښکرو سره د لندن په سل ميلۍ کې تر دربي پورې وړاندې تللی و، څو د پرتمين انقلاب په نتيجه کې جوړ شوي بنسټونه ګډوډ کړي، خو مات

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شو. هلته د بهرنیو ګوابنونو په نسبت، کورني سیاسي ګوابنونه ډېر مهم وو او کولای یې شول چې پرانیستي بنسټونه له منځه یوسي. لکه څرنګه چې د مانچسټر پیټرلو د ۱۸۱۹ ټولوژنه مو ولیده او همدارنګه څرنګه چې په راتلونکي کې به ولولو، برېټانوي واکمنان په دې کې پاتې راغلل چې د خلکو غږونه غلي او د هغوی ولسواک خوځښتونه وځپي. دغه ډول په امریکا متحده ایالتونو کې هم پرانیستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه له ګټو ننګونو سره مخ وو؛ هغه ننګونې چې د برلاسه کېدو چانس یې ډېر و، خو داسې ونه شول. خو د دې ننګونې ماتول له مخکې ټاکل شوی برخلیک نه و. په امریکا او برېټانیا کې د پرانیستو بنسټونو دوام او د تاریخ په اوږدو کې د هغو ځواکمنتیا نه یوازې د سپېڅلې کړۍ، بلکې د تاریخ د نا اټکل شوي مسیر برکت هم و.

د ولسواکۍ سوکه مزل

د تور قانون پر وړاندې غبرګون عامو برېټانویانو ته څرګنده کړه چې تر هغه یې ډېر حقوق لرل چې مخکې یې تصور کاوه. هغوی کولای شول چې د عریضې او لابي پر مټ په محکمو او پارلمان کې له خپلو دودیزو حقونو او اقتصادي ګټو دفاع وکړي، خو دغه پلورالېزم لا هم یوه اغېزناکه ډیموکراسي نه وه رامنځته کړې. زیاتره بالغو کسانو او ښځو د رایې ورکونې حق نه درلود او په ډیموکراټیکو بنسټونو کې هم دا وخت ډېره بې عدالتي حاکمه وه. تمه وه چې دا هر څه به بدلون مومي. د پرانیستو بنسټونو سپېڅلې کړۍ نه یوازې د رامنځته شوي وضعیت د بقا ساتنه کوله، بلکې د پرانیست والي پرمخ یې پراته خنډونه هم له منځه وړل. د برېټانیا د اتلسمې پېړۍ مشرانو چندانې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بخت نه درلود، چې له کوم خنډ او ستونزې پرته واک ته دوام ورکړي. هغوی د سلطنت لپاره د پاچاهانو الهي حقوق وننګول او د خلکو پر مخ د مشارکت د ور په پرانیستلو سره یې د چارو واګې په لاس کې واخیستې، خو وروسته دوی دا واک یوه کوچنۍ اقلیت ته وسپاره. یوازې وخت ته اړتیا وه څو ډېر خلک په سیاسي پروسه کې د مشارکت یا ګډون لپاره غږونه پورته کړي، چې بالاخره دا پروسه په ۱۸۳۱ کال کې خپل اوج ته ورسېده. د زیاتېدونکې اقتصادي بې عدالتۍ او د خلکو له لورې په سیاسي بهیر کې د مشارکت د پر له پسې غوښتنو له امله برېتانیا په لومړیو درې لسیزو کې د ټولنیزې بې ثباتۍ او ګډوډۍ شاهده وه. د ۱۸۱۱ او ۱۸۱٦ کلونو ترمنځ د نوې ټکنالوژۍ د ترویج په غبرګون کې د لوډیټیانو (Luddite) پاڅون او ورپسې په ۱۸۱٦ کال کې د سیاسي ازادیو لپاره په لندن کې د 'سپا فیلډس پاڅون' او بیا په ۱۸۱۹ کال کې د پیټرلو ټولوژنه هغه پېښې وې چې برېتانیا یې له ننګونو سره مخ کړې وه. دغه راز په ۱۸۳۰ کال کې د سوینګ پاڅون په ترڅ کې کروندګرو د ژوندانه د ناڅیزو امکاناتو او د نوې ټکنالوژۍ په غبرګون کې چې په مزد کې یې کموالی راوستی و، په بلوا لاس پورې کړ. په ورته وخت کې د ۱۸۳۰ کال په جولای کې په پاریس کې انقلاب سر راپورته کړی و. دا چې وضعیت د جوش نقطې ته رسېدلی و، د واکمنې طبقې ترمنځ اجماع روانه وه. هغوی د ټولنیزې ناارامۍ د کابو کولو او د یوه انقلاب د مخنیوي یوازینۍ لار د خلکو غوښتنو ته سر ښکته کول او د پارلمان اصلاحات بلل، نو ځکه حیرانوونکي نه ده چې د ۱۸۳۱ کال د ټاکنو چورلیز پر یوې ځانګړې موضوع را څرخېده: سیاسي اصلاحات. تر 'سر رابرټ وال پول' شاوخوا سل کاله وروسته، ویګیان نور د عام

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ولس په وړاندې ځواب ویونکی وو او په برېټانیا کې یې د رایې ورکونې حق د پراختیا لپاره مبارزه کوله، خو دوی یوازې محدود شمېر کسانو ته د رایې ورکونې حق غوښت او ان ټولو نارینه وو ته هم د دې حق په سراسري کېدو قایل نه و. ویګیان په ټاکنو کې بریالي شول او د دې ډلې مشر ایرل ګرې «Earl Grey» لومړی وزیر شو. هغه رادیکال یا سختدریځه نه و، بلکې له سختدریځې لا ډېر لرې و. هغه او نورو ویګیانو چې د اصلاحاتو لپاره هلې ځلې کولې، هدف یې د رایې ورکونې حق پراخوال او عالادنه کول یا د ټولنې د نورو اقشارو ترمنځ د واک وېشل نه و. په برېټانیا کې ولسواکي د واکمنې طبقې ډالۍ نه وه، بلکې په تېره یوه پېړۍ کې د خلکو د بېلابېلو سیاسي جریانونو او خوځښتونو په پایله کې لاسته راغله او خوندي شوه. هغوی د پرتمین انقلاب پر مټ په سیاسي بنسټونو کې د رامنځته شویو بدلونونو له لارې وکولای شول چې په واک کې پاتې شي. واکمنانو فکر کاوه اصلاحاتو ته له تسلیمېدو پرته په واک کې د پاتې کېدو لپاره بله چاره نه لري، ولو که دا واک لږ هم وي. ایرل ګرې په پارلمان کې د سیاسي اصلاحاتو د منلو په اړه په خپله وینا کې دغې ټکي ته په ښکاره ډول اشاره کړې ده: «تر ما بل هېڅوک د کلني پارلمان، د عمومي رایې ورکونې او مخفي رایې ورکونې حقونو خوندیتوب ته ژمن نه دی، زما هدف له دې سره د زړه له تله هوکړه نه ده، بلکې دغو هیلو او پروژو ته د پای ټکی ایښودل دي... زما د اصلاحاتو موخه د انقلاب د پېښېدو مخنیوی دی... اصلاحات د پاتې کېدو او نه نسکورېدو لپاره.» د خلکو غوښتنه یوازې رایه ورکونه نه وه، بلکې هغوی غوښتل چې د خپلو ګټو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دفاع او خوندیتوب لپاره په تصمیم نیونه کې هم ونډه ولري. دا خبره د چارټیست غورځنګ په تګلاره کې چې له ۱۸۳۸ کال وروسته یې په برېټانیا کې د رایې ورکونې حق د عمومي کېدو لپاره مبارزه کوله، په ښه توګه روښانه شوې ده. یاد غورځنګ ځکه د چارټیست «مرام پالانو» نوم ځان ته غوره کړی و، څو خلکو ته وښیي چې د دوی ارمانونه یې د مبارزې محور جوړوي او د دې ترڅنګ مګناکارتا ته د یوه ورته جوړښت معنا یې هم لېږدوله. د چارټیست غورځنګ یو تن غړی «جي.ار. ستېفن» د رایې ورکونې عمومي حق په اړه وایي:«د رایې ورکونې د عمومیت موضوع....د یوه چاقو او کاچوغې موضوع ده، د ډوډۍ او پنیر موضوع ده... د عمومي رایې په اړه زما هدف د دې ټکي روښانه کول دي چې د ځمکې پر سر ټول انسانان دا حق لري چې پر تن یوه ښه کورتۍ، پر سر یوه ښه خولۍ، د کورنۍ له پاسه یو ښه چت او بالاخره د شپې ډوډۍ لپاره یو ښه سترخوان ولري.»

ستېفن درک کړې وه چې د خلکو د پیاوړتیا او د کاګرو لپاره د یوې کورتۍ، یوې خولۍ، یوه چت او یوه سترخوان برابرولو یوازینۍ لار د رایې ورکونې عمومي حق دی. په پایله کې ایرل ګرې بریالی شو چې هم «د اصلاحاتو لومړني قانون» په اړه خلکو ته ډاډ ورکړي او هم ټولو خلکو ته د رایې حق په ورکولو سره د انقلاب څپې غلې کړي. د ۱۸۳۲ کال اصلاحات معتدل وو او په برېټانیا کې د رایو ورکوونکو شمېر دوه برابره شو، یعنې پر شرایطو د برابرو رای ورکوونکو شمېر له ۸ سلنې څخه ۱۶ سلنې ته پورته شو –(د ټول نفوس له ۲ سلنې څخه ۸ سلنې ته لوړ شو). د اصلاحاتو په لړ کې په برېټانیا کې مخروبه سیمې له رایو برخمنې شوې او مانچسټر، لیډز او شفیلډ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ښارونو ته چې تازه د صنعتي کېدو په حال کې وو، د خپلواکې استازولۍ حق ورکړل شو. خو ډېر مسایل نا حل پاتې شول. له همدې امله ډېر وخت لا نه و تېر شوی، چې د رایې د حق په اړه نورې غوښتنې هم مطرح شوې او د ټولنیزې نا ارامۍ بلې څپې سر راپورته کړې، چې دغې پېښې لا نور ډېر اصلاحات له ځان سره لرل.

ولې برېتانوي واکمنان دغو غوښتنو ته تسلیم شول؟ ولې ایرل ګرې دا درک کړې وه چې محدود اصلاحات په نظام کې د پاتې کېدو یوازینۍ لار ده؟ ولې هغوی د اصلاحاتو او انقلاب ترمنځ یو وټاکه؟ ایا هغوی نه شوای کولای هغه کار وکړي چې هسپانویانو په جنوبي امریکا کې کړی و، یا په اتریش-هنګري او روسیه کې چې مستبدو واکمنانو د کروندګرو پرضد وکړل، یا په خپله برېتانویانو چې په کارابین او هند کې پاڅونونه د زور له لارې وځپل؟ دغو پوښتنو ته ځوابونه په سپېڅلې کړۍ کې موندلای شو. هغه سیاسي او اقتصادي تحولات چې مخکې په برېتانیا کې پېښ شوي وو، د خلکو پر وړاندې د زور کارول یې غیر عملي کړي وو. اي.پي ټامپسن په دې اړه لیکي:«کله چې د ۱۷۹۰ او ۱۸۳۲ کلونو ترمنځ مبارزو او شخړو وښوده چې د قدرت انډول بدل شوی دی، برېتانوي واکمنان د بدیل له ستونزې سره مخ وو: هغوی کولای شول چې د قانون واکمني تر پښو لاندې کړي، مشروطه سیاسي جوړښتونه ونړوي، خپلې خبرې ببرته واخلي او زور ته مخه کړي؛ یا خپلو قوانینو ته تسلیم شي او له واک څخه لاس واخلي.. هغوی په لومړي سر کې لړزانده ګامونه واخیستل، خو په پای کې د ۱۵۰ مشروطه قانوني نظام د نسکورولو پر ځای، قانون ته تسلیم شول.» په بله وینا، لکه څرنګه چې د تور

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قانون په جریان کې برېټانوي واکمنان د قانون د حاکمیت نقضولو ته پرې نه ښودل شول، هماغه قوتونو واکمنې ډلې ته اجازه ور نه کړه چې د زور او ځپنې له لارې حکومت وکړي.

د سپېځلې کړۍ منطق دا معنا هم لري چې دغه ډول ځپونکي اقدامات بیا هم د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ د مثبت فیډبک په نتیجه کې غیر عملي برېښي. د زېښونکو بنسټونو په نسبت، په پرانیستو اقتصادي بنسټونو کې سرچینې په عادلانه توګه وېشل کېږي. پرانیستي اقتصادي بنسټونه وګړي خواکمنوي او په سیاست کې ورته د لوبې ډګر هواروي. بالاخره سپېځلې کړۍ په ۱۸۳۲ کال کې برېټانیا ته د «اصلاحاتو لومړنی قانون» ډالۍ کړ، خو دا یوازې پیل و. لا هم ربښتیني ولسواکۍ ته د رسېدو لپاره اوږد مزل پاتې و، ځکه په ۱۸۳۲ کال کې واکمنانو یوازې هغه څه ومنل، چې له ناچارۍ یې باید منلي وای. د چارټېستانو اصلاح غوښتونکې ډلې له پارلمان څخه د لاندې اصلاحاتو غوښتنه کوله:

- ټولو هغو کسانو ته چې د ۲۱ کلنۍ عمر یې پوره کړی وي، عاقل وي او جرمي سابقه و نه لري، د رایې حق ورکړل شي؛
- د پټې یا سري رایې حق باید خوندي شي؛
- پارلمان ته د کاندېدو لپاره باید د شتمنۍ درلودو شرایط لغوه شي، څو بېوزله او شتمن وکولای شي چې له ټولو حوزو څخه د خپل خوښې وړ نوماندانو ته رایه ورکړي؛
- د پارلمان استازو ته د امتیازاتو یا معاشاتو ټاکل، څو یو وکیل د دندې پر مهال اړ نه شي چې ازاد کاروبار وکړي او خلکو او هېواد ته د خدمت لپاره د زړه له خلاصه کار وکړي؛

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

- د ټاکنیزو حوزو ترمنځ تناسب، په دې معنا چې د رایو حوزې باید د رایه ورکوونکو د شمېر په تناسب استازي ولري، نه داسې چې کوچنۍ حوزې لویې هغه تر خپل اغېز لاندې راولي؛

- د یو کلن پارلمان ټاکل، څو د فساد او درغلیو مخه ونیول شي، ځکه د دې امکان شته چې یوه ټاکنیزه حوزه د اووه کلونو لپاره یو ځل واخیستل شي، خو د علني رایې سیستم پر بنسټ هېڅوک به دا توانایي ونه لري چې په هرو دولسو میاشتو کې یوه حوزه واخلي او هغه غړي چې د یو کال لپاره ټاکل کېږي، نه شي کولای چې د اوسنیو شرایطو په څېر خپله ټاکنیزه حوزه نادیده ونیسي یا ورسره خیانت وکړي.

سري رایه د علني رایې د پای ته رسېدو په معنا وه چې د رایو پېرلو او په زور کارونې ته یې لار هوارووله. چارټېست غورځنګ د پراخو لاریونونو لړۍ پیل کړه او پارلمان خپله ټوله دغه دوره پر اصلاحاتو متمرکزه کړې وه. که څه هم چارټېست غورځنګ له ۱۸۴۸ کال وروسته له منځه لاړ، خو ځای یې په ۱۸۶۴ کال کې «د اصلاحاتو ملي ټولنې» او په ۱۸۶۵ کال کې د «د اصلاحاتو لیګ» ډک کړ. د ۱۸۶۶ کال د 'هایډپارک' لاریونونو یو ځل بیا اصلاحاتو ته لار هواره کړه او د خلکو د فشارونو په پایله کې په ۱۸۶۷ کال کې د اصلاحاتو دویم قانون تصویب شو چې پر بنسټ یې د رایه ورکوونکو شمېر یو ځل بیا دوه برابره شو او د کارګرې طبقې رایه ورکوونکي په ټولو ښاري حوزو کې اکثریت شول. په ۱۸۸۴ کال کې د اصلاحاتو د درېیم قانون په تصویب سره د رایه ورکوونکو شمېر یو ځل بیا دوه برابره شو او په دې وخت کې ۶۰ سلنه بالغو کسانو ته د رایې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورکونې حق ورکړل شو. په ۱۹۲۸ کال کې د لومړۍ نړیوالې جګړې په ترڅ کې د «خلکو استازولۍ قانون» ټولو هغو ۲۱ کلنو نارینه وو او ۳۲ کلنو ښځو ته چې مالیه یې ورکوله او یا یوه کس له مالیه ورکوونکي سره واده کړی و، د رایې ورکولو حق ورکړ. په ۱۹۲۸ کال کې بالاخره ښځو ته هم د نارینه وو په څېر د رایې ورکونې مساوي حق ورکړل شو. د لومړۍ نړیوالې جګړې په ترڅ کې د ۱۹۱۸ کال اصلاحاتو په اړه د دولت او کارګرې طبقې ترمنځ خبرې روانې وې، داسې چې کارګر به دولت ته د اړتیا وړ وسلې او مهمات تولیدوي. حکومت دغه راز په روسیه کې د راډیکال انقلاب حالات هم له نږدې څارل.

د سیاسي بنسټونو د پراختیا ترڅنګ، د اقتصادي پراختیا په برخه کې هم خوځښتونه او غورځنګونه فعال وو، چې یوه مهمه لاسته راوړونه یې په ۱۸۴۶ کال کې د غلو دانو قانون لغوه کول و. لکه څرنګه چې په اووم څپرکي کې مو ولوستل، سترو ځمکوالو د یاد قانون له مخې له بهره د کرنیزو محصولاتو پر وارداتو بندیز لګولی و او په دې توګه یې هڅه کوله چې په بازار کې د رقابت مخه ونیسي او بیې لوړې وساتي، خو په پارلمان کې د مانچسټر او بیرمنګهم استازو د ارزانه محصولاتو او ټیټ مزد غوښتونکي وو. همدا وو چې هغوی بریالي شول او ځمکوال له سختې ماتې سره مخ شول. تر رایې ورکونې وروسته نور اصلاحات هم عملي شول. په ۱۸۷۱ کال کې لېبرال لومړي وزیر 'ګلاډستون' په دولتي ادارو کې د ګومارنې لپاره د ازموینې اخیستو او شایسته سالارۍ شرایط وضع کړل او همدارنګه د سیاسي تمرکز او دولتي بنسټونو د جوړولو هڅې پروسې ته چې د تیودوریانو په وخت کې پیل شوه، دوام ورکړل شوه. لېبرال او توري

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګوندونو په همدې دوره کې واک ته ورسېدل او د کار بازار د تنظیم په موخه یې ګڼ قوانین تصویب کړل. مثلاً؛ د کارمشرانو او کارګرانو قانون چې کارمشرانو ته یې د کارګرانو د محدودولو اجازه ورکوله، لغوه شو او د کار قوانین د کارګرانو په ګټه اصلاح شول. د ۱۹۰۶ او ۱۹۱۴ کلونو په اوږدو کې د H. H. Asquith او David Lloyd په مشرۍ لېبرال ګوند د عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره له دولتي امکاناتو څخه کار واخیست، چې د روغتیا او کار په برخه کې بیمه، د تقاعد حقوق، د مزد د کچې ټاکل او د مالیاتو بیا وېش یې په بر کې نیول. د دغو مالیاتي اصلاحاتو او بدلونونو په نتیجه کې د نولسمې پېړۍ په وروستیو درې لسیزو کې مالیاتي عواید د نورو ملي عوایدو په پرتله دوه برابره لوړ شول او وروسته د شلمې پېړۍ په لومړیو دریوو لسیزو کې دغه کچه بیا هم دوه برابره لوړه شوه. مالیاتي نظام هم پرمختللې بڼه خپله کړه، داسې چې شتمنو کسانو د مالیاتو درنه برخه پرې کوله. دغه راز د ښوونیز نظام دروازې چې پخوا یوازې د اشرافي کورنیو پرمخ پرانېستې وې او له بېوزله خلکو به فیس اخیستل کېده، تر دې وروسته د ټولو پرمخ پرانېستل شوې. د ۱۸۷۰ کال د تعلیماتو قانون له مخې دولت په لومړي ځل مکلف وګرځول شو چې په منظم ډول تعلیمي خدمات وړاندې کړي. په ۱۸۱۹ کال کې زده کړې وړیا شوې. په ۱۸۹۳ کال کې د لومړنیو زده کړو بشپړولو لپاره ۱۱ کاله عمر وټاکل شو، چې وروسته په ۱۸۹۹ کال کې دا عمر ۱۲ کلونو ته لوړ شو او د اړمنو کورنیو د ماشومانو لپاره ځانګړي مقررات وضعه شول. د دغو اصلاحاتو په نتیجه کې په ښوونځیو کې د لس کلنو ماشومانو د شاملېدو کچه چې په ۱۸۷۰

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کال کې ۴۰ سلنه وه، په ۱۹۰۰ کال کې ۱۰۰ سلنې ته لوړه شوه. په پایله کې د ۱۹۰۲ کال قانون ښوونځیو ته د پراخو سرچینو د ځانګړې کولو او د ګرامر ښوونځیو د رامنځته کولو لامل شو چې وروسته دغه کار په برېتانیا کې ثانوي زده کړو ته لار هواره کړه.

دا په حقیقت کې د پرانیستو بنسټونو د سپېځلې کړۍ تصویر او د «تدریجي سپېځلې کړۍ» مثال وړاندې کوي. د پرانیستو سیاسي بنسټونو په موخه سیاسي بدلونونه له شک پرته چې د خلکو د یوې ځواکمنې کتلې غوښتنې وې، خو دا هم یوه تدریجي پروسه وه. هره لسیزه د ولسواکۍ په لور کله لنډ او کله هم اوږده ګامونه اخیستل کېدل. له دغه ګامونو سره شخړې ملګرې وې او هېڅ ګام له مخکې ټاکل شوی نه و. خو سپېځلې کړۍ داسې قوت رامنځته کړی و، چې په واک پورې نښتې کړۍ یې کمزورې کولې، د قانون واکمنې یې حمایه کوله او د زور واکو د ناوړه غوښتنو پر وړاندې درېدل. د دې احتمال چې شخړې به پر یوه خونړي انقلاب بدلېږي، مخه ونیول شوه او د ستونزو حل په ټولنه کې د لا پرانیست والي لامل شو. دغه ارام او تدریجي بدلون ډېرې ښېګڼې لري، ځکه چې د اصلاحاتو دغه بڼه واکمنه طبقه د نظام له پاشلتیا خوندي کوي. د بدلون په دې بڼه کې ګامونه کوچني وي او د یو ستر ټکر پر ځای، کوچنۍ غوښتنو ته غاړه ایښودل منطقي دي. دغه ټکی څرګندوي چې د غلو دانو قانون پر سر ناندرۍ وړاندې له دې چې پر شخړې بدل شي، څنګه په ارامۍ حل او قانون لغوه شو. تر ۱۸۴۶ کال وروسته ځمکوالو نور نه شوای کولای چې په پارلمان کې پر قانون جوړونې اغېز وښندي. دا د اصلاحاتو لومړني قانون پایله وه، خو که د رایو ورکوونکو شمېر، د مخروبه ټاکنیزو حوزو را ژوندي کول او د غلو دانو قانون ټول یو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځای په ۱۸۳۲ کال کې پېښ شوي وای، ښایي ځمکوالو سخت مقاومت کړی وای. تدریجي بدلون دغه راز نامعلوم لوري ته د ګوابښونو د ورننوتو مخه نیسي، د یوه نظام نړول په دې معنا و چې باید یو نوی چتر رامنځته شوی وای. دغه خبره د فرانسې انقلاب په اړه صدق کوي چې تر انقلاب وروسته نتیجه یې له ولسواکۍ څخه «ترور» او بیا دوه ځلي شاهي نظام ته ورتګ و، تر دې چې په ۱۸۷۰ کال کې د فرانسې درېیم جمهوریت رامنځته شو. دا موضوع د روسیې انقلاب په اړه هم صدق کوي. هلته د امپراتورۍ تر ړنګېدو وروسته د یوه عادل نظام د جوړېدو پر ځای یو ګوندیز دیکتاتوري رژیم ته لار هواره شوه چې د سلطنتي نظام په پرتله په مراتبو تاوتریخجن، خونړی او وحشي و. په یادو ټولنو کې تدریجي اصلاحات ځکه ستونزمن وو، چې له پلورالېزم بې برخې او سخت زېښونکي بنسټونه یې لرل. په برېتانیا کې بیا پلورالېزم یا کثرت پالنه د پرتمین انقلاب نتیجه وه او وروسته د قانون واکمنۍ وکولای شول چې تدریجي بدلونونو ته لار ورکړي.

له 'ټرستانو' سره مبارزه

Busting Trusts

په متحده ایالتونو کې د پرانیستو بنسټونو ریښې د استعمار په دوران کې د ویرجینیا، مریلنډ او کارولینا شخړو ته رسېږي. په متحده ایالتونو کې دغه بنسټونه د اساسي قانون پر بنسټ داسې جوړ شول چې د قواوو تفکیک او د واک محدودیت ته پکې ځای ورکړل شوی و، خو د اساسي قانون تصویب د بنسټونو د پراختیا په برخه کې وروستی ګام نه و. برېتانیا ته ورته د متحده ایالتونو بنسټونه هم د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سپېځلې کړۍ پر اساس د مثبت فیډبک یا غبرګون پروسې پر مټ تقویه شول. د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې په متحده ایالتونو کې ټولو سپین پوستو د رایې ورکونې حق درلود، خو ښځې او تورپوستي له دغه حقه بې برخې وو. اقتصادي بنسټونه هم پرانیستي شول، مثلا؛ د ۱۸٦۲ کال د «ځمکو قانون» له مخې شاړې ځمکې د واکمن قشر پر ځای د نویو اوسېدونکو لپاره ځانګړې شوې. خو د برېتانیا په څېر دلته هم د پرانیستو بنسټونو پر وړاندې ګواښونه او خنډونه پای ته رسېدلي نه ګڼل کېدل. په متحده ایالتونو کې تر کورنۍ جګړې وروسته شمالي ایالتونو بېسارې اقتصادي وده تجربه کړه. د ریل کرښو، صنعت او سوداګرۍ په پراخېدو سره، د دې سیمې یو شمېر خلک د پرېمانه شتمنۍ خاوندان شول. دغه خلک او کمپنۍ چې د اقتصادي پرمختګونو له امله زړور شوي وو، حالاتو سخت بې پروا او مست کړل. دا خلک چې ټول کاروبار او مارکېټ یې انحصار کړی و او په مارکېټ یې سیال نه لیدل کېده، د غلو بارونیانو[1] په نوم یادېدل. له دې ډلې مشهور تن یې 'کارنلیوس وینډربیلټ' نومېده چې یوه مشهوره اصطلاح به یې کاروله:(ولې باید قانون ته پام وکړو؟ لکه چې زه زور نه لرم؟) په دې ډله کې یو بل کس 'جان ډي راکلفیلر' نومېده چې په ۱۸۷۰ کال کې یې د سټنډرد آیل کمپنۍ[2] تاسیس کړه. نوموړي ډېر ژر په کلیولنډ کې له مارکېټه خپل سیالان له مخې لرې او د ټرانسپورت، نفتو او نورو نفتي محصولاتو انحصار ته یې مخه کړه. راکفیلر تر ۱۸۸۲ کاله پورې په متحده ایالتونو کې یو پراخ

[1] The Robber Barons
[2] Standard Oil Company

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

انحصار چې هغه مهال یې «تړاست» باله، رامنځته کړی و. په ۱۸۹۰ کال کې په متحده ایالتونو کې د ۸۸ سلنه چاڼ شویو نفتو کاروبار د ستنډرد آیل کمپنۍ په واک کې و، چې له همدې امله راکفیلر په ۱۹۱۶ کال کې د نړۍ لومړی میلیادر شو. د هغه وخت رسم شوی کاریکاتور ښیي چې ستنډرډ آیل کمپنۍ د octopus «اته پښې لرونکې حیوان» په څېر نه یوازې د نفتو پر صنعت، بلکې د متحده ایالتونو د کانګرېس پر ودانۍ هم منګلو خښې کړې دي. جان پیرپونټ مورګان هم د هغه په څېر مشهور و. نوموړی د 'جي.پي مورګان' په نامه د مودړنې بانکوالۍ د یوه ګروپ بنسټګر و، چې وروسته یې د کاروبار په پراخېدو سره یې کمپنۍ د JPMorgan Chase په نامه ونومول شوه. مورګان په ۱۹۰۱ کال کې له اندریو کارنګي سره په ګډه د یو ایس سټیل[1] کمپنۍ جوړه کړه چې د یو میلیارد ډالرو په پانګې سره په نړۍ کې د اوسپنې د تولید لومړنۍ فابریکه وه. په ۱۸۹۰ یمه لسیزه کې سترو تړستانو «انحصارګرو» د امریکا د اقتصاد کابو ټولو سکتورونو ته لار پیدا کړه او هر یو په خپل اړونده برخه کې نړدې ۷۰ سلنه مارکېټ انحصار کړی و، چې په دې ډله کې مهم انحصاري شرکتونه «DuPont»، « Eastman Kodak» او «International Harvester» وو. له تاریخي پلوه د امریکا شمالي او لوېدیځو ایالتونو نسبي رقابتي مارکېټونه لرل او د هېواد د نورو برخو، په ځانګړې توګه د جنوب په پرتله د برابرۍ او مساواتو غوښتونکي وو، خو په دې دوره کې د رقابت ځای انحصار ونیوه او د ثروت د وېش په برخه کې نا انډولي په چټکۍ پراخه شوه.

[1] U.S. Steel

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د امریکا متحده ایالتونو پراخ بنسټه سیاسي نظام د ټولنې یوه ستره برخه ځواکمنه کړې وه او د هر ډول مداخلې پر وړاندې یې د مقاومت وړتیا پیدا کړې وه. هغه کسان چې د غلو بارونیانو د انحصار قرباني شوي وو او یا هغو کسانو چې پر صنعت یې د بارونیانو د غیر اخلاقي انحصار په اړه اعتراض درلود، په یوه ګډ خوځښت کې سره منظم شول. دوی لومړی یو پوپلیستي او وروسته بیا ترقي غوښتونکی غورځنګ تشکیل کړ. پوپولیستي غورځنګ د هغه کرنیز بحران په پایله کې راټوکېدلی و، چې له ۱۸۶۰ مې لسیزې وروسته د امریکا لوېدیځې سیمې یې له ننګونو سره مخ کړې وې. په ۱۸۶۷ کال کې د 'نېشنل ګرانج' په نامه د کروندګرو خوځښت چې په «ګرانجانو» مشهور و، جوړ شو او د نا عادلانه او له تبعیضه ډکې سوداګرۍ پر وړاندې یې د کروندګرو په سمبالولو لاس پورې کړ. د ۱۸۶۷ او ۱۸۷۴ کلونو په اوږدو کې ګرانجرانو د لوېدیځو ایالتونو ۱۱ مقننه جرګې په خپله ولکه کې واخیستې. د کلیوالو نارضایتي په ۱۸۹۲ کال کې د خلکو ګوند په جوړېدو تمامه شوه چې د ۱۸۹۲ کال په ولسمشریزو ټاکنو کې یې د ټولو رایو ۸،۵ سلنه وګټله. پوپلستانو د ډیموکراټ ګوند د نوماند 'ویلیم جیننګز بریان' د ناکامو کمپاینونو له امله په راتلونکو دوه دورو ولسمشریزو ټاکنو کې ماتې وخوړه. د ټرستانو پر وړاندې د خلکو مخالفت له دې امله و چې په دولت او ملي سیاست کې د راکفیلر او نورو بارونیانو د نفوذ پر وړاندې مقابله وکړي. دغو سیاسي حرکتونو د سیاستوالو او وروسته د قانون جوړوونکو او په ځانګړې توګه د انحصاراتو په برخه کې د دولت پر کړنو او رول خپل تدریجي اثرات وښندل. په دې برخه کې مهم تحول په ۱۸۸۷ کال کې د تجارت د بین الایالتي قانون تصویب

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

و، چې د بین الایالتي تجارتي کمېسیون جوړېدو ته یې لار هواره کړه او د صنعت په برخه کې یې فېدرالي مقررات وضع کړل. تر دې وروسته ډېر ژر په ۱۸۹۰ کال کې د «ټراست ضد شرمن قانون» تصویب شو. دغه قانون چې په متحده ایالتونو کې د ټراست ضد مقررات په کې وضع شوي وو، د ټراستانو یا غلو بارونیانو پر ضد د مقابلې لپاره اساس ګڼل کېده. د امریکا ولسمشرانو هر یو، 'تیودور روزوولټ' (۱۹۰۱-۱۹۰۹)، 'ویلیم ټافت' (۱۹۰۹-۱۹۱۳) او 'ووډرو وېلسن' (۱۹۱۳-۱۹۲۱) د بارونیانو د واک د کمزوري کولو او کابو کولو په موخه جدي اقدامات وکړل. هغه څه چې د ټراست ضد اقداماتو او د فېدرال صنعتي مقرراتو تصویب ته یې زمینه برابره کړه، د کروندګرو سیاسي قوت و. هغه لومړني اقدامات چې په ۱۸۷۰ یمه لسیزه کې د ایالتونو له لوري په مستقل ډول د ریلي ټرانسپورت د قانونمندۍ په موخه ترسره شول، د کروندګرو د خوځښتونو د فشار پایله وه. په حقیقت کې د شرمن قانون تر تصویب مخکې د ټرستانو پر ضد کانګرېس ته استول شوې ۵۹ عریضې ټولې د کرنیزو ایالتونو له لوري وړاندې شوې وې، چې تر شا یې د کروندګرو ټولنه، د کروندګرو اېتلاف، د کروندګرو د ګټو د دفاع انجمن، د مالدارۍ ملاتړي او نور حرکتونه وو.

د پوپلستانو له پاتې شونو چې په ټاکنو کې د ډیموکراتانو د ماتې له امله یې په ټولنه کې باور بایللی و، ترقي غوښتونکی غورځنګ را وټوکېد. دا یو سمونپال خوځښت و، چې د ټولنې له ټولو اقشارو څخه جوړ شوی و او هماغه د پوپلستانو شعارونه یې بدرګه کول. تیودور روزولټ هم په لومړیو کې د ترقي غوښتونکي غورځنګ غړی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

و، چې هغه مهال د ولسمشر 'ویلیم مکین لي' مرستیال و او د مکین لي تر وژل کېدو وروسته، په ۱۹۰۱ کال کې ولسمشر شو. دغه ملي منصب ته تر راتلو مخکې، روزولټ د نیویارک د یوه جدي والي په توګه د سیاسي فساد د له منځه وړلو په موخه چې «ماشیني سیاست» یې باله، کلکه مبارزه پیل کړې وه. هغه په کانګریس کې په خپله لومړۍ وینا کې ټرستانو ته ښکاره پیغام درلود، روزولټ وویل:«د امریکا متحده ایالتونو پرمختګ د بازار اقتصادي سیستم او د کاروبار د خاوندانو پر مهارتونو ولاړ دی، خو په ورته وخت کې جدي خنډونه او شرارتونه وجود لري... د امریکایانو په ذهن کې یو ستر باور ځای نیولی چې هغه د ټرست په نامه لوی شرکتونه دي، د دې شرکتونو ځینې کړنې د عامه هوسایني لپاره خطرناکې دي. دا باور د حسادت، بې انصافۍ او یا د صنعتي پرمختګ پر لاسته راوړنو د سترګو پټولو له امله چې امریکا یې د اقتصاد په برخه کې د نړۍ له سیالانو سره سیاله کړې ده، نه دی؛ بلکې دا باور د اوسنیو بدلېدونکو شرایطو په اړه د ځیرکانه درک او پوهې له نشتوالي سرچینه اخلي.» روزولټ وړاندیز وکړ چې کانګریس دې د لویو شرکتونو د فعالیتونو د ارزونې لپاره یوه با صلاحیته فدرالي اداره جوړه کړي او که اړتیا وه د دې اداري د جوړولو لپاره دې د اساسي قانون اصلاحیې ته مراجعه وشي. روزولټ په ۱۹۰۲ کال کې د شرمن قانون له مخې د مورګان د « Northern Securities Company» کمپنۍ وترله او ورپسې د Du Pont، American Tobacco Company او Standard Oil Company خلاف هم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اقدام وشو. روزولټ په ۱۹۰۶ کال کې د 'هیپبرن قانون'[1] پربنسټ د ایالتونو ترمنځ سوداګري پیاوړې او د بین الایالتي تجارتي کمپسیون واکونه زیات شول. یاد قانون په ځانګړې توګه کمپسیون ته واک ورکاوه چې د اوسپنې پټلۍ د پروژو مالي حسابونه وڅېړي. د روزولټ ځایناستي 'ویلیم ټافت' حتی تر روزولټ زیات د ټرستانو پر وړاندې سخت دریځ غوره کړ چې په دې برخه کې تر ټولو مهم ګام یې په ۱۹۱۱ کال کې د سټنډرد آیل شرکت لغوه کول و. ټافت نور مهم اصلاحات هم عملي کړل، چې له دې ډلې پر فدرالي عوایدو د مالیاتو وضع کول و او په ۱۹۱۳ کال کې د اساسي قانون د شپاړسمې اصلاحیې پر بنسټ عملي شول.

په ۱۹۱۲ کال کې د ولسمشر په توګه د ووډرو ویلسن په ټاکل کېدو سره په امریکا کې ترقي غوښتونکي اصلاحات اوج ته ورسېدل. وېلسن په ۱۹۱۳ کال کې د «نوې ازادۍ» په نامه په خپل کتاب کې ولیکل:«که انحصار ختم نه شي، د تل لپاره به په دولت کې ریښې وکړي، زه نه شم زغملی چې انحصار په خپل ځای پاتې شي، که دلته داسې شتمن کسان وي چې غواړي د امریکا متحده ایالتونو دولت اداره کړي، هغوی به دا کار وکړای شي.»

وېلسن په ۱۹۱۴ کال کې د کلایټون په نوم د ټرست ضد نوي قانون باندې کار وکړ او د تجارت فدرالي کمپسیون په جوړولو سره یې د کلایټون قانون د عمل ډګر ته وړاندې کړ. د دې ترڅنګ وېلسن د «پوجو د تحقیقاتو کمېټي» پر مټ د مالي سکتور د پیاوړتیا لپاره هڅې پیل کړې. هغه په ۱۹۱۳ کال کې د فدرل روزرو «د امریکا مرکزي

[1] Hepburn

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بانک» بنسټ کښښود چې په مالي سکتور کې يې انحصاري فعاليتونه څارل. د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په لومړيو کې د «غلو بارونيانو» او د هغوی د ټرستانو رامنځته کېدل ښيي چې د ازاد بازار شتون په خپله پرانيستي بنسټونه نه شي تضمينولی. دا هغه ټکی دی چې تر دې مخکې په درېيم څپرکي کې مو ورته اشاره وکړه. مارکېټ ښايي د يو شمېر شرکتونو له لوري انحصار شي، چې په بازار کې په خپل سر د لوړو بيو د ټاکلو ترڅنګ، د نوې ټکنالوژۍ او اغېزناکو سيالانو د راتګ مخه هم نيسي. که بازار په حال پرېښودل شي، د پرانيست والي ماهيت له لاسه ورکوي او د سياست او اقتصاد د ډګر ځواکمنو لوبغاړو لاس ته پرېوځي. د پرانيستو اقتصادي بنسټونو جوړېدل يوازې د مارکېټ موجوديت ته اړتيا نه لري، بلکې پرانيستو بازارونو ته هم اړتيا لري، څو د خلکو يوې ستړې کتلې ته برابر فرصتونه مهيا کړي. پراخ انحصار او د واکمنانو سياسي ملاتړ، دواړه متضاد مفاهيم دي؛ خو د انحصاري ټرستانو پر وړاندې غبرګون، همدا راز ښيي، که سياسي بنسټونه پرانيستي وي، اندول رامنځته کوي او قوتونه زېرېوي چې د پرانيستو بازارونو د خنډونو پرضد ګام پورته کوي او دا په عمل کې هماغه سپېڅلې کړۍ ده. پرانيستي اقتصادي بنسټونه د پرانيستو سياسي بنسټونو ودې ته بستر برابروي او په عين وخت کې پرانيستي سياسي بنسټونه په خپل وار د پرانيستو اقتصادي بنسټونو د انحراف مخه نيسي. په متحده ايالتونو کې د ټرستانو له منځه وړل د سپېڅلې کړۍ د حقيقت څرګندونه کوي. دا د هغه څه برعکس دي چې په مکسيکو کې مو وليدل. په مکسيکو کې هېڅ داسې کوم بنسټ نه شته چې د کارلوس سلايم انحصار مهار او مات کړي، خو په متحده ايالتونو کې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرانیستو مارکېټونو د تداوم او ملاتړ په موخه د شرمن او کلایټون قوانینو په مرسته ټرسټان، انحصارات او کارټلونه له پښو و غورځول شول. د شلمې پېړۍ په نیمایي کې ازادو رسنیو هم د امریکا متحده ایالتونو د ټولنې او سپېڅلې کړۍ په پیاوړتیا کې مهم رول ولوباوه. روزولټ په ۱۹۰۶ کال کې د موکراکر[1] اصطلاح وکاروله. دا اصطلاح په ټولنه کې ښه وچسپېده او اغېز یې زیات و. تر ټولو مشهور موکراکر 'ایډا ټاربل' و چې په ۱۹۰۴ کال کې د «سټنډرډ آیل شرکت تاریخ» په نامه کتاب یې په ټولنه کې د د راکفیلر پر وړاندې د عامه افکارو په راجلبولو کې مهم رول ولوباوه او همدا لامل و چې یاد شرکت په ۱۹۱۱ کال کې وټړل شو. یو بل نامتو موکراکر لویس براندیز نومېده چې لیکوال او حقوقپوه و او وروسته د ولسمشر وېلسن له لوري د سترې محکمې د غړي قاضي په توګه هم وټاکل شو. براندیز «بانکداران د خلکو پر پیسو څه کوي؟» په نامه کتاب کې د مالي فساد په اړه د رسواینو یوه لړۍ پیل کړه چې دغه کار د پوجو کمېټه تر تاثیر لاندې راوسته. نورو ژورنالېستانو لکه ویلیم راندالپ د موکراکر په توګه په دې برخه کې مهم رول ولوباوه. د هغه په یوه مجله کې د کاسموپولیټن په نامه «د سناتورانو خیانت» تر سرلیک لاندې په ۱۹۰۶ کال کې د ډیویډ ګراهام فیلیپ په قلم د لیکنو لړۍ پیل شوه او دا کار د دې لامل شو چې د سنا جرګې غړي د انتصاب پر ځای د خلکو له لوري انتخاب شي او په ۱۹۱۳ کال کې د اساسي قانون د یوې اصلاحیې په تصویب سره دا چاره عملي شوه. موکراکانو د ټرسټانو پر وړاندې د سیاستوالو د پورته کولو او

[1] muckraker

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هڅولو په برخه کې مهم رول ولوباوه. غلو بارونیانو له موکراکرانو څخه نفرت درلود، خو د امریکا متحده ایالتونو د بنسټونو ځانګړنو د رسنیو د غلي کولو پر وړاندې خنډونه دفع کړي وو. پرانیستي سیاسي بنسټونه همدا راز ازادو رسنیو ته د ودې او غوړېدو فرصت ورکوي او په مقابل کې دغه رسنۍ د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پر وړاندې ګواښونه او ننګونې د چارواکو غوږونو ته رسوي. هغه معلومات چې ازادو رسنیو د شلمې پېړۍ په نیمایي کې په امریکا متحده ایالتونو کې چمتو کول، ډېر مهم وو. د دغو رسنیو او معلوماتو له خپرېدو پرته خلکو نه شوای کولای چې د غلو بارونیانو د ناوړه استفادې او ټرستانو د انحصار په اړه خلک ویښ او تحریک شي.

له سترې محکمې سره ټکر

د ډیموکرات ګوند نوماند او د «ټیدي روزولټ» د تره زوی «فرانکلن ډي روزولټ» په ۱۹۳۲ کال کې په داسې وخت کې د امریکا متحده ایالتونو ولسمشر شو، چې د «ستر ناورین» منځنۍ دوره وه. هغه له ستر ناورین سره د مبارزې په موخه د یوې تګلارې په وړاندې کولو سره د خلکو ملاتړ راخپل او واک ته ورسېد. کله چې په ۱۹۳۲ کال کې روزولټ واک ته ورسېد، په امریکا کې یو پر څلورمه برخه کاري ځواک وزګار او له بېوزلۍ سره یې لاس و پنجه نرموله. په ۱۹۲۹ کال کې د اقتصادي ځوړتیا له پیل راهیسې صنعتي تولیدات تر نیمایي کم شول او د نوې پانګونې بهیر ټکنی شو. روزولټ له دغه اقتصادي ناورین سره د مبارزې په موخه د «New Deal» په نامه منشور جوړ کړی و. روزولټ په ټاکنو کې د ۵۷ سلنه رایو په اخیستو سره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرېکنده بریا ترلاسه کړې وه او په کانګریس او سنا کې هم ډیموکراټ ګوند اکثریت څوکۍ ګټلې وې، چې روزولټ د نیو-ډیل منشور تصویبول یې ممکن کول. د روزولټ منشور ځینې برخې له اساسي قانون سره په ټکر کې وې او له همدې امله موضوع سترې محکمې ته وړاندې شوه؛ هغه ځای چې د روزولټ منشور د بریالیتوب لپاره ورته هیلې کمې وې. په نیو ډیل کې یوه مهمه موضوع د 'ملي صنعت بیا رغونې قانون' و، چې لومړی څپرکی یې د صنعت بیا رغونې ته ځانګړی شوی و. ولسمشر روزولټ او ملګرو یې باور درلود چې د صنعت د غوړېدو لپاره د صنعت په سکتور کې د رقابت محدودول، د کارګري اتحادیو د جوړېدو لپاره کارګرانو ته د ډېرو حقونو ورکول او د کاري شرایطو لپاره د نویو مقرراتو وضعه کول او د هغو معیاري کول ډېر اړین دي. دویم څپرکی د عامه خدماتو یا ټولګټو چارو د یوې اداري په رامنځته کول باندې څرخېده، چې مهمې بنسټیزې او زېربنایي پروژې لکه په فیلادلفیا کې د دېرشم سړک د اورګاډي د تمځي جوړول، د تري بورو پول جوړول، د کولي د اوبو بند جوړول او پر سیند د یو اوږد پول جوړول چې د فلوریډا کي ویست ښار یې له اصلي ښار سره نښلاوه، شاملې وې. ولسمشر روزولټ د ۱۹۳۳ کال د جون پر ۱۶ مه د ملي صنعت قانون د پلي کېدو لپاره فرمان صادر کړ، خو د روزولټ دغه پرېکړه د سترې محکمې له مخالفت سره مخ شوه. سترې محکمې د ۱۹۳۵ کال د مې په ۲۷ مه د یاد قانون لومړی څپرکی له اساسي قانون سره په ټکر کې وباله او څرګنده یې کړه:«فوق العاده شرایط ښایي فوق العاده درملنې ته اړتیا لري. خو... فوق العاده شرایط تر قانون پورته عمل نه شي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کولای.» د محکمې تر پرېکړې مخکې روزولټ د خپلو اصلاحاتو په دویم پړاو کې په متحده ایالتونو کې د نوې عامه هوسایني د پروګرام عملي کېدو لپاره د «ټولنیز خوندیتوب» قانون د تطبیق فرمان لاسلیک کړ. په دې قانون کې د تقاعد حقوق، د بېکارۍ امتیازات، بېوزله کورنیو سره مرستې، عامه روغتیا او له معلولینو سره مرستې شاملې وې. نوموړي دغه راز د کاري اړیکو د تنظیم قانون لاسلیک کړ چې د کارګرو د بېلابېلو حقونو د خوندیتوب اړوند مسایل پکې شامل وو، خو دا قانون هم د سترې محکمې له مخالفت سره مخ شو. په ۱۹۳٦ کال کې په داسې حال کې چې یاد قوانین په قضایه قوه کې تر بحث او ارزونې لاندې وو، روزولټ له یو ډېر قوي پروګرام سره د ٦۱ سلنه عمومي رایو په ترلاسه کولو یو ځل بیا بریالی شو. روزولټ د خلکو ترمنځ د خپل بېساري محبوبیت له امله، سترې محکمې ته اجازه نه ورکوله چې د تګلارو پر وړاندې یې خنډ شي. نوموړي د ۱۹۳۷ کال د مارچ په ۹ مه په یوه ژوندۍ راډیویي وینا کې خپله تګلاره روښانه کړه. هغه خپلې خبرې په دې ټکو پیل کړې چې د ولسمشرۍ په لومړۍ دوره کې له چلنجونو سره د مقابلې په موخه یې په ډېرې سختۍ له سترې محکمې سره جوړجاړی وکړ. هغه زیاته کړه:«زه له نن څخه څلور کاله مخکې په همدې ورځ د مارچ د نهمې هغه مانښام په یادوم، کله چې په لومړي ځل مې د راډیو له لارې تاسو ته خپله تګلاره بیانوله، نو هغه مهال موږ له یوه ستر مالي ناورین سره لاس او ګرېوان وو. د کانګریس په همکارۍ مو ډېر ژر له ملت څخه وغوښتل چې خپل ټول شخصي طلا او شتمنۍ د متحده ایالتونو دولت ته وسپاري. دا اوس چې په وضعیت کې کوم بڼه والی راغلی، زموږ د سم سیاست پایله ده. خو کله چې دوه کاله

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وروسته سترې محکمې دا موضوع له اساسي قانون سره په مطابقت کې څېړله، نو له لسو رایو یوازې پنځه مثبتو رایو وکولای شول چې دا موضوع تایید کړي، یوې رایې کولای شول چې د دې ستر ملت برخلیک په یوه نا هیلي کوونکي مسیر ور سم کړي. په عمل کې پنځو قاضیانو پرېکړه وکړه چې د دې قانون منځپانګه د یوه سر لوړي ملت د پاتې کېدو لپاره د اساسي قانون تر اهدافو لوړه ده.»

روزولټ وویل چې د متحده ایالتونو اساسي قانون په حقیقت کې سترې محکمې ته دا حق نه دی ورکړی چې عادي قوانین له اساسي قوانینو سره په مطابقت کې وڅېړي، بلکې سترې محکمې له ۱۸۰۳ کال وروسته دا واک ځان ته خوندي کړ. هغه مهال قاضي 'بوشارد واشنګټن' په ډاګه کړې وه چې «د یوه قانون ارزښت باید په پام کې ونیول شي، مګر دا چې له اساسي قانون سره د هغه مغایرت له هر ډول شک پرته تایید شي.»

روزولټ څرګنده کړه چې د خلکو د رایو پر مټ ټاکل شوی دی او د بدلون لپاره له پوره واکونو څخه برخمن دی. هغه همدارنګه وویل چې د سترې محکمې قاضیان هغوی ته د ورسپارل شویو کارونو د ترسره کولو وړتیا نه لري او دا د بودا قاضیانو چې د هغه د اصلاحي طرحو پر وړاندې خنډ شوي وو، له وسه پورته خبره ده. هغه وروسته وړاندیز وکړ چې ټول قاضیان باید د اویا کلنۍ په عمر کې تقاعد شي او ده ته دې واک ورکړل شي چې د سترې محکمې غړیتوب ته شپږ نوي قاضیان معرفي کړي. روزولټ خپل دغه پلان د «مقننه قوې د اصلاح فرمان» په چوکاټ کې عملي کړ. روزولټ په ډېر ماهرانه ډول هڅه وکړه چې د یوې نظر پوښتنې له لارې د خلکو رایه واخلي. په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سلو کې ۴۰ سلنه وګړي د هغه له دې پلان سره همغږي وو. لویس براندیز دا مهال د ستړي محکمې غړی و. براندیز سره له دې چې د روزولټ له اکثریت تقنیني فرمانونو سره همغږی و، خو د ولسمشر له هغو اقداماتو چې د قضایه قوې د کمزورې کېدو لامل کېدل، مخالف و او همدارنګه د قاضیانو د واکونو په اړه د ولسمشر پر څرګندونو یې نیوکه وکړه. سره له دې چې د روزولټ ډیموکراټ ګوند په کانګرېس او سنا دواړو جرګو کې اکثریت څوکۍ لرلې، خو کانګریس په قضایه قوه کې د روزولټ د اصلاحاتو له طرحې سره مخالفت څرګند کړ. روزولټ وروسته مشرانو جرګې ته مراجعه وکړه او د دې جرګې په قضایي کمېټه کې د یاد سند په اړه سخت ناندریز بحثونه وشول. دغې کمېټې بالاخره د سنا عمومي غونډې ته خپل راپور وړاندې کړ چې له مخې یې یاده طرحه له اساسي قانون سره کاملا په ټکر کې بلل شوې وه. سنا په ۷۰ موافقو او ۲۰ مخالفو رایو یاده لایحه د اصلاح او د بیا کتنې په موخه یې بېرته کمېټې ته مسترده کړه. کمېټې ټولې هغه مادې چې په قضایه قوه کې یې لاسوهنې ته زمینه برابروله، حذف کړې. بالاخره روزولټ په دې بریالی نه شو، څو هغه محدودیتونه چې ستړي محکمې د ده پر وړاندې وضعه کړي وو، له مخې لرې کړي. وروسته د ټولنیز خوندیتوب قانون او د کاري اړیکو د تنظیم ملي قانون پر سر د حکومت او قضایه قوې ترمنځ جوړجاړی وشو.

پرانیستي سیاسي بنسټونه نه یوازې په پرانیستو اقتصادي بنسټونو کې د انحرافاتو مخه نیسي، بلکې د هغو هڅو مخنیوی هم کوي چې د دوی دوام ګواښي. د ډیموکراټ ګوند د کانګریس والو او سناتورانو لنډ مهاله ګټو دا ایجابوله چې د خپلې خوښې وړ قضا رامنځته او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نیوډیل منشور بشپړ تطبیق ته زمینه برابره کړي، خو د اتلسمې پېړۍ په لومړیو کې د برېتانیا د سیاسي نخبګانو په څېر - چې په باور یې د قانون تر پښو لاندې کول به هغه لاسته راوړنې له خطر سره مخ کړي چې له سلطنتي نظام څخه په سختۍ ګټلې دي- د امریکا متحده ایالتونو د کانګریس او سنا غړي هم دې ټکي ته متوجه وو چې که ولسمشر د قضایه قوې خپلواکي زیانمنه کړي، نو د نظام د قواوو ترمنځ انډول خراب او د پراخ بنسټه سیاسي بنسټونو دوام به ټکنی شي. که روزولټ دې نتیجې ته رسېدلی و، چې د مقننه قوې لاسته راوړل او جوړجاړی ډېر وخت او حوصلې ته اړتیا لري او غوره به وي چې خپلسرۍ ته دوام ورکړي او په دې توګه د متحده ایالتونو د پراخ بنسټه سیاسي نظام مقررات تر پښو لاندې کړي، نو ښکاره ده چې کانګریس ته دا کار د منلو نه و. وروسته روزولټ کولای شول چې ملت ته مراجعه وکړي او ادعا یې کولای شوای چې کانګریس له اقتصادي رکود سره د مبارزې په برخه کې د هغه د اصلاحاتو مخه نیسي. هغه کولای شول چې د پولیسو او پوځ پر مټ د کانګریس دروازې وتړي. ایا دا امکان لري؟ دا ټیک هغه څه دي چې په ۱۹۹۰ یمه لسیزه کې په پیرو او وینزویلا کې پېښ شول. ولسمشر فوجي موري او چاوېز د خلکو ملاتړ په خپلولو سره خپل مخالف کانګرېسونه وتړل او د خپلو واکونو په ډېرولو سره یې په اساسي قوانینو کې بدلونونه راوستل. هغه کسان چې د پرانیستو سیاسي بنسټونو په اډانه کې واک چلوي، د دغسې ښویېدونکې پېچومې پر سر له درېدو ډارېږي او دا هماغه ډار دی چې په ۱۷۲۰ مه لسیزه کې وال پول یې د محکمې په چارو کې له لاسوهنې را وګرځاوه او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

امریکا کانګریس د ستړي محکمې په چارو کې د لاسوهنې په اړه د روزولټ د پلان ملاتړ و نه کړ. روزولټ له سپېځلي کړۍ سره مخ شوی و. خو دغه منطق په ځانګړې توګه په هغو ټولنو کې چې نسبتاً پراخ بنسټه او په عین حال کې په پراخه کچه زېښنونکي بنسټونه لري؛ تل عملي نه برېښي. موږ دغه ډول بېلګې مخکې په روم او وینز کې ولیدلې. ارجنټاین بل هغه مثال دی چې د روزولټ په څېر له ستړي محکمې سره پکې د ټکر پېښه رامنځته شوه. د ارجنټاین اساسي قانون (۱۸۵۳) د یوې داسې ستړي محکمې د جوړښت حکم کاوه چې واکونه یې د متحده ایالتونو ستړي محکمې ته ورته وو. په ۱۸۸۷ کال کې د ارجنټاین ستړي محکمې ته له اساسي قانون سره د عادي قوانینو د پرتلنې واک ورکړل شو. له تیوریک اړخه ستړي محکمې کولای شول چې د ارجنټاین د پرانیستو سیاسي بنسټونو د یوې برخې په توګه پراختیا ومومي، خو د سیاسي او اقتصادي نظام یوه لویه برخه زېښنونکي پاتې شوه. په ارجنټاین کې هم د متحده ایالتونو په څېر په اساسي قانون کې د ستړي محکمې واکونه جنجال پاروونکي وو. جوان دومینګو پېرون « Juan Domingo Perón» په ۱۹۴۲ کال کې د یوه ډیموکراټیکې پروسې پرمټ د ارجنټاین ولسمشر شو، مخکې تر دې چې پېرون پر دغه ملي سټیج را څرګند شي، په لومړیو کې په پوځ کې ډګروال و او بیا د ۱۹۴۳ کال د پوځي کودتا په ترڅ کې د کار وزیر شو. نوموړي د دې دندې پرمهال د کارګرانو غورځنګ او ټولنو سره یو سیاسي ایتلاف جوړ کړ، چې له ده سره یې ولسمشرۍ ته په رسېدو کې ډېره مرسته وکړه. واک ته د پېرون تر رسېدو څه موده وروسته، په پارلمان کې د هغه پلویانو د ستړي محکمې له پنځو غړو د څلورو تنو د عدلي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تعقیب غوښتنه وکړه. د ستړې محکمې د یادو غړو پر وړاندې بېلابېل تورونه ولګول شول او یوه ادعا پرې دا وه چې ستړې محکمې د اساسي قانون خلاف په ۱۹۳۰ او ۱۹۴۳ کلونو کې د پوځي حکومتونو مشروعیت منلی، چې دا تر ډېره خندوونکې موضوع وه ځکه چې پېرون خپله د ۱۹۴۳ کال په کودتا کې مهم رول درلود. د محکمې پر وړاندې بله ادعا په متحده ایالتونو کې د روزولټ له موضوع سره ورته وه. د ولسمشر په توګه د پېرون تر ټاکل کېدو مخکې ستړې محکمې پرېکړه کړې وه چې د ولسمشر له لورې د کاري اړیکو د تنظیم د نوي پلاوي تشکیل له اساسي قانون سره په ټکر کې دی. څرنګه چې روزولټ په خپل دویم دور ټاکنیز کمپاین کې پر ستړې محکمې سختې نیوکې کړې وې، دغه شان پېرون هم په ۱۹۴۶ کال کې په خپلو ټاکنیزو مندړو ترړو کې پر ستړې محکمې تندې نیوکې وکړې. پر ستړې محکمې د لګول شویو تورونو د څېړنې تر نهه میاشتني بهیر وروسته، پارلمان د دریوو تنو قاضیانو د نیولو امر وکړ، څلورم کس له وړاندې استعفا کړې وه. سنا جرګې دا وړاندیز تایید کړ. پېرون څلور نوي قاضیان وټاکل. په ستره محکمه کې دغه مداخله له سیاسي محدودیتونو څخه د پېرون د خلاصون په معنا وه. اوس نو د پېرون لاس ازاد و او هر هغه څه یې کولای شول چې تر دې مخکې او وروسته پوځي حکومتونو په ارجنټاین کې کول. مثلاً؛ هغه قاضیان چې د ده له لورې ټاکل شوي وو، د پېرون د مخالف راډیکال ګوند مشر «ریکارډو بالبین» محاکمه یې د اساسي قانون له مخې ګڼله او په دې تورن شوی و چې پېرون ته یې سپکاوی کړی. د پېرون له لورې د ستړې محکمې لپاره په خپله خوښه د قاضیانو ټاکل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د راتلونکو ولسمشرانو او حکومتونو لپاره یوه قاعده او دود وګرځېد او په دې توګه په ارجنټاین کې قضایه قوې هغه واک چې د اجرایه قوې پر وړاندې درلود، له لاسه ورکړ. په ۱۹۵۵ کال کې د یوې بلې پوځي کودتا په ترڅ کې د پېرون حکومت را وپرځول شو او له دې سره په ارجنټاین کې د پوځي او غیر پوځي حکومتونو لړۍ پیل شوه. هر حکومت به هڅه کوله چې د خپلې خوښې وړ قاضیان وټاکي.

مثبت غبرګون (فیډبک) او سپېڅلې کړۍ

پرانیستي اقتصادي او سیاسي بنسټونه په خپله نه رامنځته کېږي، بلکې دا د واکمنې طبقې چې د اقتصادي ودې او بدلونونو پر وړاندې مقاومت کوي او د هغو کسانو ترمنځ چې د واکمنې طبقې د اقتصادي او سیاسي واک محدودول غواړي، د شخړې نتیجه ده. پرانیستي بنسټونه د حساسو مقطعو په جریان کې رامنځته کېږي، لکه په برېټانیا کې د پرتمین انقلاب رامنځته کېدل او په شمالي امریکا کې د جېمزټاون مستعمرې جوړېدل. دغه بنسټونه د یو لړ عواملو په پایله کې د واکمنې طبقې واک کمزورى کوي، مخالفین یې پیاوړي کوي او د پراخ بنسټه ټولنې د جوړېدو لپاره انګېزه رامنځته کوي. د شخړو نتیجه هېڅکله قطعي نه ده او حتی که د تاریخ ډېرې پېښې حتمي هم وګڼو، بیا هم د تاریخ مسیر د اټکل وړ نه دی. که پرانیستي سیاسي او اقتصادي بنسټونه موجود وي، نو د یوې سپېڅلې کړۍ او د مثبت غبرګون یوې پروسې رامنځته کولو ته زمینه برابروي او دغه کار بیا په خپل وار د یادو بنسټونو پراختیا او پایښت سره مرسته کوي. سپېڅلې کړۍ د بېلابېلو میکانیزمونو پر مټ عمل کوي. لومړی؛ کثرت پاله یا پلورالایز سیاسي بنسټونه د یوه دیکتاتور، د دولت دننه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یوې ډلې یا حتی د ښه نیت لرونکي ولسمشر له لوري د واک د انحصار امکان محدودوي، چې ښه مثال یې فرانکلین روزولټ دی. نوموړي هڅه کوله چې د سترې محکمې له لوري د ده پر وړاندې لګېدلي محدودیتونه مات کړي او یا هم په بریټانیا کې کله چې 'سر رابرټ والپول' د تور قانون د تطبیق لپاره عجولانه اقدام وکړ، نو له مخالفت سره مخ شو. که په دواړو مواردو کې واک د یوه کس یا یوې ډلې په لاس انحصار او متمرکز شوی وای، نو کولای یې شول چې د پرانیستو بنسټونو ستنې کاواکه کړي. پلورالېزم نه یوازې د دې ډول اعمالو پر وړاندې درېږي، بلکې د قانون واکمني او د ټولو وګړو په وړاندې د قوانینو یو شان پلي کېدل تضمینوي، هغه څه چې د یوه استبدادي رژیم تر چتر لاندې ممکن نه دي.

دویم؛ لکه څرنګه چې مخکې مو څو ځلي یادونه وکړه، پرانیستي سیاسي بنسټونه، پرانیستي اقتصادي بنسټونه حمایه کوي، چې دا د سپېڅلې کړۍ لپاره یو بل میکانیزم رامنځته کوي. پرانیستي اقتصادي بنسټونه د زېښونکو اقتصادي مناسباتو ښکاره عناصر لکه مریتوب او فیوډالېزم له منځه وړي، د انحصار مخه نیسي او په پایله کې یو خوځنده اقتصاد رامنځته کوي. دا چې په بریټانیا کې په اتلسمه پېړۍ کې اقتصادي بنسټونه په کافي اندازه پرانیستي شوي وو، واکمنې ډلې له قدرت څخه ډېر لږ منفعت ترلاسه کاوه، دوی په حقیقت کې د ولسواکۍ د ټینګښت لپاره د خلکو د پراخو اعتراضونو له امله ډېر څه له لاسه ورکول. د سپېڅلې کړۍ دغې بڼې په نولسمه پېړۍ کې له یوې خوا په بریټانیا کې د ډیموکراسۍ په لور د تدریجي حرکت پر وړاندې ګوابونه راکم کړل او له بل پلوه یې دغه بهیر بریالیتوب ته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورساوه. خو دغه شرایط د یو شمېر استبدادي نظامونو لکه اتریش-هنګري، روسیې او نورو هغو هېوادونو چې شدید زېښونکي بنسټونه یې لرل، برعکس و. په نولسمه پېړۍ کې په یادو سیمو کې د سیاسي مشارکت او پلورالېزم په برخه کې خوځښتونه وځپل شول، ځکه چې د واکمنې طبقې ګټې یې ګواښلې.

وروستۍ خبره او میکانیزم دا دی، چې پرانیستي سیاسي بنسټونه ازادو رسنیو ته د فعالیت زمینه برابروي. دغه رسنۍ د هغو ګواښونو او چلنجونو په اړه معلومات چمتو او خپروي، چې پرانیستو بنسټونو ته متوجې دي. دا هماغه بهیر دی چې د نولسمې پېړۍ په وروستیو او د شلمې پېړۍ په لومړیو کې په متحده ایالتونو کې یې د غلو بارونیانو له انحصاره چې د متحده ایالتونو د پرانیستو اقتصادي بنسټونو پر وړاندې خنډ و، پرده پورته کړه او دا تهدیدونه یې شنډ کړل. که څه هم د دغو حتمي شخړو پایلې د اټکل وړ نه دي، خو سپېځلې کړۍ د دې میکانیزمونو له لارې پرانیستو بنسټونو ته دا زمینه برابروي چې د ننګونو پرضد مقاومت وکړي او پراختیا ومومي، لکه په برېتانیا او متحده ایالتونو کې چې همداسې وشول. لکه څرنګه چې په راتلونکي څېرکي کې به یې ولولو، له بده مرغه زېښونکي بنسټونه هم د خپلې بقا لپاره همدغه ډول مقاومت کوي او د خبیثه کړۍ پروسه رامنځته کوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دولسم څپرکی

خبیثه کړۍ

(The vicious circle)

تاسو نور نه شئ کولای چې په اورګاډي کې بو[1] ته لاړ شئ

د افریقا په لوېدیځ کې ټول سیریلیون په ۱۸۹۶ کال کې د برېتانیا تر استعمار لاندې راغی. د دې هېواد پلازمېنه «فري ټاون» په اصل کې د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې د ازادو مریانو د استوګنځي په توګه تاسیس شو، خو کله چې فري ټاون د برېتانوي استعمار لاس ته ولوېد، د سیریلیون په مرکزي سیمو کې لا هم د افریقایي شهزادګانو کوچني سلطنتونه واکمن وو. د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې برېتانویانو له افریقایي مشرانو سره د یو لړ ټرونونو له مخې په دې سیمه کې د خپلې واکمنۍ لمن پراخه کړه او د همدغه ټرونونو پر بنسټ، برېتانیا د ۱۸۹۶ کال د اګست په ۳۱ مه سیریلیون د خپل تحت الحمایې په توګه اعلان کړ. برېتانویانو دلته مهمې سټې او مشران په ګوته کړل او هغوی ته یې د «عالي مقام» لقب ورکړ. مثلا؛ د سیریلیون په ختیځ کې د «کونو» ولسوالۍ د الماسو کان په سیمه کې د «سلوکو» په نامه یو ځواکمن جګړه مار پاچا د دوی پر وړاندې لوی سرخوږی و. پاچا سلوکو ډېر ژر عالي مقام شو او د ساندور قبیلې مشرتابه پر حکومتي اداري بدله شوه. که څه هم د دې سیمې

[1] BO

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پاچاهانو لکه سلوکو له برېټانوي چارواکو سره ټرونونه لاسلیک کړل، خو په دې نه پوهېدل چې دا ټرونونه د یوې مستعمرې د جوړېدو لپاره د مطلق اختیار ورکولو په معنا دي. کله چې برېټانویانو د ۱۸۹۸ کال په جنورۍ کې پر هر کور ۵ شلینګه مالیه وضعه کوله، د «مالیې بلوا» په نامه د ځایي مشرانو بغاوت پر کورنۍ جګړې واوښت. جګړه له شمالې پیل شوه، خو په جنوب او په ځانګړې توګه په 'مینډلنډ' سیمه کې چې د مینډ قوم تر ولکې لاندې وه، جګړه سخته او اوږده وه. د مالیې پر سر دغه بلوا ډېر ژر کابو شوه، خو دا برېټانویانو ته د خطر یو زنګ و چې د سیریلیون په مرکزي برخو کې یې واک له ننګونو سره مخ دی. برېټانویانو تر دې وړاندې له فري ټاون څخه مرکزي سیمو ته د اوسپنې پټلۍ غځولو چارې پیل کړې وې. د اوسپنې پټلۍ غځونې کار د ۱۸۹۶ په مارچ کې پیل شو او د ۱۸۹۸ په ډسمبر کې د بلوا پرمهال، یاده ربل کرښه تر سونګو ټاون پورې غځول شوې وه. د برېټانیا پارلمان په ۱۹۰۴ کې دا پېښه داسې ثبت کړې ده:«هغه محلي بلوا چې د ۱۸۹۸ کال په فبرورۍ کې پېښه شوه، د سیریلیون د اوسپنې پټلۍ کارونه یې په ټپه ودرول او کاري پرسونل یې هم تیت و پرک شو. بلواګرو د اوسپنې پټلۍ باندې حمله وکړه او له همدې امله ټول کارکوونکي او پرسونل فري ټاون ته وتښتېدل.... روټي فنک چې د فري ټاون په ۵۵ مایله کې پروت و او تمه وه چې پټلۍ به تر ټپره شي، هغه مهال په بشپړه توګه د پاڅونوالو په ولکه کې و.»

د روټي فنک مسیر په حقیقت کې د اوسپنې پټلۍ په هغه پلان چې په ۱۸۹۴ کال کې جوړ شوی و، شامل نه و. دغه مسیر د پاڅون تر پیل وروسته وټاکل شو او د نوي پلان له مخې ټاکل شوې وه چې دغه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کرښه به د شمال ختیځ مسیر پر ځای د روټي فنک له لارې جنوب او بیا د منډلنډ له لارې بو ته غځېږي. برېټانویانو غوښتل چې د نورو خوځښتونو او پاڅونونو په صورت کې به د رېل په مرسته منډلینډ چې د پاڅونونو زړه و او نورو هغو سیمو ته چې ښایي پاڅونونه پکې وشي، چټک لاسرسی ولري. په ۱۹۶۱ کال کې کې د سیریلیون تر خپلواکۍ وروسته برېټانویانو د دې هېواد واک 'سرمیلټن مارګای' او د هغه ګوند (SLPP) ته چې په جنوب او په ځانګړې توګه په منډلینډ او ختیځ کې یې ډېر ملاتړي لرل، وسپارە. په ۱۹۶۴ کال کې د سرمیلټن ورور 'سر البرټ مارګای' د هغه د ځایناستي په توګه د سیریلیون لومړی وزیر شو. د ۱۹۶۷ کال په لانجمنو ټاکنو کې د سیریلیون د خلکو ګوند (SLPP) په ډېر کم توپیر سره د سیاکا ستیونز په مشرۍ د 'ټولو خلکو کانګریس ګوند' (APC) له لوري ماته وخوړه. ستیونز په شمال کې د لیمبا ټبر سره تړاو درلود او ګوند یې په شمال کې د لیمبا، تمني او لوکو قومونو په منځ کې ډېر ملاتړي لرل. که څه هم برېټانویانو په سیریلیون کې د اوسپنې پټلۍ د خپلو استعماري موخو لپاره جوړه کړې وه، خو په ۱۹۶۷ کال کې یې اقتصاد ارزښت پیدا کړ او دغې رېل کرښې د سیریلیون د قهوې، ککو او الماسو په صادراتو کې مهم رول ولوباوه. قهوه او ککو تر ډېره په منډلینډ سیمه کې کرل کېدل او د اوسپنې دغه پټلۍ د نړۍ په لور د منډلینډ دریځه وه. د ۱۹۶۷ کال په ټاکنو کې اکثریت منډلینډیانو 'البرټ مارګای' ته رایه ورکړې وه. ستیونز د دې پر ځای چې د منډلینډ صادراتو ته لېواله وي، د واک او څوکۍ د ساتنې په فکر کې و. د هغه دلیل ساده و:« د مینډیانو ښه، د سیریلیون د خلکو ګوند ښه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دي او د سټيونز پر زيان ده.» هغه د اوسپنې پټلۍ د مينډلېند په لور کړه او د هغې لپاره يې واګونونه وپېرل، څو د لاسوهنې او بدلون هېڅ امکان په کې پاتې نه شي. اوس چې کله تاسو له فري ټاون څخه د ختيځ په لور په موټر کې سفر کوئ او د هسټينګز او واټرلو د اورګاډي تمځايونه پاس کوئ، نو و به ګورئ چې هلته د اوسپنې پټلۍ نه شته چې بو ته په کې لاړ شئ. د سټيونز افراطي تګلارې طبعاً د سيريليون تر ټولو فعالې اقتصادي برخې ته کلکه ضربه ورکړه، خو تر خپلواکۍ وروسته د زياترو افريقايي مشرانو په څېر، سټيونز هم د واک د بقا او اقتصادي پرمختګ د دوو انتخابونو ترمنځ د «واک بقا» انتخاب کړ. تاسو اوس نه شئ کولای چې بو ته په اورګاډي کې لاړ شئ، ځکه چې د روسيې د لومړي تزار په څېر چې اورګاډی به انقلاب د روسيې تر دروازو را ورسوي، سټيونز هم وېرېده چې رېل به د هغه مخالفين پياوړي کړي. د ډېرو نورو رهبرانو په څېر چې زېښونکي بنسټونه يې په واک کې لرل، هغه هم د خپل واک پر وړاندې له ننګونو او ګواښو ډارېده او غوره يې ګڼله چې اقتصاد او اقتصادي پرمختګ د دې ګواښونو د مخنيوي قرباني کړي.

په لومړي ليدلوري کې د سټيونز تګلاره له برېټانيا سره په ټکر کې ده، خو دلته د برېټانوي واکمنۍ او د سټيونز د رژيم ترمنځ چې د خبيثه کړۍ منطق په ډاګه کوي، يو ګډ ټکی شته. سټيونز د سيريليون د خلکو د سرچينو په زېښلو سره د هماغه ښکېلاکګرو انګرېزانو په څېر پر دغه هېواد حکومت وکړ. هغه تر ۱۹۸۵ کاله کې پورې په واک کې پاتې شو، خو په واک کې دا پاتې کېدل د ولس په رايه او خوښه نه و، بلکې تر ۱۹٦۷ کال وروسته هغه د وژنو او د خپلو سياسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مخالفینو او په ځانګړې توګه د سیریلیون د خلکو ګوند د غړو د ځپلو له لارې یوه خونړۍ دیکتاتوري واکمنه کړې وه. هغه په ۱۹۷۱ کال کې ځان ولسمشر اعلان کړ او له ۱۹۷۸ کال وروسته یې یوازې یو ګوند درلود: د ټولو خلکو (ستیونز) کانګریس. په دې توګه، نوموړي د سیریلیون د بېوزلۍ په بیه خپله بقا او واک تضمین کړل. د استعمار په وخت کې، برېټانویانو د نورو افریقایي مستعمرو په څېر د سیریلیون د اداره کولو لپاره هم د غیر مستقیم حکومت یا لاسپوڅی نظام رامنځته کړ. د دې نظام په سر کې عالي مقامونو قرار درلود چې مالیات یې راټولول، قضایي چارې یې پرمخ بیولې او نظم یې ټینګ کړی و. برېټانویانو د ککو او قهوې کروندګر له صحنې ګوښه نه کړل، بلکې هغوی یې مجبور کړل چې خپل محصولات د بازار موندنې بورډ[1] باندې چې ظاهراً د استعماري اداري له لوري له کروندګرو سره د مرستې په هدف جوړ شوی و، وپلوري. د وخت په تېرېدو سره د کرنیزو محصولاتو مارکېټ ټکنی شو. د ککو بیې به کله پورته شوې او کله به بېرته راټیټې شوې او د کروندګرو عواید هم هر کال د تغیر په حال کې و. د بازار موندنې بورډ موجودیت داسې توجیه کېده چې ګنې د بیو د لوړېدو او ټیټېدو په وخت کې د بازار چارې تنظیموي. کله به چې په نړیوال مارکېټ کې بیې لوړې وې، دغې اداري به له سیریلیوني کروندګرو محصولات په ټیټه بیه پېرل او کله به چې قېمتونه ټیت وو، بیا خبره برعکس وه. دا ایډیا په اصل کې ښه برېښېده، خو واقعیت بل څه و. د سیریلیون د بازار موندنې بورډ په ۱۹۴۹ کال کې جوړ شو. دغه بورډ طبعاً د خپلو چارو او

[1] Marketing Board

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فعالیتونو د پرمخ بیولو لپاره مالي سرچینو ته اړتیا لرله. د دغې اړتیا د پوره کولو یوه لار دا وه، چې که کال ښه و یا بد، کروندګرو ته به د اصلي حق په پرتله کمې پیسې ورکول کېدې او همدغه پیسې وې چې د جاري او اداري لګښتونو لپاره کارول کېدې. دغه کوچنۍ توپیر ډېر ژر پر ژور توپیر بدل شو. استعماري دولت د بازار موندنې بوږۍ له کروندګرو څخه د مالیاتو د راټولولو لپاره د وسیلې په توګه وکاراوه. خلکو تمه لرله چې تر خپلواکۍ وروسته به د استعمار ناخوالې او ظلمونه پای ته ورسېږي او د بازار موندنې بوږۍ جوړېدل به پر کروندګرو تر حده زیاتو مالیاتو ته د پای ټکی کېږدي، خو داسې ونه شول. په حقیقت کې د بازار موندنې بوږۍ له لورې د کروندګرو زېښناک وضعیت ډېر ناوړه کړ. د ۱۹۶۰ مې لسیزې تر نیمایي پورې د بازار موندنې بوږۍ د نړیوالو مارکېټونو د نرخ په پرتله د سیریلیون له کروندګرو څخه خرما په ۵۶ سلنه، ککو په ۴۸ سلنه او قهوه په ۴۹ سلنه ارزانه بیه پېرله. په ۱۹۸۵ کال کې کله چې ستېونز استعفا ورکړه او پر ځای یې د هغه نږدې کس 'جوزیف مومو' ولسمشر شو، دغه شمېرې په ترتیب سره ۳۷،۱۹ او ۲۷ سلنې ته راټیټه شوې. که دغه ارقام هر څومره ظالمانه هم وي، بیا هم تر هغه غوره و چې د ستېونز پر مهال به کروندګرو ته ورکول کېدل چې د نړیوال نرخ شاوخوا ۱۰ سلنه کېده، یعنې د کروندګرو ۹۰ سلنه عواید پر عامه خدماتو لکه د سړکونو پر جوړونې او زده کړو نه لګول کېدل، بلکې د ستېونز او د هغه د ملګرو شخصي جېب ته تلل او یا هم د سیاسي ملاتړ لپاره پرې خلک اخیستل کېدل.

برېټانویانو د لاسپوڅي حکومت لپاره د تګلارې په توګه دا ټاکلې وه چې عالي مقام کسان به د عمر تر پایه په همدې منصب کې پاتې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کېږي. د دې لپاره چې یو کس د عالي مقام کېدو معیار پوره کړی وي، نو لومړی یې باید د واکمنې کورنۍ «ruling house» تایید ترلاسه کړی وای. واکمنه کورنۍ چې د قبایلو مشري یې کوله، هویت یې د وخت په تېرېدو د بدلون په حال کې و او د پاچاهانو له هغه قوم سره یې تړاو درلود چې د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې یې له برېټانویانو سره ټرونونه لاسلیک کړل. د عالي مقام د ټاکل کېدو بهیر غیر ډیموکراټیک و. د قبایلو اداري[1] په نوم بنسټ چې غړي یې د کلیو ټیټ پوړي مشران وو او یا د عالي مقام چارواکو یا هم د برېټانویانو له لوري ټاکل شوي وو، پرېکړه کوله چې څوک باید عالي مقام شي. ښایي و انګېرل شي چې دغه استعماري بنسټ تر خپلواکۍ وروسته له منځه لاړ او یا هم لږ تر لږه اصلاح شو، بلکې نه، دا هم د بازار موندنې بورډ په څېر پر خپل ځای پاتې شو. نن هم عالي مقامان د مالیاتو راټولولو مسوولیت لري. دا مالیات د پخوا په څېر د کور پر سر مالیات نه دي، بلکې د سړي سر مالیات دي. په ۲۰۰۵ کال کې د قبیلې مشرانو په 'سندور' کې یو نوی عالي مقام وټاکه. دلته یوازې د «فاسولوکو» واکمنې کورنۍ چې په دې سیمه کې یوازینۍ واکمنه کورنۍ ده، د انتخابېدو حق درلود، چې بالاخره د پاچا سولوکو مشر لمسی «شېکو سلوکو» د عالي مقام په توګه وټاکل شو. دلته د بازار موندنې بورډ کړنې او د ځمکو د مالکیت دودیز سیستم له مورِ سره د دې مسئلې په روښانتیا کې چې په سیریلیون او د افریقا جنوب صحرا په نورو سیمو کې د کرنیز سکتور د ګټې کچه ولې دومره ټیټه ده، ډېره مرسته کوي. سیاستپوه 'رابرټ بټس' په

[1] Tribal Authority

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۹۸۰ یمه لسیزه کې په دې اړه څېړنه پیل کړه چې په افریقا کې کرنه ولې ناکاره ده، په داسې حال کې چې د اقتصادي کتابونو د مطالعې پر اساس کرنه باید د اقتصاد تر ټولو خوځنده سکتور وای. هغه وروسته پوه شو چې دا موضوع له جغرافیې یا نورو هغو عواملو سره چې د دې کتاب په دویم څېرکي کې مو ولوستل، تړاو نه لري، بلکې یوازینی عامل یې د بازار موندنې بورډ د بیو تګلاره ده چې دلته یې د کرنې د پراختیا په برخه کې د کروندګر انګېزه له منځه یووړه. له دې کبله چې کلیوال کروندګر له هر ډول سیاسي واک څخه بې برخې وو، د بازار موندنې بورډ کولای شول چې د هغوی د ګټو خلاف اقدام وکړي. د بورډ د قېمتونو پالیسۍ سبب شوې چې په کرنه کې د پانګونې مخه ډپ شي. په سیریلیون کې عالي مقامان نه یوازې د نظم د ټینګښت، د قانون پلي کولو، د قضایي چارو د پرمخ بیولو او د مالیاتو راټولولو مسوولیت پر غاړه لري، بلکې د ځمکو متولیان «Custodians of the land» هم دي. که څه هم واکمنې کورنۍ، قبایل او نور پاتې شوني د ځمکو له سنتي حقونو څخه برخمن دي، خو دا د مقاماتو صلاحیت دی، چې ټاکي څوک چېرته باید کښت او کار وکړي. ستاسو د ځمکو د مالکیت حقونه یوازې هغه وخت خوندي دي، چې له مقاماتو سره او یا هم له واکمنې کورنۍ سره تړاو ولرئ. تاسو نه شئ کولای چې ځمکه وپېرئ او یا یې وپلورئ او یا هم د پور لپاره یې په ګرو ورکړئ. که یو څوک د مقام له سیمې بهر زېږېدلی وي، په ځمکه کې د هېڅ راز محصولاتو لکه قهوې، ککو یا د خُرما د کرلو حق نه لري، ځکه چې ښایي دا کس د غیر رسمي مالکیت حقوق ترلاسه کړي. هغه زېښنونکي بنسټونه چې برېټانویانو په سیریلیون کې ساز کړل او هغه پرانیستي بنسټونه چې په نورو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مستعمرو لکه استرالیا کې جوړ شول، د دواړو تر منځ توپیر د کانونو د مدیریت په څرنګوالي کې روښانه کولای شو.

د ۱۹۳۰ کال په جنورۍ کې د سیریلیون د ختیځ په کانو سیمه کې الماس کشف شول. الماس رسوبي وو، یعنې د ځمکې له تله نه استخراجېدل، نو ځکه به د ځمکې سر ته راپورته شوي الماس لومړی راټولېدل او بیا به په اوبو کې چاڼ کېدل. د ټولنیزو علومو یو شمېر پوهانو به د الماسو د استخراج دغې بڼې ته «ډیموکراتیک الماس» نوم کاراوه، ځکه چې هر چا کولای شول چې الماس چاڼ او وپلوري. خو دا کار ونه شو. د برېتانیا حکومت د ټولې تحت الحمایې الماس د «سیریلیون سیلکشن ټرسټ» په نامه په خپل انحصار کې راوستل او د هغه د امتیاز حق یې د سوېلي افریقا د الماسو د کان کیندنې ستر شرکت «De Beers» ته ورکړ. په ۱۹۳۶ کال کې 'دي بیرز' شرکت ته اجازه ورکړل شوه چې د الماسو د ساتنې لپاره یوه پوځي قطعه جوړ کړي. دا په حقیقت کې یو خصوصي پوځ و، چې وروسته یې تشکیل په سیریلیون کې د استعماري دولت تر پوځ هم پراخ شو. خو په سیریلیون کې د الماسو پراخو رسوبي سیمو د هغې ساتنه ګرانه کړې وه. په ۱۹۵۰ کال کې د الماسو ساتونکی پوځ د الماسو له زرګونو تنو نا قانونه کیندونکو سره په جګړه کې ښکېل شو، چې پراخې شخړې او بې ثباتۍ یې وزېرولې. د برېتانیا حکومت په ۱۹۵۵ کال کې د «سیریلیون سیلکشن ټرسټ» له سیمې بهر یو شمېر کان کیندونکو ته د الماسو د استخراج اجازه ورکړه، په داسې حال کې چې ډي بیرز کمپنۍ لا هم په ینګیا، کویدو او ټونګو سیمو کې د کانونو بډایه سیمې په واک کې لرلې. تر خپلواکۍ وروسته وضعیت تر دې هم

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ناوړه شو. په ۱۹۷۰ کال کې سیاکا سټیونز د «سیریلیون سلکشن ټرسټ» ملي اعلان کړ او د «د الماسو د کان ملي شرکت» یې تاسیس کړ چې دولت یعنې سټیونز په کې ۵۱ سلنه ونډه لرله. دا د سیریلیون د کانونو د انحصار په برخه کې د سټیونز لومړنی ګام و. په نولسمه پېړۍ کې په استرالیا کې د الماسو پر ځای د سرو زرو کانونه وو، چې په ۱۸۵۱ کال کې په جنوبي ویلز یا د ویکتوریا په تازه تاسیس شوي ایالت کې کشف شول او د ټولو پام یې ځان ته اړولی و. د سیریلیون د الماسو په خبر د استرالیا د طلا کانونه هم رسوبي وو او د استخراج د ډول په اړه یې باید پرېکړه شوې وای. یو شمېر کسانو لکه د خانانو د مخکښ مشر 'جان مک ارتر' زوی 'جېمز مک ارتر' وړاندیز وکړ، چې د سیمې ګرد چاپېره باید دېوال راتاو او انحصاري حق یې داوطلبۍ ته وړاندې شي. هغوی د 'سیریلیون سلکشن ټرسټ' ماډل عملي کول غوښتل. خو ځینو نورو بیا د سرو زرو کانونو ته د ازاد لاسرسي حق غوښت. د ازاد لاسرسي وړاندیز ومنل شو او د انحصار پر ځای، استرالیایي مشرانو د فعالیت جواز په وېش سره خلکو ته اجازه ورکړه چې سره زر راغوندې او چاڼ کړي. دا کان کیندونکي ډېر ژر د استرالیا په سیاست او په ځانګړې توګه په ویکتوریا ایالت کې پر یوه ځواکمن اړخ بدل شول. هغوی د رایې ورکونې د عمومي کېدو او سري کېدو په برخه کې کلیدي رول ولوباوه.

تر دې مخکې مو په افریقا کې د اروپایي استعمار او پراختیا غوښتنې دوه ورانوونکي عواقب ولیدل: لومړی د اتلانتیک سمندر دواړو غاړو ته د مریانو د تجارت پیل و چې په افریقا کې یې سیاسي او اقتصادي بنسټونه د زېښناک په لور ور ټېل وهل او دویم د داسې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قوانینو او بنسټونو رامنځته کول وو، چې له مخې یې اروپایانو د استعمار پرمهال د خپلو باالقوه سیالانو د راپورته کېدو مخه نیوله. مریتوب په سیریلیون کې واقعا یو قوت و. د استعمار په لومړیو کې په دې سیمه کې هېڅ متمرکز دولت نه و، بلکې کوچني شاهي حکومت ګوتې وو چې په خپلو کې په دوامداره شخړو کې ښکېل وو او ښځو او نارینه وو یو بل یرغمل کول. دلته مریتوب دود و او نږدې ۵۰ سلنه وګړو د مریانو په توګه کار کاوه. د سیریلیون اقلیم د جنوبي افریقا په څېر نه و او له همدې امله سپین پوستونو افریقایانو دلته مېشتېدو ته زړه نه ښه کاوه، همدا لامل و چې سپین پوستي له تور پوستو سره سیالۍ ته نه را مخ ته کېدل. د سپین پوستو په کروندو کې د افریقایي کارګرانو لپاره د تقاضا پر نشتوالي سربېره، د جوهانسبورګ په څېر د کاني اقتصاد نشتون په دې معنا و، چې د کار د یوه زېرنونکي مارکېټ د رامنځته کېدو لپاره هېڅ ډول انګېزه نه وه، داسې مارکېټ لکه په سوېلي افریقا کې چې اپارتاید رامنځته کړی و. خو یو بل میکانېزم هم په جریان کې و. د ککو او قهوې سیریلیوني کروندګرو له سپین پوستو سره سیالي نه کوله او حکومت یې د بازار موندنې بوردۍ له لارې عواید په بډه وهل. سیریلیون د ښکېلاکګرو له لاسپوڅي یا غیر مستقیم حکومت څخه هم رنځېده. برېتانویانو د افریقا په هغو برخو کې لاسپوڅي حکومتونه رامنځته کول، چې یو پیاوړی متمرکز نظام په کې نه و. مثلا؛ په نولسمه پېړۍ کې کله چې برېتانویان د نایجیریا په ختیځ کې له 'ایګبو' قوم سره مخ شول، دلته هېڅ واحد سیاسي مشرتابه نه و، چې وروسته برېتانویانو دغې سیمې ته یو مشر وټاکه: د حکم مشري. خو په سیریلیون کې د برېتانویانو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لاسپوڅی حکومت د ځایي خلکو پر شته بنسټونو او د واکمن نظام پر اساساتو ولاړ و. له همدې امله له ۱۸۹۶ کال وروسته د عالي مقام جوړښت، لاسپوڅو حکومتونو او هغه واک چې دغو حکومتونو عالي مقامانو ته ورکړی و، د سیریلیون سیاست سخت اغېزمن او بدل کړ. مثلا؛ لاسپوڅي حکومت په ټولنه کې ټولنیزې طبقې چې تر دې مخکې نه وې، رامنځته کړې- لکه واکمنې کورنۍ. یوه موروثي ارستوکراسي کولای شي داسې نرم وضعیت رامنځته کړي چې په هغه کې مشران پر عامه ملاتړ تکیه کوي، خو هغه څه چې دلته پر ځای پاتې شول، یو داسې انعطاف نه منونکی او سخت نظام و، چې مشري پکې مادام لعمر وه او د خلکو له لوري د جوړ شوي حکومت په وړاندې یې د هېڅ راز مسوولیت احساس نه کاوه. برېټانویان پر دې خوښ وو، چې بنسټونه یې په خپله خوښه سمبال او ناسمه لار سم کړي وو، مثلا؛ برېټانویانو به هغه کسان چې له دوی سره ډېر ملګري او همکاران وو، لوړو څوکیو او عالي مقام پوست ته رسول. د مارګای کورنۍ چې تر خپلواکۍ وروسته دوه کسان یې د صدارت مقام ته ورسېدل، د مالیې بلوا په پېښه کې د برېټانویانو په ملاتړ د «لاور بانتا» له عالي مقام «نیاما» سره د جګړې په برکت په دولت کې لوړ مقام ته ورسېده. نیاما له واکه لرې او پر ځای یې مارګایان واک ته ورسېدل چې تر ۲۰۱۰ کاله پورې په دغه مقام کې پاتې شول.

هغه څه چې د پاموړ دي، هغه د ازاد او اشغال شوي سیریلیون ترمنځ د بنسټونو د دوام حد او پراخوالی دی. برېټانویانو د بازار موندنې بورډ تشکیل کړ او هغه یې د مالیاتو راټولولو لپاره استعمال کړ، خو تر خپلواکۍ وروسته دولتونو همدغه جوړښتونه وساتل او حتی شرایط یې تر پخوا هم سخت کړل. برېټانویانو په دې هېواد کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د غیر مستقیم ښکېلاک نظام د ځایي عالي مقامانو په مرسته ټینګ کړ. تر خپلواکۍ وروسته حکومتونو دغه استعماري بنسټونه له منځه یو نه وړل، بلکې هغه یې پر کلیو او لرو پرتو سیمو د حکومت کولو لپاره وکارول. برېټانویانو د الماسو کانونه انحصار کړل او په کانونو کې یې د افریقایانو د کاروبار مخه ونیوله. تر خپلواکۍ وروسته حکومتونو هم ورته تګلاره خپله کړه. هو دا خبره سمه ده، د برېټانویانو انګېرنه دا وه چې د اوسپنې پټلۍ غځول پر منډلینډ د ولکې ټینګولو یوازینۍ لاره ده، په داسې حال کې چې سیاکا ستیونز د دې برعکس فکر درلود. برېټانویانو کولای شول چې پر خپل پوځ باور وکړي او پوهېدل چې د پاڅون په صورت کې به پوځ منډلینډ ته ولېږي، خو ستیونز دا کار نه شوای کولای. د نورو افریقایي هېوادونو په څېر، د ستیونز د واک لپاره هم یو پیاوړی پوځ ګواښ ګڼل کېده، ځکه یې پوځ قوي کېدو ته پرېنښود او پر ملېشو یې تکیه وکړه، چې له امله یې په سیریلیون کې د دولت د اقتدار زوال لا پسې ژور شو. د پوځ ځای د کورنۍ امنیت اداري (ISU) ډک کړ. د سیریلیون خلک چې له حکومته تر پزې راغلي وو، د دې اداري د انګلیسي دري مخفف ټکي یې داسې ژباړل (I shoot you) یعنې زه تا وژنم. دا اداره وروسته د ځانګړي امنیت اداري (SSD) باندې بدله شوه، چې خلکو د «سیاکا ستیونز سپیان» بلل. په پایله کې د یوه ملي پوځ نشتوالی د هغه د بربادۍ لامل شو او د ۱۹۹۲ کال د اپرېل په ۲۹ مه د کپتان والنټاین ستراسر په مشرۍ یوازې دېرش کسیز لښکر د ټولو خلکو کانګریس حکومت (APC) را نسکور کړ. د سیریلیون بېوزلي او وروسته پاتې والی کولای شو په ډاګه ووایو چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د خبیثه کړۍ پایله ده. برېتانوي استعمار په لومړیو کې زېښونکي بنسټونه رامنځته کړل او تر خپلواکۍ وروسته افریقایي مشران هم په موجوده وضعیت راضي او خوښ وو. دا نه یوازې سیریلیون، بلکې په ټولو افریقایي هېوادونو کې همدا وضعیت و. تر خپلواکۍ وروسته په ګانا، کینیا، زیمبابوې او نورو ګڼو افریقایي هېوادونو کې د بدلون هیلې راټوکېدلې وې، خو دلته د خبیثه کړۍ په اډانه کې زېښونکو بنسټونو یو ځل بیا ځان را ژوندی کړ او د وخت په تېرېدو لا پسې بدمرغه شول. د مثال په توګه، د بازار موندنې بورډ او لاسپوڅي حکومتونه چې د برېتانوي استعمار میراث وو، تر خپلواکۍ وروسته هم په یادو هېوادونو کې پر خپل ځای پاتې شول. خبیثه کړۍ ځان ته طبیعي دلایل لري. زېښونکي سیاسي بنسټونه زېښونکي اقتصادي بنسټونه زېږوي او دغه بنسټونه یوه کوچنۍ ډله د یوې ستړې ډلې په بیه شتمنوي. پر زېښونکو بنسټونو واکمن افراد او ډلې د شخصي ملېشو د جوړولو، د قضایي بنسټونو د پېرلو او په واک کې د پاتې کېدو لپاره په ټاکنو کې د درغلۍ لپاره کافي پیسې او سرچینې په واک کې لري. په دې توګه زېښونکي اقتصادي بنسټونه د زېښونکو سیاسي بنسټونو دوام ته زمینه برابروي. هغه نظامونه چې زېښونکي بنسټونه لري، د واک بیه په کې لوړه ده، ځکه چې پر کړنو یې څار نه شته او شتمنۍ تولیدوي.

زېښونکي سیاسي بنسټونه دغه راز له واک څخه د ناوړه استفادې پر وړاندې هېڅ محدودیت او خنډونه نه وضعه کوي. دا موضوع چې ایا واک فساد زېږوي او که نه، د بحث وړ ده؛ خو د «لارډ اکټان» دا خبره ېښي سمه ده چې وایي «مطلق واک؛ مطلق فساد له ځان سره لري.» په یوولسم څپرکي کې مو ولیدل، کله چې فرانکلین روزولټ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

غوښتل چې د هغه په باور د ټولنې په ګټه د قضایه قوې په چارو کې لاسوهنه وکړي، نو د امریکا متحده ایالتونو پرانیستو سیاسي بنسټونو روزولټ ته اجازه ور نه کړه چې د واک پر وړاندې یې قانوني محدودیتونه مات شي. زېښونکي سیاسي بنسټونه که څومره منحرف او غیر عادلانه هم وي، خو یوه اندازه محدودیت په کې شته. د سیریلیون د وخت د مرکزي بانک مشر 'سام بنګورا' د ډېرو لګښتونو له امله د سیاکا سټیونز پر سیاستونو نیوکه وکړه. هغه ډېر ژر ووژل شو او د مرکزي بانک له لوړ پوړ څخه پر هغه سړک را و غورځول شو، چې خلکو وروسته د سیاکا سټیونز سړک باله. په دې توګه زېښونکي سیاسي بنسټونه د یوې خبیثه کړۍ جوړولو ته میلان لري، ځکه هېڅ داسې یوې دفاعي کرښې ته د سر پورته کولو اجازه نه ورکوي چې د واک د غصب او ظلم پر وړاندې سپر شي. د خبیثه کړۍ بله نادوده دا ده چې زېښونکي بنسټونه د نا محدود واک او د عوایدو د سترې نا اندولۍ په رامنځته کولو سره، د سیاسي لوبې پر وړاندې باالقوه خطرونه لا زیاتوي. دا چې زېښونکي بنسټونه په دولت کې د واکمنې طبقې لپاره شتمنۍ او ګټه تولیدوي، نو دا په خپله د ګټو او قدرت د لاسته راوړلو پر سر د شخړو لپاره انګېزه رامنځته کوي؛ هغه څه چې په مایا دولت-ښارونو او لرغوني روم کې پېښ شول. په دې توګه، هېڅ د شک ځای نه پاتې کېږي چې په زیاتره افریقایي هېوادونو کې له استعمار څخه په میراث پاتې زېښونکو بنسټونو د کورنیو جګړو او شخړو تخم وکره. خو دا جګړې او شخړې په برېتانیا کې د پرتمین انقلاب پر مهال له شخړو سره توپیر لري. په افریقا کې ډلې ټپلې د پراخ بنسټه نظام او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سیاسي بنسټونو د بدلون په پار نه جنګېدل، بلکې هدف یې د واک لاس ته راوړل او د خلکو د یوې سترې ډلې په بیه د یوې کوچنۍ هغې شتمن کول و. په انګولا، بروندي، چاد، عاج ساحل، د کانګو ډیموکراتیک جمهوریت، ایتوپیا، لایبیریا، موزمبیق، نایجیریا، د برازاویل جمهوریت، روندا، سومالیا، سوډان، یوګندا او په سیریلیون کې چې په راتلونکي فصل کې به په تفصیل پرې خبرې وکړو؛ دغه شخړې پر خونړیو کورنیو جګړو واوښتې او سترې اقتصادي ویجاړنې او بشري ناورینونه یې وزېږول او همدارنګه د ناکامو دولتونو د رامنځته کېدو لامل شوې.

له انکومینډا څخه د ځمکې تر غصب پورې

رامیرو ډي لیون کارپیو[1] د ۱۹۹۳ کال د جنورۍ په ۱۴ مه د ګواتیمالا د ولسمشر په توګه لوړه وکړه. هغه 'ریچارډ ایتکنهیډ کاسټیلو' د مالیې او 'ریکاردو کاسټیلو سینیبالډي' د پراختیا د وزیرانو په توګه وټاکل. دغو درې څېرو یو مشترک ټکی درلود: درې واړه د هغو هسپانوي فاتحانو لمسیان وو چې د شپاړسمې پېړۍ په لومړیو کې ګواتیمالا ته تللي وو. د ډي لیون نیکه چې یوه نوموتې څېره وه، 'جوان ډي لیون کاردونا' نومېده. د کاسټیلویانو د نسب لړۍ بیا دیاز ډیل کاسټیلو ته رسېږي، هغه څوک چې د مکسیکو د اشغال په اړه یې د خپل سترګو لیدلی حال په یوه اثر کې ولیکه چې وروسته ډېر مشهور شو. د هغو خدمتونو له امله چې دیاز ډیل کاسټیلو، هرنان کورټس ته وکړل، نوموړی د سنتیاګو ډي لاس کابالروس لپاره چې اوس په ګواتیمالا کې د انتیګوا ښار په نامه یادېږي، د والي په توګه

[1] Ramiro De León Carpio

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وټاکل شو. کاستیلو او ډي لیون او نورو هسپانوي فاتحانو لکه 'پیدرو ډي الواردو' په دې سیمه کې د نسب یوه لړۍ په میراث پرېښوده. گواتیمالایي ټولنپوه 'مارتا کاسیوس' په گواتیمالا کې د ۲۲ کورنیو یوه ډله پېژندلې او دغه کورنۍ بیا له خپلې هستې څخه بهر د ودونو له لارې له ۲۶ نورو کورنیو سره سببي رشتې لري. د مارتا کاسیوس جینیلوجیکي یا نسب پېژندنې او سیاسي مطالعات په ډاګه کوي چې دغې کورنۍ په ۱۵۳۱ کال کې په گواتیمالا کې سیاسي او اقتصادي واک په لاس کې درلود. په دې اړه چې اوسمهال په گواتیمالا کې د دې کورنۍ څومره غړي شته، یوې پراخې څېړنې وښوده چې په ۱۹۹۰ کال کې د گواتیمالا د ټول نفوس یوازې ۱٪ له دغې هسپانوي کورنۍ سره تړاو لري. په سیریلیون او د افریقا جنوب صحرا په نورو هېوادونو کې خبیثه کړۍ د دې لامل شوه چې د استعمارګرو په لاس جوړ شوي زېښونکي بنسټونه تر خپلواکۍ وروسته هم د رهبرانو لپاره د وسیلې او ابزار په توګه پاتې شي. موږ په گواتیمالا او همدارنګه د مرکزي امریکا په ګڼو هېوادونو کې د ورته وضعیت او د خبیثه کړۍ د موجودیت شاهدان یوو. واکمنه کړۍ چې سیاسي او اقتصادي قدرت په واک کې لري، بنسټونه یې د خپل واک د بقا لپاره سمبال کړي او په دې چاره کې بریالي دي. د گواتیمالا د اشغال پر مهال په دغه هېواد کې شاوخوا دوه میلیونه مایا وګړي اوسېدل. د امریکا د نورو برخو په څېر دلته هم ناروغیو او زېښناک ډېر نفوس تلف کړ، داسې چې تر ۱۹۲۰ مې لسیزې پورې د دې هېواد نفوس لومړني حالت ته هم و نه ګرځېد. همدارنګه د هسپانیا تر استعمار لاندې د نورو سیمو بومي وګړي د ایکومینډا په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حیث هسپانوي واکمنانو ته ډالۍ شول. څرنګه مو چې د پیرو او مکسیکو د اشغال په اړه ولوستل، ایکومینډا د جبري کار هغه سیستم و چې وروسته یې په تدریجي ډول همدغسې مشابه بنسټونو ته لار پرانیسته، په ځانګړې توګه د 'ریپارټیمنټو'[1] چې په ګواتیمالا کې د 'منډامینټو Mandamiento' په نامه هم یادېده. د ټېرو واکمنانو له کورنیو او له یو شمېر ځایي خلکو جوړې واکمنې طبقې نه یوازې د جبري کار د سیستمونو له امتیازاتو څخه ګټه پورته کوله، بلکې د 'کنسولاډا' [2] تر نامه لاندې د صنفي ټولنو د یوه جوړښت په مرسته یې سوداګري هم په خپل انحصار کې اخیستې وه. د ګواتیمالا زیاتره اوسېدونکي په لوړو غرونو او له ساحل څخه په لرې پرتو سیمو کې اوسېدل او د ټرانسپورټ ملا ماتوونکي لګښت صادرات له ستونزو سره مخ کړي وو. په لومړیو کې ځمکې هم چندانې ګټورې نه وې، لا هم ستره برخه ځمکې د ځایي یا بومي خلکو په لاس کې وه چې د ایجیدوس په نامه یې ستر اشتراکي مالکین لرل او پاتې نورې ځمکې ملي یا د دولت په لاس کې وې. د تجارت په انحصار او په مالیاتو کې خورا ډېرې پیسې وې، په ځانګړې توګه له ځمکو څخه د مالیاتو په اخیستو کې. لکه د مکسیکو په څېر د ګواتیمالا واکمنې طبقې هم د کادیس اساسي قانون سره دښمني لرله، چې همدغه کار خپلواکۍ ته وهڅول. له ۱۸۳۹ څخه تر ۱۸۷۱ کاله پورې له مکسیکو او د مرکزي امریکا له فدراسیون سره تر یوه لنډ اتحاد وروسته، هسپانوي استعمارګرو رافایل کېریرا د ګواتیمالا واک ترلاسه کړ. هسپانویانو او

[1] Repartimiento
[2] Consulado de Comercio

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځایي واکمنانو په دې دوره کې زېښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه په خپل ځای پرېښودل او حتی په کنسولاډو کې چې یو سطلنتي بنسټ و، تر خپلواکۍ وروسته هم اصلاحات رامنځته نه شول او د یوه جمهوري دولت په اډانه کې یې خپل فعالیت ته دوام ورکاوه. خپلواکي په حقیقت کې د ځایي چارواکو له لوري د واک ترلاسه کولو لپاره یوازې یوه کودتا وه، لکه مکسیکو کې چې پېښ شول. دغو واکمنانو د معمول په څېر په هماغه زېښونکو اقتصادي بنسټونو چې هغوی یې د پرېمانه ګټو خاوندان کړي وو، ګوزاره کوله. د کنایې په توګه، کنسولاډو په دې وخت کې د اقتصادي پراختیا د یوه خوځنده ماشین رول ولوباوه. په حقیقت کې تر خپلواکۍ وروسته د کنسولاډو لپاره خپلې ګټې مهمې وې، نه د هېواد. د زېربنا لکه بندرونو او لویو لارو جوړول د دغه بنسټ د مسوولیتونو یوه برخه وه، خو د اتریش-هنګري، تزاري روسیې او سیریلیون په څېر دا کار د خلاق تخریب له خطرونو سره مل و او کولای یې شول چې نظام بې ثباته کړي. د مثال په توګه، پاسفیک سمندر ته څېرمه په Suchitepéquez ساحل کې د سوداګریز بندر د پراختیا پروژه پلان شوې وه. هغه وخت مناسب بندرونه یوازې په کارابین سواحلو کې وو او دغه بندرونه د کنسولاډو تر کنټرول لاندې وو. کنسولاډو د پاسفیک سمندر په شاوخوا ساحلي سیمو کې هېڅ کار و نه کړ، ځکه چې دلته د بندر فعالېدو په لوړو سیمو کې پرتو ښارونو 'Mazatenango' او 'Quezaltenango' څخه د توکو صادرولو ته اسانه لار برابراوله او یوه جلا بهرني مارکېټ ته د هغوی لاسرسي کولای شول چې په بهرني تجارت کې د کنسولاډو انحصار له خنډ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سره مخ کړي. د سړکونو او لویو لارو د نه جوړېدو منطق هم همدا و. د نولسمې پېړۍ په لومړنیو کې په داسې حال کې چې د نړۍ په ګڼو برخو کې د بدلونونو لړۍ پیل شوې وه، خو ګواتیمالا د خبیثه کړۍ د موجودیت له امله د تاریخ په بند کې پاتې شوه. دغو بدلونونو ګواتیمالا سخته اغېزمنه کړه. د بخار اورګاډي، د اوسپنې پټلیو او چټکو کښتیو په څېر د نویو ټکنالوژیکي نوښتونو له امله د ټرانسپورت په لګښت کې د پاموړ کموالی راغلی و. د دې ترڅنګ په لوېدیځه اروپا او شمالي امریکا کې د خلکو د عوایدو د ډېرېدو له امله یو شمېر محصولاتو ته تقاضا ورځ تر بلې په ډېرېدو وه، چې ګواتیمالا په باالقوه توګه دا ظرفیت درلود چې د دغو محصولات یو شمېر یې تولید کړي. د نولسمې پېړۍ په لومړیو کې نیل او سره دانه چې دواړه د طبیعي رنګ لرونکي نباتات دي، بهر ته د صادراتو لپاره تولیدېدل، خو د قهوې تولید تر دې هم ګټور تجارت رامنځته کړ. ګواتیمالا ارتې او پراخې ځمکې لرلې، چې د قهوې د کښت لپاره مناسبې وې او د کنسولاډو له هر ډول مرستې پرته د دې بوټي کرل پیل شول. دا چې د قهوې نړیوالې بیې لوړې او تجارت یې پراخ شو، د لا ډېرې ګټې فرصتونه ایجاد شول او ګواتیمالایي واکمنانو د قهوې کښت ته علاقمند شول. په پایله کې په ۱۸۷۱ کال کې د کړېرارا دیکتاتور رژیم د خلکو د یوې ډلې له لوري چې ځان یې لېبرال باله، رانسکور شو. لېبرالیزم د تاریخ په اوږدو کې بدلون موندلی دی. په نولسمه پېړۍ کې لېبرالیزم په متحده ایالتونو او اروپا کې د اوسني لیبرټریانیزم «libertarianism» په مفهوم کارول کېده چې معنا یې د فردي ازادیو ملاتړ، محدود واک او ازاد تجارت دی، خو په ګواتیمالا کې وضعیت یو څه متفاوت و. د 'مګویل ګارسیا' او وروسته په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۸۷۳ کال کې د 'جوستو روفینو باریوس' په مشرۍ د ګواتیمالا لیبرالان، ایډیال لیبرالان یا رښتیني ازاد پاله کسان نه وو. بیا هم د ټپر په څپر دواړه کورنۍ تر ډېره په واک کې پاتې شوې. هغوی زېښونکي سیاسي بنسټونه په خپل حال پرېښودل او د قهوې د تجارت لپاره یې په اقتصاد کې پراخ اصلاحات راوستل. لیبرالانو په ۱۸۷۱ کال کې د کنسولاډو اداره لغوه کړه. اقتصادي شرایط بدل شوي وو. زېښونکو اقتصادي بنسټونو دا دی د قهوې پر تولید او صادراتو تمرکز کړی و. د قهوې تولید ځمکو او کاري ځواک ته اړتیا لرله او لیبرالانو د قهوې د کښت لپاره د ځمکو برابرولو په موخه د اراضۍ د خصوصي کولو تګلاره عملي کړه. دا په حقیقت کې د ځمکو غصبول و، چې هغوی ته یې د دولتي ځمکو د ولکه کولو فرصت په لاس ورکاوه. که څه هم په دې اړه خلکو سخت اعتراضونه وکړل، خو په ګواتیمالا کې د سختو زېښونکو سیاسي بنسټونو او د سیاسي واک د تمرکز له امله واکمنه ډله بالاخره د دې لوبې ګټونکې شوه. د ۱۸۷۱ او ۱۸۸۳ کلونو ترمنځ په ګواتیمالا کې نږدې یو میلیون ایکره ځمکه چې تر ډېره نا لاس خوړلې ځمکه وه، د واکمنې طبقې په اختیار کې وه او له همدې کبله د قهوې د تولید کچه خورا لوړه شوه. خصوصي شوې ځمکې د سیاسي نخبګانو او د هغوی د ملګرو ترمنځ بولۍ ته وړاندې شوې. وروسته هغوی د کاري ځواک د چمتو کولو لپاره د لیبرال دولت جابرانه ځواک څخه استفاده وکړه. ولسمشر باریوس د ۱۸۷۶ کال په نومبر کې د ګواتیمالا ټولو والیانو ته ولیکل:«دا چې هېواد پراخه اراضي لري، نو په کرنه کې له هغې ګټه اخیستل په لوی شمېر کارګرانو ته اړتیا لري او دغه کارګران نن

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورځ د ملي پراختيا له بهير او خوځښت څخه بهر پاتې دي، نو تاسو ټولو ته لارښوونه کېږي چې د کرنيزو محصولاتو د صادراتو په برخه کې خپله مرسته ونه سپموئ:

۱- د ځمکو د مالکينو لپاره د اړتيا وړ کارګران تر خپل ولکې لاندې سيمه کې د هنديانو له ښارګوټو څخه تامين کړئ، چې شمېر يې له ۵۰ تر ۱۰۰ تنو پورې وي.»

ريپارټمنټو يا د کارګرو د تامين جبري سيستم تر خپلواکۍ وروسته هم له منځه يو نه وړل شو، بلکې لا پراخ او دوامداره شو. په ۱۸۷۷ کال کې دغه اداره د يوه فرمان له لارې نهادينه او بنسټيزه شوه. د فرمان له مخې، په هغه صورت کې چې ځمکه په خپل اصلي حوزه يا محل کې وه، کارمشرانو کولای شول چې له حکومت څخه ۶۰ کارګران د ۱۵ ورځو لپاره وغواړي او که له اصلي ځايه بهر وه، نو د ۳۰ ورځو لپاره يې غوښتلی شوای. کارمشرانو کولای شول چې دا وړانديز بيا نوی کړي. دغه کارګران په زور او جبر په کروندو کې کار کولو ته اړ ايستل کېدل او بيا به په خپلو ځانګړو کتابچو کې پر دې اقرار ته اړ ايستل کېدل چې دا خدمت يې په خپله خوښه او رضايت کړی دی. ټول کليوالي کاګران اړ وو چې د ليبرټا په نامه له ځان سره يوه کتابچه ولري او په دې کې د پورونو په شمول د کارګرانو اړوند ټول معلومات ليکل کېدل. زياتره کارګران له خپلو کارمشرانو څخه پوروړي وو او يو پورړوي کارګر نه شوای کولای چې د خپل مشر له اجازې پرته کار پرېږدي. د ۱۷۷ ګڼې فرمان پر اساس د پوروړي کارګر لپاره د تېښتې يوازينۍ لار دا وه چې ريپارټيمنټو ته تللی وای او هلته يې اقرار کړی وای چې د خپل کار مشر پوروړی دی. کارګران په لومه کې ګير شوي وو. پر دې سربېره،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د بېکارۍ او کوڅه ډبۍ د مخنیوي په برخه کې ګڼ قوانین تصویب شوي وو چې وزګار کسان به ریپارټیمنټو او د سړکونو د جوړولو په برخو کې نورو بېګاریو ته معرفي کېدل. په نولسمه او شلمه پېړۍ کې په سوېلي افریقا کې هم د ځمکو په برخه کې ورته تګلارې عملي شوې چې له مخې یې د بومي خلکو معیشتي اقتصاد له منځه یووړل شو، څو په لږ مزد جبري کار ته اړ کړل شي. ریپارټیمنټو تر ۱۹۲۰ مې لسیزې پورې دوام وکړ. لیبرټا سیستم او د کوڅه ډبۍ د مخنیوي نور قوانین تر ۱۹۴۵ کاله پورې، یعنې تر هغه وخته پر خپل حال پاتې شول، کله چې ګواتیمالا په لومړي ځل د ولسواکۍ په لور ګامونه واخیستل. تر ۱۸۷۱ کال مخکې په ګواتیمالا کې واک د پوځي دیکتاتورانو په لاس کې و او د قهوې د تولید په پراخېدو سره یې په همدې بڼه حکومتونو ته دوام ورکړ. ولسمشر 'جارج یوبیکو' له ۱۹۳۱ څخه تر ۱۹۴۴ کاله پورې تر ټولو ډېر حکومت وکړ. یوبیکو د ۱۹۳۱ کال په ټاکنو کې پرته له کوم سیاله ټاکنې وګټلې، ځکه هېڅوک دومره احمق نه و چې له هغه سره سیالۍ ته ودرېږي. د کنسولاډو په څېر نومورې هم د هر هغه کار مخالف و، چې د خلاق تخریب سبب کېده او د ده واک یې له خطر سره مخ کاوه. له همدې امله یوبیکو د اتریش-هنګري د لومړي فرانسیس او د تزاري روسیې د لومړي نیکولای د منطق پر اساس د صنعت د پرمختګ مخالفت کاوه: یعنې صنعتکاران سرخوړی و. یوبیکو په یوه بېساري اقدام کې د کارګر، کارګري ټولنو او د اعتصاب د لغاتونو پر کارونې بندیز ولګاوه. د دغو کلیمو استعمال جزا کېدای شوه چې زندان و. که څه هم یوبیکو ځواکمن و، خو چارې د نخبه قشر په لاس کې وې. په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۹۴۴ کال کې د حکومت پر وړاندې مخالفتونه اوج ته ورسېدل. دغه مخالفتونه او اعتراضونه د پوهنتون د محصلینو له لوري رهبري کېدل. عامه مخالفتونه او نارضایتۍ ورځ تر بلې زیاتېدلې او د جون په ۲۴ مه ۳۱۱ کسانو چې لویه برخه یې پوهان وو، د ډې لاس په نامه پر یوه غندنلیک لاسلیک وکړ، چې په هغه کې پر نظام سختې نیوکې شوې وې. یوبیکو د جولای پر لومړۍ نېټه استعفا وکړه. که څه هم تر ده وروسته په ۱۹۴۵کال کې یو ډیموکراتیک نظام رامنځته شو، خو په ۱۹۵۴ کال کې د یوې کودتا له لارې یاد نظام هم را نسکور شو او له دې سره په هېواد کې خونړۍ کورنۍ جګړه پیل شوه. ګواتیمالا په ۱۹۸۶ کې یو ځل بیا د ډیموکراتیک نظام څښتنه شوه. هسپانوي فاتحانو په ګواتیمالا کې د زېښونکي سیاسي او اقتصادي نظام د جوړولو له امله هېڅ د پښېمانۍ احساس نه کاوه، ځکه هغوی د دې سیمې د استعمار او زېښناک لپاره لرې واټن وهلی و. په ګواتیمالا کې هم د مرکزي امریکا د نورو هېوادونو په څېر د خبیثه کړۍ په یوه پېژندل شوې نمونه کې زېښونکي سیاسي بنسټونه د زېښونکو اقتصادي بنسټونو له لوري تقویه کېدل، چې په دې توګه د زېښونکو سیاسي بنسټونو دوام او په واک کې د واکمنې طبقې پاتې کېدو ته زمینه برابرېده.

له مریتوبه تر جیم کرو

From Slavery to Jim Crow

په ګواتیمالا کې د ښکېلاک له عصره تر موډرنې دورې پورې، زېښونکي بنسټونه په خپل حال پاتې شول او سیاسي واک هم له هماغې پخوانۍ واکمنې ډلې سره و. په بنسټونو کې هر ډول بدلون د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

محیطي بدلونونو نتیجه وه، لکه د قهوې د کاروبار غورځېدل چې واکمنانو ته یې د ځمکو د غصب زمینه برابره کړه. د امریکا متحده ایالتونو په سوېل کې هم بنسټونه د کورنۍ جګړې تر وخته پورې زېږنوکي وو. دلته سیاست او اقتصاد په واک کې د شریکو ډلو یا د هغو ځمکوالو په لاس کې وو چې پراخې کرنیزې ځمکې او مریان یې په اختیار کې لرل. مریانو نه سیاسي او نه هم اقتصادي حقوق لرل، په حقیقت کې هغوی ډېرو لږو حقونو ته لاسرسی درلود. د نولسمې پېړۍ تر لومړیو پورې د متحده ایالتونو سوېلي ایالتونه د زېږنوکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو د موجودیت له امله د شمالي ایالتونو په پرتله په مراتبو ښوزله وو. په جنوب کې صنعت نه و او د زېرېنا په برخه کې ډېره ناچیزه پانګونه شوې وه. په ۱۸۶۰ مه لسیزه کې د دې سیمې ټول صنعتي تولیدات حتی له پنسلوانیا، نیویارک او ماساچویست ایالتونو سره برابر نه وو. د جنوبي ایالتونو یوازې ۹ سلنه وګړو په ښارونو کې ژوند کاوه، په داسې حال کې چې په شمال کې دا کچه ۳۵ سلنه وه. د مساحت له اړخه په شمالي ایالتونو کې رېل کرښې د جنوبي ایالتونو په پرتله درې چنده وې، همدارنګه د اوبو کانالونه او بندونه هم سره د پرتلې وړ نه وو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

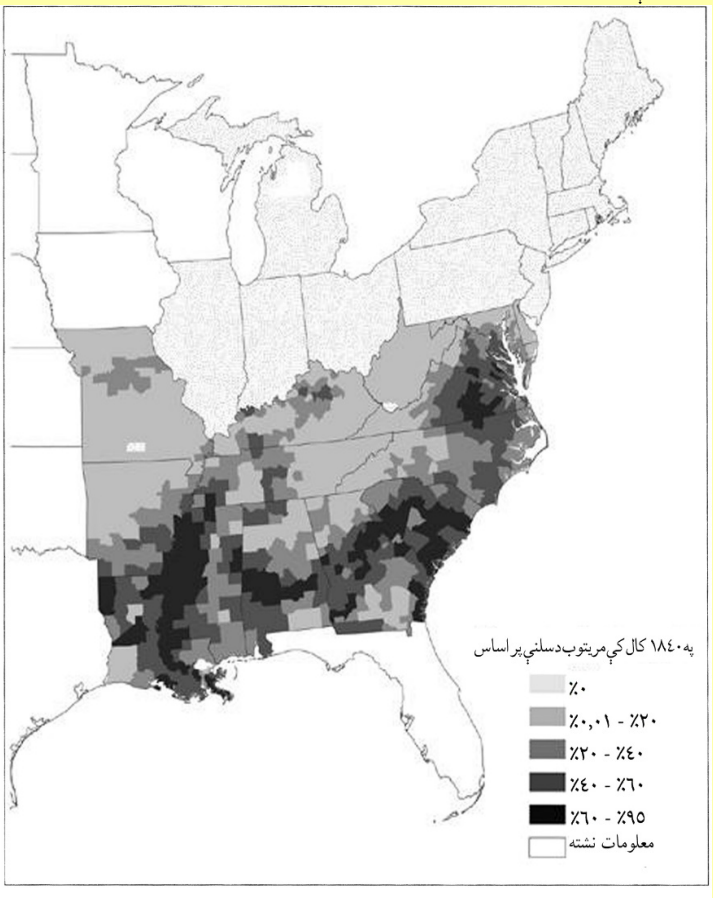

۱۸مه نقشه: په ۱۸٤۰ کال کې د متحده ایالتونو په ځینو برخو کې مریتوب

اتلسمه نقشه د نفوسو سلنې ته په کتو په ۱۸۴۰ کال کې په متحده ایالتونو کې د مریانو کچه راښيي. ښکاره ده چې په جنوب کې مریتوب حاکم و او ان په ځینو سیمو لکه د 'میسي سي پي' سیند په اوږدو کې نږدې ۹۵ په سلو کې مریان اوسېدل. نولسم (۱۹) نمبر نقشه په ۱۸۸۰ کال کې په صنعت کې د بوخت کاري ځواک تناسب او کچه راښيي. که څه هم د شلمې پېړۍ د معیارونو پر اساس دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ارقام د نورو سیمو په پرتله دومره لوړ نه دي، خو په متحده ایالتونو کې د شمال او جنوب ترمنځ ژور توپیر په ډاګه کوي. په زیاتره شمالي سیمو کې د کاري ځواک ۱۰ سلنې په صنعت کې کار کاوه، په داسې حال کې چې په جنوبي سیمو او په ځانګړې توګه په هغو سیمو کې چې پر مریتوب ډېر تمرکز او تکیه شوې وه، دا کچه تقریباً صفر ته رسېږي. جنوب حتی په سکتوري یا تخصصي برخو کې له نوښتونو هم شا ته پاتې وو: له ۱۸۳۷ کال څخه تر ۱۸۵۹ کاله پورې د غنمو او جوارو په برخه کې د کلنیو ثبت شویو اختراعاتو یا نوښتونو شمېر په ترتیب سره له ۱۲ تر ۱۰ پورې وو. د جنوب د مهم تولید یعنې پنبې په برخه کې په کال کې یوازې یو نوښت یا اختراع کېده، دلته په راتلونکي کې د صنعتي کېدو لپاره د هیلې مندۍ هېڅ نښې نښانې نه وې موجودې. خو په کورنۍ جګړه کې د جنوبي والو تر ماتې وروسته په دې سیمه کې سیاسي او اقتصادي اصلاحات پیل شول، مریتوب لغوه او تور پوستو ته د رایې ورکونې په شمول سیاسي حقونه ورکړل شول. دغو مهمو بدلونونو باید له زېښونکو بنسټونو څخه د پرانیستو بنسټونو په لور تګ ته لار پرانیستې او جنوب یې د اقتصادي هوساینې پر مسیر ور برابر کړی وای، خو د یوې بلې خبیثه کړۍ د را پیدا کېدو له امله د هېڅ بدلون څرک ونه لګېد. په جنوب کې زېښونکو بنسټونو خپل اصلي ماهیت وساته او مریتوب خپل ځای توکمیز توپیر ته پرېښود. د جیم کرو «Jim Crow» اصطلاح د «Jump Jim Crow» له هغې سندرې او نڅا څخه اخیستل شوې چې په نولسمه پېړۍ کې به سپین پوستو خپل مخونه تورول او د تورپوستو د مسخره کولو لپاره به یې دا نمایش اجرا کاوه. وروسته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دغه اصطلاح هغو تبعیض امیزه قوانینو ته وکارول شوه چې له ۱۸۶۵ کال وروسته د جنوب لپاره وضعه شوي وو. دغو قوانینو کابو تر یوې پېړۍ پورې دوام وکړ، تر دې چې د مدني حقونو غورځنګ یوه انقلاب ته لار هواره کړه، خو لا هم په حکومت کې د تور پوستو محرومیت او د هغوی پر وړاندې تبعیض روان و. په سترو ځمکو کې کرنه چې پر ارزانه کاري ځواک ولاړه وه، په خپل ځای پاتې شوه او د متحده ایالتونو د نورو سیمو په پرتله د جنوبي والو په عوایدو کې د پاموړ کموالی راغی. له زېښونکو بنسټونو راتاوه کړې تر هغې ډېره ځواکمنه وه چې فکر یې کېده.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

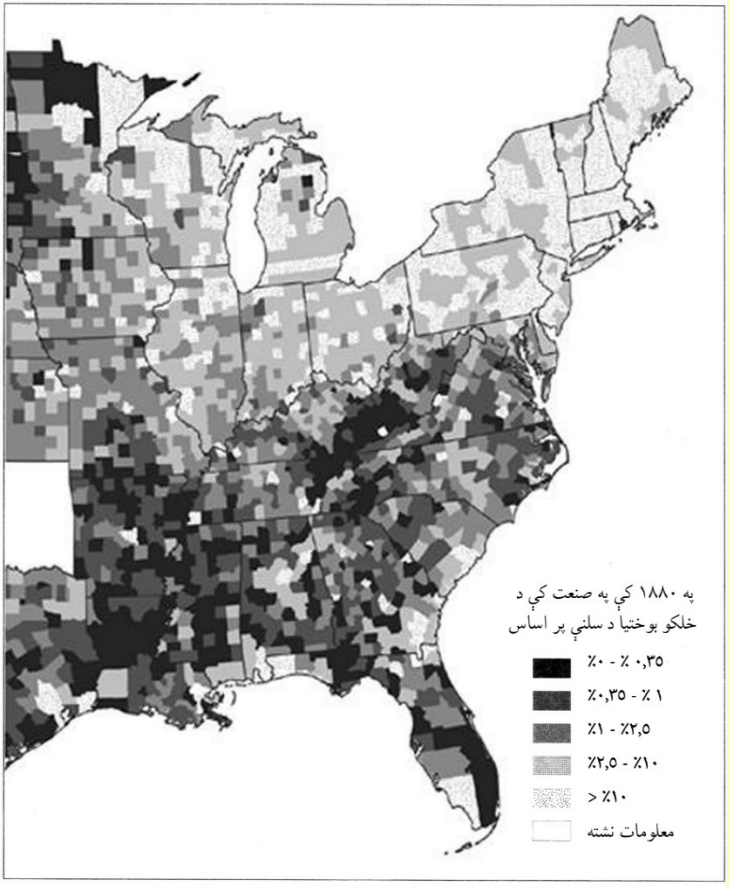

۱۹مه نقشه: په ۱۸۸۰ کې د متحده ایالتونو په ځینو برخو کې په صنعت کې د خلکو بوختیا

د دې دلیل چې د مریتوب له منځه تلو او د رایې ورکونې حق له خوندي کېدو سره سره، بیا هم د جنوب سیمې سیاسي او اقتصادي وضعیت بدلون ونه موند، دا دی چې تور پوستو سیاسي قدرت او اقتصادي خپلواکه نه لرل. د جنوب کروندګرو جګړه بایلوله، خو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سوله يې وګټله. د جګړې پرمهال ازادو مريانو ته ويل شوي وو چې د مريتوب تر لغوه کېدو وروسته هر کس ته به ځلوېښت ايکره ځمکه او يوه کچره ورکول کېږي. که څه هم د 'جنرال ويليم تې شرمن' په وخت کې دغه ژمنې تر يوه بريده عملي شوې، خو په ١٨٦٥ کال کې ولسمشر 'اندرو جانسن' د شرمن حکم لغوه کړ او د ځمکو د وېش په اړه راټوکېدلې هيلې تر خاورې لاندې شوې. هغه بحث چې په دې اړه په کانګريس کې وشو، د کانګريس يو تن غړي 'جورج واشنګټن جوليان' د وړاندوينې په توګه وويل:« کله چې د اشرافي قدرت زړې ريښې په کرنيز نظام کې پر خپل ځای پاتې کېږي، څه ګټه به ولري چې د کانګريس يوه مصوبه ټول مريتوب ته د پای ټکی کېږدي؟» ټولنپوه 'جاناتان وينر' د جنوبي الاباما چې د پنبې د کښت اصلي مرکز و، د تور کمربند په پنځو ولايتونو کې د ځمکوالو خانانو د ژوند د دوام په اړه څېړنه کړې ده. هغه په متحده ايالتونو کې د سرشمېرنو د احصايو او د هغو کسانو د مطالعې پر مټ چې لږ تر لږه د ١٠،٠٠٠ ډالرو په ارزښت غير منقول مالونه يې لرل، په ډاګه کړه چې د ١٠١،١٨٥٠ نفوس له ډلې په ١٨٧٠ کال کې ٢٣٦ خانان پاتې وو. په زړه پورې دا چې دغه شمېر، تر کورنۍ جګړې مخکې شمېرو سره برابر او ورته و. د ٢٣٦ کورنيو له ډلې چې په ١٨٥٠ کال کې شتمنې ځمکوالې کورنۍ وې، يوه لسيزه وروسته يعنې په ١٨٦٠ کال کې په همدې وضعيت کې پاتې شوې. په دې توګه، د ٢٥ سترو ځمکوالو له ډلې چې په ١٨٧٠ کال کې يې پراخې ځمکې په واک کې لرلې، ١٨ ځمکوال يې په ١٨٦٠ کال کې د واکمنې کورنۍ له ډلې وو. په ١٨٥٠ کال کې هم ١٦ ځمکوال په دې ډله کې راتلل. سره له دې چې په کورنۍ جګړه کې تر ٦٠،٠٠٠ ډېر انسانان ووژل شول، خو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځمکوالو خانانو ته ډېر لږ تلفات او زیانونه واوښتل. د ځمکو په برخه کې هغه قانون چې کروندګرو جوړ کړی و، هر هغه چا چې ۲۰ تنه مریان لرل، له پوځي خدمتونو او عسکرۍ معاف و. د جګړې تر پای ته رسېدو وروسته هم ځمکوالو خانانو کولای شول چې په کافي اندازه کاري ځواک په خپل کنټرول کې ولري. که څه هم د مریتوب اقتصادي بنسټونه له منځه یووړل شول، خو په لاس راغلي شواهد د جنوب په اقتصادي نظام کې یوه بله پدیده نندارې ته وړاندې کوي، چې هغه پر مریتوب ولاړې کرنې څخه پر ارزانه کاري ځواک تکیه وه. د محلي سیاستونو او تاوتریخوالي په شمول له بېلابېلو لارو چارو کار اخیستل کېده، څو دغه اقتصادي نظام وپایي. د افریقایي-امریکایي عالم 'ډبلیو اي بي ډو بایوس' په وینا، د دې تګلارې نتیجه دا وه چې جنوب د تورپوستو د وېرولو لپاره یوازې د یوه پوځي کمپ بڼه خپله کړي. په ۱۸۶۵ کال کې د الاباما د ایالتي قانون جوړونې جرګې د 'تورپوستو د قوانینو ټولګه' تصویب کړه چې د تور پوستو پر وړاندې د ظلم او زور زیاتي په برخه کې مهمه تاریخي پېښه ګڼل کېږي. د تور پوستو د قوانینو ټولګه په ګواتیمالا کې د کوڅه ډېرې ضد قانون او ۱۷۷ فرمان په څېر وه، چې د کارګرانو د بسیج کېدو د مخنیوي او د کار په مارکېټ کې د رقابت د کمزوري کولو په موخه وضع شوې وه. تر کورنۍ جګړې وروسته د «رغونې» په نامه نوې دوره پیل شوه چې له ۱۸۶۵ څخه یې تر ۱۸۷۷ پورې دوام وکړ. د شمال سیاستوالو د «متحد پوځ» په مرسته په جنوب کې ځینې ټولنیز بدلونونه پیل کړل، خو د جنوب واکمنې ډلې یې پر وړاندې مخالفتونه پیل کړل. د ۱۸۷۷ کال په ولسمشریزو ټاکنو کې 'رادرفورد

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هایس' په الېکترال کالج کې د جنوب ملاتړ ته اړتیا لرله. الېکترال کالج چې اوس هم شته، د متحده ایالتونو د اساسي قانون پر بنسټ د ولسمشرانو په غیر مستقیمه ټاکنه کې مهم رول لوبوي. په متحده ایالتونو کې رایه ورکوونکي ولسمشرانو ته مستقیمه رایه نه ورکوي، بلکې خپلو استازو ته رایه ورکوي او استازي بیا د الېکترال کالج له لارې ولسمشر ټاکي. د رادرفورډ د وړاندیز په بدل کې جنوبي والو غوښتنه وکړه چې متحد پوځ دې له جنوب څخه ووځي او دوی دې خپلو چارو ته پرېږدي. رادرفورد هایس دا وړاندیز ومانه. د جنوبي والو په ملاتړ هایس ولسمشر شو او ځواکونه یې و اېستل. له ۱۸۷۷ کال وروسته دوره بیا هم هماغه تر جګړې مخکې دورې په څېر وه. پخواني حالت ته د جنوب بیول د سړي سر نوي مالیات او د رایه ورکوونکو لپاره د باسوادۍ شرط ټاکل له ځان سره لرل چې دغه اقدامات په ټاکنو کې د تور پوستو او همدارنګه یو شمېر بېوزلو سپین پوستو د محرومیت لامل شول. دغه اقدامات بریالي وو او د ډیموکراتیک ګوند په مشرۍ یې یو ګوندي نظام رامنځته کړ چې سیاسي واک یې تر ډېره د ځمکوالو خانانو او واکمنې طبقې په لاس کې ورکاوه. د جیم کرو قوانین د توکم پر اساس د ښوونځیو د جلا کېدو لامل شول. د مثال په توګه، الاباما د دې کار لپاره په ۱۹۰۲ کال کې ځان ته اساسي قانون ولیکه. حتی تر دې وروستیو پورې د الاباما د اساسي قانون ۲۵٦ مادې، چې اوس د اجرا وړ نه ده، حکم کاوه چې:«د عامه ښوونځیو سیستم د رامنځته کولو او ساتنې په برخه کې د قانون جوړونې جرګې دندې په دې ډول دي؛ د عامه ښوونځیو د بودیجې جوړول، د سپین پوستو او تور پوستو زده

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوونکو لپاره د ښوونځیو جلا کول... هېڅ سپین پوستی او تور پوستی زده کوونکی حق نه لري چې د یو بل ښوونځیو ته ورشي.»

په ۲۰۰۴ کال کې د اساسي قانون د یادې مادې د اصلاح په موخه هڅې د قانون جوړونې جرګه کې د مخالفتونو له امله ناکامې شوې. له عمومي رایو څخه محرومیت، د تورو پوستو د قوانینو ټولګه، د جیم کرو قوانین او د «کو کلاس کلان» اقداماتو تر کورنۍ جګړې وروسته د جنوب ټولنه د توکمیز توپیر پر اصلي ډګر بدله کړه؛ داسې چې په الاباما کې سپین پوستو او تور پوستو جلا ژوند تجربه کړ. د جنوبي افریقا په څېر دلته هم د یادو قوانینو د وضع کولو موخه تور پوستي تر خپلې ولکې لاندې راوستل او د هغوی زېښباک و. په واشنګټن کې هم سیاستوالو او واکمنانو هڅه کوله چې په جنوب کې روان وضعیت دوام وکړي. مثلا؛ هغوی د مرکزي دولت د هغو پراختیایي پروګرامونو په تطبیق کې چې په جنوب یې کې د واکمنې طبقې ګټې ګواښلې، ناغېړي کوله. په پایله کې جنوب د یوې وروسته پاتې او کلیوالي ټولنې په څېر چې له زده کړو او ټکنالوژۍ خورا وروسته پاتې وه، شلمې پېړۍ ته په داسې حال کې داخله شوه چې لا هم کارګرانو د ماشین پر ځای پر لاس کار کاوه او د نوي ټرانسپورت پر ځای پکې له حیواناتو او کچرو استفاده کېده. که څه هم د ښار مېشتو وګړو شمېر تر پخوا زیات شوی و، خو لا هم له شمال سره د پرتلې وړ نه و. مثلا؛ په ۱۹۰۰ کال کې د جنوب ۱۳،۵ سلنه خلک په ښارونو کې اوسېدل، په داسې حال کې چې په شمال کې دا رقم ۶۰ سلنې ته رسېده. په پایله کې په جنوبي ایالتونو کې زېښونکي بنسټونه چې پر کرنې او ارزانه کاري ځواک ولاړ و، تر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شلمې پېړۍ پورې د وام وکړ. خو تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته دغه بنسټونه مخ په زوال شول او د مدني حقونو تر غورځنګ وروسته دغه سیاسي نظام په بشپړ ډول له پښو وغورځېد او د دې بنسټونو تر ړنګېدو وروسته په ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰ لسیزو کې د جنوبي او شمالي ایالتونو ترمنځ د پیوستون خوځنده بهیر پیل شو. د امریکا متحده ایالتونو جنوب موږ ته د خبیثه کړۍ یوه بله، خو انعطاف منونکې بڼه څرګندوي: د ګواتیمالا په څېر د جنوب واکمن ځمکوال په قدرت کې پاتې شول او سیاسي او اقتصادي بنسټونه یې په واک کې د خپلې بقا لپاره عیار او ډیزاین کړل، خو د ګواتیمالا برعکس؛ جنوب په کورنۍ جګړه کې تر ماتې وروسته چې د مریتوب په پای ته رسېدو تمامه شوه او په سیاسي مشارکت کې د تور پوستو د محرومیت پروسه یې معکوسه کړه، له مهمو ننګونو سره مخ و. خو دلته یو هدف ته د رسېدو لپاره ګڼې نورې لارې هم شته: هغه وخت چې واکمنو ځمکوالو پراخې ځمکې په واک کې لرلې او ښه منظم وو، کولای یې شول چې هماغه موخو ته د رسېدو لپاره یې نوي بنسټونه رامنځته کړي وای، لکه جیم کرو قوانینو چې د مریتوب ځای ونیو. څرګنده ده چې خبیثه کړۍ تر هغه څه ډېره ځواکمنه ده چې د 'ابراهام لینکولن' په شمول ګڼو کسانو یې په اړه تصور کاوه. خبیثه کړۍ پر زېښونکو سیاسي بنسټونو متکي ده او دا بنسټونه اقتصادي بنسټونه زېږوي او اقتصادي بنسټونه په خپل وار زېښونکي سیاسي بنسټونه حمایه کوي، ځکه چې ثروت او اقتصادي قدرت؛ سیاسي قدرت پېري.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د اولیګارشۍ [1] اوسپنیز قانون

The iron Law of Oligarchy

په ایتوپیا کې د سالومونیک[2] کورنۍ واکمني په ۱۹۷۴ کال کې د یوې پوځي کودتا په ترڅ کې را وپرځول شوه. دغه کودتا د درګ[3] په نامه د پوځي افسرانو د یوې مارکسیستي ډلې له لوري پلان شوې وه. هغه نظام چې درګ ډلې په ایتوپیا کې نسکور کړ، له پېړیو- پېړیو راهیسې د انجماد او رکود په حالت کې و؛ یو تاریخي اناکرونېزم. امپراتور 'هایله سلاسي' به خپله ورځ د سترې مانۍ انګړ ته په رسېدو چې د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې د امپراتور 'دویم مینیلیک' له لوري جوړه شوې وه، پیلوله. له مانۍ د باندې لوړ پوړي چارواکي به د هغه راتګ ته د هرکلي لپاره لاس په نامه ولاړ وو او هر یوه به په ناهیلۍ هڅه کوله چې د امپراتور پام ځان ته ور واړوي. امپراتور به په یوه ستر تالار کې پر تخت کېناسته او خلک به یې خپل حضور ته منل. سلاسي تیټه ونه لرله او له دې کبله چې پښې یې له څوکۍ لاندې په هوا کې پاتې نه شي، یو ځانګړی کس ګومارل شوی و چې د ناستې په وخت کې به یې د هغه پښو ته بالښت اېښوده. دغه مامور شاوخوا ۵۲ بالښتونه لرل، څو په هر ډول شرایطو کې خپله دنده په ښه توګه ترسره کړي. سلاسي د زېښونکو بنستونو د یوې سترې ټولګې مشري پر غاړه درلوده او هېواد یې د خپل شخصي ملکیت او شتمنۍ په توګه اداره کاوه. نوموړي به خپلو پلویانو او وفادارانو ته

[1] اولیګارشي د یوې ځانګړې ډلې حکومت ته وایي

[2] Solomonic

[3] Derg

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له دغه شتمنۍ څخه د بخښش په توګه ډالۍ کوله او هغو کسانو به چې امپراتور ته خپله وفاداري نه ښوده، په ډېرې بې رحمۍ ځپل کېدل. د سالومونیک کورنۍ د واکمنۍ پر مهال په ایتوپیا کې هېڅ د پامورۍ اقتصادي کارونه او پرمختګونه ونه شول. درګ په لومړي سر کې د هېواد د ښلابښلو پوځي مرکزونو له ۱۰۸ تنه استازو څخه جوړ شوی و. په حراره ولایت کې د پوځ د درېیم ډیویژن مسوول «منګیستیو هایلي ماریم» و. که څه هم درګ د ۱۹۷۴ کال د جولای په څلورمه په خپله لومړنۍ اعلامیه کې له امپراتور سره خپله وفاداري څرګنده کړه، خو وروسته یې ډېر ژر د دولتي چارواکو په نیولو لاس پورې کړ. د درګ مارکسیستي ډلګۍ هدف دا و، چې په حکومت کې دننه د ځان پر وړاندې د مخالفتونو کچه معلومه کړي، کله چې ډاډه شول چې د سلاسي رژیم ملاتړ نه لري، دا ځل په خپله امپراتور پسې لاړل او د سپټمبر پر ۱۲ مه یې هغه ونیوه او زنداني یې کړ. وروسته په ایتوپیا کې د اعدامونو لړۍ پیل شوه. د پخواني رژیم زیاتره مخکښ چارواکي او سیاستوال ووژل شول. د همدې کال په ډسمبر میاشت کې په ایتوپیا کې سوسیالښست دولت اعلان شو. د ۱۹۷۵ کال د اګست په ۲۷ مه سلاسي ومړ، چې ښایي وژل شوی به و. درګ په ۱۹۷۵ کال کې د ملکیتونو ملي کول پیل کړل او د دولتي سازۍ په دې پروسه کې ټولې ښاري او کلیوالي ځمکې چې لویه برخه یې شخصي ملکیتونه وو، شامل و. په ایتوپیا کې د سوسیالښست رژیم ورځ تر بلې زیاتېدونکي استبداد په هېواد کې د خلکو پراخ اعتراضونه را وپارول. د نولسمې پېړۍ په وروستیو او د شلمې په لومړیو کې د ایتوپیا ډېرې برخې د 'ادوا' د جګړې ګټونکي امپراتور «دویم منیلیک» له لورې بېرته سره یو ځای کړل شوې، چې په دې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ډله کې په شمال کې 'اریتیریا تیګرای' او په ختیځ کې 'اوګادن' سیمې شاملې وې. د درګ د ظالمانه رژیم په غبرګون کې په اریتیریا او تیګرای کې ازادي غوښتونکي غورځنګونه را وټوکېدل او په عین وخت کې سومالیا د «سومالیا ژبې اوګادن» سیمې باندې حمله وکړه. په خپله د درګ دننه هم انشعابونه او اختلافونه پیل شوي وو. په دې ډله کې منګیستیو تر ټولو بې رحمه او په عین وخت کې ځیرک انسان و. هغه د ۱۹۷۷ کال تر نیمایي پورې خپل اصلي مخالفین له مخې لرې او د رژیم مشري یې په لاس کې واخیسته او د شوروي اتحاد او کیوبا په پرېمانه وسلو او سرتېرو یې نظام له سقوط څخه وساته. سوسیالېستي رژیم په ۱۹۸۷ کال کې د هایلي سلاسي د را پرځولو د څلورمې کالیزې په ویاړ ملي جشن جوړ کړ. منګیستیو دا وخت د درګ یو بې سیاله مشر و. نوموړي د سلاسي ستره مانۍ چې د شاهي نظام تر ړنګېدو وروسته شاړه وه او څوک په کې نه اوسېدل، د خپل مقر او استوګنځي په توګه وټاکله. هغه په جشن کې پر طلایي څوکۍ ودرېد او د پخوانیو امپراتورانو په څېر یې د پوځي پرېډ نندارە کوله. په ستره مانۍ کې د منګیستیو په مشرۍ یو ځل بیا د دولت رسمي چارې پیل شوې. منګیستیو هڅه کوله چې د امپراتور تیوودروس، چې د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې یې د سالومونیک کورنۍ بیا را ژوندۍ کړه، تقلید وکړي. د هغه یو وزیر «ډاویت ولډ» په خپلو خاطراتو کې لیکي:«د انقلاب په لومړیو کې مو ټول هغه کارونه پرېښودل چې پخوا مو کړي وو. موټرونه مو ودرول، دریشۍ مو نه کولې او نکټایي ټرل جرم ګڼل کېده. هر هغه عمل چې د بورژوا او د ثروت رنګ او بوی پکې و، د پخواني نظام او ناوړه عمل په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

توګه منع اعلان شول. خو له ۱۹۷۸ کال وروسته دا هر څه بدل شول. ماتېریالیزم په تدریج سره ومنل شو او وروسته د یوې اړتیا په توګه مطرح شو. په اروپا کې جوړې شوې بهترینې دریشي ګانې د دولتي چارواکو او د نظامي شورا د غړو پوښاک وو. ټولو غوره شیانو ته لاسرسی درلود، یعنې؛ بهترین کور، بهترین موټر، بهترین ویسکي او بهترین خواړه. دا د انقلاب د ارمانونو سقوط و.»

د خبیثه کړۍ بېلګه چې له هایلي سلاسي څخه منګیستیو او یا په سیریلیون کې له برېتانوي استعمار څخه سیاکا ستیونز ته د واک په لېږد کې په ډاګه شوه، دومره افراطي او په ځینو برخو کې هیښوونکې ده چې بهتره ده یو ځانګړی نوم ورته غوره کړو. لکه څرنګه چې په څلورم فصل کې مو یادونه وکړه، جرمني ټولنپوه رابرټ میشلز ورته د «اولیګارشۍ اوسپنیز قانون» نوم ورکړی. څرنګه چې میشلز هم وایي، د اولیګارشۍ او په حقیقت کې د ټولو سلسه مراتبي جوړښتونو یا سازمانونو منطق دا دی چې دغه پدیده نه یوازې د موجوده واکمنې ډلې، بلکې د نوې ډلې په وخت کې هم چې تازه واک ته رسېږي، بیا خپل سر راپورته کوي. هغه څه چې میشلز د هغه وړاندوینه نه وه کړې، د کارل مارکس په وینا تاریخ بیا تکرارېږي- په لومړي سر کې د یوې تراژیدۍ او په دویم قدم کې د خندوونکې ډرامې په بڼه. خبره یوازې دا نه ده چې تر خپلواکۍ وروسته زیاتره افریقایي مشران په همدې یوه لار روان شول، د قدرت هماغه شبکه یې وکاروله او یا د سرچینو د زېښباک او د بازار د انحصار لپاره یې د استعماري رژیمونو او پخوانیو امپراتوریو تګلارې تکرار کړې، بلکې هغوی تر دې هم بد کارونه وکړل. دا په حقیقت کې خندوونکې ډرامه وه، چې د استعمار سرسخت مخالف ستیونز هم په سیریلیون

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې د هغو خلکو یعنې مینډیانو په مهار او کنټرول پسې سرګردانه وو چې برېټانویانو غوښتل هغوی تر خپلې ولکې لاندې راولي؛ په مرکزي سیمو د کنټرول لپاره یې پر هماغه قبایلي مشرانو باندې تکیه کوله چې برېټانویانو واک ته ورسول، د کرنیزو محصولاتو د کنټرول لپاره یې هماغه د بازار موندنې بورډ کاراوه او په ټوله کې د الماسو کانونو د لوټولو لپاره یې هماغه اقتصادي تګلاره پر مخ بیوله. دا واقعاً یوه خندوونکې ډرامه وه، یو ډېره غمګینه ډرامه، کله چې لورینټ کابیلا په زاير کې په دې نوم د پوځ په ملاتړ د موبوټو رژیم را نسکوروي چې خلک د موبوټو له دیکتاتورۍ، فساد او بې عدالتۍ څخه ژغوري؛ خو کابیلا وروسته په هماغې پخوانۍ بڼه فاسد او ناورین زېږوونکی رژیم پر خلکو حاکم کړ. دا واقعاً ډېره خندوونکې وه چې نوموړي هڅه کوله د 'موبوتیک' د شخصیت چې د موبوټو د اطلاعاتو پخواني وزیر 'ډومینیک ساکومبي' له لوري تبلیغ او ترویج کېده، تقلید وکړي. دا هم خندوونکې وه چې هماغه کین ارخی مارکسیست افسر منګیستیو په شاهي مانۍ کې استوګنه پیل کړه، ځان یې د یوه امپراتور په بڼه لیده، د ځان او ملګرو لپاره یې د ثروت په ټولولو پیل وکړ او په ټوله کې هغه څه یې وکړل چې تر ده مخکې سلاسي او نورو امپراتورانو کړي وو. دا ټول طنز او ډرامه وه، خو دا تر اصلي تراژیدۍ ډېره ژوره تراژیدي وه، چې یوازې هیلې یې تر خاورو لاندې نه کولې. ستیونز، کابیلا او نورو افریقایي مشرانو د خپلو مخالفینو او بې ګناه وګړو پر وژنې لاس پورې کړ. د منګستیو او درګ سیاستونو د ایتوپیا په حاصلخېزه او کرنیزه خاوره کې دوامداري قحطۍ ته لار هواره کړه. تاریخ بیا تکرارېده، خو په ډېر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

منحرف شکل. په ۱۹۷۳ کال کې د ولو په ولایت کې د قحطۍ په وړاندې د سلاسي بېغوري وه چې د هغه د رژیم مخالفین یې پیاړوي کړل. سلاسي د دې موضوع په اړه بې تفاوته و، خو منګیستیو قحطي د خپلو سیاسي مخالفینو د کمزوري کولو او ځپلو په موخه د وسیلې په توګه کاروله. تاریخ نه یوازې خندوونکی او مصیبت زېږوونکی و، بلکې د ایتوپیایي وګړو او د افریقا جنوب صحرا د نورو هېوادونو په وړاندې خورا بې رحمه و. د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون د خبیثه کړۍ د یوه تصویر په توګه اصلي جوهر یې دا دی چې نوي رهبران د ژورو او بنسټیزو بدلونونو د شعارونو او ژمنو له لارې زاړه رهبران را نسکوروي، خو واک ته له رسېدو وروسته هېڅ نه کوي. په ځینو مواردو کې د اولیګارشۍ د اوسپنیز قانون پېژندل حتی د خبیثه کړۍ په پرتله هم ګران کار دی. د متحده ایالتونو په جنوب او ګواتیمالا کې د زېښبونکو بنسټونو د تداوم تر شا یو څرګند منطق وجود لري. په دواړو مواردو کې ځانګړو ډلو پېړۍ پېړۍ اقتصاد او سیاست انحصار کړی و. حتی کله چې د امریکا د جنوبي ایالتونو ځمکوال تر کورنۍ جګړې وروسته کلونو کې له ننګونو سره مخ شول، بیا هم د پخوا په څېر په واک کې پاتې شول او ویې کولای شول چې هماغه پخواني زېښبونکي بنسټونه حفظ کړي یا په همدې بڼه نوي بنسټونه رامنځته کړي. خو څنګه پوهېدای شو چې هغه کسان چې د بنسټیزو او ژورو بدلونونو تر شعارونو لاندې واک ته رسېږي، خو وروسته بیا هماغه پخوانی نظام واکمنوي؟ دغې پوښتنې ته ځواب یو ځل بیا څرګندوي چې خبیثه کړۍ تر هغه ډېره ځواکمنه ده، لکه څرنګه چې په لومړي سر کې لیدل کېږي. ټول ژور او بنسټیز بدلونونه له ماتې سره مخ نه دي. پرتمین انقلاب ژور او بنسټیز بدلون و او ښایي ادعا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وکړو چې تر دوو میلیونو کلونو وروسته یو مهم سیاسي انقلاب را وټوکېد. که څه هم د فرانسې انقلاب د تاوتریخوالي او صحنې ته د ناپلیون بناپارټ د راتګ له امله راډیکال یا افراطي بڼه خپله کړه، خو پخوانی رژیم یې بیا واکمن او ژوندی نه کړ. د پرتمین او فرانسې تر انقلابونو وروسته دري مهمو عواملو د پرانیستو سیاسي بنسټونو په پیدایښت کې مرسته وکړه. لومړی هغه سوداګر او کاروباریان وو چې د خلاق تخریب پر وړاندې خنډونه یې مات کړل. دغه نوي کسان د انقلابي ایتلاف مخکښ غړي وو او نه یې غوښتل چې د زېښونکو بنسټونو بله داسې مجموعه رامنځته شي چې ورته خنډونه جوړ کړي. دویم عامل د هغه ستر ایتلاف ماهیت و چې په دواړو مواردو کې رامنځته شو. مثلا؛ پرتمین انقلاب یوازې د یوې کوچنۍ ډلې یا د ګټو د خاوندانو پاڅون نه و، بلکې د سوداګرو، صنعتکارانو او د بېلابېلو سیاسي ډلو یو ګډ غورځنګ و. د فرانسې انقلاب هم ورته حالت درلود. دریم عامل د فرانسې او برېتانیا د بنسټونو په تاریخ پورې اړه لري. دغو بنسټونو د پرانیستو بنسټونو پراختیا ته زمینه برابره کړه. په دواړو هېوادونو کې د پارلمان او په واک کې د سیاسي مشارکت دود موجود و. په برېتانیا کې د پارلمان دود یا سنت له مګناکارتا او په فرانسه کې د نجیبانو جرګې څخه سرچینه اخیسته. پر دې سربېره، دغه دواړه انقلابونه د داسې پروسو په منځ کې پېښ شول چې استبداد ته لېوالتیا او علاقمندي کمرنګه او کمزورې شوې وه. په دواړو مواردو کې سیاسي بنسټونو چا ته په اسانۍ اجازه نه ورکوله چې واک د یوې ځانګړې ډلې لاس ته پرېوځي او پر اقتصادي ثروت خپټه واچوي. سره له دې چې د فرانسې تر انقلاب

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وروسته د 'روبسپایر' او 'سن ژوس' په مشرۍ یوه کوچنۍ ډله واک ته ورسېده، خو دا یوه موقته چاره وه او د پرانیستو بنسټونو په لور پیل شوی حرکت یې منحرف نه کړ. د فرانسې او برېتانیا دغه ځانګړنې د هغو ټولنو له شرایطو سره کاملاً په ټکر کې دي چې شدید زېښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه پکې اوږده مخینه لري او د واکمنانو پر قدرت د کنټرول یا محدودیت هېڅ څرک نه لیدل کېږي. په دې ټولنو کې د سوداګرو او کاروباریانو هېڅ داسې قوت چې د واکمن رژیم پر وړاندې مقاومت او د پرانیستو اقتصادي بنسټونو ملاتړ ته را ودانګي، وجود نه درلود، یا هم هېڅ داسې پیاوړی او پراخ ائتلاف نه و چې غړو یې د یو بل واک محدود کړی وای. په پایله کې په سیریلیون، ایتوپیا او کانګو کې د خبیثه کړۍ پر وړاندې مقاومت ډېر سخت او د پرانیستو بنسټونو په لور حرکت نا ممکن برېښېده. همدارنګه هېڅ دودیز یا تاریخي ځواک نه شته چې د واکمنانو واک محدود کړي. د افریقا په ځینو برخو کې دغه ډول بنسټونه موجود و لکه بوتسوانا کې چې ان د استعمار تر عصره پورې یې هم دوام وکړ، خو د سیریلیون په تاریخ کې دغه ډول بنسټونه ډېر لږ وو او په هغو سیمو کې چې موجود و، هغه بیا د لاسپوڅو یا غیر مستقیمو حکومتونو له لوري فاسد شول. په افریقا کې د برېتانیا په نورو مستعمرو لکه کینیا او نایجیریا کې هم دغه ډول وضعیت و. د ایتوپیا په استبدادي پاچاهۍ کې دا ډول بنسټونه هېڅکله جوړ نه شول. په کانګو کې محلي بنسټونه د بلجیم د استعماري حکومتونو او د موبوټو د مستبدانه سیاستونو په پایله کې له کاره وغورځول شول. په دې ټولنو کې د سوداګرو، کسبګرو او نویو پانګوالو هېڅ داسې ډلګۍ نه وه چې د نوي پراخ بنسټه رژیم ملاتړ او د مالکیت حقونو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خوندیتوب لپاره مبارزه وکړي او زېښونکو بنسټونو ته د پای ټکی کېږدي. تر استعمار وروسته د خپلواکۍ په دوره کې نړیوالې ټولنې انګېرلې وه چې افریقا به د ملي پروګرامونو او د خصوصي سکتور د غوړېدو له لارې وکولای شي چې اقتصادي وده او هوساینه تجربه کړي. خو هلته خصوصي سکتور وجود نه درلود او کلیوالي سیمې چې په دولت کې هېڅ استازي نه لرل، د دې پروګرام لومړنۍ قرباني وې. په دغو ټولو مواردو کې ښایي تر ټولو مهمه خبره دا وه چې لویې ګټې د قدرت پر مټ ترلاسه کېدې. دغو ګټو له یوې خوا بې وجدان صفته اشخاص لکه ستېونز چې د واک د انحصار په لټه و، ځان ته راکاږل او له بل پلوه د هغوی له ډلې یې داسې بدنامه اشخاص رامخ ته کول چې د واک پر مهال به یې خپله ناولې څېره نندارې ته وړاندې کوله. د خبیثه کړۍ د ماتولو لپاره هېڅ هیله نه وه.

منفي غبرګون[1] او خبیثه کړۍ

شتمن ملتونه ځکه شتمن دي چې د تېرو ۳۰۰ کلونو په اوږدو کې د ځینو خاصو مقطعو په ترڅ کې د پرانیستو بنسټونو په رامنځته کولو او مدیریت کې بریالي شول. دغه بنسټونه د سپېڅلې کړۍ په پروسه کې ستر او پیاوړي شول. په دې ټولنو کې حتی که پرانیست والي په لومړیو کې د محدود او ماتېدونکي معنا لرله، خو تحرک یې رامنځته کولای شوای چې پر بنسټ یې د مثبت غبرګون پروسه پیلېده او پرانېست والی په کې په تدریج سره پراخ او پیاوړی کېده. په برېتانیا کې د ۱۶۸۸ کال تر پرتمین انقلاب وروسته دغه هېواد سملاسي د

[1] Negative feedback

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ولسواکۍ څښتن نه شو، بلکې رښتينې ولسواکۍ ته لا ډېر مزل په مخ کې و. د ولس يوې ډېرې کوچنۍ برخې په حکومت کې سهم درلود، خو ټولنه پراخ بنسټه وه چې همدا ټکی له ډېر ارزښته برخمن دی. د پلورالېزم يا پراخ بنسټۍ د بهير دوام وکولای شول چې ورو- ورو پرانيستو بنسټونو ته لار پرانېزي؛ که څه هم په دې لاره کې بلا خنډونه او اغزي پراته وو. بريټانيا په دې برخه کې د سپېڅلې کړۍ يو مثال ګڼل کېږي: پرانيستو سياسي بنسټونو د واک د اعمال او ترلاسه کولو په برخه کې محدوديتونه رامنځته کړل او دغو بنسټونو د پرانيستو اقتصادي بنسټونو جوړولو ته لار هواره کړه، چې پرانيستو اقتصادي بنسټونو بيا په خپل وار د پرانيستو سياسي بنسټونو خوندیتوب او دوام ته زمينه برابره کړه. سپېڅلې کړۍ که څه هم د تاريخ د واقع کېدونکو پېښو تر ګوابښ لاندې ده، خو د بنسټونو دوام يقيني کوي او ان داسې ډينامیک رامنځته کوي چې ټولنه د لا ډېر پرانيست والي په لور خوځوي. څرنګه چې سپېڅلې کړۍ د پرانيستو بنسټونو د دوام لامل کېږي، دغه شان خبيثه کړۍ هم د زېښونکو بنسټونو د تداوم لپاره له پياوړي ځواکه برخمنه ده. په څوارلسم څېرکي کې به يې ووينو، چې د تاريخ پرېکړه بدلېدونکې نه ده او د خبيثه کړۍ ماتول ناشوني نه دي. خو دا د انعطاف وړ دي. هغوی د منفي غبرګون يا فيډبک يوه ځواکمنه پروسه رامنځته کړه چې زېښونکو سياسي بنسټونو زېښونکي اقتصادي بنسټونه وزېږول او اقتصادي بنسټونه هم په خپل وار د زېښونکو سياسي بنسټونو دوام ته لار هواروي. موږ دغه مثال په ګواتيمالا کې چې سياسيونو لومړی د استعمار او بيا تر خپلواکۍ وروسته د څلورو لسيزو لپاره په واک کې پاتې شول، په ښه توګه وليده. زېښونکي بنسټونه حاکمان شتمنوي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او د هغوی شتمنۍ د واک دوام ته بستر برابروي. د خبیثه کړۍ ورته پروسه د امریکا متحده ایالتونو د کرنیز اقتصاد په تداوم کې هم لیدل کېږي او د دې ترڅنګ دا پېښه موږ ته د ننګونو پر وړاندې د خبیثه کړۍ نرمښت هم را ښیي. د جنوبي ایالتونو ځمکوالو په کورنۍ جګړه کې تر ماتېدو وروسته پر موجوده سیاسي او اقتصادي بنسټونو خپل رسمي کنټرول له لاسه ورکړ. مریتوب چې د کرنیز اقتصاد اساس و، لغوه شو او تور پوستان له برابرو سیاسي او اقتصادي حقونو برخمن شول. خو کورنۍ جګړې د ځمکوالو او واکمنې کړۍ سیاسي واک یا د هغوی اقتصادي سرچینې وچې نه کړې. د خبیثه کړۍ دا فورم یا بڼه چې په هغې کې زېښونکي بنسټونه د واکمنانو د پایښت له امله دوام مومي، یوازینۍ بڼه نه ده. په لومړي سر کې ډېر جنجالي، خو په همدې کچه واقعي او ناوړه، د منفي فیډبک بڼې د ګڼو ملتونو سیاسي او اقتصادي پرمختګ ته شکل ورکړ، چې مثالونه یې د افریقا جنوب صحرا په ګڼو هېوادونو لکه سیریلیون او ایتوپیا کې تجربه شوي دي. د جرمني ټولنپوه رابرټ میشلز په وینا د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون په څېر د زېښونکو بنسټونو له را نسکورولو څخه وروسته نظام ته د پخوانیو ککړو افرادو راتګ تر پخوا هم ناوړه پایلې لرلی شي. د خبیثه کړۍ دغه ډول او بڼې ته په کتو، کولای شو چې د هغې منطق په اسانۍ درک کړو: زېښونکي بنسټونه د واکمنانو د واک د اعمال په برخه کې ډېر لږ محدودیتونه وضعه کوي. نو په دې توګه هېڅ داسې بنسټ او مرجع نه شته چې د یوې دیکتاتورۍ تر نسکورولو وروسته د واک ته رسېدلو افرادو پر کړنو څار وکړي او د واک په وړاندې یې قانوني محدودیتونه وضعه کړي. البته د اولیګارشۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوسپنیز قانون د فزیک له حقیقي قوانینو څخه نه دی. لکه څرنګه چې پرتمین انقلاب په برېټانیا او میجي انقلاب په جاپان کې څرګنده کړه، دغه قانون انکار نه منونکی مسیر انځوروي. د یادو پېښو په جریان کې یو عمده عامل چې د پرانیستو بنسټونو په لور د څرخېدو لامل شو، د یوه ستر ایتلاف له لوري د واک ترلاسه کول و چې د استبداد پر وړاندې ودرېدل او د زېښونکو بنسټونو پر ځای یې پرانیستي بنسټونه سمبال کړل. هغه انقلاب چې د یوه ستر ایتلاف پر مټ رهبري کېږي، د پرانیستو بنسټونو پیدایښت ممکن کوي. په سیریلیون او ایتوپیا کې د اولیګارشۍ قانون ټینګښت ډېر ممکن شوی و، دا یوازې له دې کبله نه چې موجوده بنسټونه شدیداً زېښونکي وو، بلکې نه د خپلواکۍ لومړني غورځنګ او نه هم د درګ پوځي ډلګۍ دواړه له یوه داسې ایتلاف څخه بې برخې وو، چې انقلاب نتیجې ته ورسوي. برعکس؛ دا انقلابونه د داسې افرادو له لوري رهبري کېدل، چې واک ته د رسېدو او د سرچینو د زېښناک شخصي موخې او هیلې یې لرلې. همدارنګه د خبیثه کړۍ یوه بڼه او حتی ورانونکې بڼه هم شته چې په پنځم څپرکي کې د مایا-دولت ښارونو په بحث مو کې پرې خبرې وکړې. کله چې زېښونکي بنسټونه په ټولنه کې پراخه نا انډولي او د واکمنانو لپاره نه مهارېدونکی ثروت زېږوي، نو د هغو کسانو شمېر به خورا زیات وي چې دغو بنسټونو او واک ته د رسېدو لپاره مبارزه کوي. له همدې امله زېښونکي بنسټونه نه یوازې راتلونکو رژیمونو ته چې حتی تر پخواني هغه ډېره زېښونکي بڼه خپلوي، هواروي؛ بلکې کورنۍ شخړې او جګړې لا پسې دوامداره کوي. دغه شخړې انساني ناورینونه زېږوي او ان د دولت د تمرکز په برخه کې ناچیز

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرمختګونه هم پر شا تمبوي. لکه څرنګه چې په راتلونکي څپرکي کې به یې ووینو، دغه وضعیت همدارنګه په ټولنه کې قانون ماتونه، د دولتونو ناکامي او سیاسي ګډوډۍ رامنځته کوي او بالاخره د اقتصادي هوساینې ټولې هیلې له منځه وړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دیارلسم څپرکی

نن ورځ ملتونه ولې ماتېږي؟

په زیمبابوې کې د لاټرۍ ټکټ څنګه وګټو؟

د ۲۰۰۰ م کال د جنورۍ میاشت وه چې د زیمبابوې په حراره کې د ملي لاټرۍ مراسم ترسره شول. دا مراسم د زیمبانک[1] د نیمه دولتي بانک له لوري جوړ شوي وو او له صندوق څخه د لاټرۍ ټکټ د را ایستلو لپاره فالوټ چاواوا غوره شوی و. ټولو هغو مشتریانو چې د ۱۹۹۹ کال تر ډسمبر میاشت پورې یې په خپل بانکي حساب کې ۵،۰۰۰ زیمبابویي ډالر لرل، کولای شول چې د لاټرۍ په پروګرام کې برخه واخلي. کله چې چاواوا له صندوق څخه ټکټ راباسي، د ټکټ په لیدو هک حیرانېږي. وروسته د زیمبانک په اعلامیه کې لیکل شوي وو:«کله چې د پروګرام چلوونکي فالوټ چاواوا د لاټرۍ د ټکټونو له منځه یو را وایست او ویې لیدل چې د ۱۰۰،۰۰۰ زیمبابویي ډالرو د جایزې ټکټ باندې د جلاالتماب رابرټ موګابي نوم لیکل شوی، نو هېڅ باور یې نه کاوه.»

ولسمشر رابرټ موګابي چې له ۱۹۸۰ کال راهیسې یې په زور او رضا او معمولاً د اوسپنیز سوک پر مټ پر زیمبابوې حکومت کړی و، په زیمبابوې کې د لاټرۍ په یوه سیالۍ کې یو لک زیمبابویي ډالر ګټي چې دا په دې هېواد کې د سړي سر د کلني عاید پنځه برابره پیسې دي. زیمبانک وویل چې د لاټرۍ په سیالۍ کې د زرګونو مشتریانو له منځه د موګابي نوم راووت. څومره بختور انسان!

[1] Zimbank

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څرګنده ده چې هغه دغو پیسو ته اړتیا نه لرله. په همدې وروستیو کې موګابي د خپل او د کابینې د غړو په معاشونو کې ۲۰۰ سلنه زیاتوالی راوستی و. په زیمبابوې کې د لاټرۍ ټکټ د زېږنبونکو بنسټونو یو بل رونړ مثال دی. کېدای شي یو څوک دا کار فساد وګڼي، خو دا په حقیقت کې په زیمبابوې کې یوازې د بنسټونو نیمګړتیا او ناورین ګڼل کېدای شي. نن ورځ د ملتونو د ناکامۍ او ماتېدو عمده دلیل د هغوی زېږنبونکي بنسټونه دي. په زیمبابوې کې د موګابي حکومت د دې هېواد اقتصادي او ټولنیز وضعیت په ښه ډول انځوروي. که څه هم په زیمبابوې کې ملي احصایه ډېره د باور وړ نه ده، خو د ۲۰۰۸ کال ارقام ښیي چې په دغه کال کې د سړي سر کلنی عاید د ۱۹۸۰ کال د کلني عاید په پرتله چې د زیمبابوې د خپلواکۍ دوره ګڼل کېږي، نیمایي و. که دغه ارقام هر څومره حیرانوونکي هم وي، په دې هېواد کې حتی د ناورین ځپلي ژوند یوه کوچنۍ برخه هم نه شي انځورولی. په زیمبابوې کې دولت پاشلی دی او هر ډول عامه خدمتونه په تېپه ولاړ دي. د ۲۰۰۸ او ۲۰۰۹ کلونو ترمنځ ناکاره روغتیایي سیستم د کلورا ناروغۍ د خپرېدو لامل شو. د رسمي شمېرو له مخې د ۲۰۱۰ کال د جنورۍ تر ۱۰ مې پورې ۹۸،۷۴۱ کسان د کولرا پر ناروغۍ اخته وو چې له دې ډلې ۴۲۹۳ کسانو ژوند لاسه ورکړ. دا په تېرو ۱۵ کلونو کې په افریقا کې تر ټولو وژونکې ناروغي وه چې په دومره شمېر کسان پرې اخته او مړه شول. په دې موده کې د بېکارۍ کچه هم خورا لوړه او بېسارې وه. د ملګرو ملتونو د بشري مرستو د همغږۍ اداري په ۲۰۰۹ کال کې په دې هېواد کې د بېکارۍ کچه ۹۴ سلنه وښوده، چې خورا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هیښوونکې وه. د افریقا د جنوب صحرا د نورو هېوادونو په څېر، د زیمبابوې د سیاسي او اقتصادي بنسټونو ریښې هم د استعمار دورې ته رسېږي. په ۱۸۹۰ کال کې د 'سیسل جان رودز' اړوند د سوېلي افریقا برېتانوی کمپنۍ «Ndebele» یا میتابالنډ او د هغه څنګلوري «Mashonaland » سیمو ته د اکتشافي چارو لپاره یوه پوځي ډلګۍ ولېږله. دغو پوځیانو د غوره تجهیزاتو او وسلو پر مټ د افریقایانو مقاومت وځاپه او په ۱۹۰۱ کال کې د «سوېلي رودزیا» په نامه چې وروسته د رودز په نامه ونومول شوه، د اوسنۍ زیمبابوې په خاوره کې مستعمره جوړه شوه. دا چې یاده سیمه د سوېلي افریقا برېتانوی کمپنۍ په خصوصي مالکیت کې شامله شوه، رودز تمه لرله چې د کانونو د استخراج او سپړنې له لارې به شتمنۍ ترلاسه کړي. دغو هڅو نتیجه ور نه کړه، خو د دې سیمې بډایو کرنیزو ځمکو د سپین پوستو مهاجرو پام ځان ته ور اړولی و او تر یوې لنډې مودې وروسته یې پراخې ځمکې لاندې کړې. دغو اروپایي کډوالو په ۱۹۲۳ کال کې د سوېلي افریقا برېتانوي کمپنۍ له حاکمیت څخه د خلاصون لپاره هلې ځلې پیل کړې او د برېتانیا له دولت څخه یې د بشپړې خپلواکۍ غوښتنه وکړه. هغه څه چې تر دې وروسته په زیمبابوې کې پېښ شول، کټ مټ هماغه پېښه وه چې تر دې یوه لسیزه مخکې په سوېلي افریقا کې شوې وه. په ۱۹۱۳ کال کې په سوېلي افریقا کې د «بومیانو د ځمکو قانون» تصویب شو، چې له مخې یې په دغه هېواد کې دوه ګونی اقتصاد رامنځته شو. رودزیا هم عین قانون په دې سیمه کې پلی کړ او د سوېلي افریقا رژیم څخه په الهام اخیستو دلته هم ډېر ژر په ۱۹۲۳ کال کې د سپین پوستو اپارتاید رژیم تاسیس شو. کله چې د ۱۹۵۰ مې او ۱۹۶۰ مې لسیزو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ترمنځ اروپایي استعماري امپراتورۍ ړنګې شوې، په رودزیا کې د 'یان سمېټ' په مشرۍ واکمنې سپین پوستې طبقې هم له برېتانیا څخه خپلواکي تر لاسه کړه. یوازې د ګوتو په شمار هېوادونو د رودزیا خپلواکي په رسمیت وپېژندله او ملګرو ملتونو پر دغه هېواد اقتصادي او سیاسی بندیزونه ولګول. تور پوستو ازادي غوښتونکو په ګاونډیو هېوادونو موزمبیق او زمبیا کې د خوندي مرکزونو له لارې په رودزیا کې د خپلواکۍ لپاره چریکي جګړه او بریدونه پیل کړل. نړیوال فشارونه او د موګابي په مشرۍ د زانو ګوند (د زیمبابوې افریقا ملي اتحاد)[1] او د 'جاشوا نکومو' په مشرۍ د زاپو ګوند (زیمبابوې افریقا د خلکو اتحاد)[2] د نظامي مبارزو په پایله کې بالاخره سیاسي مذاکراتو ته لار هواره شوه او د سپین پوستو حکومت پای ته ورسېد او په ۱۹۸۰ کال کې د زیمبابوې په نوم خپلواک هېواد تاسیس شو. تر خپلواکۍ وروسته موګابي ډېر ژر یکه تازي پیل کړه. هغه خپل سیالان د زور له لارې وځپل او یا یې ځان ته رام کړل. په میتابالنډ کې چې د زیمبابوې افریقا د خلکو اتحاد ګوند د ملاتړ اصلي مرکز ګڼل کېده، د تاوتریخوالي او شخړو بوږنوونکې پېښې وشوې او د ۱۹۸۰ یمې لسیزې په لومړیو کې څه باندې ۲۰ زره انسانان د جګړو له امله ووژل شول. په ۱۹۷۸ کال کې زاپو په زانو کې مدغم شو او په پایله کې یې «ZANU-PF» په نامه نوی سیاسي ګوند تشکیل شو او جاشوا نکومو د سیاست له صحنې ګوښه کړل شو. لکه څرنګه چې د خپلواکۍ په مذاکراتو کې

[1] ZANU
[2] ZAPU

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هوکړه شوې وه، موګابي اساسي قانون وليکه، سپين پوستو ته يې په ټاکنو کې د ګډون حق ورکړ او ځان يې ولسمشر اعلان کړ. نوموړي په ۱۹۹۰ کال کې ځان له سنا جرګې څخه چورلټ خلاص او د مقننه ځانګې څوکۍ يې انتصابي کړې، چې د دې ټولو پايله د رابرټ موګابي په مشرۍ د يو ګوندي نظام منځته راتګ و. تر خپلواکۍ وروسته موګابي د زېښونکو بنسټونو هغه مجموعه چې د سپين پوستو له لوري جوړه شوې وه، په خپل کنټرول کې واخيسته. په دغو بنسټونو کې د نړيوال تجارت په برخه کې د نويو مقرراتو ټاکل، دولتي صنايع او د کرنيزو محصولاتو لپاره د بازار موندنې بورډ رامنځته کول شامل و. دولتي منصبونه او څوکۍ ډېر ژر د زانو-پي ايف ګوند غړو ته ډالۍ شوې. پر اقتصادي فعاليتونو د دولت سخت نظارت او محدوديتونه د زانو-پي ايف تګلاره وه، ځکه چې په بازار کې يې د نويو کاروباريانو د احتمالي راتګ مخنيوی کاوه او د خپل انحصار پر وړاندې خنډونه يې له منځه وړل. دغه وضعيت په ۱۹۶۰ مه لسيزه کې له ګانا سره ورته والی درلود چې په راتلونکي کې به پرې بحث وکړو. په زړه پورې دا چې دغه وضعيت په زيمبابوې کې د اقتصادي فعاليتونو او کاروبار د اصلي طبقې په توګه د سپين پوستو د دوام لامل شو. په دې دوره کې د سپين پوستو د اقتصاد اصلي برخې په ځانګړې توګه د کرنيزو محصولاتو لوړ توليد د پخوا په څېر پر خپل ځای پاتې شو. خو دغو شرايطو يوازې تر هغه وخته دوام وکړ، چې موګابي لا د خلکو تر منځ خپل محبوبيت له لاسه نه و ورکړی. د ګوندي نظام او په بازار کې د مداخلې دغه ماډل ډېر ونه پايېد او بالاخره په ۱۹۹۱ کال کې تر يوه سخت مالي بحران وروسته د نړيوال بانک او د پيسو نړيوال صندوق په مرسته د ساختاري يا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټیې اصلاحاتو پروسه پیل شوه. د اقتصادي وضعیت د خرابېدو له امله د «زانو- پي ایف» یو ګوندي نظام پر وړاندې د ډیموکراتیک بدلون غورځنګ (MDC) یو مخالف سیاسي جریان سر راپورته کړ. زانو-پي ایف ګوند د ۱۹۹۵ کال په پارلماني ټاکنو کې د ٪۸۱ رایو په ترلاسه کولو سره د پارلمان له ټولو ۱۱۸ څوکیو څخه ۱۲۰ یې وګټلې. د پارلمان ۵۵ غړي له رقابت پرته وټاکل شول. د راتلونکي کال ولسمشرۍ ټاکنې لا تر دې هم له درغلیو او نا قانونیو ډکې وې. موګابي ٪۹۳ سلنه رایې ترلاسه کړې او د هغه دوو تنو سیالانو «ابیل موزوریوا» او «دابنینګي سیتول» په هماغه لومړي سر کې د درغلۍ او نا قانونۍ له امله له خپلې نوماندۍ تېر شول. د ۲۰۰۰ کال په ټاکنو کې له درغلیو سره سره زانو پي ایف ګوند د ټولو رایو یوازې ۴۹ سلنه چې ۶۳ څوکۍ کېدې، ترلاسه کړې. د ام ډي سي ګوند د ټاکنو د پایلو پر وړاندې چې د پلازمېنې حراره اکثریت رایې یې ترلاسه کړې وې، اعتراض وکړ. د ۲۰۰۲ کال په ولسمشریزو ټاکنو کې موګابي د ۵۶ سلنه رایو په ترلاسه کولو سره د ټاکنو ګټونکی شو. زانو-پي ایف ګوند په دواړو ټاکنو کې د زور، ډار خپرولو او درغلیو له لارې واک ته ورسېد. موګابي د خپل واک د ټینګښت لپاره تاوتریخوالي او د سیاسي ملاتړ خپلولو لپاره د دولتي امکاناتو کارونې ته مخه کړه. هغه په ۲۰۰۰ کال کې د سپین پوستو ځمکې مصادره او غصب کړې، چې د دې کار په راس کې د خپلواکۍ د وخت د سرتېرو یوه ټولنه وه. ډېره کمه برخه ځمکې دوی ته ورکړل شوې، خو لویه برخه یې د زانو-پي ایف ګوند مشرانو ته ډالۍ شوې. د مالکیت د حقونو غیر خوندي وضعیت چې د موګابي او زانو-پي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ایف د واکمنۍ له امله رامنځته شوی و، کرنیز تولیدات له پښو وغورځول. کله چې اقتصادي شیرازه له منځه یووړل شوه، یوازینی شی چې د سیاسي ملاتړ د اخیستو لپاره پاتې و، د پیسو چاپ و چې د سخت او ژور انفلاسیون لامل شو. د ۲۰۰۹ کال په جنورۍ کې په زیمبابوې کې د بهرنیو اسعارو لکه د سوېلي افریقا 'راند' ته د چلښت اجازه ورکړل شوه او زیمبابویي ډالر چې نور یو بې ارزښته کاغذ و، له چلښته وغورځېد.

هغه څه چې په ۱۹۸۰ کال کې تر خپلواکۍ وروسته په زیمبابوې کې پېښ شول، د افریقا جنوب صحرا په هېوادونو کې عادي خبره ده. نوې زیمبابوې په ۱۹۸۰ کال کې خورا ژور زېښنونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونو په میراث یووړل، چې دغه بنسټونه تر یوې نیمې لسیزې پورې په هماغه پخوانۍ بڼه نا لاس خوړلي پاتې شول. کله به چې ټاکنې ترسره کېدې، نو سیاسي بنسټونه چې هر ډول و، خو ظاهراً د پرانیستي نوم ور پورې تړلی و. اقتصادي بنسټونه په بله بڼه تغیر شوي وو؛ مثلا: نور د تور پوستو پر وړاندې تبعیض نه و، خو په ټوله کې د بنسټونو زېښنونکی ماهیت تغیر نه شو، یوازې په دې توپیر چې د سمبت او سپین پوستو پر ځای دا ځل رابرټ موګابي او زانو-پي ایف ګوند په واک کې وو، چې یوازې خپل جېبونه یې ډکول. د وخت په تېرېدو سره بنسټونه نور هم زېښنونکي شول او د کورنیو کلني عواید په بېساري ډول راټیټ شول. د زیمبابوې سیاسي او اقتصادي ماتې د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون یو بل انځور دی. د یان سمبت استثماري او ځپونکي رژیم خپل ځای د رابرټ موګابي فاسد، استثماري او ځپونکي رژیم ته پرېښود. د ۲۰۰۰ کال د لاټرۍ له درغلیو ډک پروګرام کې د موګابي ګټونکي کېدل د فساد او چور هغه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مثال دی، چې زیمبابوې یې تاریخي سابقه لري. نن ورځ ملتونه له دې امله ماتېږي چې زېښونکي اقتصادي بنسټونه یې د سپما، پانګونې او نوښتونو په برخه کې د خلکو ترمنځ د اړتیا وړ انګېزه نه شي را ژوندۍ کولای. زېښونکي سیاسي بنسټونه د هغو کسانو د واک له لارې چې له دغه زېښناک څخه ګټه پورته کوي، له یادو سیاسي بنسټونو ملاتړ کوي. د زېښونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو ځانګړنې که څه هم له یو بل سره متفاوتې دي، خو په ټوله کې د ملتونو د ناکامۍ او ماتې اصلي عامل همدغه بنسټونه دي. په زیاتره مواردو کې، چې په ارجنټاین، کولمبیا او مصر کې به یې وویني؛ دغه ناکامي د اغېزناکو اقتصادي فعالیتونو د نشتوالي له امله رامنځته کېږي، ځکه سیاستوال خوشاله وي چې سرچینې زېښنې او یا د هغو خپلواکو اقتصادي فعالیتونو مخه نیسي چې د دوی واک ته خطر پېښوي. په ځینو نورو افراطي مثالونو لکه زیمبابوې او سیریلیون کې چې وروسته یې په اړه خبرې کوو، زېښونکي بنسټونه د دولتونو بشپړې ناکامۍ ته لار هواروي؛ هغه څه چې نه یوازې په ټولنه کې نظم او قانون بلکې حتی د اقتصادي پرمختګ ابتدایي عوامل هم له منځه وړي. نتیجه یې اقتصادي ځوړتیا او لکه څرنګه چې د انګولا، کیمرون، چاد، د کانګو ډیموکراتیک جمهوریت، هایټي، لایبیریا، نیپال، سیریلیون، سوډان او د زیمبابوې معاصر تاریخ یې څرګندوي؛ خونړۍ کورنۍ جګړې، له خپلو مېنو په لویه پیمانه د خلکو بېځایه کېدل، لوږه او وژونکو ناروغۍ دي، چې دغه هېوادونه یې تر پخوا (۱۹۶۰ مې لسیزې) ډېر اوس د بېوزلۍ د بلا خولې ته ورکړې دي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ماشومانو جګړه

د ۱۹۹۱ کال د مارچ په درویشتمه د «فوډي سانکو» په مشرۍ د وسله والو یوه ډله د لایبیریا له لارې سیریلیون ته ورسېده او په جنوب کې یې د 'کایلاهون' پر سرحدي ښار یرغل وکړ. سانکو چې د سیریلیون په پوځ کې افسر و، د سیاکا سټیونز د حکومت پر وړاندې تر یوې ناکامې کودتا وروسته په ۱۹۷۱ کال کې بندي شو. له زندانه تر ازادېدو وروسته لیبیا ته لاړ او هلته په یوه پوځي روزنیز کمپ کې چې د لیبیا دیکتاتور مشر ډګروال قذافي د افریقایي انقلابیانو لپاره جوړ کړی و، شامل شو. نوموړی هلته له 'چارلېز ټایلر' سره چې د لایبیریا حکومت د پرځولو پلان یې جوړ کړی و، اشنا شو. د ۱۹۸۹ کال د کرسمس په شپه د ټایلر له لوري پر لایبیریا د یرغل پر مهال سانکو هم له ده سره و. له ټایلر سره په دې حمله کې زیاتره هغه لایبیریایان او بورکینافاسویان وو، چې تر ټایلر دوه کاله مخکې پر سیریلیون د برید پرمهال له سانکو سره ملګري وو. هغوی خپل حرکت د انقلاب متحده جبهه «RUF» باله او موخه یې د سیریلیون د ټولو خلکو کانګریس «APC» د فاسد او مستبد دولت رانسکورول و. لکه څرنګه چې په تېر فصل کې مو ولوستل، سیاکا سټیونز او د ټولو خلکو کانګریس ګوند په زیمبابوې کې د موګابي او زانو-پي ایف په څېر د سیریلیون د استعماري حکومت د زېښونکو بنسټونو واګې په لاس کې واخیستې او دغه بنسټونه یې لا پسې تقویه کړل. په ۱۹۸۵ کال کې کله چې سټیونز د سرطان ناروغۍ له امله 'جوزیف مومو' د خپل ځایناستي په توګه وټاکه، د سیریلیون اقتصاد د پاشل کېدو په حال کې و. سټیونز به د ملنډو او طعنې په دود ویل:«غوا یوازې په هغه ځای کې څرۍ چېرته چې یې مېږی تړل شوی وي»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوس دا دی سټیونز چې چېرته څرېدلی و، مومو هم همله ځان مړوي. سړکونه کنډ و کپر او ښوونځي خالي او وټړل شول. د اطلاعاتو وزیر په ۱۹۸۷ کال کې د ملي ټلویزیون ټرانسمیټر خرڅ کړ چې له امله یې ټلویزیوني خپرونې بندې شوې او په ۱۹۸۹ کال کې د رادیو هغه ټاور او انتن چې رادیویي څپې یې له فري ټاون څخه بهر لېږدولې، را ونړېد او له پلازمېنې بهر د رادیو غږ د تل لپاره غلی شو. هغه تحلیل مطلب چې په ۱۹۹۵ کال کې د مومو حکومت په اړه د فري ټاون د یوې ورځپاڼې له لوري په پلازمېنه کې خپور شو، په دې اړه ډېر حقایق روښانه کوي:«مومو د خپل حکومت په وروستیو کې د دولتي کارکوونکو، ښوونکو او ان د لوړ پوړو چارواکو معاشونه ځنډولي وو. مرکزي دولت پاشلی او کاواکه شوی و او وروسته موږ په هېواد کې د وسله والو مخالفینو، وسلو او پراخو حرکتونو شاهدان وو چې د لایبیریا د پولې په اوږدو کې ځای پر ځای او دېخوا را اوښتل.»

د مومو په مشرۍ ناکاره او کاواکه حکومت چې د خبیثه کړۍ یو روڼ مثال ګڼل کېږي او د سټیونز د وخت له شدیدو زېښونکو بنسټونو څخه سرچینه اخلي؛ په دې معنا و، چې په ۱۹۹۱ کال کې هېڅ داسې ځواک نه و چې له پولې څخه د چریکي جنګیالو «ار،یو،ایف» د را اوښتو مخه ونیسي. حکومت د دغو ګواښونو او یرغلونو د کابو کولو لپاره هېڅ توانایي نه لرله. سټیونز دولتي ځواکونه له دې وېرې چې د ده پر وړاندې سر پورته نه کړي، کمزوري او ګوښه ساتلي وو. له همدې امله حتی یوې کوچنۍ وسله والې ډلې هم کولای شول چې حکومت چلنج کړي. هغوی حتی د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

«ډیموکراسۍ په لور» تر نامه لاندې مانیفیست یا تګلاره درلوده چې د یوه تور پوستي عالم «فرانټس فانون» په وینا پیل شوې وه:«هر نسل باید خپل ماموریت د نسبي ابهاماتو له منځه کشف او روښانه کړي، هغه سر ته ورسوي او یا دې ور سره خیانت وکړي.» تر دې عنوان لاندې مطلب چې «موږ د څه لپاره جنګېږو؟» داسې پیلېده:«موږ جګړې ته دوام ورکوو ځکه چې د حکومت د ناخوالو له امله د فقر او انساني سپکاوي دوامداره قربانیان یوو، موږ له کلونو راهیسې د پوځي دیکتاتورۍ او یکه تازۍ درنه بیه پرې کوو. خو موږ باید د مقاومت تمرین وکړو او سولې ته د رسېدو لپاره انتظار وکړو، هغه څه چې زموږ بریا تضمنیوي. موږ سولې ته ژمن یوو، خو هغه څه نه منو چې موږ د سولې قرباني کړي. موږ خپلو هیلو ته د عدالت په سترګه ګورو او خدای/الله به موږ هېڅکله د یوه نوي سیریلیون د جوړولو په لار کې یوازې پرې نه ږدي.»

د سانکو د ظلم او بې عدالتیو له امله خلک د حکومت پرضد مخالفت ته هڅېدل، له همدې امله وضعیت ډېر ژر له کنټروله ووت. د «ار.یو.ایف» ماموریت هېواد د بلا خولې ته ورکړ. د سیریلیون په سوېل کې د جیوما په نامه یو ځوان وایي:«هغوی زموږ یو شمېر ملګري یې یوې خوا ته کړل...زموږ له منځه یې دوه تنه جلا او ویې وژل. د هغوی پلرونه د پوځ قوماندانان وو او یوازې په دې دلیل ووژل شول چې په خپل کور کې یې سرتېرو ته ځای ورکړی و. قومندانان هم ووژل شول. وروسته داسې وخت راغی چې ګناهګار او بې ګناه ته نه کتل کېدل، بلکې یو له مخه به یې ویشتل.»

د انقلاب متحدې جبهې د برید په لومړي کال حکومت په سیریلیون کې د دې حرکت ټول روڼ اندي او فکري ریښې له منځه یووړې.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سانکو هغه کسان چې د حکومت د ناخوالو پر ضد پاڅېدلي وو، ټول اعدام کړل. د متحده جبهې لیکو ته د ورتلونکو داوطلبو جنګیالو په شمېر کې کموالی راغی او دغه ډله اړ وه، چې د زور او تاوتریخوالي له لارې ماشومان خپلو لیکو ته جذب کړي. دا یوازې ار.یو.ایف غورځنګ نه و، بلکې د جګړې ټولو اړخونو او په ځانګړې توګه پوځ هم تنکي ځوانان او ماشومان استخدامول. د سیریلیون کورنۍ جګړه چې په لومړي سر کې د عادلانه نظام او هوسا ټولنې د رامنځته کولو په موخه پیل شوې وه، په وروستیو کې یې د ماشومانو د جګړې بڼه خپله کړه. په دې جګړه کې په لویه کچه ټولوژنې، د بشري حقونو نقض لکه د انسان د غوړونو، پزې او د بدن د غړو پرې کول او نور جنایتونه ترسره شول. د انقلاب متحدې جبهې «ار.یو.ایف» تر ولکې لاندې سیمو له اقتصادي سرچینو څخه د ځان په ګټه استفاده کوله، چې تر ټولو مهم یې د الماسو معدني سیمه وه. دلته خلک د الماسو د استخراج لپاره جبري کار ته اړ ایستل کېدل. پر دې سربېره، د دولت تر کنټرول لاندې سیمو کې هم ورته وضعیت و. د انقلاب متحده جبهه په ظلمونو، ټولوژنو او جبري کار کې یوازې نه و، بلکې دولت هم په کې ککړ و. ګډوډي، بې قانوني او خپلسري دې حد ته رسېدلي وو، چې خلکو ته د دولتي ځواکونو او مخالفو جنګیالیو ترمنځ توپیر خورا ګران شوی و. پوځي ډسپلین کاملاً له منځه لاړ. په ۲۰۰۱ کال کې شاوخوا ۸۰،۰۰۰ کسانو ژوند له لاسه ورکړ او ټول هېواد له خاورو سره برابر شو. که تاسو اوس په سیریلیون کې د الماسو سیمې کویډو Koidu ته لاړ شئ، نو د سوځېدلو کورونو یوه لیکه به وګورئ چې د مرمیو نښې په کې لیدل کېږي. په ۱۹۹۱ کال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې په سیریلیون کې حکومت په بشپړه توګه مات او ناکام شو. د شیام له لورې د بوشنګ پاچاهۍ لومړني اقدامات په پام کې ونیسئ. هغه د خپل واک د ټینګښت لپاره زېښنونکي بنسټونه جوړ کړل، تر څو په ټولنه کې شته سرچینې وزېښي. خو حتی د شیام زېښنونکي بنسټونه او متمرکز نظام هم، د کاسای د سیند پورې غاړې د لي لي قوم د ټولنې په نسبت چې نظم، قانون، مرکزي حکومت او د مالکیت حقونه په کې نه وو، هغه مهال یوه لویه لاسته راوړنه او پرمختګ ګڼل کېده. د همدغه ډول نظم او مرکزي دولتونو نه شتون په وروستیو څو لسیزو کې د ډېرۍ افریقایي ملتونو برخلیک بدل کړ. دغه وضعیت له دې امله دی چې په زیاترو افریقایي هېوادونو کې د سیاسي مرکزیت یا سنټرالیزېشن پروسه ناتمامه پاتې شوه. پر دې سربېره، د زېښنونکو بنسټونو خبیثه کړۍ د دولت د متمرکز کولو پروسه ویجاړه او د دولتونو بشپړې ماتې ته یې لار هواره کړه. سیریلیون چې له ۱۹۹۱ کال څخه تر ۲۰۰۱ کاله پورې یې خونړۍ کورنۍ جګړه تجربه کړه، نن ورځ په نړۍ کې د یوه مات دولت روښانه مثال دی. ملتونه د خپل کلتور او جغرافیې له امله نه ناکامېږي، بلکې د هغو زېښنونکو بنسټونو له امله کړېږي چې د یوې ځانګړې واکمنې ډلې له لورې رهبري کېږي او د هېواد ټول ثروت او شتمنۍ په خپلو کې سره وېشي. زېښنونکي بنسټونه چې د خلکو د ېوزله کولو او د شتمنیو د لوټلو له لارې د اقتصادي پراختیا مخه ډپ کوي؛ په افریقا، اسیا او سوېلي امریکا کې په لویه کچه دود دي. کله چې چارلېز ټایلر په سیریلیون کې کورنۍ جګړه رهبري کوله، په عین وخت کې په لایبیریا کې یې هم د نظام پر ضد جګړه پیل کړه چې د دولت پر ماتې تمامه شوه. کورنۍ جګړې، د زېښنونکو بنسټونو ړنګېدل او د دولتونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د سقوط پېښې د افریقا په نورو برخو کې هم لیدل کېږي. مثلاً؛ په انګولا، عاج ساحل، د کانګو ډیموکراټیک جمهوریت، موزمبیق، د کانګو جمهوریت، سومالیا، سوډان او یوګندا کې زېښناک، پراخې بې نظمۍ او ګډوډۍ ته لار هواره کړې ده او دا عین هغه حالت دی چې شاوخوا ۱۰۰۰ کاله مخکې د مایا دولت - ښارونه ور سره مخ وو. کورنۍ جګړې د دولتونو سقوط له ځان سره لري. نو ویلی شو، چې نن ورځ د ملتونو د ماتېدو یو مهم لامل د هغوی د دولتونو ناکامېدل دي چې دا بیا په خپل وار د زېښنونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو تر سیوري لاندې حکومتونو نتیجه ده.

څوک دولت دی؟

که د زیمبابوې، سومالیا او سیریلیون غمیزه په افریقا او اسیا کې د بېوزلو هېوادونو یو مثال وګڼو، نو زیاتی به مو کړی وي. ایا لاتینه امریکا ناکام دولتونه نه لري؟ ایا د هغوی ولسمشران دومره بې شرمه نه دي چې د لاټرۍ ټکټ په خپل نوم کړي؟ په کولمبیا کې د اندین غرونو لړۍ د دې هېواد په شمال کې ساحلي او پراخو دښتو ته رسېږي چې د کارابین سمندرګي پولې جوړوي. کولمبیایان دې سیمې ته «ګرم وطن» وایي چې د اندین غرونو لړۍ د پیل د نقطې په پرتله چې «یخ وطن» یې بولي، متفاوته سیمه ده. کولمبیا په ټېرو پنځوسو کلونو کې د سیاسي علومو د یو شمېر پوهانو او دولتونو له لوري ډیموکراتیک هېواد ګڼل کېږي. د امریکا متحده ایالتونو حکومت له دغه هېواد سره د ازادې سوداګرۍ په برخه کې د کېدونکي ټرون پر سر د خبرو اترو له امله خوښ دی او په بېلابېلو برخو، په ځانګړې توګه په پوځي برخه کې ورسره مرستې کوي. په کولمبیا کې پوځي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حکومت ډېر دوام و نه کړ او په ۱۹۵۸ کال کې له منځه لاړ، چې تر دې وروسته په دغه هېواد کې ټاکنې په منظم ډول ترسره کېدې. که څه هم تر ۱۹۷۴ کاله پورې سیاسي واک او ولسمشري د یوه ټرون پر بنسټ د دوو پخوانیو ګوندونو (محافظه کار او لیبرال) ترمنځ په نوبت لاس په لاس کېدل، خو وروسته دغه ټرون (ملي جبهه) په خپله د کولمبیایانو د یوې ټولپوښتنې په ترڅ کې تایید شو چې اوس یو ډیموکراتیک بهیر ګڼل کېږي. کولمبیا سره له دې چې د ولسواکو ټاکنو اوږده مخینه لري، خو له پرانیستو بنسټونو بې برخې دی. د دغه هېواد تاریخ د مدني ازادیو د نقض، اعدامونو، د ملکي وګړو پر وړاندې تاوتریخوالي او د کورنیو جګړو له پېښو څخه ډک دی. موږ له دغسې حالت څخه د ډیموکراسۍ تمه نه شو کولای. په کولمبیا کې کورنۍ جګړه په سیریلیون کې له هغه وضعیت سره چې د نظام د پاشل کېدو او ګډوډۍ لامل شوه، توپیر لري. په هر حال، دا یوه کورنۍ جګړه وه، داسې جګړه چې په لویه کچه مرګ ژوبله یې لرله. په ۱۹۵۰ مه لسیزه کې پوځي حکومت په خپله د کورنۍ جګړې یوه برخه وه چې په هسپانوي ژبه یې La Violencia یا تاوتریخوالی باله. په دې موده کې د یو شمېر وسله والو ډلو له لورې چې لویه برخه یې کمونېستي انقلابیون وو، انسان تښتونو او وژنو د لرې پرتو سیمو د خلکو ژوند ور تریخ کړی و. د کلیوالي او لرې پرتو سیمو اوسېدونکي ار وو چې د ځان د خوندیتوب لپاره «واکسنېشن» وکړي، په دې معنا چې خلکو به جنایتکاره باندونو ته هره میاشت ټاکلې اندازه پیسې ورکولې، څو د قتل او سړي تښتونې په وړاندې واکسین شي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په کولمبیا کې ټولې وسله والې ډلې کمونېستان نه دي. په ۱۹۸۱ کال کې د کولمبیا د وسله وال انقلاب غړو یا فارک «FARC» چې په کولمبیا کې مهمه کمونېستي چریکه ډله وه، د ګرم وطن په ختیځ کې د امالفي په نامه په یوه کوچني ښار کې د (جیسوس کستانو) په نامه د غواګانو یو فارم لرونکی وتښتاوه. فارک د ۷۵،۰۰۰ ډالرو غوښتنه کوله. که څه هم د کستانو کورنۍ دغه پیسې چمتو کړې، خو نوموړی د تښتوونکو له لوري ووژل شو او مړی یې په یوه ونه کې ځوړند کړ. د کستانو درې زامنو (کارلوس، فیډل او سمبت) ته دا وضعیت د زغملو نه و او د خپل پلار د غچ اخیستنې لپاره یې وسله واله ډله جوړه کړه. د وروسته دغه ډله د ښې سازماندهۍ له امله ډېر ژر پیاوړې شوه او له نورو وسله والو ډلو سره یې چې د بېلابېلو اهدافو لپاره جوړې شوې وې، ګډ مشترکات پیدا کړل. کولمبیایان په یو شمېر سیمو کې له کینې اړخه چریکیانو او د هغوی مخالفې ډلې ښې اړخه ملښو ځخه ځورېدل. دغه ډلې پر دې سربېره، د مخدره توکو په قاچاق، زور زیاتي، انسان تښتونې او د ملکي خلکو په وژنه کې هم ښکېل وې. کاستانو وروسته په ۱۹۹۷ کال کې د «کولمبیا ځاني دفاع پوځ»[1] جوړ کړ. دغې ډلې ډېر ژر د هېواد لویو برخو، په ځانګړې توګه د ګرم وطن په کوردوبا، سوکرا، مګډالینا او سزار حوزو کې حضور پیدا کړ. په ۲۰۰۱ کال کې د کولمبیا ځاني دفاع پوځ ۳۰ زره وسله وال جنګیالي لرل چې پر بېلابېلو ځانګو وېشل شوي وو. په کوردوبا کې د جنګیالیو ځانګه یا بلاک د «سلواتور منکوسو» له لوري رهبري کېده. کله چې یاده ډله د پیاوړتیا او ځواکمنېدو په لور

[1] AUC

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

روانه شوه، په يوه ستراتيژيک اقدام کې يې د سياست ډګر ته د ور ګډېدو پرېکړه وکړه. ملېشو او سياستوالو له يو بل سره ليدنې وکړې. د کولمبيا ځاني دفاع پوځ د حکومت له لوړ پورې چارواکو سره د کوردوبا په سانتا فيډې رالېږو په ښار کې غونډه وکړه. دواړو لورو د «هېواد د بيا جوړونې» تر نامه لاندې د سولې تړون يو ګډ سند چمتو کړ او د اې سي يو د مخکښو غړو له لوري د جورج ۴۰ (مستعار نوم توار پوپو)، اډولفو پاس (ډياګو فرناډو) او ډيګو وسينو (اډوارد کوبو تيلس) او د دولت د يو شمېر نورو مشرانو لکه د سنا ملي جرګې له لوري د ويليم مونټس او ميګويل ډي لا اسپريالا ترمنځ لاسليک شو. د کولمبيا ځاني دفاع پوځ په دې وخت کې د کولمبيا ګڼې برخې په واک کې لرلې او له همدې امله د ۲۰۰۲ کال په پارلماني ټاکنو کې برلاسی و. مثلاً؛ په سکرا کې د ښاروالۍ حوزې په سن اونوفرې کې د ټاکنو مرکزونه د ځاني دفاع پوځ د ځايي رهبر 'کاډينا' تر نفوذ او اغېز لاندې وې. يو عيني شاهد په دې اړه وايي:«کليو ته د کاډينا له لوري لارۍ موټر واستول شول او د سن اونوفرې او د ښاري حوزې شاوخوا سيمو خلک يې په کې سپاره او د رايو مرکزونو ته راوستل. د يو شمېر ځايي اوسېدونکو په وينا د ۲۰۰۲ کال ټاکنو لپاره سلګونه کروندګر او نور خلک د رايو مرکزونو ته راوستل شول تر څو ځانګړو کسانو ته رايه ورکړي: جايرو ميرلانو د سنا او موريل بنيټو رابيلو د کانګريس لپاره.»

کاډينا د ښاروالۍ شورا د غړو نومونه يادداشت کړل او دواړه کسان يې ګوښه کړل، ويې ويل که موريل بريالی نه شي، دوی او نور هغه کسان به چې بل چا ته رايه ورکوي، ووژني. ګواښ خپل کار وکړ: هر کانديد په سوکرا کې ۴۰ زره رايې ترلاسه کړې. د حيرانۍ خبره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نه ده چې د سن اونوفرې ښاروال د «سانتا فیډې رالیټو» ټرون لاسلیک کړ. ښایي یو پر درېیمه برخه سناتوران او کانګریس وال د ۲۰۰۲ کال په ټاکنو کې د وسله والې ډلې د ملاتړ په برکت بریالي شوي وي. شلم (۲۰) نمبر نقشه په کولمبیا کې د وسله والو ډلو تر ولکې لاندې سیمې په ګوته کوي. پر دې پوهېدل چې په کولمبیا کې پر سیاست او ټولنې د وسله والو ډلو نفوذ او تسلط پر اقتصادي بنسټونو او ملي سیاست څومره اغېز وښندي، اسانه دي. د کولمبیا ځاني دفاع پوځ پراختیا او پیاوړتیا له سولې سره مرسته و نه کړه. دغه ډله نه یوازې د فارک پر وړاندې وجنګېده، بلکې ملکي وګړي یې هم ووژل او سلګونه زره خلک یې له خپلو مېنو او کورونو بې ځایه کړل. د نارویې د کډوالو چارو شورا اړوند د کورنیو بې ځایه شویو د نظارت مرکز (IDMC) د معلوماتو له مخې په ۲۰۱۰ کال کې د کولمبیا د ټول نفوس ٪۱۰ یعنې ۴،۵ میلیونه کسان له خپلو کورونو بې ځایه شوي وو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کولمبیا د یوه ناکام دولت په توګه د پاشل کېدو له ګواښ سره مخ نه دی، بلکې د کافي سیاسي سنټرالیزېشن یا مرکزیت د نشتوالي له

ستونزې کړېږي چې پر خپل ټول قلمرو د ولکې په ټینګولو کې پاتې راغلی. که څه هم دولت په سترو ښاري سیمو لکه بوګوتا او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بارانکویلا کې عامه خدمات وړاندې کولای شي، خو د هېواد لویه برخه له خدماتو بې برخې ده او دولت عاجز دی چې هلته قانون او نظم ټینګ کړي. دلته د دولت پر ځای وسله والې ډلې فعالې دي چې سیاست او ټولې سرچینې یې په لاس کې دي. د هېواد په ځینو برخو کې اقتصادي بنسټونه ډېر کارنده عمل کوي او هلته په لویه کچه انساني پانګه او کار پنځوونکي مهارتونه تر سترګو کېږي. خو بر عکس؛ په ځینو برخو کې شدیداً زېښنونکي بنسټونه حاکم دي او دولت حتی ذره هومره حاکمیت هم نه لري. په دې اړه وړاندوینه چې دغه وضعیت به څو نورې لسیزې او یا حتی پېړۍ دوام وکړي، ستونزمنه ده، خو په حقیقت کې دغه وضعیت د خبیثه کړۍ په اډانه کې خپل منطق لري. واکمنه ډله د متمرکز دولت د نشتون او د تاوتریخوالي دغه ډول وضعیت ته خوشاله ده، ځکه چې سیاستوال په هېواد کې له نا قانونۍ څخه ګټه پورته کوي او همدا لامل دی چې دولت د وسله والو ډلو پرضد اقدام نه کوي. دغه تعامل په ځانګړې توګه په ۲۰۰۰ لسیزه کې دود شو. د ۲۰۰۲ کال ولسمشریزې ټاکنې د 'الوارو یوریب' په ګټه پای ته ورسېدې. یوریب له کاستانو وروڼو سره ګډ ټکی درلود: پلار یې د فارک ډلې له لوري وژل شوی و. نوموړي په خپلو ټاکنیزو منډو ترڅو کې له فارک ډلې سره د تېرو حکومتونو د سولې هڅې تر پوښتنې لاندې راوستې. د ۲۰۰۲ کال په ټاکنو کې په نا امنه او د وسله والو تر ولکې لاندې سیمو کې د هغه رایې د دولت تر ولکې لاندې سیمو په پرتله درې سلنه ډېرې وې. د ۲۰۰۶ کال په ټاکنو کې دغه کچه ان ۱۱ سلنې ته ورسېده. سناتورانو او کانګریس والو چې د وسله والو له لوري حمایه کېدل، د ولسمشر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یوریب په خوښه پرېکړې کولې او په ځانګړې توګه اساسي قانون یې د هغه په ګټه تعدیل کړ، څو په ۲۰۰۶ کال بیا ځلي په واک کې پاتې شي. وروسته ولسمشر یوریب د یوه اسانه قانون له مخې وسله والو ته داسې امکانات مهیا کړل، چې له وسله والو فعالیتونو لاس واخلي. البته دا د جګړې ماری د پای ته رسولو په معنا نه و، بلکې یوازې د هېواد په لویو برخو کې د وسله والو د فعالیتونو قانوني کول او بنسټیزه کول و. هغوی تر دې وروسته کولای شول چې د هېواد په یو شمېر سیمو خپل کنټرول ته دوام ورکړي. د وخت په تېرېدو په کولمبیا کې سیاسي او اقتصادي بنسټونه په ډېر شمېر برخو کې پرانیست شوي دي، خو د دغو بنسټونو اصلي او ځانګړې برخې لا هم زېښنونکي پاتې دي. د هېواد په زیاتره برخو کې نا قانوني او د مالکیت حقونو نا امني په پراخه کچه دود دي چې دا د کولمبیا پر ټوله خاوره د دولت د حاکمیت او مرکزیت نه شتون په ډاګه کوي. خو دا کومه حتمي او طبیعي پدیده نه ده، بلکې د خبیثه کړې د اعمالو پایله ده: په کولمبیا کې سیاسي بنسټونه په دې کې پاتې راغلي چې د عامه خدماتو د وړاندې کولو، د نظم او قانون د ټینګښت، د جنایتکارو او وسله والو باندونو د له منځه وړو په برخو کې د مشرانو او سیاستوالو ترمنځ انګېزه را ژوندۍ کړي.

اېل کورالیټو
El Corralito

د ۲۰۰۱ کال په وروستیو کې ارجنټاین له یوه سخت اقتصادي ناورین سره مخ و او دې کاله پر له پسې یې په عوایدو کې کسر و. د بېکارۍ کچه مخ په بره روانه وه او هېواد د بهرنیو پورونو تر درونده

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بار لاندې و. دا وضعیت د هغې تګلارې له امله و، چې له ۱۹۸۹ کال وروسته د «کارلوس مینم» دولت د یوه ژور انفلاسیون د مخنیوي په موخه طرحه کړې وه. دا پالیسي تر یوه وخته بریالۍ وه. مینم په ۱۹۹۱ کال کې د ارجنټاینې کرنسۍ 'پیزو' ارزښت له امریکایي ډالر سره وتاړه. د قانون له مخې یو پیزو د یو ډالر معادل شو او د اسعارو د تبادلې په نرخ کې هېڅ راز ادلون بدلون نه و. دولت د دې پر ځای چې د پیسو د نوي ناکاره سیاست په اړه خلکو ته قناعت ورکړي، لا یې خلک هڅول چې په بانکونو کې ډالري حسابونه پرانېزي. ډالر د پلازمېنې بونیس ایرس په ټولو پلورنځیو کې د چلښت وړ وګرځېدل او خلکو کولای شول چې د صرافۍ له ټولو اتومات ماشینونو څخه ډالر تر لاسه کړي. دغه پالیسي د اقتصادي ثبات لپاره مرستندویه ثابتېدای شي، خو لوی زیانونه هم لري. د ارجنټاین نوي پولي سیاست د صادراتي توکو بیې لوړې او د وارداتي توکو بیې یې راټیټې کړې. صادرات ټکنې شول او د وارداتو کچه خورا لوړه شوه. د وارداتي توکو د پېرلو لپاره له پور اخیستو پرته بله لار نه وه. دا یو بې ثباته وضعیت و. خلک چې د پیزو د ارزښت په اړه اندېښمن او بې باوره وو، خپلې نغدې پیسې یې پر ډالرو بدلولې، ځکه د هغوی په باور که دولت نوی قانون ېرته لغوه او د پیزو ارزښت راټیټ شي، نو په ډالرو کې به زیان و نه کړي. ایا دا سمه ده؟ د پیزو د ارزښت ټیټېدو په اړه د هغوی وړاندوېنه سمه وه، خو د ډالري حسابونو په اړه یې خوشبیني بې ځایه وه. حکومت د ۲۰۰۱ کال د ډسمبر په لومړۍ د ۹۰ ورځو په ترڅ کې ټول بانکي حسابونه وترل او په اونۍ کې یې یوازې د لږ مقدار پیسو د ایستلو اجازه ورکړه. په لومړي سر کې دا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مقدار ۲۵۰ پیزو و، چې ۲۵۰ ډالر کېدل، خو وروسته ۳۰۰ پیزو شو. خو دا اجازه یوازې د پیزو کرنسۍ حساب لرونکو درلوده. ډالري حساب لرونکو ته یوازې هغه وخت د پیسو ایستلو اجازه ورکول کېده چې ډالر به یې پر پیزو تبادله کول. خو خلکو ډېر لږ زړه ښه کاوه چې ډالر پر پیزو بدل کړي. ارجنټاینانو دا کار El Corralito «د څارویو پنجره» بلله، ځکه چې بانکي حساب لرونکي لکه څاروي په غوچله کې ګیر پاتې وو او د وتلو لار یې نه درلوده. حکومت بالاخره د همدې کال په جنورۍ میاشت کې د پیزو ارزښت راټیټ کړ او یو ډالر د څلورو پیزو په مقابل کې تبادله کېده. دا چې خلکو خپلې پیسې پر ډالرو بدلولې، ښایي دا به د راتلونکي وضعیت په اړه د خلکو هوښیاري او وړاندوینه وه، خو په حقیقت کې وروسته کیسه بل ډول شوه. حکومت وروسته پربکړه وکړه چې ټول ډالري بانکي حسابونه باید په جبري ډول پر پیزو بدل شي. خو په هماغه پخواني نرخ، یعنې یو ډالر د یو پیزو په بدل کې. هغو کسانو چې په خپل اکونټ کې ۱۰۰۰ ډالر لرل، یوازې ۲۵۰ ډالر ورته پاتې شول. دولت د خلکو درې پر څلور برخه سپما شوې پانګه له ستونې تېره کړه. ارجنټاین د اقتصاد پوهانو لپاره د عجایبو هېواد دی. د ارجنټاین د ستونزو په اړه د پوهېدو لپاره د نوبل د نړیوالې جایزې ګټونکي اقتصاد پوه «سیمون کوزنټس» مشهوره وینا ده چې وایي؛ په نړۍ کې څلور ډوله هېوادونه دي: پرمختللي، مخ پر ودې، جاپان او ارجنټاین. د کوزنټس دا وینا له دې ځایه سرچینه اخلي چې ارجنټاین د لومړۍ نړیوالې جګړې پرمهال د نړۍ د شتمنو هېوادونو په ډله کې و، خو وروسته د لوېدیځې اروپا او شمالي امریکا د هېوادونو برعکس، دغه هېواد مخ پر ځور روان شو او په ۱۹۷۰ او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۹۸۰ لسیزو کې له مطلق رکود سره مخ شو. د ارجنټاین اقتصادي ستونزه ظاهراً یوه معما ښکاري، خو کله چې مسئلې ته د پرانیستو او زېښبونکو بنسټونو له زاویې ګورو، نو د دې ځورټیا او رکود عوامل په ښه توګه په ډاګه کېدای شي. سمه ده چې ارجنټاین تر ۱۹۱۴ کال مخکې شاوخوا پنځوس کاله دوامداره اقتصادي وده تجربه کړه، خو دا تر زېښبونکو بنسټونو لاندې د کلاسیکې ودې یو مثال دی. ارجنټاین تر دې وروسته د لوړ پاړکي د یوې کوچنۍ ډلې له لوري اداره کېده چې پر کرنیز اقتصاد یې لویه پانګونه کړې وه. د غوښې، څرمنو او حبوباتو د صادراتو له لارې چې هغه مهال د مارکېټ تر ټولو با ارزښته توکي وو، د ارجنټاین اقتصاد ښه وغوړېد. دغه وده هم تر زېښبونکو بنسټونو لاندې د نورو اقتصادي ودو په څېر، له خلاق تخریب او نوښتونو څخه خالي او بې ثباته وه. د لومړۍ نړیوالې جګړې په جریان کې د سیاسي بې ثباتۍ او وسله والو پاڅونونو له امله د ارجنټاین واکمنې طبقې د سیاسي نظام په پراخولو لاس پورې کړ. خو دې چارې یو شمېر کړیو او قوتونو ته د سر پورته کولو فرصت په لاس ورکړ او په ۱۹۳۰ کال کې لومړنۍ پوځي کودتا وشوه. له دې وروسته ارجنټاین تر ۱۹۸۳ کاله پورې د دیکتاتورۍ، ولسواکۍ او زېښبونکو بنسټونو ترمنځ کشمکش کې د پرمختګ له کاروانه وروسته پاتې شو. پوځي حکومت د خلکو پر وژنې او ربړونې لاس پورې کړ چې په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې د ۹۰،۰۰۰ کسانو په غیر قانوني اعدام سره دا لړۍ خپل اوج ته ورسېده. پر دې سربېره، سلګونه زره کسان بندیان شکنجه شول. د ملکي حکومتونو په وخت کې څو دورې ټاکنې ترسره شوې چې په ښکاره د ولسواکۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یوه نښه ګڼل کېږي، خو د ارجنټاین سیاسي نظام لا هم له پرانیست والي ډېر واټن درلود. په ۱۹۴۰ مه لسیزه کې پېرون واک ته ورسېد او د عدالت په نامه د هغه د سیاسي ګوند تر مشرۍ لاندې چې «پېرونیست» یې باله، ډیموکراټیک ارجنټیان تشکیل شو. پېرونیستانو به ټاکنې د فساد، درغلیو او د رایو پېرلو له لارې ګټلې. دا بهیر د ولسواکۍ په معنا و، خو پلورالېزم نه ګڼل کېده. واک د پېرونېست ګوند په انحصار کې و؛ هغه ګوند چې په خپلو چارو کې له ډېر لږ محدودیت سره مخ و. لکه څرنګه چې مخکې مو ولیدل، که ستره محکمه د ولسمشر او اجرایه قوې پرېکړه وننګوي، نو نښه ورځ به ونه ویني!

په ۱۹۴۰ مه لسیزه کې پېرون د کارګرانو غورځنګ د سیاسي تکیې په توګه پاللی و. کله چې په ۱۹۷۹ او ۱۹۸۰ یمو لسیزو کې دغه غورځنګ د پوځ له لوري وځپل او کمزوری شو، د پېرون ګوند د هغه پر ځای ډېر ژر د رایو پېرلو ته مخه کړه. اقتصادي تګلارې او بنسټونه د لوبې لپاره د یو هوار میدان لپاره نه، بلکې د پېرون د سیاسي ملاتړو لپاره د عوایدو چمتو کولو په موخه ډیزاین شوي وو. کله چې په ۱۹۹۰ یمه لسیزه کې ولسمشر مینم د بیا انتخابېدو لپاره له قانوني محدودیتونو سره مخ شو، خبره بیا هماغسې وه: هغه په ډېرې اسانۍ اساسي قانون تعدیل او د ځان پر وړاندې یې خنډونه له مخه لرې کړل. لکه څرنګه چې اېل کورالیټو څرګندوي چې حتی که ارجنټاین ټاکنې او منتخب دولت لري، خو دا دولت پوره اختیار لري چې د مالکیت حقونه پایمال کړي او د خلکو جایدادونه ځان ته بخښش کړي. د ارجنټاین د ولسمشر او واکمنې ډلې واکونه ډېر لږ محدود شوي او یقیناً چې هېڅ راز سیاسي کثرت پالنه وجود نه لري.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هغه څه چې کوزنېټس او نور خلک یې د بونیس ایرس په لیدو حیران کړي، دا دي چې دغه ښار د ګواتیمالا سیټي یا حتی مکسیکو سیټي په پرتله ډېر متفاوت ښکاري. په دې ښار کې د سیمې اصلي اوسېدونکي چې د پخوانیو کروندګرو مریانو اولاده ده، نه تر سترګو کېږي. هغه تاریخي معماري او ودانۍ چې دلته لیدل کېږي، زیاتره یې Belle Epoch په دوران کې یعنې تر زېږېدونکو بنسټونو لاندې د اقتصادي ودې پر مهال جوړ شوې دي. هغه څه چې په بونیس ایرس کې ګورئ، د ارجنټاین یوازینۍ برخه ده. مثلا؛ مینم د بونیس ایرس اوسېدونکی نه و. هغه د «لا ریوجا» ولایت په «انیلاکو» کې چې د بونیس د شمال لوېدیځ لرې پرته غرنۍ سیمه ده، زېږېدلی و. هغه په انیلاکو کې درې دورې ولایت وکړ. د هسپانویانو له لورې د امریکا لویې وچې د نیولو پر مهال ارجنټاین د اینکا امپراتورۍ ډېرې لرې پرته سیمه وه او ګڼ بومي وګړي په کې اوسېدل. (لومړۍ نقشه وګورئ) هسپانویانو دلته اینکومینډا سیستم سمبال کړ او سخت زېږېدونکی اقتصاد یې رامنځته کړ چې په شمال کې به یې پوتسي کان کیندونکو ته خواړه برابرول او کچرې به یې روزلې. لا رایجا په حقیقت کې د بونیس ایرس په پرتله ډېر په پیرو او بولیویا کې له پوتسي سیمې سره ورته والی درلود. په نولسمه پېړۍ کې په لا رایجا کې د «فوکندو کویراګا» په نامه یو مشهور جنګیالي سر را پورته کړ. هغه چې پر یوې غیر علاقې او له قانوني خالي سیمه کې حکومت کاوه، خپل پوځونه د بونیس ایرس په لور مارش کړل. د ارجنټاین د سیاسي بنسټونو د جوړېدو داستان د هغه ټرونونو داستان دی چې د داخلي ولایتونو لکه لا رایجا او بونیس ترمنځ وشو. دا ټرونونه د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اوربند په اړه وو: د لا رایجا جګړه مارو مشرانو ومنله چې له بونیس ایرس سره به کار نه لري او هغه به پرېږدي چې شتمنۍ ټولې کړي، په بدل کې یې د بونیس ایرس واکمنانو په داخلي سیمو کې له بنسټې اصلاحاتو لاس واخیست. په دې اساس، ارجنټاین په لومړي ځل لیدو سره له پیرو او بولیویا څخه یوه جلا نړۍ ګڼل کېږي، خو کله چې له زړه راښکونکو او ښکلو بولیواردونو پناه کېږئ او وړاندې ځئ، نو ترمنځ به یې چندان توپیر ونه مومئ. دا چې ارجنټاین ولې د لاتینې امریکا د نورو استثمار ځپلو هېوادونو په څېر د بنسټونو په مشابه مسیر روان شو، دلیل یې د ارجنټاین د داخلي سیمو په اړه د حاکمانو په سیاست او نورو ترجیحاتو کې نغښتی دی. په لاتینه امریکا کې دا یوه معمول چاره ګرځېدلې چې ټاکنې په هېواد کې د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو د رامنځته کېدو لامل نه کېږي. په کولمبیا کې جګړه مار کولای شي چې د محلي ټاکنو یو پر درېیمه برخه رایې په خپل نوم کړي. په وینزویلا کې نن ورځ د ارجنټاین په څېر د هوګو چاوېز حکومت چې په ډیموکراتیک ډول انتخاب شوی، خپل سیالان ځپي، له دولتي څوکیو یې ګوښه کوي، که د ورځپاڼو تګلاره یې خوښه نه شي، بندوي یې او د خلکو شتمنۍ مصادره کوي.

که څه هم په لاتینه امریکا کې را څرګندېدونکې ډیموکراسي اصولاً د یوې محدودې ډلې له واک سره په ټکر کې ده او حکومتونه له تیوري او عملي اړخه هڅه کوي چې لږ تر لږه د واک او فرصتونو وېش ته زمینه برابره کړي، خو ریښې یې په دوه لحاظه پر زېښونکو بنسټونو استوارې دي: لومړی دا چې تر زېښونکو بنسټونو لاندې له پېړیو راهیسې بې عدالتۍ په نوې زېرېدلې ډیموکراسۍ کې رایه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ورکوونکي د هغو سیاستوالو پلوی او ملاتړ ته هڅوي چې افراطي تګلارې لري. داسې نه ده چې ارجنټاینان فکر کوي چې جوان پېرون او نور وروستي مشران لکه مینم او کریچنرز بدل شوي دي او د خپلو شخصي ګټو پر ځای اوس د ملت ګټو ته لومړیتوب ورکوي او یا هم وینزویلیان چاوېز ته د نجات پرښتې په سترګه ګوري؛ نه، د ارجنټاین وګړي پوهېږي چې له اوږدې مودې راهیسې سیاستوالو او ګوندونو حتی هغوی ته د نظر څرګندولو حق نه ورکاوه او له هر ډول اساسي خدماتو څخه بې برخې وو. نن ورځ د وینزویلا زیاتره وګړي د چاوېز د تګلارې ولو که فاسده او منحرفه هم وي، ملاتړ کوي. لکه څرنګه چې په ۱۹۴۰ مه او ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې ارجنټاینیانو د پېرون ملاتړ کاوه. دویم دا چې، بیا هم زېښنونکي بنسټونه دي چې سیاست د ځواکمنو اشخاصو لکه چاوېز او پېرون لپاره جذابه کوي او چاپېریال د هغوی په ګټه تنظیموي. پېرون، چاوېز او د لاتینې امریکا ګڼ نور ځواکمن سیاستوال د اولیګارشۍ د اوسپنیز قانون یو بل مثال دی او لکه څرنګه چې له نومه یې جوته ده، د اولیګارشۍ د اوسپنیز قانون ریښه د واکمنې ډلې تر ولکې لاندې رژیمونو کې ده.

نوی استبداد

د ۲۰۰۹ کال په نومبر کې د شمالي کوریا حکومت د پیسو اصلاحات پیل کړل، چې اقتصاد پوهان یې د «کرنسۍ اصلاحات» بولي او دغه اصلاحات تر انفلاسیون وروسته رامنځته شول. د ۱۹۶۰ کال په جنورۍ کې په فرانسه کې د کرنسۍ اصلاحاتو په پایله کې نوي فرانک چاپ شول چې یو نوی فرانک د پخواني ۱۰۰ فرانکه معادل و. زاړه فرانک په یو وار ناچله نه شول، بلکې لا هم په چلښت کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وو او د زړو بانکنوټونو پر ځای د نویو بانکنوټونو کارولو پروسې ډېر وخت ونیو. خو کله چې فرانسې د ۲۰۰۲ کال په جنورۍ کې یورو د اروپایي ټولنې د ګډ پولي واحد په توګه ومنله، زاړه فرانک ناچله شول. په شمالي کوریا کې د کرنسۍ اصلاحات هم ظاهراً همداسې وو. په ۱۹۶۰ کال کې د فرانسې په څېر، شمالي کوریا هم پرېکړه وکړه چې د خپلې کرنسۍ دوه صفرونه حذف کړي. ۱۰۰ زاړه وون، د نوي ۱ وون معادل شول. حکومت خلکو ته اعلان وکړ چې خپل زاړه بانکنوټونه پر نویو بدل کړي، خو د فرانسې په پرتله چې پر نوې د زړې کرنسۍ بدلولو ۴۲ کاله وخت ونیوه، په شمالي کوریا کې خلکو ته یوازې یوه اونۍ وخت ورکړل شو. وروسته د تمې خلاف یو ډېر بد خبر خپور شو: حکومت پرېکړه وکړه چې هېڅوک له ۱۰۰،۰۰۰ وون څخه د ډېرو پیسو د بدلولو حق نه لري، که څه هم وروسته دا کچه ۵۰۰،۰۰۰ وټاکل شوه. د تور بازار په نرخ ۱۰۰ زره وونه شاوخوا ۴۰ ډالره کېدل. دولت د یوه قاطع او بېړني اقدام په ترڅ کې د شمالي کوریا د وګړو لویه برخه شتمني او پانګه نابوده کړه. موږ ته د دې پانګې د کره شمېر په اړه معلومات نه شته، خو ښایي تر هغه زیاته وي چې په ۲۰۰۲ کال کې د ارجنټاین حکومت د خلکو پانګه له ستوني ټېره کړه. د شمالي کوریا دولت یوه کمونېستي دیکتاتوري او د خصوصي مالکیت او بازار نظام سرسخت مخالف دی. خو پر تور بازار کنټرول ستونزمن دی او په دغه بازار کې د اسعارو تبادله په نغدي ډول ترسره کېږي. که څه هم په تور بازار کې په لویه پیمانه بهرني اسعار چې چینایي ین هم په کې شامل دي، ښکته پورته کېږي؛ خو په زیاتره معاملاتو کې کوریایي وون کارول کېږي. د کرنسۍ د اصلاح موخه دا وه چې په تور بازار کې ښکېل کسان

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مجازات شي او دا تګلاره د دې لپاره هم ډیزاین شوې وه، څو کومه ډله شتمنه او د نظام پر وړاندې پر تهدید بدله نه شي. د نظام تګلارې دا ایجابوله چې هغوی باید ببوزله پاتې شي. تور بازارونه یوازینی داستان نه دی. د شمالي کوریا وګړي خپله سپما او نغدي پیسې په وون ساتي، ځکه چې په دې هېواد کې یوازې یو څو بانکونه فعال دي او هغه هم دولتي دي. په پایله کې دولت د کرنسۍ د اصلاحاتو پر مټ د خلکو ستره برخه پانګه غصب کړه. که څه هم دولت په مارکېټ پسې بد وایي، خو د شمالي کوریا واکمنه ډله هغې ګټې ته خوشاله ده چې همدا مارکېټ یې ورته تولیدوي. د شمالي کوریا کمونېست مشر «دویم کیم جونګ» په یوه اووه پوړیزه مانۍ کې اوسېږي، چې یوه میخانه، د کروکي موسیقۍ ماشین او د تیاتر یو کوچنی هال لري. د مانۍ په تلخونه کې د لامبا یو ستر حوض دی چې د څپو یو ماشین په کې لګېدلی او کیم د لامبو پر مهال له هغه خوند اخلي. کله چې په ۲۰۰۶ کال کې د امریکا متحده ایالتونو پر شمالي کوریا بندیزونه لګول، امریکایي چارواکي پوهېدل چې د شمالي کوریا کمزورۍ ټکی چېرته دی. د دې بندیزونو له مخې شمالي کوریا ته د ٦٠ قلمه لوکسو او تجملي توکو پر صادراتو بندیز ولګېد، چې په دې ډله کې تفریحي کښتۍ، په اوبه کې ځغلېدونکي موټرسایکلونه، د مسابقو موټرونه، موټر سایکلونه، ډي وي ډي پلایرونه او تر ۲۹ انچه پورته ټلویزیونونه شامل وو. ورېښمین ګلو بندونه، ګران بیه قلمونه او چرمي بېګونه لا په دې بندیزونو کې شامل نه و. دا دقیقاً هماغه توکي وو چې د کیم او د هغه د کمونېست ګوند د مشرانو له لورې راټولېدل. یوه څېړونکي د فرانسې د شراب جوړونې د مشهورې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمپنۍ «هېنسي» د شمېرو له مخې د کیم د شرابو د کلني لګښت محاسبه کړې ده چې په کال کې له ۸۰۰،۰۰۰ ډالرو اړوي. د شلمې پېړۍ په وروستیو کې د نړۍ د ګټو ښوزلو هېوادونو په اړه د مطالعې لپاره اړتیا ده چې لومړی په همدې پېړۍ کې د نوي استبداد په اړه چې 'کمونېزم' نومېږي، پوه شو. د مارکس لیدلوری د یوه داسې نظام جوړول و، چې تر انساني ارزښتونو او شرایطو لاندې بشر ته عادلانه او برابره اقتصادي هوساینه ډالۍ کړي. لینین او د هغه کمونېست ګوند د مارکس له نظریاتو اغېزمن و، خو په عمل کې یې کارونه له تیورۍ سره په ټکر کې وو. د ۱۹۱۷ کال بلشویکي انقلاب یوه خونړۍ پېښه وه او هېڅ انساني لیدلوری یې نه درلود. په دې حرکت کې برابري هم نه وه، ځکه لومړنی کار چې لینین او ملګرو یې وکړ، د نوې واکمنې طبقې (په خپله دوی) رامنځته کول و، چې د بلشویک ګوند په راس کې وه. هغوی نه یوازې غیر کمونېست عناصر، بلکې په خپله هغه کمونېستان یې هم له تېغه تېر او له صحنې ګوښه کړل چې واک ته یې خطر و. خو اصلي تراژیدي لا په لاره کې وه: لومړی کورنۍ جګړه ونښته او وروسته د کولکتېویزېشن (اشتراکیت) او پر له پسې تصفیې په نتیجه کې تر څلوېښتو میلیونو ډېر انسانان ووژل شول. روسی کمونېزم ځپونکی، بې رحمه او خونړی و، خو یوازې په روسیه کې نه و. کومې اقتصادي او بشري ناخوالې چې کمونېزم وزېږولې، پایلې یې په ټولو هېوادونو کې یو شان وې. مثلا؛ په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې په کمبودیا کې د سرو خمریانو تر مشرۍ لاندې کمونېزم، همداسې په چین او شمالي کوریا کې. په ټولو مواردو کې کمونېزم په نړۍ کې بې رحمه دیکتاتورۍ او د بشري حقونو پراخ نقض له ځان سره درلود. پر بشري ځور او ټولوژنې سربېره،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمونېستي رژیمونو بېلابېل زېښونکي بنسټونه هم سمبال او دود کړل. د خلکو د سرچینو د زېښناک په موخه له مارکېټ او مارکېټ پرته اقتصادي بنسټونه ډیزاین شول او د زور له لارې د شخصي مالکیت په مصادره کولو سره یې د هوساینې پر ځای پراخه لوږه او بېوزلي وزېږوله. لکه څرنګه چې په پنځم څپرکي کې مو د شوروي په اړه په بحث کې ولوستل، کمونېستي نظام په لومړیو کې چټکه اقتصادي وده لرله، خو وروسته ټکنۍ او په پایله کې له بشپړ رکود سره مخ شوه. دا نظامونه په چین کې د ماوو تر مشرۍ لاندې، په کامبوج کې د سرو خمریانو او په شمالي کوریا کې خورا وړیجاړوونکي وو؛ داسې چې کمونېستي اقتصادي بنسټونو اقتصادي ځوړتیا او لوږه رامنځته کړه. کمونېستي اقتصادي بنسټونه بیا په خپل وار د زېښونکو سیاسي بنسټونو له لوري حمایه کېدل، چې واک یې د کمونېست ګوند په منګولو کې متمرکز کړی و او د واکمنې طبقې په وړاندې یې هېڅ راز محدودیت نه و وضع کړی. که څه هم دا بنسټونه د شکل او بڼې له مخې په زیمبابوې او سیریلیون کې له زېښونکو بنسټونو سره متفاوت و، خو د خلکو پر اقتصادي ژوند یې مشابه اغېزې ښندلې.

د مالوچو پاچا

پنبه د ازبکستان د ټولو صادراتو ۴۵ سلنه جوړوي او په ۱۹۹۱ کال کې له شوروي اتحاد څخه د خپلواکۍ له ترلاسه کولو وروسته پنبه د ازبکستان مهم کرنیز محصول ګڼل کېږي. د شوروي کمونېزم پر مهال د ازبکستان ټوله د کښت وړ ځمکه د ۲۰۴۸ فارمونو په چوکاټ کې د دولت په کنټرول کې وه. خو دا فارمونه له ۱۹۹۱ کال یعنې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شوروي اتحاد تر ړنګېدو وروسته له منځه لاړل او ځمکې ووېشل شوې، خو دا په دې معنا نه وه چې کروندګرو ته د ازاد فعالیت حق ورکړل شو. د اسماعیل کریموف په مشرۍ د خپلواک ازبکستان د لومړني دولت لپاره مالوچ ډېر ارزښتناک تولید و. نوي مقررات وضع شول چې له مخې کوم کروندګر پنبه کرلی شي او په کومه بیه یې باید خرڅه کړي. پنبه ارزښتناک صادرات وو او کروندګرو به د نړیوال مارکېټ د بیو په تناسب له خپل محصول څخه ډېر لږ عواید ترلاسه کول او پاتې لویه برخه عواید د دولت خزانې ته تلل. په دې قېمت هېڅا د پنبې کښت ته زړه نه ښه کاوه، نو ځکه دولت خلک په زور د پنبې کښت ته اړ ایستل. هر کروندګر باید د خپلې ځمکې ۳۵ سلنه د پنبې کښت ته ځانګړې کړې وای. دې کار ګڼې ستونزې، په ځانګړې توګه د ماشینرۍ په برخه کې وزېږولې. د خپلواکۍ په دې دوره کې ۴۰ سلنه حاصلات د لاس په واسطه راټولېدل. دا د حیرانۍ خبره نه ده. له دې کبله چې د کریموف رژیم په کروندګرو کې د کار انګېزه وژلې وه، هغوی هم د ماشینرۍ پېرلو ته زړه نه ښه کاوه. د حاصل راټولولو ستونزې د حل لپاره د کریموف لپاره اسانه او ارزانه لار د ښوونځي زده کوونکي وو. د پنبې غوزه د سپټمبر میاشتې په لومړیو کې ټولولو ته اماده کېږي، یعنی ټیک هماغه وخت چې ماشومان ښوونځیو ته ستنېږي. کریموف د یوه فرمان له لارې ځایي چارواکو او والیانو ته امر وکړ چې د ښوونځیو لپاره د پنبې راټولونې سهم وټاکي. د ۲۰۰۶ کال د شمېرو له مخې د سپټمبر په میاشت کې به ښوونځي له ۲،۷ میلیونه زده کوونکو خالي کېدل او ښوونکي به د تدریس پر ځای د پنبې کروندو ته د کاري ځواک پر جذبولو بوخت وو. د دوو تنو ازبک زده کوونکو مور 'ګلناز' په دې اړه وایي:«د هر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ښوونیز کال په پیل، د سپټمبر په لومړیو کې ښوونځي رخصت وي او هلکان د پنبې ټولولو ته لېږل کېږي. د والدینو خوښه او رضایت نه پوښتل کېږي. هغوی د لو په وخت کې اونیزه رخصتي نه لري. که کوم ماشوم د عذر له امله په کور کې پاتې شي، ښوونکی یا د ښوونځي کوم بل مسوول یې مور او پلار تهدیدوي. هر ماشوم د هغه عمر ته په کتو، په ورځ کې باید له ۲۰ تر ٦۰ کیلو ګرامو پنبه راټوله کړي. که یو ماشوم خپله برخه پنبه ټوله نه شي کړای، سبا سهار د کلاس په مخ کې رټل کېږي.»

د پنبې راټولول دوه میاشتې وخت نیسي. هغه ماشومان بختور دي چې کروندو ته نږدې اوسېږي او کولای شي چې په بس موټرونو کې کار ته لاړ او راشي. خو هغوی چې په لرې پرتو سیمو کې اوسېږي، مجبور دي چې ماشینونو او څارویو ته نږدې شپې په کروندو او درمندونو کې سبا کړي. هلته کمود یا پخلنځی نه شته او درې وخته ډوډۍ هم باید ماشومان خپله ځان ته تیاره کړي. د دې جبري کار اصلي ګټه اخیستونکي د پنبې پاچا اسماعیل کریموف په مشرۍ د ازبکستان واکمنه ډله ده. ماشومان فکر کوي چې دوی ته د کار په بدل کې مزد ورکول کېږي، خو کوم مزد؟ په ۲۰۰٦ کال کې په نړیوال بازار کې یو کیلو مالوچ ۱،۴۰ امریکایي ډالره پلورل کېدل، په داسې حال کې چې کارګرو ماشومانو ته د هرو ۲٦ کیلو مالوچو په بدل کې ۰،۰۳ سنټه مزد ورکول کېده. ممکن اوس هم په ازبکستان کې د ۷۵ سلنې پنبې حاصلات د ماشومانو په واسطه راټولېږي. په پسرلي کې هم د پای بېل او نهال په وخت کې ښوونځي رخصت وي. ولې داسې وشول؟ په لومړیو کې انګېرل کېده چې ازبکستان او د شوروي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اتحاد نور سوسیالېست جمهوریتونه به د خپلواکۍ له تر لاسه کولو وروسته ولسواکۍ او د بازار نظام ته پراختیا ورکوي، خو د شوروي د نورو ازادو شویو جمهوریتونو په څېر په دغه هېواد کې هم د بدلون څرک ونه لګېد. ولسمشر کریموف چې خپل سیاسي فعالیت یې د پخواني شوروي اتحاد له کمونېست ګوند څخه پیل کړ، په ۱۹۸۹ کال کې په یوه تاریخي موکه کې چې د برلین دېوال هم په همدې وخت کې ونړېد، ځان د ازبکستان د کمونېست ګوند د لومړي منشي تر څوکۍ ورساوه او د یوه ملتپال شخص په توګه را څرګند شو. هغه د پوځ د غوڅ ملاتړ پر مټ د ۱۹۹۱ کال د ډسمبر په ټاکنو کې چې په ازبکستان کې لومړنۍ ولسمشریزې ټاکنې وې، ګټونکی شو. واک ته تر رسېدو وروسته کریموف خپل سیاسي مخالفین تر فشار او تهدید لاندې راوستل. همدا اوس د هغه مخالفین یا بندیان دي او یا هم تبعید شوي دي. په ازبکستان کې هېڅ ازادې رسنۍ نه شته او نا دولتي سازمانونو ته د فعالیت اجازه نه ورکول کېږي. په ۲۰۰۵ کال کې په اندیجان کې څه باندې ۷۵۰ تنه لاریون کوونکي د پوځ او پولیسو له لوري ووژل شول چې په دې سره د خلکو ځپنه او ربړونه اوج ته ورسېدل.

کریموف په لومړیو کې پر امنیتي ځواکونو او رسنیو د بشپړ کنټرول لپاره د یوې ټولپوښتنې په ترڅ کې د ولسمشرۍ دوره پنځو کلونو ته وغځوله او وروسته په ۲۰۰۰ کال کې د یوې نوې اووه کلنې دورې لپاره نمایشي ټاکنې تر سره شوې چې کریموف د ۹۱،۲ سلنه رایو په ترلاسه کولو سره مخکښ ګټونکی شو. حتی د هغه یوازینې سیال وویل چې کریموف ته یې رایه ورکړې وه! د ۲۰۰۷ کال په ټاکنو کې چې له درغلیو ډکې وې، کریموف بیا ۸۸ سلنه رایې ترلاسه او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ګټونکی شو. په ازبکستان کې ټاکنې د جوزېف ستالین ټاکنو ته ورته دي چې د شوروي د سوکالۍ په دوره کې به يې ټاکنې په خپله ګټه ډیزاینولې. د نیویارک ټایمز خبریال 'هارولډ ډیني' د کمونېست ګوند د ورځپاڼې «پراودا» هغه راپور وژباړه او رانقل کړ چې په شوروي کې د ۱۹۳۷ کال ټاکنیزو سیالیو په اړه جوړ شوی و: (نیمه شپه شوه. نن د ډسمبر دولسمه، په شوروي کې د لومړنیو عمومي، برابرو او مستقیمو ټاکنو ورځ پای ته ورسېده. په راتلونکو څو شېبو کې به د ټاکنو پایلې اعلان شي. د کمېسیون غړي په خونه کې یوازې دي. خاموشي خپره ده او څراغونه ځلېږي. په داسې حال کې چې د ټولو سترګې د کمېسیون د مشر په لور دي، هغه د رای پاڼو تر شمېرنې مخکې ټول لازم تشریفات اجرا کوي. د لېست له مخې دا معلوموي چې څومره کسانو ګډون کړی و او څومره کسانو رایه ورکړې. نتیجه ۱۰۰ فیصده ده، ۱۰۰ فیصده! کومو ټاکنو، په کوم هېواد کې د کوم کاندید لپاره ۱۰۰ سلنه نتایج ورکړي؟ اصلي کیسه اوس پیلېږي. د کمېسیون مشر په لړزانه لاسونو د صندوقونو سیل یا لاک خلاصوي او وروسته د کمېسیون غړي هغه بررسي کوي. هغه لاکونه چې ستونزه او عیب نه لري، ماتېږي. صندوقونه خلاصېږي. خاموشي خپره ده. د ټاکنو څارونکي او مدیران په خورا جدیت او ځیرکۍ د بهیر نندارە کوي. اوس نو د کڅوړو د خلاصولو وخت دی. د کمېسیون درې تنو غړو بیاتۍ را واخیستې. رییس له ځایه راپورته کېږي. ویاندویان قلم او کتابچه په لاس نېغ ولاړ دي. لومړی پاکټ یا کڅوړه پرانېستل کېږي او د ټولو سترګې د هغې په لور دي. د کمېسیون مشر دوه پاڼې راباسي – سپینه (د شوروي اتحاد د کاندید

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لپاره) او ابي (د شوروي اتحاد د مليتونو د کانديد لپاره) او په لوړ او واضح غږ وايي: ملګری ستالين. له دې سره خپره چوپتيا ماتېږي. په خونه کې حاضر کسان ټول له خوښۍ ټوپونه وهي او د ستالنيستي اساسي قانون پر بنسټ د لومړنيو ټاکنو پايلو ته چکچکې وهي- يوه رای پاڼه د اساسي قانون د مالک په نوم.»

دا سناريو د کريموف د بيا ټاکل کېدو له کيسې سره ورته والی لري. د کريموف تر مشرۍ لاندې ازبکستان سخت زېښونکي سياسي او اقتصادي بنسټونه او ډېره بېوزله ټولنه لري. د دې هېواد يو پر درېيمه برخه وګړي د بېوزلۍ تر کرښې لاندې ژوند کوي او د سړي سر کلنی عايد ۱۰۰۰ ډالرو ته رسېږي. البته د دې هېواد د پراختيا ټول شاخصونه بد نه دي، د نړيوال بانک د شمېرو له مخې پر شرايطو برابر ښوونځيو ته د شاملېدونکو ماشومانو کچه ۱۰۰ سلنه ده. ډېره ښه ده، البته د پښې حاصل د راټولولو له سيزن پرته! دلته د سواد کچه هم ډېره لوړه ده. پر رسنيو د بنديز ترڅنګ، د ازبکستان رژيم پر کتابونو هم بنديز لګولی او انټرنېټ تر سانسور لاندې دی. په داسې حال کې چې لويه برخه ازبکان د ورځې يوازې څو سنټه مزد تر لاسه کوي، د کريموف کورنۍ او نور کمونېستي کادرونه چې له ۱۹۸۹ کال راهيسې يې د ازبکستان سياست او اقتصاد قبضه کړی، په افسانوي ډول شتمن شوي دي. د دې کورنۍ اقتصادي چارې د کريموف د لور 'گلنارا' له لوري اداره کېږي او تمه ده چې يوه ورځ به د ولسمشرۍ په توګه د پلار ځاېناستې شي. په داسې يو ککړ او مرموز هېواد کې هېڅوک نه پوهېږي چې کريموف کورنۍ دقيقاً کوم شيان په کنټرول کې لري او يا څومره پانګه لري، خو د امريکايي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمپنۍ انټرسپن[1] تجربه ښيي چې په ټېرو دوو لسيزو کې د ازبکستان په اقتصاد کې څه روان دي. پنبه د دې هېواد یوازینۍ کرنیز محصول نه دی، بلکې د چای د کښت لپاره هم غوره سیمې او ځمکې لري. انټرسپن کمپنۍ په ازبکستان کې د چای د کرلو په برخه کې پانګونه وکړه. په ۲۰۰۵ کال کې یاد شرکت ۳۰ سلنه محلي بازار په واک کې درلود، خو وروسته له ستونزو سره مخ شو. ګلناري په اقتصادي لحاظ د چای صنعت راتلونکې ښه لیده. ډېر ژر د انټرسپن کمپنۍ د محلي کارکوونکو نیونه، ځورونه او ربړونه پیل شوه. په ازبکستان کې د انټرسپن شرکت ګوزاره سخته شوه او د ۲۰۰۶ کال په اګست کې یې ازبکستان پرېښود او شتمنۍ یې د کریموف کورنۍ ته په لاس ورغلې. یاد شرکت چې دوه کاله وړاندې یې په ازبکستان کې د چای دوه سلنه بازار په واک کې درلود، وروسته دا کچه ٦٧ سلنې ته ورسېده.

د مصر غمیزه

۱۹۹۰ یمه لسیزه په مصر کې د اصلاحاتو دوره وه. د ۱۹۵۴ کال تر پوځي کودتا وروسته چې شاهي نظام ړنګ شو، مصر د یوې سوسیالېستي ټولنې په بڼه اداره کېده او دولت په اقتصادي برخو کې محوري رول لوباوه. دولت کابو ټول اقتصادي سکتورونه په خپله ولکه کې واخیستل. خو سوسیالېزم ورو-ورو خپل رنګ و بوی له لاسه ورکاوه، بازارونه پراخ شول او خصوصي سکتور وده وکړه. خو دا په ربښتیني ډول پرانیستي بازارونه نه وو، بلکې د دولت تر کنټرول

[1] Interspan

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لاندې وو چې محدود شمېر کسانو ته په کې چې د ملي ډیموکراټیک ګوند[1] ملګري او متحدین وو، د کاروبار او پانګونې اجازه ورکړل شوې وه. ملي ډیموکراټیک ګوند په ۱۹۷۸ کال کې د ولسمشر انور سادات له لوري تاسیس شو. په مصر کې پانګوال او سوداګر ورځ تر بلې له واکمن ګوند سره نږدې کېدل او د حسن مبارک د واکمنۍ پر مهال دا بهیر نور هم چټک او پراخ شو. حسن مبارک چې په ۱۹۸۱ کال کې د انور سادات له ترور وروسته جمهوري ریاست ته ورسېد، د ملي ډیموکراټیک ګوند په مشرۍ تر ۲۰۱۲ کاله پورې پر مصر حکومت وکړ، چې د همدې کال په فبروري کې د پراخو لاریونونو په نتیجه کې له واکه ګوښه کړل شو او پوځ یې هم ملاتړ ونه کړ. هغه کسان چې لوی کاروبار او تجارت یې درلود، په دولت کې په لوړو منصبونو وګومارل شول. د AMET کمپنۍ پخوانی مشر رشید محمد رشید د بهرنۍ سوداګرۍ او صنایعو د وزیر، د کرانا سیاحتي شرکت مسوول محمد زهیر وحید کرانا د ګرځندوی د وزیر او د مصر د مالوچو د سترې تولیدوونکې کمپنۍ «نیل کاټن تجارتي کمپنۍ» بنسټګر امین احمد محمد عثمان اباظه د کرنې د وزیر په توګه وټاکل شول. دغو تجاراتو او پانګوالو دولت دې ته قانع کړ چې د دولتي مقرراتو له لارې په بېلابېلو اقتصادي سکتورونو کې د نورو کسانو پر راتګ محدودیتونه وضع کړي. په دې سکتورونو کې اوسپنه او فلزات، رسنۍ، ماشیني صنایع، سیمنټ او الکولي مشروبات شامل وو. بازار ته د نورو کسانو د راتګ پر وړاندې د شدیدو محدودیتونو له امله یاد سکتورونه ډېر متمرکز شول. حکومت

[1] NDP

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ته نړۍ ستر پانګوال او تاجران لکه احمد عز (اوسپنه او سټیل) او د صویري کورنۍ (رسنۍ، مشروبات او مخابرات) نه یوازې د حکومت له پراخ ملاتړه برخمن وو، بلکې له هر ډول ضمانت او شرط پرته یې بانکي پورونه او دولتي قراردادونه ترلاسه کول. احمد عز په داسې حال کې چې د مصر د فلزي صنایعو د سترې تولیدوونکې کمپنۍ (عز سټیل) مشر و، په ورته وخت کې د ملي ډیموکراټیک مخکښ غړی هم و. هغه په دې ګوند کې د بودیجې او پلان جوړونې کمیټې مشر و او د ولسمشر حسن مبارک زوی جمال مبارک ته ډېر نږدې کس و. تمه وه چې په ۱۹۹۰ یمه لسیزه کې د نړیوالو مالي بنسټونو او اقتصاد پوهانو په هڅونه پیل شوي اقتصادي اصلاحات د بازارونو په ازادولو کې مرسته وکړي او په اقتصادي چارو کې به د دولت رول راکم کړي. د دې اصلاحاتو یوه مهمه برخه د دولتي ملکیتونو او صنایعو خصوصي کول و. په مکسیکو کې د خصوصي کولو پروسه د دې پر ځای چې په بازار رقابت تشویق کړي، دولتي انحصار یې پر خصوصي انحصار بدل کړ او بازار د هغو کسانو لاس ته پرېوت چې د کارلوس سلایم په څېر دولتي ملاتړ یې درلود؛ عین تجربه په مصر کې هم تکرار شوه. په مصر کې د کاروبار خاوندانو او شتمنو کسانو چې له نظام سره یې نږدې اړیکې لرلې، د خصوصي کولو پروسه تر خپل اغېز لاندې راوسته چې بالاخره دا پروسه د واکمنې کوچنۍ ډلې چې «نهنګان» یې بلل، تمامه شوه. کله چې د خصوصي سازۍ پروسه پیل شوه، د مصر ټول اقتصاد د ۳۲ نهنګانو لاس ته پرېوت، چې له دې ډلې یو تن د لکزور Luxor Group کمپنۍ مالک احمد زیات و. دولت په ۱۹۹۶ کال کې د «الاهرام» په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نامه د مصر د بیر سترې تولیدوونکې انحصاري کمپنۍ «ABC» د خصوصي کولو پرېکړه وکړه. د داوطلبۍ لپاره د مصر د یوې مالي کمپنۍ کنسرشیوم را وړاندې ته شو چې په راس کې یې سعاد فرید و. په کنسرشیوم کې د ګرځندوی پخوانی وزیر فواد سلطان، محمد نصیر او یو بل مخکښ سوداګر محمد راغب شامل و. دغې ډلې له دولت سره ښې سیاسي اړیکې لرلې، خو دغه اړیکې په کافي اندازه ښې هم نه وې. کنسرشیوم د کمپنۍ د پېرلو لپاره ۴۰۰ میلیونه مصري پونډ پېشنهاد کړي وو، خو د داوطلبۍ په بهیر کې په دې پلمه ناکام کړل شو چې بیه یې ډېره ټیټه وه. زیات ښې سیاسي اړیکې لرلې، خو د اې بي سي کمپنۍ د پېرلو لپاره یې لازمه پانګه نه لرله، نو ځکه نوموړي د کارلوس سلایم پر پلونو قدم کېښود. د اې بي سي پانګه په لومړي ځل د لندن د ونډو بازار ته وړاندې شوه او لاکزر ګروپ د کمپنۍ د ۷۴،۹ سلنه ونډو هره ونډه یې د ٦٨،٥ مصري پونډو په بدل کې وپېرله. درې میاشتې وروسته هره ونډه د دوه چنده په زیاتوالي سره پر دوو ونډو بدله شوه او لاکزر ګروپ وتوانېد چې ټولې پېرلې ونډې هر یوه یې په ۵۲،۵ مصري پونډه وپلوري او ۳٦ سلنه خالصه ګټه ترلاسه کړي، چې په دې اساس زیات یوه میاشت وروسته وکولای شول چې د اې بي سي کمپنۍ د ۲۳۱ میلیونه مصري پونډو په ارزښت وپېري. هغه مهال اې بي سي کمپنۍ هر کال شاوخوا ۴۱،۳ میلیونه ګټه ترلاسه کوله او ۹۳ میلیونه نغدي پانګه یا ذخایر یې لرل. دا یوه بشپړه چنه وهل و. د بیر جوړونې دغه تازه خصوصي شوې کمپنۍ په ۱۹۹۹ کال کې د «جیاناکلیس» د شرابو د تولید خصوصي شوې کمپنۍ په پېرلو سره خپل انحصار له بیر څخه نورو مشروباتو ته هم پراخ کړ. جیاناکلیس له خپلو تولیداتو عظیمه ګټه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ترلاسه کوله، ځکه چې د بهرنیو شرابو پر وارداتو ۳۰۰۰ سلنه ګمرکي تعرفه وضعه شوې وه او له خپلو محصولاتو څخه یې ۷۰ سلنه ګټه ترلاسه کوله. په ۲۰۰۲ کال کې دغه انحصار یو ځل بیا لاس په لاس شو او زیات د اې بي سي کمپنۍ د ۱،۳ میلیارده مصري پونډو په ارزښت پر هاینکن «Heineken» وپلوره، یعنې په پنځو کلونو کې ۵۳۶ سلنه ګټه. محمد نصیر د تل لپاره بایلونکی پاتې نه شو. هغه په ۱۹۹۳ کال کې د «النصر» د بوتلونو د پروسس خصوصي شوې کمپنۍ چې په مصر کې د کوکا کولا بوتلونو د ډکولو او پلور ستره انحصاري کمپنۍ وه، وپېرله. د سوداګرۍ له راتلونکي وزیر عاطف عبید سره د نصیر ښو اړیکو نوموړي ته چانس په لاس ورکړ چې یاده کمپنۍ د اسانه رقابت په نتیجه کې وپېري. نصر دري کاله وروسته دغه کمپنۍ د هغې بیې دري برابره وپلورله چې ده اخیستې وه. بل مثال په ۱۹۹۰ یمه لسیزه کې د سینما صنعت د خصوصي کولو پروسه وه. بیا هم سیاسي روابط او اندیوالي لامل شول چې د سینما سکتور یوازې د دوو کورنیو لاس ته پرېوځي، چې له دې جملې یو هم د صویري کورنۍ وه. مصر نن یو بېوزله هېواد دی- البته د افریقا جنوب صحرا هېوادونو په څېر بېوزله نه دی، خو بیا هم مصر هغه هېواد دی چې د نفوسو نږدې ۴۰ سلنه یې بېوزله دی او خلک یې په ورځ تر دوو ډالرو لږ عواید لري. لکه څرنګه چې مخکې مو ولوستل، مصر په نولسمه پېړۍ کې د محمد علي د واکمنۍ پر مهال د بنسټې بدلون او اقتصادي مودرنیزېشن په لور بریالي ګامونه اخیستل پیل کړي وو. مخکې تر دې چې مصر په بشپړ ډول د برېتانیا په استعماري امپراتورۍ پورې وتړل شي، محمد علي د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

زېښنونکي اقتصاد دوره رامنځته کړه. د انګرېزي استعمار په وخت کې په مصر کې یو لړ زېښنونکي اقتصادي بنسټونه تاسیس شول چې له ۱۹۴۵ کال وروسته د پوځ له لوري هماغسې نا لاس خوړلي پر خپل ځای پاتې شول. د یادو بنسټونو پر مټ د ښوونې او روزنې په سکتور کې تر یوه بریده پانګونه او اقتصادي پرمختګ محسوس و، خو په داسې حال کې چې واکمنې ډلې له خپلو سیاسي روابطو څخه په استفادې ځان شتمن کړ، خلکو لا هم ډېرو لږو اقتصادي فرصتونو ته لاسرسی درلود. دا زېښنونکي اقتصادي بنسټونه هم د زېښنونکو سیاسي بنسټونو له لوري حمایه کېدل. ولسمشر حسن مبارک غوښتل چې د سیاست یوه میراثي کورنۍ جوړه کړي او خپل زوی جمال خپل ځایناستی کړي. خو د هغه ټول پلانونه یوازې هغه وخت ناکام شول، کله چې د ۲۰۱۱ کال د عرب پسرلي ولسي پاڅون د هغه استثماري رژیم را نسکور کړ. د ناصر د حکومت پر مهال د پرانیستو اقتصادي بنسټونو څه نا څه نښې موجودې وې، دولت ښوونیز نظام پراخ او ټولو ته د لاسرسي وړ وګرځاوه او داسې فرصتونه یې رامنځته کړل چې د سلطان فاروق پخواني رژیم نه وو رامنځته کړي. خو دا د زېښنونکو بنسټونو یوه بې ثباته بڼه وه چې د پرانیست والي جوهر په کې لږ و. هغه انکار نه منوونکې پېښې چې د مبارک د واکمنۍ پرمهال یې اقتصادي بنسټونه لا پسې زېښنونکي کړل، په ټولنه کې د سیاسي واک د وېش څرنګوالي راښیي. ویلی شو چې د عرب پسرلی د دې وضعیت پر وړاندې یو غبرګون و. دا خبره نه یوازې د مصر، بلکې د ټونس په اړه هم صدق کوي. د ټونس درې لسیزې اقتصادي وده هغه وخت معکوسه شوه، کله چې زین

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

العابدین بن علي او د هغه کورنۍ د چور او لوټمارۍ په نتیجه کې زېښنونکي سیاسي بنسټونه حاکم کړل.

ملتونه ولې ماتېږي؟

ملتونه له اقتصادي پلوه د زېښنونکو بنسټونو له امله ناکامېږي. دغه ډول بنسټونه، ېوزله هېوادونه، ېوزله ساتي او د اقتصادي ودې پر وړاندې يې خنډونه جوړوي، چې په افریقا کې زیمبابوې او سیریلیون، په سوېلي امریکا کې کولمبیا او ارجنټاین، په اسیا کې شمالي کوریا او ازبکستان او په منځني ختیځ کې يې مصر ښه مثالونه دي. د دې هېوادونو ترمنځ د پامور توپیرونه شته. ځینې يې استوایي موقعیت لري، ځینې يې په معتدلو سیمو کې پراته دي، یو شمېر يې د برېټانیا مستعمره وو او ځینې نورو بیا د جاپان، هسپانیا او روسیې استعمار تېر کړی. دا هېوادونه متفاوت تاریخونه، ژبې او کلتورونه لري، خو ترمنځ يې یوازې یو مشترک ټکی شته: زېښنونکي بنسټونه. د دې بنسټونو ټوله کیسه پر دې راځرخي چې یوه کوچنۍ واکمنه ډله د ځان په ګټه اقتصادي بنسټونه جوړوي او بیا د هغې پر مټ د ټولنې د یوې سترې برخې په بیه ځان شتمنوي. د هېوادونو متفاوت تاریخ او متفاوت ټولنیز جوړښت د یادو واکمنو ډلو په ماهیت او د زېښنونکو بنسټونو په جزییاتو کې د توپیرونو د رابرسېره کېدو لامل کېږي. خو دا چې ولې دغه زېښنونکي بنسټونه دوامداره نه وي، دلیل يې په خبیثه کړۍ کې دی او یاد بنسټونه ټول د خپلو هېوادوالو د ېوزله کولو په برخه کې یو ډول عواقب زېږوي. مثلا؛ په زیمبابوې کې د رابرټ موګابي په مشرۍ د زانو- پي ایف ګوند، چې په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې يې د استعمار ضد مبارزه رهبري کوله؛ په شمالي کوریا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کې د دويم جونګ ډله او کمونېست ګوند او په ازبکستان کې ولسمشر کريموف او د شوروي اتحاد د وخت ملګرو دغه رول لوباوه. د دې واکمنو ډلو ترمنځ ډېر توپيرونه شته او دا توپيرونه په دې معنا دي چې د هر استثماري نظام د بڼې او جوړښت ترمنځ هم توپيرونه موجود دي. مثلاً؛ شمالي کوريا د يوه کمونېستي انقلاب په نتيجه کې تاسيس شوه، چې سياسي رژيم يې د کمونېستي ګوند په مشرۍ يو ګوندي بڼه غوره کړه. که څه هم په ۱۹۸۰ يمه لسيزه کې رابرټ موګابي په ميتابالنډ کې د خپلو مخالفينو د ځپلو په موخه د شمالي کوريا پوځ ته بلنه ورکړه چې زيمبابوې ته ورشي، خو د زېښونکو سياسي بنسټونو په برخه کې د شمالي کوريا نسخه په زيمبابوې کې د تطبيق وړ نه وه. د دې پر ځای موګابي چې د استعمار ضد مبارزې له لارې واک ته رسېدلی و، اړ و چې د ټاکنو په واسطه پر خپل مخ نقاب وغورځوي. بلخوا کولمبيا د ټاکنو اوږد تاريخ لري چې له تاريخي پلوه ټاکنې له هسپانيا څخه د خپلواکۍ له ترلاسه کولو وروسته د لېبرال او محافظه کار ګوندونو ترمنځ د واک د وېشلو لپاره ترسره کېږي. په ازبکستان کې کريموف د پخواني شوروي د پاتې شونو په مرسته وکولای شول چې يو ځواکمن دولت جوړ او خپل مخالفين له صحنې ګوښه کړي. په کولمبيا کې د مرکزي دولت د نه شتون امله بېلابېلو ډلو سرونه را پورته کړل. په شمالي کوريا کې د استثمار وسايل د کمونېزم له بکسه په ميراث پاتې شول: د خصوصي مالکيت منع کول او د دولت تر ولکې لاندې صنايع او ځمکې. په مصر کې هم د جنرال ناصر پوځي رژيم چې په ۱۹۵۲ کال کې د سوسيالېستي ليدلوري پر بنسټ جوړ شو، ورته وضعيت درلود. ناصر په سړه جګړه کې د شوروي لمن ونيوله او د سويز کانال

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په شمول چې د انګرېزانو تر مالکیت لاندې و، ټول ملکیتونه یې د دولت تر مالکیت لاندې راوستل. له همدې امله په ۱۹۵۰ مه او ۱۹۶۰ مه لسیزه کې د مصر وضعیت په ۱۹۴۰ مه لسیزه کې د شمالي کوریا وضعیت سره ډېر توپیر درلود. د شمالي کوریا لپاره د یوه افراطي کمونېستي نظام رامنځته کول ډېر اسان و، ځکه چې د جاپانیانو پخواني ملکیتونه یې مصادره کولای شول او د چین انقلاب له اقتصادي موډل څخه یې تقلید وکړ، په داسې حال کې چې د مصر انقلاب ته باید د یوه ډله پوځي افسرانو له لوري د کودتا په سترګه وکتل شي. کله چې مصر په سړه جګړه کې خپل دریځ بدل کړ او د لوېدیځ په پلوۍ ودرېد، نو پوځي حکومت پرېکړه وه چې د زېښناک لپاره له متمرکز اقتصاد څخه پانګوال نظام ته حرکت وکړي. که څه هم دا مسایل ټول مهم او په زړه پورې دي، خو په لویه کې ډېر مهم درسونه دي چې ښیي په دې ټولو مواردو کې زېښنونکي سیاسي بنسټونه چې زېښنونکي اقتصادي بنسټونه ایجادوي، واک او شتمنۍ واکمنې طبقې ته لېږدوي. په هېوادونو کې د زېښناک کچه په څرګند ډول متفاوته ده چې دا چاره د اقتصادي بریالیتوب لپاره مهمې پایلې زېږوي. مثلاً؛ په ارجنټاین کې اساسي قانون او ولسواکې ټاکنې د پلورالېزم په برخه کې چنداني رول نه دی لوبولی، خو د کولمبیا په پرتله یې نتیجه ښه ده. د دې وضعیت یوه نتیجه دا ده چې په ارجنټاین کې د سړي کلنی عاید د کولمبیا په پرتله دوه برابره دی. په دواړو هېوادونو کې سیاسي بنسټونه کولای شي چې د سیریلیون او زیمبابوې په پرتله د سیاسیونو واک په ښه توګه محدود کړي، له همدې امله ده چې نن ورځ سیریلیون او زیمبابوې د کولمبیا او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ارجنټاین په پرتله ډېر بېوزله دي. خبیثه کړۍ همدارنګه څرګندوي، چې کله د زیمبابوې او سیریلیون په څېر خبیثه کړۍ د دولت په ناکامۍ تمامېږي، نو زېښنونکي بنسټونه ورسره له منځه نه ځي. لکه څرنګه چې مخکې مو ولیدل، ښایي د تاریخ یوه حساسه مقطعه او انقلابونه رامنځته شي، خو دا پېښې حتمي بنسټي بدلونونه له ځان سره نه لري. په ۲۰۰۲ کال کې په سیریلیون کې د کورنۍ جګړې پای ته رسېدل یې ښه مثال دی. په ۲۰۰۷ کال کې د ډیموکراټیکو ټاکنو په ترڅ کې د سیاکا سټیونز ګوند یعنی (اې پي سي) یو ځل بیا واک ترلاسه کړ. که څه هم د ټاکنو ګټونکي «ارنېست بای کوروما» له پخواني حکومت سره اړیکه نه لرله، خو د هغه د کابینې ګڼې څېرې د پخواني حکومت غړي وو. حتی د سټیونز دوه زامن «بوکاري او جېنګو» هم د امریکا متحده ایالتونو کې سفیران شول، یعنې دا وضعیت د هغه څه په پرتله چې په کولمبیا کې مو ولیدل، یوه بې ثباته نسخه ده. په کولمبیا کې د دولت د واک او حاکمیت تشه له دې امله دوامداره شوې چې یو شمېر مشران او سیاسیون په دې وضعیت کې خپلې ګټې لټوي. په دې ټولو مواردو او مثالونو کې د زېښنونکو بنسټونو اوږد تاریخ لیدل کېږي چې لږ تر لږه له نولسمې پېړۍ پیلېږي. هر هېواد د یوې خبیثه کړۍ په لومه کې ښکلي. په ارجنټاین او کولمبیا کې د دې لومې ریښې د هسپانوي استعمار میراثي بنسټونو ته رسېږي. د سیریلیون او زیمبابوې غمیزه د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې د انګرېز له استعمار سره تړلې. په سیریلیون کې چې هغه وخت سپین پوستي استعمارګر لا راغلي نه وو، سخت زېښنونکي سیاسي جوړښتونه موجود وو چې دغه جوړښتونه په خپله د یوې اوږدې خبیثه کړۍ محصول و چې د سیاسي مرکزیت نشتون او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مریانو سوداګري یې لویه ځانګړنه وه. په زیمبابوې کې چې تر زېښبونکي بنسټونو پورته یو جوړښت موجود و، ځکه چې د سوېلي افریقا برېتانوی کمپنۍ دوه ګونی اقتصاد جوړ کړی و. ازبکستان وکولای شول چې له شوروي اتحاد څخه پاتې زېښبونکي بنسټونه په لاس کې واخلي او د مصر په څېر یې پر لوېدیځ پلوه کېپټلېزم بدل کړي. د شوروي اتحاد زېښبونکي بنسټونه په خپله د تزاري رژیم د بنسټونو دوام و، چې بیا هم د اولیګارشۍ د اوسپنیز قانون یو مثال را په ګوته کوي. له څه باندې ۲۵۰ کلونو راهیسې د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د خبیثه کړۍ د مختلفو ډولونو د موجودیت له امله اوسنۍ نړیواله نا انډولي رامنځته شوه او لا هم دوام لري. نن ورځ د نړۍ د ملتونو د سیاسي او اقتصادي ناکامیو حل لاره دا ده چې له زېښبونکو بنسټونو څخه پرانیستو بنسټونو ته بدلون وکړي. د خبیثه کړۍ معنا دا ده چې دغه ډول بدلون او حرکت اسانه نه دی، خو ناممکن هم نه دی او د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون ته هم باید د یوې انکار نه منونکې پدیدې په سترګه وکتل شي. په بنسټونو کې له پخوا موجود ځینې پرانیستې عناصر او د موجوده رژیم پر وړاندې د مبارزې د یوه پراخ ایتلاف شتون او یا هم د تاریخ نا اټکل شوې پېښې کولای شي چې خبیثه کړۍ ماته کړي. د سیریلیون د کورنۍ جګړې په شان، د برېتانیا د ۱۶۸۸ کال پرتمین انقلاب هم د قدرت لپاره مبارزه وه، خو دا مبارزه د ماهیت له مخې د سیریلیون کورنۍ جګړې سره ډېره متفاوته وه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

څوارلسم څپرکی

د طلسم ماتول

درې افریقایي مشران

د ۱۸۹۵ کال د سپټمبر په شپږمه د ټنټالون کېسټل[1] مسافر وړونکې بېړۍ د برېتانیا د سوېلي ساحل په «پلیموت» بندر کې لنګر واچاوه. د افریقا درې قبایلي مشران: له نګواتا څخه خاما، له نګواکېټس څخه باتون او له کوینا څخه سېبل له بېړۍ څخه پیاده شول او د ۸:۱۰ چټک اورګاډي له لارې د لندن پډینګټن تمځای ته ورسېدل. دغه درې مشران برېتانیا ته د یوه ځانګړي ماموریت لپاره راغلي وو: له 'سیسل رودز' څخه د خپلو درې ایالتونو او د تسوانا د پنځو نورو ایالتونو ژغورنه. نګواتا، نګواکېټس او کوینا د تسوانا له اتو ګونو ایالتونو څخه درې ایالتونه وو، چې د «بچوانالنډ» په نامه یادېدل او بیا په ۱۹۶۶ کال کې تر خپلواکۍ وروسته د 'بوتسوانا' په نوم ونومول شول. دغو قبایلو په نولسمه پېړۍ کې له اروپا سره نږدې سوداګریزې اړیکې لرلې. مشهور سکاټلنډي مبلغ ډیویډ لیونګستون[2] بچوانالنډ ته ډېر سفرونه وکړل او د کوینا پاچا سکل[3] یې د مسیحیت دین ته واړاوه. په افریقایي ژبو کې لومړنۍ ژبه چې انجیل ورته وژباړل شو، سیتسوانا یعنې تسوانایي وه. برېتانیا په ۱۸۵۱ کال کې بچوانالنډ خپله تحت الحمایه اعلان کړ. د تسوانا خلک د برېتانیا له

[1] Tantallon Castle
[2] David Livingstone
[3] King Sechele

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دغه اقدام څخه خوښ وو، ځکه چې د هغوی په باور د انګرېزانو تحت الحمایه به د اروپایانو او په ځانګړې توګه د بویرانو[1] له یرغل څخه دوی خوندي کړي. بویران په سوېلي افریقا کې میشت هالنډیان وو، چې په ۱۸۳۵ کال کې له برېټانویانو سره تر نښتې وروسته د کډه کېدو د اوږدې لړۍ «Great Trek» په ترڅ کې مرکزي سیمو ته وکوچېدل او هلته له بومیانو سره په شخړې کې ښکېل شول. له بلې خوا برېټانویانو د بویرانو د ځای پر ځای کېدو او جرمنیانو د احتمالي پرمختګ د مخنیوي په موخه چې د افریقا جنوب لوېدیځې سیمې یې ولکه کړې وې، هڅه کوله چې سیمه په خپل کنټرول کې وساتي. برېټانویانو فکر نه کاوه چې د دې سیمې بشپړ اشغال به ګټور وي. د برېټانیا یو تن عالي کمېشنر «ري» په ۱۸۸۵ کال کې په دې سیمه کې د برېټانوي حکومت چلند داسې خلاصه کوي: «موږ د هېواد په شمال مولوپ [بچوانالنډ تحت الحمایه] کې ګټې نه لرو، مګر دا چې مرکزي سیمو ته د لاسرسي لپاره د یوه مسیر په توګه یې وکاروو. په دې اساس موږ باید د بهرنیو قوتونو او نورو مزاحمینو له اشغاله د دې تحت الحمایې د نښلوونکو سیمو د ساتنې لپاره لاس په کار شو. دلته چې یو مهم کار باید ترسره شي، هغه د یوې اداري او د مستعمره میشتو د یوه ښارګوټي جوړول دي.» خو کله چې په ۱۹۸۹ کال کې د سوېلي افریقا د «سیسل روډز» برېټانوی کمپنۍ له سوېلي افریقا څخه بهر د شمال لور ته پرمختګ پیل کړ، د تسوانا وضعیت بدل شو. رودز د دې سیمې پراخه ځمکې لاندې کړې چې په ترڅ کې یې سوېلي او شمالي رودزیا چې اوسنۍ

[1] Boers

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

زمبیا او زیمبابوې په ځان کې رانغاړي، رامنځته شول. په ۱۸۹۵ کال کې کله چې درې قبایلي مشران لندن ته تللي وو، سیسل رودز د رودزیا سوېل لوېدیځو سیمو یعنې د هماغه بچوانالنډ اشغال ته یې سترګې خښې کړې وې. دغه مشران پوهېدل چې که رودز یې پر خاوره یرغل وکړي، نو دوی به له سخت ناورین او زېښناک سره مخ کړي. که څه هم هغوی د رودز د لښکرو پر وړاندې د جګړې توان نه درلود، خو پرېکړه یې کړې وه چې د مخنیوي لپاره به یې ټولې ممکنه لارې چارې کاروي. هغوی پرېکړه وکړه چې د بد او بدتر ترمنځ، بد انتخاب کړي: هغوی د سیسل رودز د اشغال پر ځای د انګلیسانو لا ډېرې سلطې ته ترجیح ورکړه. هغوی (قبایلي مشرانو) د لندن د مذهبي مبلغینو د ټولنې په مرسته لندن ته سفر وکړ، څو هلته ملکه ویکتوریا او د مستعمرو وزیر جوزېف چمبرلاین دې ته وهڅوي، چې بچوانالنډ په خپل واک کې واخلي او د رودز د یرغل پر وړاندې یې ساتنه وکړي. هغوی د ۱۸۸۵ کال د سپټمبر په ۱۱ مه له چمبرلاین سره ولیدل. لومړی سېبل، ورپسې باتون او په اخر کې خاما خبرې وکړې. چمبرلاین په خپلو خبرو کې وویل چې د رودز د یرغل پر وړاندې به د قبایلو د ساتنې په موخه په بچوانالنډ کې د برېټانیا پر مداخلې او کنټرول غور وکړي. یادو قبایلي مشرانو د خپل سفر په ترڅ کې د برېټانیا بېلابېلو سیمو ته لاړل او د عامه ملاتړ د خپلولو لپاره یې بېلابېلې غونډې او ویناوې وکړې. هغوی لندن ښار ته نږدې په ویندسور او ریډینګ کې له خلکو سره لیدنې او ویناوې وکړې. هغوی دغه راز د سوېلي ساحل ساوتېمپټن، لیسټر او برمینګهم ته چې د چمبرلاین د ملاتړو سیمه وه، سفرونه وکړل. یاد مشران په شمال کې د یورکشایر، شفیلډ ، لیډز، هالفاکس او د برډفورډ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

صنعتي سیمو او همدارنګه په لوېدیځ کې بریستول، مانچسټر او لیورپول ته لاړل. په دې وخت کې سیسل رودز د هغه څه لپاره تیاری نیوه چې وروسته د ناورین زېږوونکي یرغل په نامه وپېژندل شو. د چمبرلاین له سخت مخالفت سره سره، سیسل رودز د ټرانسوال پر بویر جمهوریت یرغل وکړ. که دغه پېښه نه وای شوې، ښایي چمبرلاین د افریقایي مشرانو خبرو ته غوږ نه وای اینبی. قبایلي مشران د نومبر په شپږمه یو ځل بیا لندن ته لاړل. د یوه ژباړن په وسیله د چمبرلاین او یادو مشرانو ترمنځ د خبرو جزییات دا ډول وو:

چمبرلاین: زه به ستاسو د سیمو په اړه خبرې وکړم، د اوسپنې پټلۍ او د هغه قانون په اړه به وغږېږم چې ستاسو په سیمه کې باید عملي شي... اوس اجازه راکړئ چې نقشه وګورو.. موږ به د اوسپنې پټلۍ د غځولو لپاره یوه برخه ځمکه په کنټرول کې واخلو.

خاما: زه دا وایم، که ښاغلی چمبرلاین دا ځمکه ځان ته شخصي هم واخلي، موږ کوم اعتراض نه لرو.

چمبرلاین: نو هغوی ته ووایاست چې زه په خپله داوسپنې پټلۍ د یوه کس تر نظر لاندې چې هلته به یې ولېږم، جوړوم او هر څه چې ما لازم ګڼل، وبه شي او که د هغوی ترمنځ کوم ارزښتمن شی و، نو جبران به یې کړو.

خاما: غواړم پوه شم چې د اوسپنې پټلۍ به څنګه او له کوم ځایه تېرېږي؟

چمبرلاین: دا به د هغه له قلمرو څخه تېرېږي، خو شاوخوا یې باید کټارې ولګول شي او موږ به کومه ځمکه ولکه نه کړو.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

خاما: زه ډاډه یم چې تاسو کوم کار کوئ، نو داسې یې وبوله چې زه یې د ځان لپاره کوم او له ما سره به په دې برخه کې مناسب چلند کوئ.

چمبرلاین: زه ستاسو د ګټو ملاتړ او ساتنه کوم.

د دې لیدنې په سبا «ایډوارد فیرفیلډ» د مستعمراتو اداري له لوري د شوې پرېکړې جزییات خپاره کړل: «د قبایلو دري مشران هر یو: خاما، سېبل او باتون به داسې هېواد ولري چې د پخوا په څېر به د مَلکې تر تحت الحمایې لاندې ژوند کوي. ملکه به خپل یو استازی ټاکي چې له هغوی سره به اوسېږي. مشران به د پخوا په څېر په خپلو سیمو کې واکمن وي.» د دریوو قبایلي مشرانو پر وړاندې د رودز غبرګون د اټکل وړ و. هغه خپل یوه مامور ته په ټیلګرام کې وليکل: «زه دغو دریو بومیانو ته د تسلیمۍ سر نه ټیټوم.» یادو افریقایي مشرانو په حقیقت کې په خپله خاوره کې ارزښتناکې سرچینې لرلې چې له رودز څخه یې د هغو ساتنه کوله او وروسته یې د برېټانیا د غیر مستقیم استعمار په واسطه خوندې کړې. په نولسمه پېړۍ کې د تسوانا ایالتونو مشرانو د سیاسي بنسټونو یوه هسته تشکیل کړه. دا بنسټونه د افریقا جنوب صحرا د نورو بنسټونو په پرتله له سیاسي مرکزیت څخه برخمن وو او سیاسي پرېکړې د ډله ییزې تصمیم نیونې پر مټ ترسره کېدې، چې کولای شو د پلورالېزم ابتدایي بڼه یې وګڼو. څرنګه چې د مګناکارتا منشور بارونیانو ته د تصمیم نیونې زمینه برابره او د انګرېز پاچاهانو واکونه یې محدود کړل، دغه شان د تسوانا سیاسي بنسټونو او په ځانګړې توګه 'ککوتلا' هم سیاسي مشارکت تشویق او د قبایلي مشرانو واکونه یې محدود کړل. د سوېلي افریقا انټراپالوجېست یا انسان پېژندونکی «ایساک شاپرا»

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د کګوتلا کار او څرنګوالی داسې بیانوي:«د قبایلو د تګلارې اړوند ټول موضوعات په کګوتلا کې د بالغو کسانو د یوې عمومي غونډې (جرګې) له لارې څېړل کېږي. دا ډول غونډې په وقفه یي بڼه ترسره کېږي. هغه مسایل چې دلته پرې بحث کېږي، قبیلوي دعوې او لانجې، د قبیلې او د هغه د خپلوانو شخړې، د نویو جزیو ټاکل، د نویو دندو او مسوولیتونو وېش، د قبیلې د مشر له لورې د نویو رسمي فرمانونو اعلان او ... نور دي. د قبیلوي جرګې لپاره دا یوه ناپېژندل شوې خبره ده چې د مشر له پرېکړو او خبرو سرغړونه وکړي. دا چې هر څوک حق لري چې په جرګه یا غونډه کې خپل نظر څرګند کړي، نو د قبیلې مشر کولای شي چې د خلکو احساسات په ښه توګه درک کړي.»

پر کګواتلا سربېره، د تسوانا قبایلي حکومتي جوړښت موروثي نه و، بلکې د ټولو هغو کسانو پر مخ د مشرۍ دروازه پرانیستې وه چې وړتیا یې لرله. د 'جان کامراف' په نامه یو بل انټراپالوجېست د تسوانا د نورو ایالتونو سیاسي تاریخ مطالعه او څېړلی دی. هغه وایي که څه هم په تسوانا کې د واک د میراثي کېدو په اړه روښانه قوانین موجود و، خو په عمل کې یاد قوانین داسې تفسیرېږي چې خراب مشران له واکه لرې وساتل شي او اهل کسانو ته اجازه ورکړل شي چې د قبایلو مشري پر غاړه واخلي. هغه زیاتوي چې د قبیلې د مشرۍ مقام یوازې یو نوم و، چې یوازې د هڅو او وړتیا پر اساس ترلاسه کېده. د تسوانا د خلکو ترمنځ دا متل چې وایي «پاچا د خلکو په برکت پاچا دی» ښیي چې دلته مشروطه پاچاهي واکمنه وه. قبایلي مشرانو د لندن تر سفر وروسته له برېټانیا څخه د ازادۍ او د خپلو بنسټونو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ساتلو لپاره خپلو هڅو ته دوام ورکړ. هغوی په بچوانالنډ کې د اوسپنې پټلۍ د جوړولو چارې انګرېزانو ته وسپارلې، خو د ژوند په بېلابېلو برخو او په ځانګړې توګه په سیاسي او اقتصادي برخو کې یې د هغوی د مداخلې مخه ونیوله. هغوی د رېل کرښې د جوړېدو مخالف نه و او نه یې هم په هغه دلیل د رېل کرښې مخالفت کاوه چې د اتریش-هنګري او د روسیې واکمنانو کاوه. هغوی پوهېدل، تر څو چې تر استعمار لاندې وي، د اوسپنې پټلۍ به هم د انګرېزانو د نورو سیاستونو په څېر بچوانالنډ ته هېڅ راز پرمختګ په برخه نه کړي. د کویټ ماسیر تجربه چې له ۱۹۸۰ څخه تر ۱۹۹۸ کاله پورې د خپلواکې تسوانا ولسمشر و، د دې موضوع څرنګوالی په ښه توګه بیانوي. ماسیر په ۱۹۵۰ مه لسیزه کې یو کار پنځوونکی بزګر و. هغه د جوارو د کښت لپاره یو نوی تکنیک رامنځته کړ او له پولې هاخوا په سوېلي افریقا کې یې له 'ورایبورګ میلینګ شرکت'[1] سره د خپلو تولیداتو د پلور په اړه یوه هوکړه وکړه. ماسیر د بچوانالنډ په لوبیټس کې د اورګاډي سټېشن مسوول ته ورغی او هغه ته یې وویل چې ورایبورګ ته د محصولاتو د لېږد لپاره ورته دوه واګونونه په کرایه ورکړي. د سټېشن مشر د هغه غوښتنه رد کړه، خو ماسیر خپل یو سپین پوستی ملګری هغه ته واسطه کړ. د سټېشن مشر زړه نا زړه ومنله، خو له ماسیر څخه یې د سپین پوستو په پرتله څلور چنده لوړه کرایه غوښته. ماسیر له دې کاره تېر شو او دې نتیجې ته ورسېد چې:دا یوازې قوانین نه وو چې افریقایان یې پر ځمکو له مالکیت یا د سوداګرۍ د جواز له لرلو منع کول، بلکې په خپله سپین پوستو

[1] Vryburg Milling

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

عملاً تور پوستي په بچوانالنډ کې له هر ډول کاروبار او پرمختګ څخه را ګرځولي وو. په ټوله کې قبايلي مشران او د تسوانا خلک خوشبخته وو. پر دې ټولو ناخوالو سربېره، هغوی بريالي شول چې د رودز له يرغله ځان وژغوري. دا چې بچوانالنډ د انګرېزانو لپاره لومړيتوب نه و، نو هلته يې خپل لاسپوڅی حکومت رامنځته کړ او همدا لامل دی چې د سيريليون په څېر هلته خبيثه کړۍ دومره وده ونه کړه. هغوی دغه راز د سوېلي افريقا په څېر د ارزانه کارګرو له استثمار څه هم خوندي پاتې شول.

د استعمار لومړنۍ مرحلې د ټولو هېوادونو لپاره حساسه مقطعه او يوه داسې برخليک ټاکونکې دوره وه چې د ملتونو پر سياسي او اقتصادي پراختيا يې ژورې او اوږد مهاله اغېزې وښندلې. څرنګه چې په نهم څپرکي کې مو ولوستل، زياتره افريقايي ټولنې د جنوبي امريکا او جنوبي اسيا د ټولنو په څېر، د استعمار په دوران کې د سختو زېښونکو بنسټونو شاهدې وې. خو په تسوانا کې خلکو هم د لاسپوڅي رژيم يا غير مستقيم استعمار د دوام او هم د رودز د يرغل چې ممکن د دې خاورې په اشغال سره يې ناورين رامنځته کړی وای، مخنيوی وکړ. دا د بخت خبره نه وه، بلکې دا يو ځل بيا د تسوانا د خلکو په لاس د جوړ شويو بنسټونو او د استعمار په پايله کې د رامنځته شوې حساسې مقطعې په وړاندې د غبرګون پايله ده. دريوو قبايلي مشرانو د عمل ابتکار په لاس کې واخيست او لندن ته په تګ سره يې خپل بخت او برخليک بدل کړ. هغوی ځکه په دې کار کې بريالي شول چې د افريقا جنوبي صحرا د نورو مشرانو په پرتله يې د اقتدار يو نامعموله درجه لرله او دا اقتدار د سياسي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مرکزیت له برکته و چې د تسوانا قبایلو رامنځته کړی و. د استعمار په پای ته رسېدو سره یوې بلې حساسې مقطعې د بوتسوانا په پرمختګ او بریالیتوب کې مهم رول ولوباوه، ځکه دغې پېښې بوتسوانا ته فرصت ورکړ چې پرانیستي بنسټونه رامنځته کړي. کله چې په ۱۹٦٦ کال کې بچوانالنډ د بوتسوانا په نامه خپلواکي اعلان کړه، د دریوو قبایلي مشرانو خاما، باتون او سېبل له نېکمرغه بریالیتوبونو څخه لسیزې تېرې شوې وې. برېتانیا په بچوانالنډ کې د خپلې مداخلې پر مهال ډېره ناچیزه پانګونه وکړه. بوتسوانا د خپلواکۍ په لومړیو کلونو کې د نړۍ د بېوزلو هېوادونو په ډله کې و چې یوازې ۱۲ کیلو مترہ پوخ سړک یې درلود، د ټول نفوس په کچه یې ۲۲ تنه لسانس او ۱۰۰ تنه د دولسم ټولګي فارغین لرل. تر دې هاخوا نور ټول هېواد د نامبیا او رودزیا د سپین پوستو په انحصار کې و چې دواړو له تورپوستو افریقایانو سره دښمني لرله. ډېرو لږو کسانو به دا فکر کاوه چې بوتسوانا به ښه ورځ وویني، خو تر خپلواکۍ وروسته د ۴۵ کلونو په ترڅ کې دغه هېواد چټکه او بېساري اقتصادي وده تجربه کړه. نن ورځ بوتسوانا د سړي سر کلني عاید په برخه کې د افریقا جنوبي صحرا کې تر ټولو مخکې هېواد دی او د ختیځې اروپا له مخ پر ودې هېوادونو لکه استونیا او هنګري او په لاتینه امریکا کې له تر ټولو بریالي هېواد کاستاریکا سره په یو ردیف کې قرار لري. خو بوتسوانا څنګه وکولای شول چې دا طلسم مات کړي؟ تر خپلواکۍ وروسته د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو د رامنځته کولو د چټکې پروسې پر مټ! تر دې وروسته بوتسوانا اوس یو ډیموکراتیک هېواد دی؛ رقابتي او منظمې ټاکنې ترسره کوي او تر اوسه یې هېڅ کورنۍ جګړه او پوځي مداخله نه ده لیدلې. دولت داسې اقتصادي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بنسټونه رامنځته کړل چې د مالکیت حقونه یې خوندي، اقتصادي ثبات یې تضمین او د بازار نظام پر بنسټ پرانیستی اقتصاد یې حمایه او تشویق کړ. خو دلته یوه ننګوونکې پوښتنه دا ده چې افریقایي هېواد بوتسوانا څنګه وکولای شول چې با ثباته ډیموکراسي، پراخ بنسټه نظام او پرانیستي اقتصادي بنسټونه ساز کړي، په داسې حال کې چې نور افریقایي هېوادونه بر عکس پر شا لاړل؟ دې پوښتنې ته د ځواب لپاره باید پر دې پوه شو چې د استعمار تر پای ته رسېدو وروسته د رامنځته شوې حساسې مقطعې پر وړاندې د بوتسوانا د هغه وخت بنسټونو غبرګون څه ډول و؟ د افریقا د جنوبي صحرا په زیاترو سیمو لکه زیمبابوې او سیریلیون کې، خپلواکي هغه فرصت و چې له لاسه ووت او بېرته هماغه د استعمار د وخت زېښونکو بنسټونو یو ځل بیا ځان را ژوندی کړ. په بوتسوانا کې د استقلال لومړنیو مرحلو د هغو پخوانیو عواملو له امله چې د تسوانا تاریخي بنسټونو رامنځته کړي وو، متفاوت رول ولوباوه. بوتسوانا په دې دوره کې د پرتمین انقلاب په جریان کې برېټانیا ته ورته وضعیت درلود. برېټانیا د تیودوریانو تر واکمنۍ لاندې د چټک سیاسي مرکزیت خاونده شوه او له مګناکارتا او د پارلمان له سنت څخه برخمنه وه، چې تر لږ تر لږه یې د پاچاهانو واکونه محدود او یوه اندازه پلورالېزم ته یې لار هواره کړه. بوتسوانا هم یوه اندازه سیاسي مرکزیت او همدارنګه نسبتاً کثرت پاله قبیلوي بنسټونه لرل، چې د استعمار په دوره کې زیانمن نه شول. برېټانیا د پرتمین انقلاب پر مهال له یوه پراخ او ستر اېتلاف څخه چې په اتلانتیک کې فعال سوداګر، صنعتکاران، شتمن، کاروباریان او نورې ډلې په کې شاملې وې،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برخمنه وه. بوتسوانا هم د خلکو د حقونو د خوندیتابه په برخه کې له دغسې یوه اپتلاف څخه برخمنه وه. په دې اپتلاف کې د تسوانا قبایلي مشران او نور نخبګان وو چې په لویو اقتصادي فعالیتونو یعنې په کرنې او مالداری کې بوخت وو. که څه هم په تسوانا کې ځمکو اشتراکي بڼه لرله، خو مالداري په خصوصي مالکیت کې شامله وه او واکمنې طبقې د مالکیت د حقونو بشپړ ملاتړ کاوه. البته په دې ټولو مواردو کې د تاریخ پېښېدونکو واقعات له پامه نه شي غورځېدای. که د برېټانیا نوي پاچا او د پارلمان مشرانو پرتمین انقلاب د واک د غصب او انحصار لپاره د وسیلې په توګه کارولی وای، نو نتیجه به یې اوس بل ډول وه. همدارنګه که بوتسوانا د خاما یا کویټ ماسیر په څېر مشران نه لرلای، نو ښایي اوس به یې وضعیت بل ډول و. بوتسوانا تر خپلواکۍ وروسته داسې بنسټونه په میراث یووړل، چې تر خپلواکۍ وړاندې یې د قبایلي مشرانو واکونه محدود او هغوی یې د خلکو په وړاندې مسوول کړي وو. که څه هم تسوانا په افریقا کې یوازینی هېواد نه و، چې تر خپلواکۍ مخکې یې داسې بنسټونه لرل، خو په دې برخه کې یوازینی هېواد ګڼل کېږي چې دغه بنسټونه یې د استعمار له اغېزو خوندي وساتل. برېټانویانو هلته مستقیم حضور نه درلود. بچوانالنډ په سوېلي افریقا کې له ماوکینګ څخه اداره کېده او یوازې په ۱۹۶۰ مه لسیزه کې چې خپلواکۍ ته د انتقال دوره وه، ګابرون ته د پلازمېنې د لېږد مسئله مطرح شوه. د نوې پلازمېنې او جوړښتونو رامنځته کول د بومي بنسټونو د له منځه وړو په معنا نه وو، بلکې د هماغه پخواني جوړښت پر اساس بنا شول، لکه ګابرون چې جوړ شو او دغه راز نوی کګوتلا هم تاسیس شو. د خپلواکۍ ګټلو مبارزه هم نسبتاً یوه سازمان شوې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چاره وه. د خپلواکۍ مبارزه د بوتسوانا د ډیموکراټیک ګوند (بي ډي پي) له لوري چې په ۱۹۶۰ کال کې د کویټ مسایر او سریت خاما له لوري تاسیس شوی و، رهبري کېده. خاما د «درېیم پاچا خاما» لمسی و او د هغه لومړی نوم «سریتس» د «سرېښناکه ختې» په معنا دی. دا رښتیا هم یو ډېر ځانګړی نوم و. خاما ته د نګواتو ایالت مشري په میراث پاتې وه او د تسوانا زیاتره قبایلي مشران، مخور او نخبګان د هغه له ګوند سره یو ځای شول. دا چې انګرېزان د بوتسوانا نیواک ته ډېر علاقمند نه وو، نو ځکه هلته د بازار موندنې بورډ په نامه زېرېښونکي بنسټونه جوړ نه شول. د بوتسوانا ډیموکراټیک ګوند په ۱۹۶۷ کال کې د غوښې کمېسیون جوړ کړ. دغه کمېسیون د مالدارانو د زېرېښاک پر ځای، د مالدارۍ د سکتور د ودې په برخه کې محوري رول ولوباوه، د څارویو د ساري ناروغیو د مخنیوي لپاره یې اقدام وکړ او د غوښو صادرات یې پراخ کړل، چې دا چاره له یوې خوا د اقتصادي پراختیا لامل شوه او له بل لوري یې د پرانیستو اقتصادي بنسټونو ملا ور وترله. د بوتسوانا لومړنۍ اقتصادي وده د غوښې پر صادراتو ولاړه وه، خو کله چې هلته الماس کشف شول، وضعیت په ډراماتیک ډول بدل شو. په بوتسوانا کې د طبیعي سرچینو مدیریت د نورو افریقایي هېوادونو په پرتله ډېر متفاوت و. د استعمار په وخت کې د تسوانا قبایلي مشرانو په بچوانالنډ کې د کانونو اکتشاف منع کړی و، ځکه پوهېدل چې که اروپایان دلته قېمتي ډبرې او کانونه پیدا کړي، نو خپلواکي او ازادي به یې په خطر کې شي. د الماسو لومړنی ستر کان په نګواتا یعنې د خاما په اصلي ټابویي کې کشف شو. د کان تر کشف مخکې خاما په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

قانون کې د تعدیل له لارې تر ځمکې لاندې طبیعي سرچینې د ملت شتمنۍ وګڼله. د دې قانون له مخې دا تضمین شوه چې الماس به په بوتسوانا کې د نا اندولۍ لامل نه شي. یاد قانون همدا راز د دولت د سنټرالیزېشن پروسې په پیاوړتیا کې هم مرسته وکړه، ځکه چې دولت کولای شول چې د الماسو عواید د یوې مودرنې حکومتي بیروکراسۍ، زېربنا او د عصري تعلیمي نظام په رامنځته کولو باندې ولګوي. د سیریلیون په ګډون د افریقا په ګڼو نورو برخو کې د الماسو او نورو قېمتي ډبرو کشف د بېلابېلو ډلو ترمنځ د سختو شخړو او دوامدارې کورنۍ جګړې لامل شو او په دې سیمه کې د الماسو پر سر د سختې جګړې له امله، د «خونړي الماس» اصطلاح د خلکو ترمنځ دود شوه. د کانونو د قوانینو په برخه کې اصلاحات د خاما د تګلارې یوازینۍ برخه نه وه، بلکې د استعمار د وخت د ۱۹۶۵ کال د قبایلي چارو قانون هم بالاخره د مقننه جرګې له لوري تصویب شو او په ۱۹۷۰ کال کې د یاد قانون په تعدیل سره د قبایلي مشرانو لپاره د ځمکو د تخصیص حق لغوه شو او ولسمشر ته دا واک ورکړل شو چې د اړتیا پر مهال قبایلي مشران له دندې ګوښه کړي، چې په دې توګه دغه تحول د سیاسي مرکزیت له دوام او پیاوړتیا سره مرسته وکړه. د سیاسي مرکزیت یوه بله ځانګړنه دا وه چې هېواد یو موټی شو، مثلا؛ د قانون له مخې تسوانایي او انګلیسي په ښوونځي کې رسمي ژبې ومنل شوې. بوتسوانا نن ورځ د بېلابېلو رنګونو او ټېرونو هېواد دی، په داسې حال کې چې نور افریقایي هېوادونه له ژبنیو، توکمیزو او مذهبي توپیرونو کړېږي. دا د دولت پالیسي وه چې په ښوونځیو کې یې په دواړو انګلیسي او تسوانایي ژبو د زده کړې اسانتیاوې برابرې کړې، څو د قومونو او توکمونو ترمنځ د شخړو مخه ونیول شي. په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تسوانا کې وروستۍ سر شمېرنه چې په ۱۹۴۶ کال کې تر سره شوې وه، ښيي چې په دې هېواد کې ګڼ هويتونه او قومونه ژوند کوي. مثلاً؛ په نګواتا کې يوازې ۲۰ سلنه اصلي نګواتويانو ژوند کاوه. که څه هم هلته د تسوانا نور قبايل هم اوسېدل، خو د غير تسوانايي وګړو شمېر هم زيات وو چې اصلي ژبه يې سيتسوانايي نه وه. تر خپلواکۍ وروسته د سيرتس خاما، کويټ ماسير او د بوتسوانا ډيموکراټيک ګوند له لوري د پرانيستو سياسي او اقتصادي بنسټونو په لور د بوتسوانا سوق کولو د پامونړ اقتصادي پرمختګ له ځان سره درلود. کله چې په ۱۹۷۰ يمه لسيزه کې د بوتسوانا الماس نړيوالو بازارونو ته لار وموندە، کورنۍ جګړه رامنځته نه شوه، بلکې د دولت لپاره يې ځواکمنې سرچينې رامنځته او دغه سرچينې د عامه خدماتو په برخه کې پر پانګونې ولګول شوې. په بوتسوانا کې د دولت پر وړاندې د بلوا او جګړې ګواښونه او انګېزې ډېرې کمې وې. پرانيستو سياسي بنسټونو په ټولنه کې سياسي ثبات ټينګ او د پرانيستو اقتصادي بنسټونو ملا يې ور وترله. د خبيثه کړۍ برعکس چې په ۱۱ څپرکي کې مو پرې خبرې وکړې؛ پرانيستي اقتصادي بنسټونه د پرانيستو سياسي بنسټونو دوام او موثريت يقيني کوي. بوتسوانا ځکه د طلسم په ماتولو کې بريالۍ شوه چې تر خپلواکۍ وروسته يې حساسه مقطعه وپېژندله او پرانيستي بنسټونه يې رامنځته کړل. د بوتسوانا ډيموکراټيک ګوند او سنتي مشرانو، په ځانګړې توګه په خپله خاما ونه غوښتل، چې د زېښونکو او استبدادي بنسټونو په رامنځته کولو سره ځان د خلکو په بيه شتمن کړي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په سوېل کې د زېښناک پای

د ۱۹۵۵ کال د ډسمبر لومړۍ وه. د الاباما د مونګومري ښار پولیس جلب صادروي او د تورن د نیولو وخت د ماښام ۶:۰۶ ثبتوي. د بس ډریور 'جېمز بلک' له ستونزې سره مخ کېږي او پولیسو ته زنګ وهي. دوه تنه پولیس افسران «ډي» او «مکسن» د پېښې ځای ته رسېږي. هغوی په خپل راپور کې ولیکل:«موږ ته ټیلیفون وشو او کله چې د پېښې ځای ته ورسېدو، د بس ډریور وویل چې هغه له یوې تور پوستې ښځې سره په جنجال اخته شوی. هغه وویل دغه ښځه په بس کې د سپین پوستو لپاره پر ځانګړو شویو څوکیو ناسته ده او له خپل ځایه نه پاڅېږي. موږ هم هغه ولیده. د بس ډریور د پولیسو پر جلب لاسلیک وکړ. روزا پارکس (سي ایف) د مونګومري ښار د قوانینو د شپږم څپرکي د یوولسمې مادې پر نقض تورنه شوې وه.» د الاباما د جېم کرو قوانینو له مخې د کلیولنډ لین په بسونو کې د سپین پوستو لپاره پر ځانګړې شوي سیټ باندې د روزا پارکس ناسته یو جرمي عمل و. پارکس د محکمې پر څلور ډاله لګښت سربېره، لس ډاله نغدي جریمه شوه. پارکس عادي ښځه نه وه. هغه د تور پوستو د پرمختګ ملي ټولنې «NAACP» د مونګومري څانګې منشي وه چې د امریکا په سوېلي ایالتونو کې د تبعیض او بنسټونو د اصلاح په برخه کې یې اوږده مبارزه کړې وه. د هغې نیولو د «بسونو پرېکون» په نامه پراخ اعتراضونه را وپارول، چې د دې خوځښت په سر کې مارټین لوتر کینګ و. د ډسمبر په درېیمه کینګ او نورو تور پوستو مشرانو د 'بسونو همغږی پرېکون' تنظیم کړ او ټولو تور پوستو ته وویل شول چې د مونګومري په بسونو کې تګ راتګ و نه کړي. دا یو بریالی پرېکون و، چې د ۱۹۵۶ کال د ډسمبر تر شلمې پورې یې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دوام وکړ. دغه پربکون سبب شو چې د امریکا متحده ایالتونو ستره محکمه په الاباما کې د تور پوستو او سپین پوستو لپاره په بسونو کې د جلا ځایونو په اړه قانون لغوه کړي. د مونګومري د بسونو پربکون د متحدو ایالتونو په سوبل کې د مدني حقونو غورځنګ لپاره ډېر ارزښت درلود. دا غورځنګ د هغو پېښو د لړۍ او بدلونونو یوه برخه وه چې بالاخره په سوبل کې د طلسم ماتېدو او په بنسټونو کې د اساسي بدلون لامل شو. لکه څرنګه چې په دولسم څپرکي کې مو ولیدل، په سوبلي ایالتونو کې ځمکوالو واکمنانو تر کورنۍ جګړې وروسته د پخوا په څېر د زېښبونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پر بیا جوړولو لاس پورې کړ. که څه هم د دغو بنسټونو ځینې عناصر له منځه لاړل، لکه مریتوب منع شو، خو په جنوب کې یې پر اقتصادي انګېزو او هوساینې منفي اثرات پرېښودل. هغه مهال د امریکا جنوبي ایالتونه د نړۍ د یو شمېر نورو هېوادونو په نسبت په مراتبو بېوزله وو. خو په ۱۹۵۰ مه لسیزه کې د سوبلي ایالتونو په بنسټونو کې بدلون دغه سیمه د چټکې ودې په لور خوځوله. هغه زېښبونکي بنسټونه چې د امریکا په سوبل کې له منځه یووړل شول، د بوتسوانا تر خپلواکۍ مخکې زېښبونکو بنسټونو سره متفاوت و. هغه حساسه مقطعه چې د دې بنسټونو له منځه وړلو ته یې زمینه برابره کړې وه، هم متفاوته وه. خو په ورته وخت کې ترمنځ یې څو وجوهات هم وو. له ۱۹۴۰ مې لسیزې وروسته هغه کسان چې د زېښبونکو بنسټونو او تبعیض له اړخه ډېر زیانمن وو لکه روزا پارکس، د دې ناخوالو پر وړاندې د مبارزې لپاره تر پخوا لا ډېر منسجم او منظم شول. په ورته وخت کې د متحده ایالتونو ستړي محکمې او فدرالي حکومت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بالاخره په سوېل کې د زېږېدونکو بنسټونو د اصلاح او بدلون لپاره اقدامات پیل کړل. د جنوب سیاسي بنسټونو هم تر کورنۍ جګړې مخکې او هم وروسته، څرګند اقتصادي منطق درلود چې د سوېلي افریقا له اپارتاید رژیم سره یې دومره توپیر نه و: سترو فارمونو او ځمکو ته د ارزانه کاري قوې برابرول. خو له ۱۹۵۰ مې لسیزې وروسته دغه منطق مخ په زوال شو، دلیل یې دا و چې د دویمې نړیوالې جګړې له امله له جنوب څخه د تور پوستو د مهاجرت پراخه لړۍ پیل شوې وه. په ۱۹۴۰ مې او ۱۹۵۰ مې لسیزه کې د یادو کډوالو شمېر په اوسط ډول ۱۰۰ زرو تنو ته رسېده. په ورته وخت کې په سوېل کې د کرنې په برخه کې د نوې ټکنالوژۍ ترویج په کروندو کې د ډېر کاري ځواک یا بشري قوې اړتیا ورځ تر بلې کموله. د سترو ځمکو زیاتره کروندګر به د پنبې ټولولو لپاره استخدامېدل. په ۱۹۵۰ کال کې د جنوب کابو ټوله پنبه د لاس په واسطه راټولېده. په ۱۹۶۰ کال کې د الاباما په لویو ښارونو، د لویزینا او میسیسي پي ایالتونو کې کابو له نیمایي زیات تولیدات میکانیزه شول. کله چې په جنوب کې د تور پوستو استثمار سخت شو، نو د سترو ځمکوالو تقاضا هم ورته کمه شوه او له همدې امله وه چې په جنوب کې واکمنې طبقې ته د زېږېدونکو سیاسي بنسټونو د دوام لپاره پلمه له منځه لاړه. البته دا په دې معنا نه وه چې هغوی په خپله خوښه د بنسټونو بدلون ته غاړه ږدي، بلکې د فدرالي حکومت او د سوېل د تورپوستو یوه ایتلاف دې ته زمینه برابره کړه چې د استثمار پر وړاندې او د مدني ازادیو د خوندیتابه لپاره مبارزه وکړي، چې پایله کې په جنوب کې د اقتصادي ودې پر وړاندې پراته خنډونه له منځه یووړل شول. د بدلون او اصلاحاتو مهم خوځښت د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مدني حقونو له غورځنګ څخه سرچینه اخیسته. تور پوستو په جنوب او په ځانګړې توګه په مونګومري کې په خپل قوت او مبارزې سره وکولای شول چې زیښبونکي بنسټونه چلنج کړي او په دې برخه کې تر ټولو پیش قدمه شي. خو هغوی په دې کار کې یوازې نه وو، ځکه چې جنوب له متحده ایالتونو جلا نه و او د جنوب واکمنان د ګواتیمالا د واکمنې طبقې په څېر خپلواک نه و. جنوب د امریکا متحده ایالتونو د یوې برخې په توګه د امریکا د اساسي قانون او فدرالي قوانینو تابع و. بالاخره د امریکا سترې محکمې او حکومت په جنوب کې د بنسټیزو اصلاحاتو ملاتړ وکړ. د دې ملاتړ اغېز دا و، چې د مدني حقونو غورځنګ وکولای شول چې تر جنوبي ایالتونو هم د باندې غږ ورسوي او د فدرالي دولت له لوري یې په حرکت راولي. د جنوبي ایالتونو په بنسټونو کې بدلون او اصلاحات په ۱۹۴۴ کال کې د سترې محکمې تر پرېکړې وروسته د فدرالي دولت له لوري پیل شول. سترې محکمې په همدې کال کې هغه قانون لغوه کړ چې له مخې یې په جنوبي ایالتونو کې په مقدماتي ټاکنو کې یوازې سپین پوستو ګډون کولای شوای. په جنوب کې د بنسټونو د اصلاح په پروسه کې فدرالي قوانینو محوري رول ولوباوه. په ۱۹۵۷ کال کې د مدني حقونو د لومړني قانون د تصویب په غبرګون کې ستړام تارموند چې په جنوب کې د فدرالي حکومت د مداخلې مخالف و او بیا وروسته سناتور شو؛ ۲۴ ساعته او ۱۸ دقیقې یې له وقفې پرته اعتراضي ویناوې او غونډې وکړې، څو د قانون د تصویب مخه ونیسي او یا هم لږ تر لږه یې د تصویب پروسه وځنډوي. هغه په خپلو ویناوو کې د ازادۍ اعلامیې له لوستلو نیولې تر بېلابېلو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټیلیفونونو چې کول یې، د دې کار مخالفت وکړ، خو ځای یې ونه نیوه. د ۱۹۵۷ کال قانون په ۱۹٦۴ کال کې د مدني حقونو پر قانون بدل شو چې پر اساس یې په ټولو ایالتونو کې هر راز توکمیز توپیر غیر قانوني اعلان شو. د ټاکنو په اړه د ۱۹٦۵ قانون د تور پوستو لپاره ټول هغه شرایط چې د رایې ورکونې لپاره ورته وضعه شوي وو، لکه- سواد لرل، د مالیاتي توانایي او نور- لغوه شول. د دې قانون له مخې همدا راز پر ایالتي ټاکنو مرکزي دولت ته د لا ډېر نظارت حق ورکړل شو. دغه ټول بدلونونه د جنوبي ایالتونو په بنسټونو کې د اصلاحاتو او سمونو له برکته وو. مثلا؛ په ۱۹٦۰ کال کې په میسیسي پي کې یوازې ۵ سلنه پر شرایطو برابرو تور پوستو په ټاکنو کې ګډون کړی و، خو په ۱۹۷۰ کال کې دا شمېره ۵۰ سلنې ته ورسېده. په الاباما او کارولینا ایالتونو کې په ۱۹٦۰ کال کې ټولو ۱۰ سلنه رایه ورکوونکو په ټاکنو کې برخه اخیستې وه، په داسې حال کې چې په ۱۹۷۰ کال کې دا کچه ۵۰ سلنې ته لوړه شوه. په ټاکنیز نظام کې دغه بنسټیز بدلون په ملي او محلي کچه بدلونونه له ځان سره لرل. تر ټولو مهمه دا چې په جنوب کې د تبعیض امیزه او زېښونکو بنسټونو د دوام په اړه د واکمن ډیموکراټ ګوند چې تارموند یې هم غړی و، دریځ بدل شو او هغه هم د دې بدلون ملګری شو. وروسته په اقتصادي بنسټونو کې د پراخو بدلونونو لپاره لار پرانیستل شوه. په ۱۹٦۰ مه لسیزه کې تر بنسټي بدلونونو مخکې په جنوب کې د نساجۍ فابریکو یوازې ۵ سلنه کارکوونکي تور پوستان وو، خو د مدني حقونو قانون دا نا اندولە وضعیت پای ته ورساوه. په ۱۹۷۰ کال کې دا کچه ۱۵ سلنې او په ۱۹۹۰ کال کې ۲۵ سلنې ته پورته شوه. په اقتصادي برخه کې د تور پوستانو پر وړاندې تبعیض مخ په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمپدو شو، په تعلیمي برخو کې ورته اسانتیاوې او فرصتونه زیات شول او په پایله کې په جنوب کې د کار بازار رقابتي بڼه خپله کړه. په جنوب کې د پرانیستو بنسټونو په جوړېدو سره اقتصادي پرمختګونه هم چټک شول. په ۱۹۴۰ کال کې په جنوبي ایالتونو کې د سړي سر کلنی عاید د نورو ایالتونو په نسبت ۵۰ سلنه و، خو د ۱۹۴۰ مې لسیزې په پای او د ۱۹۵۰ مې لسیزې په سر کې په وضعیت کې بدلون راغی. د بوتسوانا په څېر د امریکا متحده ایالتونو کې هم د ستونزې د حل کیلې، د سیاسي او اقتصادي بنسټونو پرانیست کول و. په جنوبي ایالتونو کې دغه بدلون د زېښونکو بنسټونو او د ډیموکراټانو د یو ګوندي نظام په پایله کې چې تورپوستي یې سخت کړولي او ځوروله وو، سر راپورته کړ. موجوده بنسټونو یو ځل بیا د بدلون مسیر په نښه کړ.

د چین بیا ظهور

په چین کې د ماوو زیدونګ «Mao Zedong» په مشرۍ کمونېست ګوند بالاخره د شیانکای شېک په مشرۍ ملتپال رژیم را نسکور کړ او د اکتوبر په لومړۍ د «چین د خلکو جمهوریت» اعلان شو. په ۱۹۴۹ کال کې د چین نویو تاسیس شویو سیاسي او اقتصادي بنسټونو سخته زېښونکې بڼه لرله. په سیاسي لحاظ، دغو بنسټونو د چین د کمونېست ګوند په اډانه کې دیکتاتورشیپه ځانګړنې لرلې. د کمونېستي نظام تر جوړېدو وروسته په چین کې بل هېڅ سیاسي سازمان او جوړښت ته د فعالیت اجازه ور نه کړل شوه. د ماوو تر مرګه پورې (۱۹۷۶) ټول کمونېست ګوند او دولت د هغه په انحصار کې و. د واک دغه ډول په چین کې سخت زېښونکي سیاسي او

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اقتصادي بنسټونه وزېږول. ماوو ډېر ژر ملکیتونه ملي کړل او د خصوصي مالکیت ټول ډولونه یې له منځه یووړل. نوموړي هغه ځمکوال او کسان چې د ده په نظر د نظام مخالف و، اعدام کړل. د بازار اقتصادي نظام چورلټ له منځه یووړل شو. د لرو پرتو سیمو خلک په اشتراکي کروندو او ځمکو کې بوخت کړل شول. پیسې او مزد پر «work points» بدل شول چې د توکو په بدل کې پرې راکړه ورکړه ترسره کېده. د سیاسي او اقتصادي فعالیتونو د کنټرول په موخه په ۱۹۵۶ کال کې د هېواد دننه د خلکو د راتګ راتګ لپاره پاسپورټونه جوړ شول چې هېڅوا د دولت له اجازې پرته په داخل کې چېرته سفر نه شوای کولای. ټولې صنایع په یوه بڼه ملي شوې او ماوو د یوه پنځه کلن پلان پر بنسټ چې له شوروي اتحاد څخه په تقلید جوړ شوی و، د صنعت د پراختیا هڅې پیل کړې. د ماوو رژیم چې پر زېښونکو بنسټونو ولاړ و، هڅه کوله چې د هېواد سرچینې وزېښي. په سیریلیون کې د بازار موندنې بورډ په ځېر، د چین کمونېست ګوند د وریجو او حبوباتو په ګډون ټول کرنیز محصولات انحصار کړل، چې کروندګر یې تر سخت فشار لاندې راوستل. کمونېست ګوند د صنعتي کېدو تر لومړني پلان وروسته په ۱۹۵۸ کال کې د «لوی ټوپ مخ په وړاندې»[1] تر نامه لاندې دویم پنځه کلن پلان معرفي کړ. ماوو اعلان وکړ چې په هر کور کې د اوسپنې د کوچنیو تولیدي فابریکو په جوړېدو سره به د اوسپنې کلنی تولید دوه برابره شي. هغه ادعا وکړه چې چین به په راتلونکو پنځلسو کلونو کې د اوسپنې د تولید په برخه کې له برېتانیا مخکې شي. خو ستونزه دا

[1] Great Leap Forward

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

وه چې دغه هدف ته د رسېدو لپاره هېڅ عملي پلان موجود نه و. دغه هدف ته د رسېدو لپاره د زړو اوسپنو را ټولولو ته اړتیا وه او خلک مجبور وو چې خپل لوښي او حتی کرنیز وسایل- لکه بېلچې او سپارې هم- د اوسپنې د تولید لپاره په فابریکو کې ویلې کړي. هغه کارګران چې ټاکل شوې وه په کروندو کې بوخت کړل شي، خپل کرنیز وسایل به یې ویجاړول او بیا یې په فابریکو کې ویلې کول. د ماوو دغې تګلارې د چین په کلیوالي سیمو کې ناورین زېږوونکې قحطي او لوږه خپره کړه. که څه هم ځینې پوهان دا پېښه هغه مهال په چین کې د رامنځته شوې وچکالۍ له امله ګڼي، خو پر دې هېڅوک سترګې نه شي پټولای چې د ماوو د «ستر خېز مخ په وړاندې» تګلارې له ۲۰ تر ۴۰ میلیونه انسانان د مرګ خولې ته ور کړل. موږ نه پوهېږو چې دا شمېر دقیقاً څومره و، ځکه د هغو ارقامو او معلوماتو را ټولولو ته اجازه نه وه چې د ماوو جنایتونه او ظلمونه یې بربنډول. په دې وخت کې د سړي سر کلنی عاید د پخوا په پرتله یو پر څلورمه برخه راټیټ شو. د لوی ټوپ مخ په وړاندې تګلارې یو اغېز دا و، چې د «دینګ شیاپونګ» په څېر کسانو چې د کمونېست ګوند د انقلاب پر مهال یو بریالی جنرال ګڼل کېده او خپل ګڼ کېڼ اړخي مخالفین یې اعدام کړي وو، خپل دریځ بدل کړ. هغه په ۱۹۶۱ کال کې د چین په ګوانژو کې یوې غونډې ته وویل:«مهمه نه ده چې پیشو توره ده او که سپینه، ښه پیشو هغه ده چې موږک ونیولی شي.»

دا مهمه نه وه چې تګلارې کمونېستي بڼه لرله او که نه؛ بلکې چین داسې تګلارو ته اړتیا لرله چې تولید یې تشویق او خلک یې مارې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کړي وای. دینګ ډېر ژر خپلې څرګندونې عملاً په سترګو ولیدې. د ۱۹٦٦ کال د مې پر شپاړسمه ماوو اعلان وکړ چې انقلاب د «بورژوا» له لوري چې غواړي د چین کمونېستي ټولنه ړنګه او پانګوالي رامنځته کړي، تر ګوابښ لاندې دی. هغه یې په غبرګون کې لوی پرولتاریایي کلتوري انقلاب چې د «کلتوري انقلاب» په نامه پېژندل کېده، اعلان کړ. کلتوري انقلاب شپاړس مهم ټکي لرل، چې لومړی یې داسې و:«که څه هم بورژوا اوس له منځه تللې، خو لا هم هڅه کوي چې د خپلو زړو افکارو، دودونو او د استثمارګرې طبقې د عاداتو له لارې خلک فاسد کړي، د هغوی ذهنیت بدل کړي او لاس و پښې اچوي چې بیا صحنې ته راشي. پرولتاریا باید ویښ اوسي او د هغوی پر وړاندې مبارزه وکړي: دا طبقه باید له ایډیالوژیک پلوه د بورژوازۍ د شته ناخوالو له امله ونګول شي او د ټولنې د بدلون لپاره د پرولتاریا نوي افکار، دودونه، کلتورونه او عادتونه خپل کړي. په اوس وخت کې زموږ هدف دا دی چې په واک کې د واکمنو کېټلېستانو پر وړاندې مبارزه وکړو او نابود یې کړو، د بورژوازي اکاډمیکې او ایډیالوژیکې ریښې نقد او وچې کړو، ټول استثمارګر طبقات له منځه یوسو، تعلیمي نظام، ادبیات، هنرونه او ټول هغه بنیادي جوړښتونه چې د سوسیالېستي اقتصاد اړتیاوې نه شي ځوابولی، باید نابود کړل شي، څو په دې توګه د یوې سوسیالېستي ټولنې منل کېدو او رامنځته کېدو ته لار پرانېستل شي.»

کلتوري انقلاب هم ډېر ژر د 'لوی ټوپ مخ په وړاندې' تګلارې په څېر پر اقتصاد او انساني ژوند ویجاړوونکې اغېزې وکړې. په ټول

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هېواد کې د سور ګارډ ډلګۍ[1] جوړې شوې: د کمونېست ګوند هغه ځوان او علاقمند غړي چې د رژیم مخالفین به یې تصفیه کول. ګڼ کسان ونیول شول، ووژل شول او یا هم لرې سیمو ته تبعید کړل شول. ماوو به په هېواد کې د پراخېدونکي تاوتریخوالي په اړه اندېښنو ته په ځواب کې ویل:«دا هټلر سړی حتی تر دې هم وحشي و. ډېر وحشي. ایا همداسې فکر نه کوئ؟ څومره چې ډېر وژلی شې، هغومره ښه انقلابي یې.»

دینګ د کپیټلېست په تور په ۱۹٦۷ کال کې بندي شو او بیا په ۱۹٦۹ کال کې جیانګ شي ولایت ته تبعید او هلته د ټراکټور جوړونې په یوه فابریکه کې استخدام شو. په ۱۹۷۴ کال کې د نوموړي د حیثیت اعاده وشوه او لومړي وزیر ژو اینلای، ماوو وهځاوه چې دینګ د لومړي وزیر مرستیال وټاکي. په ۱۹۷۵ کال کې دینګ ته د دریوو مهمو ګوندي سندونو د چمتو کولو چارې ور وسپارل شوې چې په اجرا کېدو سره یې نوي بدلونونه رامنځته کېدل. په دې بدلونونو کې د لوړو زده کړو بیا احیا، د صنعت او کرنې په سکتورونو کې د مادي انګېزو هڅول او له ګوند څخه د کینې اړخو شړل شامل و. په دې وخت کې د ماوو روغتیایي حالت ناوړه شو او قدرت په زیاتېدونکي بڼه د چپیانو لاس ته پرېوت، کوم چې دینګ شیاپونګ له واک څخه د هغوی د شړلو تصمیم درلود. د ماوو مېرمن جیانګ کینګ او هغې ته درې نور نږدې کسان چې د «څلور کسیز بانډ» په نامه یادېدل، د کلتوري انقلاب او د هغه په ملاتړ د مخالفینو د ځپلو کلک ملاتړي وو. هغوی علاقمند وو چې د کمونېست ګوند

[1] Units of Red Guards

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تر دیکتاتوری لاندې دغې تګلارې ته دوام ورکړي. د اپرېل په پنځمه د 'تیان من' په میدان کې د 'ژو اینلای' د نمانځنې خود جوشه مراسم د حکومت ضد اعتراضاتو باندې بدل شول. څلور کسیز باند د لاریون ملاتیا پر دینګ واچوله او یو ځل بیا ټول واکونه ترې واخیستل شول او ګوښه شو. د دې پر ځای چې دینګ له نظام څخه کینې اړخي ګوښه کړي، هغه په خپله د کینې اړخو له لوري پر کور کښنول شو. د ژو اینلای تر مړینې وروسته ماوو د دینګ پر ځای هوا ګوفینګ د سرپرست لومړي وزیر په توګه وټاکه. په ۱۹۷۶ کال کې د واک د نسبي خلا په ترڅ کې هوا له فرصت څخه په استفادې خپل ځان او قدرت غښتلي کړل. د همدې کال په سپټمبر کې یوه حساسه مقطعه رامنځته شوه: د ماوو مرګ. د چین کمونېست ګوند د ماوو تر سلطې لاندې و، چې لوی ټوپ مخ په وړاندې او کلتوري انقلاب یې د حکومت لوی ابتکار و. د ماوو په مړینې سره د واک رښتینې تشه رامنځته شوه او دا پېښه په ګوند کې د هغو کشمکشونو او اختلافونو پایله وه چې د موجوده وضعیت د عواقبو په اړه یې بېلابېل لیدلوري او باورونه لرل. څلور کسیز باند په واک کې د خپل ځان او کمونېست ګوند د پاتې کېدو لپاره د کلتوري انقلاب د تګلارې دوام غوښت. هوا ګوفینګ غوښتل چې له کلتوري انقلاب څخه ځان جلا کړي، خو له هغه فاصله نیول ورته ستونزمن و ځکه چې نوموړي په دولت کې دغه مقام ته د رسېدو لپاره ځان د همدې انقلاب پوروړی باله. هغه د ماوو د لیدلوري پر ځای د یوه نوي منځلاري لیدلوري پلوی و. لکه څرنګه چې په ۱۹۷۷ کال کې د چین کمونېست ګوند خپرونې «د خلکو ورځپاڼې» ولیکل، هغه ټوله خبره په دوه ځله د «هر هغه څه» جمله کې خلاصه کړه. هوا وویل:«مونږ به 'هر هغه څه' چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د مشر ماوو پربکړه او تګلاره وه او 'هر هغه څه' چې د مشر لارښوونې وې، هغه به عملي او تعقیبوو.»

دینګ شیاپونګ هم د هوا په څېر د کمونېستي رژیم له منځه وړل او پر ځای یې پرانیستو بازارونو سمبالول نه غوښتل. دی هم د هغو کسانو له ډلې و چې د کمونېستي انقلاب له برکته واک ته رسېدلی و، خو هغه او ملګري یې په دې باور وو، چې بې له دې چې سیاسي واک ته یې خطر پېښ شي، کولای شي چې اقتصادي پرمختګ ته لار هواره کړي: له دې کبله چې د چین د خلکو اقتصادي ژوند سخت بدلون ته اړتیا لرله او له بل پلوه د ماوو د واکمنۍ او کلتوري انقلاب په ترڅ کې د کمونېست ګوند ټول مخکښ مخالفین ځپل شوي او ځورول شوي وو، هغوی تر زېښونکو بنسټونو لاندې د اقتصادي ودې د داسې طرحې عملي کول غوښتل چې واک ته یې زیان و نه رسېږي. دې هدف ته د رسېدو لپاره هغوی باید نه یوازې له کلتوري انقلاب، بلکې د ماوو له میراثي بنسټونو سره هم مخه ښه کړې وای. هغوی درک کړې وه چې اقتصادي وده یوازې د پرانیستو بنسټونو په وجود کې شونې ده. له همدې امله یې د اقتصادي نظام د اصلاح او د بازار د هڅوونکو عواملو د پیاوړتیا غوښتنه کوله. هغوی دغه راز غوښتل چې د خصوصي مالکیت حقونه پراختیا وموميي، په ټولنه او اداراتو کې د کمونېست ګوند رول کم شي او بالاخره د طبقاتي مبارزې له مفاهیمو څخه خلاصون وموميي. د دینګ ډلې هم د بهرنۍ پانګونې او سوداګرۍ ملاتړ کاوه او له نړیوال اقتصاد سره د همغږي کېدو لپاره د جسورانه پالیسیو غوښتونکې وه. خو په مخ کې پراته خنډونه زیات وو. د پرانیستو اقتصادي بنسټونو جوړول او د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کمونېست ګوند له منګولو د اقتصاد را خلاصول لا د پلان برخه نه وه. د هوا ګوفینګ د واک پیاوړتیا او د څلور کسیز باند پر وړاندې د دې واک کارول د چین لپاره د عطف ټکی و. د ماوو تر مړینې یوه میاشت وروسته هوا د څلور کسیز باند پر وړاندې کودتا وکړه او هغوی یې ونیول. هغه د ۱۹۷۷ کال په مارچ کې دینګ بېرته خپل پخواني مقام ته راوست. دا او په راتلونکي کې نور بدلونونه یو انکار نه منونکی حقیقت و. دینګ د کلتوري انقلاب پر وړاندې ښکاره مخالفت پیل کړ او هغه کسان یې چې د ده په څېر ځورول شوي وو، د کمونېست ګوند مهمو پوستونو ته راوستل. هوا لا هم په کلتوري انقلاب کې نښتی و. نوموړی تازه د واک مرکزیت ته رسېدلی و او لکه څرنګه چې دینګ د کلونو په اوږدو کې د اړیکو رسمي او غیر رسمي شبکې جوړې کړې وې، هوا په دې برخه کې کمزوری و. دینګ په خپلو ویناوو کې د هوا پر سیاستونو نیوکې پیل کړې. د ۱۹۷۸ کال په سپټمبر کې هغه په ښکاره ډول د «دوه هر هغه څه» پر اصطلاح نیوکه وکړه او ویې ویل؛ «د دې پر ځای چې د ماوو کړنې د خپلې تګلارې اساسات وګرځوو، سمه لار دا ده چې له باورونو څخه حقایقو ته لاړ شو.»

دینګ عامه افکار د هوا پر ضد کړل او په چین کې دغه نوی تحول په ۱۹۷۸ کال کې د «ولسواکۍ دېوال غورځنګ» په نوم په یوه پیاوړي حرکت کې لا ښه منعکس او وځلېد. د دې حرکت له لارې خلکو د خپل هېواد د وضعیت په اړه په پوسټرونو کې لیکل شوي شکایتونه او اعتراضونه په بېجنګ کې پر یوه دېوال وځړول. د ۱۹۷۸ کال په جولای کې د دینګ یوه نږدې ملاتړي 'هو قیاموا' د اقتصادي اصلاحاتو ځینې اصول وړاندې کړل. د دې اصولو له مخې شرکتونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ته لا ډېر واکونه او د عمل ابتکار ورکول کېده، تر څو د خپلو تولیداتو په اړه په خپله تصمیم ونیسي. همدارنګه د یادو اصولو پر بنسټ بازار ته باید اجازه ورکړل شي چې بیې د عرضې او تقاضا پر بنسټ وټاکي، نه دا چې د دولت له لوري تنظیم شي او همدارنګه پر اقتصاد وضع شوي دولتي مقررات باید په لویه کچه محدود شي. که څه هم دا وړاندیزونه هغه وخت ډېر افراطي برېښېدل، خو دینګ شیاپونګ دا خطر پر ځان ومانه. د ۱۹۷۸ کال په نومبر او ډسمبر کې د ګوند د مرکزي کمېټې په یوولسم پولنیوم «غونډه» کې برخلیک ټاکوونکې پرېکړه وشوه. د هوا له مخالفتونو سره سره، پرېکړه وشوه چې ګوند به تر دې وروسته د طبقاتي مبارزې پر ځای خپل ټول پام د اقتصادي موډرنیزېشن لور ته ور اړوي. د ګوند پولنیوم په یو شمېر ولایتونو کې د «کورنیو ځواب ویونکی ازمایښتي سیستم» پلی کړ، چې له مخې یې د اشتراکي کرنې پر ځای خلکو ته د کښت او تولید په برخه کې تشویقي پروګرامونه معرفي شول. کال وروسته مرکزي کمېټې د دینګ 'له باورونو حقایقو ته' تګلاره په رسمیت وپېژنده او اعلان یې وکړ چې کلتوري انقلاب د چین د خلکو لپاره یو ستر ناورین و. دینګ په دې موده کې په ګوند، پوځ او دولت کې د خپلو ملاتړو د ګومارنې لړۍ جاري ساتلې وه. که څه هم نوموړي باید په تدریجي توګه د ګوند مرکزي کمېټه د هوا له پلویانو تصفیه کړې وای، خو د هغه دا کار د دوو موازي قدرتونو د رامنځته کېدو سبب شو. په ۱۹۸۰ کال کې هوا د صدارت له مقامه ګوښه کېدو ته اړ ایستل شو او پر ځای یې ژو زیانګ راغی. هوا په ۱۹۸۲ کال کې له مرکزي کمېټې هم لرې کړل شو. خو دینګ یوازې په همدې بسنه و نه کړه.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په ۱۹۸۲ کال کې د ګوند د دولسمې کنګرې او بیا د ۱۹۸۵ کال په ډسمبر کې د ګوند د ملي کنفرانس له لارې نوموړی وتوانېد چې په کمونېست ګوند کې د مشرتابه او جګپوړو کادرونو په کچه بشپړ او بنسټیز اصلاحات رامنځته کړي. ګوند ته نوي ځوان کدرونه چې سمون پاله افکار يې لرل، راوستل شول. که ۱۹۸۰ کال له ۱۹۸۵ سره پرتله کړو، د پولیټبیرو یا د ګوند دفتر له ۲۶ غړو څخه ۲۱ تنه، د ګوند سکرتریت له ۱۱ غړو څخه ۸ تنه او د لومړي وزیر له ۱۸ مرستیالانو څخه ۱۰ يې بدل شوي وو. اوس چې دینګ او د هغه سمونپاله ملګرو سیاسي انقلاب بریالیتوب ته ورساوه او پر ټول دولت يې ولکه ټینګه کړه، په اقتصادي بنسټونو کې يې د اصلاحاتو لړۍ پیل کړه. لومړی يې د کرنې له سکتوره پیل کړه: په ۱۹۸۳ کال کې د 'هو قیامو' د طرحې له مخې د کورنیو ځواب ویونکی سیستم چې خلک يې کښت ته هڅول، په ټول هېواد کې عملي شو. په ۱۹۸۵ کال کې د غلو دانو د پېرلو دولتي سیستم لغوه او ځای يې د داوطلبو قرادادونو سیستم ونیو. په همدې کال کې د کرنیزو محصولاتو د بیو دولتي کنټرول کې د پاموړ کموالی راغی. په ښاري اقتصاد کې دولتي تصدیو ته ډېر واکونه ورکړل شول او د بهرنۍ پانګونې د جذب لپاره 'څلور پرانیستي ښارونه' معرفي شول. لومړی کلیوالي اقتصاد په حرکت راغی. د کرنې په سکتور کې د تشویقوونکو پروګرامونو د عملي کېدو له لارې د کرنیزو تولیداتو د ګټمنتیا کچه خورا لوړه شوه. سره له دې چې په ۱۹۸۴ کال کې لږ شمېر خلک په کرنه کې بوخت وو، خو د ۱۹۷۸ کال په پرتله په دې کال کې د غلې حاصلات یو پر درې زیات شول. زیاتره کسانو په کلیو کې پانګونې ته مخه کړه. کله چې له ۱۹۷۹ کال وروسته نویو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شرکتونو ته له دولتي هغو سره د رقابت اجازه ورکړل شوه، د کلیوالي سیمو پانګوالو ته هم حق ورکړل شو چې د دولت صنعتي پلان جوړونې سیستم څخه بهر وده او فعالیت وکړي. د صنعت په سکتور کې هم په تدریج سره اقتصادي تشویقوونکي پروګرامونه عملي شول، په ځانګړې توګه د دولت تر کنټرول لاندې فابریکو لپاره. په دې مرحله کې د خصوصي سازۍ په برخه کې کوم پرمختګ نه تر سترګو کېده او دغه پروسه د ۱۹۹۰ یمې لسیزې تر نیمایي پورې وغځېده. له سختو زېښونکو بنسټونو څخه د جلا کېدو او د پرانیستو بنسټونو په لور د حرکت پر مټ، چین یو ځل بیا ظهور وکړ. د کرنې، صنعت، بهرنۍ پانګونې او ټکنالوژۍ په برخو کې د هڅوونکو پروګرامونو تطبیق، چین د چټکې اقتصادي ودې پر مسیر ور برابر کړ. لکه څرنګه چې په راتلونکي فصل کې به پرې وغږېږو، که څه هم دا دوره د کلتوري انقلاب په څېر ځپونکي نه وه او د اقتصادي بنسټونو یو شمېر برخې پرانیست شوې وې، خو دا وده د زېښونکو سیاسي بنسټونو تر سیوري لاندې وه. خو دغو ټولو بدلونونو ته باید په کمه سترګه ونه کتل شي. که چین سیاسي بنسټونه بدل نه کړل، خو طلسم یې مات کړ. د بوتسوانا او د امریکا متحدو ایالتونو د جنوب په څېر په چین کې هم د ماوو تر مړینې وروسته د تاریخ حساسه مقطعه رامنځته شوه. دلته هم د تاریخ پېښېدونکي واقعات و، په حقیقت کې ژور پېښېدونکي واقعات؛ ځکه چې په واک کې د پاتې کېدو لپاره د څلور کسیز باند مبارزه یوه انکار نه منونکې پېښه وه او که مات شوی نه وای، چین به اوس هغې اقتصادي ودې ته چې په تېرو دریوو لسیزو کې یې تجربه کړې، نه وای رسېدلی. دا هم د یادولو وړ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ده چې 'لوی ټوپ مخ په وړاندې' او 'کلتوري انقلاب' هم په چین کې بدلون ته تلوسه زیاته کړه، چې دینګ شیاپینګ او د هغه ملګري یې د سیاسي مبارزې ګټونکي کړل. د بوتسوانا، چین، د امریکا جنوبي ایالتونو د برېتانیا پرتمین انقلاب، د فرانسې انقلاب او په جاپان کې د امپراتور میجي د بیا راستنېدو پېښې په ښکاره جوتوي چې تاریخ له وړاندې لیکل شوی تقدیر نه دی. پر خبیثه کړې سربېره، زېښونکي بنسټونه کېدای شي چې پر پرانیستو هغو بدل شي، خو دا کار نه په خپل سر کېږي او نه هم اسانه دی. د پرانیستو بنسټونو په لور د حرکت لپاره یوه ملت ته د بېلابېلو فکټورونو ګډوله او په ځانګړې توګه د بدلون لپاره له ستر اېتلاف سره مل حساسه مقطعه یا د اغېزناکو بنسټونو موجودیت ډېر اړین دي. د دې ترڅنګ، بخت هم مهم دی، ځکه چې تاریخ تل خپلې پانې په ناڅاپي ډول اړوي.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پنځلسم څپرکی

د هوسایني او بېوزلۍ په اړه پوهېدل

تاریخي ریښې

نن ورځ د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د خلکو د ژوندانه د معیارونو ترمنځ ستر او ژور توپیرونه وجود لري. د افریقا د جنوبي صحرا، د سوېلي اسیا او د مرکزي امریکا د اکثریت وګړو په پرتله د امریکا متحده ایالتونو حتی بېوزله وګړي هم ورځنی عاید لري او روغتیایي خدمتونو، زده کړو، عامه خدمتونو او اقتصادي او ټولنیزو فرصتونو ته لاسرسی لري. د سوېلي او شمالي کوریا، د دوو نوګالسونو او د متحده ایالتونو او مکسیکو ترمنځ توپیرونه چې په تېرو فصلونو کې پرې وغږېدو، د نا اندولۍ نسبتاً نوې پېښې دي. مکسیکو پنځه سوه کاله مخکې د ازټېک دولت د ټاټوبي په توګه، د خپلو شمالي ګاونډیو په پرتله خورا شتمن هېواد و او د امریکا متحده ایالتونه تر نولسمې پېړۍ پورې له مکسیکو سره د سیالۍ جوګه نه و. حتی د دوه نوګالس ښارونو ترمنځ توپیرونه ډېره اوږده مخینه نه لري. کله چې تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته کوریا د ځمکې په ۳۸ درجو کې پر دوو برخو ووېشل شوه، د شمالي او سوېلي کوریاګانو تر منځ هغه اقتصادي، ټولنیز او کلتوري توپیرونه چې اوس یې وینو، هغه وخت هېڅ نه و. دغه ستر اقتصادي توپیرونه چې اوس یې د نړۍ په بېلابېلو برخو کې وینو، په تېرو ۲۰۰ کلونو کې رامنځته شوي دي. ایا دغه توپیرونه ضرور باید رامنځته شوي وای؟ ایا دا په تاریخي، جغرافیایي، کلتوري او یا قومي لحاظ له وړاندې ټاکل شوی

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

برخليک و چې لوېديځه اروپا، متحده ايالتونه او جاپان د افريقا جنوبي صحرا، لاتيني امريکا او چين په پرتله په ټېرو ۲۰۰ کلونو کې خورا شتمن شول؟ ايا په اتلسمه پېړۍ کې په بريټانيا کې د صنعتي انقلاب رامنځته کېدل او بيا لوېديځې اروپا، د اروپا ځينو نورو برخو، شمالي امريکا او استراليا ته د دې انقلاب خپرېدل يوه حتمي او انکار نه منونکې پېښه وه؟ ايا دا نړيوال تصور چې که پرتمين او صنعتي انقلابونه په پيرو کې رامنځته شوي واى او بيا پيرو لوېديځه اروپا اشغال او سپين پوستي يې په مريتوب کې اخيستي واى، امکان لري او که يوازې يوه علمي افسانه ده؟

دغو پوښتنو ته د ځواب ويلو لپاره موږ يوې داسې تيورۍ ته اړتيا لرو چې دا ځواب کړي، ولې يو شمېر ملتونه شتمن او ځيني نور ناکام او بېوزله دي. دا تيوري بايد د اقتصادي هوسايني رامنځته کوونکي او د هغې ټکني کوونکي عوامل او همدارنګه د هغې تاريخي ريښې روښانه کړي. په دې کتاب کې همدغسې يوه تيوري وړاندې شوې. هره ټولنيزه پديده، له دې جملې په نړۍ کې د موجوده اقتصادي او سياسي توپيرونو د ريښو په اړه پوهېدل احتمالاً ګڼ عوامل لري، چې دغه کار د ټولنيزو علومو پوهان هڅوي، څو د يو علتي «Monocausal»، ساده او په لويه کچه کارېدونکو تيوريانو له وړاندې کولو ډډه وکړي او پر ځاى يې د ظاهراً مشابه نتايجو لپاره چې په مختلفو وختونو او ځايونو کې رامنځته شوي دي، د وضاحت او روښانتيا په لټه کې شي. خو موږ د دې پر ځاى يوه ساده تيوري وړاندې کړې چې د 'نوې ډبرې انقلاب' څخه تر اوسه د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د سياسي او اقتصادي پراختيا اړونده مسايل څېړي. ساده په دې معنا نه چې ګڼې دغه تيوري هر څه واضح او په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ځان کې رانغاړي، بلکې په دې باور يوو چې يوه تيوري موږ ته دا فرصت په لاس راکوي چې پر عمده مشابهتونو تمرکز وکړو، که څه هم دا کار ځيني وخت کېدای شي چې د په زړه پورې جزييياتو په نه وړاندې کولو تمام شي. په دې توګه، حتمي نه ده چې يوه بريالۍ تيوري جزييات وړاندې کړي، بلکې د پېښو د توضيح لپاره يو ګټور او له تجربو ډک چوکاټ برابروي او د دې ترڅنګ په پېښو کې فعال لوبغاړي او قوتونه هم په ډاګه کوي. زموږ په تيورۍ کې هڅه شوې چې په دې اړه پر دوو استقامتونو بحث وکړو. د بحث لومړی استقامت مو د زېښونکو او پرانيستو سياسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ توپير په ډاګه کول دي. دويم بحث دا دی چې ولې د نړۍ په يو شمېر سيمو کې پرانيستي بنسټونه رامنځته شول او په نورو کې نه. په داسې حال کې چې زموږ د تيورۍ لومړۍ برخه د بنسټونو د تاريخي شالید سپړنه او تفسير دی، دويمه برخه پر دې راڅرخي چې تاريخ څنګه د ملتونو بنسټې مسير ته شکل ورکړ. د پرانيستو اقتصادي او پرانيستو سياسي بنسټونو او د هوسايني ترمنځ اړيکه زموږ د تيورۍ محور جوړوي. پرانيستي اقتصادي بنسټونه چې د مالکيت د حقونو ملاتړ کوي، د لوبې يو هوار ميدان رامنځته کوي او د ټکنالوژۍ او مهارتونو په برخه کې پانګونه هڅوي. دا ډول بنسټونه د زېښونکو اقتصادي بنسټونو په پرتله چې يوه کوچنۍ ډله د اکثريت سرچينې زېښي او د مالکيت حقونه په يو نا خوندي لوري بيايي، ګټور دي. پرانيستي اقتصادي بنسټونه په خپل وار د پرانيستو سياسي بنسټونو ملاتړ کوي او برعکس پرانيستي سياسي بنسټونه، پرانيستي اقتصادي بنسټونه حمايه کوي او دا هغه بنسټونه دي چې واک په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ټولنه کې په پراخه کچه وېشي او د سیاسي مرکزیت یا سنټرالیزېشن امکان برابروي چې دغه اړتیا د قانون او نظم د ټینګښت، د مالکیت خوندي حقونو او پرانیستي اقتصادي مارکېټ د رامنځته کولو لپاره مهمه بلل کېږي. په عین ښه زېښونکي اقتصادي بنسټونه له زېښونکو سیاسي بنسټونه سره اړیکه لري. دغه بنسټونه واک د یوې کوچنۍ ډلې په لاس انحصاروي او دغه ډله دې ته هڅول کېږي چې د خپلو ګټو د پایښت لپاره زېښونکي اقتصادي بنسټونه پر خپل ځای وساتي او له دې بنسټونو څخه ترلاسه کېدونکي عواید او سرچینې په واک کې د پاتې کېدو لپاره وکاروي. دغه تمایلات په دې معنا نه دي چې زېښونکي سیاسي او اقتصادي بنسټونه له اقتصادي ودې سره همغږېتوب نه لري، بلکې هره واکمنه ډله هڅه کوي چې اقتصادي وده تشویق کړي تر څو لا ډېر زېښناک او استثمار ته زمینه برابره کړي. هغه زېښونکي بنسټونه چې له سیاسي مرکزیت څخه برخمن دي، کولای شي چې یوه اندازه اقتصادي وده رامنځته کړي. هغه څه چې په دې اړه ډېر د پاموړ دي، هغه د زېښونکو بنسټونو په چوکاټ کې د ودې بې ثباته حالت دی، چې دوه عمده عوامل لري: لومړی؛ دوامداره او با ثباته وده ټکنالوژیکي نوښتونو ته اړتیا لري او ټکنالوژیکي نوښتونه بیا له خلاق تخریب پرته امکان نه لري. دا هغه څه دي چې په اقتصادي ډګر کې زوړ پر نوي بدلوي او په سیاسي ډګر کې د موجوده واکمنې ډلې پر وړاندې حالات د بې ثباتۍ خوا ته بیایي. دا چې پر زېښونکو بنسټونو واکمنه کړۍ له خلاق تخریب څخه وېره لري او د دې پروسې پر وړاندې مخالفت کوي، نو له همدې امله د زېښونکو بنسټونو په اډانه کې به هر راز اقتصادي وده لنډ عمر ولري. دویم دا چې زېښونکي بنسټونه واک ته د رسېدو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

تلوسه او انګېزه نوره هم زیاتوي او دا کار د دې لامل کېږي چې ګڼې ډلې ټپلې د واک ترلاسه کولو لپاره جګړې او مبارزې ته مټې ور بډې وهي. په پایله کې، پر زېښنونکو بنسټونو باندې واکمنې ډلې ټولنه د سیاسي بې ثباتۍ لور ته ور ټېل وهي. د زېښنونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو ترمنځ اړیکه او همغږي خبیثه کړۍ زېږوي او کله چې په دغسې حالت کې زېښنونکي بنسټونه ځان سمبال کړي، بیا علاقه لري چې خپل موجودیت ته دوام ورکړي. بلخوا سپېځلې کړۍ بیا له پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو سره ملګرتیا کوي، خو نه خبیثه کړۍ او نه هم سپېځلې کړۍ مطلق دي. په حقیقت کې نن ورځ یو شمېر ملتونه ځکه له پرانیستو بنسټونو برخمن دي چې د زېښنونکو بنسټونو نورم او طلسم یې مات او د پرانیستو بنسټونو په لور یې د انتقال او حرکت پروسه پیل کړه. زموږ بحث د بنسټونو د همدغه تاریخي انتقال په اړه دی، خو دا انتقال د تاریخ له وړاندې ټاکل شوی برخلیک نه دی. د اقتصادی بدلونونو لپاره د بنسټونو د بدلون پروسه د موجوده بنسټونو او حساسې مقطعې ترمنځ د چلند یا تعامل نتیجه ده. حساسې مقطعې هغه مهمې پېښې دي چې په یوه ټولنه کې موجوده سیاسي او اقتصادي بیلانس یا توزان ګډوډوي؛ لکه د څوارلسمې پېړۍ په ترڅ کې په اروپا کې د طاعون ناروغۍ خپرېدل چې نیمایي نفوس یې له منځه یووړ؛ یا همدارنګه په اتلانتیک کې د تجارتي مسیرونو رامنځته کېدل چې په لوېدیځه اروپا کې یې د ګڼو ملتونو لپاره ګټور او عظیم فرصتونه را وټوکول؛ یا هم صنعتي انقلاب چې په نړۍ کې یې د چټک پرمختګ لپاره ظرفیتونه او په عین حال کې په اقتصادي جوړښتونو کې یې ننګوونکي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بدلونونه وزېږول. د نړۍ د هېوادونو ترمنځ بنسټيې توپيرونه د هغوی د تېرو بنسټيې بدلونونو نتيجه ده. ولې د نړۍ د ملتونو د بنسټيې بدلون مسيرونه له يو بل سره توپير لري؟ ځواب يې 'بنسټيې جلا کېدنه' دی. لکه څرنګه چې د تکامل په عمليه کې د ناڅاپي بدلون له امله د يوه ژوندي موجود جينونه سره جلا کېږي، دوه مشابه ټولنې هم په بنسټيې لحاظ له يو بله جلا او فاصله نيسي. په ټولنو کې د واک او شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره د بنسټونو پر سر غير مستقيمې شخړې هميشنۍ دي. دغه شخړې غالباً د پېښو په نتايجو پورې مشروطې وي، ولو که د لوبې ميدان د يوې ځانګړې ډلې لپاره ډيزاين شوی هم وي. د دې شخړو نتيجه د بنسټونو جلا کېدل دي، خو حتمي نه ده چې په دې پروسه کې ظاهراً لوی بدلونونه را څرګند شي، يعنې په ځينو برخو کې را څرګند شوي کوچنۍ توپيرونه به د وخت په تېرېدو سره، لوی نه شي، بلکې برعکس؛ لکه څرنګه چې په شپږم څپرکي کې مو د روم امپراتورۍ پر مهال د برېتانيا په اړه په بحث کې ولوستل، کوچنۍ توپيرونه را څرګند او بېرته ورکېږي او بيا وروسته بيا را څرګندېږي. کله چې يوه حساسه مقطعه سر راپورته کوي، کوچنۍ توپيرونه چې د بنسټيې جلا کېدنې په پايله کې رامنځته شوي دي، ښايي هغه کوچنۍ توپيرونه وي چې د ژورو توپيرونو په لور د ټولنو په بيولو سره چې د نورو اړخونو په لحاظ سره ډېر نږدې مشابهتونه لري، مهم کېږي. په اووم او اتم څپرکو کې مو وليدل چې د برېتانيا، فرانسې او هسپانيا ترمنځ پر ګڼو مشابهتونو سربېره، په اتلانتيک کې رامنځته شوې حساسې مقطعې د کوچنيو توپيرونو له امله پر برېتانيا بدلوونکې اغېزې وکړې. دا توپيرونه په دې معنا و چې د پنځلسمې او شپاړسمې پېړيو په ترڅ کې په برېتانيا کې د رامنځته شويو پرمختګونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

له امله، پاچا پر بهرنۍ سوداګرۍ انحصار له لاسه ورکړ، په داسې حال کې چې په فرانسې او هسپانیا کې تجارت په لویه کچه د پاچا او واکمنې طبقې په انحصار کې و. په نتیجه کې په فرانسې او هسپانیې کې د اتلانتیک د سوداګرۍ او استعماري پراختیايي غوښتونکو سیاستونو له ګټو او امتیازونو یوازې شاهي کورنۍ او د هغوی ملاتړي برخمن وو، په داسې حال کې چې په برېتانیا کې د دې حساسې مقطعې په جریان کې له رامنځته شویو اقتصادي فرصتونو څخه د پاچا مخالفینو ګټه پورته کړه. که څه هم بنسټي جلا کېدنه کوچني توپیرونه رامنځته کوي، له حساسې مقطعې سره چلند او تعامل پر ژورو بنسټي توپیرونو تمامېږي او په دې توګه دغه توپیرونه بیا نورو ډېرو توپیرونو ته لار پرانېزي چې راتلونکې حساسې مقطعې به پرې تاثیر ولري. تاریخ کلیدي رول لري، ځکه چې دا تاریخي پېښې دي چې د بنسټي جلا کېدنې له لارې داسې توپیرونه رامنځته کوي چې د حساسې مقطعې په جریان کې مهم نتایج وړاندې او مهمې پرېکړې کوي. حساسې مقطعې په خپله د تاریخ د عطف ټکي دي او پر سپېڅلې او خبیثه کړۍ د پوهېدو لپاره باید تاریخ مطالعه کړو، څو د هغو بنسټي بدلونو د ماهیت په اړه پوه شو چې د تاریخ په اوږدو کې رامنځته شوې دي. خو زموږ تیوري د «تاریخ جبر»[1] یا د دې جبر کومه بله بڼه نه ده او همدا لامل دی چې زموږ ځواب هغې پوښتنې ته چې د همدې فصل مبحث مو پرې پیل کړ، نه و: هېڅ تاریخي جبر نه و چې پیرو یې نن د لوېدیځې اروپا او د امریکا متحد ایالتونو په پرتله دومره بېوزله کړه. د جغرافیې، کلتور

[1] Historical determinism

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

او ناپوهې د فرضیو له مخې، پیرو د خپلې جغرافیې یا کلتور له امله پر ټولنې محکومه نه ده، بلکې زمونږ د تیورۍ له مخې پیرو نن ورځ د خپلو بنسټونو له امله د لوېدیځې اروپا او متحده ایالتونو په پرتله ټولنه هېواد دی او په دې اړه پر دلایلو د پوهېدو لپاره اړتیا ده چې په پیرو کې د بنسټونو د پراختیا تاریخي بهیر مطالعه کړو. لکه څرنګه چې په دویم فصل کې مو ولوستل، چې پنځه سوه کاله مخکې د ننۍ پیرو په خاوره کې اینکا امپراتورۍ پرته وه چې د ثروت، پرمختللې ټکنالوژۍ او سیاسی مرکزیت له پلوه یې په مرکزي امریکا کې ساری نه درلود. دلته د عطف ټکی د استعمار پیل او د مرکزي امریکا د نورو مستعمرو په پرتله له دغه هېواد سره د استعمارګرو متفاوت چلند و. دا د تاریخ له مخکې ټاکل شوی مسیر نه و، بلکې د حساسې مقطعې په جریان کې د بنسټې بدلونونو نتیجه وه. لږ تر لږه درې عواملو کولای شول چې دغه مسیر بدل کړي او ډېره متفاوته ټولنه غوره کړي: لومړی، هغه بنسټونه چې په پنځلسمه پېړۍ کې د امریکا په لویه وچه کې رامنځته شول، ټبیي چې په دې سیمه کې استعمار خه ډول و. شمالي امریکا ځکه د پیرو په پرتله پر متفاوته لار روانه شوه چې تر استعمار مخکې یې لږ وګړي لرل، که څه هم اروپایان دلته میشت شول او واکمنې کړې لکه ویرجینا کمپنۍ او د برېتانیا سلطنت غوښتل چې خلک استثمار کړي، خو پر وړاندې یې مقاومت وشو. په پیرو کې هسپانوي ټبکېلاکګرو یو داسې متمرکز او زبېښونکی دولت پیدا کړ چې کنټرول یې اسانه و او همدارنګه داسې لوی نفوس یې پیدا کړ چې د کان کیندنې او کرنې په برخه کې تر ټبه استفاده کېدای شوه. لکه څرنګه چې د پاچا شیام په مشرۍ د بوشونګانو ترمنځ بنسټې نوښتونه د یوه متمرکز دولت محصول ګڼل کېدل، په پیرو کې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اينکا تمدن او په دې سيمه کې په لويه کچه نفوس هم د بنسټې نوښتونو پايله وه. دا کېدای شوای چې په شمالي امريکا، د ميسيسي پي په وادي او يا په متحده ايالتونو رامنځته شوی وای. که داسې شوي وای، نو ايا ممکنه وه چې اروپايانو په اندوس کې شارې ځمکې او په شمالي امريکا کې متمرکز دولتونه موندلی وای او متحده ايالتونه به د پيرو او پيرو به د متحده ايالتونو په برخليک اخته شوی وای؟ اروپايان به د پيرو شاوخوا سيمو کې مېشت شوي وای او د مستعمره مېشتو او واکمنې طبقې ترمنځ شخړې کېدای شوای چې د شمالي امريکا پر ځای هلته د پرانيستو بنسټونو په رامنځته کېدو تمامه شوې وای. په دې صورت کې شونې وه چې د اقتصادي پراختيا مسيرونه د اوس په پرتله متفاوت وای. دويمه دا چې کېدای شوای چې اينکا امپراتوري د جاپان په څېر چې په ايدو خليج کې د امريکا جنګي بېړيو پر وړاندې يې غبرګون وښود، د اروپايي استعمار پر وړاندې مقاومت وکړي. که څه هم د اينکا امپراتورۍ شديد زېښناک هلته د جاپان په څېر د يوه سياسي انقلاب شونتيا چې په ترڅ کې يې ميجي امپراتور بېرته واک ته راوستل شو، کم و؛ خو هېڅ داسې تاريخي جبر او اړتيا نه وه چې اينکايان دې اروپايي استعمار ته غاړه کېږدي. که اينکايانو د دغو ګواښونو پر وړاندې مقاومت کړی وای او يا حتی د بنسټونو د موډرنيزېشن ابتکار يې کړی وای، نو اوس به د نوې نړۍ د تاريخ مسير او همدارنګه د ټولې نړۍ وضعيت بدل وای.

درېيم او تر ټولو مهمه دا چې په تاريخي، جغرافيايي او کلتوري لحاظ له وړاندې ټاکل شوې نه وه چې اروپايان به ټوله نړۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

اشغالوي. کېدای شوای چې دا ښکېلاکګر چینایان یا اینکایان وای. خو کله چې موږ د پنځلسمې پېړۍ حالاتو ته نظر کوو، چې هغه مهال لوېدیځه اروپا تر امریکا په ښه حالت کې وه او چین په خپلو داخلي چارو کې بوخت و، نو دا کار ناممکن برېښېده. خو د پنځلسمې پېړۍ لوېدیځه اروپا په خپله د د بنسټي جلا کېدنې د هغه بهیر نتیجه ده چې د یوې حساسې مقطعې په پایله کې يې نوی مسیر غوره کړ. د لوېدیځې اروپا قدرتونو د تاریخ د بېلابېلو عطف نقطو پرته نه شوای کولای چې نورې نړۍ ته لاس واچوي. د مریتوب له منځه تلل، د پاچاهانو د واکونو محدودېدل؛ د سوداګرۍ په برخه کې د خپلواکو ښارونو را ټوکېدل، د چین د مینګ کورنۍ برعکس په ازادو اوبو کې د سوداګرۍ پر وړاندې د پاچاهانو نه مخالفت او همدارنګه د طاعون ناروغۍ خپرېدل چې د فیوډالېزم په زوال تمام شو، د لوېدیځې اروپا لپاره د عطف مهم ټکي وو. که دغه پېښې په متفاوته بڼه واقع شوې وای، اوس به مو په یوه ډېره متفاوته نړۍ کې ژوند کاوه او پیرو به نن د متحده ایالتونو او لوېدیځې اروپا په پرتله شتمنه وای. کله چې کوچني توپیرونه او احتمالي پېښې کلیدي رول لوبوي؛ نو طبعاً د یوې تیورۍ د وړاندوینې قدرت به ډېر محدود او کم ارزښته وي. په پنځلسمه او حتی شپاړسمه پېړۍ کې ډېر کم شمېر خلکو دا وړاندوینه کوله چې برېتانیا به د پرانیستو بنسټونو په برخه کې تر ټولو مخکې شي. دا کار یوازې د بنسټي جلا کېدنې د ځانګړې پروسې او په اتلانتیک کې د سوداګرۍ د پیلېدو په ترڅ کې د رامنځته شوې حساسې مقطعې له لارې ممکن شو. همدارنګه په ۱۹۷۰ یمه لسیزه کې د کلتوري انقلاب پر مهال هېڅوا دا اټکل نه شوای کولای چې چین به په خپلو اقتصادي بنسټونو کې د ژورو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

بدلونونو له لارې د چټکې اقتصادي ودې په مسیر روانېږي. په عین ډول هېڅوک دا اټکل نه شي کولای چې په راتلونکو پنځه سوو کلونو کې به په نړۍ کې څه پېښېږي. خو دا زمونږ د تیورۍ نیمګړتیا نه ده. هغه تاریخي شواهد چې مونږ وړاندې کړل، ښیي چې د تاریخي جبر پر اساس هر ډول نظریات چې پر کلتور، جغرافیې او حتی پر تاریخي عواملو اتکا کوي، نیمګړي او ناکاره دي. کوچني توپیرونه او نا اټکل شوې پېښې یوازې زمونږ د تیورۍ برخې نه دي، بلکې د تاریخ برخې دي. حتی زمونږ د تیورۍ له لارې به دا اټکل هم ګران وي چې ووایو، کومې ټولنې به په راتلونکې کې د نورو په پرتله هوسا او شتمنې وي. خو د کتاب په اوږدو کې مو ولیدل چې زمونږ تیوري د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د ملتونو د بېوزلۍ او بډاینې په برخه کې ژور توپیرونه په ښه توګه په ډاګه کوي. همدارنګه په دې فصل کې به ووینو چې زمونږ د تیورۍ د لارښوونو پر بنسټ کوم ډول ټولنې به په راتلونکو څو لسیزو کې اقتصادي ودې او پرمختګ ته ورسېږي.

لومړی؛ خبیثه او سپېځلې کړۍ ګڼ مقاومتونه او رکودونه زېږوي، نو له شک پرته چې په راتلونکو پنځوسو یا سلو کلونو کې به متحده ایالات او لوېدیځه اروپا د خپلو پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پر مټ؛ د افریقا جنوبي صحرا، منځني ختیځ، مرکزي امریکا او ختیځې امریکا په پرتله نور هم شتمن او احتمالا لا ډېر شتمن وي. پر دې سربېره، په راتلونکې یوې پېړۍ کې به یو شمېر هېوادونه د طلسم په ماتولو سره پراخو بنسټیز بدلونونو ته لاسرسی وموميِ او په دې توګه به له بېوزلۍ څخه د بډاینې په لور حرکت پیل کړي. د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

افغانستان او سومالیا په څېر هېوادونه چې لا د یوه پیاوړي سیاسي مرکزیت (Political Centralization) پر رامنځته کولو نه دي بریالي شوي او یا هایټي چې په وروستیو څو لسیزو کې یې د دولت پاشلتیا تجربه کړې، ډېر لږ چانس لري چې تر زېښبونکو بنسټونو لاندې اقتصادي ودې ته ورسېږي او یا د پرانیستو بنسټونو په لور ژور بدلونونه رامنځته کړي. برعکس، هغه هېوادونه چې ښایي په راتلونکو څو لسیزو کې به د اقتصادي پرمختګ خاوندان شي – ولو که تر زېښبونکو بنسټونو لاندې هم وي- هغه هېوادونه دي چې له یوه اندازه سیاسي مرکزیت څخه برخمن دي. د افریقا په جنوبي صحرا کې بروندې، ایتوپیا او روندا چې د مرکزي دولتونو اوږده مخینه لري او تانزانیا چې د مرکزیت د ټینګولو په هڅه کې دی، په همدې ډله هېوادونو کې راځي. په لاتینه امریکا کې برازیل، چیلي او مکسیکو دي. دغه هېوادونه نه یوازې له سیاسي مرکزیت څخه برخمن دي، بلکې د مخ پر ودې پلورالېزم یا کثرت پالنې په برخه کې یې هم د پاموړ پرمختګونه کړي دي. زموږ د تیورۍ له مخې د کولمبیا اقتصادي وده به تر ډېره دوام و نه کړي. زموږ تیوري همدا راز وړاندوینه کوي چې د چین په څېر تر زېښبونکو بنسټونو لاندې وده تلپاتې نه ده او احتمالا چې ټکنۍ به شي. پر دې سربېره، ډېر نور احتمالات هم شته. مثلا، کیوبا ښایي د پرانیستو بنسټونو په لور حرکت وکړي او پراخ اقتصادي بدلونونه به تجربه کړي او یا هم ښایي د خپلو زېښبونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو په لومه کې همداسې بند پاتې شي. دا خبره د شمالي کوریا او برما (میانمار) په اړه هم صدق کوي. په دې اساس، که څه هم زموږ تیوري په دې اړه د فکر کولو وسایل چې بنسټونه څه ډول بدلون مومي او د دغو بدلونونو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نتايج څه ډول دي، برابروي؛ خو د دغه بدلونونو ماهيت (کوچني توپيرونه او نا اټکل شوي پېښې) دقيقې وړاندويني له ستونزو سره مخ کوي. حتی د پاليسۍ جوړونې په برخه کې د بېوزلۍ او هوسايني په اړه د دغو پراخو تاريخي شواهدو په کارونه کې احتياط په کار دی. څرنګه چې د حساسې مقطعې اغېزې له موجوده بنسټونو سره تړاو لري، همدارنګه د مشابه مداخلې په اړه د يوې ټولنې غبرګون هم له بنسټونو سره اړيکه لري. البته زمور ټوله تيوري په دې اړه ده چې ملتونه څنګه کولای شي چې د بنسټې بدلون له لارې له زېښونکو بنسټونو څخه پرانيستو بنسټونو ته حرکت وکړي، خو دا تيوري همدارنګه په وضاحت ټينګار کوي چې د دغه ډول بدلون يا انتقال لپاره هېڅ اسانه او ساده لار وجود نه لري. لومړي، د خبيثه کړۍ د موجوديت له امله د بنسټونو بدلون تر هغه ډېر سخت دی، چې په لومړيو کې يې تصور کېږي. لکه په دولسم څپرکي کې مو چې د اوليګارشۍ د اوسپنيز قانون په بحث کې ولوستل، زېښونکي بنسټونه کولای شي چې په ښلابښلو بڼو ځان بيا را ژوندی کړی. په دې اړه هېڅ تضمين نه شته چې د ۲۰۱۱ کال د فبروريۍ پاڅون په پايله کې د حسن مبارک د زېښونکي رژيم تر پرځېدو وروسته به مصر د پرانيستو بنسټونو په لور لاړ شي، بلکې برعکس؛ د ولسواکۍ پر هيله ښوونکي غورځنګ سربېره، ښايي په مصر کې زېښونکي بنسټونه يو ځل بيا سر راپورته کړي. دويم، د تاريخ د نا اټکل شوي مسير له کبله، په دې اړه پوهېدل ګران دي چې د حساسې مقطعې او موجوده بنسټې توپيرونو ترمنځ متقابل غبرګون به د پرانيستو بنسټونو لامل شي او که د زېښونکو. دا به اتلولي وي چې د سياسي توصيو له لارې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پرانيستو بنسټونو په لور بدلونونه تشويق کړو. خو پر دې سربېره، زموږ تيوري د پاليسيو د تحليل لپاره ګټوره ده، ځکه دا کار موږ ته فرصت راکوي، څو د بنسټونو د بدلون په اړه هغه ناکاره پاليسۍ او د سياستپوهانو توصيې وپېژنو چې پر ناسمو فرضيو او کمزورو دلايلو ولاړې دي. په دې برخه کې د نورو مواردو په څېر، له ناوړه تېروتنو څخه ډډه کول لکه د ساده حللارې د وړاندې کولو په څېر مهم دي. که د پاليسي جوړوونکو توصيو او سپارښتنو ته پام وکړو، نو په وروستيو څو لسيزو کې د چين د چټکې ودې په څېر 'تر استبداد لاندې وده' تشويقوي. موږ به وروسته واضح کړو چې د پاليسي جوړوونکو توصيې ولې غولوونکې دي او د چين وده د زېښنونکو بنسټونو کومه بڼه ده.

د استبداد تر سيوري لاندې د اقتصادي ودې جذابيت

دای ګوافنګ[1] پوهېده چې په چين کې د ښاري پراختيا او رغنيزو چارو راتلونکې روښانه ده. په ۱۹۹۰ يمه لسيزه کې په چين کې لويې لارې، سوداګريز مرکزونه، استوګنيز ښارګوټي او اسمان څکې ودانۍ په کمسارې ډول د پراختيا په حال کې وې او «دای» فکر کاوه چې د رغونې دغه بهير به په راتلونکې لسيزه کې لا چټک او پراخ شي. هغه استدلال کاوه چې د اوسپنې او سټيل د توليد کمپنۍ[2] به يې د ارزانه توليداتو د وړاندې کولو او په ځانګړې توګه له کمزورو دولتي کمپنيو سره د رقابت له لارې وکولای شي چې لويه برخه بازار په خپله ولکه کې واخلي. دای خپل پلان چمتو او په ۲۰۰۳ کال کې يې

[1] Dai Guofang
[2] Jingsu Tieben Iron and Steel

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د کمونېست ګوند د محلي مشرانو په ملاتړ په «چانګ ژو» کې د یوې ستړې فابریکې د جوړولو چارې پیل کړې. خو د ۲۰۰۴ کال په مارچ کې په بېجنګ کې د چین کمونېست ګوند په امر د پروژې چارې ودرول شوې او دای د نامعلومو دلایلو له امله زندان ته واچول شو. هغه پنځه کاله په زندان او په کور کې په نظر بندۍ کې تېر کړل او په ۲۰۰۹ کال کې پر یوه ډېر کوچني جرم تورن وپېژندل شو. د هغه جرم دا و، چې د کمونېست ګوند د لوړ پوړو چارواکو له اجازې پرته یې د یوې داسې ستړې کمپنۍ د جوړولو هوډ کړی و، چې د دولت تر کنټرول لاندې کمپنیو سره یې رقابت کولای شوای. دا قضیه په حقیقت کې د نورو لپاره یو لوی درس و. په چین کې د دای په څېر پانګوالو پر وړاندې د حکومت چلند د تعجب خبره نه ده. د دنګ شیاپینګ یو نړدې ملګری او د بازار د لومړنیو اصلاحاتو طراح چن یون[1] د اقتصاد په اړه د کمونېست ګوند د اکثریت کادرې غړو لیدلوری د «مرغۍ په قفس کې» په اصطلاح خلاصه کوي: د چین اقتصاد هغه مرغۍ ده چې د دولت تر ولکې لاندې قفس کې بندي ده او دغه قفس باید ازاد او پراخ کړل شي، څو مرغۍ سالمه او متحرکه پاتې شي. خو دروازه باید خلاصه نه شي، ځکه چې مرغۍ الوځي. کله چې په ۱۹۸۹ کال کې «جیانګ زیمن» د کمونېست ګوند عمومي منشي شو، تر دې هم وړاندې لاړه او د هغه ځینو خرګندونو د پانګوالو او سوداګرو په اړه د ګوند شکونه نور هم زیات کړل، هغه وویل:«د ځان په ګټه سوداګر او کاروباریان، چې دوکه بازان او درغلګر دي، بډې ورکوي او له مالیاتو اوړې سپکوي.» په

[1] Chen Yun

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

۱۹۹۰ یمه لسیزه کې حتی کله چې بهرني پانګوال په چین ور مات وو او دولتي کمپنۍ د حکومت له لوري هڅول کېدې چې پرمختګ وکړي، خصوصي پانګوال د خپلې پانګې په اړه په شک او تردید کې وو. د زیاترو پانګوالو شتمنۍ کنګل شوې او ان زندان ته واچول شول. که څه هم د پانګوالو په اړه د چیانګ زیمن په څېر لیدلوري اوس په چین کې نسبتاً خپل جذابیت له لاسه ورکړی، خو لا هم دود دی. د یوه چینایي اقتصاد پوه په وینا، سترې دولتي کمپنۍ حق لري چې په سترو پروژو او فعالیتونو کې برخه واخلي، خو کله چې د خصوصي کمپنیو خبره مطرح کېږي او په ځانګړې توګه له دولتي کمپنیو سره د رقابت خبره؛ بیا له هرې خوا ستونزې سر راپورته کوي. که څه هم دا مهال په چین کې خصوصي کمپنۍ ښه ګټور فعالیتونه لري، خو زیاتره اقتصادي چارې د دولت او کمونېست ګوند تر څار او کنټرول لاندې دي. ژورنالېست «ریچارډ مک ګریګور»[1] په یوه راپور کې لیکی چې په چین کې د هرې سترې دولتي کمپنۍ د مشر پر مېز یو سور رنګه ټیلیفون ایښی، کله چې زنګ ورته راشي، د ګوند له دفتره ورسره اړیکه نیول شوې وي او کمپنۍ ته سپارښتنې کوي چې څه باید وکړي، چېرته پانګونه وکړي او هدف یې باید څه وي. دغه ستر شرکتونه لا هم د دولت تر امر لاندې دي او کمونېست ګوند واک لري چې له کوم دلیل پرته د شرکت د مدیرانو د ګوښه کولو پرېکړه وکړي، نوي کسان وګوماري او یا ارتقا ورکړي. دغه داستان ښیي چې چین د پرانیستو بنسټونو په لور اوچت ګامونه نه دي اخیستي او هغه څه چې اوس وینو، په ټېرو درې لسیزو کې

[1] Richard McGregor

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

نمایشي وده ده. زیاتره پانګوال او په ځانګړې توګه هغه کسان چې په بېجنګ کې د کمونېست ګوند د مشرانو او غړو ملاتړ لري، له امنیت څخه برخمن دي. زیاتره دولتي کمپنۍ د ګټې په لټه کې دي او په نړیوال مارکېټ کې سیالي کوي. په چین کې دا بدلون د ماوو په دورې پورې اړه لري. څرنګه چې په تېر فصل کې مو ولوستل، چین په لومړي ځل د دینګ شیاپینګ د اصلاحاتو پر مټ وده وکړه، چې دغه اصلاحات له زېښونکو بنسټونو څخه د پرانیستو بنسټونو په لور پر حرکت متمرکز وو. دغه وده لا هم دوام لري، په داسې حال کې چې د لا ډېر پرانیستو بنسټونو په لور د اقتصادي بنسټونو مزل ډېر سوکه دی. چین د ارزانه کارګرو د عرضه کولو او بهرنیو مارکېټونو، پانګونې او ټکنالوژۍ ته د لاسرسي له لارې پرېمانه ګټه ترلاسه کوي. سره له دې چې اوسمهال د چین اقتصادي بنسټونه د تېرو دېرشو کلونو په پرتله د پامور پرانیست او اصلاح شوي، خو بیا هم د چین وده تر زېښونکو بنسټونو لاندې د ودې یوه بېلګه ده. سره له دې چې چین په دې وروستیو پر ټکنالوژۍ او نوښتونو ډېر تمرکز او ټینګار کوي، خو د دې هېواد اقتصادي وده د موجوده ټکنالوژۍ پر کارونې او مخ پر ودې پانګونې باندې ولاړه ده، نه پر خلاق تخریب. په دې برخه کې یو حقیقت دا دی چې په چین کې د مالکیت حقونه په بشپړه توګه خوندي نه دي. کله کله د 'دای' په څېر د پانګوالو شتمنۍ کنګل او مصادره کېږي. د کارګرو د ګومارنې په برخه کې سخت مقررات وضع شوي او د مالکیت اساسي حق چې په خپل زړه د کاري ځواک پلورل دي، لا هم ډېرې نیمګړتیاوې لري. دا حقیقت چې د ګوند د محلي کادرونو او له ملاتړ پرته په بېجنګ کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ډېر لږ شمېر ښځې او نارینه په اقتصادي فعالیتونو کې ګډون کولای شي، ښیي چې چین له پرانیستو بنسټونو څومره واټن لري. د پانګوالو- سوداګرو او کمونېست ګوند ترمنځ اړیکې او نږدېوالی ډېر مهم دي. هغه کاروباریان چې د ګوند ملاتړ له ځان سره لري، په ډېر اسانه شرایطو قراردادونه ترلاسه کولای شي او دوی کولای شي چې د عادي وګړو ځمکې غصب کړي او له هر راز وېرې پرته قوانین او مقررات تر پښو لاندې کړي. که څوک د دغو سوداګرو د کار پر وړاندې خنډ شي، تر پښو لاندې او حتی د زندان یا مرګ له سزا سره به مخ شي. په چین کې د کمونېست ګوند واک او زېښونکو بنسټونه موږ ته د ۱۹۵۰ مې او ۱۹۶۰ مې لسیزو ترمنځ د شوروي اتحاد اقتصادي وده را په زړه کوي، چې د دواړو ترمنځ ډېر ورته والی لیدل کېږي. خو د دواړو ترمنځ ځینې مهم توپیرونه هم شته. شوروي اتحاد ځکه د زېښونکو سیاسي او اقتصادي بنسټونو پر مټ ودې ته ورسېد، چې سرچینې یې د یوه متمرکز سیستم له لارې د صنعت سکتور؛ په ځانګړې توګه د وسلو تولید او درنو صنایعو ته ځانګړې کړې. له خلاق تخریب پرته تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده اسانه ده. د چین اقتصادي بنسټونو له شک پرته چې د شوروي د اقتصادي بنسټونو په پرتله پرانیستي دي، خو د چین سیاسي بنسټونو تر اوسه هم خپل زېښونکی ماهیت او طبعیت ساتلی دی. په چین کې کمونېست ګوند مطلق واک لري او پر ټولې دولتي بیروکراسۍ، پوځ، رسنۍ او اقتصاد مسلط دی. د چین د خلکو ازادي محدوده ده او په سیاسي بهیر کې یې مشارکت ډېر کمرنګه دی. باور دا و چې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چين اقتصادي وده به دغه هېواد ته ولسواکي او پلورالېزم ډالۍ کړي. په ۱۹۸۹ کال کې داسې انګېرل کېده چې د تيانمن[1] ميدان لاريونونه به سياسي فضا پراخه او حتی د کمونېست رژيم په ړنګېدو به تمام شي، خو لاريونوال تر زغروالو ټانکونو لاندې شول او تاريخ اوس دا پېښه د يوه سوله ييز انقلاب پر ځای د 'تيانمن ټولوژنې' په نامه يادوي. د تيانمن تر پېښې وروسته د چين سياسي بنسټونه له بېلابېلو اړخونو نور هم زېښونکي شول. د کمونېست ګوند د عمومي منشي ژاو زيانګ په څېر اصلاح غوښتونکي چې په تيانمن ميدان کې د معترضو محصلينو ملاتړی و، له ګوند څخه ګوښه کړل شو، ګوند د مدني ازاديو او رسنيو پر وړاندې له تعصب او تاوتريخوالي ډک ګامونه پورته کړل. ژاو زيانګ پنځلس کاله په کور کې نظر بند و او د هغه د خدمتونو سوابق په تدريجي توګه له منځه يووړل شول، تر څو د بدلون غوښتونکو لپاره يو مثال او سمبول ونه ګرځي. په چين کې پر رسنيو او انټرنېټ د کمونېست ګوند سانسور او څار بېساری دی، چې دا کار د ځاني سانسور «self-censorship» له لارې ترسره کېږي: رسنۍ پوهېږي چې د ژاو زيانګ يا ليو ژيابو (د دولت ستر منتقد او د ولسواکۍ غوښتونکی دی چې ان د نوبل جايزې تر لاسه کولو پر مهال هم په زندان کې و) نومونه به خوله نه اخلي. ځاني سانسور د يوه ځانګړې دستګاه پر مټ ترسره کېږي، چې ټول مکالمات، مراسلات او اړيکې څاري، وېب پاڼې او ورځپاڼې بندوي او حتی په انټرنېټ کې پر ځانګړو مطالبو او خبرونو بنديز لګوي. کله چې په ۲۰۰۹ کال کې د ګوند د منشي هوجنټاو د زوی د مالي

[1] Tiananmen

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

فساد په اړه خبرونه خپاره شول، د دې خبر د سانسور هڅې وشوې. د ګوند د سانسور ادارې نه یوازې چینایي رسنۍ د دې خبر له پوښښ څخه منع کړې، بلکې د نړیوالو رسنیو نیویارک ټایمز او فایننشل ټایمز خبرونه یې هم سانسور کړل. پر اقتصادي بنسټونو د کمونېست ګوند د حاکمیت له امله، په چین کې د خلاق تخریب د پراختیا مخه نیول شوې ده او تر هغه چې په سیاسي بنسټونو کې اساسي اصلاحات نه وي راغلي، دا وضعیت به همداسې دوام کوي. په چین کې د سړي سر کلنی عاید د متحده ایالتونو او لوېدیځې اروپا په پرتله کم دی. د چین اقتصادي وده د پخواني شوروي اتحاد په پرتله متفاوته ده او یوازې پر پوځي او درنو صنایعو یې تکیه نه ده کړې. چینایي صنعتکاران ډېر نوښتګر او هڅاند دي. په ټوله کې ویلی شو چې که چین له زېښونکو بنسټونو څخه پرانیستو بنسټونو ته حرکت ونه کړي، ښایي اوسنۍ وده یې ټکنۍ شي. د چین تجربه د دې هېواد د اقتصاد د راتلونکې په اړه جالبې پوښتنې را ولاړوي او تر ټولو مهمه دا چې دغه ډول وده موږ ته ښیي چې تر استبداد لاندې اقتصادي وده څومره زړه راښکونکې او جذابه ده. دغه ډول وده د «واشنګټن اجماع»[1] لپاره د بدیل په توګه وړاندې کېږي، هغه اجماع چې د ازاد بازار او تجارت پر ارزښت او د نړۍ په لږ پرمختللو سیمو کې د اقتصادي ودې لپاره د بنسټونو پر اصلاح ټینګار کوي. که څه هم د استبدادي ودې موډل یوه برخه د 'واشنګټن اجماع' په وړاندې له غبرګون څخه سرچینه اخلي، خو دغه موډل په حقیقت کې د واکمنانو لپاره ځکه جذاب دی چې تل په واک کې

[1] Washington consensus

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پاتې شي او پر زېږنونکو بنسټونو کنټرول ولري او له همدې لارې خپل مشروعیت ترلاسه کړي. زمونږ د تیورۍ له مخې، تر زېږنونکو بنسټونو لاندې دغه ډول وده، په ځانګړې توګه په متمرکزو دولتونو کې ممکنه ده او کېدای شي چې دا له کمبودیا او ویتنام څخه نیولې تر برونیډي، ایتوپیا او روندا پورې هېوادونو لپاره یو ښه زېرى وي. خو زمونږ تیورۍ دا هم وایي چې د زېږنونکو بنسټونو وده تلپاتې نه ده. د چین اوسنی اقتصاد چې پر هولناکې ودې، له بهره پر واردېدونکې ټکنالوژۍ او بهر ته د ارزانه تولیدي توکو پر صادراتو ولاړ دی؛ ښایي تر یوې مودې دوام وکړي. همدارنګه د چین اقتصادي وده به هغه وخت پای ته ورسېږي، کله چې په دې هېواد کې د ژوند معیارونه د منځني عاید لرونکو هېوادونو سره برابر شي. ښایي په راتلونکو څو لسیزو کې د چین کمونېست ګوند او پر اقتصادي سرچینو د ناستو واکمنانو لپاره لومړیتوب دا وي چې خپل واک او ځواک څنګه وساتي. په دې اساس، تاریخ او زمونږ تیورۍ وړاندیز کوي چې له ټکنالوژیکي نوښتونو او خلاق تخریب سره مل اقتصادي وده به د چین په برخه نه شي او د دې هېواد نمایشي اقتصادي وده به ورو ورو له سترګو پناه شي. خو دا له مخکې تعین شوی برخلیک نه دی او که چین مخکې تر دې چې تر زېږنونکو بنسټونو لاندې وده یې ټکنۍ شي، پرانیستې سیاسي بنسټونه کولای شي چې دغه برخلیک بدل کړي. لکه څرنګه چې وروسته به پرې خبرې وکړو، ډېر کم دلایل شته چې د پرانیستو سیاسي بنسټونو په لور د چین ورتګ ته هیله مندي راکموي او نه هم دا اټکل کېدای شي چې دغه ډول بدلون به په اتومات ډول او له کوم کړاو پرته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

پېښېږي. ان په خپله د کمونېست ګوند له منځه ځيني کسان د دې احتمالي خطر په اړه اګاه دي او د سياسي اصلاحاتو چې موږ يې هماغه د 'پرانيستو بنسټونو په لور حرکت' بولو، په لټه کې دي. د ګوند يوه مخکښ غړي او لومړي وزير «وين جيابو» په دې وروستيو کې خبرداری ورکړ چې که سياسي ريفورم ته پام ونه شي، ښايي د چين اوسنۍ وده ټکنۍ شي. ولو که ځيني کسان د وين خبرو ته د شک په سترګه هم ګوري، خو زموږ په اند د هغه دغه تحليل د راتلونکو پېښو په اړه وړاندوينه ده. بلخوا په لوېديځ کې يو شمېر کسان د وين له څرګندونو سره موافق نه دي. د هغوی په باور چين هڅه کوي چې د پرانيستو بنسټونو پر ځای تر استبداد لاندې ودې يو بل زېښونکی موډل رامنځته کړي. خو دا خبره سمه نه ده. موږ تر اوسه د چين د پرمختګ په برخه کې مهم بدلونونه ليدلي دي: په کمونېستي اقتصادي بنسټونو کې ژور بدلونونه او پر ځای يې د داسې بنسټونو رامنځته کېدل چې سوداګري او ګټمنتيا يا مولديت تشويقوي. له دغه ليدلوري کولای شو ووايو چې د هغو هېوادونو او چين ترمنځ چې له زېښونکو بنسټونو څخه د پرانيستو بنسټونو په لور يې ګامونه اخيستي دي، توپير نه شته؛ ولو که په يادو هېوادونو کې د چين په څېر زېښونکي سياسي بنسټونه حاکم هم وي. د چين اوسنۍ اقتصادي وده د هغه د زېښونکو سياسي بنسټونو کمال نه دی، بلکې د چين د تېرو دريوو لسيزو اقتصادي وده له زېښونکو سياسي بنسټونو څخه پرانيستو بنسټونو ته د ژور بدلون او انتقال نتيجه ده. په چين کې د زېښونکو او استبدادي سياسي بنسټونو موجوديت د بدلون دغه پروسه ستونزمنه او سخته وه. د استبدادي ودې د يوه متفاوت ډول تاييد د هغه غير جذاب ماهيت څرګندوي، خو ادعا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

کوي چې استبداد یوازې د انتقال یوه مرحله ده. دا نظریه د سیاسي ټولنپوهنې یوې کلاسیکې تیورۍ[1] 'مودرنیزېشن' ته ور ګرځي چې د «سیمو مارټین لېپسټ»[2] له لورې وړاندې شوې ده. د مودرنیزېشن تیوري وایي چې ټولې ټولنې د ودې پرمهال د مودرنیزېشن، پراختیا، مدنیت او په ځانګړې توګه د ولسواکۍ خوا ته ځي. د مودرنیزېشن تیورۍ پلویان ادعا کوي چې د ډیموکراسۍ په څېر، د ودې پروسې د محصول په توګه پرانیستې بنسټونه هم سر راپورته کوي. که څه هم ډیموکراسي، پرانیستو بنسټونو ته ورته کومه پدیده نه ده، خو منظمې ټاکنې او نسبي سیاسي سیالۍ کولای شي چې د پرانیستو بنسټونو پراختیا ته لار پرانېزي. د مودرنېزېشن تیورۍ نورې نسخې هم ادعا کوي چې باسواده او لوستی کاري ځواک کولای شي چې په طبیعي ډول ډیموکراسۍ او د کارنده بنسټونو جوړېدو ته لار هواره کړي. د مودرنېزېشن تیورۍ په 'پوست مودرن' نسخه کې د نیویارک ټایمز کالم لیکونکی «توماس فریډمن» تر دې هم مخکې تللی او زیاتوي: کله چې په یوه هېواد کې د مک ډونالډ رستورانتونو شمېر کافي حد ته ورسېږي، ډیموکراسۍ او بنسټونو ته لار پرانیستل کېږي. دا ټول یو خوشبینانه انځور وړاندې کوي. په وروستیو شپېتو کلونو کې د زېږنونکو بنسټونو لرونکو هېوادونو په شمول، ګڼو هېوادونو یوه اندازه اقتصادي وده تجربه کړې ده او په مسلکي کاري ځواک کې یې هم د پامور زیاتوالی راغلی دی. کله چې د دغو هېوادونو په عوایدو او د سواد په کچه کې زیاتوالی رامنځته کېده، نو اړتیا وه

[1] The theory of modernization
[2] Seymour Martin Lipset

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

چې له دې سره جوخت ډیموکراسۍ، بشري حقونو، مدني ازادیو او د مالکیت خوندي حقونو هم سر راپورته کړی وای. د مودرنیزېشن تیوري د علمي مرکزونو دننه او بهر ډېر پلویان لري. مثلاً؛ د چین په اړه د متحده ایالتونو سیاست د همدې تیورۍ پر اساس جوړ شوی دی. جورج ډبلیو بوش د چین د ډیموکراسۍ په اړه د امریکا متحده ایالتونو سیاست دا ډول خلاصه کوي:«له چین سره ازادانه سوداګري او راکړه ورکړه وکړئ، وخت زموږ په ګټه دی.» د دې نظریې له مخې د چین او لوېدیځ ترمنځ ازاده سوداګري کولای شي چې په دې هېواد کې سیاسي پراختیا ته لار پرانېزي او لکه څرنګه چې د مودرنیزېشن تیوري اټکل کوي، دا پراختیا ښایي په چین کې د ولسواکۍ د ټینګښت او د بنسټونو د بدلون لامل شي. خو بل پلو د ۱۹۸۰ یمې لسیزې له نیمایي راهیسې د چین او متحده ایالتونو ترمنځ چټکې پراخېدونکې سوداګرۍ په چین کې د ولسواکۍ د ټینګښت په برخه کې چندانې اغېز نه دی او په نړیوال اقتصاد کې د دې هېواد لا ډېره ښکېلتیا به هم په دې برخه کې ډېر کار و نه کړي. د امریکا تر یرغل وروسته د عراقي ټولنې او ډیموکراسۍ د راتلونکې په اړه تحلیلونه هم د مودرنیزېشن تیورۍ په څېر خوشبینانه دي. که څه د صدام حسین د واکمنۍ پر مهال د عراق اقتصاد په ناوړه حالت کې و، خو دغه هېواد په ۲۰۰۲ کال کې د افریقا جنوبي صحرا هېوادونو په څېر بېوزله نه و او نسبتاً ښه باسوده وګړي یې هم لرل. د عراق په اړه باور دا و، چې په دغه هېواد کې د ولسواکۍ او مدني ازادیو د ټینګښت او حتی د پلورالېزم لپاره چاپېریال مساعد دی. خو دا هیلې ډېر ژر هغه وخت تر خاورې لاندې شوې، چې عراق د کورنۍ جګړې او بې ثباتۍ د بلا خولې ته ولوېد.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په ناکامو دولتونو کې د زېښونکو بنسټونو لپاره د حللارې په توګه د موډرنیزېشن تیورۍ تجویز هم ناسم کار دی او هم بې ګټې. د موډرنیزېشن تیورۍ یو قوي دلیل دا دی، چې شتمن هېوادونه ډیموکراټیک رژیمونه لري، مدني او بشري حقونو ته په کې درناوی کېږي، خوځنده بازارونه او په لویه کې پرانیستي بنسټونه لري. خو که په دې برخه کې د موډرنیزېشن تیوري تایید کړو، نو د اقتصادي ودې په برخه کې به مو د پرانیستو سیاسي او اقتصادي بنسټونو رول تر پوښتنې لاندې راوستی وي. لکه څرنګه چې د کتاب په اوږدو کې مو ولوستل، هغو ټولنو چې په تېرو ۳۰۰ کلونو کې پرمختګ وکړ او نن ورځ نسبتا شتمنې دي، پرانیستي بنسټونه یې لرل. که حقایقو ته په متفاوته بڼه نظر وکړو، نو دا هغه شواهد دي چې موږ یې نن په خپلو سترګو وینو: هغو ملتونو چې په تېرو څو پېړیو کې پرانیستي اقتصادي او سیاسي بنسټونه بنا کړل، دوامداري اقتصادي ودې ته ورسېدل، خو هغو استبدادي رژیمونو چې که څه هم په تېرو شپېتو یا سلو کلونو کې یې چټکه اقتصادي وده تجربه هم کړه، خو د لیپسټ د موډرنیزېشن تیورۍ خلاف ولسواک نه شول. دا د حیرانتیا خبره نه ده. تر زېښونکو بنسټونو لاندې وده دقیقاً چې ممکنه ده، ځکه چې دا کار د دې بنسټونو د حتمي یا خپلسري مرګ په معنا نه دی. دغه ډول وده له دې کبله ممکنه ده، چې پر زېښونکو بنسټونو واکمنه ډله اقتصادي ودې ته د ګوابښ په سترګه نه ګوري، بلکې له ۱۹۸۰ یمې لسیزې وروسته د چین کمونېست ګوند په څېر یې د خپل رژیم د پایښت لپاره ضرور ګڼي. همدارنګه د روسیې، ګابون، سعودي عرب او وینزویلا په څېر د استبدادي رژیمونو وده به چې د طبیعي

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

سرچینو پر استخراج ولاړه ده، د پرانیستو بنسټونو د رامنځته کېدو لامل نه شي. تاریخي شواهد هم ډېر لږ له مودرنیزېشن تیورۍ سره اړخ لګوي. ګڼ هوسا ملتونه د تاریخ په اوږدو کې ځپونکو دیکتاتوریو او زېښونکو بنسټونو ته تسلیم شول او د هغو هرکلی یې وکړ. جرمني او جاپان د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې د نړۍ شتمن هېوادونه وو او ښه باسوده وګړي یې لرل. خو دې کار په جرمني کې د ملي سوسیالېست ګوند او په جاپان کې د یوه داسې رژیم د رامنځته کېدو چې د جګړې له لارې یې نړۍ د تسخیر هوډ درلود، مخه ونه نیوله. دغو رژیمونو هم سیاسي او اقتصادي بنسټونه د زېښناک په ناروغۍ اخته کړل. ارجنټاین هم په نولسمه پېړۍ کې د نړۍ شتمن هېواد و چې له برېتانیا سره په یو ردیف یا تر دې هم مخکې و، دا ځکه چې د نړۍ د نویو پراخېدونکو سرچینو له ګټو برخمن و. همدارنګه ارجنټاین په لاتینه امریکا کې تر ټولو با سواده نفوس درلود، خو د پلورالېزم او ولسواکۍ په برخه کې بیا د لاتیني امریکا له نورو هېوادونو مخکې نه و. دلته پر له پسې کودتاوې کېدې او لکه څرنګه چې په یوولسم څپرکي کې مو ولوستل، حتی هغه مشران چې د ټاکنو له لارې انتخابېدل، چلند یې د یوه مستبد او دیکتاتور په څېر و. له دې وروسته هم په ارجنټاین کې د پرانیستو بنسټونو په برخه کې پرمختګونه ناچیزه دي او څرنګه چې په دیارلسم څپرکي کې مو ولیدل، په اوسنۍ یوویشمه پېړۍ کې هم د ارجنټاین حکومت کولای شي چې له کوم خنډ پرته د خلکو شتمنۍ مصادره او غصب کړي. دا ټول موارد موږ ته ډېرې مهمې ایډیاوې روښانه کوي. لومړی؛ که څه هم تر زېښونکو بنسټونو او استبداد لاندې د چین اقتصادي وده به تر یوې مودې دوام وکړي، خو دا وده به پر

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دوامداري ودې چې د ربښتینو پرانیستو بنسټونو او خلاق تخریب پر مټ رامنځته کېږي، بدله نه شي. دویم دا چې موږ باید د موډرنیزېشن تیورۍ پر دغې ادعا چې وایي چې د استبداد تر سیوري لاندې وده به په تدریج ولسواکۍ او پرانیستو سیاسي بنسټونو ته لار پرانېزي، حساب ونه کړو. چین، روسیه او نور یو شمېر نور استبدادي رژیمونه چې په وروستیو کې یو لړ اقتصادي پرمختګ ته رسېدلي دي، احتمالا چې د زېښونکې ودې له محدودیتونو سره به مخ شي. درېیم دا چې استبدادي وده په اوږد مهال کې نه ممکنه ده او نه پاتې کېدونکې، نو په دې توګه دا ډول جوړښت باید د نړیوالې ټولنې له لوري د لاتینې امریکا، اسیا او افریقایي ملتونو لپاره د تایید وړ ونه ګرځي.

هوساینه رامنځته کېږي، جوړېږي نه

زموږ د تیورۍ برعکس؛ د ناپوهۍ فرضیه د بېوزلۍ ستونزې د حل لپاره جلا تجویز لري: که ناپوهۍ موږ دغه ځای ته رسولي یوو، نو روشنګري او د واکمنانو او پالیسي جوړوونکو پوهول کولای شي چې موږ له دغه وضعیته وژغوري او سیاستوالو ته په دې اړه د سمو لارښوونو او قناعت ورکولو له لارې چې ښه اقتصاد څه شی دی، کولای شو چې په ټوله نړۍ کې اقتصادي هوساینه ډیزاین او جوړه کړو. په دویم څپرکي کې مو د ناپوهۍ د فرضیې په اړه بحث کې ولوستل چې د ۱۹۷۰ یمې لسیزې په لومړیو کې د ګانا د لومړي وزیر کوفي بوسیا تجربه پر دې ټینګار کوي چې د هغو سیاستونو عملي کول چې د مارکېټ د ناکامۍ احتمال کموي او اقتصادي وده هڅوي، د سیاستوالو ناپوهي نه ده، بلکې هغه انګېزې او محدودیتونه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دي چې ټولنې د خپلو سياسي او اقتصادي بنسټونو له امله ور سره مخ دي. لا هم د ناپوهۍ فرضيه په لوېديځ کې د پاليسي جوړوونکو کړيو ترمنځ برلاسې ده او پر دې تمرکز کوي چې اقتصادي هوساينه څنګه ډيزاين او جوړه شي. د اقتصادي هوساينې د جوړېدو په برخه کې دوه ډوله هڅې کېږي. لومړی ډول يې د نړيوالو سازمانونو لکه د پيسو نړيوال صندوق له لوري حمايه کېږي او وروسته پاتې والی د ناکاره پاليسيو او بنسټونو لامل ګڼي. دغه سازمانونه د بېوزلو هېوادونو لپاره د اصلاحاتو يو لړست چمتو کوي او دولتونو ته يې د عملي کولو لپاره ورکوي. (د واشنګټن اجماع د دغه نوملړ يا لړست يوه برخه ده.) دغه اصلاحات د لوی اقتصاد د ثبات، په لوی اقتصاد کې مهم اهداف لکه د حکومت د جوړښت کوچني کول، د اسعارو انعطاف منونکی نرخ او د پانګې ازادي په بر کې نيسي. ياد اصلاحات همدارنګه د کوچني اقتصاد پر اهدافو لکه خصوصي سازۍ، اغېزناکو عامه خدمتونو او د ښې حکومتولۍ له لارې د فساد پر ضد مبارزې باندې ټينګار کوي. که څه هم ځيني اصلاحات کېدای شي چې معقول وي، خو په واشنګټن، لندن، پاريس او د نړۍ په نورو برخو کې د مېشتو نړيوالو مرستندويو سازمانونو دغه تګلاره ناسمه ده او ياد سازمانونه د اقتصادي هوساينه په برخه کې د سياسي بنسټونو د رول او پاليسۍ جوړونې پر وړاندې د خنډونو په پېژندنه کې پاتې راغلي دي. د نړيوالو سازمانونو له لوري په بېوزلو هېوادونو کې د اقتصادي هوساينې د جوړولو لپاره د غوره پاليسيو او بنسټونو سمبالولو هڅې بريالۍ نه دي، ځکه چې هغوی د ناکاره سياستونو او بنسټونو په ريښو پسې نه ځي، بلکې فکر کوي چې بېوزله هېوادونه د رهبرانو د ناپوهۍ له امله په دې برخليک اخته

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شوي دي. پایله یې دا کېږي چې دغه پالیسۍ او اصلاحات عملي بڼه نه پیدا کوي او یوازې نوم یې پاتې کېږي. مثلاً؛ د نړۍ ګڼ هېوادونه ظاهراً دغه ډول اصلاحات عملي کوي، خو لکه څرنګه چې لیدل کېږي، له ۱۹۸۰ یمې او ۱۹۹۰ یمې لسیزې راپدېخوا د لاتینې امریکا مرسته اخیستونکي هېوادونه لا هم په رکود کې وو. پر دې اصلاحاتو سربېره هم یادو هېوادونو پخوانیو تګلارو ته دوام ورکاوه. د نړیوالو سازمانونو په وینا د لوی اقتصاد د اهدافو د عملي کولو لپاره مرکزي بانکونه لا ډېر خپلواک شي. دا سپارښتنې یوازې د تیورۍ په کچه پاتې شوې او عملي بڼه یې پیدا نه کړه او یا هم نور سیاسي ملحوظات یې پر وړاندې خنډ شول. دا په اصولو کې معقول نظر و. د نړۍ ګڼو هېوادونو تر خپلو ملي عوایدو ډېرې پیسې مصرفولې او بیا به یې د کسر د جبران په موخه مرکزي بانکونه هڅول چې نورې پیسې چاپ کړي. دا کار د انفلاسیون سبب کېږي او انفلاسیون په بازار کې بې ثباتي او غیر ډاډمن چاپېریال رامنځته کوي. د تیورۍ له مخې انګېرنه دا وه چې د مرکزي بانکونو خپلواکي به د جرمني د «بوندس بانک» په څېر د سیاسي فشارونو پر وړاندې مقاومت وکړي او د انفلاسیون مخه به ونیسي. د زیمبابوې ولسمشر رابرټ موګابي د نړیوالو ځینې سپارښتنې عملي کړې او په ۱۹۹۵ کال کې یې اعلان وکړ چې د زیمبابوې مرکزي بانک په خپلو چارو کې مستقل دی. تر دې مخکې په زیمبابوې کې د انفلاسیون کچه د ۲۰ سلنې په شاوخوا کې وه، خو په ۲۰۰۲ کال کې دا کچه ۱۴۰، په ۲۰۰۳ کال کې ۶۰۰ ، په ۲۰۰۷ کال کې ۶۶،۰۰۰ او په ۲۰۰۸ کال کې ۲۳۰ میلیونه سلنې! ته لوړه شوه. په داسې یو هېواد کې چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ولسمشر يې د لاټرې ټکټ ګټي، نو د تعجب خبره نه ده چې د مرکزي بانک د استقلاليت پرېکړه به په رښتيني معنا عملي بڼه پيدا کوي.د زيمبابوې د مرکزي بانک مشر پوهېده چې په سيريليون کې د مرکزي بانک مشر چې د ولسمشر سياکا ستېونز مخالفت يې کړی و، له څه ډول برخليک سره مخ شو. د بانک خپلواکي او نه خپلواکي د زيمبابوې مرکزي بانک د مشر لپاره سخته پرېکړه وه، ځکه چې د هغه شخصي ژوند ور پورې تړلی و. خو ټول هېوادونه د زيمبابوې په څېر نه وو. په ۱۹۹۰ يمه لسيزه کې د ارجنټاين او کولمبيا مرکزي بانکونه هم خپلواک شول او د انفلاسيون د کابو کولو په برخه کې يې خپله دنده په ښه توګه سر ته ورسوله. کله چې په يادو هېوادونو کې له ټاکنو پرته واک ته د رسېدو نورې لارې وتړل شوې، نو سياستوالو د پيسو د چاپ له لارې د خلکو ملاتړ او رايو اخيستو ته مخه کړه. کله چې د پيسې چاپ هم نتيجه ور نه کړه، د نورو لارو چارو په فکر کې شول. په دواړو هېوادونو کې د مرکزي بانک استقلاليت په دولتي لګښتونو کې د بېساري زياتوالي سبب شو او دولت مجبور و چې دا کسر د پورونو له لارې جبران کړي. د اقتصادي هوسايني د جوړولو لپاره يوه بله نظريه هم شته چې اوسمهال ډېره دود ده. د دې نظريې پر بنسټ هېڅ داسې اسانه لار نه شته چې له مخې يې بېوزله هېوادونه په يوه ورځ او يا په څو لسيزو کې شتمن شي. دا نظريه ادعا کوي چې په بازار کې ځيني نيمګړتياوې شته چې د غوره لارښوونو له لارې د حل وړ دي او که پاليسي جوړوونکي له فرصته ګټه واخلي، نو اقتصادي هوساينه به رامنځته شي. ياده نظريه همدا راز ادعا کوي چې په بېوزلو هېوادونو کې د مارکېټ کوچنۍ نيمګړتياوې په هره برخه کې وجود لري، لکه په تعليمي سيستم،

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

روغتیا او د بازار د تنظیم په برخه کې. دا خبره بې له شکه سمه ده. خو ستونزه دا ده چې د بازار ناکامي یا نیمګړتیا د یوه کنګل د څوکې په څېر ده، چې ریښې یې په زېښونکو بنسټونو کې دي. لکه څرنګه چې په بېوزلو هېوادونو کې د لوی اقتصاد ناکاره پالیسۍ کوم تصادفي عمل نه دی، نو نیمګړی او ناکاره تعلیمي سیستم یې هم تصادفي عمل نه شي ګڼل کېدای. د مارکېټ نیمګړتیا یا ناکامې ښایي د ناپوهۍ له امله نه وي. پالیسي جوړوونکي او بیروکراټان ښایي په خپله د ستونزې برخه وي او هغه اصلاحات چې د دې نیمګړتیاوې د هواري لپاره عملي کېږي، ښایي معکوسه نتیجه ولري، ځکه چې د واک پر ګدۍ ناست کسان د ستونزې په ریښو پسې نه ځي. دا ستونزه د هند په راجستان کې د روغتیایي سیستم د اصلاح په برخه کې د سېوا ماندیر «Seva Mandir» په نامه د یوې نا دولتي موسسې په فعالیتونو کې ښه انځور شوې ده. په هند کې د روغتیایي سیستم نیمګړتیا او نا اغېزمنتوب ژورې ریښې لري. په هند کې د دولت له لوري د روغتیایي خدمتونو او اسانتیاوو برابرول یوازې د شعار او نظر تر بریده دي، خو په عمل کې حتی تر ټولو بېوزله هندیان دولتي روغتیایي خدمتونو ته لاسرسی نه لري، بلکې خلک خصوصي روغتونونو ته مراجعه کوي چې خدمات یې ډېر ګران، غیر منظم او حتی کله نا کله غیر معیاري وي. خلک د ناپوهۍ او مستۍ له مخې دا کار نه کوي، بلکې دولتي خدمات او کار نه شته. که یو هندی روغتیایي مرکز ته لاړ شي، نو هلته به نه یوازې ډاکټر او نرس پیدا نه کړي، بلکې د ټرلو دروازو له امله به د روغتون یا کلنیک ودانۍ ته هم داخل نه شي. سېوا ماندیر موسسې په ۲۰۰۶ کال کې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د اقتصاد پوهانو له یوې ډلې سره یو پلان طرحه کړ، څو د راجستان په کلیو او باندو کې روغتیاپالان او ډاکټران کار ته تشویق شي. دا یوه ډېره ساده طرحه وه: د ډاکټرانو لپاره د حاضرۍ ډیجیتلي ماشینونه ولګول شول. ډاکټران اړ وو چې دندې ته د راتګ، په کار کې د موجودیت او د بېرته د تګ پر مهال خپل کارټونه په ورځ کې درې ځله په ماشین کې چک کړي. که دغې طرحې کولای شول چې د روغتیایي ستونزو کمیت او کیفیت اصلاح او په دې برخه کې ټولې ستونزې حل کړي، نو دا به اوس د پراختیا په برخه کې د لویو ستونزو د حل لپاره یوه ساده تیوري یا نظریه وای. د دې طرحې په عملي کولو سره د ډاکټرانو د حضور او موجودیت ستونزه د لنډ وخت لپاره حل شوه، خو یو کال وروسته د روغتیا محلي ادارې د سیوا ماندیر طرحه وننګوله. بېرته د پخوا په څېر غیر حاضري او له کار څخه تېښته پیل شوه. د حاضرۍ برېښنایي ماشینونه خراب یا مات شول او حکومتي ادارو له سیوا ماندیر موسسې سره د هغو په بیا فعالولو کې مرسته نه کوله. د زور له لارې په ورځ کې درې ځله د حاضرۍ ورکولو ته د ډاکټرانو مجبورول کوم ابتکار نه و. دا په حقیقت کې هغه طریقه ده چې په ټولو صنایعو حتی په هندي صنایعو کې هم تړې کار اخیستل کېږي. په دې توګه، امکان نه لري چې د روغتیایي خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې دا تشویقونکې طرحه دې د ناپوهۍ له امله ناکامه شوې وي. هغه څه چې د پروګرام د عملي کېدو پر مهال پېښ شول په اسانۍ د پوهېدو وړ دي. حکومتي روغتیایي ادارو له دې امله په کار کې بېغوري کوله چې له ډاکټرانو سره یې لاس یو کړی و او ډاکټرانو د همېشنۍ تېښتې په جرم کې شریکې وې. کله چې بنسټونه په خپله د ستونزې ریښه وي، نو د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مارکېټ د کوچنیو ستونزو د حل دا ډول نسخې کار نه ورکوي. دلته سیاستوال فاسد نه وو او نه هم داسې ډلې وې چې د بنسټې اصلاحاتو مخه یې نیوله، بلکې محلي روغتیایي ادارو د سیوا ماندیر د طرحې د سبوتاژ او نه عملي کېدو هڅه کوله. د هند دا پېښه موږ ته څرګندوي چې د بازار د کوچنیو نیمګړتیاوو نظریه که څه هم په ښکاره اسانه برېښي، خو په حقیقت کې غولوونکې ده: هغه بنسټونه چې د بازار د نیمګړتیا او ناکامۍ سبب شوي دي، د دې نیمګړتیاوو د حل لپاره د تشویقي پروګرامونو د عملي کېدو مخه هم نیسي. تر څو چې د ستونزو ریښې و نه پلټل شي، د هوساینه د ډیزاین او جوړولو هڅې به ثمر ته ونه رسېږي.

د بهرنیو مرستو ناکامي

د القاعدې له لوري د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر یوولسمې تر بریدونو وروسته د امریکا په مشرۍ بهرنیو ځواکونو په افغانستان کې د طالبانو ځپونکی رژیم چې د القاعدې مشرانو ته یې پناه ورکړې وه، را نسکور کړ. افغان جهادي مشران چې د طالبانو د رژیم په راپرځولو کې یې له متحده ایالتونو سره مرسته کړې وه او د حامد کرزي په ګډون یو شمېر نور جلا وطنه افغان سیاستوال د ۲۰۰۱ کال په ډسمبر کې په بُن کې سره جرګه شول او د یوه ترون له لارې یې په افغانستان کې د نوي ډیموکراتیک نظام بنسټ کېښود. د بُن ترون له مخې لومړنی ګام د لویې جرګې جوړول و، چې حامد کرزی یې د موقت حکومت د مشر په توګه وټاکه. د افغانستان د راتلونکې په اړه ډېرې هیلې وې. زیاتره افغانان نوي نظام ته خوښ وو او غوښتل یې چې طالبان نور هېر کړي. افغانستان ته پرېښانه بهرنۍ

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

مرستې چالانې شوې او نړیوالې ټولنې فکر کاوه چې د افغانستان ټوله او یوازینۍ اړتیا همدا مرستې دي. د ملګرو ملتونو مرستندویه پلاوی او ګڼې نورې نړیوالې انجیوګانې په پلازمېنه کابل کې مېشت شول. په ټېرو پنځو لسیزو کې له ناکامو او بېوزلو هېوادونو سره د بهرنیو مرستو ناکامۍ ته په کتو، هغه څه چې په افغانستان کې وروسته پېښ شول، د تعجب وړ نه دي. که د تعجب وړ دي او که نه، بیا هم ټېره تجربه تکرار شوه. د مرستندویو ادارو ګڼ کارکوونکي په خپلو شخصي الوتکو کې کابل ته راغلل، انجیوګانې چې بېلابېلې تګلارې او اجنډاوې یې درلودې ښار ته را ورسېدې او د حکومت او نړیوالې ټولنې د استازو ترمنځ په لوړه کچه خبرې پیل شوې. افغانستان ته په میلیاردونو ډالر راغلل، خو ډېره کمه برخه یې پر زېربنا، ښوونځیو، د پرانیستو بنسټونو د پراختیا په موخه پر اغېزناکو عامه خدمتونو او د قانون او نظم پر ټینګښت ولګول شوې. له دې امله چې په افغانستان کې زېربنا ویجاړه شوې وه، د مرستو یوه برخه د ملګرو ملتونو او نورو نړیوالو ادارو د کارکوونکو لپاره د یوې هوایي کرښې په اجاره کولو باندې ولګول شوه. په دویم قدم کې موټر چلوونکو او ژباړونکو ته اړتیا وه. هغه کسان چې څه نا څه انګلیسي یې زده وه او همدارنګه یو شمېر ښوونکي په لوړو معاشونو مقرر شول چې دا معاشونه د عادي افغانانو د معاشونو څو برابره لوړ وو. دا چې په بهرنیو مرستندویه موسسو کې زیاتره ګومارل شوي افغانان له کافي مهارتونو څخه برخمن نه وو، مرستې د زېربنا د جوړولو پر ځای د افغان دولت د کمزورتیا لامل شوې. د افغانستان په مرکزي سیمو کې کلیوالو د راډیو له لارې اورېدلي وو چې په سیمه کې یې د میلیونونو ډالرو په ارزښت د سرپناه جوړونې پروګرام پیلېږي. د افغان

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

دولت د یوه مشهور جنګسالار اسماعیل خان د بار وړونکو موټرو په مرسته سیمې ته لرګي ولېږدول شول، خو دا لرګي ډېر غټ وو او په کورونو کې ترې استفاده نه شوای کېدای، چې بالاخره کلیوالو دا لرګي د سون لپاره وکارول. له کلیوالو سره ژمنه شوې میلیونونه ډالر څه شول؟ د دې پیسو ۲۰ سلنه په جینیوا کې د ملګرو ملتونو دفتر مصرف کړې وې، پاتې ۲۰ سلنه په بروکسل کې د مرستندویه موسسې دفتر واخیستې او ۲۰ سلنه یې د درې نورو ډلو ترمنځ ووېشل شوې. د مرستو ډېره کمه برخه له ایران څخه د لرګیو په اخیستلو او د اسماعیل خان د موټرو په واسطه د هغو پر انتقال ولګول شوې. کلیو ته د دې بې سایزه لرګیو رسېدل یوه بله معجزه وه. دا په افغانستان کې یوازینی مثال او پېښه نه ده. ګڼې څېړنې ښیي چې د بهرنیو مرستو له ۱۰ تر ۲۰ سلنه په اصلي هدف لګول کېږي. اوسمهال د فساد د هغو دوسیو څېړنه روانه ده چې ادعا کېږي ملګري ملتونه او محلي چارواکي په کې ښکېل دي. خو د بهرنیو مرستو ټوله برخه په فساد کې هم نه ځي، بلکې د چارواکو د بې کفایتۍ او یا هم تر دې ناوړه د مرستندویه موسسو له لوري ضایع کېږي. د بهرنیو مرستو په برخه کې د افغانستان تجربه په حقیقت کې له نورو هېوادونو سره یوه ښه مقایسه وړاندې کوي. په تېرو پنځو لسیزو کې د نړۍ بېلابېلو هېوادونو ته د پراختیایي مرستو په نوم سلګونه میلیارده ډالر ورکړل شوي دي، چې لویه برخه یې د فساد او اضافي لګښتونو له امله ضایع شوې ده، لکه افغانستان. تر ټولو ناوړه دا چې دغه مرستې په افریقا کې د موبوتو په څېر دیکتاتورانو لاس ته ورغلې دي. نوموړي دغه مرستې د سیاسي ملاتړ په پېرلو او د ځان

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

په شتمن کولو باندې ولګولې. هغه بشري مرستې چې په دې وروستیو کې په پاکستان او هایتي کې له ناورین ځپلو سره وشوې، تر هغې ډېرې اغېزناکې وې چې دولتونو ته لاس په لاس په کېدې. د پراختیا په نامه د دې مرستو پر ناکامۍ سربېره، بهرنۍ مرستې د لوېدیځو دولتونو، نړیوالو سازمانو لکه ملګرو ملتونو او انجیوګانو چې په نړۍ کې له بېوزلۍ سره د مبارزې ادعا کوي، مروجه پالیسي ده. د بهرنیو مرستو دا ناکامه تجربه بیا -بیا تکرارېږي. دا مفکوره چې شتمن لوېدیځ هېوادونه باید له بېوزلۍ سره د مبارزې لپاره له افریقا، سوېلي اسیا، کارابین او مرکزي امریکا سره په لویه کچه پراختیایي مرستې وکړي، د بېوزلۍ د ریښې په اړه د ناسمې پوهې له امله ده. د افغانستان په ګډون د نړۍ ګڼ هېوادونه د خپلو زېښنونکو بنسټونو له امله بېوزله دي، چې یادو بنسټونو د مالکیت حقوق، عامه نظم او قانون له ستونزو سره مخ کړي او په ملي او محلي کچه یې داسې واکمنې ډلې رامنځته کړي چې پر اقتصادي او سیاسي چاپېریال مسلط دي. دغه ډول بنسټي ستونزې د بهرنیو مرستو اغېزمنتوب له منځه وړي، ځکه چې چور کېږي او په اصلي هدف نه لګول کېږي. تر ټولو بده دا چې دغه مرستې داسې نظامونه حمایه کوي چې د ټولنې د درد او کړاو لامل ګڼل کېږي.کله چې دوامداره اقتصادي وده له پرانیستو بنسټونو سره تړلې وي، هغو نظامونو ته د مرستو ورکول چې زېښنونکي بنسټونه لري، د ستونزې حل لاره نه ګڼل کېږي. له دې انکار نه شي کېدای چې د نویو ښوونځیو جوړول او ښوونکو ته معاشونه ورکول تر بشري مرستو ښې پایلې لري. که څه هم سلګونه مرستندویان کابل ته راغلل او مرستې یې د عادي افغانانو په ژوند کې هېڅ مثبت بدلون را نه وست، خو پر دې سربېره

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د ښوونځیو په جوړولو او د زده کوونکو په شمېر کې د پاموړ زیاتوالی راغی، په ځانګړې توګه د افغان نجونو لپاره چې د طالبانو په وخت کې له زده کړو محرومې وې، ښوونځي پرانیستل شول. اوس مهال د بهرنیو مرستو د اغېزمنتوب په برخه کې یوه نظریه دا ده چې دغه مرستې باید 'مشروطې' شي. د دې نظریې له مخې بهرنۍ مرستې باید مشروطه وي او له مرسته اخیستونکو هېوادونو یې په بدل کې ځینې تعهدات واخیستل شي. مثلاً؛ د ازاد بازار یا ډیموکراسۍ منل. د جورج ډبلیو بوش اداري د «زریزې ننګونو پر وړاندې د مبارزې» تر نامه لاندې د پروګرام له لارې د مرستو د مشروط کېدو په برخه کې اوچت ګامونه پورته کړل، چې له مخې یې راتلونکې مرستې په بېلابېلو اقتصادي او سیاسي برخو کې په اصلاحاتو پورې مشروطې شوې. خو مشروطې مرستې د غیر مشروطو په پرتله دومره اغېزناکې هم نه دي. هغه هېوادونه چې دا شرایط یې پوره کړي او هغه چې نه یې دي پوره کړي، دواړه یو برابر مرستې ترلاسه کوي. دلیل یې ساده دی: هغوی مرستو ته اړتیا لري، که هغه بشري وي یا پراختیایي. دا په بشپړه توګه د اټکل وړ دي چې بهرنۍ مرستې د یوه هېوادونو پر بنسټونو ډېرې لږې مثبتې اغېزې لرلی شي. دا به ډېره حیرانوونکې وي چې سیاکا ستیونز په سیریلیون او موبوتو په کانګو کې د بهرنیو مرستو په بدل کې زېښونکو بنسټونو ته چې د دوی حیات ور پورې ترلی، د پای ټکی کېږدي. خو دا ټول په دې معنا نه دي چې له بشري مرستو پرته باید نورې مرستې ودرول شي. د بهرنیو مرستو درول غیر عملي دي او ښایي د بشري ناورین د رامنځته کېدو لامل شي.د دې مرستو بندول ځکه غیر عملي دي چې

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

د لوېديځو هېوادونو وګړي په نړۍ کې د بشري او اقتصادي ناورين په اړه د ګناه احساس کوي او بهرنۍ مرستې هغوی ته دا ډاډ ورکوي چې په دې برخه کې يو څه کېږي. ولو که دا مرستې اغېزناکې او ګټورې هم نه وي، خو د دوام لپاره يې تمايل موجود دی. همدارنګه په لوی شمېر نړيوال سازمانونه او انجيوګانې هم د موجوده وضعيت په اړه د ډاډمنتيا لپاره خپلو فعاليتونو ته دوام ورکوي. دغه راز پر اړمنو ملتونو د مرستو بندول هم لوی زړه غواړي. دلته دوه درسه اخيستلی شو: لومړی، بهرنۍ مرستې نن ورځ د ناکامو دولتونو د ستونزو د حل په برخه کې اغېزناکې نه دي. دولتونه د بېوزلۍ د کړۍ ماتولو لپاره پرانيستو سياسي او اقتصادي بنسټونو ته اړتيا لري. بهرنۍ مرستې په دې برخه کې ډېر لږ کار کولای شي او د دې مرستو ماهيت ته په کتو، په راتلونکي کې هم ترې د ښو تمه نه شي کېدای. د نااندولۍ او بېوزلۍ د ريښو راسپړنه له دې کبله مهمه ده چې په غولوونکو ژمنو بايد تېر نه وځو. دويم، دا چې د پرانيستو سياسي او اقتصادي بنسټونو پراختيا مهمه ده، نو دغې پراختيا ته د زمينې برابرولو لپاره بهرنۍ مرستې ګټورې دي.

پايړتيا

د ۱۹۷۸ کال د مې مياشتې په دولسمه د برازيل د 'ساوپاولو' ايالت په 'ساو برناډو' ښار کې د 'سکانيا موټر جوړونې فابريکه' کې عادي ورځ وه، خو کارګر نارامه برېښېدل. په ۱۹۶۴ کال کې د ولسمشر «جاو ګولارت» ډيموکراتيک دولت پر وړاندې د پوځ تر کودتا وروسته، په برازيل کې پر اعتصاب بنديز ولګېد. خو په دې ورځو کې په برازيل کې تازه خبر خپور شوی و، چې دولت د انفلاسيون په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ارقامو کې ګوتې وهلې، څو د خلکو د ژوند لګښتونه کم وښيي. کله چې سهار ۷ بجې د کار رسمي وخت پيل شو، کارګرو خپل وسايل پر ځمکه کېښودل. 'ګيلسن مينزس' چې په فابريکه کې د کارګرانو اتحاديې استازی و، له اتحاديې سره په اړيکه کې شو. په ساو برنادو کې د فلزاتو د توليدي فابريکو عمومي مشر ۳۳ کلن «لويز انياسيو لولا دا سيلوا» و. لولا ماسپښين مهال فابريکې ته را ورسېد. د فابريکې مسوولينو له نوموړي وغوښتل چې کارګرانو ته قناعت وکړي څو بېرته کار ته ستانه شي، خو هغه انکار وکړ. د سکانيا اعتصاب لړۍ ډېر ژر ټول برازيل ته وغځېده. دا اعتصاب ظاهراً د کارګرانو د کم مزد په غبرګون کې و، خو لولا وروسته وليکل: «زه فکر کوم موږ نه شو کولای چې سياسي او اقتصادي عوامل له يو بله جلا کړو...مبارزه د مزد پر سر وه، خو د مزد پر سر دغې مبارزې کارګره طبقه سياسي بريالیتوب ته ورسوله.»

د برازيل د کارګر غورځنګ بيا را ژوندي کېدل په دغه هېواد کې د يوې نيمې لسيزې ديکتاتور پوځي رژيم پر وړاندې پراخ ولسي غبرګون و. په په برازيل کې د ډيموکراسۍ په راتلو سره کين اړخی رون اندی «فرناندو هنريک کاردوسو» هم د لولا په څېر واک ته د رسېدو هيله درلوده. هغه په ۱۹۷۳ کال کې وويل چې په برازيل کې به د ډيموکراتيک نظام د رامنځته کېدو لپاره د پوځي نظام مخالفې ټولې ټولنيزې ډلې سره جرګه شي. هغه څرګنده کړه:«هغه څه چې لازم دي، د مدني ټولنې بيا فعالول دي... تخصصي اتحاديې، سوداګريزې ټولنې، کليساګانې، د محصلينو ټولنې، څېړنيز مرکزونه، د مناظرې حلقې او ټولنيز خوځښونه.» په بله وينا، د ډيموکراسۍ د بيا

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

احیا او د برازیلې ټولنې د بدلون په موخه د یوه پراخ ایتلاف جوړولو ته اړتیا وه. د سکانیا فابریکه د دې ایتلاف د جوړېدو مرکز و. په ۱۹۷۸ کال کې لولا د یوه کارګر ګوند د جوړېدو ایډیا مطرح کړه. پلان دا و چې یاد ګوند به یوازې د کارګري اتحادیې لپاره نه وي، بلکې د لولا په وینا نوی کارګر ګوند باید د ټولو خواریکښو او بېوزلو وګړو لپاره یو چتر وي. د اتحادیې مشرانو له نورو ټولنیزو خوځښتونو سره په ګډه د یوه جوړښت په رامنځته کولو پیل وکړ. د ۱۹۷۹ کال د اګست په اتلسمه د کارګر ګوند د تشکیل لپاره په ساوپاولو کې غونډه جوړه شوه. په دې غونډه کې پخوانیو سیاسي مخالفینو، د اتحادیې مشرانو، محصلینو، روڼ اندو او د سلګونو نورو ټولنیزو خوځښتونو استازو برخه اخیستې وه. کارګر ګوند د ۱۹۷۹ کال په اکتوبر کې د «ساو جوداس تادیو» په یوه رستورانټ کې خپل موجودیت اعلان کړ. ګوند ډېر ژر په هېواد کې له پرانیستې سیاسي فضا څخه ګټه واخیسته. د ۱۹۸۲ کال په سیمه ییزو ټاکنو کې کارګر ګوند په لومړي ځل خپل کاندیدان معرفي کړل او د ښاروالۍ ټاکنې یې وګټلې. د ۱۹۸۰ یمې لسیزې په اوږدو کې کله چې په برازیل کې ولسواکي د بیا راژوندي کېدو په حال کې وه، د محلي حکومت لویه برخه د کارګر ګوند لاسته ورغله او تر ۱۹۸۸ کال پورې یې د ساو پاولو او پورتو الګري لویو ښارونو په ګډون د ۳۶ ایالتونو ښاروالۍ ترلاسه کړې. د ۱۹۸۹ کال په ولسمشریزو ټاکنو کې چې د تر پوځي کودتا وروسته په برازیل کې لومړنۍ ټاکنې وې، لولا د کارګر ګوند په استازیتوب په لومړي پړاو ټاکنو کې ۱۷ سلنه او د فرناندو کولار په وړاندې په دویم پړاو سیالۍ کې ۴۴ سلنه رایې وګټلې. په محلي حکومت کې د کارګر ګوند د نفوذ په زیاتېدو سره چې په ۱۹۹۰ یمه

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لسیزه کې اوج ته ورسېد، دغه ګوند له نورو ټولنیزو محلي خوځښتونو سره ګډ کار پیل کړ. کارګر ګوند له ۱۹۸۸ کال وروسته په پورتو الګري کې د «مشارکتي بودیجې» بهیر پیل کړ او عامو خلکو ته بلنه ورکړل شوه چې د ښار لپاره د لومړیتوبونو د ټاکلو لپاره د میکانیزم په جوړولو کې برخه واخلي. دغه میکانیزم یو داسې سیستم رامنځته کړ چې د محلي حکومتونو په کچه د ځواب ورکونې او مسوولیت منلو پر یوه نړیوال موډل بدل شو. دا سیستم د عامه خدمتونو او په ښار کې د خلکو ژوند د ښه والي په برخه کې ډېر اغېزناک ثابت شو. په محلي کچه د ګوند بریالي جوړښت وکولای شول چې په ملي کچه پراخ او بریالي انسجام ته لار هواره کړي. که څه هم لولا د ۱۹۹۴ کال او ۱۹۹۸ کال په ټاکنو کې د فرناندو هنریک کاردوسو په وړاندې ماتې وخوړه، خو د ۲۰۰۲ کال په ټاکنو کې د برازیل د ولسمشر په توګه وټاکل شو. د بزازیل د کارګرانو ګوند له هماغه وخته تر ننه په واک کې دی. په برازیل کې د یوه پراخ سیاسي ایتلاف جوړېدو چې د بېلابېلو ټولنیزو خوځښتونو او کارګري ټولنو ګډوله و، د برازیل پر اقتصاد د پاموړ مثبت اغېز وکړ. له ۱۹۹۰ کال وروسته اقتصاد په چټکۍ وغوړېد او د بېوزلۍ کچه له ۴۵ سلنې څخه په ۲۰۰۶ کال کې ۳۰ سلنې ته راټیټه شوه. هغه نا انډولي چې د پوځي حکومت په وخت کې د پراخېدو په حال کې وه، واک ته د کارګر ګوند په راتګ سره په کمساري ډول راکمه او د تعلیم سطحه خورا لوړه شوه. برازیل اوسمهال د بریکس سازمان (Brazil, Russia, India, and China) غړی دی او په حقیقت کې د لاتینې امریکا یوازینی هېواد دی چې په نړیوالو ډیپلوماتیکو کړیو کې وزن

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

لري. له ۱۹۷۰ یمې لسیزې را وروسته د برازیل پرمختګ د کوم نړیوال سازمان یا اقتصاد پوه له خوا ډیزاین نه شو او نه هم چا برازیلي پالیسي جوړوونکو ته دا مشوره ورکړه چې د مارکېټ د ناکامۍ مخه څنګه ونیسي. دا د بهرنیو مرستو او د موډرنیزېشن د طبیعي پروسې نتیجه هم نه وه، بلکې د خلکو د بېلابېلو اقشارو او ډلو ټپلو یو زړور ایتلاف و چې په برازیل کې یې پرانیستي سیاسي بنسټونه رامنځته کړل او دغو بنسټونو بالاخره د پرانیستو اقتصادي بنسټونو ملا ور وترله. د برازیل بدلون هم په اولسمه پېړۍ کې په برېټانیا کې د پرانیستو سیاسي بنسټونو له بدلون سره پیل شو. خو ملتونه څنګه کولای شي چې پرانیستي بنسټونه رامنځته کړي؟

لکه څرنګه چې و مو لیدل، تاریخ د هغو اصلاحي غورځنګونو له مثالونو ډک دی چې د اولیګارشۍ اوسپنیز قانون ته تسلیم شوي او تر پخوا یې لا ډېر زېښونکي بنسټونه جوړ کړي دي. موږ په ۱۶۸۸ کال کې په برېټانیا، په ۱۷۸۹ کال کې په فرانسې او په ۱۸۶۸ کال کې په جاپان کې د میجي په بیا راتګ سره، د سیاسي انقلابونو له لارې د پرانیستو سیاسي بنسټونو د جوړېدو پروسه ولیده. خو دا ډول انقلابونه معمولاً ډېرې ورانۍ او کړاوونه زېږوي او بریالیتوب یې حتمي نه وي. بلشویک انقلاب خپل اهداف په روسیه کې د تزار د زېښونکي رژیم پر ځای د یوه عادلانه نظام رامنځته کول تبلیغول، خو له بده مرغه نتیجه یې برعکس وه او بلشویکانو په روسیه کې تر پخوا لا ډېر زېښونکي او ځپونکي بنسټونه سمبال کړل. د چین، کیوبا او ویتنام تجربه هم عین شی وه. ګڼ شمېر غیر کمونېستي اصلاحاتو هم کومه نتیجه نه لرله. جمال ناصر ژمنه وکړه چې په مصر کې به پر مساواتو ولاړه موډرنه ټولنه جوړوي، خو وروسته یې د

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

حسن مبارک فاسد رژيم ته لار هواره کړه. رابرټ موګابي ته په زيمبابوې کې د توکميز تبيض پر وړاندې د ستر مبارز په سترګه کتل کېدل، خو تر خپلواکۍ وروسته هم د زيمبابوې په زېښونکو بنسټونو کې کوم بدلون رانغی او حتی اقتصاد يې تر خپلواکۍ مخکې دورې په پرتله لا پسې خراب شو. هغه څه چې د سياسي انقلاب او د تدريجي بنسټي بدلون ترمنځ چې په شمالي امريکا، برېتانيا او بوتسوانا کې پېښ شول، عام او مشترک ټکی جوړوي، په ټولنه کې د بېلابېلو ډلو او اقشارو پياوړتيا ده. پلورالېزم د پرانيستو سياسي بنسټونو د مرکزي هستې په توګه سياسي واک په ټولنه کې په پراخه کچه وېشي او که بدلون له زېښونکو بنسټونو پيلېږي، نو دا کار د پياوړتيا پروسې ته اړتيا لري، لکه په برېتانيا او فرانسه کې مو چې وليدل. د پياوړتيا د دې تاريخي پروسو او د برازيل د ۱۹۷۰ يمې لسيزې د تحول ترمنځ ډېر مشابهتونه شته. که څه هم د کارګر ګوند يوه مهمه پايه د کارګرو اتحاديه وه، خو د لولا په څېر مشرانو له نورو رونې اندو سياستوالو سره په ګډه په هماغه لومړيو کې دا هڅه کوله چې ياد خوځښت پر يوه ستر ايتلاف بدل کړي. کله چې کارګر ګوند د محلي حکومتونو واک ترلاسه کړ او خلکو ته يې د پراخ مشارکت زمينه برابره کړه، له محلي خوځښتونو سره يې همغږي زياته او د ادغام پروسه يې رامنځته کړه. د برېتانيا د اولسمې او د فرانسې د اتلسمې پېړۍ د انقلابونو برعکس، په برازيل کې د بنسټي اصلاحاتو لپاره يو ګرم انقلاب پېل نه شو، بلکې دا د پياوړتيا يوه ارامه پروسه وه چې د ساو برنادو له فابريکو يې سر راپورته کړ او له پوځي رژيم څخه د ولسواکۍ په لور د بنسټي اصلاحاتو يوه اغېزناکه لړۍ پېل

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

شوه. تر ټولو مهمه دا چې په برازيل کې د پياوړتيا بهير په ترڅ کې د ډيموکراسۍ په لور حرکت د پرانيستو سياسي بنسټونو په لور د حرکت مسير ډاډمن او تضميناوه. لکه څرنګه چې و مو ليدل، ډيموکراسي د پلورالېزم د ټينګېدو ضمانت نه کوي. دا حقيقت د برازيل او وينزويلا د کثرت پاله بنسټونو د پراختيا ترمنځ په توپير کې په ښه توګه څرګندېدای شي. وينزويلا هم په ۱۹۵۸ کال کې د ډيموکراسۍ په لور حرکت وکړ، خو دا بدلون د ولس ترمنځ د پياوړتيا له پروسې پرته ترسره شو او د سياسي واک د پلورالايز وېش لامل نه شو، بلکې فاسدو سياستوالو، فاسدو شبکو او دوامداره شخړو ته يې لار پرانيسته، نتيجه يې دا شوه چې کله به رايه ورکوونکي د رايو مرکزونو ته لاړل، حتی لېوال وو چې د هوګو چاوېز په څېر ديکتاتورانو ته هم رايه ورکړي. په پايله کې وينزويلا تر اوسه هم له زېښونکو بنسټونو رنځېږي. په داسې حال کې چې برازيل دغه طلسم مات کړ. د پياوړتيا د پروسې د پيل، د هغې لپاره د زمينې برابرولو او له دې لارې د پرانيستو سياسي بنسټونو د پراختيا لپاره بايد څه وشي؟ په حقيقت کې د دې بنسټونو د رامنځته کېدو لپاره هېڅ ليکلې کړنلاره يا لارښود نه شته. ځيني فکټورونه شته چې د پياوړتيا پروسه ممکنوي: د يوه اندازه متمرکز نظم موجوديت، يعنې دا چې ټولنيز خوځښتونه موجوده رژيم چلنج کړي، نه دا چې فوراً ناقوني او ګډوډي رامنځته کړي؛ همدارنګه د پخوانيو دوديزو بنسټونو موجوديت لکه په بوتسوانا کې د ککګوتلا جرګه؛ د مدني جوړښتونو او ټولنو موجوديت چې د خلکو غوښتنې همغږې کړي، تر څو مخالف خوځښتونه د واکمن پارټي له لوري ژر زيانمن نه شي او نه هم د هغو ډلو د لاس اله شي چې د زېښونکو بنسټونو د نيولو په

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

هڅه کې وي. خو زیاتره دغه فکټورونه یا عوامل له تاریخي پلوه له مخکې د وړاندوینې وړ نه دي او ډېر اهسته رنګ راوړي. د برازیل پېښې وښوده چې مدني ټولنې او نور خوځښتونه څنګه یوه هسته یا ایتلاف جوړولای شي، خو دا ډېره ورو ورو پروسه ده او د متفاوتو شرایطو له امله یې بریالیتوب د اټکل وړ نه دی. یو بل کلیدي عامل چې د پیاوړتیا پروسه کې مهم رول لوبوي، هغه رسنۍ دي. له واک څخه د ناوړه استفادې په برخه کې د پراخو معلوماتو له شتون پرته د ټولنې پیاوړتیا ستونزمنه ده. په یوولسم څپرکي کې مو په متحده ایالتونو کې د رسنیو پر رول خبرې وکړې. رسنۍ د دوامداره سیاسي اصلاحاتو په برخه کې د ټولنې له پیاوړتیا سره مرسته کوي، چې په دې اړه مو هم په یوولسم څپرکي کې په بریټانیا کې د ولسواکۍ د ټینګښت په پروسه کې بحث وکړ. د بریټانیا د پرتمین انقلاب، د فرانسې انقلاب او په نولسمه پېړۍ کې د ولسواکۍ په لور د مزل په جریان کې چاپي خپرونې او کتابونو هم د خلکو په پوهاوي او ویښتابه کې مهم رول ولوباوه. دغه راز رسنۍ په ځانګړې توګه د معلوماتي ټکنالوژۍ پرمختللې ډول رسنۍ لکه وېبلاګ، چټ، فېسوک او ټویټر په ایران کې د ۲۰۰۹ کال په ټاکنو کې د احمدي نژاد له لوري د درغلیو پر ضد اعتراضونو کې مهم رول ولوباوه او وروسته د عرب پسرلي په پراخو پاڅونونو کې هم اغېزناکې ثابتې شوې. استبدادي رژیمونه د رسنیو په ارزښت پوهېږي او د مخنیوي هڅه یې کوي. د دې یو څرګند مثال په پیرو کې د البرټو فوجیموري په حکومت کې لیدل کېږي. که څه هم فوجیموري په ډیموکراتیک ډول انتخاب شو، خو لږ وروسته یې په پیرو کې استبدادي حکومت

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

جو کړ او په ۱۹۹۲ کال کې په داسې حال کې چې په واک کې هم و، په کودتا یې لاس پورې کړ. تر دې وروسته که څه په پیرو کې ټاکنې ترسره کېدې، خو فوجیموري یو فاسد نظام رامنځته کړ او د زور او بډې ورکونې له لارې یې حکومت وکړ. هغه په دې برخه کې پر خپل ډېر نږدې ملګري او د ملي استخباراتو د ځواکمنې ادارې مشر «ویلادیمیرو مونټسینوس» باندې تکیه وکړه. ویلادیمیرو یو ډېر فعال سړی و او ټول هغه اسناد یې له ځان سره وساتل چې دولت یو شمېر کسانو ته په پټه بډې او پیسې ورکولې. نوموړي حتی د ځینو کسانو ویډیوګانې هم اخیستې وې. د دې تر شا یو منطق و او هغه دا چې بډه اخیستونکي سیاستوال او افراد هم باید له فوجیموري او ویلادیمیرو سره په جرم کې شریکان پېژندل شوي وای. د حکومت تر نسکورېدو وروسته یاد اسناد د رسنیو او نویو حکومتي چارواکو لاس ته ورغلل. افشا شوي اسناد د یوه دیکتاتور لپاره د رسنیو ارزښت په ډاګه کوي. د سترې محکمې د یوه قاضي ارزښت په میاشت کې د ۵۰۰۰ او ۱۰،۰۰۰ ډالرو ترمنځ و، په ګوند او له ګونده بهر سیاستوالو ته هم همدومره پیسې ورکول کېدې. خو د ورځپاڼو او ټلویزیوني شبکو قیمت تر دې هم لوړ و چې میلیونونه ډالر کېدل. فوجیموري او د هغه د استخباراتي ادارې مشر ویلادیمیرو د ټلویزیونونو د کنټرول لپاره له یو میلیون څخه تر ۹ میلیونو ډالرو پورې هم د بډو په توګه ورکړي وو. د فوجیموري حکومت دغه راز یوې ځانګړې ورځپاڼې ته تر یو میلیون ډالرو پورې او ځینو ته یې یوازې د یوه سرلیک پر سر د ۳،۰۰۰ او ۸،۰۰۰ ډالرو تر منځ بډې ورکړې وې. فوجیموري او مونټیسینوس د قاضیانو او سیاستوالو په پرتله د رسنیو کنټرول ته ډېر ارزښت او لومړیتوب ورکاوه. د مونټسینو

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

یو ملګری جنرال بېلو په یوه ویډیو کې وایي:«که موږ ټلوېزیونونه کنټرول نه کړو، هېڅ نه شو کولای.»

د چین اوسني زېږېدونکي بنسټونه هم د رسنیو د سانسور او کنټرول په برخه کې جدي دي. یو چینایي شنونکی په دې اړه وایي:«په سیاسي اصلاحاتو کې د ګوند د رهبرۍ د خوندیتوب په موخه درې اصله باید په پام کې ونیول شي: ګوند باید پر وسله وال پوځ کنټرول ولري، ګوند باید پر کادرونو نظارت وکړي او ګوند باید رسنۍ کنټرول کړي.» ازادې رسنۍ او نوې ارتباطي ټکنالوژي یوازې د هغو کسانو د فعالیتونو او غوښتنو د همغږي کولو په برخه کې چې د پرانیستو بنسټونو لپاره مبارزه کوي، اغېزناک او مرستندویه دي. د رسنیو همکاري به هغه وخت ګټوره او اغېزناکه وي، کله چې د ټولنې یوه لویه برخه د سیاسي بدلونونو لپاره غږ پورته کوي،خو دا بدلون باید د قومي غوښتنو او د زېږېدونکو بنسټونو د لاسته راوړلو لپاره نه وي، بلکې له زېږېدونکو بنسټونو څخه د پرانیستو بنسټونو په لور یو پراخ حرکت وي. لکه څرنګه چې په بېلابېلو مثالونو کې مو روښانه کړل، دا چې دا ډول یو بدلون به پیل شي او د پیاوړتیا د راتلونکو پروسو لپاره به لار پرانیستل شي او که نه؛ د سیاسي او اقتصادي بنسټونو په تاریخ او د تاریخ په نا اټکل شوي مسیر کې په مهمو کوچنیو توپیرونو پورې به اړه ولري.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

ماخذونه

Abraham, Arthur, and Habib Sesay (1993). "Regional Politics and Social Service Provision Since Independence." In C. Magbaily Fyle, ed. The State and the Provision of Social Services in Sierra Leone Since Independence, 1961–1991. Oxford, U.K.: Codesaria.

Acemoglu, Daron (2005). "Politics and Economics in Weak and Strong States." Journal of Monetary Economics 52: 1199–226.

——(2008). "Oligarchic Versus Democratic Societies." Journal of European Economic Association 6: 1–44.

Acemoglu, Daron, Davide Cantoni, Simon Johnson, and James A. Robinson (2010). "From Ancien Régime to Capitalism: The Spread of the French Revolution as a Natural Experiment." In Jared Diamond and James A. Robinson, eds. Natural Experiments in History. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

——(2011). "Consequences of Radical Reform: The French Revolution." American Economic Review, forthcoming.

Acemoglu, Daron, Simon Johnson, and James A. Robinson (2001). "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation." American Economic Review91: 1369–1401.

——(2002). "Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution." Quarterly Journal of Economics 118: 1231–94.

——(2003). "AnAfrican Success Story: Botswana." In Dani Rodrik, ed. In Search of Prosperity: Analytic Narratives on Economic Growth. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

——(2005a). "Rise of Europe: Atlantic Trade, Institutional Change and Economic Growth." American Economic Review95: 546–79.

——(2005b). "Institutions as the Fundamental Cause of

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Long-Run Growth." In Philippe Aghion and Steven Durlauf, eds. Handbook of Economic Growth. Amsterdam: North- Holland.

Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, and Pablo Querubín (2008). "When Does Policy Reform Work? The Case of Central Bank Independence." Brookings Papers in Economic Activity, 351–418.

Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, and Pierre Yared (2008). "Income and Democracy." American Economic Review98: 808–42.

——(2009). "Reevaluating the Modernization Hypothesis." Journal of Monetary Economics 56: 1043–58.

Acemoglu, Daron, and James A. Robinson (2000a). "Why Did the West Extend the Franchise? Growth, Inequality and Democracy in Historical Perspective." Quarterly Journal of Economics 115: 1167–99.

——(2000b). "Political Losers as Barriers to Economic Development." American Economic Review90: 126–30.

——(2001). "A Theory of Political Transitions." American Economic Review91: 938–63.

——(2006a). Economic Origins of Dictatorship and Democracy. New York: Cambridge University Press.

——(2006b). "Economic Backwardness in Political Perspective." American Political Science Review 100: 115–31.

——(2008a). "Persistence of Power, Elites and Institutions." American Economic Review98: 267–93.

——(2008b). "The Persistence and Change of Institutions in the Americas." Southern Economic Journal 75: 282–99.

Acemoglu, Daron, James A. Robinson, and Rafael Santos (2010). "The Monopoly of Violence: Evidence from Colombia." Unpublished.

Acemoglu, Daron, and Alex Wolitzky (2010). "The

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Economics of Labor Coercion." Econometric, 79: 555–
600.
Aghion, Philippe, and Peter Howitt (2009). The
Economics of Growth. Cambridge, Mass.: MIT Press.
Alexander, Jocelyn (2006). The Unsettled Land: State- making and the Politics of Land in Zimbabwe, 1893–
2003. Oxford, U.K.: James Currey.
Allen, Robert C. (2003). Farm to Factory: A
Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution.
Princeton, N.J.: Princeton University Press.
——(2009a). The British Industrial Revolution in Global
Perspective. New York: Cambridge University Press.
——(2009b). "How Prosperous Were the Romans?
Evidence from Diocletian's Price Edict (301 AD)." In Alan
Bowman and Andrew Wilson, eds. Quantifying the Roman Economy: Methods and Problems. Oxford, U.K.: Oxford
University Press.
Alston, Lee J., and Joseph P. Ferrie (1999). Southern
Paternalism and the Rise of the American Welfare State: Economics, Politics, and Institutions in the South. New
York: Cambridge University Press.
Amsden, Alice H. (1992). Asia's Next Giant, New York: Oxford Universty Press.
Austen, Ralph A., and Daniel Headrick (1983). "The Role of Technology in the African Past." African Studies Review26: 163–84.
Austin, Gareth (2005). Labour, Land and Capital in Ghana: From Slavery to Free Labour in Asante, 1807–
1956. Rochester, N.Y.: University of Rochester Press.
Bakewell, Peter J. (1984). Miners of the Red Mountain:
Indian Labor in Potosí, 1545–1650. Albuquerque: University of New Mexico Press.
—— (2009). A History of Latin America to 1825. Hoboken, N.J.: Wiley-Blackwell.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Banerjee, Abhijit V., and Esther Duflo (2011). Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty. New York: Public Affairs.

Banerjee, Abhijit V., Esther Duflo, and Rachel Glennerster (2008). "Putting a Band-Aid on a Corpse: Incentives for Nurses in the Indian Public Health Care System." Journal of the European Economic Association *7*: 487–500.

Banfield, Edward C. (1958). The Moral Basis of a Backward Society. Glencoe, N.Y.: Free Press.

Bang, Peter (2008). The Roman Bazaar. New York: Cambridge University Press.

Barker, Graeme (2006). The Agricultural Revolution in Prehistory: Why Did Foragers Become Farmers? New York: Oxford University Press.

Bar-Yosef, Ofer, andAvner Belfer-Cohen (1992) . "From Foraging to Farming in the Mediterranean Levant." In A. B. Gebauer and T. D. Price, eds. Transitions to Agriculture in Prehistory. Madison, Wisc.: Prehistory Press.

Bateman, Fred, and Thomas Weiss (1981). A Deplorable Scarcity: The Failure of Industrialization in the Slave Economy. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Bates, Robert H. (1981). Markets and States in Tropical Africa. Berkeley: University of California Press.

——(1983). Essays in the Political Economy of Rural Africa. New York: Cambridge University Press.

——(1989). Beyond the Miracle of the Market. New York: Cambridge University Press.

——(2001). Prosperity and Violence: The Political Economy of Development. New York: W.W. Norton.

Benedictow, Ole J. (2004). The Black Death, 1346–1353: The Complete History. Rochester, N.Y.: Boydell Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Berliner, Joseph S. (1976). The Innovation Decision in Soviet Industry. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Besley, Timothy, and Stephen Coate (1998). "Sources of Inefficiency in a Representative Democracy: A Dynamic Analysis." American Economic Review88: 139–56.

Besley, Timothy, and Torsten Persson (2011) . Pillars of Prosperity: The Political Economics of Development Clusters. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Bloch, Marc L. B. (1961). Feudal Society. 2 vols. Chiacgo: University of Chicago Press.

Blum, Jerome (1943). "Transportation and Industry in Austria, 1815–1848." The Journal of Modern History 15: 24–38.

Bogart, Dan, and Gary Richardson (2009). "Making Property Productive: Reorganizing Rights to Real and Equitable Estates in Britain, 1660 to 1830." European Reviewof Economic History 13: 3–30.

——(2011). "Did the Glorious Revolution Contribute to the Transport Revolution? Evidence from Investment in Roads and Rivers." Economic History Review. Forthcoming.

Bourguignon, François, and Thierry Verdier (1990). "Oligarchy, Democracy, Inequality and Growth." Journal of Development Economics 62: 285–313.

Brenner, Robert (1976). "Agrarian Class Structure and Economic Development in Preindustrial Europe." Past and Present 70: 30–75.

——(1993). Merchants and Revolution. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Brenner, Robert, and Christopher Isett (2002). "England's Divergence from China's Yangzi Delta: Property Relations, Microeconomics, and Patterns of Development." Journal of Asian Studies 61: 609–62.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Brewer, John (1988). The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688–1773. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Briggs, Asa (1959). Chartist Studies. London: Macmillan.

Brunton, D., and D. H. Pennignton (1954). Members of the Long Parliament. London: George Allen and Unwin.

Bundy, Colin (1979). The Rise and Fall of the South African Peasantry. Berkeley: University of California Press.

Burke, Edmund (1790/1969). Reflections of the Revolution in France. Baltimore, Md.: Penguin Books.

Cartwright, John R. (1970). Politics in Sierra Leone 1947–67. Toronto: University of Toronto Press.

Casaús Arzú, Marta (2007). Guatemala: Linaje y Racismo. 3rd ed., rev. y ampliada. Guatemala City: F&G Editores.

Chaves, Isaías, and James A. Robinson (2010). "Political Consequences of Civil Wars." Unpublished.

Cleary, A. S. Esmonde (1989). The Ending of Roman Britain. London: B.T. Batsford Ltd.

Clower, Robert W., George H. Dalton, Mitchell Harwitz, and Alan Walters (1966). Growth Without Development; an Economic Survey of Liberia. Evanston: Northwestern University Press.

Coatsworth, John H. (1974). "Railroads, Landholding and Agrarian Protest in the Early Porfiriato." Hispanic American Historical Review54: 48–71.

——(1978). "Obstacles to Economic Growth in Nineteenth- Century Mexico." American Historical Review83: 80–100.

——(2008). "Inequality, Institutions and Economic Growth in Latin America." Journal of Latin American Studies 40: 545–69.

Cole, G.D.H., and A. W. Filson, eds. (1951). British Working Class Movements: Select Documents 1789–1875. London: Macmillan.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Conning, Jonathan (2010). "On the Causes of Slavery or Serfdom and the Roads to Agrarian Capitalism: Domar's Hypothesis Revisited." Unpublished, Department of Economics, Hunter College, CUNY.

Corti, Egon Caeser (1928). The Reign of the House of Rothschild. New York: Cosmopolitan Book Corporation.

Crouzet, François (1985). The First Industrialists: The Problem of Origins. New York: Cambridge University Press.

Crummey, Donald E. (2000). Land and Society in the Christian Kingdom of Ethiopia: From the Thirteenth to the Twentieth Century. Urbana: University of Illinois Press.

Dalton, George H. (1965). "History, Politics and Economic Development in Liberia." Journal of Economic History 25: 569–91.

Dark, K. R. (1994). Civitas to Kingdom: British Political Continuity 300–800. Leicester, U.K.: Leicester University Press.

Daunton, Martin J. (1995). Progress and Poverty: An Economic and Social History of Britain, 1700–1850. Oxford, U.K.: Oxford University Press.

Davies, Robert W. (1998). Soviet Economic Development from Lenin to Khrushchev. New York: Cambridge University Press.

Davies, Robert W., and Stephen G. Wheatcroft (2004). The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931–33. New York: Palgrave Macmillan.

Davies, Victor A. B. (2007). "Sierra Leone's Economic Growth Performance, 1961–2000." In Benno J. Ndulu et al., eds. The Political Economy of Growth in Africa, 1960–2000. Vol. 2. New York: Cambridge University Press.

Dawit Wolde Giorgis (1989). Red Teas: War, Famine and Revolution in Ethiopia. Trenton, N.J.: Red Sea Press.

De Callataø, François (2005). "The Graeco-Roman

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Economy in the Super Longrun: Lead, Copper, and Shipwrecks." Journal of Roman Archaeology 18: 361–72.

de las Casas, Bartolomé (1992). A Short Account of the Destruction of the Indies. New York: Penguin Books.

Dell, Melissa (2010). "The Persistent Effects of Peru's Mining Mita." Econometrica 78: 1863–903.

Denny, Harold (1937). "Stalin Wins Poll by a Vote of 1005." NewYork Times, December 14, 1937, p. 11.

de Sahagún, Bernardino (1975). Florentine Codex: General History of the Things of NewSpain. Book 12: The Conquest of Mexico. Santa Fe, N.M.: School of American Research.

Diamond, Jared (1997). Guns, Germs and Steel. New York: W.W. Norton and Co.

Dobb, Maurice (1963). Studies in the Development of Capitalism. Rev. ed. New York: International Publishers.

Dosal, Paul J. (1995). Power in Transition: The Rise of Guatemala's Industrial Oligarchy, 1871–1994. Westport, Conn.: Praeger.

Douglas, Mary (1962). "Lele Economy Compared to the Bushong." In Paul Bohannan and George Dalton, eds. Markets in Africa. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.

——(1963). The Lele of the Kasai. London: Oxford University Press.

Doyle, William (2001). An American Insurrection: The Battle of Oxford Mississippi. New York: Doubleday.

——(2002). The Oxford History of the French Revolution. 2nd ed. New York: Oxford University Press.

Dreyer, Edward L. (2007). Zheng He: China and the Oceans in the Early Ming Dynasty, 1405–1433. New York: Pearson Longman.

Du Bois, W.E.B. (1903). The Souls of Black Folk. New York: A.C. McClurg & Company.

Dunn, Richard S. (1969). "The Barbados Census of

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

1680: Profile of the Richest Colony in English America." William and Mary Quarterly 26: 3–30.

DuPlessis, Robert S. (1997). Transitions to Capitalism in Early Modern Europe. New York: Cambridge University Press.

Easterly, William (2006). The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good. New York: Oxford University Press.

Elton, Geoffrey R. (1953). The Tudor Revolution in Government. New York: Cambridge University Press.

Engerman, Stanley L. (2007). Slavery, Emancipation & Freedom: Comparative Perspectives. Baton Rouge: University of Lousiana Press.

Engerman, Stanley L., and Kenneth L. Sokoloff (1997). "Factor Endowments, Institutions, and Differential Paths of Growth Among New World Economies." In Stephen H. Haber, ed. How Latin America Fell Behind. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

——(2005). "The Evolution of Suffrage Institutions in the New World." Journal of Economic History 65: 891–921.

Evans, Eric J. (1996). The Forging of the Modern State: Early Industrial Britain, 1783–1870. 2nd ed. New York: Longman.

Evans, Peter B. (1995). Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Ewald, Janet (1988). "Speaking, Writing and Authority: Explorations in and from the Kingdom of Taqali." Comparative Studies in History and Society 30: 199–224.

Fagan, Brian (2003). The Long Summer: How Climate Changed Civilization. New York: Basic Books.

Faulkner, Neil (2000). The Decline and Fall of Roman Britain. Stroud, U.K.: Tempus Publishers.

Feinstein, Charles H. (2005). An Economic History of South Africa: Conquest, Discrimination and

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Development. New York: Cambridge University Press.
Ferguson, Niall (1998). The House of Rothschild: Vol. 1: Money's Prophets, 1798–1848. New York: Viking.
Fergusson, Leopoldo (2010). "The Political Economy of Rural Property Rights and the Persistance of the Dual Economy." Unpublished. http://economia.uniandes.edu.co.
Finley, Moses (1965). "Technical Innovation and Economic Progress in the Ancient World." Economic History Review18: 29–4.
——(1999). The Ancient Economy. Berkeley: University of California Press.
Fischer, David H. (1989). Albion's Seed: Four British Folkways in America. New York: Oxford University Press.
Fogel, Robert W., and Stanley L. Engerman (1974). Time on the Cross: The Economics of American Negro Slavery. Boston: Little, Brown.
Foley, James A. (2003). Korea's Divided Families: Fifty Years of Separation. New York: Routledge.
Freudenberger, Herman (1967). "The State as an Obstacle to Economic Growth in the Hapsburg Monarchy." Journal of Economic History 27: 493–509.
Galenson, David W. (1996). "The Settlement and Growth of the Colonies: Population, Labor and Economic Development." In Stanley L. Engerman and Robert E. Gallman, eds. The Cambridge Economic History of the United States, Volume I: The Colonial Era. New York: Cambridge University Press.
Ganson, Barbara (2003). The Guaraní Under Spanish Rule in the Río de la Plata. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.
García-Jimeno, Camilo, and James A. Robinson (2011). "The Myth of the Frontier." In Dora L. Costa and Naomi R. Lamoreaux, eds. Understanding Long-Run Economic Growth. Chicago: University of Chicago Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Gerschenkron, Alexander (1970). Europe in the Russian Mirror. New York: Cambridge University Press.

Ghani, Ashraf, and Clare Lockhart (2008). Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World. New York: Oxford University Press.

Gibson, Charles (1963). The Aztecs Under Spanish Rule. New York: Cambridge University Press.

Goldstein, Marcus, and Christopher Udry (2008). "The Profits of Power: Land Rights and Agricultural Investment in Ghana." Journal of Political Economy 116: 981–1022.

Goldsworthy, Adrian K. (2009). HowRome Fell: Death of a Superpower. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Goody, Jack (1971). Technology, Tradition and the State in Africa. New York: Cambridge University Press.

Gregory, Paul R., and Mark Harrison (2005). "Allocation Under Dictatorship: Research in Stalin's Archives." Journal of Economic Literature 43: 721–61.

Grieb, Kenneth J. (1979). Guatemalan Caudillo: The Regime of Jorge Ubico, 1931–1944. Athens: Ohio University Press.

Gross, Nachum T. (1973). "The Habsburg Monarchy, 1750–1914." In Carlo M. Cipolla, ed. The Fontana Economic History of Europe. Glasgow, U.K.: William Collins Sons and Co.

Guiso, Luigi, Paola Sapienza, and Luigi Zingales (2006). "Does Culture Affect Economic Outcomes?" Journal of Economic Perspectives 20: 23–48.

Haber, Stephen H. (2010). "Politics, Banking, and Economic Development: Evidence from New World Economies." In Jared Diamond and James A. Robinson, eds. Natural Experiments of History. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Haber, Stephen H., Herbert S. Klein, Noel Maurer, and Kevin J. Middlebrook (2008). Mexico Since 1980. New

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

York: Cambridge University Press.
Haber, Stephen H., Noel Maurer, and Armando Razo (2003). The Politics of Property Rights: Political Instability, Credible Commitments, and Economic Growth in Mexico, 1876–1929. New York: Cambridge University Press.
Haggard, Stephan (1990). Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
Halliday, Fred, and Maxine Molyneux (1981). The Ethiopian Revolution. London: Verso.
Hanna, Willard (1978). Indonesian Banda: Colonialism and Its Aftermath in the Nutmeg Islands. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
Harding, Harry (1987). China's Second Revolution: Reform After Mao. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
Harrison, Lawrence E., and Samuel P. Huntington, eds. (2000). Culture Matters: HowValues Shape Human Progress. New York: Basic Books.
Hassig, Ralph C., and Kongdan Oh (2009). The Hidden People of North Korea: Everyday Life in the Hermit Kingdom. Lanham, Md.: Rowman and Littlefield Publishers.
Hatcher, John (2008). The Black Death: A Personal History. Philadelphia: Da Capo Press.
Heath, Dwight (1972). "New Patrons for Old: Changing Patron-Client Relations in the Bolivian Yungas." In Arnold Strickton and Sidney Greenfield, eds. Structure and Process in Latin America. Albuquerque: University of New Mexico Press.
Heinicke, Craig (1994). "African-American Migration and Mechanized Cotton Harvesting, 1950–1960." Explorations in Economic History 31: 501–20.
Helmke, Gretchen (2004). Courts Under Constraints:

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Judges, Generals, and Presidents in Argentina. New York: Cambridge University Press.

Hemming, John (1983). The Conquest of the Incas. New York: Penguin Books.

Herbst, Jeffrey I. (2000). States and Power in Africa. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Hill, Christopher (1961). The Century of Revolution, 1603–1714. New York: W. W. Norton and Co.

——(1980). "A Bourgeois Revolution?" In Lawrence Stone, ed. The British Revolutions: 1641, 1688, 1776. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Hilton, Anne (1985). The Kingdom of Kongo. New York: Oxford University Press.

Hilton, Rodney (2003). Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381. 2nd ed. New York: Routledge.

Hirst, John B. (1983). Convict Society and Its Enemies: A History of Early New South Wales. Boston: Allen and Unwin.

——(1988). The Strange Birth of Colonial Democracy: NewSouth Wales, 1848–1884. Boston: Allen and Unwin.

——(2003). Australia's Democracy: A Short History. London: Allen and Unwin.

Hopkins, Anthony G. (1973). An Economic History of West Africa. New York: Addison Wesley Longman.

Hopkins, Keith (1980). "Taxes and Trade in the Roman Empire, 200 BC–400 AD." Journal of Roman Studies LXX: 101–25.

Horrox, Rosemary, ed. (1994). The Black Death. New York: St. Martin's Press.

House of Commons (1904). "Papers Relating to the Construction of Railways in Sierra Leone, Lagos and the Gold Coast."

Hu-DeHart, Evelyn (1984). Yaqui Resistance and

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Survival: The Struggle for Land and Autonomy, 1821–1910. Madison: University of Wisconsin Press.

Iaryczower, Matías, Pablo Spiller, and Mariano Tommasi (2002). "Judicial Independence in Unstable Environments: Argentina 1935–1998." American Journal of Political Science 46: 699–716.

Inikori, Joseph (1977). "The Import of Firearms into West Africa, 1751–1807." Journal of African History 18: 339–68.

International Crisis Group (2005). "Uzbekistan: The Andijon Uprising," Asia Briefing No. 38, www.crisisgroup.org/en/regions/asia/centralasia/uzbekistan/B038-uzbekistan-the-andijonuprising.aspx.

Israel, Paul (2000). Edison: A Life of Invention. Hoboken, N.J.: John Wiley and Sons.

Iwata, Masakazu (1964). Ōkubo Toshimichi: The Bismarck of Japan. Berkeley: University of California Press.

Jackson, Michael (2004). In Sierra Leone. Durham, N.C.: Duke University Press.

Jansen, Marius B. (2000). The Making of Modern Japan. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Jászi, Oscar (1929). The Dissolution of the Habsburg Monarchy. Chicago: University of Chicago Press.

Johnson, Chalmers A. (1982). MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.

Jones,A.M.H. (1964). The Later Roman Empire. Volume 2. Oxford, U.K.: Basil Blackwell.

Jones, Eric L. (2003). The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia. 3rd ed. New York: Cambridge University Press.

Jongman, Willem M. (2007). "Gibbon Was Right: The Decline and Fall of the Roman Economy." In O. Hekster et

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

al., eds. Crises and the Roman Empire. Leiden, the Netherlands: BRILL.

Josephson, Matthew (1934). The Robber Barons. Orlando, Fla.: Harcourt.

Kandiyoti, Deniz (2008). "Invisible to the World? The Dynamics of Forced Child Labour in the Cotton Sector of
Uzbekistan." Unpublished. School of Oriental and Africa Studies.

Kapuściński, Ryszard (1983). The Emperor: Downfall of
an Autocrat. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

Keck, Margaret E. (1992). The Workers' Party and
Democratization in Brazil. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Keen, David (2005). Conflict and Collusion in Sierra
Leone. New York: Palgrave Macmillan.

Kelley, Jonathan, and Herbert S. Klein (1980). Revolution and the Rebirth of Inequality: A Theory of
Inequality and Inherited Privilege Applied to the Bolivian National Revolution. Berkeley: University of California Press.

Keyssar, Alexander (2009). The Right to Vote: The Contested History of Democracy in the United States. Revised Edition. New York: Basic Books.

Killick, Tony (1978). Development Economics in Action.
London: Heinemann.

Knight, Alan (2011). Mexico: The Nineteenth and
Twentieth Centuries. New York: Cambridge University
Press.

Knights, Mark (2010). "Participation and Representation
Before Democracy: Petitions and Addresses in Premodern Britain." In Ian Shapiro, Susan C. Stokes, Elisabeth Jean Wood, and Alexander S. Kirshner, eds. Political
Representation. New York: Cambridge University Press.

Kropotkin, Peter (2009). Memoirs of a Revolutionary. New York: Cosimo.

Kupperman, Karen O. (2007). The Jamestown Project. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University
Press.

Landes, David S. (1999). The Wealth and Poverty of

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor. New York: W. W. Norton and Co.

Lane, Frederick C. (1973). Venice: A Maritime Republic . Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.

La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer (2008). "The Economic Consequences of Legal Origins." Journal of Economic Literature 46: 285–332.

Law, Robin C. (1977). The Empire, c.1600–c.1836: West African Imperialism in the Era of the Atlantic Slave Trade. Oxford, UK: The Clarendon Press.

——(1980). "Wheeled Transportation in Pre-Colonial West Africa." Africa 50: 249–62.

——, ed. (1995). From Slave Trade to "Legitimate" Commerce: The Commercial Transition in Nineteenthcentury West Africa. New York: Cambridge University Press.

Leith, Clark J. (2005). Why Botswana Prospered. Montreal: McGill University Press.

Lenger, Friedrich (2004). "Economy and Society." In Jonathan Sperber, ed. The Shorter Oxford History of Germany: Germany 1800–1870. New York: Oxford University Press.

León, Juanita (2009). Country of Bullets: Chronicles of War. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Lerner, Abba P. (1972) . "The Economics and Politics of Consumer Sovereignty." American Economic Review 62: 258–66.

Levy, David M., and Sandra J. Peart (2009). "Soviet Growth and American Textbooks." Unpublished.

Lewis, I. M. (1961). A Pastoral Democracy. Oxford, U.K.: Oxford University Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

——(2002). A Modern History of the Somali. 4th ed. Oxford, U.K.: James Currey.

Lewis, W. Arthur (1954). "Economic Development with Unlimited Supplies of Labour." Manchester School of Economic and Social Studies 22: 139–91.

Lindert, Peter H. (2004). Growing Public. Volume 1: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century. New York: Cambridge University Press.

——(2009). Growing Public. Volume 2: Further Evidence: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteenth Century. New York: Cambridge University Press.

Lipset, Seymour Martin (1959). "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." American Political Science Review 53: 69–105.

Lipset, Seymour Martin, and Stein Rokkan, eds. (1967). Party System and Voter Alignments. New York: Free Press.

López, Claudia, ed. (2010). Y Refundaron la Patria … de cómo mafiosos y políticos reconfiguraron el Estado Colombiano. Bogotá: Corporación Nuevo Arco Iris: Intermedio.

Lovejoy, Paul E. (2000). Transformations in Slavery: A History of Slavery in Africa. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.

MacFarquhar, Roderick, and Michael Schoenhals (2008). Mao's Last Revolution. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Mann, Michael (1986). The Sources of Social Power. Volume 1: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760. New York: Cambridge University Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

——(1993). The Sources of Social Power. Volume 2: The Rise of Classes and Nation-states, 1760–1914. New York: Cambridge University Press.
Manning, Patrick (1990). Slavery and African Life: Occidental, Oriental, and African Slave Trades. New York: Cambridge University Press.
Mantoux, Paul (1961). The Industrial Revolution in the
Eighteenth Century. Rev. ed. New York: Harper and Row.
Martin, Simon, and Nikolai Grube (2000). Chronicle of
Martin, Simon, and Nikolai Grube (2000).
the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties
of the Ancient Maya. New York: Thames and Hudson.
Martinez, José (2002). Carlos Slim: Retrato Inédito. Mexico City: Editorial Oceano.
Masire, Quett K. J. (2006). Very Brave or Very Foolish?
Memoirs of an African Democrat. Gaborone, Botswana: Macmillan.
McCreery, David J. (1994). Rural Guatemala, 1760–
1940. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.
McGregor, Richard (2010). The Party: The Secret World
of China's Communist Rulers. New York: Harper.
McMillan, John, and Pablo Zoido (2004). "How to
Subvert Democracy: Montesinos in Peru." Journal of
Economic Perspectives 18: 69–92.
Melbourne, Alexander C. V. (1963). Early Constitutional
Development in Australia: NewSouth Wales 1788–1856;
Queensland 1859–1922. With notes to 1963 by the editor. Edited and introduced by R. B. Joyce. 2nd ed. St. Lucia: University of Queensland Press.
Meredith, Martin (2007). Mugabe: Power, Plunder, and
the Struggle for Zimbabwe's Future. New York: Public Affairs Press.
Michels, Robert (1962). Political Parties: A Sociological
Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy. New York: Free Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Mickey, Robert W. (2008). Paths out of Dixie: The Democratization of Authoritarian Enclaves in America's Deep South, 1944–1972. Unpublished book manuscript.

Migdal, Joel S. (1988). Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Mithen, Stephen (2006). After the Ice: A Global Human History 20,000–5000 BC. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Mokyr, Joel (1990). The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. New York: Oxford University Press.

——(2009). The Enlightened Economy. New York: Penguin.

Moore, Andrew M. T., G. C. Hillman, and A. J. Legge (2000). Village on the Euphrates: From Foraging to Farming at Abu Hureyra. New York: Oxford University Press.

Morgan, Edmund S. (1975). American Slavery, American Freedom: The Ordeal of Colonial Virginia. New York: W. W. Norton and Co.

Munro-Hay, Stuart C. (1991). Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Myers, Ramon H., and Yeh-Chien Wang (2002). "Economic Developments, 1644–1800." In Willard J. Peterson, ed. The Cambridge History of China. Volume 9, Part 1: The Ch'ing Empire to 1800. New York: Cambridge University Press.

Naidu, Suresh (2009). "Suffrage, Schooling, and Sorting in the Post-Bellum South." Unpublished. Department of Economics, Columbia University. Available at tuvalu.santafe.edu/~snaidu/papers/suffrage_sept_16_2010_combined.pdf.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Narayan, Deepa, ed. (2002). Empowerment and Poverty Reduction: A Sourcebook. Washington, D.C.: The World Bank.

Neal, David (1991). The Rule of Lawin a Penal Colony. New York: Cambridge University Press.

Neale, J. E. (1971). Elizabeth I and Her Parliaments, 1559–1581. London: Cape.

Nogal, C. Álvarez, and Leandro Prados de la Escosura (2007). "The Decline of Spain (1500–1850): Conjectural Estimates." European Review of Economic History 11: 319–66.

North, Douglass C. (1982). Structure and Change in Economic History. New York: W. W. Norton and Co.

North, Douglass C., and Robert P. Thomas (1973). The Rise of the Western World: A NewEconomic History. New York: Cambridge University Press.

North, Douglass C., John J. Wallis, and Barry R. Weingast (1989). Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

North, Douglass C., and Barry R. Weingast (1989). "Constitutions and Commitment: Evolution of Institutions Governing Public Choice in 17th Century England." Journal of Economic History 49: 803–32.

Nove, Alec (1992). An Economic History of the USSR 1917–1991. 3rd ed. New York: Penguin Books.

Nugent, Jeffrey B., and James A. Robinson (2010). "Are Endowments Fate? On the Political Economy of Comparative Institutional Development." Revista de Historia Económica (Journal of Iberian and Latin American Economic History) 28: 45–82.

Nunn, Nathan (2008). "The Long-Term Effects of Africa's Slave Trades." Quarterly Journal of Economics 123: 139–76.

Nunn, Nathan, and Leonard Wantchekon (2011). "The

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa," forthcoming in the American Economic Review.

O'Brien, Patrick K., Trevor Griffiths, and Philip Hunt (1991). "Political Components of the Industrial Revolution: Parliament and the English Cotton Textile Industry, 1660–1774." Economic History Review, New Series 44: 395–423.

Ogilvie, Sheilagh (2011). Institutions and European Trade: Merchant Guilds 1000–1500. New York: Cambridge University Press.

Olson, Mancur C. (1984). The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities. New Haven, Conn.: Yale University Press.

O'Rourke, Kevin H., and Jeffrey G. Williamson (2002). "After Columbus: Explaining the Global Trade Boom 1500–1800." Journal of Economic History 62: 417–56.

Owen, E. Roger (1981). The Middle East in the World Economy, 1800–1914. London: Methuen and Co.

Owen, E. Roger, and Şevket Pamuk (1999). A History of Middle East Economies in the Twentieth Century. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Owen, Thomas C. (1991). The Corporation Under Russian Law, 1800–1917. New York: Cambridge University Press.

Palmer, Robin H. (1977). Land and Racial Domination in Rhodesia. Berkeley: University of California Press.

Palmer, Robin H., and Q. Neil Parsons, eds. (1977). The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa. London: Heinemann Educational.

Pamuk, Şevket (2006). "Estimating Economic Growth in the Middle East Since 1820." Journal of Economic History 66: 809–28.

Pan, Philip P. (2008). Out Of Mao's Shadow: The Struggle for the Soul of a NewChina. New York: Simon &

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Schuster.
Pankhurst, Richard (1961). An Introduction to the Economic History of Ethiopia, from Early Times to 1800. London: Lalibela House.
Parsons, Q. Neil (1998). King Khama, Emperor Joe and the Great White Queen. Chicago: University of Chicago Press.
Parsons, Q. Neil, Willie Henderson, and Thomas Tlou (1995). Seretse Khama, 1921–1980. Bloemfontein, South Africa: Macmillan.
Perkins, Dwight H., Steven Radelet, and David L. Lindauer (2006). Development Economics. 6th ed. New York: W. W. Norton and Co.
Pettigrew, William (2007). "Free to Enslave: Politics and the Escalation of Britain's Transatlantic Slave Trade, 1688–1714." William and Mary Quarterly, 3rd ser., LXIV: 3–37.
——(2009). "Some Underappreciated Connections Between Constitutional Change and National Economic Growth in England, 1660–1720." Unpublished paper. Department of History, University of Kent, Canterbury.
Phillipson, David W. (1998). Ancient Ethiopia: Aksum, Its Antecedents and Successors. London: British Museum Press.
Pincus, Steven C. A. (2009). 1688: The First Modern Revolution. New Haven, Conn.: Yale University Press.
Pincus, Steven C. A., and James A. Robinson (2010). "What Really Happened During the Glorious Revolution?" Unpublished. http://scholar.harvard.edu/jrobinson.
Pintner, Walter M. (1967). Russian Economic Policy Under Nicholas I. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
Post, Jerrold M. (2004). Leaders and Their Followers in a Dangerous World: The Psychology of Political Behavior. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Price, David A. (2003). Love and Hate in Jamestown: John Smith, Pocahontas, and the Heart of a NewNation. New York: Knopf.

Puga, Diego, and Daniel Trefler (2010). "International Trade and Domestic Institutions: The Medieval Response to Globalization." Unpublished. Department of Economics, University of Toronto.

Putnam, Robert H., Robert Leonardi, and Raffaella Y. Nanetti (1994). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Ransom, Roger L., and Richard Sutch (2001). One Kind of Freedom: The Economic Consequences of Emancipation. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.

Reid, Anthony (1993). Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450–1680. Volume 2: Expansion and Crisis. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Reinikka, Ritva, and Jacob Svensson (2004). "Local Capture: Evidence from a Central Government Transfer Program in Uganda." Quarterly Journal of Economics, 119: 679–705.

Relea, Francesco (2007). "Carlos Slim, Liderazgo sin Competencia." In Jorge Zepeda Patterson, ed. Los amos de México: los juegos de poder a los que sólo unos pocos son invitados. Mexico City: Planeta Mexicana.

Reno, William (1995). Corruption and State Politics in Sierra Leone. New York: Cambridge University Press.

——(2003). "Political Networks in a Failing State: The Roots and Future of Violent Conflict in Sierra Leone," IPG 2: 44–66.

Richards, Paul (1996). Fighting for the Rainforest: War, Youth and Resources in Sierra Leone. Oxford, U.K.: James Currey.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Robbins, Lionel (1935). An Essay on the Nature and Significance of Economic Science. 2nd ed. London: Macmillan.

Robinson, Eric (1964). "Matthew Boulton and the Art of Parliamentary Lobbying." The Historical Journal 7: 209–29.

Robinson, James A. (1998). "Theories of Bad Policy." Journal of Policy Reform 1, 1–46.

Robinson, JamesA, and Q. Neil Parsons (2006). "State Formation and Governance in Botswana." Journal of African Economies 15, AERC Supplement (2006): 100–140.

Rock, David (1992). Argentina 1516–1982: From Spanish Colonization to the Falklands War. Berkeley: University of California Press.

Romero, Mauricio (2003). Paramilitares y autodefensas, 1982–2003. Bogotá: Editorial Planeta Colombiana.

— —, ed. (2007). Para Política: La Ruta de la Expansión Paramilitar y los Acuerdos Políticos, Bogotá: Corporación Nuevo Arco Iris: Intermedio.

Sachs, Jeffery B. (2006). The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time. New York: Penguin.

Sahlins, Marshall (1972). Stone Age Economics. Chicago: Aldine.

Saunders, David (1992). Russia in the Age of Reaction and Reform, 1801–1881. New York: Longman.

Savage-Smith, Emily (2003). "Islam." In Roy Porter, ed. The Cambridge History of Science. Volume 4: Eighteenth-Century Science. New York: Cambridge University Press.

Sawers, Larry (1996). The Other Argentina: The Interior and National Development. Boulder: Westview Press.

Schapera, Isaac (1940). "The Political Organization of the Ngwato of Bechuanaland Protectorate." In E. E. EvansPritchard and Meyer Fortes, eds. African Political Systems. Oxford, U.K.: Oxford University Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

——(1952). The Ethnic Composition of the Tswana Tribes. London: London School of Economics and Political Science.

——(1970). Tribal Innovators: Tswana Chiefs and Social Change 1795–1940. London: The Athlone Press.

Schoenhals, Michael, ed. (1996). China's Cultural Revolution, 1966–1969. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe.

Sfakianakis, John (2004). "The Whales of the Nile: Networks, Businessmen and Bureaucrats During the Era of Privatization in Egypt." In Steven Heydemann, ed. Networks of Privilege in the Middle East. New York: Palgrave Macmillan.

Sharp, Kevin (1992). The Personal Rule of Charles I. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Sheridan, Richard B. (1973). Sugar and Slaves: An Economic History of the British West Indies 1623–1775. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.

Sidrys, Raymond, and Rainer Berger (1979). "Lowland Maya Radiocarbon Dates and the Classic Maya Collapse." Nature 277: 269–77.

Smith, Bruce D. (1998). Emergence of Agriculture. New York: Scientific American Library.

Sokoloff, Kenneth L. (1988). "Inventive Activity in Early Industrial America: Evidence from Patent Records, 1790–1846." Journal of Economic History 48: 813–30.

Sokoloff, Kenneth L., and B. Zorina Khan (1990). "The Democratization of Invention During Early Industrialization: Evidence from the United States, 1790–1846." Journal of Economic History 50: 363–78.

Steffens, Lincoln (1931). The Autobiography of Lincoln Steffens. New York: Harcourt, Brace and Company.

Stevens, Donald F. (1991). Origins of Instability in Early Republican Mexico. Durham, N.C.: Duke University Press.

Stone, Lawrence (2001). The Causes of the English

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Revolution, 1529–1642. New York: Routledge.
Tabellini, Guido (2010). "Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe." Journal of the European Economic Association 8, 677–716.
Tarbell, Ida M. (1904). The History of the Standard Oil Company. New York: McClure, Phillips.
Tawney, R. H. (1941). "The Rise of the Gentry." Economic History Review11: 1–38.
Temin, Peter, and Hans-Joachim Voth (2008). "Private Borrowing During the Financial Revolution: Hoare's Bank and Its Customers, 1702–24." Economic History Review 61: 541–64.
Thompson, E. P. (1975). Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act. New York: Pantheon Books.
Thompson, I.A.A. (1994a). "Castile: Polity, Fiscality and Fiscal Crisis." In Philip T. Hoffman and Kathryn Norberg, eds. Fiscal Crisis, Liberty, and Representative Government 1450–1789. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.
——(1994b). "Castile: Absolutism, Constitutionalism and Liberty." In Philip T. Hoffman and Kathryn Norberg, eds. Fiscal Crisis, Liberty, and Representative Government 1450–1789. Palo Alto, Calif.: Stanford University Press.
Thornton, John (1983). The Kingdom of Kongo: Civil War and Transition, 1641–1718. Madison: University of Wisconsin Press.
Todkill, Anas (1885). My Lady Pocahontas: A True Relation of Virginia. Writ by Anas Todkill, Puritan and Pilgrim. Boston: Houghton, Mifflin and Company.
Truth and Reconciliation Commission (2004). Final Report of the Truth and Reconciliation Commission of Sierra Leone. Freetown.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Vansina, Jan (1978). The Children of Woot: A History of the Kuba People. Madison: University of Wisconsin Press.

Wade, Robert H. (1990). Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Wallerstein, Immanuel (1974–2011). The Modern World System. 4 Vol. New York: Academic Press.

Ward-Perkins, Bryan (2006). The Fall of Rome and the End of Civilization. New York: Oxford University Press.

Weber, Max (2002). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. New York: Penguin.

Webster, David L. (2002). The Fall of the Ancient Maya. New York: Thames and Hudson.

Webster, David L., Ann Corinne Freter, and Nancy Gonlin (2000). Copan: The Rise and Fall of an Ancient Maya Kingdom. Fort Worth, Tex.: Harcourt College Publishers.

Wheatcroft, Stephen G., and Robert W. Davies (1994a). "The Crooked Mirror of Soviet Economic Statistics." In Robert W. Davies, Mark Harrison, and Stephen G. Wheatcroft, eds. The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913–1945. New York: Cambridge University Press.

——(1994b). "Population." In Robert W. Davies, Mark Harrison, and Stephen G. Wheatcroft, eds. The Economic Transformation of the Soviet Union, 1913–1945. New York: Cambridge University Press.

Wiener, Jonathan M. (1978). Social Origins of the New South: Alabama, 1860–1885. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Williamson, John (1990). Latin American Adjustment: HowMuch Has Happened? Washington, D.C.: Institute of International Economics.

Wilson, Francis (1972). Labour in the South African Gold

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/

Downloaded By: Afghan Salar Library

Mines, 1911–1969. New York: Cambridge University Press.

Wilson, Woodrow (1913). The NewFreedom: A Call for the Emancipation of the Generous Energies of a People. New York: Doubleday.

Woodward, C. Vann (1955). The Strange Career of Jim Crow. New York: Oxford University Press.

Woodward, Ralph L. (1966). Class Privilege and Economic Development: The Consulado de Comercio of Guatemala, 1793–1871. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Wright, Gavin (1978). The Political Economy of the Cotton South: Households, Markets, and Wealth in the Nineteenth Century. New York: Norton.

——(1986). Old South, New South: Revolutions in the Southern Economy Since the Civil War. New York: Basic Books.

——(1999). "The Civil Rights Movement as Economic History." Journal of Economic History 59: 267–89.

Zahedieh, Nuala (2010). The Capital and the Colonies: London and the Atlantic Economy, 1660–1700. New York: Cambridge University Press.

Zewde, Bahru (2002). History of Modern Ethiopia, 1855–1991. Athens: Ohio University Press.

Zohary, Daniel, and Maria Hopf (2001). Domestication of Plants in the Old World: The Origin and Spread of Cultivated Plants in West Asia, Europe, and the Nile Valley Third Edition, New York: Oxford University Press.

Facebook:https://www.facebook.com/groups/1822812871297698/